

PRIMITÍV ÉS KULTÚRVALLÁSOK ISZLÁM ÉS BUDDHIZMUS

ÍRTA:
SIMOMONIDESZ LAJOS

SZÖVEGKÉPEKKEL
ÉS MŰMELLÉKLETEKKEL.

D A N T E • K I A D Á S
B U D A P E S T

Biró Miklós könyvnyomdája, Budapest VII, Rózsa ucca 25. Telefon: 443—27.

A V A L L Á S V I L Á G A

Ez a könyv a vallás csodálatos világát tárgya fel és írja le.

A vallás az emberiségnek az az örökké megújuló törekvése, hogy e világ anyaga és kézzelfogható valóságai mögött megismérje az örökkévaló lényeget, hogy rövid arasznyira terjedő élete alatt megtudja: honnan jött, miiért él, hová megy és van-e az életének a mulandósagnál maradandóbb alapja?!...

Végtelen világ, melynek kezdetei belenyúlnak abba a homályba, amelyből az emberiség fejlődésnek indult s hosszú évezredek múltán mai fejlődési fokára eljutott. A vége pedig szintén ködbe vesz, mert ki tudná megmondani: lesz-e vége a hitnek, lesz-e idő, amikor az emberek szíve nem lesz üres áhítat és szeretet nélkül?!

A ködbe vesző múlt és az előttünk levő jövendő két végtelenbe futó vonala közt a vallás egyike az emberi szellem leghatalmasabb megnyilvánulásainak. Hatalmas folyam, amely rengeteg eret, patakot és folyót magába vesz, de mondhatjuk nyugodtan azt is, hogy a végtelen óceán még hatalmasabb áramlata, amelynek hatása kiterjedt a múltban és jelenben a földnek miajdinem valamennyi népére.

Ha talán nem áll is feltétlenül az, hogy minden embernek van vallása, mert az emberi fejlődés legalacsonyabb fokán lehetnek olyan emberek, akik mem jutottak el a világ valósága mögött lehetséges magasabbrendű világ tudatára s akikben nem született meg az áhítat borzongása, a modern kultúra pedig egész bizonyosan kinevelte azt az embertípust, amelynek nincsenek metafizikai szükségletei, — az azonban kétségevonhatatlan, hogy a vallás világa egyike a leghatalmasabb és legnagyobb kiterjedésű világoknak. A leghatalmasabbak közé tartozik azért, mert úgy meg tudja fogni és úgy el tudja tölteni az emberek szívét, hogy igazságaiért minden készek felaldozni. A legnagyobbak közé pedig azért sorozható, mert míg a legnagyobb ú. n. világbirodalmak is megelégedtek azzal, hogy egy pár nép vagy ha nagyon sok: a világ harmadának vagy felének az urai legyenek, addig a vallás megtöltötte az emberek szívét a trópusoktól a sarkokig, ura tudatlanoknak és bőlcseknek, szegényeknek és gazdagoknak, érmései és kifejezési formái nem ismerik nyelvek, fajok, országok és birodalmak határait, hanem a földön túli hatalmak imádatában, az előttük való megalázódásban, az istenség nagysága előtt leboruló áhítatban éppúgy az egész emberiséget átfogó kapcsot teremtett, mint ahogy az erkölcsi belátás meggyökerezte az egész emberiséget testvériségének az eszméjét.

De ez az imádat és áhítat nem egységes. Lehet ugyan, hogy azonos forrásból fakad. A fölöttünk levő csillagos ég végtelene körülveszi egész földünket, a bennünk levő erkölcsi törvény sejtése, a lelkismeret, Sokrates daimonionjának a szava megszólalhat minden kebelben — a kettő minden idők minden emberéből kiválthatta a vallásosság érzését. A régi

teológusok még egyszerűbben azt tanították, hogy a világot teremtő isteni egyformán megismertette magát a mai emberiség őseivel. Az azonban egész bizonyos, hogy a történet folyamán létezett és ma is élő vallások az imádat és a hit majdnem minden lehetséges változatát képviselik. A legnagyobb ellentéteket találjuk bennük. Amit az egyik hisz, azt a másik tagadja, amit az egyik imád, azt a másik lábbal tiporja s ha a végteles áhitatának ugyanaból a szükségszerűségből fakadtak is, nagyon sokszor állnak ellenségekként egymással szemben.

A vallások világának ezt a páratlan változatosságát ugyan nagyon nehéz, szinte lehetetlen néhány száz lapra összeszorítani, ez a könyv mégis megpróbálja, hogy ebből a hatalmas folyamból kimerített cseppekkel az egésznek az ízéről fogalmat alkottasson.

Leírások és képek vonulnak el az olvasó szemei előtt...

Mind csak apró részei a vallás hatalmas valóságának... Egyes kövek: az egész földön szétszórt templomok épületeiből, kiszakított gondolatok a vallási eszmék végtelen világából...

Legnagyobb részük holt anyag, mellyel a vallásos érzés és élet valóságát megközelítően sem lehet érzékeltetni, mivel azonban más nincs, a tudomány és az érdeklődők is kénytelenek ezekkel a töredékekkel beérni.. A vallások nagy része ásatag emlék, melynek csak a monumentális alkotásai maradtak ránk. üres kagylóhéjak, szent szövegekké merevedett gondolatok, szertartásokká lecsapódott érzések, eredetüktől messze kígyózó erek, melyekből hol az élet duzzadó formái, hol az élmény melege, hol? az érzések hevílete hiányzik. A vallástörténet birodalmának nagy része gazdagón faragott romokkal van borítva, melyek közé romantikus képzelettel kell életet varázsolni, más területe érhetetlen szövegek lelőhelye;, ha e szövegek betűit olvasni tudjuk is, ha a szavaikat értjük is, soha nem értjük meg egészen őket, mert a világ, amelynek részeként fenmaradtak, elsüllyedt körülöttük.

A munka csak azért nem egészen reménytelen, mert a sok törött és halott emlék közt akadnak apró képek s tükördarabok is, amelyeknek bármily kis része épügy visszatükrözi a világot, mint míg a tükrök egészben megvolt. Egy ilyen emléken, egy-egy felvillanó és távlatokat nyújtó* gondolaton át egyszerre fel-feltárulnak előttünk rég letűnt világok perspektívái, halott hitek mélységei és magasságai is.

Ezekért a távlatokért meg kell bocsátani a leíró vallástudománynak azt, hogy szinte káoszá tornyosuló adathalmazát nyújtja a vallásosság emlékeinek, melyeknek sűrű bozótján nem könnyű dolog átverekedni.

Akiben nincs elegendő kitartás és céltudatosság, az hamar kész megalkotni azt a lesújtó véleményt, hogy ez a vallás világának számtalan változatát és formáját feltáró tudomány tulajdonképpen az emberi butaság történetének a leggrandiózusabb tárháza s hogy okos ember legjobban teszi, ha távol tartja magát tőle.

De aki hisz abban és fáradtságot vesz magának ahoz, hogy a sok anyagból értékeket is kihalásszon, az ezeket a meg-megcsillanó drágaköveket és fel-felvillanó távlatokat látva, rájön arra, hogy a vallások különböző formáiban és azok történetében a magát homályból és sötétségből felküzdő emberiség útjának és magasbaj utasának egyes lépcsőfokai állnak előtte.

A természeti állapotból, a kőkorszakból kiemelkedő ember különböző kultúrfokokra jutásával párhuzamosan változtatja vallási nézeteit is~ A primitív népek apró vallásait a nagyobb népegységekké tömörült népek vallásai váltják föl, a természeti vallások elmosódó polidémonizmusa nemzetи politeizmusoknak adja át helyét, a növekvő kultúra elhomályosítja

az istenek élesen kirajzolt egyéni alakjait s vagy panteizmusban vagy monoteisztikus spekulációkban süllyeszt el őket.

A kultúrák és vallások közt kölcsönhatás van.

Bármennyire meg legyen is a szenteknek és érinthetetleneknek tartott hiteknek az állandóságuk, bármily erős legyen is a vallásokban a konzervatív elem, minden kultúrtípusnak megvan a maga vallása.

Ezt a törvényszerű jelenséget csak nagy egyéniségek, nagy vallás-alapítók törik át, akik megelőzik korukat, magasabbrendű vallássosság előhírnökei és alapjainak lefektetői. Ezek közé tartoznak a nagyszerű fejedelmek, IV. Amenhotep, Julianus és Abulfath Dselaleddin Mohammed, akik a politeizmus káoszát akarták a napvallás észszerűségére leegyszerűsíteni. És jóval mélyebbre markoltak az emberi lélekbe azok a világvallás-alapítók, akik a megváltás (Buddha) és testvéri szeretet (Jézus) evangéliumával jöttek segítségére a reménytelen életet élő emberiségnek.

Ezeken a pontokon jutott a vallásos gondolkozás a legmagasabbra.

A legújabb korban előtörő egyéni vallásosság és valláskritika a vallás hanyatlási tünete. A természettudományos és a filozófiai gondolkozás távlatai oly óriási arányuakká nőttek, hogy mellettük a vallásoknak a maguk idején végteleneknek látszott perspektívái kicsinyesekké váltak. A vallást háttérbe szorítja a tudomány és sok ember lelkében betölti a vallás helyét is.

A vallás világával ezért a perspektíváért is érdemes foglalkozni.

A jelenért élő ember számára ez a perspektíva önmagában nem sokat jelent, azonban egyszerre jelentőssé és fontossá válik, mihelyt számot ad magának róla, hogy ezt a fejlődést, ennek a fejlődésnek egyes fokait jóformán minden ember megteszi saját életében, mikor gondolkozása gyermeki tökéletlenségből feltiszta és eljut a szellemi érettség, a vallásos igazság vagy felvilágosodás magasabb fokaira.

Az emberiség és az egyes ember fejlődésének ez a párhuzamossága teszi páratlan érdekűvé és mindig aktuális jelentőségűvé a vallástörténetet.

Ahogy az emberiség a természeti állapot primitivségről magasabb kultúrfokokra küzdötte fel magát, úgy kell ezt a fejlődési folyamatot minden embernek saját életében is megtennie a csecsemőkortól kezdve, az ifjúságon és az érettségen keresztül, míg egyéni élete a sírba nem torkollik. A fétisek, hazajáró lelkek, extatikus élmények világa a legmodernebb ember fejlődésében is szerepet játszik, az áhítat és a jövendő bizonytalanságától velőig ható félelem forrása a legmodernebb ember lelkében sincsen bedugulva, önmagunkra, gyermekünkére és utódaink első fejlődési fokaira ismerünk rá akkor, midőn a vallások eme rég megtagadott és meghaladott elemeit a magok természetes helyén és természetes összefüggésükben megismерjük.

Régmúlt hitek maradványai is élnek köztünk babonák formájában, sőt egyesek kísértetekként is feltámadnak: mint pl. a spiritizmus, melynek eredeti gyökerei a primitív animizmusba és sámánizmusba nyúlnak és ebből a két vallási formából táplálkoznak.

Ezenfelül még egy szempont van, mely a vallás világával való foglakozást mindenél inkább szükségesse teszi.

A vallás világa az emberiség érzéseinek és életének legünnepeibb s leglisztában összesürített foglalata.

Az ember isteneit válogatott ajándékokkal halmozza el, szertartásai-ban, imádságaiban és hitvallásai-ban legáhítatosabb érzéseit juttatja kifejezésre és ha templomokat épít, azok dómokká magasulnak apró lakásai közül. Egyiptom kultúrájából templomok és vallásos vonatkozású halotti emlékek maradtak ránk, Indiának alig van más története a régmúltból,

mint amit nagyszerű templomai tartalmaznak, az indek, perzsák szentírásai a bibliával együtt e népek régi irodalmának majdnem kizárolagos emlékei. Az első költök az istenek dicséretét zengik, az első zenészek az ünnepek áhítatát emelik s a szent táncok ritmusát festik alá, a legnagyobb művészek vallások zsoldjában alkotják legszebb remekeiket. Párnáskezű apró gyermekek kezéből hullnak virágok az oltárok elé s az áldozatok füstjével együtt száll megtörött aggok imája is az egek felé. Testben-lélekben tisztán, ünneplő köntösbe öltözve járulnak az emberek isteneikhez s lelkük is telve van a tőlük tellő legmagasztosabb érzésekkel.

Az embert akkor látni, mikor tehetatlenségének érzésében minden jóért isteneit kéri, mikor porig alázcodva esdi kegyelmüket vagy mikor meghallgattatva új erővel, bizakodó reménységgel hagyja el istenei templomát, talán a legmélyebb bepillantást engedi az emberi lélekbe. De a vallástudomány kiforgatja ennek a léleknek a legköznapibb redőit is és ha úgy jön, megmutatja azt a maga legkendőzetlenebb valóságában.

A vallás még legprimitívebb formáiban is rendkívül sokat jelent híveinek.

A kutatónak világnézet és megnyugvás. A bajban levőnek isteni erő és vigaszta. Az elveszettel csodákat tesz. A szegényt megelégedettséggel tölti el, a gazdagot megalázza. Vigaszta és fenyeget az isteni igazsággal. A zörgető előtt zárt ajtókat nyit meg, az életből távozó haldokló előtt az üdvösség kapuit tárja fel. Cselekedetekre készít és végtelen boldogsággal tölt el. Alázatot, odaadást, szeretetet, megnyugvást és izzó reményeket vált ki híveiben.

Hallatlan értékek ezek! A történet azonban nem mindig éri el őket.

A nehézség a dolgok természetében rejlik.

A külsőségekhez, a vallás merevebb kérgéhez előbb hozzájut s sokszor tartja ezt a merev kérget a vallás lényegének.

A lélek mélységei rejtett mélységek, melyek csak szavakba és cselekedetekbe vetítve, tehát nyilvánvalóan más síkba átteve lesznek érzékelhetők.

A vallástudomány elsősorban az intézményekké kivetítődött vallást tudja megfogni, leírni és vizsgálatainak tárgyává tenni. Ez a materializált vallás már nem az, ami a vallás önmagában. Innen van az, hogy a vallástudomány általában durvább képet nyújt a vallásról, mint amilyennek az önmagát látni szeretné. A vallás önmagát csupa fenkolt érzésnek tartja s tökéletességének tudatában izzó meggyőződéssel helyezi magát minden érzés, a lelki élet minden más megnyilvánulása fölé, a tudomány ellenben a legtöbbször hideg lélekkel turkál szentélyei között s bizonyos kedvteléssel emeli ki „menschlich ... allzumenschlich“ jellemvonásait is.

A hívő és romantikus szépítés és a cinikus hitatlenség két véglete között az igazi vallástudomány mindig tudatában van gyengéinek és korjrátainak. Tudja azt, hogy materializálja a vallást, de e beismérésével meg is korrigálja önmagát, mikor rámutat arra, hogy a hideg burok alatt meleg szív dobog s hogy a vallás szimbólumainak a teljes megértéséhez több is kell, mint hideg értelem. De ha ezt tudja és vallja is, azért a rideg szemlélődés utairól még sem szabad letérnie. Ha csakugyan minden megértene, ha csakugyan minden vallásos gondolatba beleélné magát, ha soha kritikáját egy árnyalással el nem árulná és kifejezésre nem juttathatná, akkor ez a megértés a vallás magasabb fejlődési fokainak, a fejlődöttebb vallási gondolatok értékelésének a rovására menne.

A vallástudomány sem egészen öncélú tudomány. Hivatásának igazi magaslatán akkor áll, mikor nevel is. A múlt és jelen vallásos alakulatai-

nak az ismertetésével gondolatokat és kritikát is kell ébresztenie. A tudás arra való, hogy óvjon és hogy irányt mutasson. Az örökké változó formák széditő tömkelegében a lényeget nem szabad szem elől tévesztenie s erre a lényegre rá kell mutatnia.

Az anyag óriási terjedelme lehetetlenné teszi, hogy ezt a többágú feladatot egy könyvben meg lehessen oldani. Ez a könyv erre a feladatra nem vállalkozik. Elég, ha szemléletes képet, elegendő konkrét anyagot nyújt egyes vallásformák, egyes vallási rendszerek megismerésére. A rendszerezés, összehasonlítás és kritika külön munka. Mivel azonban az alapvetéshez az anyag áttekintése bizonyos szempontból mégis szükséges, nagy vonalakban legalább bevezetésképpen meg kell rajzolnia a vallás világát, hogy leírásai útvesztőjében és adatainak nagy halmozában legalább némileg előkészítse a tájékozódást.

A vallás megnyilatkozási formái.

Az első kérdés: miben nyilvánul meg és mi a vallás?

Általában: az a rendkívül elterjedt, szinte általánosnak mondható meggyőződés, mely a világ és az élet rejtyeinek a megoldásához szellemeket és magasabbrendű isteni lényeket tételez fel s a világ és az ember sorsa intézését az ő kezükben tudja. Ebből a meggyőződésből fontos gyakorlati következtetések folynak. Az ember áhítatával igyekszik felfelkedni ezekhez a magasabbrendű lényekhez, tiszteli őket, alkalmazkodik hozzájuk s arra törekszik, hogy akaratukat a maga érdekében befolyásolja.

A vallásnak két sarkpontja van: az egyik a szellemekben és istenekben való hit, a másik e felsőbb hatalmak tisztelete.

Istenek.

A legtermészetesebb sorrend az volna, hogyha az áhítat első tárgyául a szülőket, a családfőket és a primitív társadalmak egyéb kiemelkedő vezetőit állítanák oda. Azonban ez a viszony még nem vallásos viszony. Nem is kell, hogy megelőzze a magasabb szellemi hatalmakban való hitet, mert a vallás nem minden szerves társadalmi fejlemény. Sokszor inkább különös élményeken alapuló, magának külön medret vájó és külön világot teremtő meggyőződés. Alapját feltűnő természeti jelenségek, különösen vihar, villámlás, mennydörgés, véletlenek alkotják, amelyekből az ember visszakövetkeztetés útján jut el magához hasonló, de éppen azért, mert a jelenségek nálánál sokkal hatalmasabbak, nála hatalmasabb lények hitére. Ez a hit kifejezésre jut a mana-hitben, a fetisizmusban, a totemizmusban, a felettebb többistenhitekben, a csillagimádásban, az anyag és szellem egységét valló, magát a világégyetemet istenítő panteizmusban, az egyistenhívő vallásokban, amelyek között feltűnők a különböző napvallások és külön csoportot képez a keresztenység és az iszlám.

A magasabbrendű erő megtestesül földben, hegyben, kőben, fában, él a föld alatt és a föld fölött, vízben és levegőben. Emberfeletti szellemi vannak a hegyek, a tónak, a forrásnak, az erdőnek, a termőföldnek. De lakozhatik állatokban és emberekben is. Ennek megfelelően valásos tisztelet jár szent tárgyaknak, szent állatoknak és szent embereknek, akikben az istenség átmenetileg vagy állandóan lakozik. Leggyakoribb azonban az istenség egyénítése a fétisben és a fetisizmusról magasabbrendű, gazdagabb képzeletű sokistenhitek istenszobraiban, bálványaiban, amelyek részben az istenség valóságos megtestesülései,, részben pedig csak jelképei. Egész kifejlett népvallásokban az istenképek

csak szimbólumok, tökéletleneknek érzett, de mégis a hívő képzelet támogatására szükséges ábrázolások. A fétis még maga az isten, vagy a benne érzékelhető isteni erő, az istenszobrok azonban már csak halvány másolatai azoknak a felséges vagy rettenetes isteneknek, akik a világot kormányozzák és az ember sorsát a kezükben tartják. A fétisizmusból sokszor megmarad e képmások tárgyszerű, önmagukért való tisztelete, az egyszerű nép nem mindig tesz különbséget az eszme és jelkép között. A gondolkodók azonban annál élesebben megkülönböztetik az eszményt kifejezési formáitól.

A vallási gyakorlatban ezek a kifejezési formák nyomják rá belyegüket egyes vallásokra. A torz kínai és hindu istenképek nehezebbé teszik a bennük megtestesített vallásos eszmék megértését, a görög költészet és művészet ellenben rendkívül sokat tett a görög vallás népszerűsítésére. A zsidó és a mohamedán vallás képtelenségnek érzi és azért tiltja az istenábrázolást, ahol pedig az eszmény megalkuszik a gyakorlati követelménnyel, elvontan való érzékeltetésére törekszik, majd pedig megint visszaesik a festett és faragott ábrázolatok készítésének a fokára, melynek párhuzamos formája fétiseknek amulett formában való használata. Egész kivételes magaslaton áll Laotse Tao-tana, mely a személytelen isteni hatalomban való hit kifejezése és János evangéliumáé: Isten lélek s akit imádják, szükséges, hogy lélekben és igazságban imádják.

Hitregék.

Az istenek egyéniséget tulajdonképpen nem a képzőművészet, hanem a hitrege alakítja ki, melynek lényeges alkotó eleme a költészet. Néhány hitbeli tény alapján megindul a képzelet és folyton egyénibbé alakítja az istenek személyét, egyre felségesebbé a világukat.

A hitrege mennyországokat és poklokat alkot, elmondja az istenek életét, tudja, hogy mit csináltak a világ teremtése előtt, apróra elbeszéli, hogyan teremtették a világot s előresiető képzelete az összeomló vagy előregedő világokra a szemfödelet is ráteríti.

A hitrege rendszert hoz a vallások anyagába. Szanaszét heverő köveiket egységes világképekké rója össze, melyek egész új jelleget adnak az egyes vallásoknak. Legfőként azonban az isteneit alakítja át: titokzatosan felszínre bukanó erőkből, természeti valóságokból leginkább emberi formára formált, de minden esetre teljesen egyénivé alakuló személyeket teremt. Elsőbbet elszakítja, leválasztja és elkülöníti őket természeti adottságaiktól, azoktól független egyéniségekké teszi őket, később, mikor eléri a tökéletesség legmagasabb fokát, elbeszéléseinek minden változatában megint áttetszik az istenségek eredeti természeti jellege.

A hitrege új hiteket teremt, színesebbé, dramatikusabbá teszi az istenek világát, az isteneket — ha szabad ezt mondani — húsból-vérből való alakokká formálja ki, de tud hű is maradni tárgyához s ilyenkor nem tesz egyebet, minthogy költői formában fejezi ki a hit tartalmát anélkül, hogy azon változtatna.

A hitrege teremti meg a rokonságot az istenek között. Megállapítja eredetüket, egymás mellé vagy egymás alá rendeli őket, összeházasítja vagy szembeállítja az isteneket egymással. A természeti erők egymással való viaskodásából istenharcot csinál, letűnt vallások nyomán keletkező vallási megújhodást isteni dinasziák trónjuktól valói való megfosztása, új isten diadalra jutása képében fejezi ki.

A hitrege természeti jelenségeket tükröz vissza, leírja a nap viaskodását a téllel vagy a vegetáció diadalát mindenkiégető szárazságon,

megeleveníti a természeti jelenségeket, hátteret fest nekik és magyarázatukat adja: a mennyögés istenek szekereinek a dübögése, a villám-lás és mennyő valamelyik isten kezéből elhajított dárda, sújtó és gyűjtő-mennyei tűz, a tejút mennyei országút, a tűzhányó óriások műhelye, a földrengés a földet tartó mitikus állat megmozdulása és hasonlók.

Elbeszélési szónak isteni kinyilatkoztatásokról, vallási parancsok közelebbi körülményeiről, leírják vallásos szokások keletkezését, szertartások és változások eredetét.

Nagy szeretettel rajzolja a hitrege minden emberfölöttibbé a vallás hőseinek és szentjeinek az alakját, míg egyenlőkké nem teszi őket az istenekkel. Elmondja viselt dolgaikat, kiszínezi életüket, földi életüket meg-toldja égből való leszállásuk és mennybemenetük elbeszélésével.

Vannak hitregék, melyekben az elbeszélés és a költészet öncéllá válik: az istenek viselt dolgairól kusza és fantasztikus történeteket mondanak el, vagy költői meglátásokat és művészeti ötleteket kényszerítenek bele a mitosz formáiba.

A régi hitregék rangja a vallási alapigazságokával egyenlő, az újabbak, melyekről eredetük nem kopott le teljesen, erre a rangra nehezen emelkednek. Vannak azonban olyan vallások, amelyek a hitregékkel szemben különösen csekély ellenállóképességet fejtenek ki. Ilyen pl. a buddhizmus, mely a Buddha-legenda legfantasztikusabb változatait is befogadta. Ezzel szemben az iszlám nagyon vigyázott arra, hogy a hagyomány forrását tisztán tartsa, de éppen ezek az intézkedései mutatják, hogy a hitregek költészet itt is megtett minden, hogy az iszlám eredetét minél idealizálthatóbb formában tüntesse fel.

A hitregék istenei.

A hitrege istenei különbözök. A legprimitívebb hitrege-istenek a totemek, azok az állatok, amelyektől egyes törzsek és népek magukat eredeztetik, amelyeket ezért tiszteletben részesítnek, kerülnek vagy közösségre igyekeznek jutni velük. Közbeeső helyet foglalnak el azok a vallási hősök, akiknek alakját a hitrege istenít. Ezek fölött állnak azok a mennyei istenek, akik csillagokhoz, égitestekhez fűződő exisztenciájukká befolyásolják a világ folyását (a babiloni hitregében) vagy akik ettől független isteni lakaikban, az istenek hegyén, az égben vagy a másvilágban levő palotáikban élnek és onnan kormányozzák a világot. Ha szükség van rá és kedvük úgy tartja, a legkülönbözőbb alakokat öltve megjelenhetnek a földön, megmutathatják magukat az embereknek, belenyűlhetnek a világ folyásába, kalandozva keveredhetnek stb., stb. A hitrege korlátolt képzelete és még korlátoltabb kifejezési formái segítségével bármily magasztos képet szeretne is nyújtani az istenekről, nem tud többet adni, mint eszményített és végtelenbe rajzolni szán-dékoltemberalakokat. Néha ezeknél sokkalta kevesebbel is megelégszik. A sárkányok és az alvilág kutyája, nemkülönben az egyiptomi vallás félig ember, félig állatformán ábrázolt istenei az eszményítés legfelsőbb fokára el se jutnak. Az emberformára rajzolt istenalakok minden eszményítés dacára is tökéletlenek maradnak. Részben fantázia nélkül, részben reakcióképpen így keletkeznek különböző vallásokban azok a fogalmak megtestesülését képviselő istenalakok, akik egyénisége, húsa és vére, embersége és bővrűsége elhalványodik. Egész sorozatuk ismeretes a római vallásból, legnagyobb története alighanem a hellenisztikus hit talaján született Logos-fogalomnak van. Az eszményített, de emberi jellegükből tökéletesen soha ki nem vetkőztetett istenek a hitrege és a vallási szervezet minden buzgólkodása dacára sem tudják tartani pozícióját.

kat. Saját határaikon belül kritizálják őket, majd a haladó kultúra részben megint erőkké, természeti jelenségek szimbólumaivá, jelképeivé teszi őket, amikből a hitrege egyéniesítette valamennyit, másrészt pedig a keresztenységben és az iszlámban kifejezésre jutó egy istenség gondolata elől kénytelenek meghátrálni.

Általában: az istenség a hitrege síkján lesz problémává. A fetisizmus primitív világában a fétishhez kapcsolódó hit rugalmas egyéni élmény, általánosabb érvényűvé való fejlődése útján azonban folyton merevebb formává, általánosabb elismertetést követelő igazsággá lesz, melynek csak az az eredendő hibája és sarkalatos gyengéje, hogy vele szemben ugyanolyan igényű igazságok követelik érvényesülésüket. A nekiszabadult eszményi gondolkozást idővel a hitregék által teremtett legfejlettebb isten-alakok sem tudják kielégíteni. Közben pedig szembekerülnek a különböző hitregék különböző alakjai. Az eredmény vagy az, hogy a hitrege az égben is szembeállítja a maga isteneit más vallásokéval, vagy kiderül az, hogy a különböző neveken tiszta, különböző egyéniségekké formált istenek tulajdonképpen azonosak egymással, amiből ez istenek azonosítása és különböző fokú valláskeveredések származnak. Klasszikus koruk a hellenizmus kora, hazájuk a Földközi tenger környéke, de mondani sem kell, hogy nemesak erre a korra és területre szorítkoznak.

A hitregék szolgáltatják a vallás első nagyobbszabású erjedéseihez; szükséges anyagot. A primitív vallások a maguk történetnélküliségében sem változások, sem fejlődéseken nem igen mentek keresztül. Egy-egy gondolat hulláma megcsapja őket, de aztán megint hamar visszanyerik egyensúlyukat s megmaradnak régi formáik mellett. Azok a vallások, amelyeket a költészet munkába vesz, reformációkon mennek át, magasabb nívókra emelkednek, más vallásokkal harcba keverednek s győznek vagy elvesznek, de régi egyensúlyi helyzetükbe nem tudnak többé visszazökkenni.

A hitregék a képzőművészettel együtt alkotják ki az istenek világát. A hitregéket megteremtő költészet elvont és szűk körre szorítkozó alkotásaival nem tudja kielégíteni a vallásos érzületet. Az érzékihez tapadó vallásos érzés megkívánja a hitregeistenek anyagokban való kiformálását is. Így születnek meg a hitregéknek megfelelő templomi isten-alakok, az istenszobrok, istenfestmények, melyek e művészletek még korlátoltabb kifejezési formáiban alakot öltve, még inkább materializálnak minden eszményiséget. A költészetnek vannak szavai, melyek végtelen távlatot fejeznek ki, amit köbe faragni teljességgel lehetetlen. A mítosz csakúgy játszik a végtelen jóság, a mindenudás, a mindenhatóság, a mindenütt jelenvalóság fogalmával, de hogy lehet ezeket köbe faragni?... A hindu művészett rendkívül bizarr formában megpróbálkozott vele. Ezért vannak a hindu templomokban sokfejű, sokkezű, soklábú isten-alakok, akik különben a görög mitológiából sem hiányoznak, de itt már nem annyira főistenek, mint inkább mellékalakok. (De azért bizarr alak az efezusi Diana is!) A görög; művészett az istenek antropomorfizálása útján igyekezett ugyanezeket a gondolatokat tökéletesen kifejezni. Ezért csupa eszményi alak a legtöbb istene, képeikben méltóság, férfiasság, szépség és kellem megtettesülései.

A képzőművészet feladata könnyebb, a hitregéé nehezebb az üdvözítők,, a messiások alakjainak a kiformálásában. Az a hit, hogy az istenek emberformát ölhetnek s rövidebb vagy hosszabb időt a földön tölthetnek, meg lehetősen elterjedt a legtöbb vallásban. A primitívekben aránylag kevésbé alakul ki, mert ennek az istenei nem földöntúliak és nem teljesen kiformálódott egyéniségek, a fejlettebb vallásokban azonban annál inkább. Amint

az istenek a világ fölé emelkednek, földi szereplésük mind ritkábbá válik. Az istenek az emberekkel való dolgaikat közvetítő segítségével bonyolítják le: kezdődik az isteni küldöttek, a Hermesek, Mithrasok és egyéb közvetítők, az angyalok szerepe. A két világ végül nemcsak térbelileg, hanem minőségileg (szellem—anyag) és erkölcsileg (tisztaság—bűn) is teljesiek eltávolodik egymástól. Ezt a távolságot az ember áldozatával és imádságával tudja csak áthidalni és az istenek sem szállnak le közvetlenül az égből, hanem az emberi születés kapuján lépnek be az életbe és a halál ösvényén át távoznak belőle. A Messiás-hit két világvallásban, a buddhizmusban és a keresztenységben jutott klasszikus kifejezésre. Külső formájukban sok a rokonság és a hasonlóság köztük, belső tartalmuk, lényegük azonban ellen tétes.

Az istenek világa látszólagos derűje dacára sem teljesen csendes és biztos világ. Néha oly harrok vetnek benne hullámokat, melyek még isteni trónokat is megingatnak és elsöpörnek. Kronos megeszi a saját fiait. Zeus kivételesen megszabadul, atyját letaszítja a trónról és maga ül a helyébe. A perzsa vallásban Ormuzd és Ahriman küzdelme nem csupán az ember lelkéért, hanem a világ uralmáért folyik. Ez a nagy tusakodás, a zsidóságban és a keresztenységben a gonoszt megtestesítő sátán számára reménytelenné vált, más vallásokban azonban a küzdelem eredménye bizonytalan és gyakran előfordul, hogy valaha hatalmas istenek az: alvilágba száműzve vagy hatalmuktól megfosztva az alacsonyabbrendűek sorába süllyednek. Ez történt meg a perzsa vallásban néhány ind istennel, sőt magával az ind istennével (daeva) is. A vallásoknak is vannak divatozó áramlataik s a valláskeveredés korszakaiban vannak népszerű és háttérbe szoruló istenségek. Így hatalmasodnak el Görögország és Róma felett keleti kultuszok, melyeknek istenei bejutnak a görög-római Pantheonba.

Más megítélés alá esik az a terjeszkedés, mely a keresztenység és az, iszlám sorsát megalapozta. Ezek a többistenhittel szemben egy új elveti az egyistenhitét juttatták diadalra. Hivatalosan soha nem alkudtak meg a pogánysággal, de valójában ők sem tudtak tökéletesen elzárkózni az érintkezés hatása elől. Az iszlámban ilyen megalkuvás a mekkai Kába kő és minden, ami vele összefügg, mindenkitőnek a politeizmussal való kapcsolatát tartja fenn az angyalokban és a szentekben való hit, akiknek a világába nem egy pogány isten is bejutott, alkalmás álarcot öltve. A hitrege, amely soha nem tisztul fel annyira, hogy önmagát és alkotásait tisztán költészetnek tekintse, ezt a folyamatot is dramatizálja. Az istenek vándorútra kelnek s az új vallás új istenének a hatalma elől elbujdosnak[^]. Az egyik egy hegymélyén levő barlangban alszik s várja míg eljő az ideje, a többiek egy csendes sziget hozzáférhetetlen magányában búslakodnak, egyikük-másikuk meg is halt és a sírjukat is mutogatják.

Ha az istenek sorsa a hitrege szerint változik és jelentőségük sem mindig egyforma, azért nagyjában mégis két meglehetősen éles hatarvonal van a mennyei és alvilági, a föistenek és az alacsonyabbrendűek között. Az igazi istenek mennyeiek, akik mellett az alvilágiak lakóhelye és működési köre is korlátozottabb. Hatalmuk nem az élőkre, hanem a holtak országára kiterjed. A föistenek egyénileg kiemelkedő, jellegzetes-személyek, akiknek élete mondhatni: nyitott könyv a hitrege számára, az alacsonyabbrendűek alakja elmosódott, mert nem vált egyénivé. Az ilyen alacsonyabbrendű isteneket, angyalokat, tündéreket, óriásokat, törpéket és jó szellemeket a hitrege még nem vette munkába és nem formálta ki. Lakóhelyüket sem igen változtatta meg: itt laknak a földön, a föld

alatt, vagy a levegőben, fákban, vagy vizek alján, egy részük el van átkozva, de azért nagyobbára jó lelkek, akik megjutalmazzak a segítségükre levőket.

Szellemek.

Az alacsonyabbrendű istenek és a szellemek között a határvonal elmosódottabb. Ez a pont az, amelyen az embereket a vallásos felfogás általában legközelebb hozza az istenek világához. Az emberben levő erő, a lélek, az élet sem vész el, hanem a halál után felszabadul s testtelenségében sokkal nagyobb lehetőségek nyílnak számára, mint amilyenek életében állottak rendelkezésére. Könnyebben mozog, láthatatlanul beleavatkozik az élők élete folyásába, árthat nekik, de segíthet is rajtuk. Ezen alapszanak a halottak szellemeitől szabadulni igyekvő és az őket távol tartó szokások, viszont ugyanez a hit az alapja az ősök tiszteletének. A szellemek számára nyiva az út, hogy közelebb juthassanak az istenekhez s a más-világon összekeverednek az ég többi lakójával.

A szellemek visszajárhatnak a földre és nincs elzárva előlük az a lehetőség sem, hogy más testben újjá is születhessenek. Az ind lélekvándorlás-tan a lélek továbbélésének a közönséges kísértethitnél sokkal mélyebb válfaja, melynek észbontó következményei elől Buddha a Nirvána, a végső és tökéletes megsemmisülés gondolatához menekült.

Istentisztelet.

Ez az embert körülvevő jobbára láthatatlan és emberfeletti világ a vallás igazi világa. Ebben csapong képzelete, ide vonják vágyai. Ettől függőnek tudja magát s főgondja az, hogy ezekkel a nála hatalmasabb lényekkel valami úton-módon érintkezésbe lépjén s jóindulatukat a maga számára biztosítsa. Amire több módja van. Először a kölcsönös ajándékozás álláspontjára igyekszik helyezkedni. Az áldozat lényege az, hogy azt kapott vagy csak ezután kapandó javakért cserébe adja az ember isténének. Az áldozat elsősorban az istenek számára nyújtott eledel és ital, ajándék, amit azok szívesen fogadnak s amire szükségük is van. Bizonyos szempontból köteles járandóság, azután azonban olyan adomány, amelynek az istenekre hatása van. A primitív áldozatokban kiemelkedő az istenekkel való közös étkezés szempontja. Mikor a totemállatról vagy olyan -áldozatról van szó, amelyet az istenek már magukévé fogadtak, az áldozat az istenekkel való szentségi egyesüléssé válhatik. Áldozat sokféle lehet. Amint az anyaga, bemenetlási formája vagy a hozzáfűződő szándék változik, aszerint módosul elnevezése is.

Az áldozás bizonyos ünnepies szertartásossággal meg végbe. Különböző cselekményekből van összetéve, melyeknek egymásutánja pontosan meg van szabva. A cselekmények mikéntje szintén szabályozva van. Az áldozati teendőket imák s a közönségnek az áldozás menetébe való bekapcsolódása egészíti ki. Sokszor zene kíséri és tánc kapcsolódik hozzá. A cselekményeknek és a kíséretnek az összessége az istenszolgálat, a liturgia. Az áldozást megelőző tisztálkodási és önmegtartóztatási szokások (mosakodás, füstölés, ünneplő ruha stb.) nem tartoznak a szorosan vett liturgiához. A liturgia gazdag és színes anyaggal bővíti ki és diszíti fel az áldozás lényegileg egyszerű cselekményét és a vallás világában óriási a jelentősége. Erősen hangsúlyozza értékét az ind vallás, mely az álodzat alapanyagait és a tüzet isteniíti, sérthetetlennek tartják a rómaiak, akik a liturgiától való legkisebb eltérés esetén megismétlik az áldozatot. Az áldozásban rejlö alapgondolat változásával a vele kapcsolatos liturgiái részek (ima, ének, tánc és buzdító beszéd) leválnak és külön életet élnek.

Klasszikus példája ennek a zsidó vallás, melyben a jeruzsálemi templomi áldozatban kulmináló istentisztelet mellett a Jeruzsálemen kívül szétszortan élő zsidó gyülekezetekben szokásba jön az áldozat nélkül tartott istentisztelet.

Az áldozásnak hosszú története van az emberáldozástól egészen odáig, inig pl. a kínaiak papirosra festett képek elégetésével szimbolizálják az áldozatot; még hosszabb az útja addig, amíg a próféták felállítják azt az alapelvet, hogy az isten irgalmasságát kíván, nem áldozatot!

Ez a történet a vallásban rejlő konzervativizmus dacára is, az istentisztelet átszellemesítése irányában halad, ötszáz évvel ezelőtt még volt nép, amely istenének legbecsesebb áldozati adománykép élő embertestből kivágott, friss vértől párolgó szívet mutatott be. Más területeken azonban teljesen kivesztek a véres áldozatok, elpusztultak és kiselejteződtek azok a vallások, amelyek ezzel a gondolattal álltak és estek. A hekatombák, „melyektől az ökrök reszkettek“, mind ritkábbakká váló patriarchális ökör-sütésekkel szelídültek, a véres áldozatokból oltárra szánt gyertyák, virág-adományok és szerény pénzösszegek lettek. A katolicizmus szentmise áldozata sokban átvette ugyan a régi áldozatok jellemvonásait és istentiszteletbeli központi szerepét is, azonban lényegileg egészen más s a kereszténység ezenfelül ismeri azt a másik áldozatot, a legnagyobbat, mit ember adhat istenének, mikor lelkét avatja a szentlélek elő templomává.

Varázslat.

Az áldozat nemcsak köteles rész, vagy önkéntes ajándék, hanem oly erő is, amely hat az istenekre, sőt — ha kihegyeződik e gondolat — kényszerítheti is őket. Ezen a ponton kapcsolódik bele a vallásba a varázslat, amely alapjában Véve istentiszteleti cselekmény, azonban arra a lényegre koncentrálva, hogy kényszerítse az isteneket. A varázslat nem törödik az áldozat kedélyi mozzanataival, kikapcsolja belőle a hitet és az egyéni megilletődést, a színeket és az illatokat. Egyedül a hatékony-ságot tartja szem előtt. A varázsló a vallás nagy apparátusa nélkül titokzatos igékkel, ráolvasással gyógyít vagy ront, használ fel isteni erőket, készít tárgyat, amelyeknek csodálatos erejük van. Az embernek vannak vágyai és kívánságai, amelyek nem bírják meg a nyilvánosságot, főként ezekkel fordul a varázslathoz s ezek valóra váltását várja a varázslattól. A varázslat alapgondolata is ugyanaz, mint a közönséges istentiszteleté, csakhogy a varázslat nem naiv és jóindulatú, hanem kiszámított és teljesen materializált, sötéten elszíneződött vallásosság.

Papok.

A vallás világának tartó oszlopai a lelkekben folyton megújuló meggyőzésekben kívül a papok, akik a legkülönbözőbb nevek alatt (esőcsináló, orvosságos ember, sámán) lényegileg ugyanazt a hivatást teljesítik: kiszolgálják az isteneket, közvetítő szerepet töltenek be az ember és az isten között és gondoskodnak arról, hogy a vallásos szokások és szertartások fenmaradjanak. Primitív vallásokban nagy területeken alárendelt szerepük van. Egész sor vallásban a szertartások, áldozatok elvégzésének a joga és kötelessége a családfőé, törzsfőé és fejedelemé. Hasonlóképpen teljesen feleslegesekké válnak a protestáns misztika és racionalizmus talaján. A protestantizmus proklamálja ugyan az egyetemes papság elvét, de azért megváltozott formában fentartja a papságot. A quaker-vallás teljesen kiküszöböli a papot mint prédkárt és ebben az irányban elmegy a következetesség végső határáig. A legtöbb vallásban azonban a papság a vallás gerince. Teendőik sorozata végtelen. A férfi-pap

a fétis felesége minőségeben ura ellátásáról, kunyhója tiszta tartásáról, látogatói bejelentéséről stb. gondoskodik. Babilon, Egyiptom és India papjai pedig az ég titkaiban búvárkodnak, a vallástudomány úttörői és főképviselői. Fejlettebb vallásokban a papság gazzagon tagozott szervezettséget használ, teendői szerint differenciálódik s teljesen elkülönül a néptől. Kiváltságos osztályá lesz, amelyet hivatása a többi osztályok fölé emel. Istenei nevében magának igényli a vezetést és az uralmat, — nemcsak lelkiekben — hogy általa az istenek uralkodjanak a földön is.. (teokratia).

Hit és tan.

A vallás szertartásai, gazdag istentiszteleti élete csak a vallásos érzések külső megnyilvánulásai, melyeknek alapja a hívek hite. A szertartások ilyen lelke meggyőződések kivetítődése. Eredetük elvész ugyan a multak homályában, de ezek a meggyőződések újra felgyűlnak e szertartások ismétlődése kapcsán. Az áldozási szertartás menete, az imádságok, amelyek kísérik, a buzdítások, amik a hívek bekapsolódását szolgálják, ezt az eredményt elő is idézik. Ezenkívül a papság is minden megtesz, hogy a vallási érzések állandóságát biztosítsa. A papság, amely a vallás szertartásait hivatalosan végzi, saját ténykedéseit és vallása életét megfigyelések és spekulációk tárgyává teszi, vallása teoretikusává lesz és a csupa cselekedetben megnyilvánuló hitból vallásos rendszert csinál. Az egyéni élményen alapuló hit tömegmeggyőződés, vallás lesz, a vallás rendszerré épül ki, világnezetté szélesedik, egyes meggyőződései pedig tanokká és dogmákká, vallásos szabályokká és parancsokká merevednek. A vallásosságnak ezt az irányt legjobban az ind vallásokon lehet tanulmányozni. A tan a magasabbrendű vallások lényeges alkotó része, reflexiók; és gondolkozás terméke. A legtöbb vallásban a tan is mitologikus formát ölt s úgy jelenik meg, mint isteni kijelentés, isteni bölcseség vagy isteni parancs, amely isteni eredete alapján feltétlen hitet és engedelmességet követel. Maguk az istenek vésik köbe vagy írják könyvbe parancsaikat s~azokat adják át választottaiknak vagy megjelennek előttük, szinte tollba, mondják, úgy sugallják kijelentéseiket. A vallásos gondolatok beöltözöttének ez a formája hozzáink legközelebb az iszlámban kézzelfogható^ melynek szentírása, a Korán egészében az isteni kijelentettség és sugallottság igényével lép fel. A kereszténység minden igyekezete dacára sem tudta dogmarendszere és dogmái kialakulását ily radikálisan leegyszerűsíteni.

A vallás erejének alábbhagyásával és elszíntelenedésével együtt jár a reflexiók elhalásodása. A vallásban a rendszerezés túltengése bomlási jelenség. A vallás élet, istenben, isten akarata szerint való, ösztönös, élet, amelyet a gondolkodás magasabb szintre emel, de teljesen szabad járára engedett kutatás meg is Öl. Ebben az érzésben gyökerezik a rendszeresen kiépült vallásoknak az a jellemvonásuk, hogy a gondolkozásnak, korlátokat szabnak s a kutatás jogát csak ezeken a kereteken belül ismerik el. Vannak azonban élő hitek, amelyek nem ismerik ezeket a korlátokat.

Élet a halál után.

A vallás gondoskodása bölcsőtől-sírig, sőt még azontúl is elkíséri az embert. Szertartásával körülveszi életének egyes kiemelkedő mozgássait, születését, felnőtt sorba lépését, házasságát, legkiváltkép pedig a halálát. Kifejlett elvei vannak az ember alkotottságáról, igen elterjedt~az a nézet, hogy az ember testből és lélekből áll. A két alkotórész közül

a test az anyagból készült, mulandó rész, a lélek léte ellenben az elmúlásnak kevésbé van alávetve, sőt halhatatlan. A lélek halhatatlansága egyik sarkpontja a vallásos világnezetnek. Ez a hit irányítja a temetési szertartásokat, a halottkultuszt, alapja az ősök tiszteletének s visszahat az emberek életelvre is. A legtöbb vallás híveinek élete erre a halál utáni életre való készülődés. A halál utáni életben való hitnek számos formája van; a hitrege és vallásos spekuláció minden irányban nagy igyekezettel Idépíti. Az egyik a halált általános megtisztulásnak tartja. Holta után minden ember megtisztul, jó lesz és része lesz az üdvösségen. A másik minden halottat az árnyak hónába száműz. Az a gondolat, hogy a halál után az istenek kinek-kinek megfizetnek a maga érdeme szerint, két táborba osztja a halottak lelkét: üdvözültekre és kárhozottakra. Az üdvözültek a mennyországban, különböző égitesteken, de minden esetre kellemes és pompás viszonyok között élnek, a bűnös lelek a pokol mélyén gyötrődnek és válogatott büntetéseket szenvednek el megérdemelt büntetésül. De a vallások nemcsak a tényt szegezik le, hanem arra is törek-szenek, hogy híveiket az üdvösség útjára terítsék, ha pedig mégis bűnbe «stek volna, lehetőleg kimenteni igyekeznek őket a pokol szenvedéseiből. E téren legmesszebb ment az egyiptomi vallás, mely a halottaknak útra-valóul adott szövegekben szinte lépésről-lépéstre kioktatja a halottakat arra, hogy másvilági útján hogyan viselkedjék s hogyan kerülje ki a rá ólalkodó veszedelmeket. A halottkultusz csak részben szolgál arra, hogy a halottat ellássa, szellemét az előktől távoltartsa s jóindulatra hangolja az élők iránt, egy része engesztelő váltság jellegű s arra irányul, hogy a halott másvilági helyzetét megjavítsa.

A halál utáni élet naturalisztikusabb formája a lélekvándorlás, mely szintén igen elterjedt hit.

A halál és az utána következhető kárhozat gondolata, egyik legerősebb rugója a megváltás után való sóvárgásnak. A vallások óriási tömegében két világvallásnak ez a központi gondolata. A buddhizmus és a kereszténység, ez a két váltság-vallás, melyek meglehetős ellentétesen oldották meg a kérdést. A buddhizmus egyik iránya az önmegváltás álláspontját hangsúlyozza és az üdvösség végső révét a tökéletes megsemmisülésben látja. A kereszténység ezzel szemben a Jézus Krisztus által történt megváltás történeti tényéhez kapcsolja a világ megváltását s az élet végcélját a mennybéli örök életben, illetve az istennel való egyesülésben jelöli meg.

A vallás közügy.

Az istenek és a világ egymáshoz való viszonyától függ az egyes emberek és népek jóléte. Azért a vallás nem annyira magánügy, mint inkább közügy. Az egyén szabadsága mindenkorban áll, hogy a vallás üdvöbiztosító rendjébe belekapcsolódhatik, vagy abból kizárhatsák önmagát. Azért a vallás szertartásainak nagy része népünnepek s az istentiszteletek igen csekély hányada szorul a családi vagy egyéni élet körébe. A törzs, a nép, az állam valamennyien hordozói a vallás terhének és betöltői követeléseinek. A vallás, mint egyéni élő hit, az egyéniség kultúrájának a terméke, kései termék.

A vallás keletkezése.

Ez a hosszúra nyúló és mégis vázlatnál is vázlatabb áttekintés mutatja, hogy a vallás világa minő élet jelenségekben és gondolatokban gazdag és sokrétű világ. Pedig ez még mind csak a vallásos jelenségek világa, csak felsorakoztatása a vallás emlékeinek és tényeinek. Ez mind csak anyag ahhoz, hogy eldönthető legyen az a fontos kérdés, honnan ered

ez a hatalmas és megnyilvánulásaiban oly különböző utakra térő, végletkbe csapó érzés?

A vallás felelete erre általában az, hogy az istenekben való hit és az istenek tisztelete természetföldi eredetű: maguk az istenek ismertették meg magukat az emberekkel, ök maguk hozták az emberek tudomására,, hogy mit kívánnak tőlük. A kinyilatkoztatásnak többféle formája van. Vannak vallások, melyek a történeti kijelentés gondolatához ragaszkodnak, az istenek egyszersmindenkorra kijelentették akaratukat, vannak azonban olyanok is, amelyek a kijelentés folyamatát nemcsak a múltra korlátozzák. Álomban, önkívületi állapotokban, sőt ezeken kívül is számos módjuk van az emberfeletti hatalmaknak arra, hogy az embernek kijelenthessék magukat és irányíthassák a cselekedeteit. A sámán élő és, minden napos közvetítője ennek a kijelentésnek. A jóstudomány már közvetve olvassa ki égi és földi jelekből az istenek akaratát s az emberek azon alapuló sorsát.

A kijelentés-eredet alapján a vallások különbözősége kétféleképpen magyarázható. Az egyik, a több istenhittel számoló lehetőség szerint az, isteneknek választott népeik vannak. minden isten a maga népével áll különleges vonatkozásokban és a maga képére formálja népe vallását. A monoteisztikus magyarázat szerint az isteni őskijelentés valamennyi népnek egyformán szólott. Azonban még az egész emberiség nem volt érett rá, az emberek egy része pedig bűnös módon elfeledkezett és eltávolodott ettől az isteni kijelentéstől. Ez a magyarázat kitűnően fedi azt a tényt, hogy egymástól távol élő és kimutathatóan aligha érintkező népek vallásában lényeges és alapvető rokonságok vannak s ezenfelül okát adja a vallások szédítő sokféleségének is.

A tudomány azonban még sem nyugszik meg ebben a vallás által adott feleletben, hanem e mögé a kijelentés mögé is be akar pillantani.

Mindenekelőtt megfordítja tehát a tételet: nem az istenek teremtették az embert, hanem az ember az, aki isteneit teremtette. Ez a tétel nem új és nem Feuerbach találta ki. Megvan már Anaxagorasnál is s az ókori görög bölcsések, Demokritos, Epikuros, majd később Hume és a felvilágosodás korszakának gondolkozói közelebbről azzal az axiómával oldják meg a vallás keletkezésének a kérdését, hogy: primus deos fecit timor — az isteneket a félelem szülte. Az istenek a természeti erőkkel szemben tehetetlen ember agyrémei, akiket ő maga gondolt ki, akiket azonban oly elevenen képzelt el, hogy reszkető szolgájukká, adófizetőjüké lett és többé nem tudott szabadulni tőlük.

A másik ehhez hasonló egyszerűségű feltevés az, amelyet először Kritias mondott ki, amelyet azonban később Machiavelli és Vanini is osztottak, hogy a vallást a gazdagok és a papok találták ki. A gazdagoknak azért volt szükségük rá, mert a javukra szolgáló társadalmi különbségeket természetfeletti szankcióval akarták állandósítani s a szegények elégütletlenségét a másvilágban elkövetkező kiegyenlítődés reményével akarták áltatni. A papok érdeke nyilvánvaló és bővebb magyarázatot nem igényel. Ez az egyszerű formula nemcsak a vallás ellenségeinek kedvenc, formulája, hanem a bölcselőké és a politikusoké is. Nemcsak Machiavelli és követői vallják, hanem Spinoza, aki szerint a vallás nem igaz, de az erkölcsi szükség hívta létre és arra való eszköz, hogy a műveletlen embereket erkölcsi cselekedetekre késztesse, azután Kant, aki a vallást az erkölcs szükséges támasztékának tartotta s az öreg Moltke, a hadvezér is, aki saját személyét illetőleg szabadgondolkodó volt, mint politikus azonban a legszélsőbb vallási konzervativizmus híve, mert a vallásra — és

pedig csak a tökéletesen konzervatív változatára —. feltétlenül szükséges van a nép fékentartása és kormányozhatósága szempontjából.

Mások (többek között Taylor is) azt tartják, hogy a vallás eredete az animizmus hitében keresendő. Az ember emberre fejlődése abban a pillanatban van adva, mikor az őember állati kiegyensúlyozottsága megbomlik s mikor nemcsak vegetatív életet él, hanem elkezd gondolkozni,, felfedezi lelkét, mint testétől független részét, mely önálló életet élhet.....

Álom, önkívületi állapotok és halál — a legfontosabb állomásai ennek a megismérésnek, amiből az az óriási jelentőségű felfedezése keletkezik, hogy nemcsak ez a világ és ez az élet létezik, hanem van *egy* láthatatlan viág is, a szellemek világa, akik közt vannak a holtak, s az ezek közül kiemelkedő istenek szellemei is.

Andrew Lang és W. Schmidt szerint a vallások világa primitív monotheizmusból fejlődött és ágazott el. Codrington és Marett a mana-hitet tartják a vallási fejlődés ősanyagának. A mana személytelen hatalom,, természeti erő, mely bármely pillanatban hatékonyá válhatik s mely a legkülönbözőbb élő lények és tárgyak tulajdonságát képezheti. Ebből a manából lesznek megszemélyesítés segítségével az istenek s mindenek a megnyalatkozások, melyeknek foglalata a vallás.

J. Fr. Fries a félelemszülte vallásossággal szemben a világ szépségében, célszerűségében és rendjében fedezte fel a vallásosság főindítékát, a Kosmos, a világrend vezette rá az embert az isten, a rendező és alkotá fogalmára. Her bárt a vallási tételekben egyéni hiten alapuló igazságoknak tartott meggyőződéseket lát. Leibnitz a vallást az emberrel született ismeretmagból fejlődött jelenségnak, Hegel viszont az Absolutum öntudatra jutásának tekinti s ezt a véleményét Drews Artúr még ma is temperamentumosán képviseli, Max Müller a végteleenek imádatba és-, áhítatba beágyazott ismeretét látja a vallásban, W. James pedig a tudat-alatti lelki élet más világok szellemivel való érintkezésében keresi a vallás eredetét.

A különböző, nem egyben teljesen ellentétes nézetek közül nehéz volna bármelyikre azt mondani, hogy ez föltétlen igaz. A vallás aligha származik egy forrásból. Része van benne a félelemnek és az áhítatnak (a csillagos égboltozat!) és az is bizonyos, hogy folyton megújhodó forrása a kinyilatkoztatás és a más világok szellemivel való érintkezés hite. A polinéziai szigeteken kifejlett tabuhitet a törzsfönökök és az előkelők kétésgétszerű felhasználják társadalmi és gazdasági helyzetük megszilárdítására s az is kétségtelen, hogy egyes vallások papsága önzésének is lehet bizonyos szerepe a vallásos életben. A különböző vallások eredetét külön-külön kell vizsgálni s úgy lehet, hogy egy vallásban is többféle motívum éli ki magát. minden találkodás és konstrukció alapja az egyéni vallási* formákkal való tüzes megismerkedés.

A vallás világának behatóbb ismerete alapján Frazer a mágiában,, Andr. Lang a mítoszban kereste a vallás eredetét. Comte a vallást az élet és az élet jelenségek naiv magyarázatának tartja, amely a primitív emberben az álmok és víziók, az álom és ébrenlét, élet és halál különbségeinek a megfigyeléséből indult ki, mások hasonlóan a primitív megismerés, kísérleteinek és formáinak mondják, amelyet mindenkorább felvált és hátrább szorít a komolyabb, logikusabb és tudományosabb megismerés.. Pfleiderer O. azt mondja: a vallás népies metafizika. Schneider H. leipzigi bölcsész szerint a vallás és a tudomány egy méhben születtek. Ugyanaz; a megismerés vágya hozta létre őket. A különbség közöttük csak az, hogy a vallás gondolatmenetei rapszodikusabbak és színesebbek, a bölcselőiből

a fantasztikus elem minden jobban kiküszöbölődik és azok tisztán logikussá válnak.

A választék meglehetős nagy és változatos.

A vallás fejlődése.

Ha valaki a vallást ōskinyilatkoztatásból eredőnek tartja, az a vallások gazdag elágazódásában nem láthat más, mint az ōsigazságtól, az ōsmegismeréstől való eltávolodásokat, vagy ahhoz való közeledéseket. Az alacsonyabbrendű vallások a süllyedés jelei, a magasabbrendűek ráeszmélesek a kinyilatkoztatott igazságra. A pogányság az igaz istentől való íbűnös vagy tudatlan elszakadás. Szemben áll vele az igaz vallás, mely az igazi isteni kinyilatkoztatás őrzője, amely kapuit kitára az eltévelkedettek előtt és visszavárja, hogy visszavezethesse őket az igaz isten helyes megismerésére.

Általában a különböző vallásformákat a vallás tárgya, az istenség felé való tapogatódzásnak lehet tartani. A világ valamennyi táján lakó embercsoportok egymástól függetlenül ugyanazoknak a rejtelyeknek a megoldását keresik, ugyanazzal a borzongással és áhitattal. Azonos vagy közel rokon lelkialkatuknál fogva magyarázataik és megoldásaik is közel állnak egymáshoz, sőt teljesen fedhetik is egymást. Ezek a nézetek aztán kicsérélődnek és így is nivellálódnak. Viszont azonban a különböző csoporthok művelődésével is lépést tartanak és fejlődnek is. Ezen az alapon megállapítható, hogy a vallások több egymás fölé rakódott rétegből állhatnak. A legtöbb vallásnak megvan a története, amelyben a legalsó legprimitívebb korszakra egy vagy több fejlődési fok következik, ezek a fejlődési korszakok rendkívül érdekes és nagyjelentőségű ritmust hoznak az egész vallástörténetbe, amennyiben végső eredményük a vallásos gondolat egyetemes fejlődése! Csak két doogra kell gondolni: az egyik a vallásnak a politizmusból való kibontakozása és az egy istenhit felé való haladása, a másik a ritualizmustól, különösen pedig az áldozatotól való szabadulása és az isten lélekben imádása felé való fejlődése — s egyszerre feltárul előttünk ennek a fejlődésnek az óriási távlatra...

A fejlődés fokozatai nagyjában a következők:

1. — A legalacsonyabb fokon a primitív vallások állanak. A természeti állapotban lévő népek természeti vallásai szűklátókörű, földhöz tapadó képzelettel kialakított nézetekből tevődnek össze, leglényegesebb alkatrészeik az állatvilággal való kapcsolat (totemizmus), a tárgyakban megnyilatkozó erőkben való hit (mana, fetisizmus), a halottak és ősök kultusza, a szellemekben való hit. Számtalan változatuk van, primitív népek közt minden törzsnek minden környéknek más-más a vallása.

2. — A nagyobb népközösségek gyarapodó műveltségével és egységesebb összeforrásával a vallásos nézetek is magasabb egységekbe foglalódnak 45ssze. Kultúrterületeken kultúrvallások, népegyházak alakulnak ki, melyek az apró-cseprő törzsi és helyi istenek világát nagyobb ívelődésű, egyetemesbőnnél vélt rendszerekbe építik ki, a hitregéket magasabb szintre emelik, vallásukat a haladó művelődéssel összeegyeztetni igyekeznek és a vallás szolgálatába állítják a képzőművészket. Ezek a népvallások már a magasabb művelődés, az emelkedő és tisztuló erkölcsi felfogás igényeit is törekszenek kielégíteni.

3. — Legmagasabb fokon azok a vallások állanak, amelyek a helyhez, nyelvhez és nemzethez kötöttség békóból ki tudtak szabadulni s az egyetemes emberiség vallási kérdéseire adnak megfelelő választ, egyetemes lelkei szükségletek kielégítésére vannak szabva. Ezek az ú. n. világvallások ugyan csak földünk egyes részein az emberiség kisebb-nagyobb hányada-

nak a vallásai, erre az elnevezésre azonban annyiból mégis rászolgálnak, hogy általános emberi megoldásokra törekszenek s e törekvésük közben tényleg sikerült egy nemzetiségi és egy nemzeti kultúra korlátai közül kiszabadulniuk és a lábukat szélesebb területeken megvetniök. A „világvallás“ elnevezés jórészt ezeket a sikereket ismeri el, bár kétségtelen, hogy más népvallásokban is lehetnek egyetemes momentumok, amelyek nem jutván elegendő levegőhöz, nem tudtak teljesen kinöni a valláséről sűrűbb részeiben. Másrészt azonban az is kétségtelen, hogy a világvallások nemcsak siker, hanem tartalom és érték tekintetében is a többi vallások fölé nőttek. A régi perzsa vallásban a jó és a rossz örök küzdelme, az embernek a jó mellé való leállítása jutott klasszikus kifejezésre, Buddha az önmegváltásnak az örök megsemmisülésbe torkolló útját járta és tanította, Jézus Krisztus isten végig szeretetének és a testvéri szeretetnek az evangéliumát hirdette, Mohammed az egystenség, a világgal-emberrel szabados isten akaratában való megnyugvás hitében egyesítí híveit. A világvallások az emberiség egyetemesére törekvésének az előhírnökei. Az egyetemes gondolata tör felszínre bennük s különösen a keresztenység által alapja lesz annak az egyetemes látkörnek, amely a művelődés mai fokának legfontosabb és legjellegzetesebb tulajdonsága.

Vallási típusok.

A művelődés három fokának (alacsony-, fél- és egyetemes műveltség) megfelelő vallási beosztás nem érinti a vallásosság lényegét. Értékítéletnek látszik, de nem mérlegeli a különböző művelődési fokoknak megfelelő, különböző elterjedtségű vallások belső életében rejlő értékeket. Nem vet számot azokkal a belső áramlatokkal, amelyekből az egész vallásos élet összetevődik, melyektől színeit és erejét nyeri. A vallásos hitnek és kutatásnak nemcsak a művelődéshez való viszonya és terjedési köre lehet osztályozási alap, hanem a mélysége és az őszintesége is. Nagy gyűjtőfogalmakban különböző hasonló jellegű, de különböző intenzitású vallási áramlatok kerülnek össze, amelyek nemcsak a közös gyűjtőfogalomban függnek egybe, hanem azon kívül is benső rokonságban állnak egymással, mert más-más tartalmuk dacára is hasonló, vagy azonos jellegűek.

Különbséget lehet tenni az érzéki és az aszkétikus, az esztétikus és az erkölcsi, az okoskodó és a titokzatosban elmélyedő misztikus vallásosság között. Az érzéki jellegű vallásosság a szellemek és a többistenhitek világában érzi jól, a vallás szertartásainban éli ki magát s általában a vallás felszínén marad. Az aszkétikus vallás a világtól való elfordulás, az önsanyargatás és a csak-istennek-szenteltség álláspontjára helyezkedik. Az esztétikus vallások az örök szép formákban, az élet szépségeiben ismerik fel, fejezik ki és élvezik az örök istenit, az erkölcs nagy prófétái az isteni akarat feltétlen teljesítését, a társadalmi állapotok megjavítását, a szívek összeforrasztását tekintik az igaz vallásosság tökéletes gyümölcsének. Az okoskodó vallásosság meghatározza a gnosztikus és teozóf vallási formákat s beletorkollik a panteizmus vagy a monizmus különböző változataiba, a miszticizmus számára pedig minden név és forma mellékes, a vallásosság lényege az, hogy az istenséggel való egység megélezést létre hozza.

Ezeket a különböző jellegű vallási típusokat minden vallásban meg lehet találni. Bennük jut kifejezésre a vallásos érzés melegének a hőfoka. A vallásosság bennük halad a külső burok felől a belső mag felé, bennük emelkedik fel a porból az egekbe, bennük hatol a látszatoktól a legnagyobb titkok megélezésig.

Az egyetemes vallástörténet 150 éves.

A vallások összehasonlító tanulmányozása már az ókorban divatos és

meglehetős látókörrel művelt foglalkozás volt. Herodotos, az első görög történetíró pontosan beszámol mindarról, amit az egyiptomiak, babiloniak és perzsák vallásáról sikerül megtudnia, úgy hogy adatai ma is használhatók. Nagy Sándor hódításaival az antik világ látköre még jobban kitágult. Berosos, a babiloni és Manetho az egyiptomi pap, megismertetik saját népük vallását, Strabon kiegészíti Herodotos adatait, Pausanias görögországi utazásában elsősorban a vallási régiségeket veszi észre és írja le, M. Ter. Varró pedig a római vallásra vonatkozó anyagot gyűjtö össze *Antiquitates rerum divinarum* című művében. Caesar röviden ismerteti a kelte és a germán népek vallását, Tacitus már valamivel behatóbban, de inkább regényes színezettel a germánokét. Voltak írók, az u. n. mytographusok, akik mítoszokat gyűjtötték, a filozófusok a hitregék burka alatt rejlő mélyebb igazságokat keresték, a hitregéket magyarázták vagy kritizálták. Plutarchos az Isis és Osiris mitosszal foglalkozik behatóan, Lukianos a szir pogányságot ismerteti. Euhemerus útleírás formájában alapozza meg azt az elméletét, hogy az istenek a letűnt hajdankor híres hősei, akik valaha a földön éltek s akiket az utókor tisztelete emelt az egekbe.

Mindezeken felül az ókori ember, a hellenizmus korában, szemléltető oktatásban is részesült a vallástörténetből, mikor napról-napra láta a Keletről Nyugatra vonuló kultuszokat s mindenkből köztudattá érlelődött az a nézet, hogy a különböző néven szereplő, különböző formában tisztelt istenek tulajdonképp ugyanazon isteni erő és hatalom különböző megnyilvánulásai: a lényeg egy, csak a nevek különböznek.

Legmesszebb mentek az idegen vallásokkal való foglalkozás terén a gnosztikusok, akiknek egyenesen az volt az elvük, hogy nem elégesznek meg a legközelebbi, kéznél levő vallással, hanem maguk körül széjjel nézve, a különböző vallások igazaiból mindenzt kiválogatják, ami jó, akik tudatosan törekedtek arra, hogy vallástörténeti távlatuk minél nagyobb legyen.

A kereszténység e tekintetben a régi pogányságnál sokkal zárkózottabb. A pogány vallásokkal érintkező kereszteny misszionáriusoknak ugyan rendkívül sokat köszönhetünk; több pogány vallást jóformán egyedül az ő leírásainak ismerünk, ez az érdeklődés azonban nem olyan elfogulatlan, mint a régi íróké. A kereszteny írók: brémai Ádám († 1072), Saxo Grammaticus (1150—1220) krónikászerű feljegyzései így is nagyon értékesek. Az iszlám világát Tabari (838—923), Masúdi († 956) és Alberuni (973—1150) ismertetik meg. A középkorban Marco Polo, majd a 15—16. század nagy tengeri utazói új vidékeket és világokat tárnak fel és sok vallástörténeti anyaggal gyarapítják koruk ismeretét.

A vallástörténet egész ismeretanyaga csak a 18. század végén gyűlik annyira össze, hogy egyetemes vallástörténetről lehessen beszélni. Az egyiptomi hieroglifek és a babiloni ékírás megfejtése, a keleti vallások szent iratainak a megszerzése volt szükséges ahhoz, hogy az egész anyag áttekinthető legyen. Az angol és francia deisták még hiányos vallástörténeti tudással ostromolták az egyházat s sok elhamarkodott és téves Ítéletükkel követtek el igazságtalanságot vele szemben. Mihelyt valamely távoli vallásból valamit megismertek, azt mindenjárt a kereszténység fölé helyezték. Voltaire, aki „annál többre becsüli a vallásokat, minél kevésbé ismeri őket“, a kínai vallást tartja sokkal jobbnak a kereszténységnél, Schopenhauer az Upanishadokban talált sokkal mélyebb bölcseséget, mint a kereszténységen.

A perzsa vallás szentírásának, az Avestának az első példányát Anquetil Duperron 1765-ben hozta Európába, Manu törvénykönyvét William Jones (1746—94) adta ki, a Védák világát pedig H. I. Colebrooke (1765—

1837) ismertette meg, a rosettei követ 1799-ben találták, a buddhizmus pali nyelven írt szentíratait Rasmus Rask 1819—23 közé eső utazásában szerezte össze, ugyanakkor Körösi Csorna Sándor a tibeti kánont tárta fel, Carsten Niebuhr 1761—68 között tett keleti útján feljegyezte az első ékíratokat, de azokból Grotfend csak 1802-ben tudott párral megfejteni, Bottá és Layard pedig csak a 19. század közepén, 1842—50 között tárták fel Babilont és az ékiratos emlékek egész tömegét.

A vallástörténet úttörő és alapvető művelői között a legelső hely Max Müller (1823—1900) oxfordi egyetemi tanárt illeti meg, mert nemcsak szövegeket tár fel és adott ki, hanem rendszerező, összehasonlító tanulmányai is elsőrangúak. A német Grimm testvérek 1835-ben megjelent híres „Deutsche Mythologie“ című műükben a néphagyományokban élő gazdag mitologus anyagra mutattak rá, Andrew Lang (1844—1912), G. Frazer (szül. 1854), Th. Waitz, C. B. Tylor, Robertson Smith és Erwin Rohde a primitív népek vallására és a primitív vallási jelleggel bíró vonásokra hívták fel a figyelmet, B. Spencer, Gillen és Parkinson a totemizmust világították meg. Nagy összefoglaló összehasonlító vallástörténetet írt a holland C. P. Tiele (1830—1902), utána pedig P. D. Chantepie de la Saussaye és C. v. Orelli s a legújabbak között N. Söderblom.

Különösen nehezen vették át a teológia egyes szaktudományai a vallástörténet anyagát és távlatát. Noha a tudomány mai állása mellett a „vallástörténeti felfogás“ szinte magától értetődik a vallástudomány mindenágában, azért minden talpalatnyi földet külön kell kiharcolnia. Az egyetemeken az általános és az összehasonlító vallástörténetnek csak a múlt század hetvenes évei óta vannak tanszékei. Hollandiában 1876 óta, Svájcban 1876 óta, Franciaországban 1880, Belgiumban 1884, Dániában pedig 1900 óta. Németországban a teológiai tanárok közül Wilhelm Bouisset tartotta 1897—98-ban az első vallástörténeti előadást s mikor 1910-ben Berlinben, 1912-ben Leipzigben vallástörténeti tanszéket állítottak fel, minden két tanszékre külföldi pályázót kellett meghívni, mert német tudós nem akadt, aki betölthette volna.

Annál könnyebben és annál több tért foglalt el a vallástörténet anyaga a köztudatban. A modern világ útleírásokból, néprajzi művekből, szociológiai tanulmányokból rendkívül sok vallástörténeti anyagot ismer és az iránt állandóan érdeklődik. Ez az érdeklődés fogja rákényszeríteni a szaktudósokat is arra, hogy ezt a perspektívát ne hagyják figyelmen kívül, hanem komolyan számoljanak vele.

*

Ez a könyv nem keresi a titkok titkát, sem azt nem tekinti hivatásának, hogy a vallások műlő és megújuló formáiban a lényeget kutassa és feltárja. Maga elé tűzött célja csak az, hogy ezt a páratlanul gazdag és színes világot egyes változataiban szemléletesen leírja s leírásait olyan képekkel támogassa, amelyek részben e vallások hiteles emlékei, részben pedig művészeti alkotásai e vallások eszméinek. Az eredeti és korhű emlékek a valóságot szemléltetik, az újabb illusztrációk ellenben a vallásos képzeletnek abba a világába engednek bepillantást, amelyet sem a vadember, sem az alacsonyabbrendű művész nem tud eszközeivel lerajzolni vagy köbe faragni. A vallások származási gondolataira valahol a tökéletlen ábrázolat és a legtökéletesebb alkotás közt kell rátalálnunk. Elvontabb és magasabbrendű gondolatai azonban kívül esnek e határokon. Indrának tökéletlen és bizarr szobrai vannak, ezek mellett a hit mégis azt tartja róla, hogy összeszorított markában úgy, ahogy van, elfér és kering az egész világ.

Ez az, amit soha nem szabad elfelednie senkinek, aki a vallások emlékeivel foglalkozik.

PRIMITÍV VALLÁSOK

Az emberiség attól a pillanattól fogva, hogy az első ember megjelent a földön, nagy fejlődésen ment át, amíg eljutott műveltségének mai fokára. Ebből a fejlődésből nem minden nép vette ki a maga részét. Míg a nyugat-európai műveltség magas fokán álló népek a villamosság, a repülőgépek és a rádió korszakában élnek, addig Ausztrália benszülöttei között vannak olyanok, akik még mindig nem tudnak egy gunyhót sem építeni maguknak, s csak egy ferde szárnyék alatt húzónak meg az időjárás viszontagságai elől, más népek a nyíl és a dárda használatánál tartanak s jó, ha a kőkorszakon túl vannak, vagyis értenek a bronz, vagy a vas feldolgozásához. Ezek a primitív, még most is az emberiség csecsemő- vagy gyermekkorában élő népek a műveltekhez képest tudatlanok, elmaradottak, egyszerűek és noha épp olyan hosszú múlt áll mögöttük, mint az emberiség magasabb kultúrájú népei mögött, éppen primitívsegüknél fogva közelebb állnak az emberiség őskorához, úgy hogy állapotaik az ősrégi kultúra kezdeteit tükrözik vissza. Szerszámaik és szokásaik szinte azonosaknak tekinthetők a művelődés ősi, alacsony fokán álló népekéivel s valószínű, hogy gondolkodásuk és érzéseik is megmaradtak ezen az ősi fokon. Így tehát a primitív népek vallásában nemcsak saját vallásukat, hanem azokon keresztül bizonyos mértékig az emberiség régebb vallásainak a tükörképeit is látjuk.

A primitív vallások nemcsak önmagukban érdekesek, ezek szolgál-

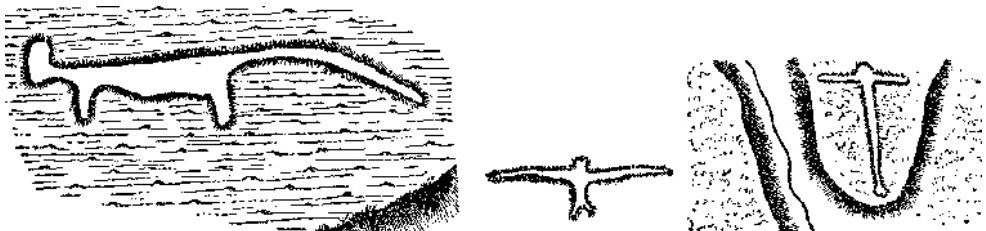

A predmosti ősemlék művészeti művei már apró idoleket is faragtak, amelyekhez hasonlókat máig is találni az eszkimóknál. Füleiben Mammut-agyarból faragott függőket, orrában farkasfogat, asszonyai csigaházakból készült, kagylókkal díszített nyakláncot hordtak.

tatják a kulcsot a műveltebb népek ősrégi vallásainak a megértéséhez is s ezek maradványai, az ú. n. babonák is rendesen rajtuk keresztül érhetők meg. Ha hozzájuk vesszük még a gyermekkorban kifejlődő vallásos képzeteket, akkor előttünk áll a primitív vallásosság egész világa, amely felöleli az emberiség, a kultúrnépek vallásainak az ősrégi maradványait, foglalkozik a primitív népek vallásos gondolataival, de nem feledkezik el a gyermekkorban élő emberpalánta vallásos tapogatódzásairól sem, akiknek gyermekes gondolkozása és a primitívek között szintén sok a rokonvonás.

Sírok.

A vallások régi maradványai nagyon töredékesek s legnagyobb részt a halottak kultuszára vonatkoznak. Vannak azonban olyanok is köztük, amelyek más gondolatok emlékei. A régi kőemlékek, óriás szobák, labirintusokat ábrázoló várak, az amerikai óriási földhányások részben a nap

Északamerikai mound-ok: Különös formájú földhányások és kőépítmények. A legtöbbük állatalakú. Van köztük mammut-formájú is. Egyesekben kamraszerű helyiségek vannak régi edényekkel, fegyverekkel, kőkoporsókkal és oltárokkal. Régi napvallás maradványainak tartják őket. Készítőik letelepedett, földmíves kultúrával bíró népek.

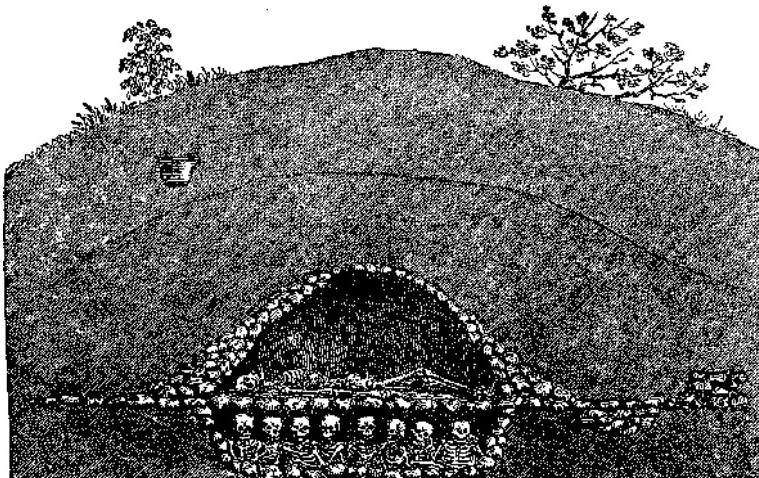
járását rögzítik meg és azzal állnak kapcsolatban, részben pedig totemistikus emlékek. Később rendszerint temetkezési helyekként szerepelnek, de lehet, hogy egyesek eredetileg is a halottkultusz céljait szolgálták.

A stennisi cromlech. A Nyugateurópában több helyen előforduló cromlechek ősrégi vallás maradványai. Alighanem napkultusszal vonatkozásban álló istentiszteleti helyek. Indiától Islandig meg lehet találni őket. A körben felállított hosszúkás alakú hatalmas kövek (menhirek, bauta-kövek), ebben az összeállításban aligha síremlékek. Az általuk határolt hely inkább gyülekezési és áldozati helynek látszik.

Ezek a vallásos ósemlékek a dán *Steendysserékkel*, az angol *cromlechekkel*, a francia dolmenekkel kezdődnek. Hatalmas kőemlékek ezek, néha óriási szobák, máskor félkörbe rakott, felállított vagy asztalformára egymásra helyezett kövek, amelyek Északafrikától kezdve fel az európai kontinensten egész Dániáig és Angliáig feltalálhatók s azt bizonyítják, hogy az ember már a történelem előtti időben eltemette halottait, emlékeket emelt nekik.

Két kőkorszakbeli temetkezési módot ismerünk: az egyik a föld alá, a másik a föld fölött való temetés. A földbe való temetkezés a régibb. Ez rendesen úgy történt, hogy a holttestemet a földbe ásott gödörbe fekvő, guggoló vagy ülő helyzetben elhelyezték, mellé rakták néhány életében használt tárgyat vagy értékeit. A sírokat ki is építették s találtak olyan sírt is, amelynek a fenekén nyolc csontváz, nyilvánvalóan szolgák vannak ülő helyzetben eltemetve, fölöttük, tőlük köréteggel elválasztva fekvő helyzetben egy csontváz, a szolgák ura fekszik. (Herrberg Schwann mellett Meck-

el „Herrberg“ keresztmetszete. Schwann mellett Mecklenburgban feltárt sírhalom, melyet mindig „Herrbergnek“ neveztek. A meglehetős nagy halom kövekkel kirakott sír felett domborult, melynek felső részében egy kinyújtóztatott csontváz feküdt, mellette eltörött kard. Az alsó részben egy asszony és nyolc guggoló férficsontváz. Utóbbiak nyilvánvalóan áldozatul követték urukat a sírba. A halom felső rétegében látható urna később került a halomba. Érdekes, hogy a halom elnevezésében hogy megtartotta a nyilvánvalóan nevezetes halott emlékezetét.

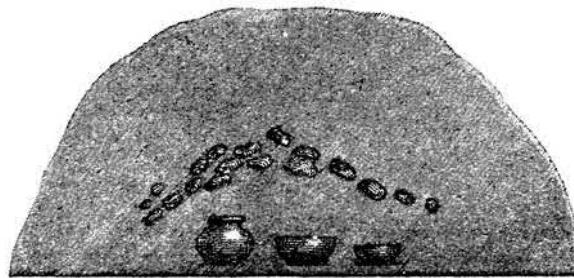
lonburgban.) A sír kövekkel van beboltozva, fölött halom van hánya. Monumentálisabbak az óriások szobái (Hünengrab Alsó-Szászországban, a Tündérbarlang Saumurben), melyek szobaszerű helyiségek. Jb'alaik és fedélük gránittömbökön áll, esetleg az egész helyiség földdel volt betakarva. Ezek is temetkezési célokat szolgáltak. A bronzkorban a hatalmas kőemlékek helyét a földből készült halmok foglalják el. Ezekben már a halottak elégetésének a nyomai is megtalálhatók. A halottak csontváza, vagy hamvai mellett edények és ércesközök vannak. Az égetésből fenmaradt hamvakat urnákba helyezik. A temetek felett rendesen van egy köréteg, előfordul, hogy kőkamrákba, majd kőkoporsókba (szarkofág), a Skandináv félszigeten fából készült kamrákba helyezik el a holttesteket. A vaskorszakban már áldozások nyomai is fellelhetők.

Bronzkori sírhalmok. A baloldali egyszerű földhányás, a jobboldali kövekkel van szegélyezve. A halottat vagy fölbe ásva vagy egyszerűen a föld felszínére fektetve helyezték el s úgy hánnyták fölibe a halmot. Az ilyen sírok tartalma a csontváz vagy a hamvakat tartalmazó urna s néhány érceszköz szokott lenni.

Áldozóhelyek.

Igen gazdag anyagot hoztak felszínre közelebbi, de még mindig elég régi, kultúránkat közvetlenül megelőző korokból palesztinai és mezopotámiai ásatások. Palesztinában vagy 2000 dolment (asztalkövet, kőasztalt) ^számoltak meg. Különböző cromlecheket és menhirek százait tárták fel. Találtak áldozás céljára használt faragott sziklákat, kivájt, folyókával ellátott köveket, Geser mellett Macalister felfedezett és kiásatott nyolc massebát, amelyek hatalmas kb. három m. magas monolithik és nyilvánvalóan áldozóhelyet jeleznek. Az áldozóhely egyúttal gyermek (áldozatok)

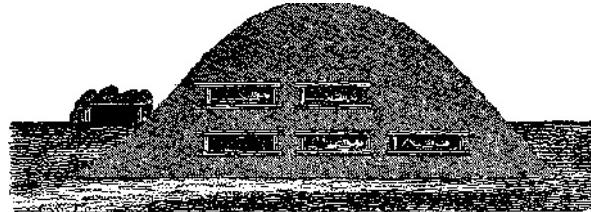
Bronzkori urnát és edényeket tartalmazó sírhalom keresztmetszete. Az urnában az elégetett halott maradványai. Az edényeket kövek óvják attól, hogy a föld terhe szétnyomja őket.

temetője is volt. A földből ugyanis nagy kétfülvű korsók kerültek elő, amelyekbe fejjel lefelé egy-egy újszülött, egyhetesnél nem idősebb gyermek holtteste volt gyömöszölve, a holttestek fölé egy-két apró edény, tányér volt téve. Nyilvánvaló, hogy ezek elsőszülött-áldozatok voltak. Megiddóban és Taanachban hasonló korsókat találtak, ezek azonban nem áldozóhelyen, hanem házak sarkában, vagy padlója alatt voltak elásva, ami megint a Kőműves Kelemennéről szóló balladából jól ismert, építéseknel szokásos áldozatokra utal. Ugyanez a szokás el van terjedve az egész világon. Nyomai megtalálhatók Rómában éppúgy, mint Mexikóban, Siámban éppúgy, mint Schleswig-Holsteinban, vagy Amerikában. Ezekből a keleti sírokból szinte megszakítás nélkül való sorozata került elő a holtakkal együtt eltemetni szokott tárgyaknak, melyek között sok amulett és istenkép is található.

Felíg földbe ásott kőbánya. Celebes szigetéről, ahol számos ilyen prehistorikos vallási emlék és magókőszén található. Hasonlók vannak Islandon is. A halálban távolsgában közelről vannak kultúrák emlékei (a Natural History 1990 évi 3. számából)

Egyéb, a történelemelőtti korszakba visszanyúló, kétségtelenül vallási vonatkozású emlékeink nem igen vannak. De ennyi is elég bizonyíték arra, hogy az ember már fejlődésének korábbi korszakaiban is gondoskodott halottairól, melléjük rakta szerszámaikat s azt, amire gondolta, hogy szükségük lehet.

Bronzkori sírhalom több kinyújtóztatott csontvázzal. Keresztmetszet. A sírok a föld szintjénél magasabban vannak elhelyezve alighanem azért, hogy víz és nedvesség ne érje őket.

Régies maradványok.

A fejlettebb vallások majdnem kivétel nélkül megőrizték primitív korszakuk számos emlékét. Ezek részben mint leletek bukkannak napfénnyre, részben mint primitív sziklák épülnek be a vallások későbbi nagyobb-szerű épületébe, részben pedig mint népszokások és babonák maradnak fenn a folyton magasabb fokokra hágó vallásokban. Akár a régi, akár az újabb vallásokat nézzük, valamennyiben megtaláljuk őket. A buddhizmus csodálatos eszmei tartalmát úgy elborították, hogy a primitívebb többistenhit bizarr formái alatt ennek a vallásnak a lényege egyáltalán nem jut kifejezésre. A zsidó vallás szokásai és szertartásai közül igen sok hordja magán a primitívség bélyegét. Az ételtörvények, az állatok levágására és élvezetőségére vonatkozó szabályok, a mezúza, a cicit és sok egyéb, teljesen primitív dolog. A keresztenység diadalútában a meghódított népek számos szokását felszívta magába, úgy, hogy a kereszteny népek földalatti vallása, meséi, babonái meglehetősen sokat megtartottak a régi primitív nézetekből.

A ma is élő primitív népek vallása annyiféle, ahány nép van. Azaz, hogy annál is sokkal több, mert amint hajdan Babilonban és Phöniciában majdnem minden városnak meg voltak, úgy a primitív népek közt is majdnem minden törzsnek, falunak és vidéknek meg vannak a maga istenei. Ezek az istenek kétfélék: egyik oldalon állnak azok a hatalmas, a világ sorsát irányító istenségek, amelyek nagy feladataik mellett nem érnak rá arra, hogy a szegény nyomorult négerek, a pápuák és indiánok sorsával törödjenek, a másik oldalon vannak azok az alsóbbrendű, hozzájuk közelebb eső, épp azért ezeknél a nagy isteneknél félelmesebb vagy kívánatosabb, megközelíthetőbb vagy kerülendőbb titokzatos hatalmasságok, akik miatt a primitív ember állandó rettegésben tölti életét, hogy akár az istenség, akár szolgái, akár az istenséget rája haragító ellenségei ne árthassanak neki. Ez a primitív népek alapvető vallásos meggyőződése. A kivételek csak a szabályt erősítik. Az Afrika északkeleti részén élő *vanyika* nép a primitíveknél szokatlan kétkedéssel nem hisz a nagy, a láthatatlan istenekben azzal a megokolással, hogy ha léteznének, akkor látni is kellene őket, miután azonban nem láthatók, nem is léteznek — azonban a varázslatot annál nagyobb igyekezettel üzik a vanyikák is s ha minden húr sza-

kad, hisznek abban, hogy a holtak árnyai képezik az emberek és Mulungu, a legfőbb lény között az összekötő kapcsot.

Fétisek, totemek.

A primitívek szemében a legkülönbözőbb tárgyak is istenek lehetnek és isteni tiszteletben részesülhetnek. Ez a hitük abban a meggyőződésükben gyökerezik, hogy a tárgyakban erő (mana) lakozik, ez az erő a tárgyakból kisugárzik és áldást vagy bajt hozhat. Az erő (mana) a tárgyakhoz van kötve, azért primitív felfogás szerint egészen szükségszerű, hogy a tárgyat istenek tekintsék és tiszteljék. Az ilyen erővel felruházott tárgynak *fétis* a neve. Fétis az a tárgy, akár kő, akár tuskó, amelyet primitív emberek vallásos tiszteletben részesítenek. A fétisben isteni erő lakik, a fétis által az istenséggel lehet érintkezésbe lépni. Az olyan fétiseket, amelyeket egy kicsit megfaragnak, ember vagy állatformára formálnak, *istenképnek* (Idol) vagy *bálványnak* nevezik. minden embernek lehet külön fétise vagy bálványa, melyet tiszteletben részesít. Amiben isteni erő megnyilvánulását látja, azt a primitív ember imádja s vallásos tiszteletben tartja. Így buk-kannak fel új fétisek, alakulnak ki új kultuszok. Viszont ha egy régi fétis régi erejét elvesztette, nem érdemli meg a további tiszteletet. Nyilvánvaló, hogy ilyen nézetek mellett a primitív vallások nem is lehetnek mások, csak többistenhívők. A mindenben megnyilvánuló isteni erő egy forrásra való visszavezetése olyan gondolat, mely a primitívek értelmi fokán ismeretlen.

A fétishittel függ össze a *tabu-fogalma..* A magából erőt kisugárzó fétishez közeledni, azt megérteni, olyan helyre menni, ahol valami titokzatos erő van működésben (tűzhányó, barlang stb.), veszedelmesnek tartott vállalkozás. Ennek az ösztönös felelemnek önvédelemből vagy papi érdekből való kiépítése elmaradhatatlan következmény lévén, előállott a tabu-intézmény, amely szerint minden személy vagy tárgy, mely felsőbb-rendű erőkkel van felruházva, tabu, azaz egyszerűt szent és sérthetetlen, másrészről pedig tisztában, amihez sem az első, sem a második esetben hozzájárulni nem szabad. A tabu a polinéziai szigeteken az előkelőbbek uralmának legerősebb támása és jogrendjük alapja.

A fétisek egyéni hitre visszavezethető s ennek megfelelőleg esetleg csupán egyes emberek által tisztaít istenek. Más istencsoport a *totem* mely tömeghitból származó, hordák és törzsek közös hitéből eredezthető. Vannak népcsoportok, amelyek azt hiszik, hogy köztük és bizonyos növények vagy állatok között titokzatos kapcsolatok vannak s ezeknek a megbecsülése és tisztelete nekik hasznukra és javukra válik, viszont elpusztításuk veszedelmeket hoz rájuk. Nem szabad tehát a totem-állatra vadászniuk és azt megölniük. A totem-állat tiszteletét annyira vihetik, hogy nem is védekeznek ellene. A perui indiánok között a jaguár-totemet tisztelek totem-állatuk láttára nem menekülnek, hanem letülnek és ellenállás nélkül széttépetik vele magukat. Ha a totem-állatot megdögölve találják, elszíratják és eltemetik. A totem-állatok húsából nem szabad enni. Erre a primitív szabályra vezethető vissza a zsidók disznóhúsevés tilalma. A szíreknek az Athargatisnak szentelt halak élvezetétől kellett tartózkodniuk. Dánoméban kígyót nem szabad ölni. A totem-állat iránt való tisztelet egyik jele az, hogy a totem-állatot tenyésztik és etetik. Pendsában van egy kígyófajta, melyet a benszülöttek tejjal és rizzsel etetnek; ha döglötten rátálnak, felöltöztek és eltemetik. Egyiptomban az ápisbika és a bubastisi macskakultusz szintén a totemhit bizonyítéka és maradványai. A totem az istenség megnyilatkozási formája vagy maga az isten. Fejlődöttebb vallásokban a totemhit abban a formában húzódik meg, hogy a totem az isten kedvenc vagy szent állataként szerepel. A görög istenek szent állatai, Jupiter sasa, Héra

pávája, Pallas Athene baglya, Asklepios kígyója ilyen totem-állatok lehettek. Hasonlókép a totemhitből fejlődhettek ki az egyiptomi embertestű, de állatfejű, vagy állattestű, de emberfejű felemás istenségek, a sakálfejű Anubis, az ibisfejű Seth vagy a karvalyfejű Horus és az oroszlántestű Sphinx. A totemhit a nemi élet első szabályozója: az egy totemtől származók, illetve egy totemet tisztelek egymással rokonságban állnak s egymással semmi körülmények között házasságot nem köthetnek. A totemhit törzsön kívüli házasságra kötelezi tagjait s a szabály megsértését a legtöbb helyen borzasztó vérfertőzésnek tekintik, melynek halál a büntetése. Totemizmusban gyökerezik a címerállatok alkalmazásának a szokása is.

Animizmus.

A vallási képződés leghatalmasabb rugója a primitívek *animizmusa*, vagyis lelkekben való hite. Az álomélet, beteges lelki állapotok tapasztalatai s a halál azt az általános nézetet gyökereztetik meg a primitív világban, hogy a test és a lélek különböző dolgok, hogy a lélek a testtől függetlenítheti magát s hogy a halálban ez általános szabályként történik meg. A lélek elválik a testtől s azontúl a maga külön életét él. Láthatatlanul és észrevétlénél visszatérhet, jót vagy rosszat okozhat, segíthet vagy bajba dönthet, szóval arra kényszeríti az embert, hogy a lélek a halál után való életének a kérdésével foglalkozzék, hogy kimódolja azokat a lehetőségeket, amelyek a lelkek kiszámíthatatlan életéből rá háramolhatnak s hogy lekötelezze magának a lelkeket vagy megvédje magát kártevéseik ellen. Így születik meg a primitív népeknek a másvilági életben való általános, de formáiban rendkívül változatos hite; az animizmusból fakadnak a halotti szertartások, a halottkultusz és a síráldozatok. Ezenkívül legközvetlenebb kapcsolatba hozhatók vele a varázslat egyes formái is, hiszen a varázslat igen sok esetben nem más, mint a halottak szellemei ellen való hathatós védekező módszerek ismerete és használata.

A primitív népek alapvető vallásos meggyőzései felébresztő és erősen befolyásoló elsőrendű tényezők közül nem szabad kifelejtenünk az *égitesteknek*, különösen pedig a csillagos *égnak* gondolkozásukra és vallásukra gyakorolt rendkívüli hatását. A csillagos ég megfigyelése, a csillagok mozgásának és egymáshoz való viszonyának a megállapítása, a hold járásnak, a nap hatásának a figyelemmel kísérése a primitív népeknél igen nagy mértékben megtalálható, s szinte bizonyosra vehető, hogy ennek a csodás világnak a feltárulása gondolkozásukra is irányítólag hatott. Az asszír-babilóniai asztralis világnézet primitív nézetekből alakult ki. A nap tisztelete a legprimitívebb vallásokban általános, éppúgy, mint a holdjárása szerint való időszámítás. A hold változásainak az okai a primitív ember vallásos fantáziáját rendkívül foglalkoztatják s még Babilonban is feltaláljuk azt a primitív hitet, hogy a hold a lelkek gyűjtőhelye, addig nő, amíg a lelek gyülekeznek rajta s úgy fogy, ahogy a lelek továbbmennek róla más világokba. A csillagos ég tényén alapszik a világteremtő, a világ mögött élő, az embertől azonban elérhetetlenül távol lévő, a világgal alig vagy egyáltalán nem törődő istenek hite.

Hitregék.

A realisztikus és kultikus istenábrázolásokkal egyideig lépést tart a primitív népek képzelete és mesélő kedve is. Ez a képzelet kezdetben nem szárnyaló és nem emelkedett, hanem ép poli tökéletlen és röghöz kötött, mint az a kézügyesség, mellyel nevetséges fétiseiket és istenképeiket kiformálják. Később azonban hamar szárnyra kap és az anyag korlátaitól függetlenül mind hatalmasabb és szébb képeket rajzol az istenekről, az istenek

világáról... A képzelet szárnyán járó okoskodás elkezd a Honnan? és Hová? kérdésével foglalkozni, kimódolja, hogy hogyan keletkezett és hogyan fog elmúlni a világ, elképzeli, hogy az istenek milyen életet élnek és mit akarnak az emberektől, megtalálják a halál problémájának a megoldását, hogy keletkezett és lett úrrá a halál a földön s mi lesz a halottakkal a halál után, szóval megszületik a *hitregék* (mítoszok) világa.

Ez a teremtő képzelet, a mind magasabbra szárnyaló költészet és az ébredező tudomány lendülete emeli ki az egyes vallásokat a primitív légióból. Homeros, Hesiodos és a nagy görög tragikusok voltak azok, akik a görög istenek világát a szépség és a báj régióiba emelték. Ugyanezen a ponton vetik meg lábukat a nagy vallásos gondolkozók is, akikben először dereng fel a sokistenhit burka mögött rejlő egész világot átfogó egy isteni erő eszméje vagy a pantheizmusé: az a gondolat, hogy isten és világ egy egységnek megnyilvánulási formái, melyek belső lényegük szerint azonosak. A nagy gondolatok nagy aktivitással, minden kockára tevő elhatározással és önfeláldozással való megvalósítói, a próféták pedig átitatják e gondolatokat az isteni kinyilatkoztatás, a mennyei élmény szuggesztív erejével...

A másik oldalon gyakori az a törekvés, hogy az ember az istenek segítségével a szellemvilágban hatalomra tehessen szert s ezt a hatalmat a vallásosság megszentelő érzései nélkül úgyszöván mechanikus úton gyakorolhassa. Az imádságnak és az áldozatoknak az istenekre való hatóerejük-nél fogva önmagukban is meg van a hatásuk. A varázslat ezeket a formákat a vallásos lényektől üresen is fel tudja használni és hasznosítja. Így lesz a hittel elmondott ima vagy az őszinte odaadással felajánlott áldozat varázseszközé, mely hat akkor is, ha pl. leírva a nyakában hordja az ember, vagy másról megrontó fekete mágiává, mert az áldozat nemcsak leiki viszonya teremt az áldozó és az áldozatot elfogadó isten között, hanem az utóbit kényszeríti is az áldozó szándékainak az elősegítésére, vagy megvalósítására.

A vallás a természetes állapotban élő népeknél a család, a törzs és a nép ügye, legtöbbször közügy, melynek intézése a család, a törzs, vagy a nép fejének a kezében van. A papság szerepe alsóbbrendű munkákra szorítkozik. A fétis külön kunyhóban van elhelyezve, a pap ennek tisztántartásáról és ellátásáról gondoskodik. Ebben a szolgálatban azonban benn van a későbbi fejlődés minden csirája. A fétissel és istennel való állandó érintkezés a papot lassan kiemeli a közönséges emberek sorából: közvetítővé teszi a magasabbrendű hatalmak és az ember között. Extatikus élmények és szertartások révén közvetlen kapcsolatot teremtenek az istenek világával s az isteni akarat közlőivé és képviselőivé lesznek, jövendőt mondannak s innen már csak egy lépés kell ahhoz, hogy ismerve az istenek szándékait és az akaratukat befolyásoló módszereket, mint varázslók az istenek fölé kerekedjenek. A papság építi ki rendszerré a vallást s a papság képviseli a vallásban az állandóságot és szilárdságot s nem engedi, hogy a vallás változó vélemény lehessen, viszont azonban arról is gondoskodik, hogy a népek kapcsolata a felsőbb világgal és a másvilággal állandó legyen.

A primitív vallásoknak ezekből az alapelemeiből a legkülönbözőbb változatok származnak. Sokszor meglepő hasonlatosságaik, gondolataiknak szinte megdöbbentő azonossága azt a hitet ébreszti, hogy az egymástól igen távol eső népek között rejtelmes összeköttetéseknek kellett fennállniuk, különben nem egyeznének annyira. Így keletkezett az őskinyilatkoztatás hite, ezért kellett felvenni azt a lehetőséget, hogy Afrika és Amerika között összefüggés és érintkezés állott fenn. Ilyen magyarázatokra nincs mindig szükség. A primitív ember ugyanazokból a magyarázatot

igénylő tényezőkből bizonyos logikai szükségszerűséggel ugyanazokat, vagy egymáshoz igen hasonló vallásos következtetéseket hozott ki, a fantáziája is, az elközelhető esetek száma is korlátolt lévén, egész természetes, hogy többször bukkant ugyanazokra vagy egymáshoz hasonló megoldásokra.

Valamennyi primitív vallás ismertetése nagyon messze vezetne. Nagy részüket sommásan ismertetjük, hogy eggel-kettővel annál behatóbban foglalkozhassunk.

A F R I K A I V A L L Á S O K

A legsötétebb világrész népei két élesen elkülönülő csoportra oszlanak. Az egyik oldalon állnak a négerek, akik sehol az egész világrészen magasabb kultúrfokra emelkedni nem tudtak, hanem nagyrészt a mai napig megmaradtak a primitívseg alacsony fokán és ebből csak a nyugati kultúrával való érintkezés emelte ki őket. A másik oldalon áll az ókor egyik legműveltebb népe, az egyiptomi, melynek földje lépten-nyomon gazdag bizonyságát szolgáltatja annak, hogy ez a nép tudomány és művészet tekintetében egyaránt nagyat alkotott. Az egyiptomi államalkotó kultúrnép volt, míg Afrika négerei évezredekben át nem fejlődtek és nem haladtak, hanem lelkei és testi tekintetben megmaradtak természeti állapotuknál.

Afrika legrégebbi lakói alighanem az 1.40—1,50 m. magasságú pigmeusok, akiknek gyér maradványai a földrész déli részén lévő őserdeiben mint vadászok élik le életüket. Közel rokonaik a busmanek. Ezekkel szemben bevándoroltaknak számítanak az északon és a Szudánban lakó ú. n. hamiták, a berberek, tuarégek, a haussák, a massaik, szomáliák, gáliák és vahumák. Ezek négerekkel való keveredésük ellenére is megtartották felőlőbbrendű tulajdonságait. Jobbára vadásznépek, akik felvették az iszlámot, leigázták a benszülötteket s több államot alkottak s ma is kezükben tartják a kereskedelmet. A földrész lakosságának a zöme néger, akik nyelvileg két részre oszlanak: a bantunégerek csoportjában kb. 184, a szudáni négerekébe 264 néptörzs tartozik. A szudáni és kongónégerek állattenyészettel és földműveléssel is foglalkoznak, fejlett háziiparuk van, az erdei törzsek vadabbak és kulturálatlanabbak.

A négerek

általában *fétisimádók* s igen elterjedtek köztük a *titkos szövetségek*. Féti-seik természeti tárgyak, durván megfaragott alakok, akikben magasabb-rendű erőket sejtenek, de ha csalódnak bennük, akkor igen önkényesen bánnak velük, megverik, elhajítják, megsemmisítik őket.

Az afrikai néger fétishitére jellemző a köv. elbeszélés: Ha valamelyikük fontos vallakozásba fog, első dolga, hogy egy istent keres, aki szándékában támogassa. Az első útjába kerülő állatot, kutyát, macskát ilyennek tekinti, vagy azt az élettesen tárgyat, amelybe belebotlik. Legyen az kő, fa vagy akármibb más. Az új istennek azonnal áldozatot ajánl fel s megfogadja, hogy ha vállalkozását sikeresé teszi, a jövőben is minden tisztelelni fogja. Ha szerencséje van, akkor nyilvánvaló, hogy hatalmas istent fedezett fel s annak naponkénti áldozattal köszöni meg a kegyelmet. Ha vállakozása megbukik, akkor az új isten nem ér semmit, eldobja s megint csak az lesz, ami volt.

A fétisek mellett magasabbrendű isteneket is ismernek.

A zulukafferek *Ukulunkulunák* hívják a főistenüket s azt beszélik róla, hogy sárból teremtette az embert s mindenzt, amire az embernek szüksége van. Ukulunkulu gondoskodott az ember számára védőszellemekről, orvos-

ságokról és ő tanította őket a varázslatra. Ukulunkulu tiltotta el a testvérek közt való házasságot s ő teremtette meg a királyság intézményét.

A becsuánok szerint *Modimo* egy barlangból ereszttette szét a világba az állatokat. Lábuk nyoma még most is látható a barlag körül.

A vanyorok *Katonádnak* hívják a világ teremtőjét, „aki sokkal nagyobb, hogysem az emberekkel törödnék“. A legfőbb isten eszméje több népnél meg van. Ez az isten az égben lakik; a földtől annyira távol s anynyira az emberek kicsinyes gondjai felett áll, hogy vele sokkal kevésbé számolnak, mint azokkal a földön lakozó erőkkel és szellemekkel, amelyek sokkal közelebb vannak az emberhez, bajt is okozhatnak neki, de segíthetnek is rajta. A föld, a hegyek, források, fák, sziklák, villám és mennydörgés ilyen erőforrások, melyek tiszteletben részesülnek. Szellemek lakoznak a legkülönbözöbb tárgyakban s ez a szellemerő avatja őket fétisekké. Míg halottaik emlékezete el nem halványul, egyénileg tisztelik őket. Általában hiszik azt, hogy a lelkek madarakba, kígyókba, halakba mennek át az ember halála után. A hererök törzsei különös tiszteletben részesítik ősapjukat (*Mukuru*) és bálványait gyakran őseikkel azonosítják. A Nilus felső vidékén élő fejlettebb törzsek ezt a halottkultuszt nem mitologizálják el teljesen, hanem megőrzik egyes kiváló személyeségeik emlékét. (Ryangombe és Mbandva a vatussiaknál, Nyikang a sillukoknál).

Nagyon elterjedt az egész földrészen az *állatok tisztelete*. A nyugati partvidéken a krokodil és a cápa, egész Afrikában a kígyó s elefánt tisztelete áll előtérben. Az elefántot annyira tisztelik, hogy hathatos varázslat céljaira a trágyáját és farkának a szőrszálait is felhasználják. Más állatuktól azért félnek, mert félelmes démonok megtestesülésének tartják őket. Az állatokban emberek lelkei laknak, sőt az emberek az állatokkal rokonságban vannak. A sillukok azt tartják, hogy ősük egyszerre született a (világ-) tökből a struccal és a varjúval. Mások azért tisztelnek bizonyos állatokat, mert népük élet-halálveszedelmekből való szabadulásukat köszönhetik nekik (ez a motívum megvan még a mi népmeséinkben is). Az állatokkal az istenek is közeli viszonyban állnak, egyeseket szeretnek, másokat nem szenvedhetnek. E szerint kell ez embereknek is megbecsülniök vagy üldözniök őket.

Halottaikat gondosan eltemetik, sírjukra halmokat hánynak s köveket állítanak. Törzsfónökeik temetésén nagy áldozatokat hoznak. Hisznek a halál után való életben. A kameruniak hite szerint a léleknek kilenc napig kell utaznia, amíg céljához ér. Kivételesen akadnak törzsek, amelyek nem hisznek a feltámadásban. Mély szomorúsággal állapítja ezt meg a dinkáknak a következő dala:

A dinkák dala a teremtésről.

Mikor Dendid minden megteremtett,
megalkotá a fényes napot.

A fényes nap felkel, estére válva lenyugszik
s reggelre ismét az égen ragyog.

Ő teremtette a szende holdat is,
amely felkel, lenyugszik,
de visszajön újra ő is

és ő hozta létre a csillagokat.

A csillag is ragyog és kialszik,
de este újra telve velük
az égboltozat.

Dendid teremtette az embert is,
de nem olyannak, aki újra él.

Az ember születik, leszáll a sírba,
de onnan többé vissza ő nem tér...

Hitregéikben sokat foglalkoznak a halál származásának a gondolatával. A hottentották szerint a halál úgy keletkezett, hogy a hold elküldte a nyulat követsége az emberhez s azt izente általa, hogy amintő meghal és újra feltámad, úgy hal és úgy támad fel az ember is. A nyúl azonban nem tolmácsolta híven az izenetet. A feltámadás igéretét elfelejtette átadni, azért kell az embereknek úgy meghalniok, hogy az életbe többet vissza nem téphetnek. Ugyanez a monda megtalálható a zuluknál is azzal a különbséggel, hogy a hold a kaméléont küldte el követsége, utána pedig a szalamander meneszette, de arra csak a halál bejelentését bízta. A kaméleon elidőzött az úton s miután a szalamander előbb adta az üzenetet, az általa küldött üzenet lett az ember sorsa.

Zulukaffer sír. Kövel kifalazott üreg, melybe a halottat embrionális helyzetben fektetik bele, hogy úgy nyugodjék a földanya ölében, mint valaha az édesanyjáéban. A helyen gondos eltemetési mód a haláról feltámadt. Kialakult nézeteikkel van szoros összefüggésben, komoly kegyelet és mély hit jut benne kifejezésre.

Az egyes népvallások közül az igen alacsony műveltségű fokon álló busmanék nagyon csökevényes. Ez érthető, mert a busmanek gondolatai alig terjednek túl minden nap szükségleteik körén. A szellemektől félnek és ellenük való védekezésül amuletteket hordanak. Hitregéik azonban a nap és a csillagok tiszteletéről is szólnak. A csillagképeknek állatneveket adnak. Sok meséjük van, mely állatoknak emberré, embereknek állatokká való változásáról szól.

A hottentották vallásának legfőbb tekintélye, nemzeti hősük *Heitsi Eibip* hatalmas varázsló volt, aki többször ennek megfelelően sírját több s mutogatják, azonban mindenkit kiválasztva a benszülöttek nevének említése kíséretében egy-egy követ dobna, ha elmennek mellettük. Van egy sánta istenük, *Tsui Goap*, akiről humoros dolgokat mesélnek. Az új holdat tancokkal ünneplik, mikor pedig a hold nem látszik, gyászdalokat énekelnek.

Tipikus négervallás az ekeké, melynek részletesebb leírása szemléltetheti a néger vallásos gondolkozást.

Az eve-vallás.

A felső guineai öböl közepe táján elterülő Togo gyarmat Erdély-nagyságú területén él az eve nevű néger nép. Egészen primitív viszonyok között, vályogból készült méhkas alakú kunyhókban élnek, öltözötük a csipőövön kívül egy lepedőszerű köpenyből áll. Erőteljes faj, amely valami kis földműveléssel is foglalkozik. Nyelvük gazdag, 20.000-nél több szót használnak. Vallásukat behatóan ismerjük, miért is az különösen alkalmas arra, hogy az afrikai népek gondolkozását szemléltessük benne.

Az eve vallás föistene *Mavu*, akit emberalakúnak képzelnak. Mavu teremtette az embert. Mavu az égben lakik. A kék ég az ő fátyola, amelybe beburkolódzik, az égen szétáradó világosság pedig nem más, mint a Mavu testéről szétfolyó olaj. Mavu színe a fehér. Ezért fehér állatokat áldoznak neki, papjai fehér ruhában járnak, fehér okker festékkel kenik be magukat, hogy Mavunak minél jobban tessenelek. Az öreg emberek azért őszülnek meg, mert Mavu szereti őket sőt ad nekik hosszú életet.

Az Agu-hegy táján Mavu helyét *Kpasja* foglalja el. Azt mondják róla,

Afrikai bőlványnak. A haloldali a Kongo vidékről való, a jobboldali fétispar kelet-afrikai bantu készítmény. (A Magyar Néprajzi Múzeumban.)

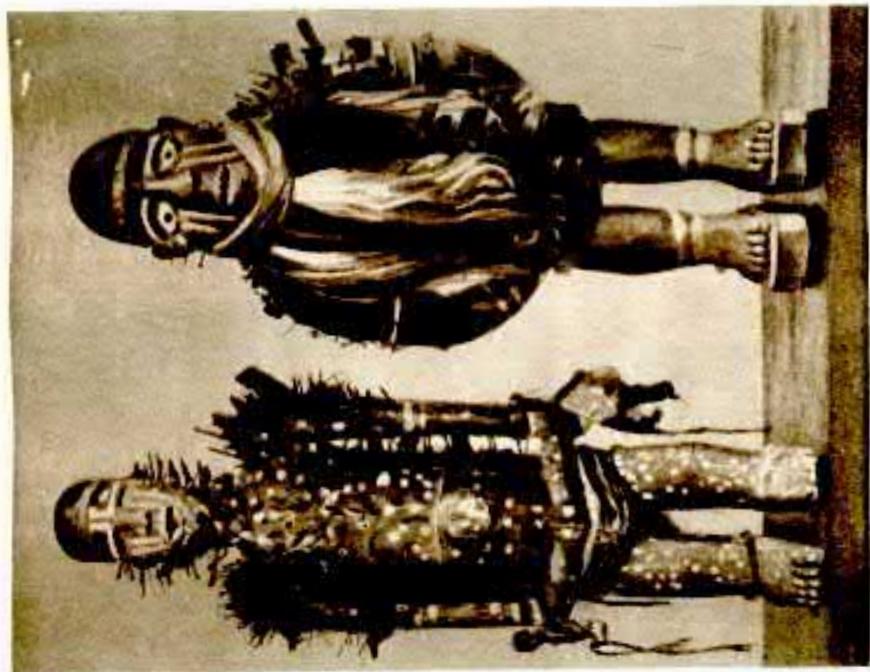

Körösfői néger férjek. Mindketten a bushonkó-négerektől való. A baloldali is „agyatűr”, de azért mégsem használták ivroletynak, mint a jobboldali, melynek ex rendelhetetlen alakján, groteszk kidolgozásáti, vasszisztreákkal való feldíszítésén is meglátszik. (A Magyar Néprajzi Múzeumban.)

Nkindu-Kéfis a Kongó alsóvidékéről. A belévert szegék hálamegnyilvánulások. minden szeg egy-egy meghalgalott kérést jelent,

Mangako és Loongó. A Loongó partvidékéről való férfiak. Ezekbe is szegéket vernek összetolóik. Ilyen félisszárúak voltak azok a vastuskók, melyekhez nálunk is még nemrég szegéket vertek kereszthüvelyű mestterlegények,

hogy ő teremtette a napot, holdat és a csillagokat, ő adja az esőt, ő csnálja a nappalt és az éjszakát, ő tőle származik a gyermekáldás, ő rendelkezik a betegségekkel és a halállal is. A szellemek minden tőle függnek s az ő alárendeltjei, ő Mavunak is atyja, akit azért *Mavutának*, Isten fiának neveznek. A varázslóknak külön istenük van, kinek *Se* a neve. Seről is azt tartják, hogy az égben lakik s hogy a szellemek neki szolgálnak. Azért az emberek elsősorban *Se* kegyeit keresik, hogy legyen oltalmuk minden gonesz ellen s hogy segítse őket dolgaikban szellemei segítségével.

Tro-hit.

Ezen kiemelkedő s általánosabban tiszta istenek mellett minden falunak s vidéknek meg vannak a maga külön istenei. Ezek az istenek a *trohit-nek* köszönhetik létezésüket. A tro-hit az eve-vallás tulajdonképpen alapja. Az ekek szerint ugyanis füben-fában, mindenben szellemek lakoznak, kiket az istenek teremtettek s kik az emberekhez való viszonylatukban jóságosak vagy ellenségesek lehetnek, rendesen bizonyos követeléseket támasztanak az emberekkel szemben, miért az ekek főgondja az, hogy a trók kívánságait teljesítve, esetleges ártásaik ellen megvédjék magukat. A trók emberekben, állatokban, legkiválthatók azonban tárgyakban laknak. Trója van egy hegynek, szakadéknak vagy víznek, tró lakik a fában, a megmunkált szerszámokban, különösen pedig a vaseszközökben, tró ja van a sarlónak és a kalapácsnak, úgy hogy az eve az aratás, vagy a jambókerek kiásása előtt szerszámai trójának áldozatokat szokott bemutatni. A trók, vagy trovók egyes személyek, egyes családok vagy egész törzsek tiszteletének tárgyai. A trovók papjait a trovók feleségeinek mondják s a teendőik is asszonyi teendők: ki kell seperiők a templomot, ételt főznek a trovónak, a trovó bizonyos napokon, melyeket *asigbe-nek* neveznek, meglátogatja papját, a nép ezen a napon keresi fel a papot s a pap ilyenkor az isten szócsöve. A trovóval a hívő csak a pap közvetítésével beszélhet s áldozatát is csak a pap mutathatja be. Az áldozati állatot előbb megfőjtik, csak azután vágják el a nyakát és csurgatják ki a vérét, amit megisznak, mert a trovó a vérben lakik. Az áldozatokból a trovónak a — csontok jutnak, a húst az áldozók eszik meg. Egészen modern áldozatot kap *Amesikpe* trovója, aki hadisten. Ennek nem véres áldozat jár, hanem ha háború tör ki, azzal tisztelek meg, hogy a fegyverhordozó férfiak egy sziklával szemben felállnak, a trót segítségül hívják s fegyvereiket kilövik a sziklára. A jelen levő tró a lövések füstjét élvezи s fogadja kedves áldozatul.

A tróknál alacsonyabbrendű szellemek az emberi lelkek, amelyek szintén sok bajt okozhatnak az élőknek, miért is különösen a halottak lelkei tiszteletben részesülnek. A lelkek a hálál után elválnak a testtől, a jó lelek a napba kerülnek, a rosszak a föld alatt fekvő alvilágba. Erős az ekek hite a boscorkányokban és a varázslatban. Varázslómestereik számos speciális eljárást tudnak nemcsak veszélyek elhárítására, hanem emberek megrontására is. Tudományukat drágán szerzik s drágán adják tovább.

Az eve-vallásnak ugyan semmi közvetlen kapcsolata nincs az erkölccsel, de azért úgy látszik, mintha főisteneiket áldozatok helyett bizonyos erkölcsi elvek megtartásával tiszteelnék s csak az alacsonyabbrendű istenségeket fizetik ki és kenyerezik le áldozatokkal. Az igazság iránt van érzékkük, a tolvajlástól is tartózkodnak s elég szorgalmasan dolgoznak. Erkölcsei alapja az istenek büntetésétől való félelem.

Ami a részleteket illeti: tróik száma igen nagy, tiszteletük rendsze-

rint egy kunyhóból álló szentélyben történik s azt a pap végzi. Pap tulajdonképp mindenki lehet, aki öreg és gazdag s akit a többi papok megválasztanak, illetve kényszerítenek tiszte végzésére. A mavu-papokat a tro-papok jelölik ki. A kijelölendő elhivatottságának első jele rendesen az, hogy futólagos rosszullét fogja el, mikor künn a mezőn dolgozik. A tró-papok ezt isteni ujjmutatásnak tekintik s azt mondják: azért beteg, mert az isten haragszik rá s nem békül meg vele addig, amíg szolgájává nem lesz. Az új papokat hosszadalmas és különös szertartásokkal avatják fel.

Adedze papjának az avatása.

Adedze (tulajdonképp patak, harcisten, a szívárvány Adedze kivont kardja) papjának a felavatása például a következő formában történik: A hegyen, ahonnan az Adedze fakad, van a papok faluja. A jelöltet odavezetik. A faluban az avatáshoz minden elő van készítve. A szertartás résztvevőit 12 fazék pálmabor várja. A papok kunyhói egyikében meg van húzódva egy okos asszony, aki érti a hasbeszélés művészetét s akinek a szerepe abból áll, hogy egy kötéllel addig rágatja az egyik kunyhót, amíg az teljesen mozgásba nem jön. A kunyhó mozgása a kívülállók számára azt jelenti, hogy a tró most jött le az égből és bement a kunyhóba. A kívüláüök zuhanást hallanak, a tró most lépett a földre, majd az elbujt asszony a tró hangján siránkozva elmondja, hogy a felesége (a papja) elhalt s hogy asszonyra van szüksége. Ha nem kap feleséget, összedönti a házat s visszatartja az esőt. Közben az asszony a maga természetes hangján kérleli és csitítja az istent: „Ne haragudj! Valaki kész rá, hogy a feleséged legyen!... A kívülállók ösztönzik a papot, hogy imádkozzék és nyugtassa meg a trót, a jelöltet pedig arra kérik, hogy fogadja el a papságot. A jelölt beleegyezése után a tró megajándékozza a társaságot. A kunyhóban elrejtözött asszony az ott levő pálmaborból teletölt egy csészét s azt titokban kinyújtja a kunyhót őrző embernek, az tovább adja a jelöltnek, aki kiissa a csészét és visszaadja. A csésze aztán újra megtöltve és üresen addig vándorol, amíg a pálmabor el nem fogy. A kívülállók egyszerre csak látják, hogy a kunyhó megint mozogni kezd: a tró eltávozik. A következő napon a papok a jelölnél gyülekeznek össze s annak úgy leborotválják a haját, hogy csak egy üstök marad a fején. Azután beültetik a jelöltet ünnepélyesen előrei székébe, a kezébe egy seprőt adnak, a fejére kosáralakú kalapot tesznek s kék ruhába öltöztetik. Ezenkívül kap egy dárdát, egy bunkós botot, íjat és nyilakat és egy harci kürtöt. Azután imádkoznak.

Az avatáson leölt állat húsát olajjal és babbal összekeverik, azután kukoricakását és fözeléket tesznek hozzá s ezt a keveréket 30 kis tökhéj csészébe szétosztva a jelenlevő papok átveszik. A jelölt középen áll, kezeit úgy összekulcsolva, hogy a tenyere felfelé legyen. A papok a kapott étel egy részét a jelölt elé teszik a földre, a maradékot a tenyerére rakják. Azután megint imádkoznak, aztán valamennyi jelenlevő pap ráköp a jelölt tenyerében levő ételre, az előimádkozó pedig háromszor megkérdi a jelöltet, hogy hajlandó-e a kezében levő ételt megenni. Az igennel felel s neki-lát az evésnek. Mikor végzett, a papok megáldják s azt mondják neki: „A hasad soha sem fog fájni, sem a fejeddel nem lesz bajod“. Azután következik a pálmabor. Az egyik pap megöntözi vele a jelölt lábai elé tett áldozatot, azután a pálmaboros csészét a kezeibe teszi. Miután a papok ebbe is beleköpnek, a jelölt kiissa a bort a csészéből. Ezzel fel van avatva. Az áldozatot az új pap által választott szolga felszedi a földről s gondosan olyan helyre teszi, ahol senki rá nem taposhat. Az új pap pedig megkezdi működését, ami főként abból áll, hogy évente ötször ünnepet rendez Adedze

tiszteletére. Az ünnepre meghívja összes paptársait s megvendégeli őket. A vendégség főként pálmaborivásból áll. Azután papi díszébe öltözik s a kezében tartott dob ütemére táncol, amit vendégei is utánacsinálnak. Azután imádkozik. Végül megáldja vendégeit úgy, hogy háromszor rájuk lehel és — köpésével rájuk permetez. Ugyanezt teszi saját magával is olyanformán, hogy a saját mellére köp. Másnap az ünnep tovább folyik — imádság és áldás nélkül. Harmadnap a kunyhóban elbújt asszony ünneplése következik, amivel aztán vége is van a papavatásnak s a vele kapcsolatos ünnepségeknek.

Vuve ünnepe.

A peki törzs tróját *Vuvenék* hívják. Ez erdei szellem, akit erdőben tisztelnek. Napja a péntek, amikor a törzs tagjainak nem szabad dolgoznia. Azonfelül meg van nekik tiltva, hogy vörös ruhát hordjanak, hogy paradicsomot termeljenek, hogy rézedénnyel vizet merjenek s hogy a Vuvenak rendezett tavaszi ünnep előtt jamet ültessenek. Aki a tilalmakat megszegi, három kecskét és három fonál kauricsigát fizet a papnak. Vuve fő ünnepét hétekenként tartják meg a szent erdőben. Kora hajnalban, mikor már mindenjában együtt vannak, előbb a papok lépnek az erdőbe, utánok jönnek a királyok és a fönökök. Azután következik a nép, mely minden dobját magával viszi. Legutoljára maradnak az asszonyok, akik azonban csak anyaszült meztelellen léphetnek az erdőbe. (Ha valamely asszony a tilalmat áthágja, hét kecskét fizet váltságul.) Az első áldozatot a pap mutatja be. Leöl egy kecskét s imádkozik. Azután következnek a többi áldozatok, amelyeket minden külön oltáron ölnek le. Az oltárok családi oltárok. Az áldozati állatok húsából a pap egy üstre valót összegyűjt, azt megfőzi, hozzá kukoricakását készít s ezt az áldozók együtt megeszik. Azután következik az erdőben levő patak a tisztelete. A királyok és a fönökök étkezés után belépnek a patakba s bakenik magukat az iszapjával. Néme lyek haza is visznek belőle s ezt a házuk bejárata elé dobják, hogy távoltartsa a rossz szellemeket. A patak trója áldozatul se kecskét, se tyúkot el nem fogad. Az ő kedvelt áldozata a kutyá. A nép pálmabot iszik, mulat és szórakozik. A mulatság azzal végződik, hogy valamennyi dob megszólal. Addig verik őket, amíg bele nem fáradnak. Akkor a király parancsot ad a hóhérnak, hogy a magukkal vitt összekötött kutyát adja át a trónak. A király esküt tesz, hogyha a tró nemcsak háborúban segíti meg, hanem arról is gondoskodik, hogy a népnek mindenlegelő élelme legyen, akkor a trót minden szolgálni fogja. Az eskü után a nép hazamegy, az erdőben csak a király, hét szónok és a papok maradnak. Az ottmaradtak a kutyához lépnek, a pap hosszan imádkozik a tróhoz, azután felveszi a gúzsba kötött kutyát és maga mögé hajítja. Erre az egész társaság, anélkül, hogy hátra nézne, hazamegy. Ha a kutyát egy leopárd megeszi, ez annak a jele, thogy a tró az áldozatot szívesen fogadta, ha a kutyá kiszabadul kötelékeiből, akkor az egész áldozatot újra meg kell ismételni s amíg az érvényes áldozás meg nem történt, senkinek sem szabad jamet ültetnie.

Az eve-vallásban az állatok is tiszteletben részesülnek. A *dahomei kígyókultusz* közismert. Dahoméban az istentisztelet tárgyai nem természeti tárgyak vagy fétisek, hanem élő állatok, melyek között első helyen állnak a Python-kígyók. Ezeket a 18—20 láb hosszú állatokat 500 dollár büntetés terhe alatt tilos bántani. Lakóhelyük a templomnegyed, amelyben az istenek kunyhói, a papok lakásai vannak. Gondozójuk a pap, kinek hívására előjönnek s a nyakára tekergőznek, különben úton-útfélen ott hevernek s ha a benszülöttek elmennek mellettük, letérdelnek, közvetlen a kígyó feje mellett megcsökolják a föld porát s csak tiszteletük ilyen forná-

ban való kinyilvánítása után mennek tovább. Tisztéletben részesül *Aziza* néven a csimpánz, *Abu* és *Ganadzie* néven a hiéna.

Halotti ünnepek állatok tiszteletére.

Ha az ekek *elefántot*, *bivalyt*, *gnut* vagy *leopárdot* ejtenek el, akkor különös halotti ünnepeket tartanak az elejtett félelmes állat tiszteletére s — bosszúálló szellemének a félrevezetésére.

A bivaly elejtése után a vadászok összejönnek s a bivaly belső részei-bői a májat, szívet keserű füvekkel és diópálmaival összefőzik s megeszik. A lakoma után a bivalyt elejtő vadászt bezárják egy kunyhóba, ahol a bikát elejtő vadásznak öt napig, ha csak bivalytehenet ejtett el, négy napig kell tartózkodnia. Mikor fogszágának vége, mihelyt a kunyhóból kilép, lenyírják a haját. A vadászlakomában résztvevő társak tenyérnyi széles szalagot szőnek, azt a szerencsés vadásznak ajándékozzák, aki azt a puskájára köti. Azután nagy lakomát tartanak táncossal, amelyen bemutatják és eljátsszák a bivaly elejtésének a jelenetét. Ha leopárdot ejt el egy vadász, akkor társai rokonainak hazauzenik, hogy rokonuk meghalt. Csak később mondják meg a valóságot, hogy az illető leopárdot lött. A& elejtett leopárd szemeit leközik s úgy viszik a faluba, ahol egy fára akasztják. A papok mindenjában odagyűlnek s vörös pálmaolajat öntenek a leopárd sebeibe. Azután siratni kezdik a leopárdot s azt jájgatják, hogy a vadász lelötte az apjukat. Mikor a leopárd siratása elkezdődik, a vadász elrejtőzik. A papok keresésére indulnak s egy napig keresik. Másnap a leopárdot kivizzik az útra, a vadászt pedig társaival együtt hét napra elzárják. A hét nap alatt nem szabad fürödniök s mikor enni akarnak, előbb a földön kell az ujjukat letisztítaniok. A hetedik napon lenyírják, megfürdetik és megajándékozzák a vadászokat.

Jóslás.

Külön tudományszámba megy az *afakaka*, a jóslás tudománya. Az afa, melynek nevében a jóslás történik, 32 olajpálmadió, a jóslás készségei: egy zacskó, amelyben madárfejek, állatcsontok, magok, csigák, gyöngyök vannak, azután egy fatábla, végül egy zsinór, amelyen félgömbalakú magok vannak felfűzve. A jóslás-úgy történik, hogy a jós a zacskó tartalmát egy szőnyegre kiönti, három darabot a szőnyegen levő mindenféléből a kezébe vesz s azokat, kezét a háta mögött tartva, egyik kezéből a másikba csúsztatja s a lábai elé dobott zsinórban megszámolja, hogy hány mag esett a lapos, hány a domború felével a földre. A háromféle jóstárgy egymáshoz való viszonyából olvassa ki a jós az afa kívánságait, amelyek rendesen abban csúcsosodnak ki, hogy a jóslatot kívánó hozzon egy birkát, 20 üveg pálinkát, 20 zsinór kauricsigát s mikor ezt meghozta, akkor megtudja, amit tudni akart. Ha például tolvajt keresett, akkor megkapta a választ: „a szomszédodban lakik egy magas, karcsú férfi, aki kék ruhában jár, az a tolvaj“. Bármilyen legyen is a jóskézség konstellációja, a jósooltatóra nézve mindig az a vége a dolognak, hogy valamilyen áldozatot kell hoznia s a papnak több-kevesebb pénzt kell fizetnie.

Születés, halál.

A születési és a temetési szertartások éppúgy át vannak itatva a tró-hittel, mint egész életük. A gyermeket a tró adja az asszonynak. Mikor a gyermek megszületik, két lélek költözik beléje, egyik az élet, másik a halál lelke. Az elsőt isten küldi, a másik az alvilágból jön. A gyermeket mindenjárt születése után megfürdetik s varázsszinórokat kötnek a nyakára, kezére, meg a lábára, hogy távoltartsanak tőle minden ártást. A betegágyából felkelő asszony első útja a paphoz vezet. Áldozata kukorica-

lisztből, két zsinór kauricsigából és egy üveg pálinkából áll. A gyermek istennevekkel összetett neveket kap, de ha több testvére meghalt előtte, akkor olyan neveket adnak neki, amelyek félrevezetik a gyermeknek ártani akarókat. Nem gyöngyömnek és aranyomnak, hanem szemétnek (Adudó), disznóvályúnak (Ható), tengerihajnak (Abuke), torz tengericsőnek (Bilitkui), nevezik őket. Az életben az embernek az a feladata, hogy azt a mesterséget folytassa, amit földi élete előtt a mennyben végzett, azt a nőt vegye el felségül, akit a mennyben élt házasságban. Ha az ember gonoszt követ el, azt magától teszi, nem azért, mert előző életében is így cselekedett. A bűnért azonban büntetés jár, amely már itt a földön elérheti, halála után azonban bizonyosan. A büntetés már halálában is kifejezésre juthat. Mert két halál van. Az egyik a jó, a másik a gonosz halál. A jó halál előhirnöke a betegség. A betegen megpróbálnak a pappal segíttetni, ha minden hiábaivaló, betegágya körül összegyűlnek a rokonok s az élet hiábaivalóságára való tekintettel pálinkát isznak, meghallgatják a haldokló kívánságait, esetleg búneiről tett vallomását. Néha megteszik azt, hogy senkit haláltusajában nevén ne nevezhessen s hogy senkinek ne árthatsson, hogy egy kendővel betömik a száját. A halottat megmosdatják, testét olajjal bakenik, megberetválják, rákötik a derékötet, azaz felöltözötték s a székére ültetik, mintha élne. Azután megesküsznek neki, hogy ha ember vagy állat ölte volna meg, akkor halálát megbosszulnák. A kezébe kauricsigákat adnak, hogy a másvilági úton tudjon mivel fizetni s a szájába egy pár csepp lisztes vizet öntenek. Ez az utolsó, amit együtt élvezhetnek. Azután következik a halott egész életének az eljátszása. Akinek ezt el nem játsszák, az visszajön és megöli a rokonait. Végül pálmaborral felköszöntik a halottat s eltemetik. Ha jó halállal halt meg, rendesen a saját kunyhójában földelik el. A gyerekek sírjának a ház mögött a helye. Rossz halál a hirtelen halál, ha háborúban éri az embert, ha kígyómarás vagy vadállat az okozója, rossz az öngyilkosság, a vízbefulás, a himlő. Ezeket a halottakat fehér ruhába öltözöttetve, illetve fehér okkerrel bekent testtel a falun kívül temetik el. A halottak lelke az alvilágba kerül. Onnan azonban vissza is térhetnek s hogy ezt ne tegyék, az ekek áldozatokat hoznak nekik (rizs, pálmabor) és imádkoznak hozzájuk. A napban lévő lelkeket reggel és este imádkoznak, a háborúban elesettekhez délben.

Óriási szerepük van az ekek életében a varázslóknak, akik tudományáról az a hit járja, hogy el tudják hárítani a szerencsétlenséget, meg tudják ölni a vadállatokat és az ellenségeket; aki egy csomó amulettet nem hord, azt nem tartják okos embernek és kinevetik, mert minden perben baleset érheti. A varázslat isten adománya, maguk az istenek találták ki az emberek számára, hogy óvakodni tudjanak a rájuk leselkedő ezer veszedelemtől. A varázslók mindenféle veszedelem ellen külön igen hatékony varázsszereket találnak ki s azokat rendkívül megfizettetik. A különböző varázsszereket egymástól megveszik. A papokkal rossz viszonyban vannak. A nép fél tőlük.

Történeti elemei miatt különös és több tekintetben érdekes a sillukok vallása.

A silluk-vallás.

A Nílus felső folyásánál élő sillukok vallása az ősök tiszteletéből kifejlett szellem és istenhit, amelyben Nyikangnak, aki történeti személy volt, van igen fontos szerepe. Rendesen ismétlődő szertartásaiak, rendszeres imaéletük nincs, Őseikhez és főisteneikhez a szükségekhez képest imádkoznak.

Nyikang tisztelete.

Főistenük *Ivok atang*, aki a világot teremtette, aki azonban a világ teremtése után a kormányzást és az emberek sorsának az irányítását átengedte a halottak szelleméinek. A holtak szellemei élén Nyikang áll.

Nyikang a XVI. században volt a silluk nép vezére, ő szerezte meg a mostani hazájukat, dinasztiát alapított. Anyját krokodilus formában tisztelik, őt magát nemcsak mint a dinaszcia alapítóját, hanem mint a nép védőszellemét és istenét is tisztelik. Alakja egész mitikussá vált. A föld urának nevezik, aki tökökből embereket varázsol elő, a Nílusban halászik s a kifogott halakat emberekkel változtatja, parancsol a napnak — egy alkalommal mikor a canggarokkal megütközött, este arra kényszerítette a napot, hogy újra felkeljen s világítson, míg le nem gyözi őket, — rendelkezik a szelekkel. A monda azt tartja róla, hogy nem halt meg, hanem a „szélben eltűnt“. De tovább él. Lelke megtestesül utódaiban, a királyokban, templomaiban, ahol unokáinak az imádságait meghallgatja. Megnyilatkozik a baret, temploma papjának a beszéde által, vagy a banger etekben, a királyi család hisztérikus nőinek a nyilatkozataiban. Ezenfelül küldöttei ritkán megjelenő állatok (zsiráfok, fehér kócsagok) s lelke él a Kleopátrákígyóban, egy nagyobbfajta skarabeusban és a tűz zizegő lángjaiban.

Nyikangnak öt temploma van. Ezek mindenike két kunyhóból áll, melyekben Nyikang fából faragott képet és az ereklyéket (ezüsttel kivert székét, pajzsát, dárdáit) őrzik. Az akuruai főtemplom hét kunyhóból áll. A templomok menedékhelyek, környékük és minden tartozékuk szent. Különösen szentek a templomokat beárnyékoló fák, melyek lombjának susogásában Nyikang lelke szól és szentek a templomok tehenei, melyeknek tejét kultikus célokra, elégetett trágyájuk hamvát pedig varászszerül és istenítéleteknél használják.

A Nyikang-kultusz született főpapja a király, a királyi család lélektől megszállott női a Veszta-szűzekéhez hasonló szerepet játszanak. Azonfelül a templomokban a szolgálatot két-három baret végzi. Az áldozat rendesen juh, amelyet bottal vernek agyon vagy dárdával szúrnak le. Vérét a földre csurgatják, beleinek egy részét a földbe ássák a holtak szelleméinek, a többöt elfogyasztják. — A silluk népnek néhány totem je is van, melyektől egyes törzsei magukat származtatják. Totemjeiket kvanak nevezik. A totem-állatokat semmi körülmények közt nem eszik meg, az azonban előfordul, hogy lelkismeretfurdalás nélkül elpusztítják. Ilyen kvajuk a euro nevű hal, a daru, a krokodil, a viziló, a zsiráf, a python-kígyó, de van törzs, melynek kvaja a térdkalács és a tök. Ugyanazon kva leszármazotainak nem szabad egymással házasságot kötniök, a gyermekek az atya totemét öröklik.

Az ajvogók.

A silluk vallásban nagy szerepük van a szentélyeknél működő papok mellett az *ajvogóknak*, a varázslóknak. Az ajvogó ívok titkos erejének a birtokosa, melyhez viziók, görcsök és önkívületi állapot segítségével jut hozzá. Ívok azonban nem érintkezik közvetlenül az ajvogóval, hanem Nyikang vagy más ősök közvetítésével. Ezt a titkos erőt az ajvogó részben titokzatos szertartások, részben szerek és formájában közli azokkal, akiknek szükségük van rá és azt megfizetik. Az ajvogó felavatási szertartás után működhetik. A felavatás úgy történik, hogy a jelöltet a falun kívül egy áldozati állat véréből, epéjéből, nyálóból és vízből készült keverékkel alaposan leöntik, kezét-lábát az áldozati állat beleivel összekötik, majd gyöngyfűzérrel ékesítik fel, melyre az áldozati állat fülei is felfűzik. Az ajvogó amuletteket készít, betegeket gyógyít, jósol, kivetí a tolvajt, var-

zsol és megront. Különösen nagy munkája van az ajvogónak a háborúban. Az ő feladata, hogy megvédelmezze a harcosokat a haláltól, amit olyképpen cselekszik, hogy szétterpeszett lába alatt négykézláb elvonultatja az egész hadsereget és minden emberre rávág egy farkasalma korbáccsal. Aki ezt a ceremoniát végiggesinálja, az nem esik el. Az ellenséget azzal babonázza meg az ajvogó, hogy vesz egy hidegvízzel telt edényt s abba egy horgot vet bele s a vizet az ellenség felé fecskendezi. Az eredmény az, hogy a hideg víztől az ellenség fázni kezd, majd reszket, végül pedig inába száil a bátorsága s könnyű prézája lesz a sillukoknak. Háború kezdetén az ajvogók emberáldozatot is mutatnak be. Elrablott gyerekeket ölnek le, vagy elesett harcost használnak fel erre a célra. Áldozatuknak ujjait, fülét, ajkát, orrát, köldökét és heréit levágják, fazékba teszik és földbe ássák, hogy a háború szerencsés kimenetelű legyen. Ezeket az áldozatokat nagy titokban éjjel végzik. Ilyen áldozatot hoznak akkor is, hogyha nagy szárazság van és esőt akarnak.

Silluk királyok halála.

A sillukok a halál után való életet a földi élethez hasonlónak gondolják. A királyok ott is királyok, a közönséges emberek szintén azok maradnak, csakhogy gond nélkül üzhetik kedvenc foglalkozásaikat. A halottak országa (vak) a pusztán van, ahová a lelkeknek sokáig kell utazniok. Egy silluk király sem hal meg természetes halállal. Még pedig azért nem, mert silluk felfogás szerint a királynak és nagy embereknek minden erejük teljében kell lenniök. Nincs szánalmasabb látvány egy sínylődő, elgyengült nagyságnál. Ez a felfogás annyira meggyökeresedett, hogy az agyonüttes szokásának a szenvédő alanyok „Ya-um“ szóval (= kész vagyok) ellenállás nélkül alávetik magukat. A silluk királyok uralkodásának a határa körülbelül tíz esztendő. De ha közben megsebesül, beteg lesz vagy akár csak náthát kap is, valamelyik gyermeké végeztet vele. Emberei a királyt megrohanják, kendőt dobnak a fejére, megfotják és kitekerik a nyakát. A holttestet leopárdbőrbe burkolva eltávolítják Fasodából, a fővárosból s egy kunyhóban készített állványon elhelyezik és letakarják. A kunyhóba kényszerítik egyik legfiatalabb feleségét s a kunyhó ajtaját befalazzák. Két hónap múlva, mikor a holttestet a rovarok fellakmározták, a maradványokat egy megáldozott borjú bőrébe bevarrják, éjjel a király szülőfalujába viszik s ott egy templomnak kiszemelt kunyhóban eltemetik. A tort az új király megkoronázása után szokták megülni, az utolsó ünnepélyes halotti táncot pedig csak évek multán járják el a tiszteletére. Régente szokás volt az is, hogy egy fiút és egy leányt a Nílusba süllyeszették, hogy a másvilágon a királlyal együtt legyenek.

A közönséges sillukok halálát is elő szokták a rokonok segíteni. A nagyon legyöngülteket még megfotjani is elfelejtik, hanem megáldozzák számukra a tyúkot, arcukat kendővel letakarják és elevenen eltemetik. Az előkelőket kunyhójukba falazzák be, a szegényebbeket állatbőrökbe takarva esetleg padmalyos sírokban helyezik el. A halottasházban a halott szellemétől való félelmük miatt négy napig senki sem mer tartózkodni. A negyedik napon a rokonság újra összegyűlékezik a sír körül a sír betapasztásának a ceremoniájára. Ez abból áll, hogy gyásznekek zengedezőse közben fehér homokból készült habarccsal a friss sír tetejét pár ujjnyi vastagon bevonják és áldozatul tejet öntenek a sírra. Utolsó szertartásuk a halotti tánc (yvok) hónapokkal a halál után. Az időpont attól függ, mikorra sikerül az áldozathoz szükséges ökröt megszerezni. A sír fölött bunkósbottal agyonvernek egy birkát, hogy a vére a sírra csurojon, három óra hosszáig táncolnak s közben néhányan addig zavarják és szür-

kálják az áldozati ökröt vagy ökröket — mert előkelő halottaknál harmincat-negyvenet is leölnek— még nem döglik. A hűst kiosztják a táncon résztvevők között.

A halotti tánc után a sírral és a halottal nem törődnek. Csak akkor fordulnak hozzá, ha valami kívánságuk van. A gyászolók lenyírják a hajukat, nem hordanak gyöngyöket, ellenben egy tehénkötelet akasztanak a nyakukba és táncon vagy lakomákon nem vesznek részt.

A silluk temetési szokások nagyon elütnek a környezetükétől. Szomszédaik és rokonaik, a nandik és a massaiak a hiénáknak vetik oda halottait vagy a Nílusba dobják. És míg az akolik összezsugorítva (a halott a földanya ölében azt a helyzetet foglalja el, mint az anyaméhben), a sillukok kinyújtóztatott helyzetben temetik el halottaikat.

Bódizsok. A jéddzsáli a Filipeszegtekben, a baledűli Nász szigeténél a két középső Baii szigetéről. Az utóbbiakon nyilvánlik a buddhista triviszt hatása. A két szeljő fából készült, a középsökönk (s. famacink van, de nem) aknyát van rátakva. (A Magyar Nemzeti Múzeumban.)

Két táncálarc a Salamon-szigetekről. A baloldali tetovált emberfej jellegzetes madáralakú fejdísszel, a másik elstilizált fej, melynek sapkája európai hatást mutat: tengerészföveg formájú. (A Magyar Néprajzi Múzeumban.)

Nyikang temploma. A sillukok első királyukat isteni közbenjáróként tisztelik.
A templom ajtajában elefántagyarak vannak a földbe dugva.

A silluk király rezidenciája. Az alattvalói által szinte emberfeletti tiszteletben

AUSZTRÁLIAI ÉS A SZIGETTENGERI NÉPEK VALLÁSA

Kultúra és vallás tekintetében is rendkívül alacsony fokon állanak. A kutatók azt mondják róluk, hogy nagyon nehéz felfogásukról és alig nevelhetők. Régebben talán magasabb volt a műveltségük, mert bizonyos nyomok erre engednek következtetni. Az idők folyamán azonban fejlődés

Port-lincolnian ausztrálnéger, kinek fajtája teljesen kipusztult.

helyett mind primitívebb állapotba süllyedtek. Nagyobb közösségeket nem alkottak. Államaik nem voltak, apró törzsekben éltek. Az európai hódítók szabad prédának tekintették, nemcsak folyton kedvezőtlenebb életviszonyok közé szorították, hanem pusztították is őket, úgyhogy kihaló félben vannak. Tasmania őslakói már kipusztultak.

Vallásuk is fejletlen. Hitük szerint a világot szellemek és kísértetek népesítik be, töredékes hitregéik azt beszélik, hogy a napot *Muramura* teremtette az emberek kérésére s beszélnek egy istenről, aki lejött a földre s miután itt hatalmas dolgokat cselekedett, megint visszament a mennybe.

Bajamec nevű nagy istenük is híres varázsló volt, aki törzseit sok bajtól megvédelmezte és sok mindenre megtanította őket. Tőle származnak a titkos ifjúavatási szertartások. Mikor tanítását befejezte, elment az emberek közül. Az emberekkel nem igen törödik, de varázshatalmát megtartotta.

Magukat, törzseiket állatoktól (kenguru) származtatják, az egy törzsbeliek nem házasodnak össze. Családi életük igen meleg. Gyermeket féltik és óvják, a fiúkat gondosan beoktatják a fegyverekkel való bánásba s nemi érettségük elérésekor ünnepélyes szertartásokkal avatják férfiakká őket. Halottaikról azt tartják, hogy lelkük csillagokká változik, a csillagokba költözik vagy a felhők fölött lakik. A fehér embereket a másvilág-ról visszatért halottaknak tartják. A halottak visszatérésétől féltek. Ezért Délkelet-Ausztráliában borzalmasan bántak a holttestekkel. Hogy a halott vissza ne térhessen, legközelebbi hozzáartozói, férje, felesége vagy gyermekei hatalmas bunkócsapásokkal darabokra zúzták a lábszárcsontjait, a gyomrát, tüdejét és a vállait szétvagadták és a holttestbe nehéz köveket kötöztek, hogy fel ne kelhessen és járni ne tudjon. Az így ellátott holttestet azonban aztán nagy tisztességgel temették el, fegyvereit, díszeit s használati tárgyait mellé fektettek a sírba, a sír fölé halmot hánnytak, a halomra sárat csináltak, abba ivóedényt helyeztek, sőt még ösvényt is csináltak számára a legközelebbi ivóhelyig.

Tasmániai hieroglifszemű rajzok, melyeken egy ember és két állatalakon

Ausztráliai sír. Körsáncjal és hármas — kívül egy csónakot lehet megkülön-földhányással körülvett sírhalom. — böztetni.

A queenslandi kivearriburák levágják halottaik fejét, azt tűzön megpirítják s apró darabokra vágyva megégetik. Ezzel vélik megakadályozni azt, hogy a halott lelke a törzset kísértse és háborgássá.

Az ausztráliai törzseknek sok állatmeséjük van.

A maláji szigetek népei.

A kereszteny, buddhista és mohamedán hódítók és téritők között nagyon keveset őriztek meg régi vallásaikból. Ma már alig van egy pár törzs, amely pogány maradt volna. míg szabadok és önállóak voltak, az életük csupa harc és küzdelem volt, mert a malájok vérszemjás és kegyetlen természetű emberek. Szeretik a zenét, a szerencsejátékokat, lelkesedtek a háborúért s Borneo szigetén a da jakok szenvédélyes koponyavadászok voltak. A koponyavadászatnak vallásos háttere van. Alapja az a hit, hogy a természetben mindenféle, de különösen az emberben földöntüli erők lakothatnak. Az ember ereje, élete a szemében összpontosul. Ezt az erőt a fej megkerítésével magáévá teheti az ember. A koponyákat vallásos tiszteletben részesítik. Színesre mázolják őket, s a bennük lévő szellemeknek áldoznak. Hasonló tiszteletben részesülnek nagyobb és veszedelmesebb állatok koponyái is. Vannak szellemeket tartalmazó fazekaik és edényeik,

amelyeket sokszor óriási áron csereberélnek. Ezek jellemző példái a vallássos illúzió erejének és értékben való kifejezhetőségének. Isteneik alakjai egyre jobban elhomályosodnak és háttérbe szorulnak Allah és Mohammed mögött. A da jakok halottaikat elégetik, a többi törzsek eltemetik. Kiváló halottaikat emberáldozatokon kívül azzal is megtisztelik, hogy tetemüköt néhány év múlva kiássák és a föld színén készült emlékben helyezik el. Papjaik és papnőik közül említésreméltók a dajakok papnői, kiknek méltósága anyáról leányra öröklődik. Vallásuk sok jellegzetes vonása megtalálható a batakok vallásában, azért ezzel behatóbben foglalkozunk.

A batak vallás.

Szumatra szigetének északnyugati részén élnek a batakok, akik a Szumatra szigetek apró törzsei közül legtovább és legtisztábban megőrizték ősvallásukat s az legfeljebb átmenetileg került hindu befolyás alá. Vallásuk jellemző vonása, hogy főisteneiket kevesebb tiszteletben részesítik, mint a hozzájuk sokkal közelebb eső lelkeket, démonokat és ördögöket. Vallásuk nem fejlődik, hanem folyton korcsabbá válik, babonás szokások hatalmasodnak el rajta. Az alapvető érzés vallásosságukban a félelem, ez jut kifejezésre áldozataikban és szokásainakban.

Hogyan lett a világ?

Főistenük *Mula dsadi*, aki a világot teremtette, aki azonban a világ-uralmat három más istennek (*Batara guru*, *Soripada* és *Mangalabulan*) adta át, akik a hindu Trimúrti istenséggel azonosak. Ezt a három istent Mula dsadi teremtette.

Egy teremtésmonda szerint feleségeiket úgy teremtette, hogy egy fát, a fára pedig egy tyúkot teremtett. A tyúk minden reggel leszállt a fáról és három harmatcseppet csippentett fel. Hosszú idő multán három tojást tojt, amelyek akkorák voltak, mint egy-egy vizeskorsó. A tyúk kétségeesve siránkozott: óh én szerencsétlen! A fejem akkora, mint egy kanál, a testem olyan vastag, mint egy pálmalevél szara, a tojásaim meg akkorák, mint egy fazék! Mit csináljak, hogy tudom én ezeket kikölteni?! — Mula dsadi megszánta a tyúkot, elküldte hozzá hírnökeit, a fecskét és egy bogarat; ezek megnyugtatták a tyúkot, mire az a tojások kiköltéséhez fogott. Egy szer költés közben megszólaltak a tojások: Anyánk, ne csípd meg a fejünket, hogy utódaink később főfájást ne kapjanak, ne csípd meg a fülünket, hogy utódaink süketek ne legyenek. Ne csípd meg a szemünket, hogy utódaink vakok ne legyenek... A tyúk borzasztóan megijedt, mikor tojásai kívánságait hallotta, „óh én szerencsétlen! Én tojtam őket s ők tanítanak engem!“ Kérésükre aztán mégis segített nekik a tojásuk héját feltörni, mire a tojásokból három leány lépett ki. Mikor ezek megnőttek, Mula dsadi három fiához mentek feleségül. Ezektől származott az emberiség.

Teremtésmondákban különben a dajakok mondakincse meglehetős gazdag. A világ és az emberiség keletkezését majdnem minden törzs más-ként beszéli el. Egyik szerint egy pillangó petéiből származtak az istenek és az emberek, másik szerint gombaként nőttek az erdőben, van egy mondájuk, amely szerint Mula dsadi két rögöt dobott a világ teremtésekor a földre. Ezeket eső áztatta, napfény porlasztotta. Kilenc hónapra napfényre került belőlük a férfi és a nő, akiket Mula dsadi a rögökbe varázsol.

A világot három emeletesnek hiszik. Legfelső emelet a menny, melyben az istenek laknak csalájaikkal; a mennynek hét rétege van, a középső a föld, a legalsó emelet a halottak és a démonok lakóhelye, az alvilág. Valamikor régen a föld sokkal közelebb volt a mennyhez s az emberek és istenek sokkal közvetlenebbül érintkeztek egymással. Azonban az emberek

rosszasága elidegenítette az isteneket, hozzájárult ehhez a föld kigőzölgésének rossz szaga is, amit az istenek nem szívelhettek, úgy hogy a menny elérhetetlen messzeségbe távolodott a földtől. Az istenek így eltávolodván, azóta nem is töröknek az emberekkel. Ennek megfelelően a batakok se fárasztják magukat túlságosan a messze lakó és velük nem törődő főistenek tiszteletével. Az istenek tiszteletének összezsugorodását elősegíti az is, hogy főisteneiknek nincsenek sem képeik, sem templomaik. Tiszteletük rendesen a szabadban áldozatok formájában történik, melyek lényeges része az ima, az istenekhez való könyörgés.

A főistenek mellett vannak természeti erőket megszemélyesítő, közélebb álló isteneik, ilyen a földben lakó, gyík formájában megjelenő *Boraspati ni tano*, aki a föld termékenységének az istene. A mezei munka megkezdésekor, házépítéskor, sírásáskor kell neki áldozni, részben azért, hogy a földmíveléshez, házépítéshez áldást adjon, részben pedig azért, hogy ne nehezteljen a föld feltúrásáért. Rizst, rizslisztet, betelt és virágokat áldoznak neki. A halászok *Ború Sakiang nag a* nevű istennőt tartják a vizek uralkodónőjének, a halak az ő — tetvei, a dajákok azért imádkoznak hozzá, hogy állatkáit küldje az ő hálóikba. Tiszteletét a földmívelőknek sem szabad elmulasztaniok, a víz nekik is áldásuk vagy átkuk lehet. Fehér kecske, tojás, tyúk, virág és rizsáldozattal tisztelik. Külön szertartásokkal szokták a forrásokat megtisztítani. *Depata idup* a gyermekáldás istenpárja. Alsókarhosszúságú lábszárvastagságú fából faragott képe a házban felakasztva csügg. Gyermektelen házasok a hátukra kötik, a férfi a férfit, nő a nőt ábrázoló faragványt s ettől az amulettől várják a gyermekáldást. Tiszteletükre verik a dobot, táncolnak, halakat és sót áldoznak. Az étel-áldozatot a szobrocskák szájába dugják.

Áldozatok.

A három főisten tiszteletére bemutatott áldozatok közül külön fel kell említeni a *lóáldozatot*, mely a legünneplényesebb és éppen ezért meglehetősen ritka áldozat. Egy emberöltő alatt egyszer, legfeljebb kétszer mutatják be. Ez az egész törzs ünnepe. Az ünnepet két-három napi előkészítés, az ünneplőknek dobbal való összehívása előzi meg. A kiválasztott lovat ünneplényes körmenetben kíséri a faluból a vásártérre. A ló mögött ott megy a rangin, a ló képe, egy fából készült szobor, melynek lófeje e, lófarka van s lóbörbe van öltözött. Ezután következnek a törzs fönökei, a zászlóvivő és a dobosok. A vásártéren nagy tánc van, melyben külön táncolnak a férfiak, külön a nők, együtt soha! A tánc után leölök a lovat, vérét egy gödörbe csurgatják, húsát szétosztják és megeszik. A ló tényleges megáldozása ma már elmarad. A batak megelégszik a ló istennek való szentélysével, ami abból áll, hogy a lovat megmossák s úgy tesznek vele, mintha feláldoznák. Helyette azonban csak egy tehenet ölnek le. Néha még azt sem, hanem csak egy kantárt mutatnak be áldozáskor ama szándékuk jeléül, hogy lovat szántak istenüknek.

Hasonlóan nagy ünnep a bivalyáldozat, melynél az ünneplők a bivalyt körültáncolják, aztán egy nyárssal szúrják le, egész éjjel zene szól körülötte; csak másnap darabolják szét és ülnek lakomát belőle. Közönségesebb áldozat a sertés. De ezeknél éppúgy nem csinál a batak lelkismereti kérdést abból, hogy ígéretét az istenekkel szemben megtartsa, mint a lóáldozatnál. Fehér bivaly áldozati fogadalmát képes egy tojással beváltani.

A batakok életében és vallásában azonban az isteneknél sokkal nagyobb szerepet játszanak a lelkek, a szellemek, a démonok. Ezek nincsenek messze, ezek lépten-nyomon ott leselkednek az emberre, a legkülönbözőbb kellemetlenségeket szerezhetik neki, azért örökösen rettegnie kell tőlük,

arra kell törekednie, hogy távol tartsa magától s hogy lehetőleg lekötelezze őket magának.

Begu és tondi.

Az emberben az életet reprezentáló rész a *begu*. Ezenkívül van az emberben egy máshonnán származó erő, amely az ember testét éppúgy áthatja a fejtől a lábujja hegyéig, mint az élet, — ez a felsőbb erő, ez a lélek, a *tondi*. A tondi annyira idegenszerű hatalom, hogy az embernek a saját tondijától is félnie kell és azt is le kell köteleznie magának. Hasonlóképpen tartania kell más emberek tondijától, legfőként azonban a halottakétől.

A halottak általában az élők ellenségei. A halottak begui rendkívül veszedelmesek lehetnek, azért különös tiszteletben részesültek. A halottak közt a szentségen fokozatok vannak. A közönséges halottak begui felett állnak a *sumangotok*, ezek fölött a *tombaonok*, úgy hogy ebben a három fokozatban az ősök tiszteletének és istenítésének egész rendszerét építették fel.

A tondinak ételt, ruhát, marhát és pénzt áldoznak. A tondi választja ki annak az embernek a sorsát, akiben lakik. Ez a hit teljesen fatalistákká teszi a batakokat, akik különösen szerencsétlenségen szótlanul türik a csapásokat abban a tudatban, hogy megváltzathatatlan sorsukat tondiuknak köszönhetik s azt mindenki el kell viselniük.

Tondihitükben gyökereznek emberevőszokásaik is. Tondiukban van az erő, azért a batakok rendkívül vigyáznak arra, hogy egy hajszáluk, körmük ellenségük kezébe ne kerüljön, mert ez mind tondi juknak = erejüknek egy részét tartalmazza. Háborúban kezükbe eső ellenségeiket azért eszik meg, mert húsukkal és vérükkel erejüket is magukba kebelezik. Emberaldozataiknak az eleven testéből vágják ki a húst, de most már az undor miatt nem eszik tisztán, hanem más hússal keverve. Tobában egy törzső az elevenen kezébe került hadifogolynak a melléből úgy vágta ki a szívet s habzsolta ki belőle a vért. A pakpak-batakok a Tobató mellett előregedő szüleiket megölök, a testüket pedig megeszik. Ezek annyira kanibálok, hogy piacaikon emberhúst is árulnak.

A halottak beguitól nagyon félnek. Közmondásuk az, hogy a batakok a világ legszerencsétlenebb emberei, mert a halottak szellemei bizonytalanul teszik földjüket, feljárnak kísértetként a sírból, betegségeket okoznak, szerencsétlensége és szegénysége döntik az embereket. A közönséges beguk fölött álló családi szellemek, az ősök szellemei a nekik juttatott tiszteletért azonban megvédelmezik híveiket. A sumangot és sombaon fokozaton át az ősök egész az istenség közelébe jutnak. A sombaonok a földön lakást választanak maguknak és gyakran láthatóakká is válnak pl. kígyók képében. Ahol régen természeti erőket megszemélyesítő felsőbb lényeket tiszteltek, azokat újabban kiszorította a sombaonok tisztelete. A természetimádást háttérbe szorítja az ősök tisztelete.

Az ősök szívesen érintkeznek az élőkkel s ezt rendesen önkívületi állapotba jutott médiumokon (hasandaran) át teszik s ezek által közlik akaratukat és izeneteiket. Áldozatul ritkán juttatnak nekik állatokat, inkább főtt rizzsel, tojással, dohánnyal vagy banánnal járnak kedvükben.

Az a törekvés, hogy a begukat valamire kényszeríteni tudják, fejleszette ki náluk a varázslómesterséget.

A pangulubalang készítése.

Fővarázsszerük a *pangulubalang*, egy kenőcs, amelyet a következőképpen készítenek: fognak egy leányt, aki nem akar a részére kiszemelt férfihoz hozzáenni, vagy egy idegen törzsbeli fiút s azt egy ideig éhezte-

tik. Akkor szövetséget kötnek vele, finom ételeket ígérnek neki s azt kívánják tőle, hogy minden kérésükre igennel feleljen. A gyerek ezt meg-

		JJ	I	I	X	I	X	X	X	I	X
		X	X	X	X	X	X	88	88	01	11
I			X	X	JI	JI	X	X	88	10	
I	I		X	I		JI	X	X	X	JI	X
I	X		X	88	I		X	X	X	X	I
88	JI	I	X	X			X	X	X	X	01
Y	88	JI	JI	X	JI	J	X	X	X	J	X
X	JI	-	I	X	X	X	0	J	X	I	J
X	N	88	88	I	JI	JI	X	I	V	I	J
I		88	Y	88			X	J	J	JI	
J	J	X	88	Y	88	I	JI	J	X	I	
01	01		X	88	88		88	-	X		JI
X	88	88	X	X			88	I			
I			X	X	X	X	X	0	0	0	
X	J	I	88	X	X	X	X	X	X	X	J
X	I	88	A	X	X	X	X	X	X	X	88
J	88		X	X	X	X	X	JI	A	88	88
J			88	J	I	I	X	X	X	-	88
J							88	X	X	X	88
88	I	J	JI	X	88		X	88	88		
88	88	JI	X	X			88	01	0	88	J
88			X	JI	88				X	J	01
X	~	V	J	J			X			01	88
JI			J	Y			A	X	I		X
01	88	X	X	X			88	X	-		J
I	J	JI	J	JI	JI	JI	88	01	X	I	
X	J	J	J	X	X	X	X	01	X	X	I
		88	88		X	X			88		
S	88			J	X	X	X	-	JI	88	
X	~	88		J	X	X	Y	X	Y	J	S

Bataknwptár, miből a datu legtöhb tudományát meríti. A naptár egy évre szól. A szerencsés és szerencsétlen napok kiszámítására van berendezve. A skorpiókkal egy sorba esők a szerencsétlenek, de a legveszedelmesebbek azok, amelyekre a skorpió fullánkja mutat.

ígéri. Erre elviszik a faluba, ott bemutatják az ősöknek az áldozatot, gödöröt ásnak s az előzőleg varázsitállal megitatott gyereket bekötött szemmel a gödörbe állítják. A datu (varázsló) azt parancsolja neki: Amit ezután parancsolok neked, arra minden igennel felelsz. A fiú igent mond, a datu az istenekhez fordul s bocsánatukat kéri azért, amit tesz: „Életet akarunk csinálni, azért tesszük; ha átok lesz belőle, találja szívén küldője ellenségeit, ki akarjuk küldeni, hogy meglepje a fiak és leányok, a törzsfőnökök és ellenségei tömegének az életét“.

Azután azt mondja a datu a gyereknek: „Ahova küldünk, oda mégy!“ Igen — feleli a gyerek. „Ha elküldelek, hogy valakinek az életét elhazzad, akkor tudd ezt meg“. Igen. „Ha az ellenség visszaküld ahhoz, aki küldött, akkor ne fogadj neki szót“. Igen. „Nevedet nem mondod meg senkinek“. Igen. „Átkodnak nem szabad bennünket érnie“. Igen. „Ha azt kívánjuk tőled, hogy földjeinkre, falvainkra, házainkra vigyázz, akkor engedelmeskedjél“. Igen. „Ha ellenségeink valamit terveznek ellenünk, azt hozd tudomásunkra“. Igen. A datu hosszan elősorolja a gyereknek egyéb követeléseit, melyekre az folyton igennel felel. Ezalatt a jelenlevők egy edényben megolvastották az ólmot. A datu azt mondja a gyereknek: „Nyisd ki a szádat“ — s a forró ólmot beleönti a szájába. Mikor a gyerek meghal, földet hánynak rá s a holttestét egy évig hagyják a gödörben. Egy év múltán kiássák a csontjait s azokat összetörve gonosz szellemek ellen szolgáló szert készítenek belőle, a puha részekből vízzel keverve készül a leghatásosabb varázsszer: a pangulubalang. Ez a szer adja meg a varázspálcáknak az erejét. A pangulubalang a varázslók leghatalmasabb fegyvere.

Papok, varázslók.

A papokról és a varázslókról a közhit azt tartja, hogy a halottak beguival érintkezni tudnak, ők maguk azt állítják, hogy művészetiüket a beguktól vagy erdei szellemektől tanulták. A dátuk tudományukat a *pusztaha* nevű varázslókönyvekben jegyezték fel, ezek a kedvező napok kiválasztásáról, tolvajok nyomának a megbabonázásáról, a tyúkból, citromból való jövendölések módjáról szólnak. A datuk drága pénzért adják tovább tudományukat. Az áldozatok bemutatása nem az ő hatáskörükbe tartozik. Az rendesen a törzsfőnöknek vagy a nemzetiségek képviselőinek a dolga. A datuk az orvosok, ők készítik az orvosságokat, ők ismerik azokat a szereket, amelyek megvédelmeznek minden baj ellen. Viszont tudnak beteggé tenni, sőt ölni is.

Batak „istenfélelem“.

A batak vallás főmozgatója a félelem. A batak fél az istenektől, de még inkább retteg a szellemektől. Félelme nemcsak külsőségekben, hanem élete irányában is kifejezésre jut. Ha letér az erkölcs útjáról, ha pere vagy vitája van valakivel, akkor is a vallásában keres menedéket. Vitáik javarészét esküvel vagy istenítéettel dönteti el. A tolvaj lássál gyanúsított a tűzhely kioltott tűzére, vagy egy kopott köszörűkőre eszküzlik, ha nagy marha eltulajdonítása alól akarja tisztázni magát, azt kívánja magának, hogy a villám pusztítsa el, ha bűnös. Ezek az önelátkozások a bűnök szerint fokozónak. Jellemző azonban szociális szempontból, hogy az esküre nem mindenkoran gyanúsított a jogosult. A családtagok helyett a családfő, a falubeliek helyett a falu feje teszi le az eskü. A batakok tudják, hogy a hamis eskü büntetése nem azonnal következik be. Közmondásos az, hogy a hamis eskü átka az unokákat éri.

Az istenítélet legszelídébb formája az, hogy a perben álló felek kirakkák a ruhájukat s arra lövöldöznek. Aki talál, annak van igaza. A másik

mód szerint banánfából minden két fél emberforma alakot farag s azokra lövöldöznek. Csak súlyos esetben kerül párbajra, vagy tüzes vas-próbára a sor. A háborút szintén istenítéletnek tekintik s a vitás kérdést az első halottal elintézettnek veszik. Amelyik fénél az első ember elesik, az a vesztes.

Singamangaradja.

A batakok történetében nagy szerepet játszott a *singamangaradja*, akit a batakok isteni tiszteletben részesítettek. A Toba-tó mellett a bakarai szakadékban székelt két fiával. A batakok azt tartották róla, hogy isten, aki esőt csinál és napfényt áraszt a világra, a nyelvén szörök nőnek, alakját változtatni tudja, nem hal meg, hanem átváltozik és hasonlókat. A hollandok több összeesküvésben való részvételre miatt a legutóbb valósággal vadászatot tartottak ellene s 1907 június 17-én megölték. A singamangaradja méltóság körülbelül kétszáz esztendős. Alighanem a hinduk hozták be.

A pápuák vallása.

A Csendes Óceán szigetein lakó sötétbőrű benszülöttek, kik legtisztábban új-Guinea szigetén maradtak meg s kiket közös néven pápuáknak hív-nak, isteneiket közös néven atuáknak nevezik, szellemeiket pedig tikiknek hívják. A legtöbb sziget lakói Tangaloa nevű föistent tisztelik. (Tahitiban Taaroa, újzélandon Tangaroa, Havain Kanaloa a neve) s azt tartják róla, hogy ő teremtette a világot és egyúttal a tenger ura is.

Marae (templomhely) *Tahitin*, mely gúlaszerűségével élénken emlékeztet az aztékek Teocalijaira. A lépcsőzetes emelvény tetején állatbál-ványok vannak elhelyezve.

Pápua hitregék.

A világteremtésről számos hitregjük van. Egyesek szerint a világ egy óriás madár tojásából kelt ki, mások azt beszélnek, hogy a halászó istenek a szigeteket horgunkkal húzták fel a tenger fenekéről. Újzélandi hitrege szerint a föld és az ég úgy keletkezett, hogy az egymással teljesen összeforrott Papa és Rangi (ég és föld) gyermekéik napfény után való sónárgását meghallgatván elváltak egymástól. Az emberek így világossághoz jutottak. A föld Azonban köd formájában küldi sóhajait és vágyakozását az ég felé, az ég pedig harma-

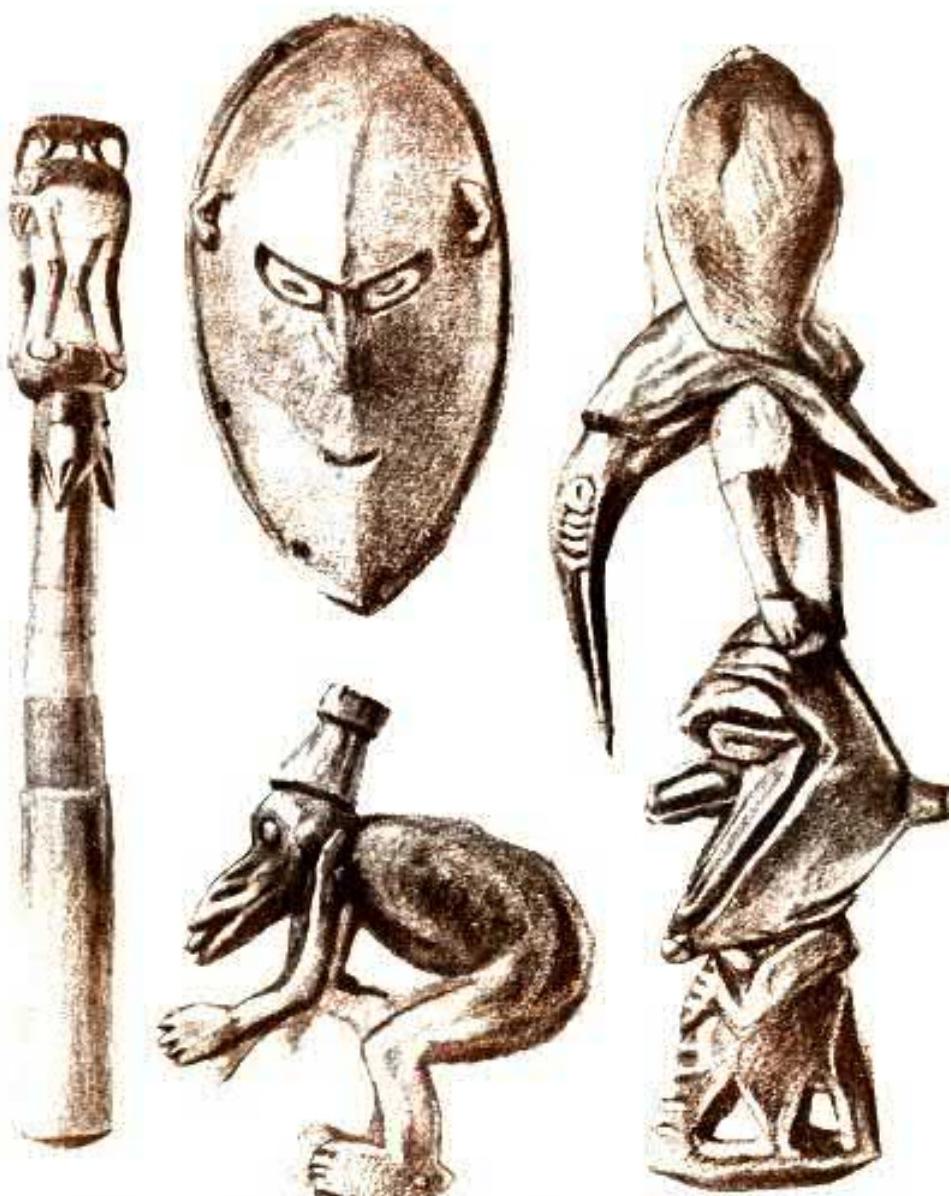
tot sír azért, mert a földtől el kellett válnia. Nem hiányzanak azonban az olyan hitregék sem, melyek a szigetvilágot egy régi szárazföld maradványainak tekintik. Az eredetileg sokkal nagyobb szárazföldet a víz árja elpusztítói a és előntötte, úgy hogy abból csak a magasabb részek maradtak meg szigeteknek.

A maorik hitregéiben kimagasló szerepe van Mauinak, aki részben Tangaloával azonos, részben azonban mint az ő küldötte és földi megtestesülése, részben pedig mint az első ember foglalkoztatja a mesemon-dást. Maui a tenger iszapjából keletkezik, csónakot készít, kitalálja a halászatot, kihalássza a tenger fenekéről a szárazföldet, nagy viharokat

Maori törzsfő jellegzetes tetoválással. Az arc rajza kék, a hajban tollak, a fülben függő.

Tanchoz való alarc.

Csonakra való talizmán. Vorosre
mazolt tafigura.

Csonakra való talizman. Embere
alak, kinék a fejébe kiterjesztet
szárnyú orrszárnyú madár kapas
kodik.

Biró Lajos újgyűrűi gyűjteményéből a Magyar Néprajzi Múzeumban.

támaszt, a Hine-nui-te-po nevű tengeri szörnyeteg torkába csónakázik, az elnyeli, mire az alvilágba jut, ahol csodálatos dolgokat visz végbe. Maui teremti meg az embert s megtanítja mindenféle szükséges és hasznos dologra. Maui mint ember vándorol a földön, hol az embereken segít, hol túljár az eszükön, komoly és humoros kalandokba bonyolódik. Az isteneknek mennyei lakásaik vannak, ahol együtt élnek, a föld alatt pedig a halottak országa (Po, Puluot) terjed el.

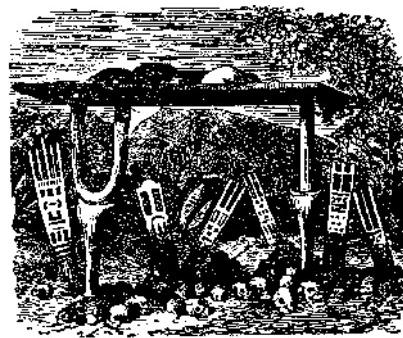
A szellemek nagy része állatokban lakozik, azért egyesekből enni tilos, mert húsuktól megbetegszenek az élvezők. Rendes körülmények között ezekhez szoktak fordulni, mert ezek közelebb vannak s mert ezek szívebben foglalkoznak kis dolgokkal is.

Tabu.

A szigettenger népeinek a vallására jellemző a tabu-hit általános elterjedtsége. A tabu-hit a szellemekben való hitnek a folyománya. Alapja az a meggyőződés, hogy a szellemekhez közeledni kockázatos és veszedelmes dolog s hogy a szellemek a tulajdonukat képező vagy oltalmuk alá helyezett dolgokat is hathatósan megvédelmezik. A tabu-hit révén a törzsfönökök és a papok személyüket és vagyonukat a szentség és sérthetetlenség bűvös körével veszik körül, de tabu a beteg és a halott és tabu a különös dolog is. A tiltott dolog érintése mint valami ragály megfertőzi az embert, úgyhogy attól tisztaulási szertartások segítségével kell szabadulni. A tabu-hitet vallásos társaságok is kihasználták.

Areoi társaság.

Tahiti-szigetén élt az areoz-társaság, melynek tagjai *Ovo* istentől származottaknak mondták magukat. A társaság tagjai 12 osztályba tartoztak, sa alsó osztályokból csak nehéz próbák után lehetett a felsőbbekbe lépni, a legfelső osztályokba csak a törzsfönökök léphettek. Az areoiokra külön mennyország vár, ha egy meghalt közülök, akkor nagy ceremóniák és jelenetek eljátszása kíséretében temették el; a temetési szertartás a halottnak Oro istennel való egyesülését juttatta kifejezésre. A társaság tagjainak nem volt szabad megházasodni, ha megházasodtak, gyermeket kellett pusztítaniok, mert Oronak sem voltak gyermekei. A rendbe nőket és gyermeket nem vettek fel.

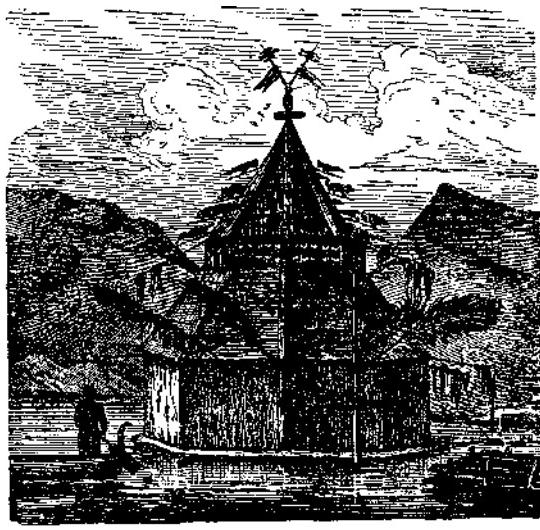
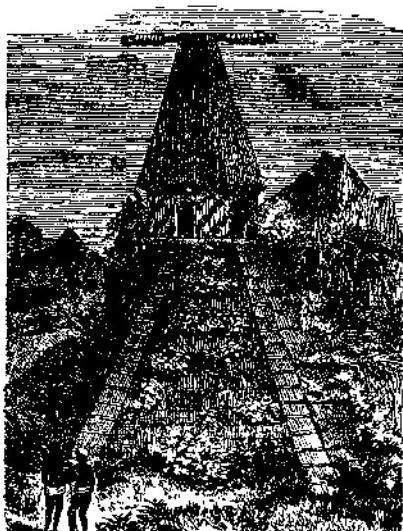
Középen: temetkezőhely Tahitin, kétoldalt: házi bálványok Dorei szigetéről.

A törzsfönökök isteni leszármazása általánosan elismert, ezért nagy tiszteletben részesültek. Hasonlóan kiváltságos helyzetük volt a pápuanemeseknek, még pedig azon az alapon, hogy ők meg másvilágról visszatérít és újra testet öltött lélekkel bírnak.

Közkedveltségű s szintén vallásos hitben gyökerező szokásuk a tetoválás. A bőrre való rajzolás vagy a bőrnék sebhelyekkel való kicifrázása a nemi érettséggel veszi kezdetét. Éveken át tartó fájdalmas művelet, mely a totemizmussal áll kapcsolatban. Az emberek totemeik, isteneik képét és jelképeit rajzoltatták a bőrükre. Idővel azután a szokásnak ez a lényege elvész a díszítőmotívumok alatt. De pl. a másvilági hitben nyoma megmarad: egyes törzsek hite szerint csak az üdvözül, akinek a teste tetoválva van. Több népnél megvan a körülmetélkedés szokása is.

A melanéziai szigetek népei

vallását a mana-fogalom jellemzi. Mana az erő, amihez az imádkozó folyamodik, mana a kö, a bálvány vagy a szellem, akitől segítséget vár. De mana a varázsige is, ami szellemeket és isteneket a varázsló szolgáltatára kényszerít. Tabu-szokásaiak, titkos társaságaik szertartásai hasonlóak a pápuákéhoz, hitregéik azonban nem állnak oly közel egymáshoz.

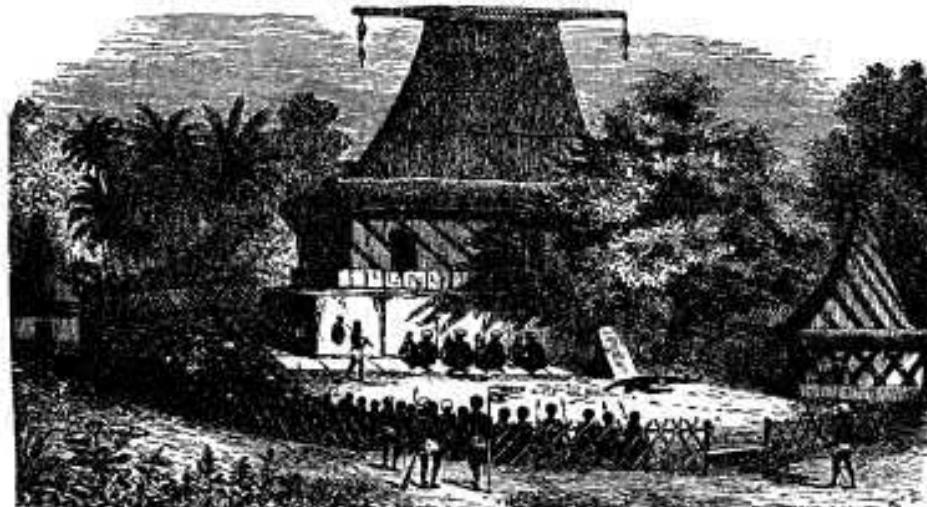
Újguineai templom, melyet pálmalevelek és Templomkunyhó a Fidsi-szigeteken. — különböző állatjelvények díszítnek.

Új-Guineában a Mauira emlékeztető *Quat* nevű napistent tisztelik, aki kőből születik, a hajnal előhírnökéül kijelöli a kakast, napcsónakán hajzik végig az égen. Egy másik hitrege arról beszél, hogy Olifat, az istenfiú a földről atyjához az égbe akar repülni, de leesik. Azután úgy segít magán, hogy nagy tüzet rak s a füst segítségével az égbe száll. Mangundiról azt beszélik, hogy egy csodálatos dió segítségével megtermékenyített egy leányt, aki ily módon az emberiség anyjává lett. A Fidsi-szigetek lakóinak Ndengei az istenük, aki szolgái révén áldozatokat követel s akinek fia hordja össze hívei imádságait. Ndengei a világot a hátán hordozza, ha megmozdul, az emberek földrengést éreznek. Ndengei élet és halál ura, ő a holtak bírája is.

A Palau-szigeteken kifejlett *őstisztelő* van. őseiket kalidoknak nevezik. Kálid a holtak lelke, mely állatokban él tovább. A Gilbert-szigeteken azt hiszik, hogy a szellemek kedvenc lakóhelyei a fazekak, amely szellem-től félnek, azt fazékba kényszerítik. Ezekben a fazekakban a szellem a

Nagyobb templom a Fidsi-szigeteken áldozati jelenettel.

tetem fejéhez vagy valami más maradványához, a hullavízhez kötötten tar-tózkodik s a fazékban elzárva az élőknek nem alkalmatlankodhatik.

Az új-guineai tamolok egyes törzsei vallásának semmi külső jelét nem látni, másoknál Biró Lajos leírása szerint minden faluban van egy-két

kuszhéjhoz

Ezeket bizonys

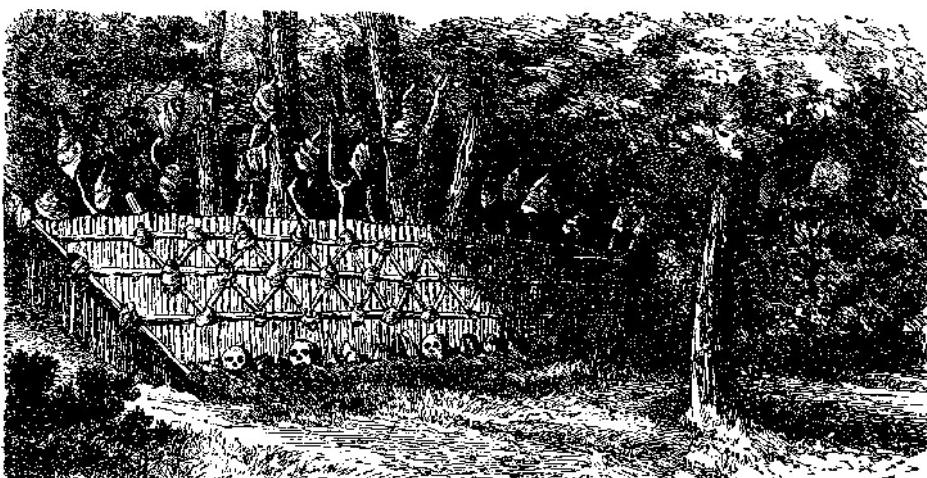
Szent kövek a Fidsi-szigeteken.

templomszámba menő ház, karó vara. Ugyanolyan házak ezek, legfeljebb valamivel díszesebbek, mint a lakóházak és a környékük csedesebbek. A karovarakban kisebb-nagyobb vörösre mázolt emberfigurák vannak sorba állítva a fal mellett, vagy középen egy-egy üres kótámasztva, vagy felakasztva. időközökben friss ételeket látják el. Gondozójuk nagyság és szükség szerint banánát, yamot, tárót és szágót rak elérük s kicséríti ezt, ami már nem elvezhető. Nem mindegyik alakot egyformán tiszteli meg, sőt vannak olyanok, amelyektől meg is válik.

Hogy él a halott?

A szeleo-szigeti és taraváji benszülöttek hisznek a túlvilágban. „Szeleo-szigeten nem kell messzire kísérni a temetőbe a megboldogultat, oda ásnak sírt mingyárt a háza elébe, körülkerítik négy hasított fával s meghordják a belsejét jó vastagon a tenger partjáról szép fehér homokkal. Két végére villás fából ágast emelnek, ebbe fektetnek pár vékony rudat és a hosszú hajító dárdát, felékesítik azt szép kakadu tollakkal, kirojtozzák egy-két kókuszpálmalevellel s közepére terítik az elhunyt máj-ját (szeméremőv). Az elhunyt lábához van támasztva cifrán vésett evezője, feje felől odaakasztva halászó hálója, levelekből font kosara, megtöltve minden nap édes banánával, yamgyökérrel, táróval és a hozzávaló főzőedénnyel. Még kését, kókuszbágó kanalát se felejtették el. Mert a megboldogult nem halt meg, csak más életet kezdett, ezután éjjel jár, a szellemek kedves idejében halászni, va-

dászni vagy az erdőkben bolyongani. Csak, ha kedvetlen, marad otthon, hát itt keres ennivalót — azért róla gondoskodni kell, különben megharagszik. Hogy a sírból való kijárás se fárassza nagyon, nem is teszik mélyre, alig fél méternyire s így a puha homokból kedve szerint kijárhat, megtagálja szokott eszközeit, még odatámasztott ívét és tompa végükkel oda-szurkált nyilait is. Ezeket az eszközöket aztán nemhogy elvenni nem szabad onnan, de még megérinteni is veszedelem, még a tuán-nak (európai) is, mert az igaz, hogy a tuán semmitől se fél, sőt a szellem kerüli annak a veszedelmes puskáját, de családját és szomszédait kínozza meg helyette". A sírt egy félesztendő műlva ünnepségek közt felássák, a halott koponyáját kiveszik és megtisztítják. A metsző és szemfogakat kihúzzák s az alsó állkapccsal együtt gondosan megőrzik. A koponyától megválnak, az állkapocstól soha, mert azzal kiszolgáltatnák magukat annak, akinek azt odaadnák!...

Temetkezési hely a föld felszínén heverő koponyákkal a Torres-csatorna egyik szigetén.

„Az astrolabei öböl pápuáinak faluiban is volt aza-nak vagy ai-nak nevezett szent ház. Ez volt az ősök kultuszának, a serdülő ifjúság körülmetélési ünnepélyének s vallásos táncainknak egyedüli színhelye, melyet ezért nőknek megközelíteniök sem volt szabad, újabban ezeket a házakat teljesen elhanyagolják. A teremtő isten fogalmát nem ismerik, annál inkább érzik a természettől való függésüket. Számukra a körülöttük levő egész világ él, a hegység, a völgy, a víz, a fa, de élnek a meghaltak szellemei is. Ezek a test kihűlése után külön vidékre, az elköltözöttek falujába térnek, honnan mint hazajáró lelkek az élők dolgaiba is beavatkoznak". Az ősök tisztelete abban nyeri kifejezését, hogy a különösen érdemes elhunytak arcát vagy egész szobrát kifarágják s ezeket tisztelik. 2—3 évben egyszer e szobrok előtt disznó és kutyahúsból, valamint kókuszdiból álló nagy lakomát csapnak, melyeken nőknek résztvenniök nem szabad. Ilyenkor az ősök képeit középre állítják és körülöttük vigan lakmároznak. A nagy titokban tartott asza-kultusz legfontosabb szertartása az ifjak körülmetélési ünnepe és az asza-tánc, melyen nők nem vehetnek részt. Még e kultusznál használt hangszeret se szabad látniok, mert nagy szerencsétlenség éri őket.

A mikronéziai népek

vallásának törzse az ősök tisztelete. A Mária-szigetek lakói *Puntan* nevű istent tisztelik a világ teremtőjeként s hitregjük szerint Puntan a világot saját testéből teremtette, még pedig a nővére által. Felszólította a nőrérét, hogy testét vágja ketté s abból formálja ki az eget és a földet; a két szeméből lett a nap meg a hold, szemöldökéből pedig a szívárvány. Ugyanott volt egy az areoiokéhez hasonló ilitao nevű vallásos szövetség, melynek kiváltságai közé az tartozott, hogy tagjai bármely lánytal szabadon érintkezhettek anélkül, hogy ez a lány tiszessége árnyat vethet volna.

Az egész szigettenger népei hisznek a halottak másvilági életében. Halottaik lelke hitük szerint más szigetekre megy át, ahol azok láthatatlanul tovább élnek, mások szerint a lelek a tenger fenekén levő alvilágban gyűlnek össze, vagy a felhők fölött és a csillagokon helyezkednek el.

Vuvulu korallsziget lakónak hite szerint *Tinára*, a másvilág, a föld alatt van. Bejárata napnyugaton van, az esti pír *Tinára* feltáruló ajtaiból sugárzik ki. Tinarában minden vörös: a föld, az ég, a fű, a víz, a madár. Az üdvözültek táncolva élnek benne. Savaii-szigetén két szakadékot mutatnak az alvilág bejárásaként. A nagyobbat használják a törzsfőnökök, a nép a kisebbiken jár be.

Van törzs, amely nem ismeri a poklot és a mennyországot. Ha az emberek meghalnak, mindenjában jók lesznek s a boldogok szigetére kerülnek. Másoknál a pokoi és mennyország hit erősen ki van fejlődve. A hitrege mindenkitől élénk színekkel festi.

Mangaia-szigetén a lelek vándorlásáról az a rege járja, hogy a természetes halált haltak lelkei a tenger partján gyülekeznek s onnan a Bua nevű fára mennek. A fa a tengerbe süllyed s a lelekkel onnan *Akaanga* isten halássza ki hálójával. Akaanga Mirunak, a démonok istennőjének a kezére adja őket. Miru fekete bogarakkal, vörös kukacokkal és hasonló eledelekkel megvendégeli, azután szép leányai által készített részegítő itallal lerészegíti őket. A lerészegedett lelekkel aztán könnyen elbánik, megöli, megsüti és megeszi őket s a hitványabb falatokból Akaangának és szolgáinak is juttat.

Egész más a sorsuk a háborúban elesetteknek. Ezek lelkei is a tengerparton gyülekeznek. Mikor együtt vannak, kiemelkedik egy hegy, amelynek a csúcsán dárdákból és bunkókból égig éró létra van s a lelek azon egyenesen a kék égre sétálhatnak. Ezek a lelek ott örök vidámságban élnek.

Á Z S I A I V A L L Á S O K

Ázsia népei

közül tulajdonképpen csak a mongol, török-tatár és az ural-altáji népek mehetnek primitív számba. A többiek vagy a messze kódös múltba vesző ókorban nöttek ki primitívségüköt és teremtettek magas kultúrákat, vagy mohamedán és kereszteny hatás alatt az utolsó évezredben vesztették el régi vallásukat. Kínának öt-hatezer esztendős kultúrával összenőtt vallása van, az egy törzsből származó hindu és perzsa nép vallásai különböző időkben és formákban világvallások voltak, melyeknek a kisugárzásai délen Görögországig és Rómáig, északon Islandig nyúlnak. Babilon és Ninive birodalmi nagy távlatú asztrológikus spekulációkkal törték át a primitívség kereteit, Kis-Ázsia kanaanita és sémi népei vallásosságának az ágyában született a zsidóság és a keresztenység, az arab vallás talaján nőtt 300 millió ember vallásává az iszlám. Ezekkel a vallásokkal a maguk helyén és környezetében kell behatóan foglalkoznunk.

A szibériai sarkvidéki csukcsok, kor jakok, kamcsadálok, tunguzok és osztjákok, valamint az ázsiai puszta mongolainak és ural-altáji népeinek a vallását egyaránt jellemzi a sámánizmus. Ezek az önmagukat mesterséges izgatószerékkel, zenével és táncjal kölcsönösen állapotba hozó papok ilyen módon érintkeznek a szellemek és istenek világával s közvetítenek köztük és az emberek között.

A mongolok vallása.

Kelet-, Közép- és Észak-Ázsia hatalmas területeit mongolok foglalták el. A pusztákon élő nomád mongolok száma ugyan negyedfél millió négyzetkilométer területen nem haladja túl a harmadfél milliót, azonban ehhez a népfajhoz tartoznak a kínaiak is, sőt egyes tudósok közéjük számítják Amerika benszülötteit, Polinézia szigetlakóit, az eszkimókat és a kamcsadálokat is. A sok törzs közül Kína szerepe a domináló. A középkorban azonban a ma teljesen háttérbe szorított mongoloknak volt világtörténeti szerepük. Dsingiszkán (†1227) a 13. században kardjával hatalmas világbirodalmat hódított össze: 1211-ben indult el, 1215-ben elfoglalta Pekinget s foglyul ejtette a császárt, 1219-ben birodalma Japántól a Kaspi-tengerig és délen az Indusig terjedt. A következő évtizedekben végigsarcolták Európát, utódai 1258-ban elfoglalták Bagdadot, meghódították Perzsiát s Egyiptomig elkalandoztak. 1260-ban Peking lett a mongol császárok székhelye. Száz évvel később Timur (†1405) hódított össze Elő-Ázsia-ban egy nagy birodalmat, Kabuli Babér pedig 1526—28-ban megalapította az indiai nagy mogulok birodalmát, melynek önállóságát 1858-ban szüntették meg az angolok.

A tatár kánok hite.

Vallási szempontból nem alkottak maradandót. Az iszlám és a buddhizmus ugyan nagyrészt az ő segítségükkel lettek világvallásokká és ma is nagyrészt rajtuk nyugszanak, de ősi vallásuknak nem volt haszna hódítá-

saikból. Eredetileg ugyanis a mongolok vallásossága nem mély, a hódítások légiore pedig nem kedvezett neki. A hódító kánok udvaraiban a meghódolt népek papjai mind ott imádkoztak a hatalmas kánok egészségéért és győzelmeért, a kánok pedig egy vallásban sem hittek, illetve valamennyi fölé helyezték magukat. Kublai kán és a többiek is valamennyi vallást felhasználták arra, hogy az égiek jóindulatát kardjuk számára biztosítsák. Mangu kán udvarában az volt a szokás, hogy „először jöttek a keresztény papok, imádkoztak érte s megáldották ivó serlegét. Ezek visszahúzódnak s akkor jönnek a szaracén papok, ugyanazt cselekedvén, utánok a pogányok következnek, ő egyikük vallásában sem hisz, de ezek úgy hozzárapadnak az udvarához, mint a legyek a mézhez“. Mangu kán mondása: „Mi mongolok hisssük, hogy van isten, aki életet ad s akitől a halál jő s igaz szívvel szolgáljuk is őt. De amint a kezünkön az ujjainkat nem egyformára teremtette, úgy tette különbözőké az emberek utait is“.

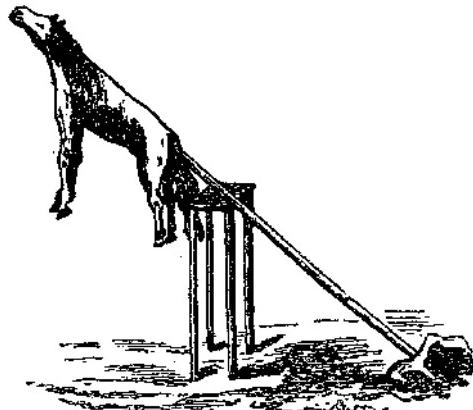
Marco Polo, aki 1275-től 1292-ig volt Kublai kán udvarában s aki virágjában láta a nagy mongol birodalmat, azt mondja róluk, hogy „hisznak egy legföbb istenben, a *mennyek istenében*, akit naponként füstöléssel és tömjénezéssel tisztelnek. De ehhez csak testi és lelki egészségért imádkoznak. Van más istenük is, akinek *Natigai* a neve s akitől azt mondják, hogy a föld istene, aki gyermekeiről, az emberekről, az állatokról és a termésről gondoskodik. Ezt nagy tisztelettel és imádattal veszik körül. Alakját posztóból és vászonból elkészítve minden házban ott tartják felesége és gyermekei alakjaival együtt. Feleségét a baljára helyezik, a gyermekeit pedig elébe. Ha esznek, a hús zsírjából egy darabbal megkenik az isten, a felesége és a gyerekeik száját. Aztán a hús levével megfecsendezik az ajtó fáját. Ilyenformán részletetik hitük szerint istenüket és családját lakomáikból“. *W. Ruysbroek*, aki még előbb: 1254-ben IX. Lajos francia király megbízásából járt követségen Tártak mongol fejedelemnél, ezt írja róluk: „A ház gazdája fejénél posztóból készült baba vagy szobrocska áll, akit a gazda testvérének neveznek. Hasonló áll az asszony fejénél is, akit az asszony testvérének hívnak. Mindkettő a falra van akasztva. A kettő között valamivel magasabban náluk van elhelyezve egy sovány alak, aki az egész ház védelmezője. Az ajtó mellett egy újabb alak, tehéncseccsel az asszony számára, ki a teheneket feji, az ajtó másik oldalán, a férfiak közelében másik alak kancacsuccsal a férfi számára, aki a kancákat feji. Ha ivásra jönnek össze, italukkal először azt az alakot fecskelezik be, amely a gazda fejénél lóg, aztán sorba a többieket“.

Marco Polo azt is elbeszéli, hogy a mongolok fejedelmeik temetésénél nemcsak a meghalt fejedelem legkedvesebb lovait ölik meg, hanem a temetési menettel szembejövőket is, hogy a fejedelmet a másvilágban szolgálják s mint hiteles adatot említi, hogy Mangu kán temetése alkalmával 20.000 ember vesztette el ilyenformán az életét. Ez a szokás Keletázsiaban sokáig fenmaradt. Kínában Kanghi császár 1718-ban tiltotta meg, hogy fejedelmek temetésén embereket öljenek, az öngyilkosság azonban szokásban maradt. A gazdag halotti adományok eredetijeit aztán Kínában papírképmások helyettesítik. Fiatalon elhalt gyermekeknél meg az volt a szokásuk, hogy a halottat összeházasították egy élővel, házassági szerződést kötötték, kicséréltek a jegyajándékokat és élégették, hogy azok a halothoz kerüljenek a másvilágra.

Mongol istenek.

Ezek a régi tudósítások nem egészen pontosak. A mongolok vallása eredetileg nem monoteisztikus jellegű, hanem többistenthívő természetvallás, amely a környező vallások hatása alatt lett csak monoteisztikus

vagy dualisztikus jellegűvé. A legfőbb isten, ki a világ sorsát intézi, *Tengere Kaira kán*, a legfelsőbb égben lakik. Ezenkívül azonban tizenhét ég van s ezeknek minden istenek a lakosai. A 7-ik égben lakik a napanya, a 6-ban a holdapa. A harmadikban hét kudai (isten) tartózkodik az ősök szellemeinek a társaságában, akik közbenjárnak az élők és az istenek közt. A földet *Järsu* néven tisztelik. Az alvilági szellemek uralkodója *Eriik kán*. A földi istenekkel való érintkezéshez nem kell pap, azt a családfő végzi el, az égiekkel és az alvilágiakkal csak a sámán érintkezhetik. A sámánok epileptikus görcsökre hajlamos egyének, akiknek a lelke rohamait alatt az istenekkel érintkeznek, az égben és az alvilágban járnak s feléredvén, ezekről az utaikról nagy színjátszó képességgel számolnak be. Legnagyobb tiszteletben a 16. égben lakó *Bai Nelgönt* részesítik. Fehér lovat áldoznak neki, amelyet megfojtanak, bőrét, melyben a fejet és a lábcsonkokat bennhagyják, rúdra akasztják, a húsát pedig elköltik. Esküjöket az áldozati vérből való közös ivással vagy karjukból kibocsátott és ivott vérelle pecsételik meg.

A szibériai pogány tatárok áldozati állványa hosszú póznára akasztott lóbőrrel, melyből a húst kifejtették, csak a koponya és lábszárcsontok maradtak benne.

Az egyes mongol törzseknél a vallásosság ez alapelemei több-kevesebb változatossággal feltalálhatók.

A szibériai népek

vallásában a napé vagy a napon trónoló főistene a vezetőszerep. A lappok régen a napnak áldoztak. Nagyon megbecsülük a tüzet, a tűzgerjesztő készség a kor jakoknál és a csukcsoknál fétisszámba megy, a tűznek hozott áldozatok húsból, vérből és zsírból állanak. Nagy becsben állnak a fák is és félve tisztelik a vihar különböző jelenségeit. Áldoznak folyamok és hegycserek szellemeinek. A kamcsadálok főistene a tengeri isten. Titokzatos és emberfeletti erők megtestesülésének, félelmes szellemeknek tartanak egyes állatokat, különösen a medvét, a tengerparton élők pedig a cethalat. Kiváló halottaik égbe vezető szívárványon jutnak el a mennyországhoz, a többiek a föld alatt levő alvilágban élnek tovább. Az aleutáknál megvan a lélekvándorlás hite. A lélek ötször ölt testet, míg a másvilágban nyugtot találhat.

Az ainuk vallása.

Ősrégi keletázsiai nép az ainu, mely a japánok bevándorlása előtt a keletázsiai szigetek uralta volt, ezer éve azonban Yezo, Sachalin és a Kurili

A kőfüki cseremisz áldozóberék.

A keletszibériai goldok apró fabálványai. 10—15 cm nagyságú, durván kifarágottnak ember- vagy állatalakok, miket amulettekként magukkal hordanak. Míg jól megy dolguk, megbecsülik, ha nem használnak, elhajítják őket. A felül középen levő forgácsból készült bábuhoz hasonlók az ainuk inaói (lélek- és istenjelképei).

(Barátosi Balog Benedek gyűjtéséből a Magyar Néprajzi Múzeumban.)

Amur vidéki gold-samán hivatalos öltözeteiben rémült állapotban. Izgatószerek, zene és tánc segítségével izgatott és önkívületi állapotba hozza magát s így érintkezik az istenekkel és a szellemekkel. Öltözete mesterségével kapcsolatos. Ruhájáról és fejdíszéről állatbőrcafrangok lógnak alá, nyakában érem, kezén keztyű s oldalán főfelszerelése: a varázsdob. (A Magyar Néprajzi Múzeumból.)

szigetekre szorult s ott is kipusztulóban van. Az ainuk vallása animisztikus természet vallás, melynek papjai nincsenek s szertartásában majdnem kizárolag a férfiak vesznek részt. A felsőbb lények (Kamui = japán Kami) sajátos ábrázolásai *inao* nevű fétiseik: 35—70 cm magasságú lehántott kérgű facölöpök, melyekre forgácsból készült zászlószerű díszt helyeznek. Az inaok a szabadban állhatnak, leverik őket lakásaink ajtaja mellé, vagy sarkába is. Októberben ülik meg a medveünnepet, melynek főszereplője egy fiatalon megfogott és nevelt 2—3 éves medve, akit az ünnep résztvevői megölnek és vidám lakomát készítenek belőle. A medve szelleme mint az áldozók követe elmegy a hegyek szelleméhez s átadja a rábízott kéréseket, később pedig ismét újjászületik. Elterjedt phallusztisztelet nyomai sem hiányzanak vallásukban. Halottaik sírjába helyezett eltörött vagy más módon használhatatlanná tett tárgyaik a halál után való élet hitére utalnak. Megvan náluk a férfi-gyermekek szokása; az asszonyok alsó karjukat és szájukat tetoválják. Szentnek tartják a tüzet, sőt ez — úgy látszik — hitük legfőbb szentsége. Ruháikon és fegyvereiken szeretik a keresztfájú ékítéseket, ez a szokás azonban nem áll semmiféle összefüggésben a kereszténységgel. Erkölcsek magas színvonalú.

A mandsuk vallását

az u. n. fekete vallást (szemben a sárgának nevezett buddhizmussal) a pusztulástól Kien-lung kínai császár mentette meg. A császár parancsára huszonhét mandsu főür összeállította e vallás maradványait a „Kheszei toktobukha Mandsuszai vecsere métere kaoli bitke“ (a mandsuk istentiszteletének és áldozásának legfőbb parancs folytán szerkesztett törvénykönyve) című műben. E könyv öt füzetből áll. Az első az általános adatokat, a 2—4. füzet a rendes és alkalmi szertartásokat, imákat és énekeket, az ötödik a szertartásnál használt edények és eszközök számát, a hatodik pedig rajzukat és méreteiket tartalmazza. A mandsuk régtől fogva tisztelik az eget *Abkai eg sen* (ég ura) vagy *Abkai khan* (ég kánja) név alatt, azonfelül számos szellemet, kiknek közelebbi ismerete a mandsu-szertartáskönyv összeállításakor már elhomályosult. Az imákban és énekekben leggyakrabban előforduló szellemeket az ég fiaiként emlegetik. A reggeli áldozásnál mondott imákban *Csaokai dsangin* (hadúr) neve fordul elő legtöbbször. Jelvénye a kard, a papnő ezzel a kezében könyörög. *Guvani beisze* a császárak családjának ős szellemje, *Guvani mama* és *Gioro* császár-elődök szellemei. Egyéb szellemek között tisztelik a napot, holdat és csillagokat, illetve azok szellemjeit. *Ambo boikhon enduri* a földtalaj nagyszellemje, *Ambo dseku enduri* az élelmiszerek nagyszellemje, *Abkai bandzibunga enduri* minden tenyészet szülője. *Omosi mama*, az unokák nagyanyja, a szerencse és boldogság nőszellemje, szent fája a fűz, mely gyorsan szaporodik, a vihar, villám nem árt neki. A hozzáintézett imádságot a sámán nő nyíllal a kezében mondotta s az a következőképpen hangzott: „Deli fűz jelvényű Omosi mama! az x évben született kisdedért ünnepélyesen áldozunk. Deli fűzet állítottunk, tarka zsineget hoztunk, nyilat tollaztunk és úgy könyörgünk neked. Az x napon született kisdedet szánd meg! vedd kegyedbe, a bokros szerencsét add halántékára, boldogságot küldj mellére, a kilenc boldogságot engedd megérnie, a nyolc boldogságot egészíts ki, övezd boldogsággal, ó szellemek, őrizzétek, ti pedig, őseinek árnyai, védjétek. Fejét környezzétek, szálljatok le vállaira, múltját födjétek el, jövőjét vegyétek gondotokba, örömmel és jóval tetézzétek, arasz-számra növesszétek, vállát szélessé tegyétek, végtagjait növesszétek, változtassátok a megérett ételt izmokká, amit iszik; velővé, falatját tegyétek ízletessé, piros

arcát növeljétek, adjatok neki hosszú kort, mély alapot és éltessétek sokáig!“

Szure mama a kisdedek örangyalá, kihez gyermekek himlőzésekor könyörögnek, disznót és kenyeret áldoznak neki. *Vali mama* a ház vagy háztartás nőszelleme, kinek több, cérnára fűzött rongydarabból álló jelvényét az ajtóra akasztják s minden új holmit megnutatnak neki, hogy őrizze őket. *Dsun edsen* a tűzhely ura; az udvarra *Dukai enduri* (a kapu szelleme) vigyáz, a község védője *Banadzi*. *Banda maya* a férfiak és a vadászok őrző szelleme, az utasok *Fijehhu mama* szobrainak a nyakába akasztanak papír és egyéb tárgyakból álló „fizetést“, hogy veszélyektől megoltalmazza őket. Az évszakok nemtője az év 365 napjának megfelelően (?) 3 könyök, hat hüvelyk és 5 vonal magasságú. *Ilmunk haut* a túlvilág és a halál királya, észak csodás szelleme pedig a rideg télapó: *Ferguvecsuke khorongo enduri*. Ünnepélyes áldozatokkal tisztelik rajtuk kívül őseik szellemeit.

Számos rossz szellemet ismernek, akiket nem tisztelnek, hanem varázslat segítségével igyekeznek kivonni magukat hatalmuk alól. Ilyen szellemek: *Baldsun* a lidércfény, a bolygó tűz, *Jecsen Kutu* a szárazság, kit fehérhajú csontváznak képzelnék, *Mangijan* a nátha ördöge, akit a varázsló ugrándozások kísérében üz ki, *Ekein* a férfi torzalak, *Alkhudzi mama* pedig a boszorkány. A hegyek között, vizeken, erdőkben és ligetekben tanúzó mezei ördögök közül *Fadagan* az utasokat félrevezeti, *Ibagán* az emberekbe bújik és gyötri őket, *Bucseli* a hazajáró lélek, az *Ari* nevezetű ördög pedig még az eget is megtámadja, tehát a legfőbb istennel is kikezd.

Az istentisztelet zenével összekötött áldozati szertartás. A császári család szertartásainál papi szerepet csak nő tölthet be, az alacsonyabb rendűknél férfi vagy nő a sámán, sőt a legtöbb szertartást a családfő végzi. A főáldozás az esti, melynél a sámán teljes felszereléssel (kötény, csengők öv, dob, csemetryű és botra kötött apró csengők) idézi a szellemeket.

Régen egy sebű, hibátlan friss vadat áldoztak, a kínai birodalomba kerülve csirke, fiatal liba, fácán és disznó lett az áldozati állat. Ezenfelül áldoztak a föld terményeinek és a gyümölcsök zsengéiből is. A császári család kápolnájában naponként két disznót áldoztak. Tavasszal csirke, nyáron fiatal liba, összel ponty, télen fácán volt az áldozat, összel behordás után a parasztok új kenyерet süttöttek s a csürben gabonaszentéskor azzal áldoztak. Áldoztak a vetés növekedéséért, boldogságért való könyörgésekkel kapcsolatban, ha gyerekeik betegek voltak, új házasságkötésnél stb.

A császári disznóáldozat.

A császári kápolnában tartott *disznóáldozat* igen körülményes szertartások közé volt beágyazva. Az udvari személyzet előkészítette a szükséges dolgokat, a zenészek lantjaikat pengették és csörgőiket rázták, külön füstölő szernagy gyújtotta meg a füstölő szert s füstölt vele. A papnő az áldozásnál használt kardot kezébe véve imádkozik: „Égnek fiai, Buddha és Fó, ti fölséges tanítók, hadúr és Guvani beisze! az x évben született csecély egyéniségről áldozunk. Környezzétek fejét, szálljatok le a vállára, múltját födjétek el, jövőjét vegyétek pártfogástokba, halmozzátok el örömmel és jóval. Engedjétek fejének haját megőszülni, fogait megsárgulni. Adjatok sok évet, számos esztendőt, hosszú kort, számtalan ivadékot, ószellemek, őrizzétek, ti pedig, őseinek szellemei, védjétek, hogy sok évet érjen“. Az imádságot többször elmondja, aztán letérdel és a földreborul. A szertartás első része után Buddha kis sátrát kiviszik a templomból (Buddha vallása eredetileg nem ismeri az áldozatot), a további szertartás Guvan mafa (G. ős) képe előtt történik. A disznót leszorítják, a papnő

felajánlja az áldozatot: „Ég fiai, hadak ura, Guvani beisze! fogadjátok kedvesen és örömmel azon áldozatot, melyet az x évben született csekély-egyeniségről ezennel nektek hozunk“ s vizet fecskendez a fülébe. Ugyanezt teszi a másik disznóval is s azzal eltávozik. Az éléstári szolgásereg a papnő távollétében levágja, leforrázza, megkopasztja és felbontja a két disznót. A fejét, lábait és farkát nem forrázzák le, hanem megpörzsölik. A húst a nagy főzőfazékba teszik és megfőzik. A belső részeket más házban megtisztítva visszahozzák, vérrel megtöltik s a véres hurkákat és a gömböcöt is megfőzik. A főtt húsból egy csészére valót felvagdalnak és egy villa gyanánt használt pár vesszőcskére tűzve, a Guvan mafa képe előtt álló kis asztalra teszik áldozatul. A többi húst teknőben szépen elrendezve az oltár felé fordítják, füstölőszerrel körülüstölik, a megint visszatért papnő megint imádkozik s aztán következik az áldozati lakoma, melyen a császár és az előkelők vagy a kormányzók és udvari hivatalnokok vettek részt. A bőröket és csontokat s a hasznavehetetlen részeket az éléstári mandarin megégette s porait folyóba szórta.

A kínai császárság összeomlásával ez a szertartási könyv és vele a vallás is a múlté.

Ősrokonságunknál fogva bennünket főként és elsősorban az ural-Altáji népek vallásai érdekelnek, azért ezekkel tüzetesebben ismerkedünk meg.

Az ural-altáji népek vallása.

Az ázsiai és a nagy orosz pusztai őslakói hatalmas törzset alkottak. Belőle szakadtak le az ős szittyák, a hunok és az avarok, egy águk volt a magyar nemzet, mely Európa szívében, ezer esztendő óta áll viharok és éig csapcodó hullámok közepette — idegen tengerben magányos szirt — közülök indultak útra a tatárok hordái s ez a pusztai szülte és nevelte a törököt is, aki ura lett Bizáncnak, akinek félholdas zászlait Bécs rettegte és aki leigázta az arab puszták nemes lakóit is.

Ennek a népcsaládnak a története és a jelentősége a múltban nagy volt. Dicsősége egyes népeiben fel-felragyogott, hogy hamar elhamvadjon. Megmaradt tagjainak az élete ma minden nap bajokkal való küzködés, idegen népek közé ékelve emberfeletti harcot folytatnak létükért és jövendőjükért. A török ma már csak árnya önmagának, a magyar magára hagyott nép, az észt és a finn maroknyi nemzet, a többire pedig ráfeküdt az orosz hatalom kolosszusa, amely agyonnyomta őket, elszívta a levegőjüket, elvette a napfényt előlük s megölte minden fejlődési lehetőségüket.

Ugyanilyen a vallásuk helyzete is. Három világvallás közé beékelve ősi primitív természetimádásuknak, melyben papjaik, az isteneikkel közvetlen kapcsolatot teremteni tudó sámánok, igen nagy szerepet játszottak, lépésről lépésre tért kell veszítenie.

A jakut, ujjur, kirgiz, baskir, csuvas és turkmen vallást elnyelte az iszlám, a 10—15 milliónyi tatár nép szintén Mohammed híve.

A finn-ugor ág egyes népei részben buddhista hatás alá kerültek, főként azonban a keresztenységnek voltak kénytelenek behódolni. Az orosz kereszteny propaganda nem misszionált köztük, hanem egyszerűen parancsolt nekik.

A magyarok, finnek és lappok Európába kerülve vették fel a keresztenységet, már jó régen elfelejtették ősi hitüket, a mordvinok, cseremiszek, votjakok, zürjének, vogulok és osztájak egy-kétszáz év óta számítanak keresztenyeknek, de a cári hatalom és az orosz egyház együttes ereje segített nekik a megtérésben. Nem csoda, ha ezek vallásából is csak romok vannak.

Bennünket elsősorban eleink vallása érdekel. Ehhez azonban addig nem nyúlhatunk hozzá, amíg meg nem szólaltathatjuk a rokon népek valási hagyományait. A mi vallásunk kútfejét oly régen és alaposan betemették, hogy vizének ízéből semmi se maradt a szánkban. A többieké azonban még száz évvel ezelőtt élő vizet adott s valami kis erecskejük még mindig szívárog. Ezeknek vizéből következtethetünk a magunkénak az ízére. Egy földből fakadt velük, szomszédjuk volt...

A mordvák

természetimádók, főistenük *Csám-Páz*, aki a világot teremtette s aki családjával (felesége: *Ánge Patai*, kitől négy fia és négy lánya van), isten és istennőtársaival uralkodik a világon. Szemben áll vele a gonosz megtestülése: *Sajtán*, aki az embernek ártani tud s akit rosszindulatának a lefegyverzése céljából szinte nagyobb tiszteletben kell tartani, mint a jó isteneket, akik kérés nélkül is jók és csak segítségükre vannak az embereknek. Az isteneken kívül füben-fában, vízben és hegyben lakozó, levegőben barangoló, szél hátán nyargaló jó és rossz szellemek befolyásolják az emberek sorsát. Az isteneket a természet ölon tisztelik. Szent ligetek (keremek) az ősi áldozó helyek, melyeket kerítéssel kerítenek körül, de áldoznak halottaik sírja fölé emelt ötgerendás épületekben is. Ünnepeik a tavaszi vetésnek s a termés betakarásának az idejére esnek, istentiszteletük: áldozat, amelyhez hagyományos imák kapcsolódnak. Főáldozatuk a ló volt, ezenkívül bikákat és juhokat áldoztak. A nép vezetői egyúttal a vallás fejei is. Mellettük a papok az istenekkel önkívületi állapotukban közvetlen összeköttetést létesítő tudós mánának, akik az áldozatokra és egyebekre vonatkozó isteni akaratot megtudakolják s a nép tudomására hozzák, igazi „isteni titkokkal sáfárkodók“, jósok és látók.

A mordvák vallása mai összezsugorodott volta dacára is elég érdekes anyagban bővelkedik.

Érdekes a teremtés története:

A mordva teremtéstörténet.

Mikor a világon vízen kívül semmi nem volt még, Csám-Páz a tengeren egy köszálón hintálódzott s azon tanakodott magában, hogy miképpen teremtse meg a világot.

— Se testvérem, se oly társam, aivel a dolgot megbeszélhetném! — szolt s kedvetlenül a tengerbe köpve tovább haladt. Ahogy tovább úszkált, egy idő múlva körültekintett s íme! köpéséből nagy hegy lett. Mikor rá-ütött a botjával, hogy szétverje, a hegyből előugrott Sajtán s testvéreül és társául ajánlkozott a világ teremtéséhez. Csám-Páz megörült az ajánlkozásnak s nem ugyan testvéreül, de társául fogadva az ördögöt, hozzáfogott a teremtéshez. Először a földet kellett megteremteni, leküldte hát Sajtánt a tenger fenekére, hogy hozzon onnan fövenyt. Sajtánnak háromször kellett fövenyért lebuknia, mert nem Csám-Páz nevében kérte a fövenyt, mire tűz csapott ki a tenger fenekéből s jól megégett Sajtánt, végül a szájában felhozott egy maroknyi fövenyt s annak egy részét átadta Csám-Páznak, egy részét azonban visszatartotta a pofájában. Csám-Páz a fövenyt széjjelszórta a víz szinén, mire az dagadni kezdett s földde változott. Ahogy a vízben dagadt a föveny, úgy dagadt Sajtán pofájában is, úgy hogy a feje egész hegyére nőtt tőle. Sajtán ordítani kezdett a fájdalomtól, Csám-Páz kiköpette vele a fövenyt. Így keveredett a Sajtán szájából kikerült fövénnyel össze a Csám-Páz által teremtett világ. A fövénnyből Csám-Páz termőföldeket teremtett, abból, amit Sajtán kiokadt, a kövek, a hegyek és a terméketlen sivatagok lettek. Sajtán rosszulléte rázta úgy össze a világot, hogy völgyek, szakadékok, mélységek támadtak. Csám-

Páz Sajtánt megkönnyebbülése után megátkozta, mert elrontotta az általa teremtett világot s arra kárhoztatta, hogy a tenger feneke alatt, a más-világ tüzében ülve szenvedjen mindenrőkké.

Csám-Páz első élő teremtménye Ange-Patái istennő, akit elvett feleségül. Hogy mennyi szépet tud egy primitív nép mondani istenéről, arra Ange-Patái jellemzése pompás példa: Ange-Patái a fiatalok, az erő, a szüzesség és a szépség istenasszonya, a szüzek és a szemérem oltalmazója. Ezért tisztelelik a lányok s ülik tavasszal az első ünnepet tiszteletére. Ange-Patái azonban anya is, az istenek anyja, az első asszony, aki ismeri a szülés fájdalmait, akinek szíve tele van minden anyai érzéssel. Ezért a lányokat a berkekben, forrásoknál asszonyok váltják fel, hogy ők is imádják. Ange-Patai a mennyben lakik, de eljön a földre is. Lakása a felhők fölött van, meg nem született gyermekkel lelkei képezik a társaságát s tár-házaiban fel van halmozva a meg nem termett gabona, az eljövendő áldás, innen árasztja le reggeli harmat, eső, vagy hó és északi fény formájában az áldást, a gyerekszülő asszonyokhoz elküldi a szolgálóit, de sokszor ő maga isjelen van láthatatlanul. A mennyben fiatal és szép, mikor a földön jár, erőtől duzzad. Mikor jár-kel, inog alatta a föld, ha köre lép, benne marad a lába nyoma. Néha látni is a földön, még pedig hol aranyfarkú fehér madár alakjában, mely arany csöréből magokat hínteget a rétekre és mezőkre, hol hófehér galamb képében, mely virágot hint a méheknek, hogy mézet gyijthessék s szemet szór alá kedves tyúkjainak. Sokszor az emberek csak az árnyékát látják, mikor áldásait kitöltenek a szántóföldekre. Nyáron át néha déltájban látni, mikor a mezőkön valami finom lebernyeg-féle suhan át nagy sebesen s a nap mellett alig észrevehető kis vékony felleg látható. Ez Ange-Patái istenasszony árnyéka. Ilyenkor megy láthatatlanul végig a földeken, ilyenkor gyönyörködik kedves állataiban és növényeiben, de besuhan a faluba is és megcirkogatja az alvó csecsemőket. Mikor az alvó csecsemő álmában mosolyog, Ange-Patái cirókatását érzi. — Ange-Patái kedves áldozata a tyúk és a tojás. Az ő ünnepén fokhagymával megfestett sárga (arany) tojásoknak olyan erejük van, hogy tűzbe dobva lecsillapítják a tüzvészt, megfordítják a szelet, a méhek által lakott fákba rejtte elősegítik a rajzást és a mézhordást, ezektől a tojásoktól a csibék jobban nőnek, a tyúkok szaporában tojnak. Mikor eső esik, az esőben tejcseppeket is leejt Ange-Patái, amitől a tehenek és juhok teje szaporodik. Ezért nyáron juhot, télen pedig szaporasága miatt kedves sertést áldoznak neki. A növényekből övé a köles és a len. A köles Ange-Patáinak való kedvessége miatt kitűnő gyermekelőd, ezért elmaradhatatlan a lakkodalmakról is. A lent ő maga gyűjt a földön. minden földről elvisz egy szálat s azt ezüst guzsalyon fonja meg, ebből a fonálból lesz gyerekeinek a ruhájuk. Hasonlóképp minden fehér juh gyapjából kitép egy szálat, azokat megfonja, a fonalat az ég kékjében, a nap bíborában, a hold és a hajnal aranysárga színében megfesti s ezzel varrja a hímzéseköt rájuk ... Ange-Patái tisztelete a kereszteny hittel tűnőben van. Régen hozzá imádkoztak az asszonyok, most már kimarad a neve az áldomásünneplítániájából. Egy 1899-ből való imádság, melyet mordva asszonyok lúd- és tyúkáldozatukkal kapcsolatban mondta, már nem említi, hanem csupa férfiistenhez fohászkodik: „Velim-Páz (falu istene) atyácskánk, Csin-Páz (nap istene) Niska-Páz, jó isten, Purgina-Páz (mennydörgés istene), Karda-sarko (udvar védőszelme) atyácskánk! íme sütöttünk-főztünk Keremet nevében. Ma van Keremet ünnepe! Sultan Keremet, levegőben lebegő Keremet, földön járó Keremet, fehérharisnyás Keremet, gulya őrzője Keremet, lovak legeltetője Keremet, nyáj pásztor Keremet, embereknek egészességet adó Keremet! benned bízva jöttünk ide, neked hoztuk e ludat és

tyúkot! Adj nekünk jó egészséget, hosszú életet — nekünk s gyermekinknek! Őrizz meg minket a haláltól, a rossz óráktól, oltalmazzd meg kegyesen állatainkat, adj erőt, adj szíverősítő táplálékot, add, hogy növekedjék a gabona, hogy holtjainknak emlékünnepet rendezhessünk, tisztítsd meg őket a föld porától”.

Nagy áldozatok.

A nagy áldozatok a régi időben nagy népünnepek voltak, melyeken a fejedelem volt a gazda s a vozate vezette a szertartást. A tulajdonképpen áldozatot nagy készület előzte meg. Választott férfiak házról-házra járva, adományképp gyűjtötték össze az áldozathoz és az áldomáshoz szükséges lisztet, mézet, sót. Az ünnepet megelőző éjjel a vozate a keremetben levő szent fára felmászik. A nép reggel gyűlt össze a szent ligetben, melybe a keleti kapun vezették be az áldozati állatot (régebben hármat is: lovat, bikát és juhot) s odakötötték az e célra rendelt u. n. juba ágashoz. Az állatot levágta, vérét egy kövel letakart gödörbe eresztték, bőrét lenyúzták s felakasztották egy fára. Közben vizet hoztak, üstbe öntötték, az üst alatt a tüzet megyűjtötték, az állat beleit a kövel letakart gödörbe dobták s a húst feltették főni. Mikor a hús az üstbe került, a szent fa tetéjén elrejtözött vozate elkiáltotta magát: Buzgón könyörögjetek — s felszólította őket, hogy hajoljanak meg. Az egész nép hajlongása közben többször elmondta ezt az imádságot: „Csám-Páz, könyörülj rajtunk, Voltszi-Páz, Nazarom-Páz könyörülj rajtunk, Niski-Páz Szvet-Vereski Velen-Páz oltalmazz minket, Ange-Patái Páz, istenek anyja, könyörögj érettünk!” A félóráig is tartó hajlongás és imádság után más imádságra kezdenek, végül térdreborulva mondják többször az előbbi imádságot. Közben a vozate leszáll a szent fáról s felmegy a részére készített emelvényre, megint imádkozik s az emelvényről az áldozathoz menve, elkezdi a tulajdonképpen szertartást (voznápáлом): kezébe veszi a szent merítő kanalat, kenyeret és sót tesz bele, odamegy az üsthöz s egy áldozókéssel húst vág a fölös áldozatból, kikeresi az áldozati állat nyelvét, azt a kanálba téve ég felé emeli s így szól:

— Csám-Páz, lásd meg és fogadd el! Nazárom Páz, lásd meg & fogadd el!...

Amíg ő sorra könyörög az istenekhez, a nép feláll s felemelt kezekkel kelet felé fordul. A vozate így bemutatva s felajánlva az áldozatot, a kanálban levő húst egyéb tartalmával a tűzbe veti. A nép földre borul s még a tűzbe dobott hús, kenyér és só elég, addig a vozate nézi. Mikor ez megötörtént, a vozate felmegy az állványra, az áldozók előgurítják az uralkodó által adott mézes söröt s azt egy kapuszárnyra téve felemelik, miközben a vozate a néppel az uralkodóért, majd a kormányért, végül a népert imádkozik s mikor ez megtörtént, a vozate vezénylete mellett sorban az egész nép iszik a szent kanállal merített mézsörből. A sör szétosztása után az egyik áldozót az emberek felemelik, az „lásd, lásd, lásd szörnyű Masztir-Páz!” kiáltással tele veszi száját mézsörrel s azt a nép fölött három felé loccsantja. Hasonlóképp cselekszik a vozate is, aki megint felmegy a szent fára, északi fényt, meleg harmatot, ételt, italt, esőt, szép időt, gyenge szellőt s minden szükségeset kér imádságában az istenektől s tele véve száját mézsörrel, azt minden irányban szétlocsolja. Lej övet a ligetben levő fák tövét öntözi meg mézsörrel s imádkozik, amit a térdelő nép utána mond. Közben a hús megfőtt, azt a szakácsok kiveszik s feldarabolják, azután következik a nép által hozott tojáslepények megáldása, felajánlása, egynek a tűzbe dobása, a lepények szétosztása, mire a nép letelepszik s az áldozati húshoz is hozzálát. A lányok utoljára kerülnek sorra, akkor is csak azután,

hogy siránkozva kérik, hogy ōket éhen ne hagyják. Evés közben a torosztó elénekelteti a lányokkal a pozmorót, az ünnepi szent éneket, amit dudaszó kísér. A pozmoro hosszú mordva szövegű ének, amiből a mordvaiak már rég egy szót sem értenek, amelyet azért még így is nemzedékről-nemzedékre elénekelnék. Az ének az istenekkel foglalkozik s végül a hét minden napját egy istennek szenteli. (Péntek: Páz-Velen-Páz, vasárnap: Voltszi-Páz, szerda: Csám-Páz, kedd: Ved-Páz, csütörtök: Niski-Páz, szombat: Nasztir-Páz, hétfő: Vám-Páz napja.) A lakoma végeztével az áldozati állat szarvait, csontjait és patáit (régen a bőrét is) elégetik, a szertartáshoz szükséges szereket összeszedik s elteszik.

A mordvák vallásossága tudatosabb és fejlettebb, mint a rokon népeké. Ez keresztenységükön is meglátszik. A hivatalos keresztenységnél mélyebb és komolyabb vallást keresve, misztikus ösvényekre tévednek. 1883-ban *O. Artemij* nevű parasztpróféta támadt közülök, aki Jézus Krisztusnak tartotta és adta ki magát, a nisegorodi kerületben egy *Kuzma* nevű mordva paraszti régi pogány és kereszteny elemekből készített új vallást alapított.

A votjákok

közt 10—20 ezer pogány még ma is akad. Vallásuk a jó és a rossz ellen-tétén alapuló tiszta sámánizmus. A jó istenek élén *Inmár*, a jóság és igazság istene áll, aki a napban lakik. Inmár anyja *Mumu Kalycina*, az emberek és állatok szaporodását elősegítő istennő, *Sundü-Mumum*, a nap anyja. A rossz istenek feje: *Keremet* vagy *Sajtán*. Az erdőben él az egyszemű és egylábú — hátrafordított sarkú *Alida* nevű erdei szellem, aki néha megfotjja az embereket. A tanyákon, elhagyott házakban *Albast* lakik, miatta kell ezeket felpörkölni, a vízben *Bu-murt* tartózkodik, akinek folyón való átkeléskor egy marok füvet dobnak a vízbe azzal a fohással: „ne tarts itt engem“.

Az istenekkel egyedül a sámánok tudnak érintkezni.

Keremettől félnek.

Teremtésmondájuk a mord vakéval azonos, de színesebb. Keremet goneszságát jobban kidomborítja. Inmár a világ teremtése után megteremti a férfit, aki folyton szomorú. Keremet azzal segít rajta, hogy megtanítja erjesztett lótej, kumisz készítésére. Hiába issza az ember, nem vidul fel tőle. Mikor ezt Inmár Keremettől hallja, nem akarja elhinni, összeveszésük vége az, hogy Keremet Inmár szeme közé köp; ettől fogva örök ellenségek. Inmár maga is meggyőződik az ember szomorúságáról, megteremti számára az asszonyt, de megtiltja, hogy egy évig kumiszt igyanak, mert Keremet a halállal megfertőztte. Keremet azonban rá tudta venni az asszony révén az embert, hogy mindenkit igyanak belőle, mire magtalanok maradtak s meghaltak. Inmárnak újra meg kellett teremtenie az embert. Másodszor azonban az ember mellé megteremtette a kutyát is, aki figyelmessé tegye Keremetre. Ettől a második emberpártól szaporodott el az emberiség, amely alapjában véve jó és csak akkor követ el bűnt, hogyha Keremet veszi rá. Keremet ezt bőségesen megcselekszi, úgy hogy vallásuk legtöbb szertartása Keremet ártalmatlanná tételenek a jegyében folyik le, könyörgéseik nagy részét hozzá intézik s róla neveztek el áldozóligeteiket is.

Az áldozatokon az asszonyok nem vehetnek részt. Az áldozati állat minőségét Keremet akaratához képest a tunó (táltos, sámán) határozza meg. Gyakran kívántat vele olyan állatot, amilyen csak neki van s ezt ilyenkor jól megfizetett a községgel. Az állat alkalmasságát a tunó külön

is megvizsgálja, még pedig úgy, hogy áldozás előtt hideg vízzel végigönti az állatot. Ha megrázkódik, az jó jel, ha nem, akkor az állatot ki kell cserélni. Az áldozatot nagyjában úgy mutatják be, mint a mordvák s az áldozati állatról azt tartják, hogy az nem hal meg, hanem érve kerül el Kere-methéz.

Ha a votjakot baj, betegség vagy szerencsétlenség éri, a tunóhoz megy tanácsért, hogy mivel engeszelje meg Keremet haragiát. A votják az iiyenkor kívánt áldozatot feltételesen helyezi Keremetnek kilátásba: rongyba csavar néhány rézpénzt s azt mondja hozzá: „e pénzen lovat veszek neked Keremet, te pedig adj a betegnek életet“. Ha a betegség nem szűnik, akkor nem lehet kibújni az áldozat megszerzése alól, de ha a beteg állapota megjavul, akkor minden lelke nyugtalanság nélkül csapja be Keremetet. A ló helyett bárányt vagy malacot, lúd helyett valami kis madarat áldoz, még pedig úgy, hogy az állatot nem a keremeten vágja le, hanem otthon fojtja meg, hogy Keremet ne vegye észre a csalást s a csalást azzal palástolja, hogy a kis madarat imájában lúdnak, a bárányt pedig lónak nevezi.

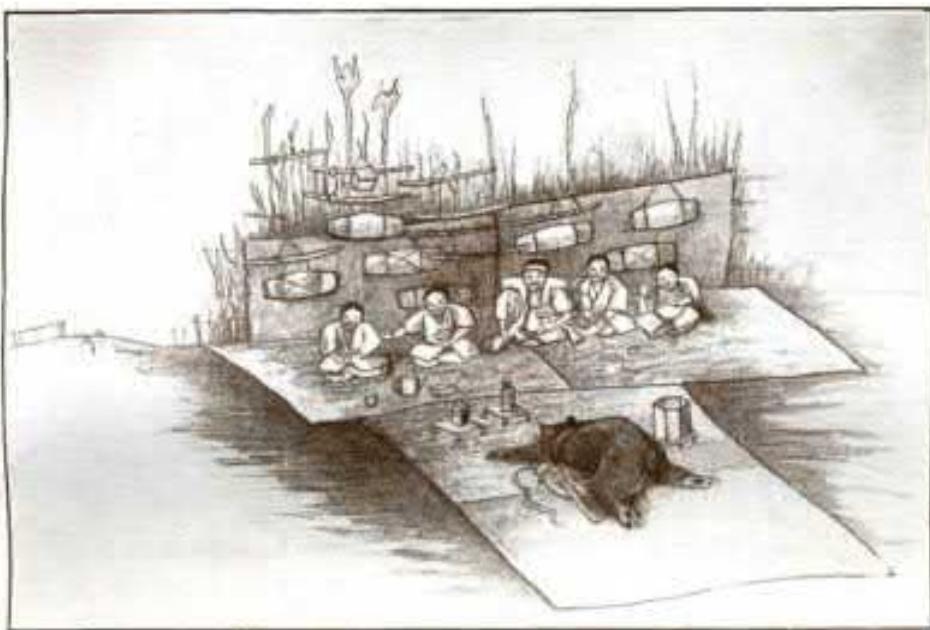
A jó isteneknek szánt áldozatokat a votják különben se az áldozó ligetben, hanem otthon, a portáján lévő, lakóházával szemben álló áldozó pajtában (kvala) mutatja be. (1899-ben a kazáni püspökség területén több mint 580 pogány imaház (kvala), körülbelül 60 Keremet liget (lud) és legalább 100 egyéb áldozóhely volt.) Itt nem a táltos, hanem a családfő végzi az áldozatot.

A kvalában vorsud = bálványkosár van, ebbe rakják az áldozat fejét. Ma a vorsud üres, régebben istenképeket hegyesfejűre faragott, rongyokba vagy prémekbe öltözöttetett istenbabákat tartottak benne.

Ugor háziistenek. Apró arasznyi fababák, a fejük csúcsosra van faragva s rongydarabokba vagy prémekbe vannak felöltözöttetve. Helyük külön ládácskában a jurta legelőkelőbb szönglethe.

Másutt a vorsud a mudoron áll. A mudor a kvala falához erősített deszkapolc, mely az oltár szerepét tölti be. Rajta van elhelyezve az áldozati

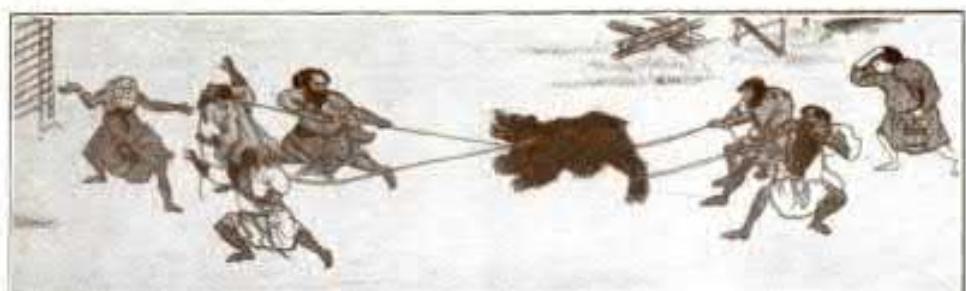

A megölt medve társaságában az ainuk hozzáülnek az ünnepi lakkomához.

*A lakkomát a szent kerítés mellett tartják, abban a medve is részt vesz,
legalább is minden fogásából tesznek előbe.*

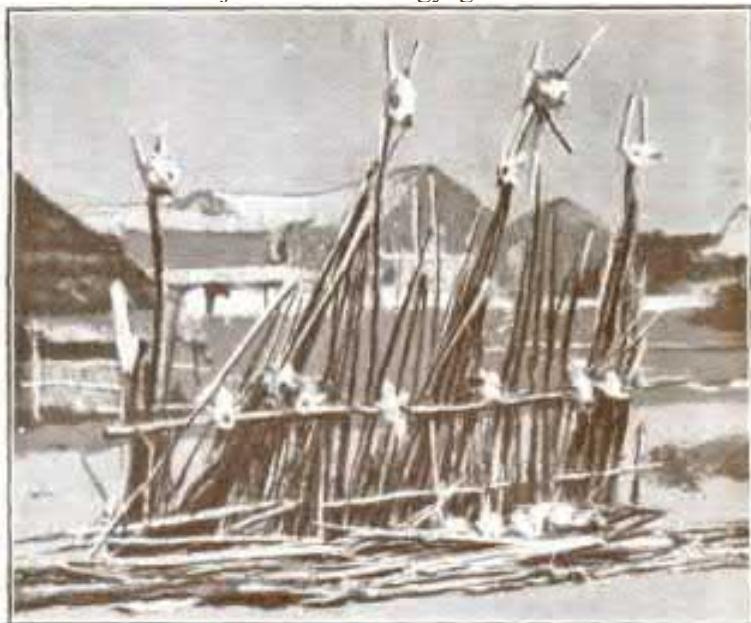
*Ainuk, amint italáldozatot mutatnak be. Hogy a bajuszuk be ne érjen a
poharukba, külön papírvágószerü eszközük van. Fejükön faháncsból és
levelekből font ünnepi korona.*

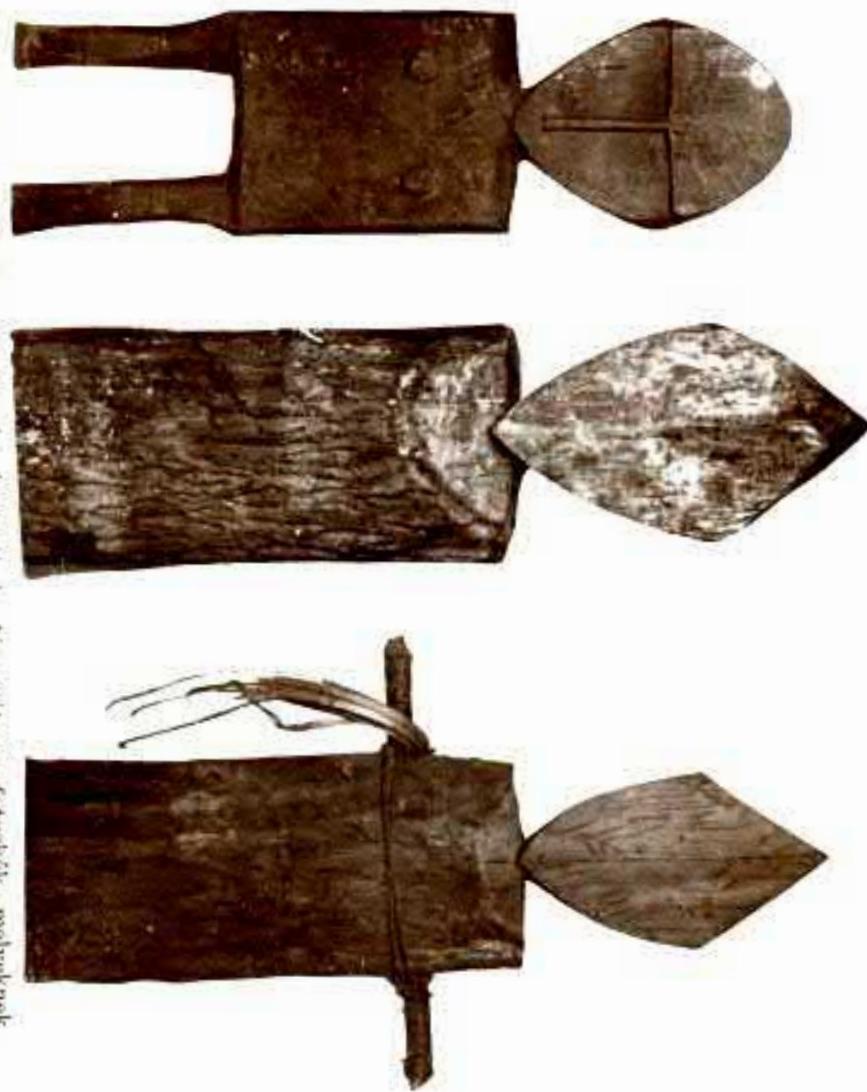
Ainu medveáldozat. Ha az ainuk medvét akarnak áldozni, jó előre kell rágondolniuk. Először bocsot kell fogniok, azt 1—2 évig nevelniük, hogy szokás szerint két gerenda közt megfojthassák és áldozatul bemutathassák. Az első képen anyamedvére vadásznak, a másodikon az anyamedvét megölök, a bocsát egy ainu a nyakán hazaviszi, a harmadik azt mutatja, hogy az 1—2 évig tartott medvét hogyan húzzák ki kötelekkel a ketrecből, ahol tartották, a negyedik pedig azt a műveletet ábrázolja, amikor a két gerenda közé préselt medvéből kiszorítják a párát. (Japán képek.)

*A világ teremtéséről szóló babiloni eposz 5. táblája.
újabb asszír írás agyagtáblán.*

Szent kerítés, mely minden ainu-ház keleti oldalán megtalálható. Erre aggatják fel a feláldozott medvék koponyáit és itt helyezik el kiszolgált inaóikat is.

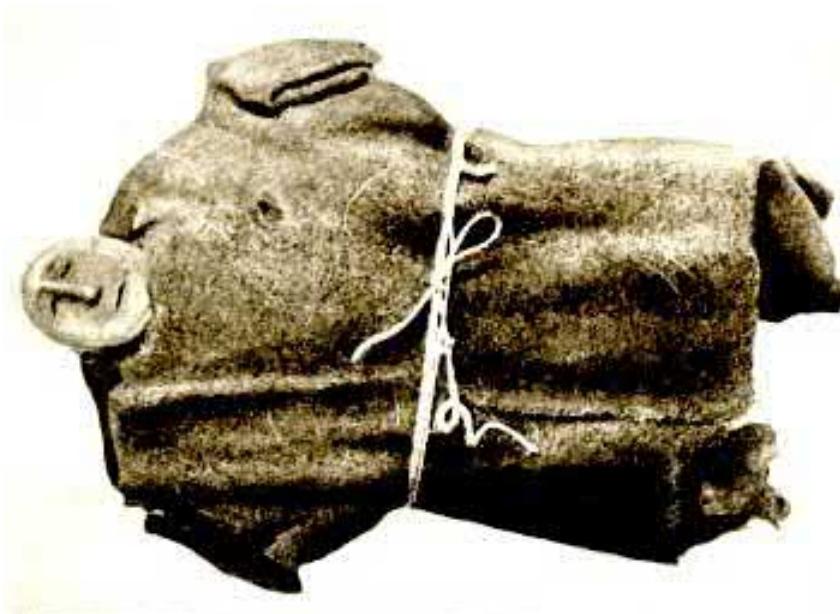

Székely folklór gyűjtemény. Durván faragott fatuskók, melyeknek fejei reformátori vagy kialakítási formájúak. (Köröcső Boldog Benedek gyűjtése a Székely Nemzeti Múzeumban.)

1900

Jurák szamójei virázdob. Egyetnekű hikaborjúhőről készült, körzepű kereszthe nyírfavesszővel kifeszítve, melyhez még egy jidica van kötve. A két pálcara 7 vagy 14 sjadai-fejt faragnak. A dob verője rönszárvasbőrrel van bevontva.

A jurák szamójédekk Mirkuhájja. Szent Miklós-féles, a hajósok patronusa. Elölön készül fej runyonka Jurkolva. A konyhá legelőkelőbb helyén őrzik. Líhaez hasonló alakok a házi istenek is.

ételeket tartalmazó szekrény, előtte hosszú szakállszerű káka-köteg lóg. Ez a szakállszerű káka-köteg a régi Inmárképek maradványa, mely rendesen durván kifaragott fejet ábrázoló, vízinövényekből készült szakállal felékesített tuskó volt s a kvala szögletében lépcsőkön állt.

Sajtán kiüzése.

A családi kvalák mellett közös ünnepeiket nagy pajtákból (budzim-kvala) ülik meg, ezekben külön szenthely és tűzhely van, melyeken rajta vannak a megáldozott állatok csontjai. Ilyen ünnepük régen négy volt: újév (áprilisban), tavaszi ünnep vetés után, szénatakarás és aratás után való ünnep. Mióta keresztenyek is vannak köztük, azóta kölcsönösen meg-tartják egymás ünnepeit. Különös szertartásokkal végzik minden évben karácsony után a Sajtán kiüzését. Ez a nagyszabású ördögüzés nagy készülődéssel, kumiszfözéssel, áldozati állatvásárlással jár. Az áldozat bemutatása után az azon résztvett férfiak lovón térnek vissza a faluba, az öregek megállapítják az ördög kiüzésének a csatatervét, különösen azt, hogy melyik házon kezdik az ördögüzést. Mikor ez megvan, lovaikat oda-kötik valami kerítéshez s maguk botokkal, láncokkal, égő fályákkal fel-fegyverkezve, a ház minden zegét-zugát megbolygatva, irtózatos zajt csapva kergetik ki az esetleg ott rejtőző Sajtánt az udvarba, majd az uccára s ott utána köpködnék. Mikor a házakat sorra vették, az uccákon vonulnak végig hatalmasan ordítózva. A falu végén még egyszer utána köpnek s Sajtánnak, eldobják fegyvereiket s nagy ivással fejezik be az üdvös munkát, mellyel egy esztendőre megtisztították falu jókat a gonosztól.

A votjakok a halált Keremet művének tartják, halottaik eszközeihez hozzá nem nyúlnak, azokat vagy szétszórják, vagy a halottal eltemetik. A másvilági életet teljesen a földihez hasonlónak képzlik, azért, amire a halottnak szüksége lehet, azzal a sírban is ellátják, még a szájába is bedugnak egy darab írósvajat vagy száritott marhahúst. A halottasház ajtajába is eleséget rakkák éjszakára, hogyha a halott hazanézne, ne kelljen keresgelnie. Halottaik emlékére áldoznak és torokat tartanak. A torokon arról tudják meg, hogy a halottnak milyen dolga van, hogy a toros rétesből egy darabot a kutyáknak dobnak. Ha a kutyák a kumiszba mártott rétest megeszik, a halottnak jó dolga van s a toron vígán lakoznak, ha a kutyák nem nyúlnak hozzá a réteshez, az azt jelenti, hogy a halottnak rosszul megy a dolga, amit nagy bánattal vesznek tudomásul.

A cseremiszek.

A votjakok szomszédainak, a *cseremiszeknek* hasonló vallásuk van s nézeteik sokban összekeveredtek. Vallásuk alaptermészete természetimádás, melynek folyamán természeti erők megszemélyesítéséből emberformájú istenek lesznek. Jumo főisten neve közönségesen eget, levegőt, időjárást jelent. Jumo azonban már ember formájú isten, akinek az égen pompás rétjei és termékeny szántóföldei vannak, sőt méhes nélkül sem szűkölködik. Van felesége és vannak gyermekei is, akik a cseremisz-Pantheon többi tagjai. A napot napanyának nevezik s a nap belsejében lakó asszonynak is képzlik. Fehér színű állatok (fehér tehén, fehér juh) az áldozatai. A holdat is anyuknak nevezik s a csillagokat is élő lényeknek hiszik. A tej útról és a szívárványról az a képzetük, hogy azok az égi vizek gyűjtőhelyei. Belőlük esik az eső s tőlük függ nagyrészt az időjárás. Szél-anyónak borjút áldoznak. A hegyi cseremiszeknél Tul-Jumo = szélisten a neve, a szeleket bilincsekbe verve tartja s ha kedve van, kiereszti őket az emberek megbüntetésére. De legigazibb anyuk a földanyó. Ha ő nem élne, ha ő nem teremne és el nem látná gyermekeit, akkor azok élete lehetetlen

volna. Fekete tehenet áldoznak neki, melynek maradványait elássák. Fontos istenség vízanyó is (Vütava), mert nemcsak közvetlenül (forrás, folyó) van hasznára az embereknek, hanem az esőt is tőle kérik. Hitük szerint él az erdő s benne a fa és a vetés. A favágó fél a fa szellemétől, mikor fejszével végigmegy az erdőn, a fák reszketnek tőle és a lezuhanó fa arra törekszik, hogy agyoníesse azt, aki levágta. A gabona nem túri a durva beszédet s a tisztálatlan helyen (fürdőkunyhó) való elhelyezést. De éi az út és a kő is. Hasonlókép élő lényeknek tekintik különböző szerszámai-kat. Ha kiszolgáltak, nem dobják el őket, hanem elbúcsúznak tőlük s háborítlan helyre nyugalomba teszik őket. Mindez azért él, mert a tárgyaknak is van lelkük (ört). Régibb leírások szerint, főként idegen hatás alatt személyes formában képzelt isteneik közül: *Kara-Jumo* a szántóföldek, *Seská-Jumo* a gyümölcsök, *Kande-Jumo* a gabonaneműek, *Mujks-Jumo* a méhek, *Bolek-Jumo* a barmok istene. *Bacseval-Sukcse* az ördögtől oltalmazó, *Socsenaba* a gyermekek védője. minden istenségnek megvan a maga külön hajléka, kifogyhatatlan éléskészlete, ruhái, lovai, madarai, vannak szolgáik, hírnökeik. A gonosz istenek elseje *Csibulat* (*Csumbulat*) vagy *Kurok-kuguzja*. Neki alárendelt szellemek: *Piambor*, kinek tyúkot, ludat és kacsát, *Sürt* és *Voduz*, kiknek nyulat és tyúkot, *Masznik*, kinek ludat áldoznak és *Kapka-oról*, Csibulat ajtónállója. Csibulat helyett Keremet is szerepel. Ilyenkor Piamor, Sürt és Bodos képezik a családját. A réti cseremiszek isteneinek a számát általában száznegyvenre teszik, a hegyek közt lakók csak hetvenet tisztelnek. Istenképeik nem voltak, templomokat sem építettek tiszteletükre. Kultuszuk helye mindig szabad ég alatt volt, kisebb-nagyobb facsoportok által jelzett jobbára bekerített áldozóberkekben.

Áldozó berkek.

A cseremisz áldozó berkek kis, 100—150 négyszögölnyi erdőrészek, oly sűrűn állnak egymás mellett, hogy a múlt század 80-as éveiben egy dombról még 64-et is meglehetett különböztetni. Nevük küsoto (küsö = áldozat + oto = erdőcske) = áldozóberek. Nagyobb terjedelmű áldozóberkek a keremetek. A küsotókban rendesen hárás, tölgy és nyírfák vannak, a keremetek fája a fenyő. A keremetek a földalatti istenek áldozóhelyei, ezért ezek félelmes helyek, melyekbe asszonyoknak egyáltalán nem szabad belépniük. Külön berkekben imádkoznak betegeikért (Keremetküsoto), külön tisztelik jó isteneiket (Juman-oto). Leghíresebb nemzeti szentélyük a Szernuta mellett levő világliget volt a vjatkái kormányzóságban. Csibulat temetkezési helye, egy szikla, szintén híres szentély volt, 1830-ban az oroszok felrobbantották. Még ma is áll belőle egy 8—15 m magas, alul 20, felül 8 m átmérőjű 32 m hosszú kötömb meglehetős elhagyottan. A cseremiszek Csibulatot ma is imádják, mert őt tartják annak a hősnek, aki ha népe bajba kerül, sírjából is kiszáll s ha megsegíti őket, megint visszatér tovább aludni.

A „világraszóló istentisztelet“.

Vannak közös nagy ünnepeik, melyeket az egy áldozókörbe tartozó falvak népe együtt ünnepel meg. Ilyen a rendesen évenként júniusban tartott mer-ünnep s az ú. n. „világraszóló istentisztelet“, melyre Kupransiolában és Kutsenerben az egész cseremisz nép képviselői összesegreglettek. Ezen volt úgy, hogy a résztvevők száma 5000, az áldozati állatoké pedig 300 is volt. Ilyen ünnepet csak különleges alkalmakkor (inség, háború, külön kijelentés) ülnek.

A mer-ünnepi áldozat következőképpen megy végbe:

Az áldozókör küldöttei összejönnek, kijelölik az áldozati állatokat megvásárló megbízottakat. Az alkalmasnak talált állatokat megvásárolják s a nyakukra kendőt kötnek. Az állatokért a pap megy el s azokat a közbeeső falukon vezető útjukon a nép fogadja. Rendesen több istennek mutatnak be áldozatokat s ennek megfelelően az ünnep több napig tart. Paasonen egy kurmanaeval áldozatot így részletez: Első nap a mennyei nagy istennek egy csődört, a mennyei isten prófétájának bikát, az isten angyalának kost áldoztak. Másodnap: a jót adó istennek és a mennydörgés istenének egy-egy csődört. Harmadnap: a gyermekadó istennek csődört, a vigyázó istennek ürüt s növekedés istenének kancát. Negyednap az éganyának és Kugu-Sotsennak, a fogantatás istennőjének egy-egy tehenet. Ötödnap a nap anyja és szélányó kaptak egy-egy tehenet. Hatodnap a Nagy Sors csődört, a Sors prófétája bikát és a Sors angyala ürüt kapott. A hetediknél a világot kormányzó nagy adakozónak csődört, az istenek szakácsának és kinestárnokának egy-egy ürüt áldoztak. Az áldozatokat papok (kart v. koguza = öreg vagy tatár szóval molla) mutatják be, kiket a szertartásokhoz értő tiszteességes férfiak közül választanak, vagy a látnók kijelöl. A legtehetségebb vagy legöregebb pap a kugu molla (nagy pap), a többiek izi mollák (kis papok). Közös áldozatoknál a főistennek áldozó vezeti a szertartást.

Az áldozáshoz a papok és segédeik elsőknek mennek ki az áldozóhelyre. Mielőtt azonban ide belépnének, a patakban megmosakszanak és felveszik fehér ünnepi ruhájukat. Így felkészülve bemennek az áldozóhelyre s minden előkészítének az áldozatokhoz. Vizet hoznak, fát vágnak, hársfaháncsból elkészítik az áldozóövet és az „aranyakart“, ami szintén hársfaháncsból van. A tüzet a faluból hozott parázzsal gyújtják meg, — gyufát használni illetlen volna — és előkészítik a főzőedényeket. A főpap az áldozófa előtt elásott pénzeket kiássa, a többiek tűznél melegített kezükkel viaszból vékony gyertyácskát formálnak, ez a „nagy ezüstgyertya“ s azt a szintén ezüstnek nevezett fagyertyatartó hasadékába helyezve az áldozófa előtt a földbe szúrják s a nagy fához egy kis áldozófát kötnek. A tűznél először a vajjal készült pép fő meg, amit az áldozófa előtt levő gyantás csésze mellé tesznek. Ez elé a frissen vágott hárságakból készült fehér lenabrosszal letakart „asztalra“ kerülnek a nagy és a kis áldozati kenyerek és a mézsörrel telt edények.

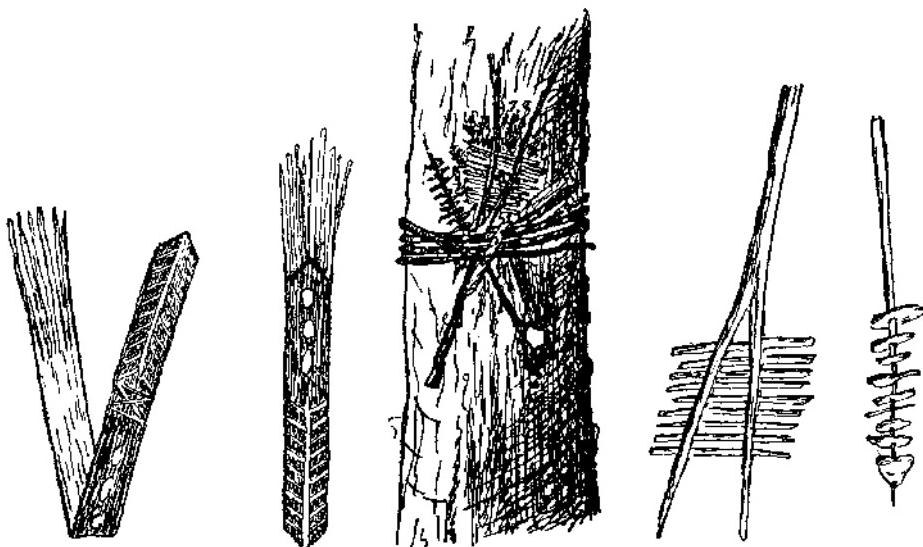
Mikor ez mind megvan, hozzák az áldozatra szánt csikót (orgamak). A tűzhelytől jobbra nyírfakarót vernek a földbe s ahoz kötik. A molla imádkozik: „Nagy isten, könyörülj rajtunk s oltalmazz meg minket! Adj egészséget, békességet és gazdagságot. Áldozatot hozunk s azt néked ajánljuk. Légy kegyes, fogadd szívesen ezt a csillagó szőrű, fényes sörényű, ezüstfarkú és ezüstpatkós áldozati lovát s ennek jeléül engedd, hogy az olvasztott ólomnak lófej és lóláb formája legyen“. Azzal a közben megolvasztott ólmot ráönti a kezében levő balta lapjára, ahonnan az egy vizes edénybe csurog. Az ólomöntés után egy tüzes ággal megérintve az állat homlokát és nyakát megtisztítja az áldozatot. Majd megint imádkozik és háromszoros hársforgácvetéssel veti ki azt, hogy istennek tetsző lesz-e az áldozat. Ha a hársforgácsok a kívánt irányba estek, jön az áldozati állat kipróbálása: a molla fatányérból friss vizet önt a csikó gerincére. Ha a csikó megrázkódik, azt kedvező előjelnek veszik. Ha az első leöntésre nem reagál, újra leöntik. Ha kilenc próba sem hozza meg a kívánt eredményt, új állattal kell próbát tenni. A megfelelő állat lábait a próba után összekötik, az állatot ledöntik.

A molla az áldozófa elé lépve így imádkozik: „Nagy isten könyörülj

rajtunk és oltalmazz minket. Mi részünkről meghoztuk s eléd tettük az áldozatot, te pedig fogadd azt szívesen s engedd, hogy a felszálló lélek csilllogószörű, ragyogósörényű, ezüstfarkú, ezüstpatkójú csiková váljon“. Imádság közben egy régi áldozókessel elvágják az állat nyakát. Vérének első cseppeit a molla fogja fel, a többöt hárságakkal kipárnázott gödörbe csorgatják. Az első cseppeket a molla az áldozófa felé freccsent: „ó, nagy és jó isten! Friss vérrel tisztelünk. Adj békességet és teremts igazságot a füst alatt lakó minden népnek“. Aztán újra vesz néhány cseppet a vérből s azt a tűz felé fordulva e szavakkal önti a tűzbe: „Tűzzellem, vidd fölfelé hegyes füst és góznyelveddel s juttasd el a nagy istenhez!“

A kimúlt csikóról négy ember leveszi a kötféket és a békókat, lenyúzza, feldarabolja s megszabott rendben az elkészített fazekakba teszi. A bőrt fejjel az áldozófa felé kiterítik, a hasznavezetelen részeket és csontokat a véres gödörbe gyűjtik s a gödörben tüzet rakva megégetik, míg az áldozás tart és a hús fő, ami 3—4 órát vesz igénybe, — a nép az áldozóhely előterén gyülekezik. Közben leölik az isten közvetítőjének szánt állatot is.

A megfött áldozati húst teknőbe rakják, egyes darabokat és szeleteket kivágnak belőle, — ezek az egész állatot jelképezik — s azokat a molla egy nyársra és egy kétágú favillára szúrva az áldozó ővel a kis áldozófához köti, miközben megint egészségért, békességeért és gazdagságért fohászkodik.

A nagy áldozás emlékei. Balról a vérrel meghintett áldozóöv, jobbról a nyárs, melyre az áldozatból való húsdarabkák vannak húzva és a sorsolásra használt fadarabkák egy villába szorítva. Az egészet — mint középen látható — az áldozófára kötik az áldozás emlékére.

Az áldozás után a molla felajánlja istennek a kenyereket és a mézsört is az isteneknek s mikor ez megtörtént beszólítják a híveket az áldozóhelyre. A hívek ruhájuk csücskébe göngyölt áldozati pénzzel lépnek a papok elé, akik minden áldozóért külön-külön elmondják a következő imádságot.: „Nagy és jó isten! N. N. eljött a nagy áldozófa elé áldozati pénzt hozva a te tiszteletedre. Adj neki egészséget, békességet és gazdagságot, engedd,, hogy vidám családi körében otthonában boldogan éljen! Adj áldást család-

jának, baromáldást barmaira, gabonaáldást szérűjére, méháldást a méhessére, pénzáldást a pénzeslédájára. Oltalmazd meg legelő barmait farkasoktól, medvétől, veszedelmes betegségektől és éjjeli tolvajoktól. Vetését óvjad káros éjjeli fagyoktól, heves viharoktól, nagy jégveréstől és mindenféle káros rovaroktól, hogy legyen kenyere a szegények számára is. Adj neki mindenre áldást!“ Azzal az átnyújtott áldozópénzeket a papok egy földre terített abroszra ejtik. Ezután következik a nagy imádság, melyben minden jót kér a nép számára. Közben a nép térdel s az ima végeztével az imádkozok homlokukkal háromszor megérintik a földet. Imádság után a molla beszédet tart a néphez s minden jóra inti őket. A beszéd végeztével az áldozófa elé tett edények tartalmát a molla ünnepélyesen a tűzbe önti, a többi papok néhány húsdarabot dobnak bele és itáláldozatot mutatnak be, a molla megint imádkozik s a húslével megöntözi az áldozófát, a papok pedig háromszor megkerülik a tüzet, megrázzák az áldozathoz használt tárgyakat és edényeket s azt mondják: „Ez mind a tiéd!“

Közben a nép letelepedett a földre s ott várja az áldozati hús szétosztását. Először kását esznek, azután mézsört isznak, a húsra csak utoljára kerül a sor. A hústól megtisztított lófejet és egyéb csontokat a tűzbe dobják s ugyanide kerül a kis áldozófa s végül az áldozat bőre is. A juháldozat bőre a molláé, akinek ez a fizetése. Az áldozatból valamit másnapra is meghagynak azok számára, akik éjjel a tüzet őrzik. Az áldozatok végeztével a tűz hamuját összekaparják és egy pap elmondja a következő imádságot: „Ha ember jön ide, az legyen boldog, ha kutya, szagoljon jó időt, az idevetődő állat pedig szaporodjék!“

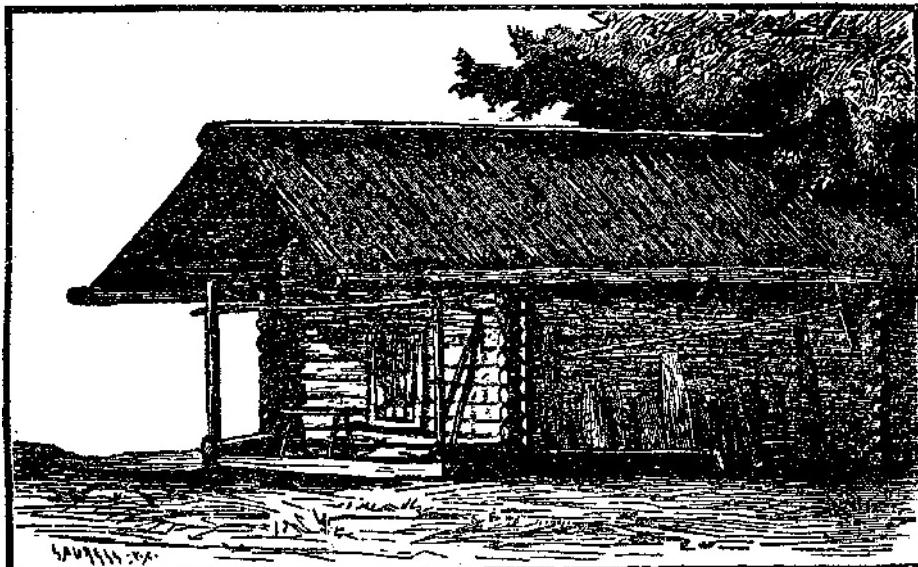
A természeti isteneknek magánáldozatokat nem igen szoktak bemutatni, legfeljebb ha valaki fogadalmat tesz. Ha előfordul, ezt is a papok mutatják be hasonló szertartások közben. Az áldozati állat húsát az áldozó természetesen elteszi és családjával fogyasztja el.

A magányos kultusz központjában a Keremet-szellemek állanak. Keremet-áldozóhei egy-egy faluban több is lehet, többnyire minden nemzetsegnek külön keremete van. Ezekben évenként egyszer, nyáron vagy őszszel áldoznak rendszeresen, azonfelül pedig a szükséghez képest. Leggyakoribb áldozat az, mikor beteg meggyógyulása érdekében tesz a cseremisz fogadalmat: vesz egy kendőt, abba némi pénzt, lisztet és mézet, vagy egy külön e célra sütött cipócskát köt, azt kiviszi és felakasztja a keremet valamelyik fájának az ágára s közben elmondja az imádságát: Keremet, ki a hegyen vagy, ha te sebezted *meg* a beteget, gyógyítsd is meg őt. Ezüst-pénzzel, liszttel és mézzel kérlek téged az ő nevében, enyhítsd kínjait. Éles nyelvű, magas füstű tűz! vidd ezt az áldozatot Keremet elé!“ Ugyanakkor kérése meghallgatása esetére fekete bárányt igér Keremetnek. Aki a fogadását nem tudja megtartani, nagy állat helyett kisebbet áldoz. Pl. ló helyett libát vagy nyulat.

A Keremet-szellemek közül elterjedt Kuguzának, Csibulatnak és a Nemda-hegy öregének a tisztelete. A Keremet-szellemeknek családjuk és segítőtársaik is vannak, akiknek külön áldoznak. A főszellemnek csikó jár, segítőinek egy kakassal vagy tyúkkal kell megelégedniük. A Keremet-szellemek egy része megholtak szellemé. Kiváló hősei emlékét tisztelik bennük.

Ünnepeik: Az ekeünnep (aga-pairam) tavasszal nagy népünnep, amelyen csak étel és itáláldozatot mutatnak be. Kapcsolatban vele a sátán kiűzése: gyerekek, legények nagy lármával felverik az egész falut, hogy kiüzzék az ördögöt. A falu végén tüzet rakanak, abba dobják bele a sátánt jelképező szalmabábot. A nyáreleji két hónap szent idő, amikor nem szabad zajos vagy tisztátlan munkával megzavarjni a vetés fejlődését és éré-

sét. Két hetet különösen szigorúan megtartanak belőle. Hasonló kéthetes szent időszakuk télen is van. A szent hónap fontos szertartása, hogy kioltanak minden tüzet és dörzsöléssel állítják elő az újat. Ebből visznek minden ház tűzhelyére új tüzet s a közös máglyáról vitt üszökkel megfüstölik

Cseremisz kuda. Két részből álló melléképület, melynek hátsó részében a berekben való áldozáshoz szükséges üstök és egyéb szerszámokon kívül háziisteneiket tartották. Ma csak (nyári) konyhának és kamrának használják.

a marhát. Nyáron nincsenek ünnepek, de a családban ünnepélyesen szegik meg és költik el az új kenyeret. Aratás végére esik az új méz ünnepe s a külső földmunka elvégzésekor az ekeünnephez hasonló étel és italáldozat. Késő ősszel nagy vendégeskedést csapva vágják le az első téli húskészletet szolgáltatni hivatott házállatot (lovat, tehenet, kecskét vagy juhot.) A keleti cseremiszek őszi levélhullás után megülik a juhok szaporítójának szentelt ünnepet.

Vallásuk fontos része a halottkultusz. A másvilágról, mely a föld alatt van, azt tartják, hogy ott a halott lelke éppúgy szánt, vet és arat, éppúgy halászik és vadászik, mint azt a földön tette. A másvilágon a rokonok összekerülnek. Ha új halott van, a régi halottak eljönnek elé, hogy üdvözöljék. Török-tatár befolyás alatt újabban a cseremisz másvilág is kettéoszlott. A jómód a világos, a gonoszok a sötét helyre kerülnek.

Ha valaki ágyban vagy szörpokrócon hal meg, a másvilágon meg kell számolnia az ágyban levő minden pihét és a pokróc minden szőrszálát. Hogy ezt ne kelljen megcselekednie, a haldoklót ágyáról földre terített szalmára teszik. A halotttól a hátramaradottak mind bocsánatot kérnek. A koporsó a halott szobája, melyen egy kis nyílást is vágnak, ez az ablak. A keleti cseremiszek a sírban ácsolnak össze a halott számára egy fakereket. A kis gyermeket bölcsőjükben temetik el. A halottal mindenhol a tárgyat eltemetik, melyekre a másvilágon szüksége lehet. A másvilági gyermeket számára diót is tesznek a zsebükbe, hogy azt elosztogathassák. Két kezébe vesszőt adnak, hogy szétüthessen a másvilági kutyák és a veszedelmes szellemek közt. Egyesek szemfödőjére hosszú fonalszálakat is tesz-

nek, hogy azokon felmehessenek a mennybe. Gyermeket mellé emberhosszúságú fonal kerül, hogy a másvilágon akkorára nőjenek. Lányokat, legényeket lakodalmi menetben temetnek el. A halotttól elbúcsúzó rokonok arra kérík a halottat, hogy ne vigye őket magával a másvilágra. A halottas udvaron mielőtt a halottat kivinnék, lecsapják egy tyúk fejét, talán azért, hogy ezzel megváltsák magukat a haláltól. Sírba eresztsé előtt a halottat háromszor megemelik s azt mondják: Ne félj! A temetésnél háromágú viaszgyertyát égetnek s a sír betemetése után az utolsó rögöt mindenki ezzel a sóhajtással dobja a sírhalomra: Legyen neked könnyű a föld!

A halottal való érintkezéstől félnek. Arra a helyre, ahol a halott feküdt, hamut hintenek. Mindazt, ami a halothoz hozzáért, a ruháit, a szánkót, amivel a temetőbe vitték, sőt még a koporsódeszkákból maradt forgácsot is a sírra vagy a sír mellé helyezik. A temetésen résztvevők minden visszamennék a halottas házba, mert ha máshova mennének, magukkal vihetnék a halált s megtisztálkodnak. Vagy megfürödnek, vagy legalább a kezüket megmossák vagy hamuval ledörzsölök, ruhát váltanak s csak aztán ülnek a torhoz. A toron gondoskodnak ételről és italról a halott számára is. A halottnak is helyet terítenek s oda teszik a részét. Az első pohár pálinka, az első korsó mézsör, az első kalács és húsdarabok a halottat illetik. Régen lovat és tehenet vágta a tor céljaira, ma megelégszenek baromfival is.

A halál után 8., 7. vagy 40. napra emlékünnepet ülnek. Legjelentősebb a 40-napos emlékünnepl. Erre meghívják a halottat is. Kocsi vagy szánkó megy ki érte a temetőbe, a tor fogásaiiból kóstolót visznek ki neki s arra kérík, hogy jelenjék meg ezen az ünnepen és hozza magával a meghalt rokonokat is. Miután ők maguk is ettek-ittak (a halottal) a magukkal hozottakból, felültetik a halottat a szekérre. A ház udvarán a halott lelkét özvegye fogadja. Mellette térdelnek gyermekei. A torosgazda beinvitálja a halott lelkét a házba, leülteti a neki hagyott helyre, megmutatja a ruháit, hogy azokat még senki sem hordta. A tor naplemente után kezdődik s hozzá emlékgyertyák szolgáltatják a világosságot. A résztvevők minden figyelmüket a jelenlevő halott szellemére irányítják. Az asszonyok kínáljatják, minden fogásból a tányérjára rakkák, szomszédai beszélnek hozzá. Éjfél tájban táncra perdül a jóllakott és felhevült vendégserege s fáradtra táncolja magát. Egyszerre csend áll be. Az ajtón belép egy alak s leül a halott helyére. Az özvegy uraként üdvözli, a vendégek kezet nyújtanak s a halottat képviselő cseremiszt a legjobb falatokkal megvendégelik. A „halott“ pedig tartja őket másvilágról szóló elbeszélésekkel és táncra is kerekedik. Mikor hajnalodik elbúcsúznak a „halott“ üdvözöltetik általa a régebben meghaltakat is s elkísérik a keresztúig, ahol ételek szórnak el és italt öntenek ki. A „halott“ hazamegy, átöltözök a maga ruhájába, a halott ruháit kiosztják a szegényeknek.

Valamennyi halottjukról is megemlékeznek a gyertyaünnepen. Ezt húsvét, vagy pünkösdi előtt tartják, még pedig rendesen a húsvétot megelőző hét szerdájának az estéjén, amikor hitük szerint az összes halottak feljönnek a földre s láthatók is. A halottakat ilyenkor minden ház várja, sütnek-főznek számukra, sőt fürdőt is készítenek. A vacsoránál külön üresen hagyott helyük van. Kínálják őket s arra kérík, hogy legyenek segítségükre s küldjenek áldást az élőknek a másvilágról.

A halottak voltak a ház szellemei. Rajtuk kívül azonban más (föld alatt lakó) házi szellemek is vannak, akik között a port-kuguza, a lakás öregje a fő s akinek rendes áldozatok járnak, többek között évenként egy véres áldozat, mely rendesen juh. Rossz szellemek a süksendal és a pailpak. Az előbbi okozza az éjjeli zajt, összecseréli a gyerekeket, nő formában a férfi, férfi formában a nő mellé fekszik, pailpak pedig megnyomja az

alvókat. Van szelleme az istállónak, a fürdőszobának, a malomnak, a hajónak, a szérűnek stb., ezeknek a barátságára a cseremisz rá van utalva s azt apró áldozatokkal igyekszik megszerezni.

A csuvasok vallása.

A volgamenti *csuvas-nép* mohammedán hatás alatt fejlődött pogány-sága Twre-nak hívja az istent, kinek udvartartásához szellemek egész sora tartozik. Tavasszal egyedül neki áldoznak, még pedig minden fehér színű állatot: fehér kancát, vagy fehér kost. Türe kedvéért a régi csuvasok fehér inget húztak áldozataik alkalmával, különben rendesen is fehér kalapot és fehér ruhát hordtak. Mióta ezt a szokást elhagyták, Türe megharagudott jajuk, rossz terméssel, éhínséggel, betegséggel sújtja őket. Túré örökök harcban áll Sujtánnal s villámaival üldözi, de Sujtán ezer alakot ölt és kikerüli Túré lesújtó villámait. A csuvas angyalok feje Kébe, ő viszi az égbe a hivek imáit, az angyalok közül minden embernek van egy védő-angyal (piresti), aki mindenhol követi, mégha kocsmába megy, akkor is ott várja a kocsma előtt. Ez az embert halála után 40 napon át vezeti a földön, megmutatja minden jó és rossz cselekedetét s csak azután következik az ítélet. A ház védőszellemre a *Chert-surt*, akinek évenként egyszer kásaáldozat jár. A házba belépő előbb a ház szellemét üdvözli s csak azután fordul a gazdához és a háznéphez. Sujtán hadseregehez számít *Keremet*, *Kelé*, aki megnémítja azt, akire haragszik, *ij je*, a kis gyermeket rontja meg és *Esrejle* vagy *Isrel* a temető fónöke, sovány emberalak, aki kiveszi a haldokló lelkét s elviszi a temetőbe. Az északi csuvasok emberölőnek mondják, akkorának tudják, mint egy kazlat, testét hosszú ször fedi, szemei kidüllednek. Késsel lép a haldokló mellé s elvágja a nyakát. Rendesen a temetőbe eltemett első ember lesz Isrellé. *Vuber* a lidércnyomás okozója, nap- és holdfogyatkozás alkalmával azt mondják, hogy Vuber ette meg az elfogyott részt. Hogy teljesen meg ne egye, ijesztésül tüzes fahasábokat dobálnak felé. *Ástak* az asszonyokat nyomja meg és életterejüket szárítja ki.

A világ csuvashit szerint számos régióból áll; az alsó régiókban szörnyetegek és gonosz szellemek leselkednek, a felsőkben a jószellemek tarázodnak. A sámánok önkívületi állapotokban értik annak a módját, hogy ezekbe a régiókba eljussanak s mikor magukhoz térnek, sokat tudnak önkívületi állapotukban tett utaikról beszélni.

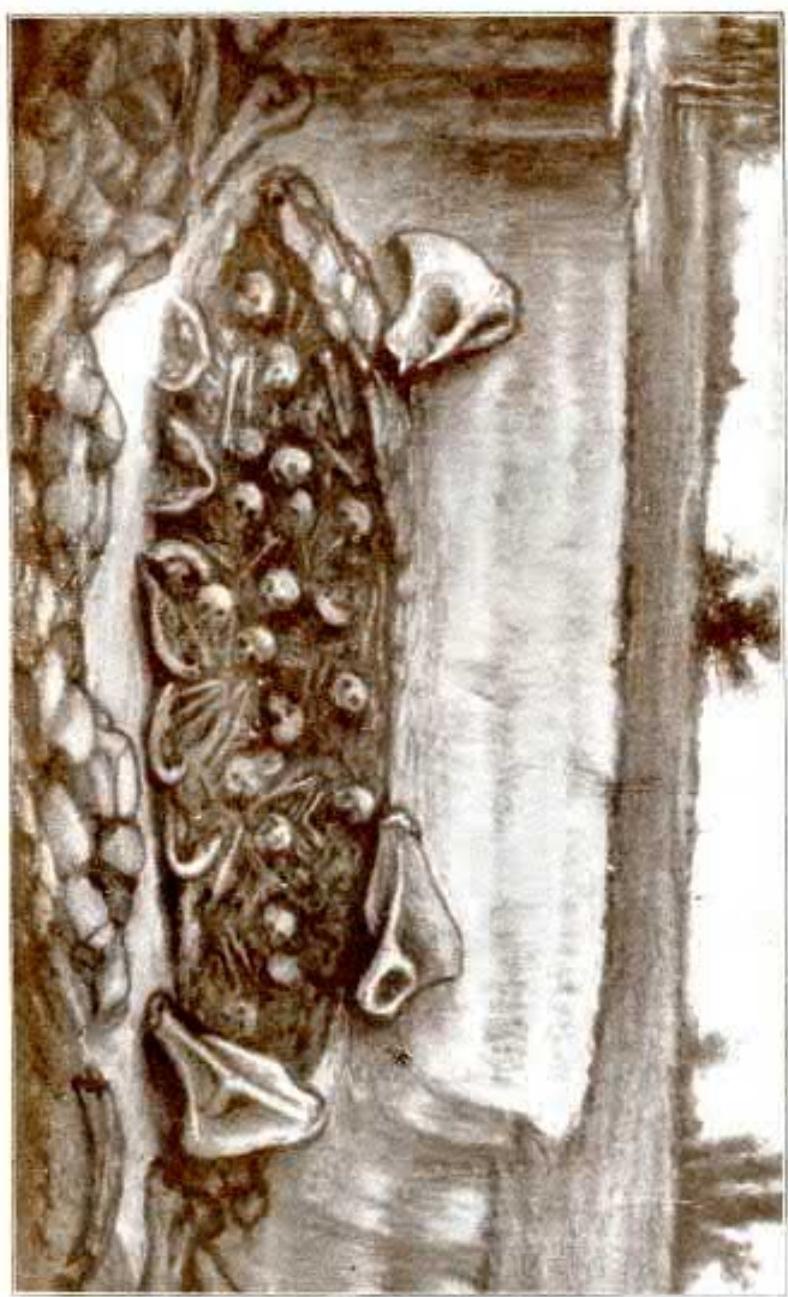
A jurak-szamojédek.

Észak-Oroszország és Szibéria határán laknak a *jurák szamojédek*, akik már keresztenyek. Régi vallásuk maradványai, hitregéik a votjakokéval mutatnak rokonságot. Főistenük *Num*, ellenfele *Ugaa* = a halál. Mithoszaik között a bábeli toronymotívum abban a formában fordul elő, hogy a szamojédek égig érő létrán akarnak feljutni Numhoz, aki a széllel eltöri a létrát, mire az ostromlók leesnek s agyonzúzzák magukat. Csak négyen menekülnek, ezek lesznek a szamojédek, osztják, zúrjének és oroszok ősatyái. A jurák szamojédek új vízözönt várnak, melyből kutya-szörrel összekötött fűzfatutajokon lehet megmenekülni. Hitük szerint a föld hét emeletből, az ég hat régióból áll, a csillagok az ég bőrén levő lyukak vagy szörök. Az égbe a naplyukon lehet bejutni. A föld szilárdan áll, az ég forog a föld körül. A halálnak a föld alatt külön országa, gyermekei, különösen leányai vannak. Hatalmas varázslók lemennek a halálhoz és elveszik a lányát feleségül, mások ugyanezt cselekszik a nap és a hold leányaival.

A jurákok napimádók. Numot nap felé fordított arccal imádják. Főünnepük az a nap, mikor a nap télen újra megjelenik az égen. Ilyenkor így imádkoznak Numhoz: „Num, édes atyám, ebben az évben megoltalmaz-

A *horgászok* „mammut”, a kínai legendák „büvő egere”, a Jurában számosjelék híregéjében; a földalatti világ hikaja, mely a föld alatt él, földet eszik s ha kieszi magát a földből, az első napsoháról megdöglik. A hitrege nyilvánvalóan mammaliterek alapján keletkezett s a tényhez rügszketik, hogy a mammut minden földatól került ki és minden dögölt volt. Hogy valaha a föld felszínén el is hozták az ingoványos talajba lassúként pusztult el, arra a hitrege nem gondol, mert ez nagyon természetes volna. Az évezredeken át konzervált óriási him-mammutot a szentpétervári múzeum eredeti helyzetében tömette ki.

A gradieniói ösenberlek honlapján. A legrégebbi sírok egyike, ami azon is látszik, hogy az eltemetettek mammut- és esontok közé voltak helyezve. A sír Karl Maská tárta föl 1894 aug. 5-én. 4 m hosszú, 2,5 m széles, 2,6 m mélyen volt a föld felülről alatt a 40 cm vastag köréteg védtve. Két oldalrahoz mammutlapockák, a harmadikhoz mammut-álkarpuszok voltak támasztva. Húszt szigorított helyzetben eltemetett ember esontjaira találtak henné. A síret Maská leírása alapján K. Ákoson rújtotta.

tál, védj meg az elkövetkező évben is s tartsd életben rénszarvasaimat!" Istenjelvényekül télre, mikor a nap nem látható, fából és ércből napkorongokat készítenek, ezeket nyírfákra aggatják s ezek előtt mutatják be áldozataikat. Az osztájak szerint is a nap az istenek anyja, a hold pedig a halottak istene.

Az erdőt és a földet benépesítő szellemeik közül első helyen említendő az erdőben lakó szerencse-szellem. Aki látja, gazdag lesz. Ő küldi a vadász elé a vad rénszarvasokat és a többi vadat. Azért vadászatra való kivonulás előtt egy rénszarvast áldoztak neki. A szerencse-szellemnek a vadászsákmányból is juttatni kell, a nagyértékű feketerókáért rénszarvas illette meg, közönséges rókáért egy kattundarabot akasztottak valamelyik fára, de juttattak neki a levesből és a pálinkából is. Az erdőben földalatti gödrökben óriások is laknak, akik rénuzmórból élnek, ezért ürülékük a rénszarvasokéhoz hasonló. A családfő megeszi a családtagjait is és kocsijába befogva is használja őket. A fák közepéig érő szörny a szörös óriás s egy másik, aki a fák gyantájából él. Az európai tundrajurákok olyan óriásról regélnek, aki a föld alatt szép házban lakik, emberformája van, óriásiakat tud lépni, de nincs árnyéka. Háromujjú erdei ördög a parnee, akinek oly éles körmei vannak, hogy azokkal képes az embert is széttépni. Van egy óriás, akinek az alfele össze van nőve s aki evés helyett csak megszagolja az ételeket, a szibériai pirákok ismernek egy félembert, akinek csak a felső teste ember, az alsó hal. Az Ob torkolatában él a vízszellem, neki kell áldozni, hogy a halászatot eredményessé tegye. Az áldozat rénszarvas, azonfelül pálinkát és vétő öntenek a vízbe. A vízszellem emberré, tokká, óriási szarvas csukává tud változni, van egy veszedelmes gyíka, aki felborítja a csónakokat, de jókedvében azt is megteszti, hogy a hátán kiussatja a hajótörötteket. Ugaa, a halál is a föld alatt lakik. Amíg a föld felett lakott, az emberek felismerték a nagytestű, feketehajú, emberformájú óriást, elmenekültek előle, úgyhogy nem volt mit ennie. Elhúzódott tehát a föld alá s onnan küldi szét népét az emberek megölésére. Egyik embere fejfájást okoz, a másik daganatokat támaszt, mikor az ember meghal, megeszik a lelkét s csak szívét viszik el gázdájuknak. A föld alatt emberhúson élnek és ellenük a holtak csontjait. A halál is különböző alakokat ölhet. Mindezek a szellemek az embereknek is megmutatkoznak, sokan látták is őket.

Az elejtett medve kiengesztelése.

Babonás tisztelettel veszik körül a medvét, akit egyes törzsek tagjainak egyáltalan nem szabad megölniök. Ha erdei jurák medvét ejt el, akkor a medvét az őt megillető tisztelettel fogadják s azt mondják: Vőnk vagy menyünk érkezett!... Tiszteletére lakodalmat utánzó lakomát ülnek a megölt medve szájába pálinkát öntenek, pofáját és körméit vérrel kenik be és a vadász imádkozik: „Atyád és anyád engedték meg, hogy megöljelek. Ne vedd ezt bünnek! Engedd meg, hogy a jövőben is elejthesselek s bajom ne legyen belőle!...“ A medve csontjait össze kell gyűjteni s úgy el kell a vízbe sülyeszteni, hogy kutyák ne férhessenek hozzá, a koponyáját pedig útszáli fára kell felakasztani. A fejebőre kendőbe takarva a házi istenek közé kerül s minden házi áldozatknál pálinkával dörgölök meg a száját. Ha valaki a családból meghal, azt a medve bosszújának tulajdonítják. A farkas is tisztelt állat. Lángra kötött faváros megörzi a nyájat a farkasok támadásától. A vakondokot is felhasználják varázslásra. Aki Numot tiszteli, nem bántja sem a sast, sem a kakukot. A hollót, a darut és a szalonkát is szentnek tartják. Hitregéikben előfordul a mammut is, melyet a földalatti világ bikájának neveznek. Hitük szerint a mammut földet eszik

s napvilágra is úgy kerül, hogy kieszi magát a földből, de mihelyt a fel-színre jut, megdöglik.

Szent helyek és bálványok.

Aldozataikat szent helyeiken mutatják be, melyek többnyire kimagasló helyek, ezeket a helyeket, főként a sjaadai nevű oszlopok jelölik meg. A sjaadai-ok a Vaigats-szigeten levő hegyes kő mintájára mindig a csúcsban végződő formára vannak faragva. A szent helyeken levő világoszlop hosszú rúd, melynek végére fa- vagy bádogmadár van erősítve. Ez a madár sarki búbár, sólyom vagy lúd szokott lenni. A szenthelyen levő fákra aggatják az áldozati állatok koponyáját, bőrét és egyéb adományokat, melyek közt ruhadarabok, kiszolgált puskacsövek és kiselejtezett bálványszánkok is akadnak. Mezen városa mellett a Hurjubei nevű szenthelyen emberáldozatok is divatoztak.

Az em-

erdők szellemének

sok rénszarvassal vi-

a szamojédek

ezen a helyen

nagyságú bálványt

Erről a helyről kel-

khöz való fát be-

ebből a berekből

vitt hazá minden szamojéd egy kis

fenyőfácskát s azt holta napjáig házi

istenei közt órizte. Hasonló bálvá-

nyokat semmisített meg más helye-

ken is. A Sjadlui-folyó mellett levő

szenthelyen vagy ötvenet, a Hrveit-

tó egyik szigetén húsz köböl készült

bálványt, melyek szintén csak dur-

ván voltak megfaragva, itt talált egy

nagy lapos követ is, amelyre az áldo-

zatok vérét csurgatták. — Főszenté-

lyük a Vaigats-szigeten levő anyakő,

amely mellől a fából készült és Vee-

sakko (öreg, férj) nevű háromarcú

istenoszlopot 420 más bálvánnyal

együtt a keresztény hittérítők meg-

semmisítették. Az anyakő megma-

radt. Mai helyére csoda folytan ke-

rült. Ennek a könenk három gyer-

meke van: a Minisei (hegycsúcs az

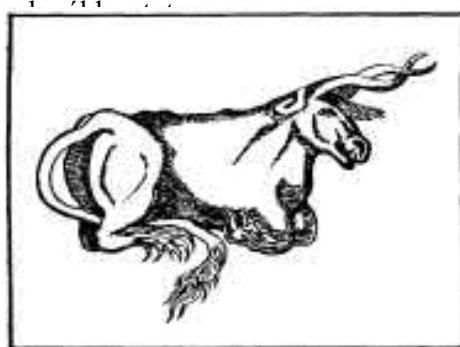
Uralhegységen), a Jamal-szikla, a

hasonló nevű földnyelven és Mezen-

Az anyakő mellett van egy nagy lyuk,

ettől 20 versznyire egy harmadik kő

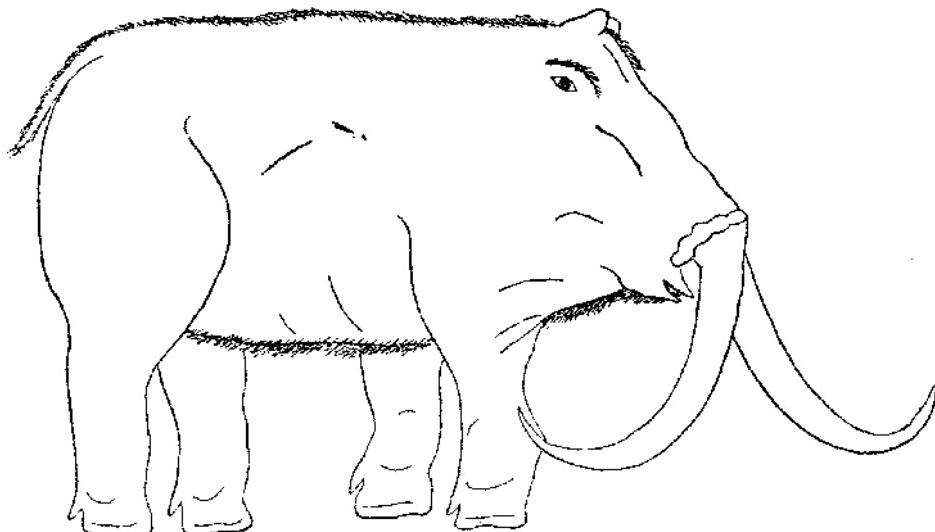
ez az alvilág bejárata.

Az ősember a mammut kortársa. Jól ismeri a mammutot, le is rajzolja, köbe is faragja, úgy hogy ezeknek a képeknél az alapjan a mammut alakja rekonstruálható. Mikor a mammut kihal, ismerete és emléke is kivész s a földből előkerül csontjaihoz kalandos mesék szövődnek. A kinai mese Yu-shünek, búvó egérnek, Shü-munak, az egerek anyjának, a mandsuk dsuchen-singgerinek, azaz jeges patkánynak nevezik. De a nyugati fantázia tévedései sem sokkal kisebbek. A mammut legrégebbi rekonstrukciója, amit 1722-ben a szibériai fogsgából hazakerült Kagg báró elbeszélései alapján képződült, szintén jó messze jár a valóságtól.

Ünnepi áldozataikat tavasszal és ősszel tartják, ötvenen gyűlnek össze, tíz rénszarvast áldoznak, ötöt az égneket, ötöt a földnek. A szarvasokat kötéllel megfojtják s ugyanakkor szíven is szúrják őket. Az áldozatok bőreit a fákra akasztják, a földéit a földre terítik. A húsukat részben nyersen, részben megfőzve fogyasztják el. A lakomáról először az ifjak távoznak, hagy Nga, a halál el ne lophassa az árnýékukat. Legutoljára maradnak az öregek, akik csak akkor mennek el, hogyha sorsot vetettek: milyen esztendőt remélhetnek. Az áldozatból a megfőtt szívet, nyelvet és egy

nyakrészről tesznek gózolgóén forrón a sjaadaik előtt, akik csak a felszálló gózöket fogyasztják el, a kihült húst a résztvevők megehetik. Ha szamójéd áldozóhely mellett meg van el, valami csekélyiséget (ruhadarabot, kendőt, zsinört, gyűrűt) kell otthagynia, amit az áldozóhely tulajdonosai felhasználnak.

A 19. század elején is rosszul ismerik a mammutot. Boltunov orosz kereskedő fenti disznófejű, felemás agyarú mammutja, valamivel közelebb áll ugyan a valósághoz, de még mindig elég kevés a kép és a valóság között a hasonlatosság.

A közös áldozóhelyeken kívül, melyeknek egyes törzsek, vagy falvak a tulajdonosai, szentély minden jurák kunyhónak a hátulsó része is, mely mögött a szabadban áll a haehe-szánkó a szellemek képeivel. Magában a kunyhóban is vannak kis sjaadaijaik és haeheik. Ezek kis bálványformára faragott fácskák és hegyesfejű bábuk, haeheik egy része egyszerűen egy kő, melykről azt tartják, hogy a világhegy darabjai. A haehe-szánkóra vagy haehe-sarokba kerülnek egyes állatok prémjei a haehek ruhájul vagy puha fészkejük. Szent a kunyhóban égő tűz is. Kunyhóisteneiket úgy részesítik az áldozatban, hogy a leölt áldozat vérével megkenik az istenbájuk száját. A rendes áldozat rénszarvas, a szibériai tundra-jurákok kutyákat is áldoznak.

Asszonyaikat nagymértékben tisztátlanoknak tartják. Férfiruhához asszonynak érnie nem szabad, ha egy férfi ruhájára asszony rátaposott, az azt többé fel nem veszi. Az asszonyoknak nem szabad a férfiak hótalpait használni, se a férfiak szánjára nem ülhetsznek. Szülés után kutyát áldoznak, Havi tisztulás után pedig füstölés útján nyerhetik vissza tisztaságukat. A füstölés általában megvéd a szellemek ellen.

Test-lélek.

Az ember testből, párából és árnyékból áll. A pára a szájon át távozik az emberből. A jó ember párája égbe száll, a közönségesét megeszi a halál. Az árnyék az ember védőszelme, mely más szellemek ártásától megvédi. A halott szellemek az élők ellenlábasai. A halottat legjobb téli ruhájába öltözöttetve sátor vagy szánkóponyvába bevarrva, három napra temetik el, de nem a rendes ajtónyíláson, hanem külön e célra készültön viszik ki. Így ke-

rül a halott a föld színén összeácsolt koporsóba, melybe hasznavezetetlenné tett szerszámokat tesznek melléje. Puskát vagy kaszakövet vele adni isten ellen való vétek volna, a halott fegyvere az íj. Régen a gyászszánkót húzó ökröket megfojtották s hosszú rudakra szúrva ott hagyták a halottnak. Ma már csak a halotti tor csontmaradványai maradnak ott, a bőrt is a sámán-nak ajándékozzák. A temetésről visszatérő gyászolók úgy tisztulnak meg a temetéssel járó tiszttátlanság-tól, hogy ruhájukból néhány kitépett szőrt elégetnek. A halott sátorában felállított kisebb sátorban vágják le a halotti áldozatot s arra kérik a halottat, hogy ne térjen többé vissza. A sírnál a halál évfordulóján többször mutattak be karóra szúrt rénszarvasból álló áldozatot. Egyes helyeken az áldozat húsát megfőzik s e lakomára csengengetyűvel meghívják a halottat is. A varázslók koporsójából utóda lehasít egy darabot, abból kifagadják a halott képmását (ngyutterma), felöltözötti, a család azután 5—6 évig eteti, vagyis részt juttat étkezéseiből s ezen idő elteltével ezt külön kis koporsóba temeti a halott mellé. A halott nevét hosszú időn át nem szabad kiejteni.

Sámán.

A sámán nemcsak születik, hanem hosszú időn át nevelődik is a mesterségére. Felszerelése a samánruha, a kétujjú keztyű s a varázsdob. Főtudománya abból áll, hogy önkívületi állapotba tudja juttatni önmagát. A szamójédek azt mesélik, hogy le tudja vagni és megint vissza tudja helyezni a fejét a helyére, hogy lelke a más világban jár, hogy különböző alakot ölthet. Az alvilágban egy gyeplőszárral irányított mammuton jár, a mennyországba köd formájába jut el, vagy egy drónon mászik fel. A sámán dobjával hívja magához vagy elüzi a szellemeket. Szerepe a babonás embereknél nagy, vannak azonban saját népe közt is kétéltedők, akik mesterkedéseiben nem hisznek és nem félnek tőle.

A tunguzok.

A Jeniszei folyó mellett lakó *tunguzoknak* hasonló napkultusz-helyei vannak. A vihart madarak és száguldó — még pedig egykezű, egylábú és egyszemű szellemek okozzák. Numnak nincsenek képei. Tiszteletére fehér rénszarvast áldoznak, ezt nem ölik meg, hanem előbb megfojtják, aztán kieresztett vérét fölfelé dobják, húsát nyersen eszik meg. Ha betegük van, arra isteneiket piros vagy fehér ruhadaraboknak a sátorból való kidugásával figyelmeztetik. Hitregéikben sokat szerepelnek az óriások és az erdei ördögök (parnee). A víz szellemének összekötött lábú rénszarvast fojtanak a folyóba áldozatul. A halálnak (ugaa), kinek nevét nem szabad kimondani, egész sereg áll rendelkezésére. Ezek a halálszellemek megeszik az ember lélekzetét, a halottak húsát, kilopják a koporsóból a halottak csontjait is. Vezérük csak akkor vethet egy ember életének véget, hogyha ezt Num megengedi neki. A halál küldi a betegségeket, de meg jelenhetik farkas vagy féreg formájában is, mikor rénszarvasvész van, a halál vörösinges ember formájában jár a rénszarvasok között s amelyikre ránéz, az elpusztul. *Sjaadainak* nevezett bálványai (= a szellem árnyékai) durván s felül csúcsosra faragott oszlopok, melyeket áldozóhelyeiken a földbe állítanak, vagy hasonló babák, akiket sátiraikban tartanak. Vannak rongyokból vagy állatbőrből készült haeheknek nevezett istenképeik is, melyeket külön szánkokban tartanak és visznek magukkal. Szent helyeik szigeteken vannak, hegyek vagy kövek, áldozati állataik fejét fákra akasztják. Halottaikat sátorponyvákba varrják, a holttestet a temetőbe vivő állatokat a sírnál feláldozzák. A halottakat nem temetik a földbe, hanem a föld felszínén helyezik el deszkákból készült ládaszerű rekeszekben.

Halottaik emlékére, lelkök étellel-itallal való ellátására tartott toraik

mellett különös szokás náluk az, hogy bizonyos halottak árnyainak a megjelenítésére babákat készítenek s egy időn át ezekre viszik át azokat a halottal szemben táplált érzéseiket. Az özvegy férfiruhás bábot készít, azt ágyába fekteti, vele hál, azt eteti és itatja, öreg varázslók halála után koporsójuk egy darabját emberformára faragják és felöltöztetik, öt-hat évig etetik, azután pedig a varázsló mellett külön (kis) koporsóban eltemetik. Ezeket az oszt jakoktól átvett nygyterma vagy ytterma nevezetű babákat a napján óvják, külön dobozban tartják, egy pár évig együtt laknak velük, azután kiviszik őket az erdőbe, ott külön kis kunyhót építenek s addig, míg a kunyhó össze nem döl, áldozatokat visznek nekik.

Ez csak egy pár példa ennek a gazdagon tagozott népcsoportnak a régi vallásából. Vallásaiak kétségtelenül közös gyökerekből fakadtak s még fejlettebb korukban sem tagadják meg eredetüket.

Az Európába került finn-ugor népek vallásáról, a finnekéről, észtekéről és magyarokéről később lesz szó. Külön fejezetben kell velük foglalkoznunk nemcsak azért, mert messze elszakadtak ázsiai őshazájuktól, hanem azért is, mert ezek már fejlettebbek és már történetük is van.

A M E R I K A Ő S L A K Ó I

Amerika őslakói csak részben voltak és maradtak primitívek. Az indiántörzsek javarésze történelemnélküli természetes életet éltek. Apró törzsekből álló közösségeik főfoglalkozása a vadászat és a halászat volt. Államokat nem alkottak, gondolataik nem terjedtek túl a természeti állapotban élő népek látóhatárában.

Indián totemizmus.

Vallásuk jellegzetes vonása a *totemizmus*. Törzseiket állatoktól származtatták, állatőseiktől segítséget vártak és tisztelték őket. Az elete-indiánok nem merték megenni totemállatukat, a dámszarvast, mert kiütések

Az assiniboin-indiánok varázsjele. Egy menhir-formában felállított kő, melyet bölénykoponya koronáz.

támadtak volna testükön, Peruban pedig a jaguártörzs tagjai nyugodtan leültek az elébük kerülő jaguár előtt s védtelenül hagyták, hogy felkoncolja őket.

Az *irokézek* minden népe nyolc törzsre volt osztva, melyeket a törzsek totemjei szerint neveztek el. A négy első törzsnek a négy utolsóval volt szabad összehásznodnia. A gyermekek az anya toteméhez tartozóknak tekinthetnek. Elterjedt totem volt a kígyó, mely vedlése miatt a megújhodás és a feltámadás jelképe volt. Az algonkinok a kígyót öregapjuknak nevezték s a világért meg nem sérthették volna. Peruban a kígyó a gazdagság megtettesülése, koronás vagy szarvas kígyó őrzi a kincseket éppúgy, mint a mi meséinkben. A totemizmus jellegzetes szertartásai az álarcos táncok, amelyeknek résztvevői totemeik képébe öltözve jelentek meg.

A huronok halprédikációja.

A *haltotem* iránt való tisztelet és a haragjuktól való félelem varázslattal vegyes érdekes megnyilatkozási formája a huronok halprédikációja. A folyó partján minden este békésen együtt ülnek a huronok. Köztük a varázsló a folyó felé fordulva kézzel-lábbal prédikálja a halaknak, hogy a huronok milyen tisztelességek: a halgerinceket nem dobják tűzbe, mint más törzsek, azért nem kell félniök, hogyha a huronok hálóiba kerülnek. Barátaiknak tesznek vele szívességet, ha megfogatják magukat s bizonyosak lehetnek a felől, hogy levágott gerinceik nem kerülnek tűzre.. .

Ahogy az ember és állat közt való határvonal nincs élesen kialakulva, éppúgy nem engedik differencializálni teljesen a férfit és nőt sem. Számos törzsnél ei volt terjedve a férfigyermekágy (*couvade*) szokása, mely abból áll, hogy a gyermek megszületése után az atya szintén megfekszí a gyermekágyat.

Társadalmi életükben és vallásukban is igen fontos a törzsfő személye, akinek feltétlen hódolnak, azt hiszik róla, hogy (a varázslókhöz hasonlóan) érintkezésben van az istenekkel, ezért tiszteletük vallásos formákat is ölt.

Vallásuk különben Északamerikában a *Manituk* = szellemek tisztelete, mely fokozatosan égitestek imádásába megy át. Peruban egyenesen napvallássá válik. Manitu nem az a nagy szellem, akiben a keresztenyegyistenhit előfutárát vagy megsejtését látják, hanem egész sereg titokzatos szellem közös neve, amelyek közül több egyénivé válik és külön tiszteletben részesül.

Indián hitregék.

Hitregéik változatokban és színekben gazdagok. Teremtésmondáikban az emberiség anyjaként a föld szerepel. Az aztékek a földet nagymellű aszszonyként ábrázolták, a peruiak Mama *Allpánák*, földanyának nevezték, a nahua-indiánok szerint *Tonan*, a föld az anyánk, amely mindenjunkat szül, keble a forrás, amely mindenjunkat táplál, egyúttal azonban az a száj is, amely mindenjunkat megesz. Más kép: a föld az a virág, amelyből minden más virág fakad. A Karibi szigetek lakóinak a hitregéje szerint az emberek elvetett kövekből, illetve egy pálma magjaiból lettek. A vitchiták azt beszélik, hogy őseik egy barlangból jöttek elő, a peruiak Cuzco mellett mutogatták is azt a barlangot, amelyből hősük, Vira-Cocha a földre jött s amelyet aztán is lakásul használt. Braziliából ismeretes hitrege szerint az emberek eredetileg a föld alatt éltek s mikor uralkodójuk véletlenül a föld felszínére jutott, visszamenve nagyon óvta alattvalóit attól, hogy kimerészkejenek. Néhányan azonban nem hallgattak rá s ezek lettek az emberiség ősatyjai. A mandan-indiánok regéje azt is tudja, hogy ebbe a földalatti országba csak a fák gyökere mentén szivárgott le

némi világosság és napfény, de éppen ezen az úton sikerült néhány vakmerőnek a föld felszínére is kikapászkodni. Akik a földön körülöztek, felköltötték társaikban is a vágyat, hogy megismerkedjenek a külső világgal. Köztük azonban egy nagyon kövér asszony is kíváncsi volt arra, mi van a föld felett, ő is ki akart mászni, a gyökér azonban terhe alatt elszakadt. Akik a földön voltak, nem mehettek vissza a föld alá, a föld alatt levők meg nem jöhettek többé társaik után. A feketelábú indiánok a Rocky Mountains egyik négyszögletű merész csúcsából származtatják magukat.

Majdnem egész Amerikában el volt terjedve az a nézet, hogy *a világ az ösvízből, az özönvízből jött létre*. A bibliai vízözönmondához hasonló mondáik is vannak.

A kanadai algonkin-indiánok mondája szerint az ember teremtésekor a földalatti istenek megtámadták a felső világ istenét. Mikor látták, hogy nem tudják legyőzni, a hatalmas villámistenhez fordultak segítségért s arra kérték, bocsásson vízözönt a földre. A világ összes felhői összegyűltek a föld felett, úgy hogy az ég egész fekete volt s vigvam (sátor) nagyságú cseppekben esett az eső, míg fel nem ért a föld legmagasabb hegyeinek a csúcsaig, ahova a világosság istene menekült. Mikor onnan is menekülnie kellett, terjedelmes kanoet készített, amelyben neki magának is, állatainak is bőven jutott helye. Mikor a csónak néhány napig a vízen hányódott, kieresztett egy óriási halat s azt leküldte földért a vizek mélyére. Ebből teremtette a szárazföldet, melyen rézbőrű gyermekei ma is laknak.

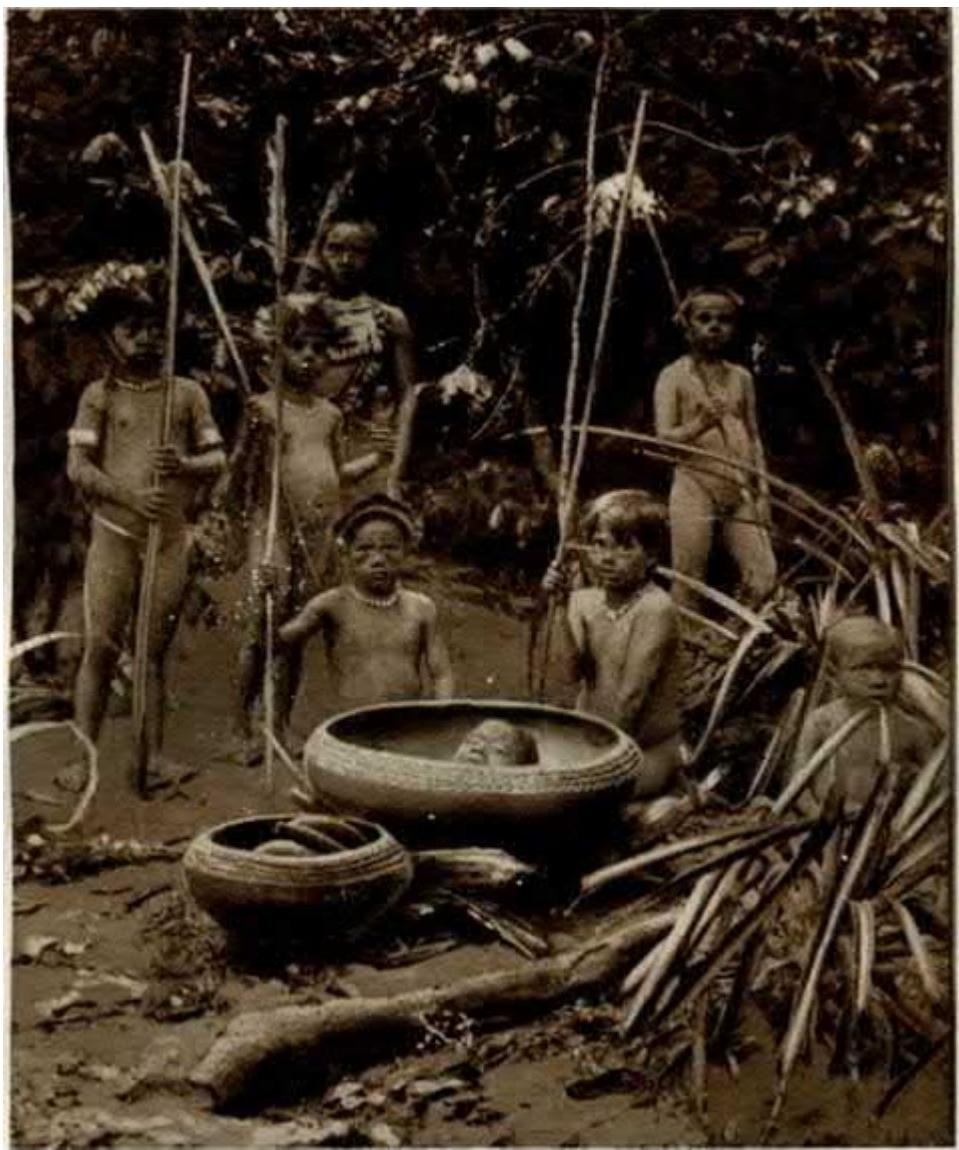
E monda későbbi változata a makah-indiánoknál így hangzik: Régen, de nem nagyon régen, a csendes tenger habjai árasztották el azt a földet, amely ma a mocsaraktól és a síkságtól lefelé Wäetsch falu és Neah-Bay közé esik, úgy hogy Kap Flattery sziget volt. A víz hirtelen leapadt, úgy hogy a Bay szárazon állott. Négy nap múlva érte él a víz legalacsonyabb állását, aztán megint emelkedni kezdett, úgy hogy végül a Kap is víz alá került s vele az egész földrész s legfeljebb néhány hegycsúcs állott ki belőle. Mikor a víz emelkedett, nagyon meleg volt. Akiknek csónakjuk volt, azok csónakba rakták minden vagyonukat s az árral észak felé vitették magukat. Mikor a vizek megint rendes medrükbe visszatértek, a törzs egy része Nutkában találta magát, ahol ma is laknak.

Hasonlóan sokat foglalkoznak a *tűz megszerzésének* a kérdésével is hitregéik. A tűz az ember jótérvője. Az uitotók hitregéje szerint az emberek a tüzet egy gyermeket meglátogató szellemasszonynak köszönhetik, aki a szájából vette azt ki s azon főzött, de mikor elment, a tüzet minden eltüntette. A gyermeket szüleik tanácsára bögréikbe egy-egy parazsat lopottak. Az algonkinok Prometheusa Manibozho, vagy Michabo, a hold unokája, a szelek és villám ura, a sötétség ellensége s az emberek segítője, az irokézek Joskehának tulajdonítják az emberi műveltességet, a mayák napistene Kukulkan, hosszú, fehérszakállú, fehérruhás öregember. minden jó forrása. Megtanította az embereket írni, építeni és időt számítani. Szimbóluma a szárnysas kígyó, mellyel a nagy viharokat, a villámlást és a felhőszakadást jelképezték. Északamerikában örök tűz égett, Virginiahban gyakori áldozat volt a dohány, amit elővettek. Ebbe a gondolatkörbe sorakozik be a békepipa is, amelyet a négy égtáj felé meglóbáltak s amely az indiánoknál szövetségkötés olyformájú megpecsételése, mint másutt a vérszerződés.

A mai Ohio, Wisconsin és Illinois államokban levő földmivelő őslakók által felhányt különös, de főként állatalakú nagy földhányások a legújabb kutatások szerint arra mutatnak, hogy ezek a törzsek *őseik kultuszára* nagy súlyt fektettek. Ezek alatt a magas dombok alatt kamrák és üregek

Totemoszlopok egy indián falu előtt Brit-Kolumbiában. Az oszlopok a házak előtt állnak, rendkívül érdekes állatalakok vannak rájuk kifaragva, egyiken-másikon csak a ház gazdájának a totemje, másokon mitologikus illusztrációk.

Putumayo indiángyerekek az öserdőben elejtett ellenségük fejét készülnek megfőzni- és megenni. Nyakláncuk ellenségeik fogaiibői készült, melyeket diadaljelvényül viselnek.

vannak, kőkoporsókkal, edényekkel, fegyverekkel, oltárok is találhatók bennük, úgy hogy nyilvánvalóan vallásos emlékek. Talán napszentélyek, melyeket temetkezési helyekül használtak. A mexikói határon levő kör és félkör alakú építmények, az u. n. pueblo-k alighanem régi naptemplomok. Ezekben kézirásos feliratok is vannak.

Indián másvilág.

A másvilági életben való hit és a megfelelő szertartások a vadásztörzseknek is ki voltak fejlődve. Délamerikai indiántörzsek halálfelelme oly nagy, hogy haldoklókat magukra hagyák. A lengua-törzs tagjai betegeiket 40—50 lépésre a lábuknál fogva elhúzzák, egy fazék vizet tesznek a fejük mellé s tüzet rakknak mellettök, azzal sorsukra bízzák őket. Mások a halálküzdelem látásától való félelmükben siettetik a halált.

A chirignano indiánok Délamerikában régebben a haldoklók gerincét elvágták, hogy a haláltusájukat megrövidítsék. Azután a testét — még mielőtt a lelkét kilehelte volna — nagy agyagedénybe gyömöszölték s annak a nyilását fedővel elzárták, hogy a lélek ki ne jöhessen belőle s ne árthasson a hátramaradottaknak. Az edénybe belerakták díszeit, fegyvereit, sőt étellel és itallal is ellátták a halottat.

A korotis-indiánok azért vágják le a gyász jeléül hajukat, mert felnék, hogy a halott hajánál fogva magával vihetne a másvilágra azokat a hozzátartozót, akiknek a hiányát érzi. Ugyanezzel magyarázzák a toba-indiánok is hasonló szokásait. Mexikóban is hitték azt, hogy a halottak nehezen viselik a magányt, azért arra törekszenek, hogy családjukból magukkal vigyenek valakit a másvilágra.

A soson-indiánok gyászukat azzal juttatják kifejezésre, hogy mély sebeket ejtenek magukon s ez enyhíti gyászukat. A cree-indiánok levágott hajjal gyászolnak, késekkel és nyilakkal átszúrják a combjukat és a karjukat és feketére mázolják magukat. A Flathead-indiánok húsdarabokat vágnak ki a testükön s azokat a tűzbe dobják. A gyásznak ez a formája a délamerikai karruaknál és minuáknál a legelterjedtebb. A halott férfi feleségei, leányai és rokonai ujjúknak egy percét vágják le s az elhalt dárda-jával keresztlüszürják a mellüket vagy a karjukat és hosszú időn átkoplalnak gyászuk jeléül.

A virginiai indiánok azt hiszik, hogy a másvilági üdvösség csak a törzsfőnökök és a papok számára való. A másvilág nyugaton van, ahol a nap lenyugszik. Vörösre mázolva és teljes tolldíszbe öltözve igyekszenek oda, ott kedvükre pipázhatszak, vadászhatnak, énekelhetnek és táncolhatnak. A közönséges emberrel a halál éppúgy végez, mint a kutyával. Annak nem lehet reménysége az örök életre.

A mandanok hite azt tartja, hogy halottaik őshazájukba, a föld alá térnek vissza és ott élnek tovább, ahol törzsük föld alatt maradt fele él. A jó lelkek egy régi városhoz közel fekvő szigeten élnek.

A mocovi-törzs tagjai a Slagdigna nevű nagy fán másznak fel a mennyországba; ez a fa köti össze a földet az éggel.

A kétszer való temetés szokása megvan Délamerikában, a Sierra Morenlon indiánjainál. Ezek szalmával takarják le a hullát s így hagyják, *míg* az enyészet el nem végzi rajta a munkáját, ami körülbelül egy hónapig tart. Addig a halottat étellet-itallal ellátják, mintha élne. Aztán összegyűjtik a csontjait, halotti ünnepeket ülnek, melyen a halott férfirokonai a bőrzsákba kötött csontokat a hátukon hordva táncot lejtenek, a bőrzsákban levő maradványokat pedig felakasztják a családi kunyhóban. A csontokat csak évek multán helyezik el végleg valami nagy szikla alatt, ahol eső nem érheti őket. A temetkezési helyre temetésen kívül senkinek a lábat

betennie nem szabad. Aki a halottat becsavarta, annak nem szabad többet a tíz ujjával ennie, a sírásónak nem szabad földet mi vélne.

Az irokézek tizenkét évenként ültek nagy ünnepet halottaik tiszteletére. Az elhaltak maradványait összegyűjtötték, a hamvakat is, az állványokra kikötözött hullák csontjait is és azokat drága hódprémekkel kirakott közös sírban helyezték el. A csontok közé különböző adományokat helyeztek, végül a tömegtírt beföldelték.

Néhány délamerikai indiántörzs eltemeti a halott anyával hátramaradt élő kisdedét is.

A régi mexikói vallásban a gyermekeknek a másvilágban különösen jó dolguk volt. Haláluk után a tej fa árnyékos lombjai alá kerültek, amelyből csak úgy ömlött a tej.

A quilente-indiánok mennyországában a felnőttekétől északra van a gyermekparadicsom, ahova rövid puha fűvel benőtt ösvény vezet; a gyermekeket száz hinta várja és jó öreg dajkák gondozzák őket.

Istenekkel, szellemekkel és holtakkal való összeköttetést *papok* tartják fen, akik egy személyben varázslók és orvosok is, azért az indiánok általában orvosságosembereknek nevezik őket. A papok álmokat is magyarának, a távozni készülő lelkeket visszafújják a testbe, szellemeket üznek, ismerik a gyógyerejű füveket s ők mutatják be az áldozatokat is. Totemeiken kívül istenábrázolásaiak nem igen vannak. A legtöbb törzs vallása inkább animizmus, mint kézzelfogható fetisizmusba sűrűsödő tcbbistenhit. Templomaik a már említetteken kívül csak az amerikai kultúrnépeknél maradtak.

Az ijka indiánok vallása.

A Kolumbia keleti határán lakó ijka-indiánok, kiknek régi vallása szintén teljesen kiveszőben van, szellemek egész seregeben hisznek s a keresztények istenével a napot (Caque) azonosítják. A nap növeszti a vettést, belőle származik az eső, a nap a szárazság okozója és befolyása van a betegségekre is. A holdfogyatkozás onnan származik, hogy a holdat valami szellem meg akarja enni. Ilyenkor az ijkák tüzeiket gyújtanak, nagy kiabálást rendeznek, mindenekfölött pedig szerepet cserélnek az asszonyakkal. A férfiak leülnek a földre és fonnak, az asszonyok a zsámolyokon helyezkednek el és kokat rágnak. A régi Peruban holdfogyatkozáskor megkötötték a kutyákat és verték őket, hogy ugassanak. A hegyek, erdők és vizek szellemei veszedelmesek lehetnek az emberekre. Vannak kövek, melyek valaha emberek voltak és vannak varázslók, akik nemesak önmaguk változhatnak pumákká, hanem másokat is elváltoztathatnak. A puma gonorosz szellem. Éjjel kimenő férfinak vagy nőnek elveszi a lelkét. Ilyen pumaszellem őrzi az ijkák kincsét. A hegyek között élnek a kankóza-nevű szellemek, akiknek se kezük, se lábuk, hanem a fejükön járnak. Az erdőben van egy vörös farkú kígyó, amelynek éjjel felemelt farka világít s amellyel nem szabad találkozni. Az esőt a békák hozzák. Vízözönmondájuk szerint „egyszer annyi esett, hogy a víz tíz napig folyton emelkedett, míg végül minden elborított. Az eső úgy körülmosta a hegyeket, hogy azok alacsonyabbak lettek. minden ember beleveszett a vízbe — óseiket kivéve.

Ez a tíz napos eső még egyszer meg fog ismétlődni, akkor azonban elvész az egész világ“.

Hatalmas szellemeik vannak a növényeknek is, melyek keletkezését egy hitrege így adja elő: „Régi időkben élt egy férfi, aki megtanította az indiánokat arra, hogy hogyan kell köpönyegeket készíteni és más hasonlókat. Ez épügy feláldozta magát, mint Jézus Krisztus a fehérekért. (!) Testét szétsztralta gyümölcsökkel. szívéből lett az ananász, azért esik az

ananász oly jól a szívnek. Megfogadta, hogy visszajön. De helyette fehérek jöttek". Ez a férfi Niteyko, az indiánok Messiása, akit visszavárnak „s akiről azt hiszik, hogy addig az indiánok ki nem pusztulnak, míg vissza nem jó. Niteyko tanította az embereket a tűzcsinálásra, aranybányászásra, ételeik elkészítésére és hasonlókra. Miután azonban só nélkül nem tudott élni, visszament a tenger fenekére.

Varázslóik a mamák, akik mesterségüket 10 — 15 évig tanulják, közben igen szigorú étel és egyéb szabályokat kell betartaniok. A mamáknak különös jogaik vannak. Kokat csak az ő engedélyükkel szabad termelni és élvezni, a tengerit ők áldják meg, minden termésből a zsengéket nekik kell juttatni, a macana-pálma fáját csak ők dolgozhatják fel szerszámokká, csak ők készíthetnek agyagedényeket, csak nekik van ágyuk és csak ők fekhettek marhabőrökön és a menyasszony szüzességét ők veszik el. A mamák tisztítják meg a gonosztevőket halálos bűnektől, ők védi meg az embereket a rontásuktól, viszont azonban értik azt a mesterséget, hogy hogyan ronthatnak meg másokat. Orvosságaikat kis csomagok formájában alkalmazzák, ezeket a betegek körül csóválják, a földbe ássák, vagy a bennük levő köveket porrá törlik és szétfújják. Ezek a kövek varázserre jüek s a könnyű szülést éppúgy elősegítik, mint ahogy a családi boldogságot biztosítják s jövendölésre éppúgy használják őket, mint áldásra. A kövek varázsereje onnan származik, hogy lelekek laknak bennük, részben azért, mert emberek változnak kövekké, részben pedig azért, mert a halottakkal eltemetett és a sírokból előkerülő faragott kövekben a halott lelke lakozik. Halottaikat közönségesen bevarriják s egy rúdra kötve éjjel viszik eltemetni. A rudat a rákötött halottal végigfektetik a sír fölött és kötelékeit megoldva ejtik a hullát a sírba. A mamákat padmalyos sírokba fektetik embrióhelyzetbe összesugorított állapotban. Ez a nyilvánvalóan régibb és eredetibb temetkezési mód. A haláleset után kilenc nappal tánacos torral jelképezik a halottnak az élők közül való végleges távozását.

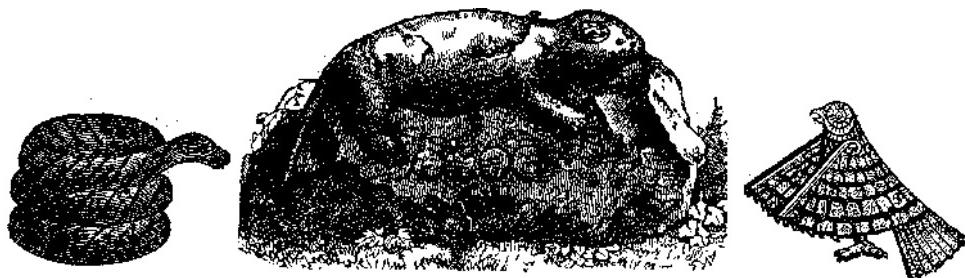
A halottak országa a nagy, hóval borított hegyek között van. Négy hóhegy határolja, melyeken élőknek áthatolniok lehetetlen. Itt áll egy nagy ház, melyben a mamák kincseit őrzik. A léleknek 14 napig kell utaznia, míg e hajlékba eljut. Közben egy csepp vizet sem szabad innia s ha bűnös volt, pihenés közben a sziklák nagy fájdalmakat okoznak neki. De neki ülnie kell és látnia, hogy a jók lelkei hogyan előzik meg. Ha sok bűne van, akkor soká kell várnia s el is pusztulhat útközben az éhségtől és nélkülözésektől, úgy hogy célhoz nem ér soha!...

Az ifjak avatása még nem ment ki teljesen a divatból, azonban azzal, hogy a házasságkötéssel kötötték össze, jelentőségét jóformán elvesztette. Ez annál feltűnőbb, mert különben az avatás alapját képező, a nemi élet megnylívánulásait félelmesnek tartó felfogásuk szinte töretlenül megvan. Az ijkák a nemi érintkezést teljesen elkülönítik minden nap életüktől. minden házaspárnak külön kunyhója van, ahol a közösülést végzik. A nők szüzességét megfelelő ceremoniák közben a varázsló veszi el s az első házassági elhalást is ellenőrzi, gondoskodva arról, hogy ez a veszedelmes aktus a szellemek elől megfelelő varázslattal körül legyen bástyázva. A nő otthonától távol, elrejtőzve szüli meg gyermekét is s csak egy öreg Mbaasszony van mellette. A szülés után az anya kilenc napig fekszik, ez alatt a mamának meg kell gyónnia s azután tisztító fürdőt kell vennie.

Vallásukban nagy szerepet játszanak a különböző ételektől (különösen a sótól) való tartózkodás, rituális tisztálanság esetén (szülés, temetés után) hideg vízben fürödnek s több törzzsel azonos jellegzetes szokásuk a részletes gyónás, melyet a mama vesz ki s amely tisztító szertartásokkal van egybekötve.

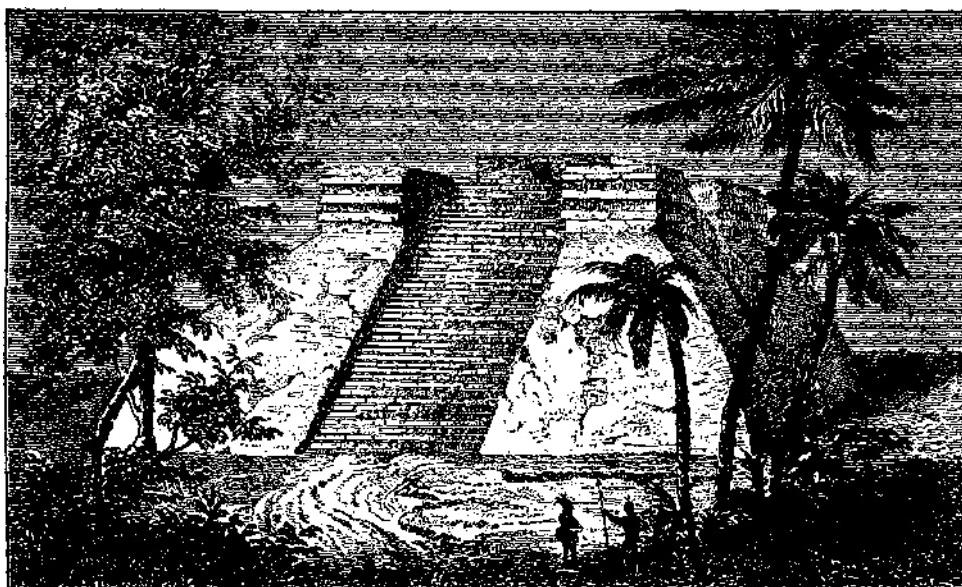
A mexikói és perui napvallások.

Amerika felfedezésekor az első spanyol hódítók Mexikóban és Peru-ban találták a legmagasabb kultúrát.

Kőből faragott állatok az azték vallás emlékei.

Mexikó őslakói a maya indiánusok voltak. Ezeket Kr. u. a hetedik században a toltekek igázták le. A 14. században az északkeletről jövő aztékek alapítottak Mexikóban hatalmas birodalmat, amelynek császárját,

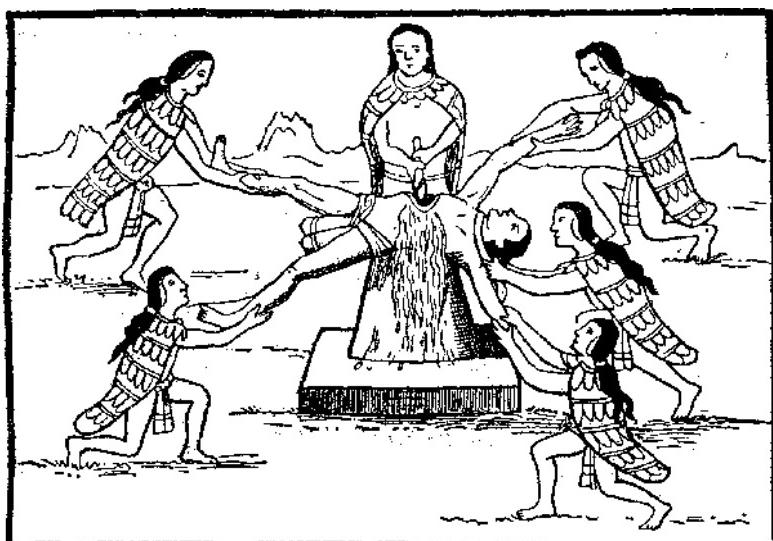

A tehuantepeci Teocalli vagy sír. A régi aztékok nemcsak templomaikat, hanem nevezetes embereik sírját is gúla formára építették. A kétféle gúla közt az volt a különbség, hogy a templomgúla tetején levő toronyszerű templomépület a sírgúláról hiányzott.

Montezumát, a spanyolok győzték le. Mind a három nép hatalmas emlékeket hagyott hátra. Pompás, faragványokkal ékes épületeik, nagy kiterjedésű piramisokra emelt templomaik maradtak. A hódító spanyolok ámulva nézték ezt az évszázados kultúrát, még jobban elcsodálkoztak az. aztékek istentisztelein s nem egyszer hitték, hogy az ördög üz játékot

velük, az tanította meg ezeket az indiánokat a katolikus vallás szervezeteinek istentiszteletének és szertartásainak az utánzására. Ugyanaz az eset ez, amivel Tibetben találkoztak a jezsuita misszionáriusok s amit még előbb Firmicus Maternus ír meg, aki a pogányok sok hasonló szokását a keresztenység ördögi majmolására vezeti vissza. Ez a kultúra ma is problémák problémája, mert vannak olyan tudósok, akik keletkezését és kivirágzását nem tudják másképp megmagyarázni, mint úgy, hogy ezt is az ősi euráziai kultúrából eredeztetik s azt hiszik, hogy a maják és a többiek is valahogy az óvilágból kerültek az amerikai kontinensre s innen vitték magukkal e kultúra magjait.

A mexikói vallás lényegében *égi testek imádása*. Különös nevű isteneik között fontos szerepe van a hajnali csillagnak (Tlanizcalpantecutli = a világosodás házának az ura), a holdnak (Cinteotl Itzlacoliuhqui = görbe obszidiánkés = félhold), az egyiknek csillagokból van a ruhája (Citlalin ícue), a másikat csillagfénynek (Citlallatonac) nevezik, kísérteteik

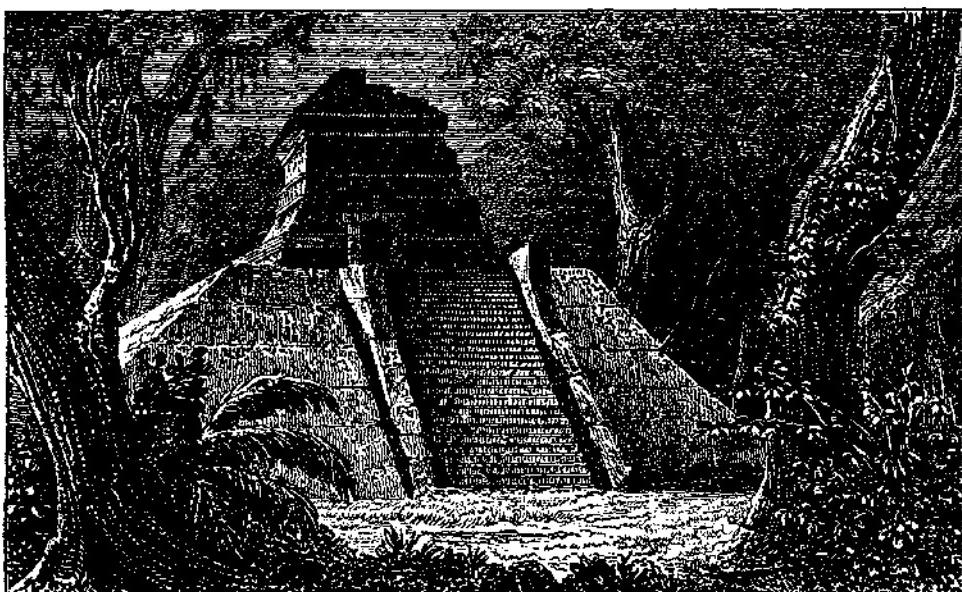

Mexikói emberáldozat. A rendkívül szemléltető képen öt pap tartja az oltáron kifeszített élő hadifoglyot, kinek melléből a főpap obszidián-késsel vágja ki a dobogó szívet. A szív az isten része, ennek kivétele után a hívek az áldozat testét szétmarcangolták, ez volt az ő részük az istennek bemutatott áldozatból.

(Tzitzimime) valaha csillagok voltak, de a földre estek és most bosszúból az emberiség zsarnokainak csaptak fel. Közülök kerül ki a halottak országának a fejedelme és több más isten. A földanya, az istenek anyja (Teteoinnan) is ebből a családból való. Palástján félhold formára rajzolt sillaságok vannak, orrából karikán aranyfélhold lóg. A termékenység egyik istene, a kukoricaisten neve „egy csillag az égen“.

A főisten: *Uitzilopochtli*, maga a nap. ő a tulajdonképpeni isten, a világ teremtője. A hatalmas piramisok tetején épült templomok az ő templomai voltak, az emberáldozatok vértől csepegő szíve az övé volt, az azték nép a nap fiainak a nemzete, felkeltét harsonaszóval és áldozatokkal ünneplik, templomaiban aranytükörök verik vissza a fényét. Hitregéik a napról szólnak: hogyan rajzik körülötte a csillagok sokasága, hogyan verse-

nyez vele a hold, hogyan ér el (napfogyatkozáskor) gyorsan műlő sikeret, de ő minden győz, minden előretör, minden diadalmaskodik. A nap felfalja a saját testvéreit, a csillagokat, de azok újra feltámadnak. Érte teremtődött a 400 ősember, hogy neki tápláléka legyen, mert a szívük és vérük az övé. Ő a háború istene, övé a háború haszna: a háborúban fogásba került hadifoglyok az ő áldozatai. Az ő templompiramisai előtt áll a kőoltár, az áldozóhely, amelyre ráfektetik a hadifoglyot s miközben papok tartják a kezét-lábát és a fejét, az áldozópap obszidiánkessel a hadifogoly vonagló élő testéből vágja ki a dobogó szívet, hogy azon vértől csepegeőn vigye fel a piramis lépcsőin s odategye az isten lábai elé. Májusban, július végén és a téli napéjegyenlőségkor voltak ünnepei. Ilyenkor kapta Uitzilopochtli a legszebb áldozatok szívét, míg a nép az áldozatok testét tépte darabokra és meg is ette, ezeken szerepelt e borzalmas áldo-

A tusapani Teocalli, melynek tetején a toronyformájú templomépület aránylag épen megmaradt.

zatok mellett Uitzilopochtlinak mézzel és gyermekvérrel gyűrt lisztből készült óriási képmása, amelyből a szív a királynak jutott, a többi részek a férfiaknak és a betegeknek. A rettenetesnek a templomban levő képmása arannyal volt bevonva, gyöngyökkel és drágakövekkel volt teleaggatva. A nyakáról nem hiányzott az áldozatok koponyáiból készült nyaklánc sem. A borzalmakba vesző napkultusz nem állt fenn ellenmondás nélkül. Az istenek között ott találjuk Cholulában „a tollas kígyót“ Quetzalcohuatl-istent, aki a napisten előtt uralkodott, de elvesztette trónját s keletre menekült, ahonnan azonban visszavárájáról. Ebben a messianisztikus hitregében vallástörténeti események tükröződhetnek vissza. Quetzalcohuatl nem kívánt emberáldozatokat, oltárára gyümölcs és virág került és a magasabbrendű, békés kultúrának az isteneként tiszteálték az aztékek. Nezahualcoyatl király pedig magában Mexikóban, a Uitzilopochtli-kultusz színhelyén tett kísérlet 1470 körül arra, hogy azt megformálja. Ki akarta

küszöbölni a napisten képét s az általa épített 9 terraszból álló templompiramis templomában csillagképek foglalták el a Uitzilopochtli hagyományos képének a helyét. Reformját az aztékek benyomulása semmisítette meg.

Számos istenségük között *Centeotl* néven tiszteletk az istenek anyját is, aki a termékenység istennője volt, akit ezért gyermekkel a karján ábrázoltak és „édesanyjuknak“ neveztek, miben a spanyolok Mária-kultuszra való vonatkozásokat láttak. Más hasonló istennőjük: *Xilonen*, a kukorica-termés patronája, akinek bizonyos mértékig a kukorica növését visszarukröző hitregéje és tisztelete borzalmakba vesző szertelenségeivel méltó párja Uitzilopochtli tiszteletének.

Emberáldozatok.

Xilonent tizenkét évesnek képzelték, aki azonban a gyorsan fejlődő tengerivel együtt nőtt és hetenként majdnem egy évtizedet öregedett, úgy hogy kukoricatörés ünnepén már egy 40 — 45 éves asszony személyesítette meg. ünnepén a javasszonyok, akik az istennő pártfogoltai, két pártra, a fiatalok és az öregek pártjára szakadtak. Az istennő az öregek pártján harcolt, de a levelekből készült labdák dobálásából és virágcsatából álló harcban a fiatalok győztek. A csatát követő éjszakán az istennőt megszemélyesítő nőt lefejezték, bőrét lehúzták s abba egy papot öltöztek fel, aki ezzel átvette az istennő szerepét s tovább játszotta a termés betakarítását s a magból fakadó új életet jelképező drámát, mikor elment a tengeri és a napisten templomába s ott a napisten öleléséből megszülte a tengeri *Mexikói istenkép*. Isten. Ugyanennek a szertartásnak a párhozatosát ülték meg február végén az „embernyüzás“ ünnepén.

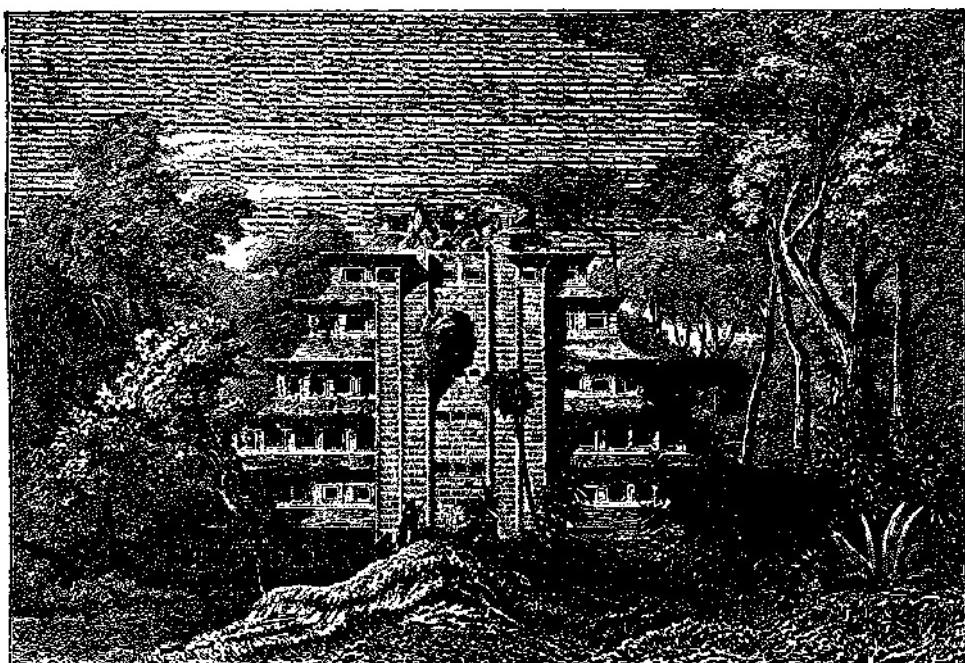
Az emberáldozatoknak nemcsak az a jelentőségük, hogy istennek szánt adományként szerepelnek. Az áldozat egyúttal az istent is jelképezi, azért leölése előtt is isteni tiszteletben részesül, mikor pedig leölték, csak legnemesebb része — szíve — az istené, testén magán a hívek osztoznak meg, hogy ezáltal ők is kivegyék részüket az istenségből. Az emberáldozat tehát communio is, amelyet csak részben s csak más hiján helyettesít a téstából készült istenkép részein való megosztás.

A papság kegyetlen babonából halálig ragaszkodott Mexikóban az emberáldozatokhoz. minden örömnép, trónváltozás, templomszentelés vagy katasztrófa százával követelte az áldozatokat. Mikor 1445-ben évekig tartó szárazság következtében óriási ínség tizedelte meg és gyöngítette le az azték népet, nem ismertek határt az áldozásban. Amíg elég erősek voltak, harcban szerezték meg az áldozatokat, mikor az éhező harcosok képtelenek voltak a háborúval járó fáradalmak elviselésére, az anahuac-törzs szerződött a tlazcalanokkal és a huetoinkokkal, hogy évenként előre meghatározott helyen megfelelő számú harcossal színleg háborút viseltetnek csak azért, hogy így szerezzék meg a szükséges hadifoglyokat. Az ínség multával aztán színleges harrok helyett megint komoly hadjáratokat folytattak, hogy istentiszteleteik folytonosságát fentarthassák.

Halottaik számára több másviláguk van. A háborúban elesettek és az áldozó kövön megáldozottak lelkei a napot kísérik reggeltől délig tartó útján, ahol délen gyerekágyban meghalt félelmes asszonyok veszik pártfogásukba s vezetik napnyugatra őket. A betegségen elhaltak egy része az esőisten országába, legnagyobb részük pedig Nuclantecutlis birodal-

mába kerül. Amíg ezek odajutnak, abba haláluktól számítva négy év telik s közben veszedelmes helyek egész során kell átmenniök, összecsapódó sziklák között kellett átsuhanniok. Képírásuk egyes tanúságai szerint Mictlan országa tulajdonképp a csillagos ég. Múmiáik is erre utaló képekkel vannak telerajzolva.

Isteneik irányítják életüket. Tölük várnak segítséget,ők küldik a betegséget, megkövetlik az áldozatokat, máskor önmegtartóztatást, józanságot kívánnak, adnak szerencsés napokat, viszont másokat ők tesznek

A papantlai Teocalli. Templomgúla, melynek lépcsőkön megközelíthető tetőteraszán volt a tulajdonképpen templom és az istenkép. Ez kivételesen nem pusztta kötömeg, hanem számos helyiségből álló épület.

szerencsétlenekké. Papjaik isteni méltóságra tartottak igényt. A papság mellett voltak magukat aszkézisben gyakorló szerzeteseik is.

Az ősaztek vallás romhalmaznak látszik. Az aztékek mai leszármazottai azonban katolikus külsejük alatt nagyon sokat megőriztek régi hitüköt, melynek istennei szentek formájában élnek, hite pedig babonává zsugorodva áll fenn.

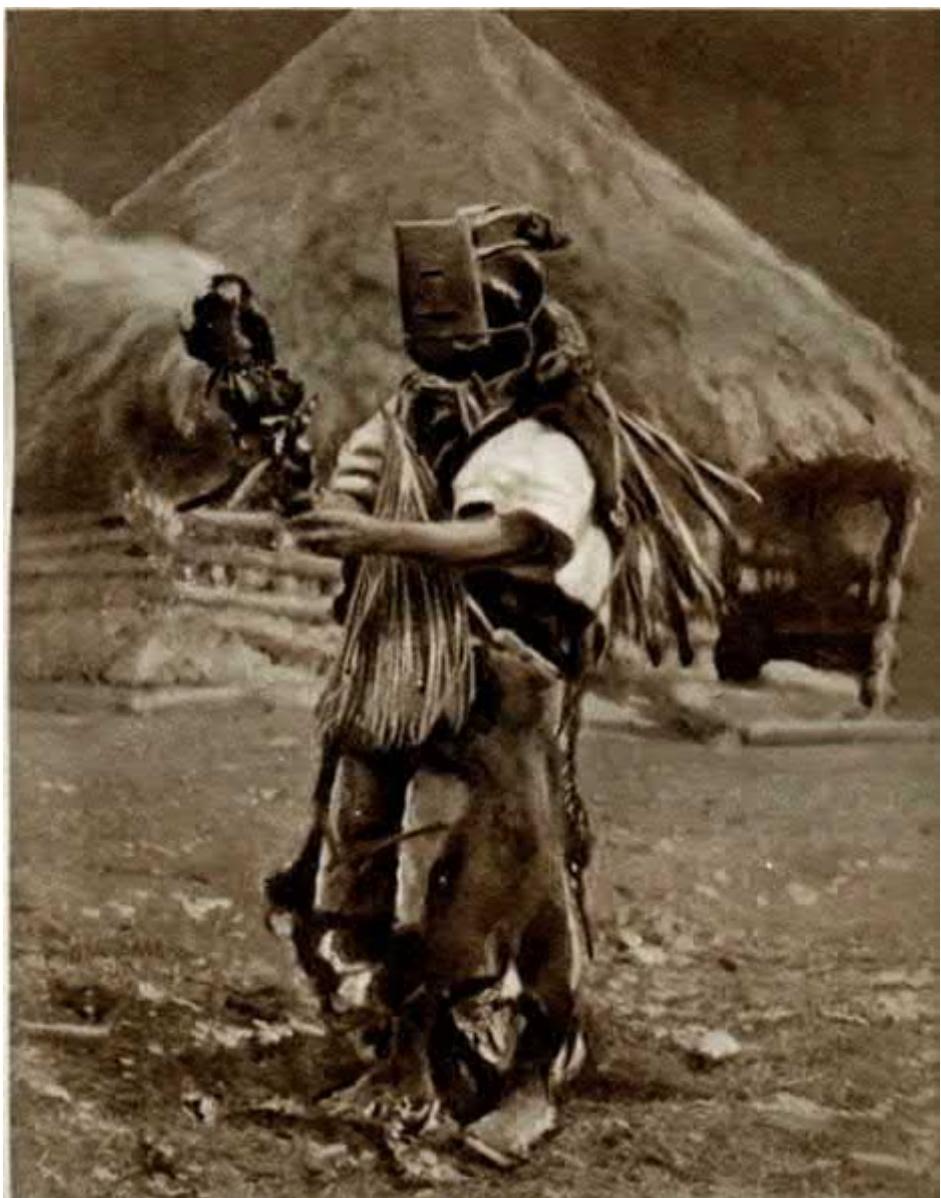
Peru.

Peru, az inkák meseországa, a másik nagy amerikai kultúrállam, amelynek csodás gazdagsága és magas műveltsége iránt az első spanyol hódítóktól kezdve máig nagy volt az érdeklődés. Perut azonban nem ismerjük olyan jól, mint Mexikót. Romjait, emlékeit nem értjük, írásos emlékeik, melyekből gondolkozásukra beláthatnánk, nem igen maradtak s ami maradt, az sincs éppen vallásos szempontból annyira átkutatva, mint Mexikóban.

A spanyolok hatalmas birodalmat találtak Peruban, amelynek élén a

Mama, varázsló és pap az ijka-indiánoknál.
(Bolinder Gustaf: Die Indianer der tropischen Schneegebirge. Stuttgart 1925- c. művéből.)

Ijka-indián álarcos, orvosságos ember táncol fáklyával a kezében.
(Bolinder Gustaf: Die Indianer der tropischen Schneegebirge. Stuttgart 1925. c. művéből)

Titikaka-tó környékéről származó benszülött fejedelmek állottak, kik a napisten hatalma megszemélyesítőinek tartották magukat. A peruiak régi vallása is napimádás. A férfinak képzelt nap a teremtő erő megtestesülése,

Inka, perui király, kinek öltözetén fontos dísz a nap és az emberfejek, melyek a napkultusz legfőbb áldozatai. Egyik kezében pajzsalakú kétfejű sasos címer (1. a kétfejű sast a hettitáknál is!), a másikban keresztalakú királyi pálca.

társa, testvére és felesége: a hold istennője. Az inkák a nap fiainak tartották magukat. A naptemplomokban növényi, véres és égő áldozatokat mutattak be táncok és énekek kísérében.

A cuzcoi naptemplom a legjelentékenyebb templom, amit amerikai benszülöttek építettek. mindenik falát aranylemezek borították, a keleti fal mellett volt a főoltáron a nap óriási alakja egyetlen vastag aranylemezből. Mellette voltak az inkák mumiái aranyozott trónokon s a templomnak minden kapuja szintén aranyozott volt. A templom körül szintén aranyozott díszítésű zárdák és öt pavillon volt. Az első pavillonban a hold óriási ezüst szobra mellett voltak az inkák nejéinek a mumiái. A második pavillon a csillagoknak szenteltetett s teteje az égboltot utánozta. A harmadik pavillon a szívárvány, a negyedik a mennydörgés és a villámlás tiszteletére épült. Az ötödikben voltak a főpapoknak, kik mindenkoran az inkák rokonai voltak, fogadó és tanácskozási termei. Az isteni szolgálatban szereplő apácák (napszűzek) számára távol a templomtól óriási zárda állt, melyben rendesen 1500 szűz élt, kiket rettenetes büntetés ért, ha megszegtek szüzességüket, ők készítették az inka és családja számára a ruhákat, ők őrizték a szent tüzet, sütötték a szent kenyéret s ők égették «. szent italt. Később az inkák feleségei közülök kerültek ki. Négy nagy ünnepet tartottak évenként. Ezek közül a decemberi a nap fiainak az ünnepe volt. Említésremélő, hogy gyermekeiket születésük után a 15. és 20. nap között vízzel megkeresztelték.

A gazdag és jókarban levő régi leletek vallási szempontból váló fel-dolgozása után remélni lehet, hogy a peruiak vallásának sok, most ho-mályban levő részére is fény derül. Ennek a feladatnak azonban a tudomány csak a legelején van.

Ezek mellett az ásataggá és történetivé vált vallások mellett nem lesz minden érdek nélkül való egy olyan törzs vallásának a leírása, amely ezek-nek a vad szertartásoknak, az emberevésnek egy részét korunkba is át-mentette és talán ma is gyakorolja.

Az uitotok vallása.

Kolumbiában, a Rio Orteguasa partjain nagy cölöpházakból álló tele-peken él az uitoto indián nép, mely még kb. 25.000 főből áll s mely úgy szokásai, mint vallása szempontjából meglehetősen érintetlen. Vallásuk sok régies vonást őrzött meg, azért érdemes vele behatóbban foglalkozni.

Az *uitotok világa* öt egymás fölött elterülő rétegből áll. A legfelsőbb réteg (sünamo idiako), melyben egy csodálatos, közelebbről *meg* nem ismer-hető, mindenható varázserővel rendelkező lény, Sünamo él, Sünamo menny-országá, melyről hitregéik részleteket nem tudnak. Alatta van a második mennyország, melynek legfelsőbb rétege reredeiko, a sárgás fény országa, középső része Husiniamuínak, a napistennek a tartózkodási helye. Ez a hely roppant meleg. Hogy a földet sugarai meg ne pörkölhessék, közé és-a föld közé van beiktatva a hiarereiko vagy mogoguiko, a vörös vagy kék menny. A földnek (anadiko, az alsó, vagyis a menny alatt levő rész) sajá-tos neve: nikarani, ami álomképet jelent. A föld és a földi élet csak álom-képekhez hasonló műlő világ és szétfoszló valóság a mennyel és az alvilág-gal szemben. A föld alatt levő első alvilágban, Okinuyema-világában tar-tózkodnak a meghalt elődök szellemei, alatta van az emberiség ősatyjának a lakhelye a hudyarai vagy igori, a tűz és a lángok világa.

Az *emberiség ősatyja* (moma = atya) álomképeit, gondolatait való-sította meg a teremtés által, szavaiból lett a világ s mindaz, amire a vilá-gon az embernek szüksége van. Álmaintak nem volt reális alapjuk, azért varázstudománya és lehelete segítségével realizálta őket úgy, hogy erre a már tartós alapra ráépítette az egész ötemeletes világot. Egy hitregéjük szerint a vizek mélyén élő kígyót saját testéből teremtette. A víz a szájá-ban összefutó és kiköpött nyálból lett s az évenkénti termésben is az ős-anya lelke testesül meg. Mert az ősanya meghalt s lenn él az alvilág tüzes részében. Ez a tűz az örökélet tüze. Az első emberek barlangokból jöttek elő. A tűz, amit magukban hoztak, nem az igazi tűz, azért kell meghalniok. *Husiniamui* a nap, aki szintén ember volt és a földről ment az égbe, as igazi tűz birtokában fényesen ragyog és halhatatlan. Saját testvérei a törzsfönökök esküdtek össze ellene; legyőzték s a holttestét megégették. A lángok azonban Husiniamuit az égbe vitték. Belőle lett a nap, aki nem felejtette el a vele történt igaztalanságot: dühös harcot vív a világgal, elsősorban a holddal, amelyet minden nap legyőz, amelynek a fogyását és a nap előtt való elhalványodását hitregéjük úgy fogja fel, hogy Husiniamui a hold fejét megeszi, — vért ont, indulata az ég pírjában, a nap vérvörös színében is kifejezésre jut — s mindenekfölött emberáldozatokat kíván: diadal jel vénye az emberáldozatok fogaióból készült nyaklánc. Husiniamui csak az áldozatok fejére tart igényt. A megfölt fej az övé, az ál-dozatok többi részét átengedi híveinek. Husiniamuihoz csak kiváltságos emberek kerülhetnek fel, még pedig úgy, ha holttestüket elégettetik — ez a törzsfönökök eltakarításmódja — a közönséges módon eltemetett embe-rek ősatyjukhoz az alvilágba jutnak s annak felsőbb rétegében tartóz-kodnak.

Bármennyire előtérbe kerül is a napban megtettesülvő Husiniamui az uitotok vallásában, a vallásuk mégis *holdvallás*, a főistenük mégis a holdat reprezentáló *Moma*. Hitregéik hosszú fonalát fűzik össze az elbeszéléseknek, nagy ünnepeik és kultuszuk azonban inkább a holdtisztelettel állnak kapcsolatban, ünnepeik a holdváltozásokat, a hold sorsát tükröztek viszszá, a föld termékenysége a hold változásaitól függ, a termés az ő lelkének a gyümölccsé válása. A hold az áldás, a nap a veszedelem. A hold a kinyilatkoztatás istene is: ő tanította meg az embereket arra, hogy a világ hogyan keletkezett és arra is, hogy miképpen kell őt tisztelniök.

A hold és a napkultusz mellett sokat foglalkoztatják képzeletüket a „megfoghatatlan és titokzatos” szellemek (hanai). Ezek alaktalan lelkek, akik éjjel csatangolnak és az emberekre nézve igen veszedelmesek. Van olyan, aki barlangban lakik, megeszi a gyermeket s sok emberevet vadállatból álló társasága van. Békaformájú szellemek eszik meg a holdat^ kígyószellem nyomja meg a leányokat. Az ember és állat közt nem vonnak éles határvonalat. Vannak állatok, amelyek emberekké változva lányokat kérnek feleségül (ii). Víz alatt élő hal- és növényszellemektől (buneisai) függ a halászat és egyes termények bősége. Az özönvíz a halszellemek bosszúja volt az első halért, amit az emberek megettek. Az emberek legnagyobb ellenségei a nap országából való szellemek (rigai), akik nevüknek megfelelően emberhúsból élnek. Állat- (dögkeselyű) vagy gyermekformában jönnek a földre és ők eszik meg a Husiniamui által megölt emberek fejét. A védőszellemek viszont az embereknek minden bajukban és munkájukon tanácsot adnak, veszedelmeiktől megvédik őket. Egészen sajátságos nézetük van a második énről. Ha valaki vízbe esik és halottnak látszik, de életredörzsölök, akkor az a lelke, amely kiment belőle, állttá változhatik és így az illető éneje két formában él tovább. Ilyen meséjük sok van, amelyek különben lényegükben egyeznek a mi állttá varázsol emberekről szóló meséinkkel.

Az oldalbordában tartózkodó lélek az élő emberben nem játszik különösebb szerepet. Igazi élete akkor kezdődik, mikor az ember meghal és valamelyik jóságos őse lelkét kiszabadítja szűk börtönéből. A kiszabadult lélek rendesen az élő másra, de lehet parányi törpe vagy óriás, sőt állat vagy féregformában is meg jelenhetik. Meglátogatja álmuiban hozzátarozót. Sokszor bosszút áll az életben vele történt igazságtalanságért, sebeket üt, betegségeket okoz. A varázslók lelkeket tesznek rabszolgáikká s-azok segítségével űzik mesterségüket.

Ünnepeik táncos felvonulásokból, énekekből, az istenekhez és ősökhöz való fohászkodásokból áll, a szellemeket amulettek és varázsszerek segítségével tartják távol maguktól.

Az eszkimók vallása.

Amerika őslakói közé tartoznak, de az ázsiai sarki népekkel, sőt a mongolokkal is valószínűleg rokonságban állnak a Grönland szigetén és Amerika sarki tájain lakó eszkimók (indián szó, jelentése: nyershúsevő), akik azonban magukat egyszerűen inuit-nak, embernek nevezik. Vallásukat legutóbb Fridtjof Nansen tanulmányozta és írta le. Leírásának legfontosabb részeit adjuk a következőkben:

A lelekben való hit.

Ez a még élő, de a keresztenység fölénye következetében előbb-utóbb szintén teljesen kipusztuló hit a természetet lélekkel áthatottnak képzelik. *Mindenek lelke van.* A könek, a házieszköznek éppúgy, mint a hegynek és víznek, a tengernek és a szélnek, az állatnak és az embernek. Ez a lélek eredetileg benn lehet a tárgyban, vagy valamely meghalt emberből vagy

állatból költözhetik bele. Ez a lélek a tárgy inuája = birtokosa. Inuája van minden hegynek, minden gleccsernek, minden folyónak és minden tónak. Van inuája a levegőnek, sőt elvont fogalmak sem szükölködnek inua nélkül. Ilyenek a szenvédélyek inuái, vagy az éhség inuája. Az inuák rendesen láthatatlanok, de szikra vagy láng formájában meg is mutatkozhatnak. Ebben a formában fölötté veszedelmesek. Az emberben is van inua, ez a lélek, amely szintén láthatatlan. Az angekoknak azonban megvan az a sajátos tehetségük, hogy az emberi lelke megláthatják. Ezen alapszik varázshatalmuk nagy része, az a képességük, hogy felismerhetik az emberek betegségeit s az általuk látott lelkeken keresztül kárt okozhatnak az embereknek. A lélek neve tarajk. Ennek a szónak a tarrak = árny szóval való összefüggése azt mutatja, hogy a lélek és az ember árnyéka közt is lehetett valami összefüggés, újabban azonban a keleti grönlandiak azt hiszik, hogy a lélek egészen kicsiny, kezünknel-ujjunknál nem nagyobb lény. Más felfogás szerint az embernek két lelke van: az árnya és a lehelete. A lélek a leheettel legszorosabban összefügg. Az angekok rálehel a betegre s ezzel új lelke fúj belé. Az angmagsalik hite szerint az embernek még több lelke van. A legnagyobb a gégejében lakik, a többiekn a baloldalában helyezkedtek el és verébnagyságú emberkék. A még kisebbek olyanok, mint ujjunk egy-egy ízülete. Ha valamelyiket elűzik a helyéből, akkor az illető testréss megbetegszik. Az emberi lélek meglehetősen önálló lény: a testet elhagyhatja s ezt különösen élénk álmaink idejére szokta megcselekedni. Elmegy vadászni, vagy más szórakozást keres. Néha otthon is marad, mikor a test idegen tájakon kóborol. Ez a magyarázata a honvágynak. A lélek el is veszhet, sőt gonosz praktikákkal ki is lehet lopni a, testből. Az angekok azonban vissza tudja hozni az elcsatangoló vagy elveszett lelkeket, sőt új lelkeket is teremthet páciensének, melyet nyúlból, rénszarvasból, madáról vagy újszülött gyermekből idéz bele. Az ember harmadik alkotó része a neve. A grönlandiak gyermekéiket leginkább halottaik nevén nevezik, mely szokásuknak az az alapja, hogy a névvel a nevet viselt halott lelkét is közlik az újszülötttel. A névvel és annak halott horodójával való azonosításból az is folyik, hogy a gyermek pl. kötelességeinek tartja megölt vagy tengerbe veszett rokonának a megbosszulását. Halott ember nevét különben kiejteni nagyon veszedelmes. A belőle folyó veszedelemtől való félelemben az eszkimó annyira megy, hogy ha hasonnevűtársa meghal, megváltoztatja a nevét és ha az illető állatnevet hordott, akkor a halottól való féltében képes annak az állatnak is más nevet adni. A keletgrönlandi saját, sőt gyermekei nevét sem szereti kimondani.

Halál, másvilág.

Lélekhitük az oka annak, hogy a *haláltól* és a *halottól* nagyon félnek. Egyes eszkimótörzsek ugyan nem hisznak a másvilági életben, a legtöbb törzs azonban hisz benne. Ezek — ha csak lehet — nem engedik, hogy betegeik rendes kunyhójukban haljanak meg. Inkább az időszaknak megfelelő téli vagy nyári sárat készítenek a számára, abba viszik át és — ott magára hagyják. Ha mégis előfordul, hogy valaki lakott kunyhóban hal meg, akkor a kunyhót a hátramaradottaknak el kell hagyniuk, sőt a kunyhóban levő eszközöket is mind meg kell semmisíteniük. Az igluliki kerületben a gyászoló özvegynek hat hónapig nem szabad főtt húst ennie. Az özvegy férfinak pedig nem szabad halászna és vadászna.

Az eszkimók mennyországa (Qudliparmiut) az égben van. Lakói boldogan élnek, örök világosságban járnak, a mennyországban nincs hó, nincs jég, nincs vihar, van jó ivóvíze, vadja, madara bőséggel, nem is szomorú és nem is fáradt benne soha senki. A lelkek táncolva, dalolva élnek.

A pokol (Adliparmiut) a föld mélyén van, ahova soha nem süt a nap. örök a zaj, a hóesés és a vihar. A hideg irtóztató s minden jég borít.

A keleti partvidékeken az a hit járja, hogy az északi fény nem egyéb, mint koraszülött, meggyilkolt vagy titokban született gyermekek lelkének sugárzása. „Ezek a gyermeklelkek kézen fogják egymást és kavargó körtáncot táncolnak. Labdázni is szoktak, még pedig méhlepényből készült labdával és ha árva gyermeket pillantanak meg, eléjük szaladnak s földhöz vágják őket. Játékukat füttyszerű éles sikoltgatással kísérik“.

Másvilági utaikra a halott lelkeket szerszámaik, fegyvereik, sőt ruháik inuitja is elkíséri, a gyermeket sírjára kutyafejet tesznek, hogy a jószimatú kutya elvezesse őket a holtak országába. A bártalan és ostobácska gyermeket maguktól nem találnák meg ezt a meglehetős hosszú ideig tartó utat.

Szellemek.

A grönlandi sok természetfölötti lényt ismer. Az emberekhez legközelebb állnak az angekokok szolgálattevő szellemei, a *tornakok*. Ezek az ősök, halottak lelkei. De lehet a tornak *állat-lélke* is, vagy emberszabású, más természetfölötti lényeké, ilyen pl. a *kivitut* szellem, vagy a tengeri és szárazföldi szellemek sokasága. Távoli európaiak lelke is lehet.

A *tornak* szellemknél hatalmasabb, valósággal fejedelemszámبا megy köztük a *tornarssuk*. A tornarssukkal az angekok csak tornakja segítségével érintkezhetik. A kereszteny hittérítők ördögédegradálták.

A tenger állatain Arnarkuagssak (vén asszony) óriás asszony ural-kodik. Ez valami hatalmas angekok leánya volt, aki a viharos tengerről való menekülés közben leányát a tengerbe vetette s mikor az a csónakba kapaszkodott, mnég az ujjait is levágta. A levágott ujjakból és kézförből fókák és cethalak lettek, a lány pedig a tenger mélyén ezeknek az állatoknak az uralkodónője lett.

Az egek világába fölvándorló leleknek magas hegy ormán Erdlaversissok (bélkiszedő) asszony háza mellett kell elhaladniok.

A tengeren a kajakost *iguerssuit* (sok láng, nagy tűz = a szellemek sokasága veszi körül, ezek közül a legtöbb jó lélek. Ezek eredetileg szakadékokba zuhant emberek voltak, akiket a gleccserek befödtek. Az égből kellett egy emberpárnak leszállania és benépesítenie a földet.

A belső vidékek jégmezőin laknak a toriut, v. inorutsit, v. timersit nevű szellemek, akik az emberek barátai és néha feleséget is cserélnek velük.

Az *igalidiik* egész konyhát cipelnek a hátukon, amelyben egy egész, fókát meg lehet főzni, az *erkigdiliték* teste felül ember, alul pedig kutyaformáju. Az *isserakók* „fordítva pislognak“, vagyis a szemük nem vízszintesen, hanem függőlegesen áll.

Sajátságos meselény a *Kivitok*, aki tulajdonképpen emberekkel meghasonlott ember. Ha egy év múlva nem tér vissza az emberek közé, óriássá nő, rénszarvasbőrbe öltözik, arca megfeketedik, haja fehérré őszül* minden tudóvá lesz, távolba hall, tudja, mit beszélnek az állatok is! Ennek ellenében nem szabad emberekkel érintkeznie, csak néha lopódzik be emberek közé s lop magának valamit, nem hal meg soha. Aki azonban valaha megbántotta, az félhet a bosszújától. Az *igdlokok* alakja olyan, mintha két egyenlő részre hasított embernek a fele volna. Fél feje, fél szeme, fél karja, fél lába van.

Teremtémondák.

A világ szerintük vagy magától lett, vagy mindig volt és mindig lesz.. Teremtémondájuk tehát nincs. Az ember teremtésével se sokat foglalkoz-

nak. Egyesek szerint az első ember növénymódjára nőtt a földből s aztán egy kis földhalommal házasodott össze. A földhalomnak leánya született; ez volt az első asszony.

Az európai emberek eredetéről azt tartják, hogy volt egyszer egy eszkimó asszony, aki sokszor férjhez ment, de egy férjével sem tudott megférni. Végül egy kutyához ment feleségül, akitől néhány emberformájú gyermeké és néhány kiskutyája született. Ezeket egy ócska csizmatalpra helyezve kitette a tengerre s azt mondta nekik: *Eredjetek s legyetek kavdlunákok* (európaiak)! Emberformájú gyerekeit fűzfalevelekre tette s betette a szárazföld belső vidékére. Ezekből lettek az indiánok.

A kutyától való származás hite megvan más népeknél is. Számos indiántörzs vezeti vissza eredetét arra a hitre, hogy az első nő kutyával párosodott s ők ettől a pártól származnak.

A halál oka egy monda szerint egy öregasszony kívánsága, mások szerint a kígyó és a tetű versengésének az eredménye. Ezek ketten fogadtak abba, hogyha a kígyó ér el hamarabb az emberekhez, akkor örökké élhetnek, ha azonban a tetű a kígyót megelőzi, akkor meg kell halniok. A kígyó beleesett egy szakadékba, a tetű elsőnek érkezett be, s az embereknek meg kell halniok.

Más dolgok származását mind saját tényeikre vezetik vissza.

A halak úgy keletkeztek, hogy egy öreg eszkimó egyszer fát hasogatott s néhány forgácsot a lába közt végighúzván a tengerbe hajított. Ezekből lettek a tengeri állatok. A cápa egy eszkimó asszonynak a szél által elsodort kendőjéből lett s mivel az haját éppen vizelettel most volt meg, a cápa azért olyan vizeletszagú.

Az égitestek valamikor emberek voltak. A hold foltjai úgy keletleztek, hogy a nap és a hold földi emberek lévén, egy házban laktak. A nap asszony, a hold az öccse. A napot minden éjjel meglátogatta szép fehér rénszarvas bundában egy férfi. Az asszony tudni akarta, ki a férfi, bekormozott kezét éjjel végighúzta a hátán, másnap már a hold foltos volt. Az asszony levágta felemlőjét odadobta a holdnak és menekült előle. Azóta is kergetik egymást az égen. A nap csak előlről szép, hátulról csak borzalmás csontváz. A hold megőrizte szerelmes természetét, ma is lejár a földre. Az asszonyoknak órizkedniük kell tőle.

A mennydörgést két vérn asszony intézi, akik valami keménnyé száradt bődarabon veszekszenek, azt rágatják ide-oda. Közben a mécsesük felől, ez a villámlás.

A ködot valami iszákos tornarssuk csinálja, aki annyit iszik, hogy végül megreped és a belsejéből kiáramlik a góz.

Az esőt egy *Asiak* nevű lény önti.

Angekok.

Papjaik az *angekok*, akik azt állítják, hogy a szellemekkel beszélni tudnak, eljutnak az égre és az alvilágban, megidézhetik a tornarssukokat. Főténykedésük a téli szellemidézés. A szellemidéző iszonyú lármát csinál, ordít, bömböl, hasbeszél, nyög, jajgat, nyöszörög, kacag — szóval komédiázik. A hívek azonban azt hiszik, hogy a láarma — megjelent szellemektől származik.

Az angekokok soká (néha 10 évig is) tanulják a mesterségüket. Hogy az inas igazi angekok lehessen, kell, hogy egy medve elragadja, a medve karmaiból egy felbukkanó rozmár kiszabadítsa, ivarszerveinél fogva elhurcolja, elvigye egész az ég pereméig és ott fölfalja. Csontjai onnan hazavándorolnak, találkoznak húsrészeikkel, egybenőnek, úgy, hogy megint épkeztláb ember és pedig szabadalmazott angekok leszen belőle.

Az angekok gyógyítanak, még pedig ráleheléssel, varázsigékkel, ráimádkozással. Magtalan asszonyoknak úgy szereznek gyermeket, hogy felmennek a holdba és onnan dobnak neki egyet. Ezután a fáradtságos út után az angekok megszerezte azt a jogot, hogy az illető asszonnyal háljon.

A siker azonban mindenig a — fizetségtől függ. Ha az angekok nem ért el sikert, akkor nem kapott elég fizetést.

A fekete mágiával (varázslás, ártás) az *ilisitsok* foglalkoznak. Ezeket mindenki gyűlöli, mert az a hit róluk, hogy ők okoznak minden bajt és halált. Azért, ha valamely vénasszony abba a hitbe keveredett, hogy *ilisits* lett, irgalmatlanul agyonveték.

Amulettek.

Amulettje majdnem mindenik eszkimónak van: állat vagy ember-alakú tárgy, amit varázsige ruház fel bűvös tulajdonságokkal. A férfiak fókabőr zacskóba varva a mellükön, az asszonyok a hajukba rejtenten hordják. Vannak háztetőbe, a sátor bőrfalába, vagy a kajakba rejtentő amulettek. Ha valamely eszkimónak madár vagy hal amulettje van, bizonyos bűvös igét kell csak elmondania, hogy madárrá vagy hallá változzék. Amullettül hodják az elődök ruháinak darabjait.

Betegség, ellenség, mindenféle veszedelem ellen vannak bűvös mondásai, melyeknek hatása ugyanolyan, mint az amuletteké.

Varázsnekeikkal elődeiknek a szellemét hívják segítségül.

Áldozatokat vajmi ritkán mutatnak be. A *Kungusutariek* nevű szellemek rókafarkot szoktak áldoznia, hogy jó halászatuk legyen. Hegyeknek és gleccsereknek is mutatnak be áldozatot, többnyire ételt és italt, de gyöngöt vagy értékesebb holmit is szoktak tengerbe dobni.

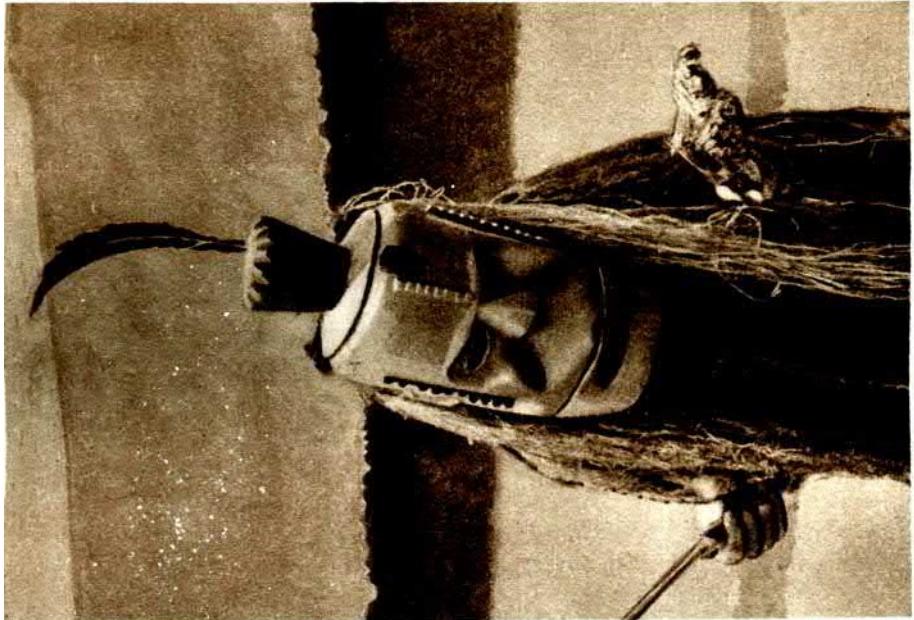
Ősi pogányságuk maradványaiból ma már többnyire csak a *kivitokról* szóló hit maradt meg. Ezektől a hegyi lényektől nagyon félnek s rémlátásuk mindenkorban rábukkan valami kivitokra. Ha valamijük elvész, azt a kivitok lopta el, ha egy kajakos tengerbe pusztul s holttestét nem veti partra az ár, azt tartják, hogy a hegyek közé ment és kivitok lett.

T I T K O S S Z Ö V E T S É G E K

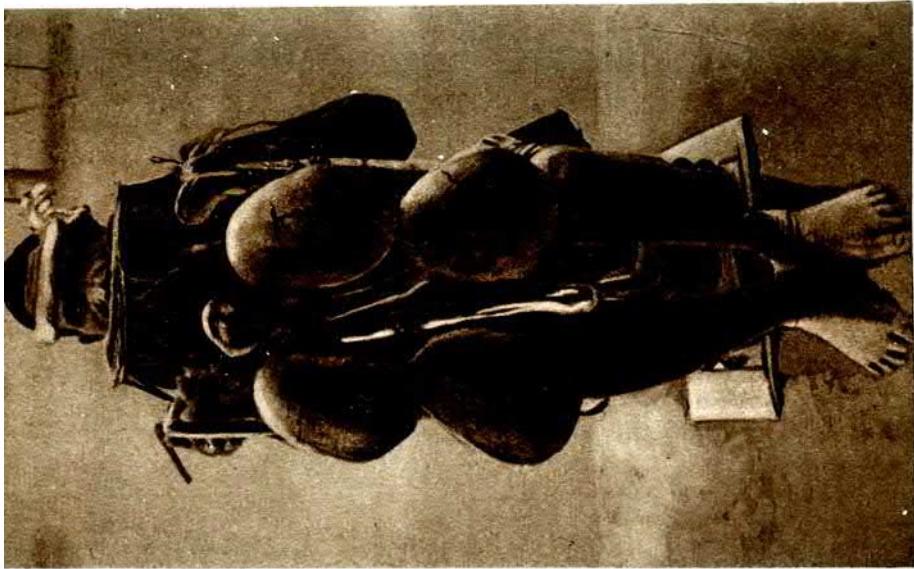
A primitív népek vallásos életében nagy szerepet játszanak az élet nagy kérdései. A születés, a férfiúvá és nővé érés, a nemi élet megnyilvánulásai, betegségek és halál — minden nagy rejtelylek, melyek megoldása, előidézése vagy a tőlük való óvakodás a létfentartás mellett legfontosabb része életüknek. Életük tagozódása, a férfi és nő között levő nagy válaszfal hozza magával, hogy ezekre vonatkozó tudásuk nem lesz sehol általános ismeretté, hanem szűkebb körök tudománya marad. Egyes dolgokat csak a nők tudnak, másokat a férfiak őriznek hétpécstílusban titokként s ahhoz a nőket nem engedik hozzáférni. Nőnek nem szabad a férfi fegyveréhez hozzáérni, mert annak kicsorbul az éle, vagy egyszerűen hasznavezetettlené lesz, nőnek nem szabad a férfiak táncán, mulatságán jelen lenni, nőnek nem szabad egyes áldozatokon részt venni és jaj nekik, ha az áldozóhelyre teszik lábukat! ... A férfiak külön házakban élnek, a nővel való érintkezést csak a legritkább esetekre korlátozzák, az ijkáknak külön kunyhóik vannak a feleségükkel való érintkezésre s különösen vallásos téren gyakori, jól elmélyített és sokáig megmaradt a két nemnek ez az elkülönítése.

Az elkülönülésből szinte szükségszerűen folyik, hogy a két nem útja különválik és hogy a két nemnek titkaik vannak egymás előtt. Ebben a légiörben születnek meg a misztérium hitek és a különböző titokzatossággal körülvett titkos szertartások, melyek között legáltalánosabban elterjedtek a pubertás korszakát lezáró avatási szertartások. A felnövő ifjak nemi érettségre jutva kerülnek be a férfiak sorába, ettől kezdve élhetnek nemi életet és házasodhatnak, de ezzel együtt vállalják a férfiak munkáját is: fegyvert kapnak a kezükbe, részt vesznek a vadászatokon és a háborúkban, szóval a közösség teljes jogú tagjai lesznek. Ez az avatás néhol körülmetéléssel, másutt phallikus szertartásokkal, táncokkal és hasonlókkal és a legtöbb helyen próbára tétellel, bőjtöléssel, külön zárt helyen való tartózkodással, és oktatásokkal van összekötve. Ez az az alkalom, amikor az ifjakat beavatják a férfiak tudományába s feltárrák előttük primitív életük egyes titkait és az avatástól kezdve követelik meg tőlük, hogy tudatosan alkalmazkodjanak népük erkölcséihez.

A torresstraiti szigeteken az ifjak avatása a következő erkölcsi oktatás kíséretében történik: „Ne lopj. Ne végy el semmit engedelem nélküli. Ha szigonyra bukkansz s azt engedelem nélküli elveszed, hogyan fogod azt visszaszolgáltatni, ha eltörök? Ezentúl ne játsz kisfiúkkal és kislányokkal, mert mostantól kezdve nem vagy gyermek többé, hanem férfi. Ha valaki vizet vagy ételt kér tőled, ha kevesed van, adj keveset a kevésből, ha felesleged is van, felezd meg vele. Gondoskodj atyádról és anyádról még akkor is, hogyha neked és a feleségednek szűkölködnöd kellene miattuk. Halászsákmányod felét juttasd szüleidnek és ne légy szűkmarkú velük szemben. Anyáddal soha ne beszélj keményen. Atya és anya olyanok, mint a gyomrodban levő étel. Ha meghalnak, éhséget és

A leopárd-típusú lársaság tagja útrakészen. A kellben álcázott tagok ejjel abban utánazzák a leopárdot, hogy hozzá hasonlóan rabolnak.

Fetisdo Togóból, hatásának erősítésére koponyák és más embercsonkok vannak raffgatva.

ürességet érzel utánuk. Ha a testvéred küzdelembe megy, menj vele és ne engedd őt előljárni“.

Ezeken a titokzatosságba burkolt ritusokon kívül számos oly titkos szövetség van, mely a vallás mélyebb és igazibb értelmétől hűtőként órzi hétpécsétes titokként. Egyesek az uralkodó vallásos felfogással szemben álló meggyőződéseik és szokásaiak üldözése miatt húzódnak vissza jótékony homályba, de nem ritkák köztük azok sem, melyek hatalmi szervezetek s a titokzatoság leple alatt azért működnek, hogy bizonyos megfélemlítő eszközök és formák használata segítségével zsarnoki hatalmat gyakoroljanak embertársaik felett.

A legtöbb titkos szövetség Afrika négerei között virágzik. De megtaláljuk őket a görög vallás misztériumaiban, a mohamedán vallás hajtá-saként az asszasinokban és a hindu vallásban a cakták társaságában.

Az egboe-rend.

Az afrikai titkos szövetségek közül leghíresebb az egboe-rend, amelynek 11 fokozata van. A három felső fokozatba (a nyamba) tartozók a rend tulajdonképpen vezetői, ők osztoznak a fizetendő felvételi díjakon. Rabszolgák a három felső fokozatba nem vehetők fel. A rend feje rendszerint a király, akinek erre törekednie kell, mert különben hatalma árnyék-hatalommá süllyedne a rend befolyásával szemben. A rend fokozatai külön ünnepeket tartanak, azokon határozzák el akcióikat, hogy hogyan terrorizálják a rendtől távolabb állókat. A rend oly hatalmas s üzleti jelentősége is oly nagy, hogy régebben a hajóskapitányok sokszor üzleti érdekből bevásárolták magukat a rend alacsonyabb fokaiba.

A yeve-szövetség.

Igen érdekes a Dahomében elterjedt yeve-szövetség is, amelynek életéről, szokásairól és céljairól meglehetősen jól vagyunk tájékozva. A yeveszövetség *Agbui*, *Voduda* és *So* istenek tiszteletére alakult. Az eredetiek három külön isten idők multával közelebbi viszonyba került egymással, az első kettő azonosítatott és *Vodu-Agbui* néven tisztelték, So pedig, aki eredetileg a villám istene volt, *Vodu-Agbui* feleségévé lett. A két yeve isten hatalma abban nyilvánul, hogy hatalmas csodákat tesznek és hogy törvényeik lábbal tipróit azonnal megölnek. Egyik csodájuk az, hogy a szövetség asszonyait leopárdokká tudják változtatni, a másik, hogy a megevett halat a megevő gyomrában fel tudják támasztani, a harmadik, hogy a yeve által megölt emberek életét vissza tudják adni stb.

A leopárdával változás a műdüh tipikus esete. Ha a szövetségen kívül álló egy yeve-tagot a nevén nevez, a yeve-tag azonnal megvadul. Felmászik a provokáló háza tetejére s azon lyukat hasít. Nekimegy a kerítésének és azt ledönti, ha valahol egy fazekat talál, azt földhöz vágja s mikor kidühöngett magát, elmegy az erdőbe vadállatnak, a valóságban azonban elmegy társaihoz a kolostorba s velük jót eszik és iszik. A provokálót azalatt munkába veszik a jókarók. Fenyegetik, felvilágosítják tettek következményeiről s azt ajánlják neki, hogy engesztelje ki a yeve-tagot, ha nem akarja, hogy az állattá változva a legborzasztóbb pusztításokat vigye véghez. A kiengeszelés hatalmas összegű váltságdíj felajánlásával kezdődik. A bajba jutott ember elmegy a paphoz a pénzzel. A pap még jobban megijeszti. Azután előkeríti a vodu-asszonyokat, akik vörös agyagot szerezve kimennek a megvadult yeve taghoz s vízben feloldott agyaggal bakenik az egész testét, a hajába folyondárt akasztanak, hogy minél vadabb legyen a kinézése, a hátsó részére faroknak valami ugorkaszűrű növényt kötnek. Ebben a rettenetes állapotban kerül elő a yeve-tag,

mire megbotránkoztatójának megcsinálják a számadást: a majdnem állattá változás veszedelmének az előidézéséért fizet 160—180 márkányi összeget, meg egy vég fehér és egy vég kék vásznat, azonkívül a felmerült költségeket szintén tartozik megtéríteni.

A megevett hal feltámasztása hasonló veszedelmekkel jár, — de mégint csak a yeve-szövetségen kívül állóra! A yeve-szövetség tagjainak tilos az adege (harsa) nevű halfajtát megenniök. Miután azonban a hal jó s a tiltott gyümölcs édes, a yeve-tagok előszeretettel lépik át a törvényt s eszik a harcsát. Ha egy nem yeve-tag meglátja őket a tiltott gyönyörűségük űzése közben, a yeve-tagot megint megszállja a maga istene és megvadul. Nekimegy a víznek, iszappal keni be magát, bepiszkítja a ruháját s ezt csinálja körülbelül 20 napig. A megvadulás okozójának megint büntetéspénzt kell fizetnie s mikor ezt lefizeti, megróbálják a megvadult tagot lecsillapítani. A lecsillapítás olyanformán történik, hogy a gyomrában megelevenedett halat az illető kiadja. A rend levest főzet, amit a megvadult megeszik s fogat egy kis halat, azt a megvadult — úgy, hogy senki sem látja — a szájába veszi, azután dobszóra táncolni kezd. Táncközben a hal a körülállók nagy bámulatára kiesik a szájából, mire a jelenlevőkből kitör az ámulat: „Yeve nagyon hatalmas. Hallevest evett s ime a hal élővé változott!”

A yeve-halott feltámasztása így történik: Ha valaki háborúban vagy verekedésben félholtan marad a tett helyén, a yeve-papok felszedik, elviszik a yeve-kolostorba s az illetőnek kötelessége magát halottnak tétedni. Azután megölnek egy kutyát s azt addig hagyják feküdni, míg oszlásnak nem indul. Ha a kutya teteme megbüdösödött, a papok megvadulnak. A kutya tetemét gyékénybe köti s négyen, mint valami halottat körülhordozzák a táchely körül. A kutya a félholtra vert embert helyettesíti. A döögöt a földre potyogó kukacok a bizonyítéka annak, hogy a félholtra vert ember valóban halott. A kutya tetemét visszavíve, az embert köti a gyékénybe, de úgy, hogy csak a feje és abból is csak az orra látszik ki, meghagyván neki, hogy semmi életjelt ne adjon magáról, őt is körülhordozzák, majd visszaviszik s kioldják a gyékényből annak bizonyoságául, hogy yeve feltámasztotta. A megvert ember legyőzője ezért a feltámasztásért 200 márkányi összeget tartozik fizetni.

A yeve-rendhez tartozó asszonyok megsértése is súlyos következményekkel jár. A megsértett asszony megvadul és — a tengerbe ugrik, minnek bizonyítékául felmutatják a sértőnek az asszony ruháit és ékszereit. A sértőnek elégtételül ki kell mentetnie az asszonyt. A mentés úgy történik, hogy az asszony haját leberetválják, a haját a beretvával együtt egy fazékban elrejtik. Az asszony a tengerparton rejzőzik. Mikor a papok által az asszony kifogására felfogadott halász hálóját lebocsátj a, az asszony a hálóban elhelyezkedik s kihúzatja magát fazekával egyetemben. Az eredményt a közelben váró papok a halász és az asszony megjelenésére öröm tancba kezdenek, az asszony megsértőjének pedig 200 márka büntetést, két vég fehér és két vég kék szövetet, meg egy kecskét kell fizetnie. Azonkívül a halászt is kárpótolnia kell munkájáért.

Ha valaki a yeve-rendet megséríti, azt nagy pénzbírságra ítélik. Ha nem akar fizetni, yeve-tagok a barátságába férköznek, leitatják a sértőt s a flakase nevű mérges növénnyel vagy krokodilepével megmérgezik. Ha ez nem sikerül, akkor legalább azt cselekszik meg vele, hogy a kunyhója oldalába puskaport rejtenek s azt viharban, mikor dörög és villámlik, meggyújtják s szerencsésnek mondják a tulajdonost, hogy csak a házába csapott a ménkő, őt magát azonban nem érte baj. Aztán jön a pap, aki be-

szenteli az istenek haragja által sújtott helyet s egy üveg pálinkával és kauricsigákkal fizetteti meg magát.

Ez az embereket nem egészen ötlet nélkül megsarcoló társaság egy főpap vezetése alatt áll és két csoportja van; az egyikbe a teljesen beavatott tagok, a másikba a yeve kémei tartoznak. A papok felvétele a mennycövek alapján történik. Aki pap akar lenni, az egy pár mennycövet gyűjt, azokat a földjén elássa s úgy rendezi a dolgot, hogy az elásott mennycövekre egész véletlenül ráakadjon. Megtörténik az is, hogy a y eve-rendnek volna szüksége papra, ilyenkor azután a rend maga gondoskodik arról, hogy a mennycövek a kellő helyen, vagy a kiszemelt pap földjén, vagy a hálójában napfényre kerüljenek. Mikor a mennycöveket megtalálta, a jövendőbeli pap hazamegy és a talált istennék egy kunyhót épít. Pappá avatása két napig tart, tánc és ének, kakásaldozás és nagymennyiségű pálinka elfogyasztása formájában megy végbe. Egyéb tagjait is vagy önkéntes belépés vagy erőszak útján szerzi a yeve-rend. A tolvajok önként lépnek be, mert hírük a rendben érinthetetlenné válik, aki t. i. a rend valamelyik tagjáról rosszat mond, azt súlyos büntetés éri. Sok asszony is önként lép be, aki a rend kebelén belül erkölcsi korlátozás nélkül való élhet.

A yeve-rend szentélyei egy-két kunyhóból állanak, amelyekben a szent mennycövek, a szent kalapács és hasonló szerszámok őriztetnek. A rendnek külön nyelve van, amit a tagoknak a szertartási előírásokkal együtt meg kell tanulniuk. A tanulás helye a pár kunyhóból álló klastromnak nevezhető telep, amelyre csak tagoknak szabad belépniük. A yeve titkait a tagoknak halálbüntetés terhe alatt tilos elárulniuk.

A rend vallásos formában a legkülönbözőbb célokat szolgálja. Kis néger fejedelmek a tagjai, akik a yevet uralkodói hatalmuk megszilárdítására használják, hitelezők követeléseik behajtását a rendre bízzák, beavatkozik az igazságszolgáltatásba, tagjai kémkedéssel és hasonlókkal foglalkoznak. Az egész rend tipikus csalásra és megfélemlítésre alakult szövetkezet, amely a vallást csak céljai leplezésére, illetve a megfélemlítés fokozására használja fel.

Más titkos szövetségek nem ilyen tipikus példái a megfélemlítés örvé alatt űzött mezten haszonlesésnek. A primitív vallások titkos szövetségei azonban nagyrészt ilyenek. Ezt a célt szolgálják külsőségeik, álarcos felvonulásaiak, rettentő lárvákkal való táncaik is.

A görög misztériumok.

A görög *eleusisi*, a *samothrakei* és a *Dionysos-misztériumok* hitregék színjátekká való átdolgozása segítségével dramatizált kultuszok, amelyekben sok természetes érzés és vallásos gondolat, különösen pedig a megtisztulás, a mennyei bölcseségbe való beavatás, a megváltás eszméje jutott kifejezésre.

Isis kultusza

Az *Isis misztériumban* a megváltás gondolatának a dramatizálásával találkozunk. Alapgondolata az, hogy a beavatandó önként halálra áldozza magát, hogy a misztérium új életre keltse s új életre vezesse. A felvételt komoly előkészület előzte meg, a beavatandónak hosszabb időn át tartózkodnia kellett tisztálatlan és bűnös ételektől s úgy kellett várnia az istennő útmutatását, aki az avatás idejét kijelölte. Mikor ez — valószínűleg álom Tagy más beavatkozás útján — megtörtént, a beavatandó jelentkezett a papnál. A pap bevezette őt a templomba, bemutatta a szokásos áldozatot és a szent könyvekből megállapította, hogy mirol kell a beavatandónak az avatáshoz gondoskodnia. Mikor ezeket a dolgokat a beavatandó megsze-

rezte, újra elment a templomba, ahol a pap és a hívek már várták. Be-menetel előtt meg kellett fürödni s el kellett végeznie az előírt mosakodást, mire a pap hirdette neki az istenek kegyelmét és megpermetezte, vagyis megtisztította a beavatandót, azután bevezette a templomba, ott az istennő szentélye előtt ellátta a szükséges utasításokkal: tiz napig tartózkodnia kell étel és ital dolgában, húst egyáltalán nem szabad ennie és tilos bort innia is. A tiz nap leteltével este a beavatandó megjelent a templomban, ahol a hívek megajándékozták. A pap durva lenvászont borított a fejére és bevezette a szentek székébe. Itt a beavatandó „elment a halál választóvonaláig s rálépett Proserpina küszöbérre, végigment valamennyi elemen s visszajött, az éj közepén láttá a fehéren fénylő napot» színről-színre szemben állott a felső és az alsó világ isteneivel“. A titkos szertartások reggelig tartottak. Reggel 12 szent ruhába öltözve jött ki a beavatott jelölt, hogy indiai sárkányokkal, északi griffekkel és más mesebeli állatokkal gázdag hímzett köpönyegben, amit a beavatottak olimpiai stólának neveztek, jobbjában égő fáklyával, fején pálmaágakból való koszorúval egy emelvényre álljon. A jelölt ebben a pillanatban a napisten-hez hasonló díszben, istenszoborként volt felállítva, mikor a függönyt elhúzták s bemutatták a gyülekezetnek. A bemutatás után következett az avatás születésnapjának vidám lakomával való megünneplése. Az avatás harmadik napján reggeli lakoma és szertartások fejezték be az ünnepségeket. Avatás után a jelölt néhány napig az istenkép szépségeibe merülve a templomban maradt s letéve ajándékait az istennő lábaihoz, fájó szívvel vált meg a szent helytől.

Az Isis-misztériumok kiegészítői voltak az *Osiris-misztériumok* és más titkos szertartások, amelyekről nem sokat tudunk, amelyek azonban oljy jelentőségűek, hogy a kialakuló katolicizmusban is szerepet játszottak.

Az asszasinék társasága.

Az iszlám titkos szövetségét, az *asszasinék* társaságát a 11. században alapította Hassan ibn Sabbáh, az a Kaspi-tenger déli részén levő hegyek sasfészkeiben (Alaumt) ütötte fel tanyáját s majdnem kétszáz éven át dacolt az ellene többször kirendelt katonasággal, míg végül Hulagu mongol fejedelem kiirtotta a társaságot. Az asszasinék titkos társaságának az élén a „hegyek apjának“ nevezett nagymester állt, kinek a tagok feltétlen engedelmességgel tartoztak. A fiatalabb tagokat a hasis élvezetével, a hasis által előidézett álmok gyönyörreivel elbódítva használták fel orgyilkosságok elkövetésére. A nagymester mások megrendelésére is gyilkoltatott. A borzasztó hírű társaság tanait a Korából olvasta ki, illetve abba magyarázta bele, miért is *batinija* a nevük. Utódaik, az izmaeliták még ma is találhatók Szíriában, akik azonban véres mesterségükönél már régen legették s hasonló szekta a Metawile nevű is, amelynek szintén Szíriában vannak tagjai.

A cakta-szövetség.

A hindu vallás *cakta* nevű titkos szövetsége Devinek v. Saktinak, Giva feleségének a tiszteletét tűzte ki feladatául. Sakti az élet és a pusztulás istennője, akit hivatalosan is tisztelnek, titkos kultusza azonban primitív kicsapongások és borzalmak egymásra halmozásából áll. Tisztelői éjjel gyűlnek össze, meztelen nő képében tisztelik, bort és húst adnak neki, amit aztán az ünnep résztvevői közt osztanak szét, közben szemérmétlen verseket mondanak el s az egész összejövetel nagy orgiában végződik. A történeteket a résztvevők rendkívül titkolják. Szó van arról, hogy ez a devi-kultusz emberáldozatokat is követel, Nagpurban vannak kápol-

nák, amelyekben a legutolsó emberöltő alatt még mutattak be emberáldozatokat. Az angol kormány minden megtesz ennek a kultusznak a kiirtására, fáradozása azonban eddig nem járt teljes sikерrel.

A thugok társasága.

Siva feleségének a tiszteletével függ össze a thugok, a hurokvetők titkos társasága is. Ez a rettenetes társaság a rombolás és pusztítás istenőjének, Kálinak a tiszteletére emberáldozatokat hoz. Az áldozatok véréből egy cseppnek nem szabad elfogynia, hozzá az áldozatnak villámgyorsan kell elpusztulnia. Ha kínlódik, akkor az áldozat nem ér semmit. A cél elérésére a thugok, más néven phansigárok, áldozataikat hurokkal végzik ki s csapatokba állnak, hogy áldozatokat kerítsenek. Az egyik kikémli az áldozatot, a másik lefogja, a harmadik megsinegeli. A banda feje a rumal, aki zsinegről gondoskodik s akinek arra is gondja van, hogy a zsineg szent olajjal jól meg legyen kenve, ő kapja az áldozatnál talált zsákmány felét. Egy negyede a sumsiáé, aki az áldozat kezeit zsinegelés alatt lefogva tartja, A többin a többi résztvevők osztozkodnak.

A társaságból beléző thug először lagha (sírásó) lesz, azután blil (kedvező alkalmak kikutatója), zsinegeléssel (bhuttola) csak több évi tagság után bízzák meg. Ha könnyen sikerül végeznie, akkor ő is rumal, egy gyilkos csapat vezetője lesz, ha azonban áldozatát csak nehezen sikerült megölnie, miáltal az Káli számára értéktelenné vált, súlyos büntetéssel sújtják, esetleg meg is ölik. A thugok hosszú időn át leselkednek áldozataikra, akiket csak kedvező jelek mutatkozása esetén (madárrepülés, egy virág forgása a vizén, sakál vonítás) szabad legyilkolniuk. A bunghuk folyókon végzik mesterségüket. Tutajok vagy csónakok alatt megbújva leselkednek áldozataikra. 1799-ben Bombayban 112 thugot végeztek ki egyszerre, a múlt század közepén India kormányzója kipusztítottaknak jelentette őket, húsz évvel később mégis sikerült olyan thugot kézrekeríteni, aki 876 gyilkosságot ismert be s még néhány évvel ezelőtt is harminc embert fojtottak meg a thugok Benaresben egy nagy ünnep alkalmával. A thugok elől senki sem biztos, csak a testi hibában szenvedők és a parszik, akiket a páriáknál is alábbvalóknak tartanak s akiket Káli nem fogad el áldozatul.

A KELETI KVLTCKKKÉPEK VALLÁSAI

AZ EGYIPTOM VALLÁS

Egyiptom a Nilus országa. Amerre a Nilus folyik, pár kilométer szélességre termőföld jobbról és balról, melynek termékenysége attól függ, hogy a Nilus áradása mennyi iszapot és mennyi nedvességet hord reá. Ha a Nilus messzire kint, az nagyobb áldás, mint ha tavaszi áradása kisebb marad. Ezt az összefüggést a Nilus mentén lakók évezredekkel ezelőtt meglátták s hatalmas duzzasztókkal és öntözőművekkel igyekeztek befolyásolni és javukra fordítani. A közös függés és a közös érdek, a közös nagy

A gizehi piramisok és a Sphinx. A legnagyobb, Keopsz gúlája 145 m magas, egy-egy alapvonala 228 m. Királysírok. Az óriási Sphinx, mely a sírokat őrzi, egyetlenegy sziklapadóból van kifaragva, 50 m hosszú és 21 m magas. A rengeteg tömegű halotti emléknek a földszinttől 16 m -nyíre van a bejárata, ahonnan hosszú folyosó vezet a sírkamrához, mely 10.43 m hosszú, 5.20 m széles és 5.81 m magas helyiség. Ebben nyugodott gránitkoporsóban a fáraó mumiája. A piramisok tulajdonképp óriási köbök épült halmok, a legrégebbi temetkezési forma monumentalizálódásai. A későbbi fáraók sziklasírokba temetkeztek.

munka ötezer évvel ezelőtt nagy birodalommá kovácsolta össze a Nilus partján lakók városait és telepeit. E birodalom kezdetei a Kr. e. 3000 éven túlra nyúlnak s legősibb formáiban is a kultúrában gyökereznek. Az egyiptomiaknak Kr. e. 4241-ben 365 napos évük volt, már a Kr. e. negyedik évezredben ismerték az írás mesterségét és volt mértani tudományuk.

„Kleopátra tüje.“ A régen Alexandriában felállított obeliszkk-pár egyike hegyes csúcsban végződő, felírasokkal ékesített hatalmas kőoszlop. Az egyiket 1878-ban Londonba vitték, a másik Newyorkba került. Az obeliszkek a menhirek utódjai, egyesek a nap-kultusszal állnak kapcsolatban, másokat a templomok előtt állítottak fel díszül.

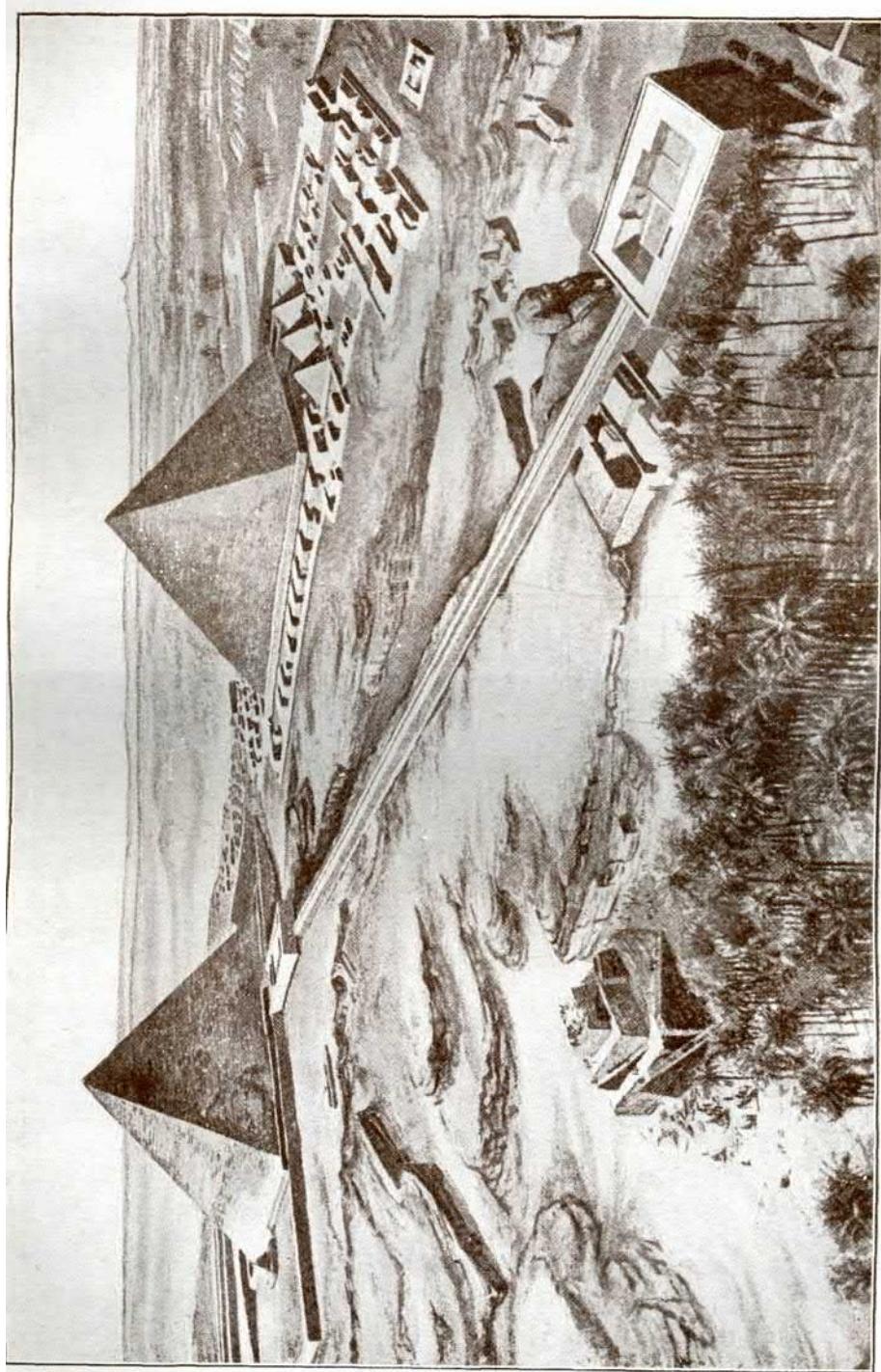
zák Palesztina és Sziria lakóit. A tell-el-amarnai „levelek“ egész Babilonig és Asszíriáig terjedő diplomáciai összeköttetések emlékei. Ebbe a korszakba esik IV. Amenhotepnek, az egyiptomi vallás — Juliánus császárhoz hasonlítható reformátorának az uralkodása. A 19. dinasztia a hetitákkal háborúskodik. Chatta sil nevű királyukkal II. Ramses köt békét. II. Ramses 67 évig uralkodott s rendkívüli áldozatokat hozott templomépítésekre. A 20. dinasztia tagjai a thebai Amonpapok befolyása alá kerülnek, míg végül Amon főpapjai, Hrihor, a királyi hatalomtól megfosztja őket

A legrégebbi időkben Egyiptom két részre oszlik: a déli birodalomra, mely Elefántnétől Memfisig terjed s az északira, amely a Nilus torkolatának a vidékét foglalja magában. A két országot *Ménés* király egyesíti jogara alatt. Tőle kezdődik Egyiptom története s vele kezdik az egymást váltogató dinaszták számolását, melyek száma Kr. e. 280 -ig 30-ra rúgott.

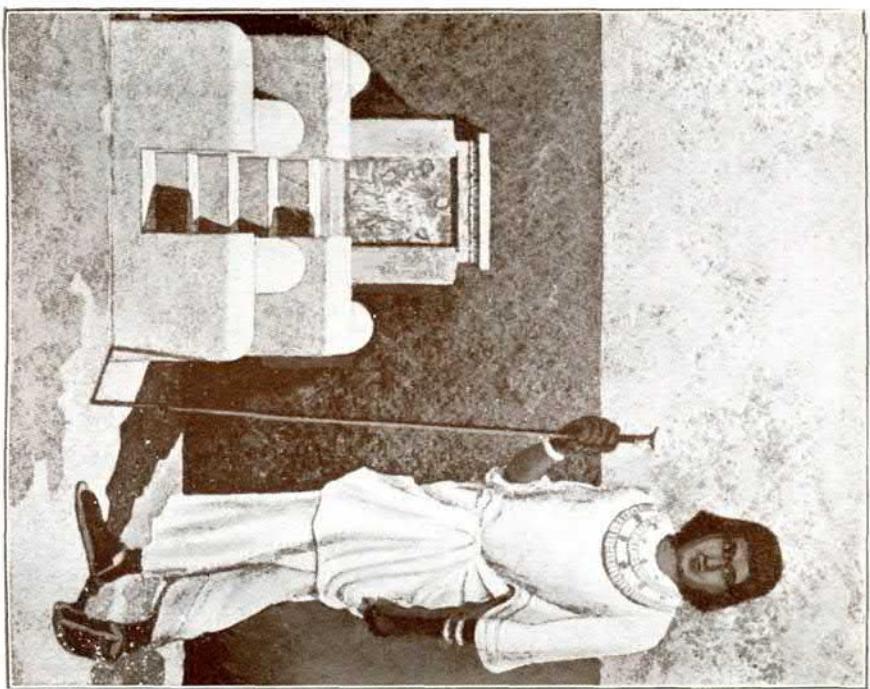
A régi birodalom kora Kr. e. a 2800—2500. évekre terjed. Ennek a kornak világörökségi emlékei a gizehi óriási piramisok, Cheops, Chefren és Mykerinos fáraók sírhelyei, akik a 4 — 6. dinasztia tagjai voltak. Utánuk a királyok hatalma elhalványodik, a birodalom széthull, míg a 12. dinasztia királyai nem kerítik Tiegit kezükbe a hatalmat.

A középső birodalom királyai a 11 — 13. dinasztia tagjai, a Sesostris és Amenemhet neveket viselik, Kr. e. 2200 — 1800 között uralkodtak. III. Amenemhet építi a fajumi óriási víztartót, a görögök Moeris-tavát. Uralmukat a hyksosok betörése szakítja meg, akik 200 évig ülték meg Egyiptomot.

Az új birodalomban (Kr. e. 1600—1100. 18—20. dinaszták) a felső-egyiptomi Theba lesz a főváros, a királyok hódításokat tesznek s leigáz-

A gizehi piramissok. Milyen volt a környékük eredetileg, mikor még nem temette be a homok. A baloldali sarokban látható templomból vezet. A jobboldali nagy Cheops-piramist apróbb piramisok és temetkezési emlékek (mastabák) veszik körül.

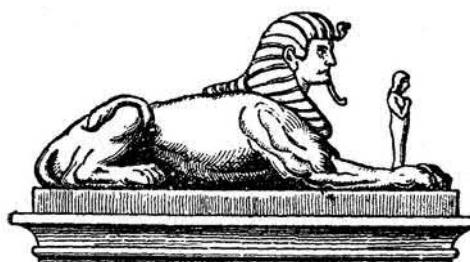

IV. Amenophis fárho kis házi szentélye. A kb. 1 m magas kis oltáron levő kép a királyt ábrázolja feleségével és gyermekével, amint a napnak áldozatot mutatnak be. A nap, a napkorong, egyetlen díszre az uraeus-kígyó, a korongból sugárszerűen kinyúló vonalak kezekben vézödnek s azt érzékeltek, hogy a nap el tudja fogadni az adományokat.

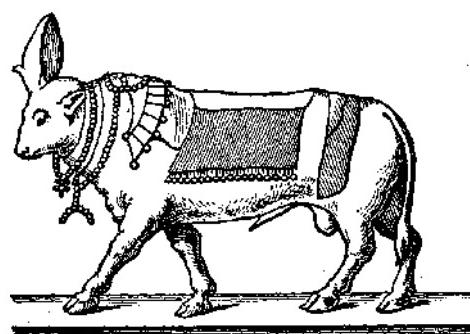

s maga ül a helyükbe. Uralkodásával szomorú korszak kezdődik, Kr. e. 950 táján lybiai uralkodók vetik meg a lábukat Egyiptomban, akiket nyubiai királyok váltanak fel (23 — 25. dinasztia), ezeket Assurbanipal igázza le. Az asszír igát Psammetich saisi király lerázza, vele kezdődik a saisi korszak (Kr. e. 663 — 525 26. dinasztia). 525-ben Egyiptomot Kambyses perzsa tartománya teszi, 400 — 345 között megint egyiptomi királyok uralkodnak, 332-ben Nagy Sándor hódítja meg. A Ptolemeusok uralkodása után Kr. e. 30-ban Augustus római provinciaként bekebelezeti a római birodalomba, Kr. e. 30-tól Kr. u. 395-ig hellenizálódik, majd keresztennyé lesz, 577-ben Justinianus bezáratja a philai templomot, 641 — 1517-ig arab kalifák uralma alatt áll, 1517-ben kezdődik az egyiptomi török uralom.

A régi Egyiptom vallásának sok emléke maradt ránk. Sok monументális emléke, amely azonban nagy egyoldalúsággal csak a halotti ritusok és a túlvilági élet tekintetében tájékoztat, de semmit sem mond azoknak a hitéről, aikik nem építettek piramisokat, nem tarthattak papságot és nem vésethették köbe tetteiket az utódoknak emlékezetül. A nagyszerű emlékek a királyok, az ország és a papok hivatalos vallását tartják fenn, a népéből semmit nem ismerünk. Az emlékek írását és nyelvét sem értjük tökéletesen, úgymond Champollionnak a szent írás kulcsát kezünkbe adó

Sphinx. Oroszántesten nyugvó jellegzetes fejkendőbe burkolt férfifejű alak, vannak kos és más állatfejű sphinxek is, melyeket Egyiptomban templomokhoz vezető utakon vagy sír-emlékek közelében állítanak fel örökül és védőszellemekül. Asszíriában a nimrudi templom és a chorsabadi palota bejáróját őrzik, a görög hitregében Typhon és Echidna felemás leánya, szárnyas oroszlántestű nő, ki kővé válik, mikor Theseus megfejteti rejtélyét. A régi művészetben gyakran előforduló alak, Heine a férfit marcangoló és erejét kiszívó szerelem megtestesülésének mondja, ebben a formában festette meg Stuck, kinek képe a budapesti Szépművészeti Múzeumban látható.

Ápisbika. Memphisben, Ptah templomában mint az isteni megtermékenyítő hatalom megtestesült jelképét tisztelték s kimúlása után bebalzsamozva eltemettek. Az Ápistnak feketének kellett lennie, homlokán háromszögletű fehér csillag, nyelve alatt skarabeus-formájú kinövés volt. Ha új Ápist találtak, azt tartották, hogy az nagy szerencsét hoz Egyiptomra. A bikakultusz nemcsak Egyiptomban volt meg, hanem Kánaánban és Indiában is. Kiegészítője a tehénkultusz. Egyiptomban az eget is óriási tehének ábrázolták.

Zsenialitása dacára az egyiptomi vallás sok emlékének az igazi jelentősége még ma is rejtély. A hagyományok, emlékek és saját tudatlanságunk hiányait sejtésekkel áthidalva lehet csak e vallástól összefüggő képet nyújtani.

Ősvallása primitív volt és sokban egyezett a későbbi népies vallással. Allatok játszanak szerepet benne, az ibis és a krokodil, a bika és a bak-

kecske, a macska és a sakál. A nép évezredek multán is szenteknek tartja őket s egész maeskatemetők kerültek napfényre, amelyek macskamumiákkal voltak tömve. Isteneiket is állatfejekkel ábrázolják, az eget nagy tehénnek képzelték, amely lábaival a föld négy sarkán áll, templomaikban az istenképek mellett külön vallásos tiszteletben tartják a szent állatokat.

Az állatkultusz babonája fölött helyenként változó formában találjuk a természet erőinek az imádását. Elsősorban a napét. A nap világító korong, mit képzeletük hatalmas szárnyakkal ruház fel, vagy kígyó, amely tüzet okád elleniségeire. A föld is isten, a Nilus is az, még pedig férfi és női termékenységgel megáldott isteni lény. Az élők istenei mellett a halottaknak is vannak isteneik, akik a másvilágban uralkodnak, akik itt kísértenek s az élőket elviszik a maguk országába.

Isteneik száma beláthatatlan. Nagy tömegükből mindenki kiválik néhány nagyobb isten alakja, akik családotként képezve (atya, anya és fiú háromsága!) részesülnek tiszteletben. A központi hatalom kiépülésének és a látkör kiszélesülésének a következményekép a helyi istenek alakjai összefolynak, egymással azonosítják őket. IV. Amenhotep reformációja pedig valamennyi fölé állítja a napot.

Re, a nap, *Ah*, a hold, *Nut*, a menny, *Qeb*, *SL* föld és *Hapi*, a Nilus az egész Egyiptomban imádott istenek voltak. A főhelyet köztük *Re* foglalta el, aki amoni szentélye révén mint *Amon-Re* volt egyidőben a birodalom főistene.

A napisten üdvözlése.

A legrégebbi piramis-szövegekben (Kr. e. 3000 évvel) a halott e szavakkal üdvözli Horust, az ifjú napistent:

„Az éjjeli bárkában alszol,
a nappaliban ébredsz.
Te vagy az, aki elnézel a többi istenek feje fölött
és egy isten sem áll fölötted.“

A középső birodalom halottas könyvei így dicsérték Ret:

Üdv neked ... ifjú,
Ki felszász a lótuszvirágból!
Ragyogó ifjú, ki jösz a láthatár alól
s a földet megvilágítod sugáiddal.
Re lelke a bárkán,
ki ajkát (szóra) nyitja,
mikor az égen felvonul
s áldást harmatotztat.
Sugaraival elüzi a sötétséget
az őstenger fia, az istenek atya,
istennők vezére ott fenn az égen.
Üdv neked, keleti hegy Re-je,
Re király a bárkán!
Felkélsz, felkélsz,
felragyogszer, felragyogszer!
Tisztelnek téged a napmajmok,
ujjonga fogad az egész láthatár.
Az alvók felállnak előtted,
a kígyók felemelik fejüköt,
aki pedig áll, az leborulva tisztel.
Kitáruknak előtted az ég kapui,
az örökkelvalóság útja szabad ...
Dicsőítenek a déli ég lakói,
s az északié is imáikba foglalnak.
A kilenc istenség meghajolva fogad,
hason fekve csókolják a földet előtted
s így szólnak hozzád:

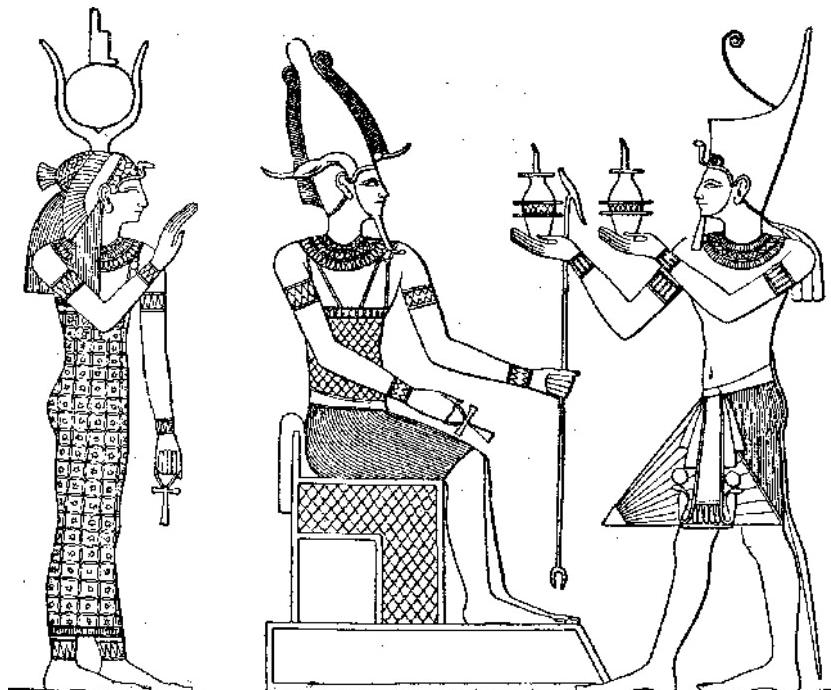
Légy üdvözölve valamennyi isten és atya atyja!
 Sokarcú, kinek teste ismeretlen,
 tagjaid meleget sugároznak,
 s napod tányérja (Aton) fényesen ragyog,
 minden nap megsemmisíted ellenségeid!
 Fejeden a díszül szolgáló nagy kígyó
 megbünteti a gonosz sárkányt
 s gerincét eltöri.
 Lángok nyaldossák,
 parázs megemészti.
 Isis legyőzi,
 Nephtys megsebzeti,
 Thot kés alá juttatja
 s semmivé teszi.
 Mi szép Re a bárkán!
 Legénysége mi tettre kész!...
 Apophis elesett,
 követői közt nagy az öröm!

Nevezetes isten volt *Horus* is, aki szintén napisten volt, de Re riválisából Re és Isis fia lett. Mint „gyermek Horust“ a görögök is tiszteálták *Harpokrates* néven. Memphisben tisztaított *Ptah* földisten volt, kinek felesége az oroszlánfejű *Sechmet*, a háború istennője. *Tum* szintén napisten, kinek Ónban (Heliopolis) volt a szentélye.

Isis és Osiris.

Plutarchos és a későbbi vallási propaganda következtében legismertebb isteneik voltak *Osiris* és *Isis*. *Osiris* volt a nemzeti isten, kinek mítosza az egyiptomi vallás legérdekesebb emléke.

Osiris Gébnek és *Nutnak* a fia, a föld uralkodója. Van egy *Seth* nevű

Iris és Osiris, kinek Sethos király áldozatot mutat be.

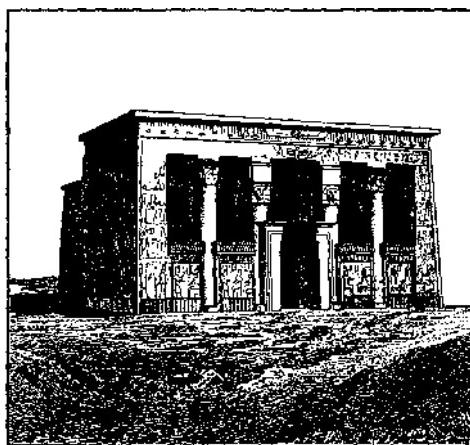
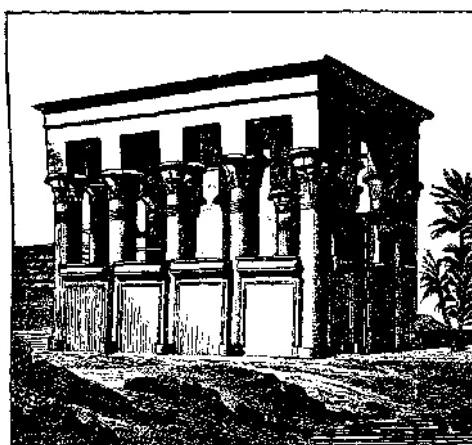
testvére, aki folyton irigykedik rá és életére tör. Isis, Osiris felesége, minden varázstudományát felhasználja, hogy férjét felvértezze Seth támadásai ellen, de hasztalanul: Sethnek sikerül Osirist megölnie. Testét feldarabolva szétszórja a földön. Isis jajgatva szedi össze férje testének a darabjait s mikor együtt vannak, szívettépő sírással gyászolja férjét. Könörgésére Re leküldi a sakálfejű Anubis istent azzal az utasítással, hogy Osiris holttestét bebalzsamozza. Isis varázslatainak sikerük van: Osiris feltámad. De a földön nem élhet. Lemegy az alvilágba s ott a halottak szellemeinek az uralkodója lesz. Isis a földön halott férjétől meghermékenyülve elrejtőzik a Nilus torkolatánál, hogy Seth rá ne találjon. Ott megszüli fiát Horust, akit sok bajjal felnevel. Mikor Horus emberyi-emberré lesz, atya örökkéért öbre megy Sethtel. A harcban Horus a szemét veszti el, de Seth is súlyosan megsebesül, mire Thot, az igazság istene, közbelép és szétválasztja a küzdöket. Horus kivert szemét odaadja atyjának eledelül, aki ettől új életre éled. Horus lesz a föld uralkodója, tőle származnak az egyiptomi királyok. — Az Osiris mithosz példátlanul népszerűvé vált Egyiptomban. Isis a hű feleség, az odaadó anya, Horus a derék gyerekek mintaképe, Seth az intrikus, minden jónak ellensége, a megtestesült gonosz, Osiris maga pedig, amíg él, maga a jóság, halála után a holtak fejedelme, valamennyi halott az ő kegyelmétől várja Earu virányaira való beengedését s leghőbb vágya, hogy ott a másvilágban Osirisszel eggyé lehessen.

Abydosban *Ankert* tisztelték, később Osirisszel azonosították s azt mondták, hogy Osiris Abydosban fekszik eltemetve. Ez Abydost igen híressé tette. Van egy felirat, amelyen Ichernofret királyi kincstárnok beszámol urának III. Sesostrisnek, hogy rendelkezéseinek megfelelően mint állította fel a Nubia felett aratott győzelme jeléül a Nubiából hozott emléket. Ichernofret megörökíti, hogy készítetett Osirisnek egy trónszéket, egy hordozósquéket, Osiris képét lapislazulival, malachittal, arannyal és drágakövekkel felékesítette és pompás körmenet szállította Abydosba. Teste egyes maradványainak a birtokával más templomok is dicsekedtek s e reliquiák számára lehetőleg a Nilus szigetein külön sírokat emeltek. Philaeben az Abaton nevű Osiris sírra vonatkozó két rendelet szintén fenmaradt ránk: ezek szerint a tejnek soha sem szabad a Mente-fát és az Osiris-sírt magába záró szentélyből kifogynia. 365 áldozati táblát kell a sír körül felállítani. Mindennap áldozatot kell bemutatni. Zenének vagy éneknél nem szabad a szentélyben hangzania s laikusoknak nem volt szabad abba belépniük. Hasonlóképpen tilos volt a szentély körül madarakat vagy halakat fogni. Isis minden tizedik nap meglátogatta az Abatont, hogy ott italáldozatát bemutathassa, a nagy ünnepeken pedig a Gesdep hajón ment át saját templomából Osiris sírjához. Dendera, Edfu és Philae templomaiban maradtak fenn az Osiris misztériumok egyéb emlékei, melyekből megtudjuk, hogy Osiris holttestét a kápolnában felravatalozták s a körül egész színjátékot adtak elő. Isis és Nephthys szerepében sirató asszonyok lépnek fel, minden órában megjelenik valamely isten Osiris rokonai közül, azután fellépnek különböző papok s összehordják az Osiris bebalzsamozásához szükséges keneteket és írókat. A nagy szertartásban a nap minden órájára elő vannak írva a tennivalók s a feliratok a szereplő személyek mondanivalóját tartalmazzák.

Thot volt az írás, a tudomány feltalálója, ő az istenek írnoka, kit a görögök Herméssel, az újplatonikus filozófusok Hermes Trismegistossal azonosítottak. Zebában és Chemnuban (Heliopolis magna) voltak szentélyei.

Hathor istennőt Denderában tisztelik. Nevéhez hasonlóan érdekes mithosz fűződik. Hathor Renek a leánya. Re megöregszik, elerőtlenedik,

az emberek nem engedelmeskednek neki, gyalázzák és szidalmazzák. Dühében összehívja az isteneket s elhatározzák a hálátlan emberiség elpusztítását. A határozat végrehajtásával az istenek Hathort bízzák meg. Re a földre siet és irtóztató vérfürdőt rendez az emberek közt. Mikor a haragja elpárolog, fél, hogy Hathor az egész emberiséget elpusztítja. Éjjel, mikor mindenki alszik, elküldi követeit Elephantinébe, hogy hozzák el onnan a „didi“-növény bogyóit. Közben 7000 korsó sört készített s azt a bogyók levével összekeveri. Mikor reggel Hathor megint nekiindul, hogy tovább folytassa pusztítását, kiönteti a rengeteg sört, úgyhogy abból vörös tó képződik. Hathor embervérnek nézi s gyönyörrel szürcsöli a tavat,

A denderai és az elefantinei templom. A régibb és kisebb templomtípusok mintái.

A denderai csupán oszlopcsarnok által körülzárt terület, melyen belül az istenkép áll, az elefantinei már két helyiség, az első a magasabb és szebben kiképzett előcsarnok, a hátsó az istenkép cellája.

de a nehéz italtól megrészegszik s kényeten abbahagyni emberpusztítását, így menekszik meg az emberiség egy része.

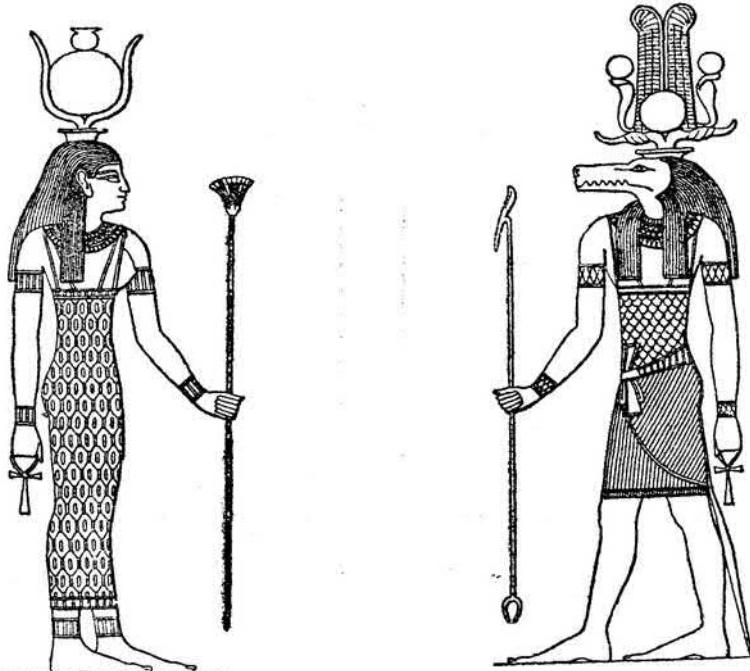
Neit istennő temploma Saisban állott, a legelőkelőbb nők voltak a papnői. *Maat* az igazság istennője, szolgái és papjai a bírák, *Chonsut* Thébában múmia formájában tisztelik, ő a csodatevő isten, kinek képét Mesopotámiába is elküldik, hogy Bachtan királyának a lányát meggyógyítsa. *Sebeknek* krokodilus feje van s Sethtel van valamelyes összefüggésben. *Chnum* Nubia ura, mint nílusi istennek kosfeje van.

IV. Amenhotep reformációja.

A sokistenhit teljes kiküszöbölésére jelentős kísérletet tett Kr. e. 1370 körül IV. Amenhotep király, mikor elrendelte a napkorongnak *Aton* név alatt való imádását, mikor Atonnak több városban templomokat állítattatott fel. A papok ellene szegültek az újításnak. Amenhotep nem engedett, hanem megtette azt, ami Egyiptomban lehetetlennek látszott, szakított a papsággal. Aton kultuszát ráerőszakolja a többi napistenkultuszokra, a thébai Amon isten nevét eltávolítja az emlékekről s Atonét véseti helyébe. Saját nevét is megváltoztatja s felveszi az Echnaton (Atonnak kedves) nevet. Székvárosát, az Amon szentélyéről híres Thébát is elhagyja s

birodalma központján Acht Aton (Aton horizontja) néven új fővárost alapít. Itt él családjával és udvartartásával s innen terjeszti az új vallást.

Az Aton vallásnak értékes emléke az a nagyobb (és az a kisebb himnusz, mely ennek a kivonatát képezi), melynek megírását neki tulajdonítják s amely ritka ézszerűséggel dicsőíti a napot:

Nut, az ég istennője, a halottak országának a királynője. Fején tehénsszarvak közt a napkorong jelvénye. Az égboltozatot tehénnek ábrázolták.

Sebak isten, kinek krokodilfeje van, fején kosszár és két toll, melveket az Ureus-kígyós napkorong díszít. Arsinoéban tiszteálték. Templomában szelidített krokodilokat tartottak.

A nagy naphimnusz

„Te élő nap, ki már az élet kezdetén megvoltál, gyönyörűen felragyogsza az ég aján. Mikor keleten feljösz, fényed beragyogja s szépséggel önti el az országokat. Mikor királyi nagyságban és fényedben ragyogsz az országok fölött, sugaraiddel megöleled az egész világot, amit csak teremtettél. Te vagy Ra, te teremtettek őket s te viszed őket fiad országába. Ha távol vagy is, sugaraid a földön vannak s velük vagy utaidon.

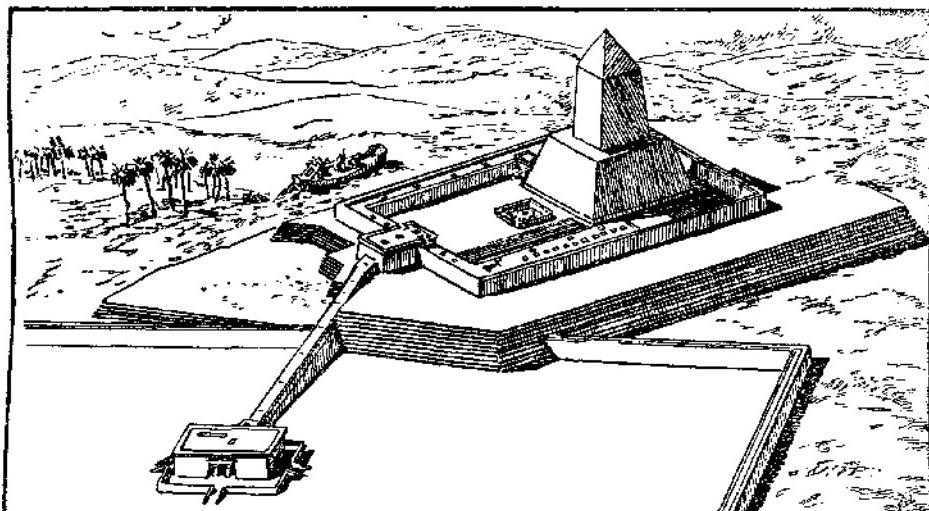
Ha nyugaton nyugvóra térsz, a föld sötétbé burkolódzik, mintha meghalt volna. Betakart fövel alsunk házainkban, egyikünk sem látja a másikat, ha minden vagyonunkat elvinné is valaki akár a fejünk alól — mi arról nem tudnánk semmit. Az oroszlánok kijönnek barlangjaikból, a kígyók csípnek, a föld hallgatva fekszik — mert az emberek teremtője pihen az ég alatt.

Mikor reggel felkelsz s Atonként felragyogsz az égen, előzöd a sötétséget s ránk pazarlód sugaraidat. Mindkét ország örül neked, — fölkel, feláll, — te állítottad fel őket. Mi megmossuk tagjainkat, felvesszük ruháinkat s kezünket kinyújtjuk feléd, mihelyt megjelensz. Az egész föld munkájához lát. A marha jóízűen legel, a fákat s a füveket te borítod

zöldbé. A madarak és a baromfiak előjönnek fészkeikből, szárnyaik is a te kádat imádják. A kecskék felugranak, a madarak és minden, ami repül — élni kezd, mikor te feljösz. A hajók megindulnak lefelé a vizén, aztán visszajönnek, megjelenéseddel minden utat megyitsz, még a folyó halai is felédrugálnak, mert sugaraid az óceán mélyébe is behatolnak.

Te vagy az, aki az asszonyokban nemzetteket táplálod s az anyja testében levő magzatba életet bocsátsz, te vagy, aki megmutatod, hogy nem sír — te anyaméhben dajkáló! Te adod a lelket s teszed élővé a gyermeket, mikor anyja méhből kijön a napvilágra születése napján. Te nyitod ki száját, hogy először elsírja magát s te gondoskodsz életéről. Mikor a csibe a tojásban ül és a héj alatt csipog, te adsz neki levegőt, hogy életre keljen s te adod neki az erőt, hogy a tojás héját széttörje. Mikor a tojásból kibújik, csipogni tud s rögtön tova szalad, mihelyt kilépett belőle.

Milyen sok az, amit te teremtettél! Az egyetlen isten előtt nincs titok s nincs senki, aki hozzá hasonló lenne. A földet te teremtetted akaratod szerint, mikor egyedül voltál, te hoztad létre emberekkel, csordákkal, minden állattal, ami rajta van, ami lábon jár és ami szárnyakon röpül. A sziriai és kúsi idegent és Egyiptom földjét te teremtetted — te állítottál minden embert a maga helyére s te gondoskodsz eltartásáról, úgyhogy minden egyiknek megvan az élelme. Életének ideje ki van számítva, a nyelveket elválasztottad egymástól, alakjukat is különbözőkké tetted, a bőrük más — te tettél különbségeket a népek között.

Az abu-gurabi napszentély rekonstrukciója. A szentély mesterségesen felhányt magaslaton állott, közepén aranyozott hegyű hatalmas obeliszkk, előtte szabad ég alatt terjedelmes oltár. Köröskörül különböző helyiségek. A szentélyhez tartozik a falain kívül levő bárka is, mely nem igazi, hanem téglából és kövekből épített utánzat, a napbárka, mert a nap — egyiptomi hit szerint — bárkán teszi meg nappal égi és éjjel pedig földalatti útját.

Te teremtetted a Nílust az alvilágban s onnan kihozod kedved szerint, hogy életet adj általa az embereknek, — mert te vagy az, aki őket magadnak teremtettek, mindenjük ura! Ki bennük nyugszol meg, földnek parancsolója! Ki számukra fölkelsz, szent napkorong!

Az idegen földek lakói boldogok, mert te élni engeded őket. Te az égre is Nilust teremtettél, hogy az onnan hozzájuk lejöjjön, a hegyeken folyókat alkossan és óceánná legyen, hogy az városaik mellett levő földeket elárassza (t. i. eső formájában), örökkévalóság ura! Mily jóságos a te gondviselésed! Az idegen országok embereinek, a puszták vadainak, melyek lábaikon szaladgálnak, adtad az égi Nilust, azt a Nilust pedig, amely az alvilágból ered, Meri földének juttattad, minden vizek őrizője! Ha te felkelsz, benned élnek, általad boldogok (az emberek).

Te teremtettek az évszakokat, hogy általok életre kelts minden, amit teremtettél: a telet, hogy lehűljenek, a nyarat, hogy belőled ízelítőt nyerjenek. Te teremtettek a távoli egeket, hogy azokról felkelj s róluk minden láss, amit teremtettél. Te vagy az egyetlen, akkor, amikor mint élő napkorong felkelsz, amikor ragyogsz és világítsz, amikor távozol és visszatérsz. Millió jelenséget teremtesz, dacára annak, hogy egyedül vagy: városokat és falvakat, földeket, utakat és folyókat — mindenek szemei te reád néznek, ha te, fényes nappalinap, a föld fölött vagy.

Képed a szívben van, senki nem ismer téged oly jól, mint fiad. „Re alakjai szépek, Re egyedül való.“ Engedd, hogy terveid (kivitelében) és erőd (alkalmazásában) sikere legyen. A föld lakói a te alattvalói, mert te teremtettek őket, ha te felkelsz, ők is élnek, ha te lemégy, akkor meghalnak. Te vagy az élet tartalma, általad élünk. Amíg le nem mégy, más fényük van a szemeknek. Ha te nyugaton nyugodni térsz, mindenki félreteszi a munkáját, mikor felkelsz, minden munkát mindenütt a királynak tesznek.

Amíg a földet hatalmas karoddal fentartod, légy segítségül nekik a te fiad javára, aki a te testedből lett, Felső- és Alsó-Egyiptom királya javára, aki igazságosan uralkodik, minden két ország ura javára „Re alakjai szépek, Re egyetlené“ Re fia javára, aki igazságosan uralkodik, aki Achnaton koronájának ura, s sokáig éljen hatalomban, — és a király felséges felesége javára, akitől szeret, aki minden két ország uralkodónője „Aton szépségei igazán szépek, Noferti, Ati“, aki él és ifjúkori üdeséget megtartja mindenrőköté.

A 104 zsoltár.

A nagy Antonhimnusz gondolatai feltűnően hasonlítanak a 104. zsoltár gondolataira, összehasonlításul hadd álljon itt néhány verse:

1. Áldjad én lelkem az Urat: én uram Istenem felette igen felmagasztaltattál: dicsőséget és ékességet öltözött magadra.

2. Ki magadat világossággal mintegy öltözettel körülvetted és kiterjeszteted az egeket, mintegy kárpitot.

3. Ki a vizekben szerzetté az ő lakhelyeit: Ki a felhőket rendezte az ő szekerévé és jár a szélnek szárnyain.

10. Ki a forrásokat folyóvizekké teszed, hogy a hegyek közt folyjanak.

10. Hogy azokból igyanak a mezei minden vadak és a vadszamarak megenyhítsék az ő szomjúságukat.

13. Ki megöntözi a hegyeket az ő lakhelyeiből, hogy a te cselekedetednek hasznából megelégitessék a földet.

14. Teremt szénát a barmoknak és füvet az embereknek hasznokra, hogy eledektel végyenek a földből.

20. Sötétséget szerzesz, hogy éjszaka legyen, melyen az erdőknek minden vadai kijönnek.

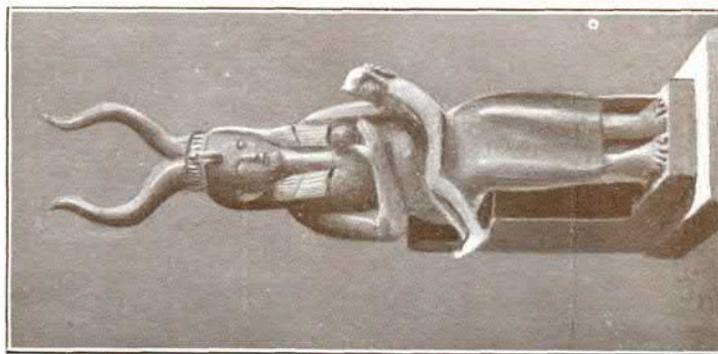
21. Az oroszlánkölyök, melyek ordítanak a prédákért, keresvén az erős istentől az ő eledeleket.

Isis és Harpokrates. Görög forma. (München, Glyptothek.)

Isis és Harpokrates. A gyermeket szoptató anya tipikus ábrázolata, mely hatott a kereszténységre is. (Berlin, Aegypt. Museum.)

Isis és Harpokrates. Egyiptomi forma. (Róma, Vatikán.)

Hathortchén. II. Amenophist védi és táplálja. A fejénél levő díszítmények vízi-növényekre, vagy búzaszárákra emlékeztetnek. Az összeállítás emlékezetet a bibliai József egyiptomi álmára. (A 18. dinasztia idejéből.)

Thoeris. Állatdémon.
(Berlin.)

Pataeké.

Bes. Függöként hord-ható amulett.

Groteszk egyiptomi istenalakok

22. Feltámad a nap és ismét elrejteznek és az ő hajlékukban lefeküsznek.

23. Kimégyen az ember az ő munkájára és az ő dolgára mind estvélig.

24. Mely nagyok a te cselekedeteid, óh, Uram! mindenket bölcsen teremtettél, betölt a föld a te gazzdagságiddal.

25. É nagy és széles tenger, melyben vágynak számlálhatatlan úszó állatok és apró állatok a nagyokkal egybe.

26. Azon járnak a gályák; a nagy cethal, melyet te formáltál, hogy játszadozzék abban.

29. Mikor elfordítod orcadat, megháborodnak, mikor elviszed azoknak lelkeket, elfogyatkoznak és földde lesznek.

30. Ha a te lelkedet kibocsájtod, megújulnak és megújítod a földnek színét.

A reformáció azonban huzamos időre nem tudta megtörni a régi valós hatalmát. A király halála után tönkrement az új főváros, megszűnt az új kultusz s a régi vallások folytatták ott, ahol IV. Amenhotep erőszakos felvilágosodottsága őket megzavarta. Az Atonvallás Egyiptom történetében mélyebb hatás nélkül maradt epizód volt, a sokistenség kipusztíthatatlanul népszerű hite erősebbnek bizonyult nála.

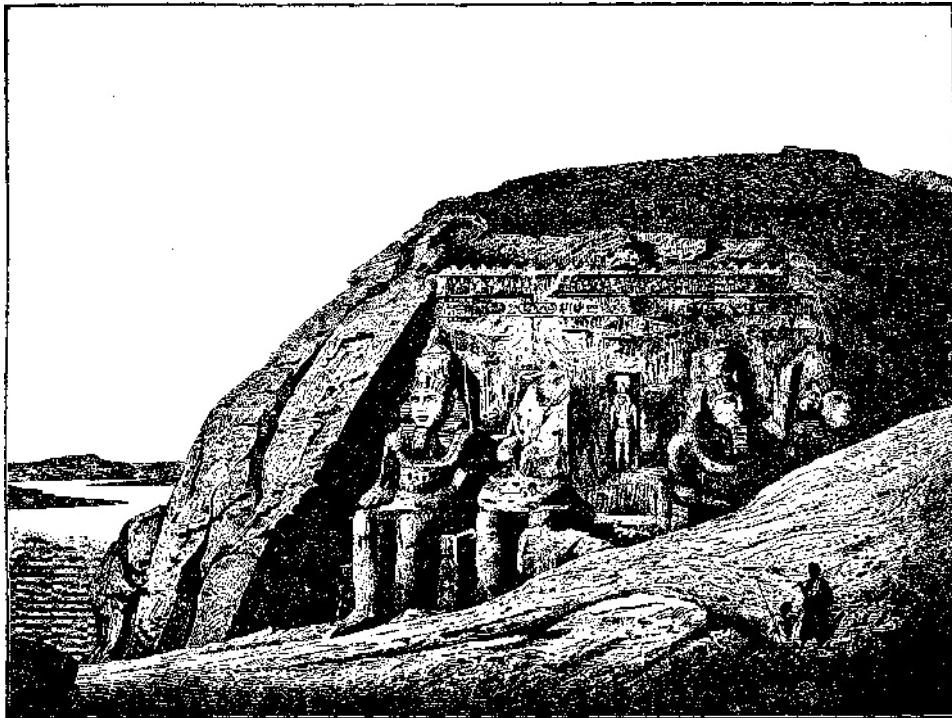
Templomok.

Az istenek templomai a régi időkben egészen egyszerű kunyhók voltak, a lakóházaktól abban különböztek, hogy körül voltak kerítve és előttük két rúd volt a földbe ásva. A későbbiek hatalmas épületekké nöttek ki magukat, a maguk azonban mindig az a sötét kápolna maradt, amelyben

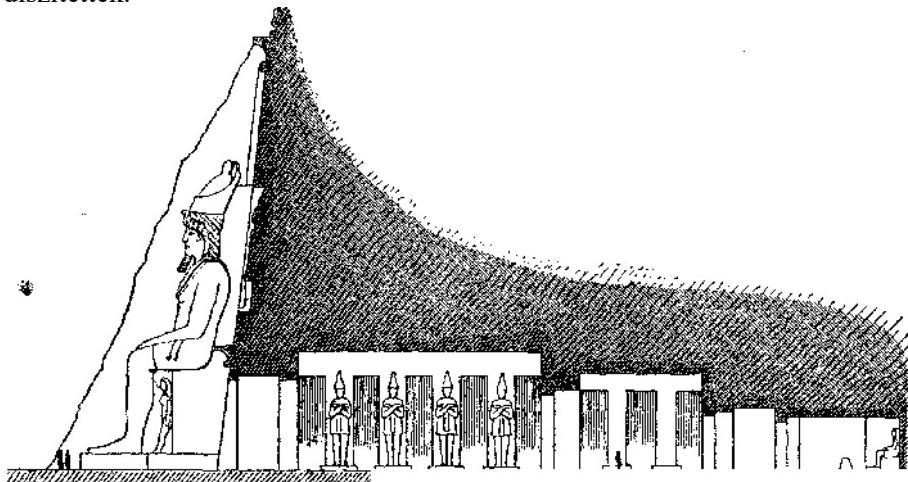
A philaei templom oszlopos előcsarnoka. Mutatja azt, hogy az egyiptomiak milyen művészettel és milyen gazdagon ékesítették templomaikat. A díszek között domináló szerepe van a szárnyas napkorongnak, mely a képen három helyen is látható.

az isten képétőrizték. Ez előtt volt a gyülekezeti helyiség, amelyet oszlopok tartottak s amely apró tetőablakokon át nyerte a világosságot. Ebbe

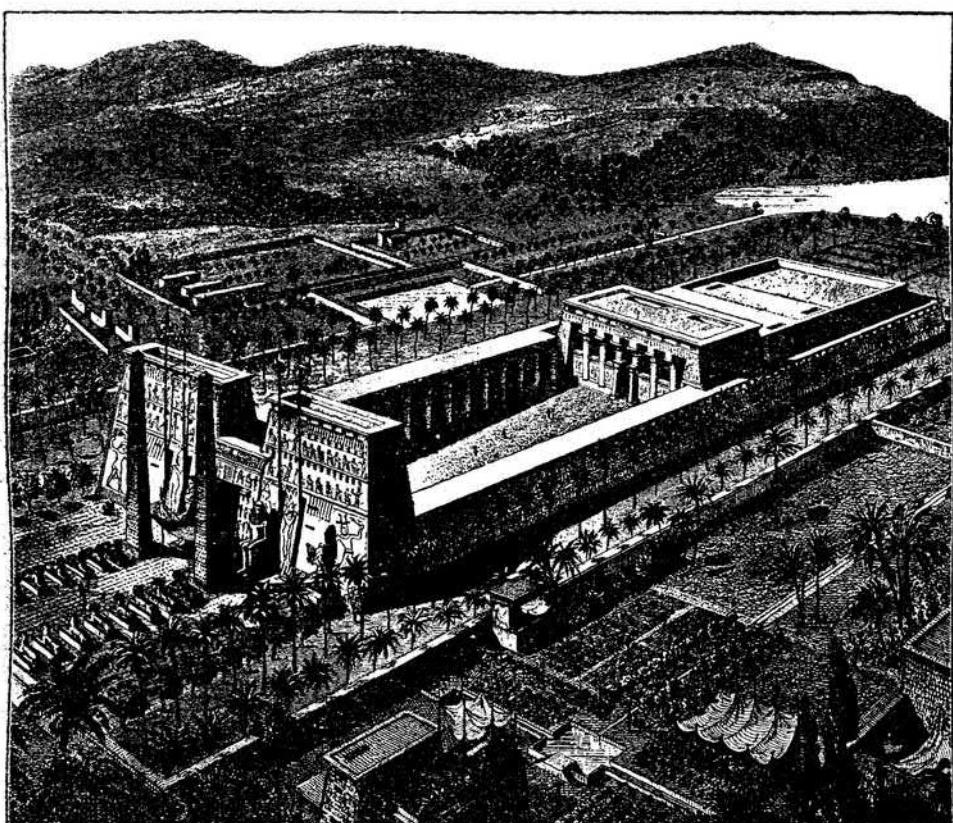
Az ibsambuli sziklatemplom homlokzata. Bejáratánál négy hatalmas ülő kolosszus.

a templomba rendesen a bejárat két oldalán magasabbra emelt kapun s egy udvaron át lehetett bejutni. A templom bejáratánál obeliszkek álltak, melyek a napnak voltak szentelve, a templomhoz vezető utat kétfelől szobrok díszítették.

Az ibsambuli sziklatemplom keresztmetszete. A templom mélyén benyúlik a hegybe, több szépen kiképzett helyiség van benne, a legbelő kis fülkében van az istenszobor, előtte az oltárral.

A templom tehát isten lakása volt s benne az istentisztelet főként abból állt, hogy az istent jelképező szoborra vagy képre gondot viseltek. Gondoskodni kellett az isten eledeléről és italáról, az istenképeket néha meg is kenték, fel is öltözötték és elvitték körmenetre. A szentélybe rendesen csak a királynak vagy megbízottjának volt szabad belépnie. A minden nap teendőket a papok végezték. Nagyon ünnepélyes célokra templomépítésnél emberáldozatot is hoztak. A papok jósłással és gyógyítással is foglalkoztak, amuletteket árultak, ismerték a szerencsés és a szerencsétlen napokat, álmokat magyaráztak s a csillagjöslás mesterségét is üzték, ők írták a szent könyveket is.

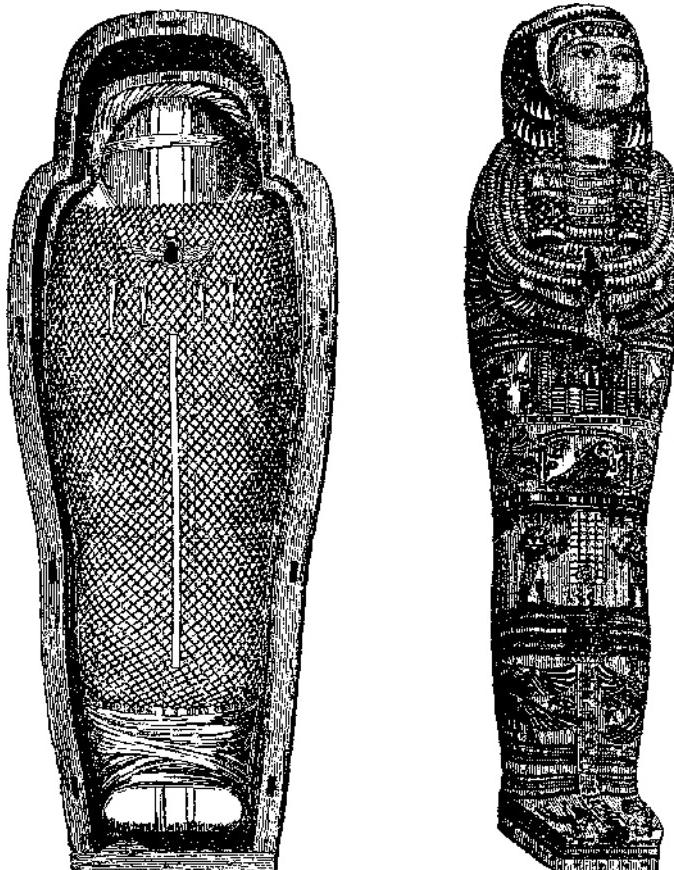

Az edfui templom madártávlatban, képzeletben helyreállítva. A bejáratához vezető utat sphynxek szegélyezik, sorukat két obeliszkk zárja le, a monumentális homlokzat kapuját két oldalt kolosszusok őrzik. Ezen át jutott a hívő a nyitott, oszlopos előcsarnokba s onnan a felülről megvilágított bensőbb templomi helyiségekbe, melyek legbenseje a külvilágtól és a világosságtól teljesen elzárt szentek szentje.

Halottkultusz.

Az emlékekből ítélni az egyiptomi vallásban igen nagy szerepe volt a halottkultusznak és a túlvilági életben való hitnek. A halottkultusz az Osiris hittel állott kapcsolatban. A kultusz célja az volt, hogy keresztülsegítse a halottat a végítélen s eljuttassa Osiris országába, ahol Osirisszá válik vagy Osirisszal egyesül. A feltámadáshit egész magától értetődő re-

ménység volt, mely azonban a testi feltámadást nem foglalta magában. A test bebalzsamozása, mumifikálása főként azért történt, hogyha a léleknek a testre szüksége volna, az rendelkezésére álljon. Ezen a gondolaton alapult az a szokás, hogy a halottal enni valót: kenyerset, vizet, használati tárgyakat, sőt szolgálatára rendelt személyeket helyettesítő agyagszobrocskákat (egy sírban 365-öt találtak, hogy az illetőnek az év minden napjára legyen szolgája) is eltemettek.

Múmiakoporsó. A bebalzsamozott és vászonpólýákkal sokszorosan körülcsavart holttestet az egyiptomiak kő- vagy fakoporsókba helyezték. A fakoporsót múmiaformájúra is készítették. A baloldali kép a nyitott koporsót ábrázolja a múmiával, a jobboldali a koporsó művésziesen megfestett külső formáját mutatja.

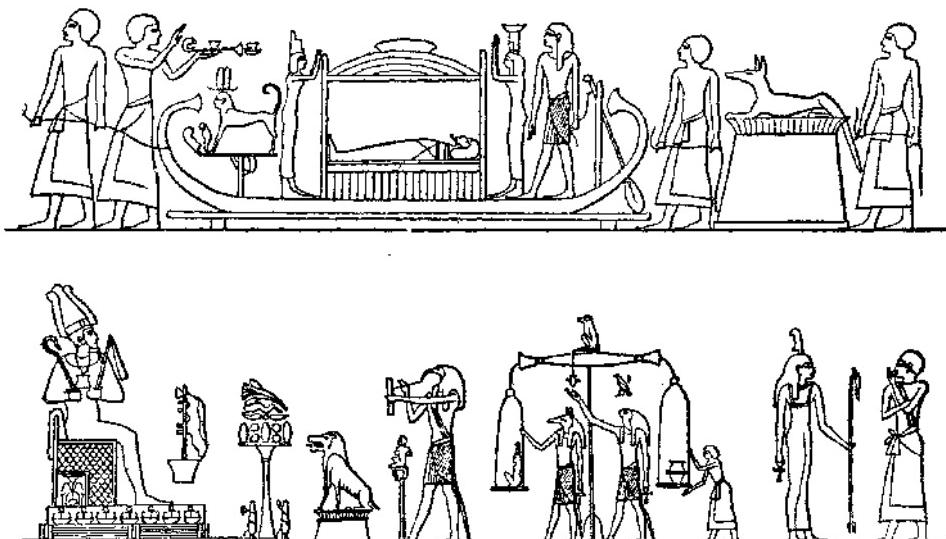
A halottat a legrégebb korban baloldalára, összezsugorodott helyzetben tették a sírba. Később földi lakásához hasonló sírban helyezték el. A halott itt is a földbe került, sírja fölé azonban olyan emléket állítottak, amely a lakását helyettesítette. A monumentális királysírokban számos helyiségek van, raktárhelyek búzának stb., előcsarnok, ahol a kultuszt végezik s a síremlékek falaira rengeteg felirat kerül. A halott bebalzsamozás sara pap ügyel, a bebalzsamozás külön szertartási könyv előírásai szerint történik, a munkát egyes emberek mesterségszerűen űzik. A bebalzsamozás abból áll, hogy a hulla lágy részeit kiveszik s külön edényekben helyezik el, hasonlóan bánnak a szívvel, a hullát sóval, nátronnal, olajjal s fű-

szerekkel kezelik s vászonpolyákba csomagolják. Arcára, arcvonásait fél tüntető álarc kerül, a vászonpólyák közé amuletteket helyeznek. A mumiát végleges elhelyezése előtt nem egyszer elutaztatták Abydosba Osiris sírjához s onnan visszahozva temették el. Abydosban sok olyan síremléket találtak, amely csak megemlékezésül volt ott elhelyezve.

A múmia legfontosabb útravalója a holtak könyve volt. Ebből kellett tájékozódnia a másvilágba vezető utain. A holtak könyvében imádságok, hitvallások, mondások vannak, a könyvnek az a célja, hogy útbaigazításokkal szolgáljon s a halottnak a szájába adja, hol mit kell mondani a másvilágon.

A „boldogok szigete“.

A másvilágról nem volt teljesen egységes a nézetük. Egyesek azt hittek, hogy a király (mert ő volt mindig a halott, akinek jövő sorsával foglalkoztak) az égen csillaggá lesz halála után vagy az égi óceánon hajón megy át, vagy pedig szárnyai lesznek s repülve jut a „boldogok szigetére“. A néphit az alvilágban keresi a másvilágot. Bejárata Memphisben volt a Rosetta-templom sötét folyosóból, amelyek a sakkarai temető sziklájáig vezettek,

Egyiptomi temetés és a másvilági Ítélet. A felső képen bárkaszerű állványon van felravatalozva a mumiává kikészített halott. Az alsón Osiris trónol az alvilágban, előtte az áldozati asztal adományokkal megrakva, a halottat vádló Amam, az ibisfejű Tot isten, ki viasztáblájára Osiris döntését írja, a mérleg egyik serpenyőjén vázában a halott szíve, a másikon az igazságot ábrázoló szobrocska, a mérleg mellett Horus és Anubis állna. A szívet tartalmazó serpenyőt egy asszonyformájú alak (a halott felesége) igazítja. Leghátul a halott, kit Ma, az igazság istennője vezeti, várja ítéletét.

a másvilág pedig nyugaton volt s a nap éjjel ezt a világot utazta be s világította meg. A halott vagy vizén vagy szárazföldön jut az alvilágba. Osiris a 42 alvilági bíró jelenlétében tartja meg a végítéletet. A halott bűnvallást tesz, azaz hogy azt állítja, hogy 42 halálos bűn közül egyet sem követett el, mire Osiris elé áll, ahol egy mérlegen, melynek egyik serpenyőjében a toll, az igazság szimbóluma, a másikban pedig a halott szíve van,

megméri a halott érzéseit. Ha nem találtatik a szíve könnyűnek, akkor beléphet Earu virányaira. Boldogsága ott se veszély nélkül való, mint oda-vezető útján mindenütt, úgy a boldogok helyén is szörnyek leselkednek *rát*, akiktől állandóan óvakodnia kell.

A vallás papjai révén a királyok hatalmával vetekedő hatalom volt Egyiptomban. A királyi hatalom és a papoké azonban csak egymást támogatva tudott fenmaradni. Ahogy megdölt az állam önállósága, elhalványult a vallás csillaga is. Egyiptomi gondolatok Egyiptom földjétől elszakadva gyökeret vertek ugyan Görögországban, Rómában, sőt Germániában is, más vallásos eszméik átmentek gnosztikus rendszerekbe, de a keresztenységgel szemben nem tudták tartani magukat.

Legtovább élnek a varázslatban és a „titkos tudományokban“, ez azonban nem igaz élet. Emlékei mindenetre soká fogják hirdetni a „legvallásosabb nép“ dicsőségét, ha a fellahok teljesen idegenül nézik is őseik több évezred előtt való hitének gazdag bizonyásait.

BABILON, ASSZÍRIA ÉS ELAM VALLÁSA

Babilon és Asszíria.

A Tigris és az Eufrátes közén hatezeréves kultúra romjai vannak eltemetve. Valaha itt keresték a paradicsomot is, mindebből azonban ma már alig van valami. Hatalmas városok évezredes álmukat alusszák, a paradicsom helyén lázat és betegséget lehelő mocsarak vagy sivár pusztaságok találhatók. A kutatók ásója megbolygatta az eltemetett városokat. A két folyó mentén gyökereket vert kultúra feltámasztása azonban fölötté nehéz. Kövei maradtak fenn szép számmal, téglák könyvtárakban „írott“ emlékei hasonlóképpen, azonban e kövek megszólaltatása, téglakönyveik elolvasása eddig csak részben sikerült. A szumir emlékek még őrzik titkaikat, a babiloni ékírásnak is vannak még meg nem oldott rejtélyei.

Ilyen körülmények között a babiloni és az asszír vallás ismertetése sem könnyű feladat. Ha emlékeinek felsorolása elegendő volna, ha szem-

Asszír fôpap és pohár. A fôpapnak sarlóalakú áldozati szerszám és rövid kard van a kezében, a ruhája rojtos, a szakálla asszír módra fodrozott. A szakálltalan alak eunuch.

léltetni kellene tartalmát, arra igen bőséges anyag áll rendelkezésünkre. A gazdag anyagot azonban meg is kellene szólaltatni, a kőbe véssett gondolatot újra szárnyaira kellene bocsátani s a mögötte rejlő hitet is ki kellene ájni és fel kellene támasztani, — ami mind olyan követelmény, amelynek ma még nem lehet megfelelni. Bőséges leletek katalógusait tudjuk elkészíteni, de alkotóik lelkébe és hírébe még nem tudunk betekinteni.

Babiloni és asszír istenek egész sorát ismerjük. Majdnem minden városban más-más istennevek maradtak fenn, egymással viaskodó vagy egymással békességen megférő isteneik szép számmal vannak. A iérfiistenek mellett ott látjuk feleségüket, az apa és anya mellett a gyermeket is. Egyszer természeti jelenségekből kinőtteknek, gyakrabban, az esetek túlnyomó részében az égről leolvasottaknak, égi testek megszemélyesítőinek tetszenek. A nép a legvadabb babonákat hiszi, amuletteket hord, ráolvasásokkal gyógyítatja magát, az imádkozó minden áhítatát az előtte levő istentre irányítva míg imája tart, elfeledkezik minden más istenről, a műveltebbek a többistenhit fátylán át sejtik az egyistenet, a papok titkos tudománya pedig túl van a hiten: vizsgál, mér és számol. Amit mások szent megilletődéssel hisznak, azt a papok kiszámítják és tudják. Ismerik az égi testek járását, vannak nagyszerű megfigyeléseik, belelátnak a csillagvilág rejtélyeibe. A népre való tekintettel tudásukat összekötik a földi világ kiismerhetetlen folyását kiszámító mesterkedéssel, melynek segítségével uralkodnak rajta.

Babilon vallásának a lényege ősidőktől fogva csillaghit, melyben a nap és a hold járásának s ezekhez hasonlóan a többi égitesteknek a földi életre és az emberek sorsára gyakorolt hatásának van a legnagyobb szerepe. A hold járása szerint számítják az időt, csillagászati események (őszi, tavaszi napé jegyen) képezik naptáraiak kiindulási pontját, ezekhez rögződnek nagy ünnepek. Mítoszaik csillagászati események dramatizálásai, templomaik a csillagok mozgását szemléltetik, isteneik állandó jelképei csillagképek. Babilon vallása a csillagászat és a csillaghit, az asztrológia bölcsője.

Marduk.

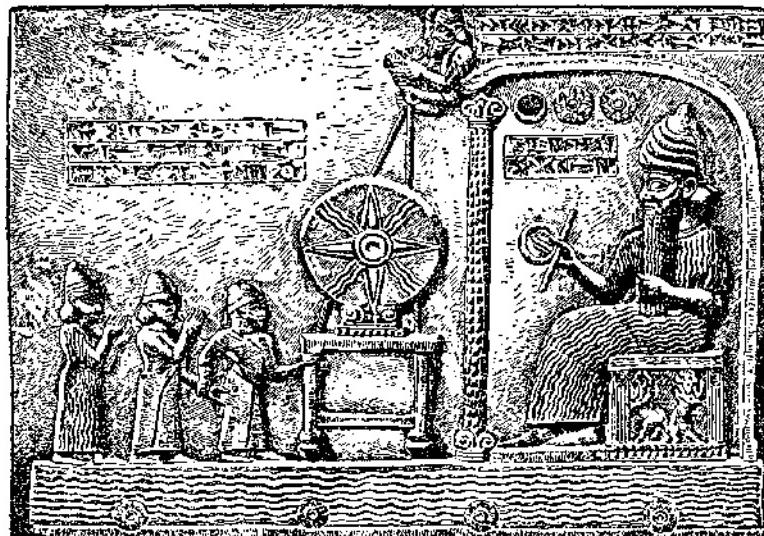
A babiloni Pantheon istenei sokan vannak. Vannak feliratok, amelyek egy végtében 40 — 50 isten nevét sorolják fel. Ezek között a legnevezetesebb *Marduk*, az istenek királya. Eredetileg napisten, akit Babilonban tisztenek, Babilon birodalmi fővárossá emelkedése következetében tisztelete az egész birodalomban elterjed. Marduk lesz „az ég és a föld királya, az urak ura és a királyok királya“. A többi városokban más név alatt tiszttelt napisteneket vele azonosítják. mindenütt ugyanaz az isten, ugyanaz a nap, csak a neve más. A Marduk-hit következő fokozata az, amelyen nemcsak a napisteneket azonosítják vele, hanem a többiek hatalmát is tőle származtatják, mikor ő lesz a főisten, a többi istenek pedig csak az ő erejének és akaratának a megnyilvánulásai...

Ninib Marduk ereje,
Nergal Marduk hősiessége,
Bel Marduk uralma és hatalma
Nebo Marduk ügyessége (?)
Sin Marduk, aki éjjel világít,
Samas az igazságos Marduk,
Ramman Marduk, az esőt adó.

Újév napján így könyörögnek hozzá:
Nem Nabu-e a neved? S nem lakol-e Borsippában?

Nem hívnak-e Zamamának? Nincs-e otthonod Kisben?
Nem neveznek-e Nergalnak? S nincs-e Kuthában lakásod?

Marduk kiváltságos helyzetéből következtették ki papjai Babilon világuralmi jogait s ez alapon egyházának felsőbbségét is a többi kultusz-

Samas, a napisten. Az isten szentélyében levő trónusán ül, előtte asztalon a kötelekkel felhúzható és lebocsátható napkorong. Napu-apla-iddin király alabástromkőre véssett okmányáról. (Kr. e. 885—852.)

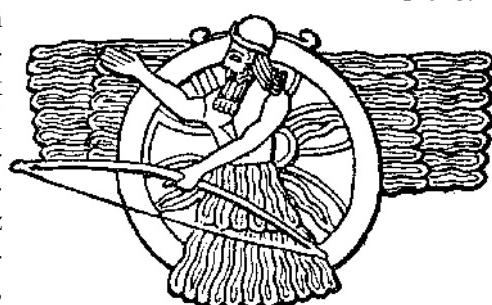
közösségevel szemben. Mardukkal sok tekintetben azonos az asszír *Assur* isten, akinek Asszíriában ugyanaz a teológiai helyzete és politikai jelentősége, mint Marduké Babilonban. Marduk felesége *Sarpanitu*. ünnepe

a tavaszi napjára tett újév, melyen Sarpanituval való eljegyzését s Tiamat sárkánynak a világteremtés alapjául szolgáló legyőzését ünnepelték.

Az ünnep nagyszerű körmenet volt. Az esagili templomból ki vonult Marduk pompás, kerekesszőjén, Borsippá-

ban Samas és Nergal kisérétében fia Nebo csatlakozott hozzá. A babiloni templom szentélyében tar-

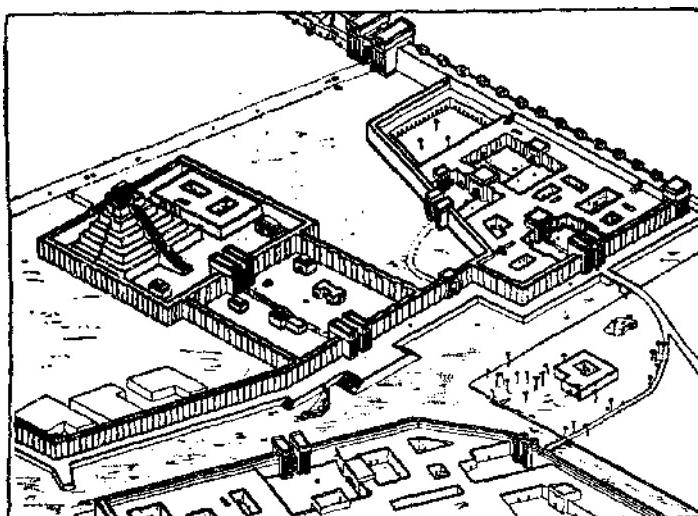
tott istengyűlés volt az ünnep fénypontja. Ez a körmenet s az, ami az istenszobrokkal történt, csillagászati események visszfénye. Marduk a tavaszi nap, aki diadalútjára indul. Fia, a téli, a többi istenekkel együtt átadja neki hatalmát s kíséretében húzódik meg. Az istengyűlésen szabja meg Marduk az elkövetkezendő év eseményeit s adja ki az isteneknek utasításait, újév napján a király is részt vett az ünnepen. Fényes kísérettel

Assur, a régiek szerint *Feroher*, Sanherib védőszelme, aki a kojardsuki domborművön a király kocsija fölött lebeg.

jelent meg Marduk templomában s ott az ünnepi szertartáshoz tartozott, hogy a király mefragadja Marduk szobrának kezét annak jeléül, hogy nála keres segítséget s az ő kezétől veszi hatalmát és erejét.

Nebo, vagy *Nabu* Borsippa istene, aki Mardukhoz hasonlóan napisten, s aki egy ideig Mardukkal küzd az elsőségért, végül azonban kénytelen Marduknak átengedni az elsoséget, illetve eltűrni a Mardukkal való azonosítást. Az újévi istenkörmenet Nebónak Marduk előtt való meghódolását juttatja tulajdonképpen kifejezésre. Babilonban Nebot Marduk fia, vezére és közbenjárójaként tisztelték. Nebo az istenek írnoka, kinyilatkoztatásai közlője, ő vezeti az élet könyvét, ő a papok titokzatos bőlcseségeinek a sugallója, ő a kereskedők istene. A feleségét *Tasmetunak* hívják. Nebónak Borsippában hétféle terasszal bíró templomtornya volt. A hétféle terrasz a planéták jelképe (a nap, a hold és öt bolygó) s a bibliai Bából tornyának a mintája.

Bel temploma Nippurban. Két udvara volt. A belsőben állott a hatalmas lépcsőzetes torony, melynek még a romjai is 30 m. magasak. Ennek legbelsőbb termében trónolt Bel isten. Ebben az udvarban volt a kincstár és a templom levéltára. A külső udvarban alsóbbrendű istenségek kápolnái állottak. A templommal kapcsolatban híres iskola is állott fenn.

Ninib hasonlóképpen napisten, kinek Nippurban és Sirpurlában volt híres temploma. Mint a sötétség, bajok és szerencsétlenségek előzője, feleségével, *Gúlával* együtt Ninib az orvosok istene, aki a halottakat is feltámasztja. Tüzes sugarairból kiinduló képzelettársítás révén ő lesz a vadászat és a háború istene. Asszir-királyok szent helye után nevezik magukat Tiglatpileszroknak, mert a névnek ez a jelentése: „Bizodalmam Esara fia“. Ninibet Tammuzzal azonosítják. Szent állata a vadkan, illetve a disznó, amelytől azért vannak eltiltva a zsidók, mert a disznó neki van. szentelve.

Nergal Kutha város istene, a pestis és a halál, a „nagy ház“: a halottak birodalmának ura. Kuthai szentélye mellett volt a babiloni királyok és előkelők kedves temetkezési helye. A csillagos égen Mars a szimbóluma.

Samas néven tisztezték Sarsában a napot, *Sin* volt a hold istene, *Adad-Ramman* a mennydörgő, a viharé, az égháborúké, az időjárásé. *Arm*

a mithoszokban az ég fejedelme, aki ebben a minőségében Marduk felett állt, tisztelete azonban aránylag szűk körre szorítkozott, *Bel* volt a világ-hegy ura, *Ea* pedig a tengereké, ezek hárman a régi istenek, akik azonban hatalmukat áadták Marduknak.

A nimiridi királyi palotából való szárnyas istenek vagy védőszellemek.
Kr. e. 900—800-ból.

Tammuz és Istar.

A vallástörténetben kiemelkedő szerep jutott *Tammuznak*, a babiloni Pantheon egy jelentéktelen istenének, aki Kisázsiában jutott különös tisztelethez és *Istamak*, akinek a kultusza Astarte nevén terjedt el messze földön.

Tammuz a természet megszemélyesítője, akinek élete sorsát a hit-regék és azon alapuló kultusza rendkívül kiélezték. A tavaszi nap csodálatos életet csókol életre a földből a nyár rekkenő hőséget okád a földre és elperzselt, megöl minden életet. Tammuz a fakadó rügy, a földből sargadjó élet, Tammuz az erőtől duzzadó fiatal természet, amely növekszik, virágokat hoz, gyümölcsöt érlel, hogy halára váljon, pusztulás martalékkává legyen s a halottak országába kerüljön. A halottak országába azonban nem marad bezárva. Kitör belőle, feltámad és újra megjelenik a földön, hogy újra megkezdje kör futását. Tammuz sorsával össze van forrva *Istar*, az egyetlen babiloni nőistenség, amely mítoszban és kultuszban egyaránt nagyobb jelentőségre tett szert. Tammuzt Istar szerelme öli meg s mikor Tammuz az alvilágba kerül, Istar utána megy, hogy szerelmesét új életre keltse. Istar pokolraszállása sok megpróbáltatás után eredménynyel jár: Istarnak sikerül legalább az év egy részére feltámasztania Tammuzt. Tammuz és Istar tiszteletében az ujjongás és a reménytelenség, az élet és a halál motívumai dramatikus formában jutnak kifejezésre.

Gyász, sírás és jajongás, majd ujjongó öröm váltják fel egymást benne. Istar különben a termékenység, az anyaság, másrészről pedig a szerelem és a gyönyör istennője. Kelléképpen lefátyolozva és a mérséklet korlátai között a természet nemző erejének, új életeket, termékenységet létrehozó áldások forrása. Mikor azonban fátyolát elveti, Istar lesz a pusztító, a halálba döntő szerelmi indulat megtestesülése, akinek tüze megsemmisíti valamennyi szerelmesét. Templomában nemesak a szokásos áldozatokat mutatták be, hanem papnői és hívei testükkel is szolgálták. Ez az Istar-kultusz, a templomi prostitúció e fészke tette a köztudatban Babilont minden erkölcsstelenség kútforrásává. Az Istar-kultuszban rejlő tartalom ennek az értékelésnek dacára igen népszerűvé tette s az egész Előázsiaban elterjesztette a kultuszt. Istar a föníciaiak és a kanaaniták Aserája és Astartéja, a déli arab törzsek és a szirek Atarja. Kultusza a próféták reformációja előtt Izraelben is el volt terjedve, sőt még ezután is fel-felbükkant.

A babiloni hitregékben a csillagos ég eseményei, a nap és a hold járása képezik a hitregék kiindulási pontját. A világ teremtését Marduknak tulajdonítják. Marduk Tiamatból, a szörnyeteg formájában képzelt káoszból teremtette a világot. Tiamatot megöli, kétfelé vágja s abból építi meg a mennyet és a földet. Az őskorban az emberek az istenekkel együtt élnek, akik bölcseségüket közlik az emberekkel. Az emberek bűneikkel felidézik magukra az istenek haragját s a büntetés özönvíz formájában szakad á a földre. Az özönvízből Ea egyedül Utnapistimet szabadítja meg, aki a régi isteni bőicseség megírt tábláiból néhányat megment. A bibliának a világ teremtéséről szóló elbeszélései részben a babiloni hitregékben gyökereznek.

Istar pokolraszállásának a regje mellett vallási tartalmáért is figyelmet érdemel a 12 táblán töredékesen fenmaradt Gilgames-éposz, amely oly hatalmas alkotás, hogy akadt tudós, aki ezt tartja az ó- és újszövetségi hitregék és legendák tulajdonképpeni forrásának.

Gilgames -éposz.

Gilgames, az eposz hőse, kétharmadrészben isten és csak egyharmad részben ember, ő építí meg Erech falait. Zsarnoksága ellensúlyozásául Erech lakói azt kérik Aruru istennőtől, hogy teremtsen valakit. Aruru megteremti Eabaniit, aki a mezőn él s akit csak úgy tudnak a városba csalni, hogy Istarnak egy papnője meghódítja és magával hozza. Gilgames és Eabani barátok lesznek és együtt mennek kalandonakra. Az istenek hegycsúcsára menet megölik Chumbabát és a fejét elhuzzák magukkal diadaluk jeléül. Istar meglátja a hős Gilgamest, beleszeret, de Gilgames visszautasítja Istar vészthozó szerelmét, amely még mindenkit megrontott. Istar iszonyú haragra lobban, mire Anu egy „mennyei bikát“ teremt és küld le a földre s azzal pusztítja el az erechi vétésekét. A bika lehelete 500 embert pusztít el, de Eabaniak sikerül szarvánál fogva lefognia, mire Gilgames leszúrja. Istar megsiratja a bikát, Eabani kigúnyolja Istart, ami azonban az életébe kerül. Eabani meghal. Halála Gilgamest megdöbbenti, ő is félnek kezd, megzavarodik s barátja halálát gyászolva a vadonba vonul, ahol eltökeli magát, hogy elmegy Utnapistim nevű őséhez, „aki megtalálta az életet“, annak panaszolja el baját és segítséget kér tőle a halál ellen. Hosszú vándorlás után drágakőfák között meglátja Sidurit, „Sabu hegyeinnek a tündérét“, aki felvilágosítja Gilgamest, hogy a halál az istenek akaratá s hogy az örökéletet az istenek maguknak tartották fenn s hogy „a halál mély vizein“ lehetetlen átjutni Utnapistim országába. Gilgames azonban nem enged, mire a tündér elvezeti Utnapistim révészéhez. A ré-

vész sok üggyel-bajjal átszállítja Gilgamest a „folyók torkolatához“, ahol végre szemtől-szembe áll Utnapistimmel. Utnapistim is azt válaszolja, hogy a halál az istenek rendelése, de Gilgames Utnapistim példájára hivatkozva, tudni akarja, hogy lehetséges mégis megmenekülni a haláltól, mire Utnapistim elmondja neki az özönvizet s azt, hogy őt Bel szabadította meg s egyúttal ki is emelte az emberek sorából. Ilyen hatalmas pártfogá hiányában Gilgamesnek más úton kell megpróbálnia a halhatatlanná léteit. Utnapistim azt parancsolja neki, hogy hat nap, hét éjjel ne aludjon. Gilgames képtelen arra, hogy ébren legyen. Mihelyt leül, elalszik. Utnapistim felesége azzal könyörül rajta, hogy hét kenyérét oly gyorsan süti meg, hogy Gilgames elalvása pillanatában fölriadva, letelve találja a hat nap-hét éjszakát. Ez a módszer nem vezet célhoz. Gilgames *elmegey* a „mosakodás helyére“, ahol megmosakodás után megfiatalodik és megszépül és vissza akar menni Erechbe. A csónakot azonban nem tudja a révesszel a parttól eltasztani. Megint Utnapistim felesége segít rajta, sőt azt a tanácsot is megadatja férjével, hogy a tenger fenekéről hozza fel azt a csodanövényt, amely hazasegíti. Gilgames meg is találja az élet növényének tartott növényt, de egy kígyó elragadja tőle. Erre szárazon folytatja útját, visszajut Erechbe s újra keresi Eabanival az érintkezést. Ea szíve esik meg rajta, aki kieszközli Nergalnál, hogy Eabani szellemével beszélhessen. A fölidézett Eabanitól Gilgames megtudja a föld törvényét: a halottaknak különöző sorsuk van a másvilágban, amit nem lehet megváltoztatni, amin csak sírni lehet. A fájdalmas valóságra ébresztő eposz életbölcsesége az. »együnk, igyunk, holnap meghalunk úgyis!“ ismert mondásában foglalhatá össze. Végső szavai ezt színezik ki:

Gilgames, hova rohansz?
 A keresett életet soha meg nem találod.
 Mikor az istenek az embereket teremték,
 az embereknek a halált szánták,
 hogy az élet maradjon mindig az övék.
 Azért Gilgames, ápold a tested,
 légy jókedvű éjen és napon,
 tarts» mikor lehet, örömnünnepeket,
 dalolj és játszzál, mikor csak lehet!
 A ruhád tartsd tisztán,
 fejedet mosd meg,
 ne sajnáld a vizet!
 Vigyázz gyerekedre,
 kit kezén vezetsz,
 Öledben az asszonyt is tedd boldoggá,
 akit szeretsz!

A halált a babiloniak meglehetős megnyugvással fogadták: „Halára hajtom fejem. Azok, akik halottak, békességen vannak“. A babonások hisznek a hazajáró lelkekbén s azokat különöző áldozatokkal tartják távol maguktól, a hitregék kiszínezik a túlvilági életet s a feltámadó istenekbe vetett hit az istenek feltámadásával összekötötte a holtak sorsát is s hitt abban, hogy azok is feltámadnak s például a csillagokban tovább élnek.

A mennyországot és a poklot inkább az életben látták. „Ha jól meg az ember dolga, azt mondja, hogy az égben van; ha rossz sora van, a pokol kínjait emlegeti.“ Vallásuk ezt az életet tette isteneknek tetszővé. Az istenek kegyét áldozatokkal szereztek meg, sok zsoltárszerű imádságuk maradt fenn s nagy súlyt helyeztek a bűnöktől való tisztaságra, amit egész tudománnyá építettek ki. A teljes megtisztuláshoz tartoztak a bűnlajstromok, a bűnök hosszú felsorolásai, vízzel vagy olajjal való lemosások. A megfelelő eljárás szakértői a papok voltak, akik jóslással is foglalkoztak-

s nemcsak a csillagok járásából, hanem az állatok belsejéből (különösen a májukból) is jóslottak.

Babiloni „zsoltár“.

Vallási érzésük mélységének több érdekes emléke maradt. Ilyen a következő:

Bűnbánati zsoltár Assurbanipal könyvtárából.

Bár lecsillapodna az Úr haragos szíve!
Bár megszünne az ismeretlen isten haragja!
Bár megszünne az ismeretlen istennő haragja!
Bár megnyugodna az én istenem szíve!
Bár megnyugodna az én istennőm szíve!
Bár megenyhülne a haragos Isten!
Bár megenyhülne a haragos istennő!

Nem tudom, mi bűnt követtem el,
 nem tudom, miben tévedtem!

Bár istenem jó néven nevezne!
Bár istennőm jó néven nevezne!

Tilos ételt nem ettem,
 tilos italt nem ittam,
tudtom nélkül lehettem istenem ellenére,
tudtom nélkül járhattam istennőmtől tiltott utón.

Sok a vétkem s bűneim nagyok!
Istenem, sok a vétkem s bűneim nagyok!
Istennőm, sok a vétkem s bűneim nagyok!
Ismert, ismeretlen istenem, sok a vétkem s bűneim nagyok!
Ismert, ismeretlen istennőm, sok a vétkem s bűneim nagyok!

A vétekrol, mit elkövettem, nem tudtam, hogy vétek.
A bűnről, mibe beleestem, nem tudtam, hogy bűn.
Amit megettem, nem tudtam, hogy tilos.
Amire ráléptem, nem tudtam, hogy borzalom.

Az Úr szívben haraggal tekintett reám,
az Úr haragos szível lépett elém!
Az istennő haragra gyúlva betegséggel vert meg!
Az isten, akit ismerek, nem ismerek, lesújtott,
az istennő, akit ismerek, nem ismerek, sebet ütött rajtam.
Hiába várok, senki nem fog kézen,
hiába sírok, senki mellém nem áll,
hiába jajgatok, nincs ki hallaná,
a sznevédés diadalmaskodik rajtam,
felpillantani is alig merek.
Könyörgő szavakkal kegyes istenemhez fordulok,
istennőm lábait csókolom s megérintem öket.
Az ismert, ismeretlen istenhez fordulok könyörgő szóval,
az ismert, ismeretlen istennőhöz fordulok könyörgő szóval.
Uram, tekints reám és halljad imámat!
Istennőm, tekints reám és halljad imámat!

Meddig haragszol reám, istenem!
Meddig haragszol reám, istennőm!
Istenem, kit én ismerek, kit nem ismerek, meddig tart ha-
 [rag]
Istennőm, kit ismerek, kit nem ismerek, kegyetlen szíved
 [mikor nyugszik meg]
Az emberek siketek, nem tudnak semmit.
Az emberek, bármily nevet viseljenek is, mit tudnak ők?
Nem tudják azt sem, hogy mikor tesznek rosszat vagy jót.
Uram, ne taposd el szolgádat!

Sárban fretteng, ragadd meg kezét!
A bűnt, mit elkövettem, változtasd jóvá,
vétkem vigye messze szél,
számos gonoszságom vedd le rólam, mint avult ruhát!
Istenem, ha hétszer hét bűnöm volna is, oldozz fel alóluk!
Istennőm, ha hétszer hét bűnöm volna is, oldozz fel alóluk!
Isten, akit ismerek, nem ismerek, ha hétszer hét bűnöm
 [jvolna is, oldozz fel alóluk]

Istennőm, akit ismerek, nem ismerek, ha hétszer hét bű-
 [nöm volna is, oldozz fel alóluk!
 Oldozz fel bűneim alól, hogy hálával dicsőíthesselek!
 Fogadj szívedbe, mint azt szülő anyám tévé!
 Szülő anyám, nemző atyám szívéhez hasonlóan erezz
 [irántam!]

Erkölcsei gondolkozásuk klasszikus emléke a Kr. e. második évezredből ismeretes Hammurabi törvény, amelyet 1901-ben ástak ki Susában. Szigorúan rendszeres felépítése, rendelkezéseiben a méltányosság is kifejezésre jut, bár leggyakoribb büntetés benne a halál. A jogegyenlőség álláspontján áll, amiből a rabszolgákat természetesen kiveszi. A házasságban a nő jogait a házassági szerződés biztosítja, egynejúség dívik, kivéve azt az esetet, ha az asszonynak gyermekei nincsenek. A házasság felbontása csak a nő beleegyezésével történhetett. A házasságötörés büntetése a halál volt. A bíráskodás a papok és külön bírák kezébe volt letéve. Hammurabi négyezeréves törvénye a napisten által való sugallottság formájában tétetett közhírré, ebben és egyes rendelkezéseinél illetőleg is önként kínálkozik összehasonlításra a mózesi, különösen a Josiás, majd pedig az Esrás-Nehemiás által publikált zsidó törvényekkel.

Varázsszövegek.

Sok varázslásra és ördögüzésre vonatkozó szövegükönél mély bepillantást nyerünk alacsonyabbrendű vallásosságukba is.

A démonok:

országról-országra csatangolnak;
 az asszonyt kizavarják a kamrájából,
 a férfit kizavarják a házból, csalája köréből,
 a fiút kizavarják atyja hajlékából,
 a galambot megfoglják a dúchan,
 a kotló madarat elűzik a fészkéről,
 a fecskét elijeszti a fészkéről,
 a marhát levágják, a juhot levágják.

Mint az ítéletidő úgy száguldank a gonosz szellemek szerte,
 ők teszik tönkre az országokat.

Éjjel szűk uccákon csavarognak,
 az ajtókon úgy csúsznak be, mint a kígyó.
 Az asszonyt felriasztják a férfi öléből,
 a gyermeket elijeszti apja térdéről.

Velük szemben a szelleműzés használatos szere a ráolvasás, különösen pedig az eridui varázsformula. A szelleműzzel foglalkozó papok mestersége azonban nem minden veszély nélkül való, azért a démonok ellen védelmük maguk is imádságokhoz fordulnak.

Egy ilyen veszedelmek ellen vértező imádságnak tartották a következőt:

Kegyelmes erős isten áll a jobbomon,
 Kegyelmes védő isten áll a balfelemen.
 Ninanna, az alvilág magas irnoknője
 mondja elő számomra a szent varázsigét:
 A gonosz szellem, a gonosz Alu, a gonosz kísértet,
 a gonosz ördög, a gonosz isten, a gonosz leselkedő,
 ne közelíthessen testemhez s nekem rosszat ne tehessen,
 se nyomomba ne járjon, se házamba ne kísérhessen,
 a házam tetejére fel ne mehessen s lakásomba be ne jöhessen!
 Ne engedje ezt az ég, se a föld ne engedje!

Más formula ezt az elhárító imádságot magával az ördögűzéssel kapcsolja össze a következőképpen:

Én Ea isten szelleműző papja vagyok.
 Samas jár előtem, Sin a hátam mögött,
 Nergal áll jobb felől, Nimurta a bal oldalamon!
 Ha beteghez közeledem,
 ha kezem a beteg fejére teszem,
 Kegyelmes erős isten, kegyelmes védő isten álljon mellettem!
 Gonosz szellem, gonosz Alu, gonosz kísértet, gonosz ördög,
 gonosz isten, gonosz leselkedő,
 vagy betegség, halál, éjjeli kísértet, éjjeli lidérc, fájdalmak,
 gonosz járvány,
 táguljatok előlem, takarodjatok a házból!

A szépszerével nem távozó szellemek számára fenyégetéseik is vannak:

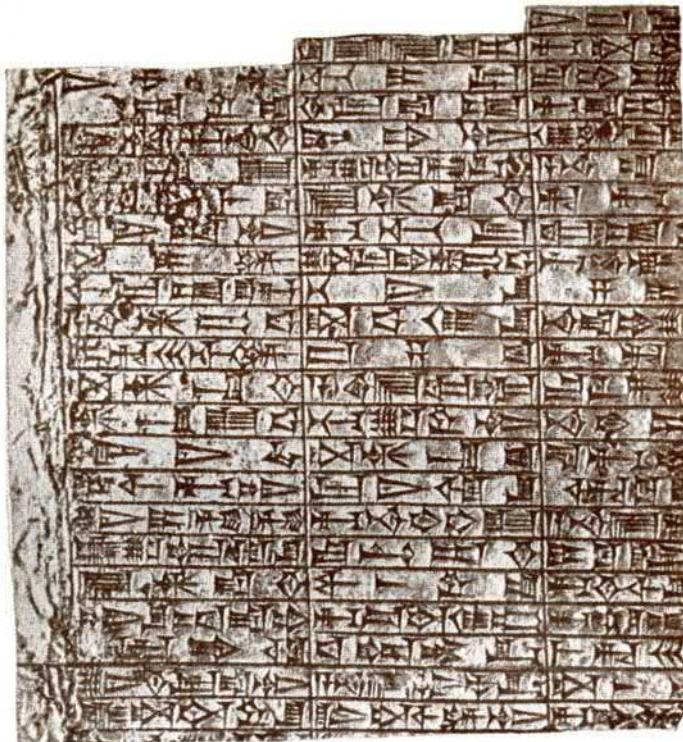
míg el nem hagyod az embernek testét,
 nem menekülsz isten fia elől,
 ételt ne egyél, vizet ne igyál,
 Atyának, Enlilnek kulcsa kezedbe ne kerüljön,
 se tengervízzel, se édesvízzel, se keserűvízzel se a Tigris
[vizével]
 se Eufratesvízzel, se kútvízzel, se folyóvízzel meg ne
[hintsenek!]
 Ha az égbe akarsz röpülni, ne legyenek szárnyaид,
 ha földbe akarsz rejtőzni, rejteket ne találj!
 Az emberhez, isten fiához közelíteni ne merj!

Az eridui varázsformula

Az eridui varázsformula a következő:

Az ember fejéhez a fájdalom démona állt,
 torkát a betegség démona szorongatja,
 nyakához egy gonosz lélek közeledett,
 egy gonosz Alu a mellére nehezül,
 egy gonosz kísértet a csípőjét nyomorgatja,
 egy gonosz ördög a kezét nyomorítja,
 egy gonosz isten a lábának árt.

Heten egyszerre kaptak utána,
 teste olyan, mint a lobogó tűz . . .
 Ételt nem eszik, italt nem iszik,
 aludni nem tud és helyét nem találja . . .
 Marduk isten azonban rátekintett,
 belépett atya házába és hírt adott róla.
 Ea azt mondja Marduk fiának:
 „Menj Marduk fiám,
 végy egy kecskegidát
 s tudd a beteghez közel.
 Tépd ki a szívét
 S add azt az ember kezébe! . . .
 Mondd el az eridui varázsigéket!
 Hívd segítségül a nagy isteneket:
 a gonosz lélek, a gonosz Alu, a gonosz kísértet,
 Labartu, Labasu
 a fájdalom démona és a betegség démona, ki a testét gyötri.,
 szakadjanak ki belőle és távozzanak a házból!
 Valami jó szellem, egy védőangyal jöjjön
 s maradjon mindenig vele!“
 Gonosz lélek, gonosz Alu, gonosz kísértet!
 Labartu, Labasu,
 szívfájdalom, fejfájás, fogfájás,
 betegség, szenvedés!
 Égre, földre kérlek, távozzatok!

Hammurabi törvénykönyvének bevezető része.
Régi babiloni ékírás.

Áldozati jelenetet ábrázoló dombormű Pannó-
nia területéről a Magyar Nemzeti Múzeum-
ban. 14X12 cm. Az áldozati bika fején három-
szögű fejék, nyakán az infulae nevű áldozati
szalagdísz.

Marduk harca a sárkánnal.

A ráolvasással kapcsolatos kecskeáldozat jelentősége egy másik szöveg szerint a következő:

A beteg fejéhez odattet egy kecskegödölyét,
s a bölcsőz így szólt:
A kecskegida az ember helyettesítője,
A kecskegida érte adta oda életét!
a kecskegida feje az ember fejéért,
a kecskegida nyaka az ember nyakáért,
a kecskegida melle az ember melléért ...
Ea isten varázsigéi alapján készült
eridui ráolvasás erejét meg ne ronthassa senki.

Babiloni babona.

Sokat adtak szerencsés és szerencsétlen előjelekre. A csillagok állásában, az álmokban, különböző eseményekben, de különösen az áldozati állatok májában jövendő sorsuk előrevetítődését látták s ezeknek a magyarázatára nagy gondot fordítottak. A babiloni vallás tudománnyá épít ki az asztrológiát, megtéríti az álmoskönyveket, rendszerbe foglalja az állati belsőrészekből való jóslást, ami egy időben nagy szerepet játszott a hivatalos római államvallásban is.

Akinek kedve van, összehasonlíthatja, hogy a mai álmoskönyvek álommagyarázatai egyeznek-e még a babiloni régi ékiratos, több ezeréves álmoskönyvekéivel?

- Aki álmában kocsin utazik, annak teljesednek a vágyai.
- Aki nyíllal lőni készül, perbe bonyolódik.
- Ha szárnyad nő s elrepülsz, nincs szilárd talaj a lábad alatt.
- Aki az alvilágba megy, meghal, de nem temetik el rendes sírban.
- Halottat látni — szerencsétlenség.
- Aki álmában hegyet hordoz a fején — gazdag ember lesz.
- Sót vinni — fecsegés által károd lesz.
- Az uccán húst vinni — betegség.
- Gabonát vinni — diadalmaskodsz ellenségeid felett.
- Fegyvert javítani — hosszú élet.
- Széket, ágyat, asztalt készíteni — szerencsétlenség.
- Kertben járni — megszabadulás.
- Szántani — bajból szabadulsz.
- Juhakolban járni — magas hivatalhoz jutsz.
- Szőlőt enni — öröm.
- Szurkot enni — szerencsétlenség.
- Más előjelek:
- Aki újév napján kígyót lát, még az újévben meghal.
- Ha valakinek a lábára kígyó kúszik, az hosszú életet jelent. Az illető gazdag lesz s azt mondhatja: Hova tegyem a sok gabonámat? Mit csináljak tenger pénzemmel?
- Ha kutya áll valaki elé, az akadályt jelent tervezett útjában.
- Ha kutyák vonítanak az uccán, az a város romlását jelenti, éhínség! íogja érni.
- Ha egy házba sólyom repül, az az asszony halálát jelenti.
- Ha holló szájából valami a házra esik, a házat szerencse éri.
- Különösen rossz előjel az, hogy ha egyes állatok a szokásosnál többet «ellenek.
- Ha egy juh három bárányt ellik, zsarnok keríti hatalmába az országot, ha kilencet, kihal a dinaszcia. Tíz azonban már jót jelent: az illető város világhatalommá lesz.
- Ha egy kancának két csikaja van, melyek szája összenőtt, Babilon

meghódol az ellenségnak. Ha vak csikót hoz a világra, Enlil isten más uralkodócsaládnak adja az országot. Ha olyan csikó jön a világra, amelynek farka nincs, a helytartó meghal.

De nem feledkeznek meg a torzsziülöttekről sem. Az oroszlánfejű gyermekek jót, hatalmas király uralkodását jelenti, a madárfejű — szerencsétlenesség előhírnöke, összenőtt ikrek az ország pusztulásának az előjelei, ha egy asszony malachoz hasonló torzsziülöttet hoz a világra, asszony kerül a trónra.

A máj jóslás tudományának az ismertetése messze vezetne. Szintúgy nem részletezhetjük az olajból és a tűz égéséből kimagyarázott jövendöléseket sem. Csak azt tartjuk jellemzőnek, hogy ezeknek a folyama egyszerre ily szélesen bugyán ki ebben a kultúrvallásban s hogy ez a folyam a legkülönbözőbb medrekbe szakadva se apadt el.

Babilon az ókor leghatalmasabb kultúrközpontja volt. Vallásos élete minden irányban szétsugárzott és nagy befolyást gyakorolt a körülötte lakó népek vallására. Hatásai fellelhetők Előázsia sémita népeinél, de a perzsák vallásában is, a palesztinai népek vallásában kézzelfoghatóak, de az etruszkokkal eljutottak nyugatra is. Ez megsokszorozza a jelentőségét és nyugati szempontból is érdekessé és értékessé teszi. A babiloni vallás űsforrás, melynek a vizeiből messze földről jövő népek merítettek.

Az elamiták vallása.

Elam Babilon és India között feküdt, velük egykorú régi kultúrája volt. Büszke és harcias népe sokszor legyűrte Babilont. Az elamiták idejében egész a Földközi-tengerig kiterjesztékké uralmukat, melyet Hammurabi semmisített meg. A Kr. e. 12. században ők adtak királyokat Babilonnak, csak I. Nebukadnezárnak sikerült az idegen igát leráznia s az Elamba elhurcolt Merodach-szobrot Babilonba visszahozatnia. Még a Kr. e. 2. században is elamita király ült Babilon trónján. Közben az elamiták az asszírokkal és a perzsákkal hadakoztak. A perzsák legyőzték őket, királyai Susát, az elamita fővárost választották fővárosukul. Azután Nagy Sándor foglalta el országukat Susával együtt, ahol tömérdek kincset zsákmányolt. Susa a Sassanidák idejéig virágzó kereskedőváros volt, ma romokban hever.

Az elamita vallásos irodalom és vallási emlékek Susianna hegyei közt várak felkutatásra. 1897-ben de Morgan vezetése alatt a franciák kezdték a régi Elam területén ásatni. 50.000 frankért megszerezték a perzsa sahtól az ásatáshoz a kizárolagossági jogot s a kiásandó leletek felének a tulajdonjogát. A sok feltárt felirat és egyéb emlék még feldolgozásra vár. Amíg ezt a munkát el nem végezik, az elamiták vallása teljesen homályban marad.

Ma csak azt tudjuk róla, hogy ez is többistenhit volt. Néhány istenük neve ismeretes. Főisteneik *Hanuban*, *Nahhunte* és *Insusindk* voltak. *Insusinak* Susa helyi istene, a sors irányítója, Hanuban holdisten. Valószínűleg ő szerepel a Gilgames eposzban az elamita Chumbaba neve alatt, akit Gilgames megöl. Párja a „nagy istennő“, kinek szentélye Risahrban állott, napisten volt. Ezeknek az isteneknek a neve a királyok nevében is előfordul, Insusinakról azt tartották, hogy Susa első uralkodója s uralkodóinak az ősapja volt.

Az elamiták isteneiket nemcsak templomokban, hanem ligetekben is, tisztelték, ami a babiloniak és asszírok előtt feltűnő és elütő jelenség volt.

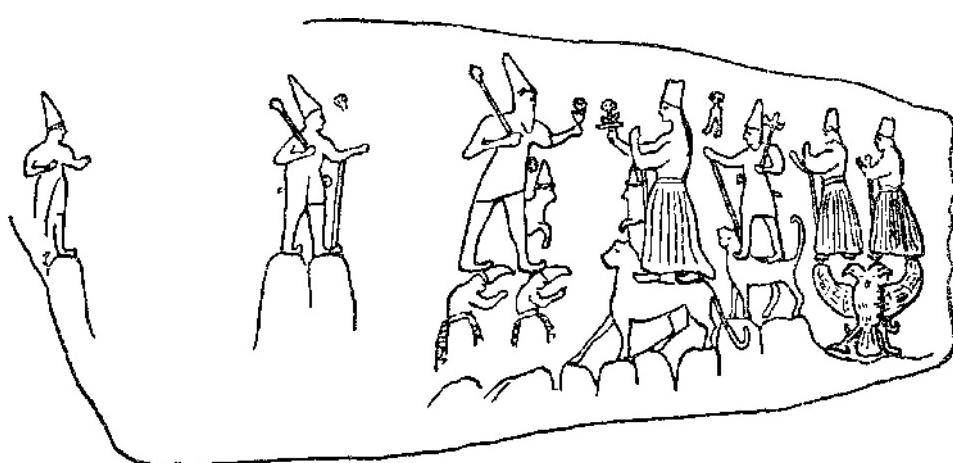
Az elamiták a bibliában többször szerepelnek. A biblia tudja róluk* hogy csillaguk letűnt, de azt is feljegyzi, hogy az elhurcolt és száműzött zsidók Elamba is eljutottak.

A H E T H I T Á K

Angorától keletre öt napi járóföldre esnek Bhogazkői romjai, melyeket 1906-ban kutatott fel Winkler Hugo s az ásatás rövid idő alatt 2500 feliratos cserepet hozott napfényre. Az 1907-ben megújított kutatás a leletek számát megszaporította. A leletek azt bizonyítják, hogy Bhogazkői negyedfélézer évvel ezelőtt Chatti néven a hethiták fővárosa volt, akik akkoriban Előázsia népei között fontos szerepet játszottak, Babilonnal és Egyiptommal állandó kulturális viszonyban, de harcban is álltak. A Bhogazkői emlékek egy része éppúgy, mint az Egyiptomban napfényre került tell-el-amarnai leleté, babiloni nyelven volt írva. A hethita nyelvű emlékeket még nem tudjuk elolvasni és megérteni.

A hethitákról egyelőre csak annyit tudunk, hogy a tulajdonképpeni hethita (hatti) nép mellett, amelynek központja Bhogazkői tájékán volt, volt egy másik mitanninak nevezett kép is, amely Sziria északi részén és Mezopotámiában volt megtalálható azzárok elődének tekintendő.

Vallásuk maradványai Előázsia vallásában feltalálhatók. Klasszikus emléke a Bhogazkői mellett sziklába vájt yazyly-kajai istenkörmenet, amely hegycsúcsokon, illetve párdúcokon egymás felé közeledő istenalakokat ábrázol. Egy férfi- és nőisten találkoznak egymással. Mindkettő kezében virág, ezzel üdvözlik egymást. Az istennő kíséretében egy kétfejű

A yazyly-kajai istenprocesszió. A régi hettita főváros (a mai Boghazkíoi mellett) legfőbb istentiszteleti helye a hegyek között egy sziklafalak által körülzárt terület, ahol a szabad ég alatt áldoztak. A sziklafalakra kifaragott féldomborművek isteneket és elérők járuló híveket ábrázolnak. A főcsoport az istenek csoportja, akik hegycsúcsokon lépdelő állatokon (köztük a kétfejű sas alighanem a világ legrégebbi ilyen állata!) állva közelednek egymáshoz. A csoport két főalakja: egy férfi és egy nőisten virágot nyújtanak egymásnak. Jobbról a harmadik alak a kettős bárdot tartó Tesup.

sason állva látunk két más istennőt. (Ez lesz alkalmasint a legrégebb kétéfűjű sasábrázolat a világon.) A férfi-isten két hegyes fövegű alak fején áll, jobbkezében buzogányt tart, balkezében virágot nyújt az istennőnek, mellette egy hasonlóképpen hegyes föveget hordó bárány formájú állat, a nőisten, párducháton állva jön, jobbjában tartja a virágot s szintén egy süveges állat van mellette szolgáló helyzetben, tehát alighanem kutya lehet. Az emlék értelme nem világos, míg feliratát meg nem fejtik. Caesareától délre egy hethita áldozati jelenet van kőbe vésve: a pap az

Három tarsusi pénz, melyeken Sandán isten képe látható. Sandant a görög Heraklessel azonosítják, ábrázolása azonban azt mutatja, hogy tipikus hethika isten. Különös fejdíszű (szarvas?) párduc hátán áll, egyik kezében kettős fejsze, a másikban háromlevelű növény. Fejdíszé azonban nem hegyes süveg, hanem valami edényforma; ami átmenet lehet a Sarapis ábrázolásokhoz. Jellemző a háromszögletű keretet bekoronázó madár (galamb) is.

oltár előtt csészéből vizet önt ki. Az oltár mellett ülő istennő van, akit egy papnő szolgál ki, az oltáron az istennő madara ül.

A hethiták főistenüket *Tesupnak* nevezték. Tesup volt a menny és a föld ura. Babilonban Adaddal azonosították. Az istennők között *Hepa* neve fordul elő leggyakrabban a bhogazköi leleteken, Hepa az ég királynője. Mellette *Samas Belltet*, mint a nap istennőjét különösen Arinában tisztelték. Gyakran fordulnak elő a feliratokon babiloni istennek is. Tesup alakja a római korban átment a római vallásba *Juppiter Dolichenus* név alatt s kétélű csatabárdjáról és a kezében lévő villámról lehet ráismerni. Palesztinában pedig Kades Orontes melletti városnak hasonnevű istennője részesült több helyen tiszteletben.

A KANAÁMI ÉS A SZÍRIA VALLÁSOK

Azt a földet, melyet ma Palesztinának nevezünk, az ókori népek Kánaánnak hívták. A rajta élő népek közül az őslakó kanaániták egész biztosan a sémi fajhoz tartoztak. Később más népekkel keveredtek, apró fejedelemségekben éltek, melyek határa alig terjedt egyik városkától a másikig s a héberrel azonos nyelvet beszéltek. A kanaániták közé tartozó föníciaiak és amoriták tehát a zsidó nép testvérei.

Kánaán a körülötte fekvő nagy birodalmak országútja és csatatere volt. A hethiták, Babilon és Egyiptom, az asszírok és a perzsák, Nagy Sándor és a rómaiak minden Kánaánon keresztül vették útjukat és sok elhatározó ütközetet vívtak meg a területén. Emellett Kánaán kultúráik érintkező és vegyülvő pontja is volt. Babiloni, hethita és egyiptomi kultúr-

Baal szobra Karthágóból. Fején kossalvavannak, trónja két oldalán bárányok fején nyugtatja a kezét.

rétegek találhatók a görögök összekeveredve rajta, népe szorgalmas és gazdag, földjét nagyszerűen műveli, kertjeik és szőlőik messze földön híresek, életük fényűző, megerősített városaik biztos menedéket nyújtottak, fegyvereik, különösen harci szekereik félelmetesek voltak. Életüket

és viszonyaikat két forrásból ismerjük. A tell-el amarnai levelek a Kr. e. 1400. év körüli állapotokat mutatják, a biblia pedig az Izrael felükerekedése utáni állapotokról nyújt adatokat.

Kánaánban minden „város“ külön királyság és minden városnak meg van a külön vallása is. Byblosban *Baalat* istennőt, Tyrusban az évenkint meghaló és feltámadó *Melkartot*, Sidonban *Esmunt* és *Astartét* imádják. Baalbeknek a neve mutatja, hogy *Baal* városa volt, Hierapolis, *Bambyke* istennőjét a görögök Semiamisnak nevezik. Másutt *Hadad*, *Baal*, *Adon*, *Melek* és *Asera* nevei vannak előtérbén.

Templomaikat, melyekben istenképeketőrzik, különös előszeretettel építik dombokra, magaslatokra s általában olyan helyre, ahol a természet bővebben nyújthatja áldásait, patakok, folyók partján, szent fák és szent kövek mellett. A szent helyeken a templom nem volt okvetlen szükséges. A szent helyek főkelleke a szent kő (masseba). Emellé állították fel az oltárt, párosával a szent oszlopokat, az aserát: a faoszlopot s az egészet kövekkel kerítették körül. A szent követ olajjal kenték meg, étel- és italáldozattal tiszttelték, az oltáron égő áldozatokat mutattak be; az ásatások tanúságai szerint ember- és gyermekáldozatokat is hoztak.

A szent helyek tulajdonképpen való szentségei a szent fa és a szent kövek voltak. A szent fát felöltözöttetve az oltárra állították s jósłásra is felhasználták. A szent köveket körben helyezték el. Macalister Gezerben kiásott egy kultuszhelyet, amelyen 30 méter hosszúságban 11 monolith volt felállítva, nyolc még ma is megvan belőlük. A kősor észak-déli irányban áll, a legnagyobb könek csak a talapzata maradt meg, azt valószínűleg elhurcolták, aminthogy a meglévő massebák között is van olyan, amely Jeruzsálem környékéről került Gezerbe. Istenképet az ásatások nem hoztak napfényre; a különböző amulettek és házi istenek között a leggyakrabban Bes és Astarte alakok fordulnak elő.

A népies vallásra nagy hatással volt az egyiptomi. Egyiptomból sok amulettet és vallásos használatra szolgáló apróságot importáltak Kánaánba. A babiloni hatás inkább szellemi hatás volt s a mithoszok kialakításában, a vallásosságnak a csillagos ég és a napkultusz felé való orientálódásban nyilvánul meg.

A szervesebben felépített kultuszok közt többször találkozunk a babiloni Tammuz és az Osiris-kultusz alapgondolatát átvevő kultuszokkal. Biblosban Baalat Osirissal együtt játssza a természet halálát és feltámadását reprezentáló dráma főszerepét, Sidonban Astarte és Esmun a két főszereplő neve. Tiruszban Melkart a meghaló és újra feltámadó isten, kinek halálát megsiratják s feltámadását nagy vígsággal ünnepelik. Szíriában Attes maga csonkitja meg magát.

A szíria főisten Hadad s vele együtt tisztelik Atargatist, aki nem más, mint a babiloni Istar-Astarténak, a szerelem istennőjének helyi változata, akinek a tiszteletét Attesével kapcsolták össze. Atargatis hierapolisi temploma a templommonda szerint azon a lyukon állt, amelyen az özönvíz vize lefolyt az alvilágba. Kétszer egy évben azzal tiszttétek, hogy a tengerból hosszú körmenetben hoztak tengervizet a templomába s azt ott kiöntötték. Kultusza különben erősen érzéki volt, temploma bejárata előtt phallusok voltak felállítva, a templomi teendőket nagyszámú női ruhába öltözött herélt láta el, ünnepein a zenétől és tánctól őrjöngésig hevült hívek véresre vagdalták, sőt meg is csonkították magukat. Hitregéje szerint Attes halála fölött érzett fájdalmában fiával együtt tengerbe veti magát és hallá változik. Ezt a jelenetet kultuszában is megtaláljuk: az istennő képét a folyóhoz viszik s azután megint a templomban helyezik el.

Palmirában Baalsamén, „az ég ura“, a főisten, Semes és Maiakbei napistenek, Iarchibol és Aglibol holdistenelek s Állat, Athe és Atargatis nőistenekek fordulnak elő babiloni istennevekkel kapcsolatban.

A Palesztinának nevet adó filiszteusok a kanaanitákkal ellentében, nem sémiták, hanem krétai, vagy kisázsiai bevándorlók voltak, kultúrájuk és vallásuk azonban teljesen kanaanita befolyás alá került. minden városuknak külön helyi istenei vannak. Baal = úr, vagy Melek = király a címük, kiegészítőjük a feleségük, akinek Milkat = királynő a címe. A baalok a városok és határaik urai, tőlük kellett szerencséjüket, termésüket, békességüket várniok, de tőlük kellett félniök is, mert ők voltak a betegségek és csapások okozói. Ezek az istenpárok a termékenység megtestesülései, gyakran ábrázolják állatalakban őket: bikának és tehénnek, oroszlánnak, ragadozó madaraknak; a nőistenség Istar = Astarte jellegét viseli magán, kultusza erősen érzéki. Jelképe a galamb. Astarte kultuszával együtt jár Adonis kultusza, akit a filiszteusok Adónak neveznek. Bibloszban az Adonis hitrege azt beszélte, hogy Astarte urát vadkan sebezze halálra s kifolyó vére vörösre festette az Adonis-

Astarte, a szirek és a föníciaiak hold-istennője, akit mint a szerencse, a szerelem és a termékenység istennőjét kicsapongó szertartásokkal tiszteltek. Kezében a galamb, a szerelem madara. Fölkultuszbeli az Eufráttól nyugatra eső Hierapolis volt. Alakja Babilonban Milittáéval, a frigeknél Cybeleével olvadt össze. Ebben a formájában ō a föld és a minden séges anyja.

Dagon, halfarkban végződő tengeri isten, kit Babilonban és a filiszteusok-nál tisztelek.

folyó vizét. Mikor a folyó vize minden évben vörössédi kezd, akkor ülik az Adonisorgiákat. Gyászuk jeléül az asszonyok levágatják a hajukat, a templomba jövő idegenekkel pénzáért prostituáltatják magukat s a kapott pénzt Astarténak áldozzák. Azután kitörő örömmel üdvözlik az isten feltámadását. A több helyen tisztelt Dagon eredetileg Hammurabbi királyi nemzetének az istene volt s Babilonból került a filiszteusokhoz, mint a tenger ura. Felesége a halformájú Derketo.

Karthagoban Baalhammon az ég urának, Tanit a feleségének a neve. Tanit holdistennő a város védelmezője.

A Baalkultusz közös jellemvonása az érzéklés. Baalé a természsengéje, övé a barmok és az emberek elsőszülöttje is. A legértékesebb áldozat az ember. Gyakoriak az épületáldozatok; nagy szerencsétleniségek idején Karthágóban egy előkelő embernek kell feláldoznia magát az istennek haragjának a kiengesztelésére; különben megelégedtek a legszebb äiadifoglyok feláldozásával. Adonis-ünnepi gyászuk különös szokása az,

hogy levágják a hajukat és odadobják testüket. Szokás körülmetélkedé& is. Egyéb áldozataik derűs, közös lakomái voltak az áldozóknak az istenekkel, melyeken zenének és táncnak is szerepe volt. Az isteneknek az áldozatok vére és a húsuk egyrésze jutott, ami megmaradt, az az áldozati áldomáson fogyott el. Több filiszteus városban a királyok voltak a. papok is.

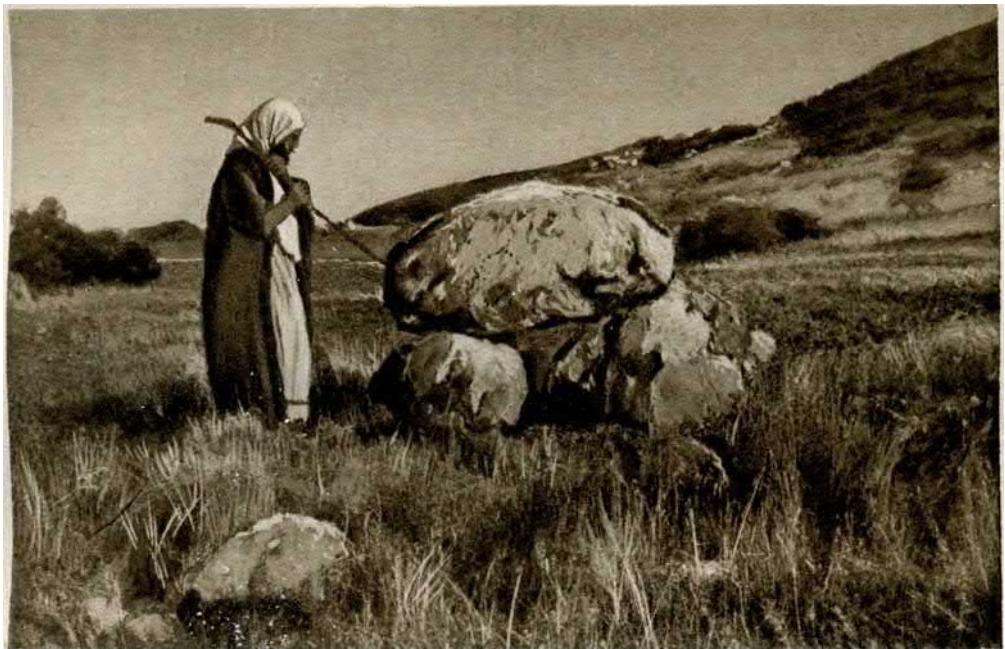
Számos sírjukat ismerjük. Halottaikat mindenféle tárggyal együtt temették el, de a feltámadásban nem hittek. A sír az örök pihenés helye, melyben a halottak nyugalmát zavarni nem szabad. A filiszteusok a természet örök megújulására épített Adonisz-mitoszból és kultuszból még nem vonták le azt a következtetést, hogy a halottak is feltámadnak.

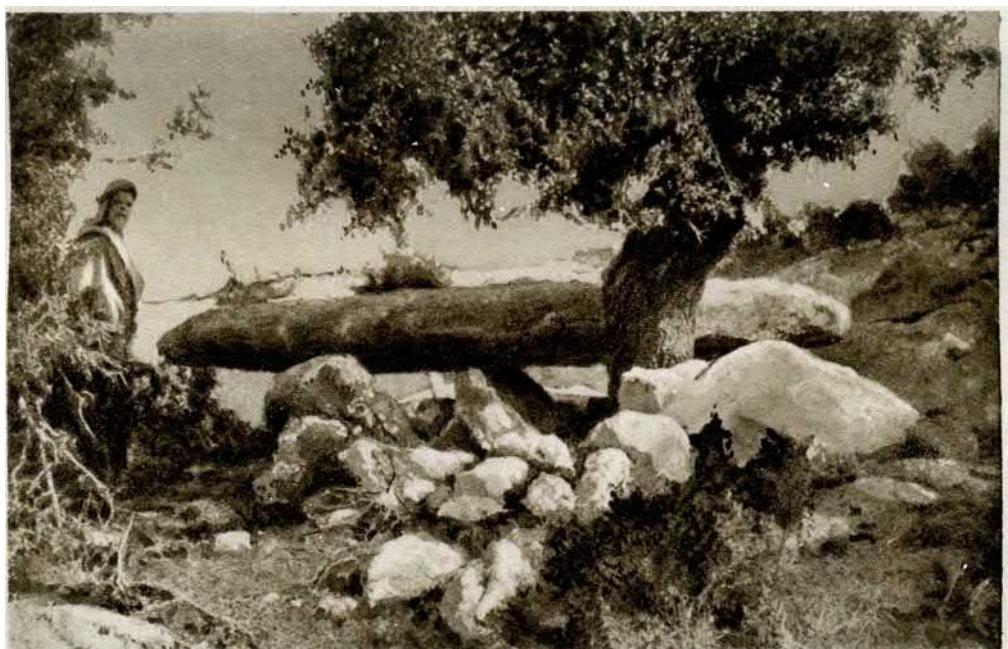
A boghazkői kapu egyik fele teljes fegyverzetű istenalakkal. Fülvédős sisakján kürtdísz, jobb kezében csatabárd, oldalán görbe tőr, talán *Tesub isten*, a város védelmezője.

Az íbrizi szikladombormű. Főalakja a hethita Sandon, akit hasonló formában, szőlőfűrtökkel és kalászokkal a kezében, tehát a termékenység isteneként Tarsosban is imádtak. Az előtte álló kisebb alak asszír ruhában imádkozó király.

Dolmen a Jordán keleti vidékén.

Kettős dolmen a Jordán keleti vidékén.

(Dr. G. Schumacher-Haifa felvételei után.)

A P E R Z S A V A L L Á S

A perzsák vallása három ízben is közel volt ahhoz, hogy világvallássá legyen. A nagy perzsa hódítók (Cyrus, Darius) a Kr. e. 5—6. században kardjuk hegynél vitték előre, később a római katonák Mithras szentélyeiben lobogtak perzsa gondolatok s a légiókkal együtt eljutottak Gallia és Germania végeire, Mani vallása formájában pedig a keresztenységgel rivalizált.

De más szempontból is jelentős vallás. A perzsa nép a hinduval egy ágon fakadt, egy gyökere van vallásuknak is. Ez az előkelő eredet sok tekintetben rányomja bélyegét a perzsa vallásra.

Cyrus perzsa király hosszú, földig éró öltönyben, fején az egyiptomi fáraók fejdíszére emlékeztető sapkával és diadémmal. A későbbi királyok bíborruhája és egyéb díszei sokkal díszesebb volt.

Azután: rendkívül fontos a perzsa vallásnak az a szerepe is, amelyet a zsidó és ennek közvetítésével a kereszteny vallások megtermékenyítésénél játszott: vallásos gondolatok és képzetek egész sorát (a dualizmus, angyalok, feltámadás, végítélet stb.) szolgáltatta számukra.

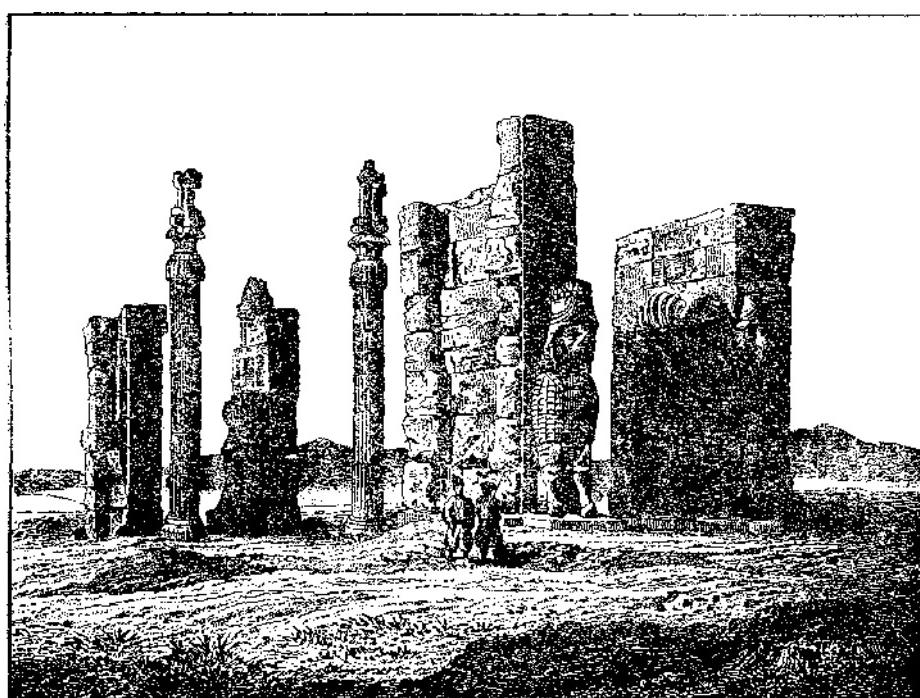
Ilyen körülmények között felette sajnálatos, hogy a perzsa vallásról való ismertetünk a források hiányossága miatt nagyon hézagosak. Az összefüggéseket, a gondolatok keletkezését, kialakulását és vándorlását nem látjuk egész világosan és erről a nagy eleven erejű vallásról nem tudunk fejlődése különböző fokain teljesen tiszta képet alkotni magunknak.

Az ind vallás testvére. Az ind ősvallásról való összefüggése például teljesen homályban van. Hogy az összefüggés biztos, az adatok tömege bizonyítja, hogy azonban az ősförrásból hogyan szakadt ki, hogy miért s hogyan fejlődött azzá, ami volt, arranézve csak sejtéseink lehetnek.

Az ind ősvallással való összetartozás kétségtelen jelei az azonos istennevek. A perzsa *Mitra*, *Aruna*, *Indára* és *Nashatja* az óind hitregék ismert istenalakjai: *Mitra*, *Varuna*, *Indra* és a *Nasatják*. Egyformán tisztelet minden nép a papot, a tüzet, a szelet, a sárkányölő istent (*vrtrahan* — *verethrajan*, az Apám Napát nevű vízisten). Kultuszukban egyfomán nagy szerepet játszik a tűzcsinálás és az istenek italával, a halhatatlanság italával (haoma = soma) való áldozás. Purandhit,

az indek szerencseistennőjét az irániak Parendi néven tisztelik, az indeknél az isteni követ Hermesszerepét játszó Naragansát Nairjosanhának hívják. Ellenben feltűnő jele a divergálásnak az, hogy az ind hitregékben a jó istenek elnevezésére használt *deva* istennevet *daeva* és *dev* formában a perzsáknál a rossz szellemek, az ördögök elnevezéseként látjuk viszont. Ugyanilyen fordított értelemben használják az *Ahura* nevet is. Ahura, Ahura Mazda, Ormazd a jó isten, a világosság istenének a neve, holott az indek a démonokat nevezik asuráknak.

Ezekkel az apró eltolódásokkal és ellentétekkel együtt változott a perzsa vallás alapjellege is. Az ind vallást tropikusán buja képzelet fűti

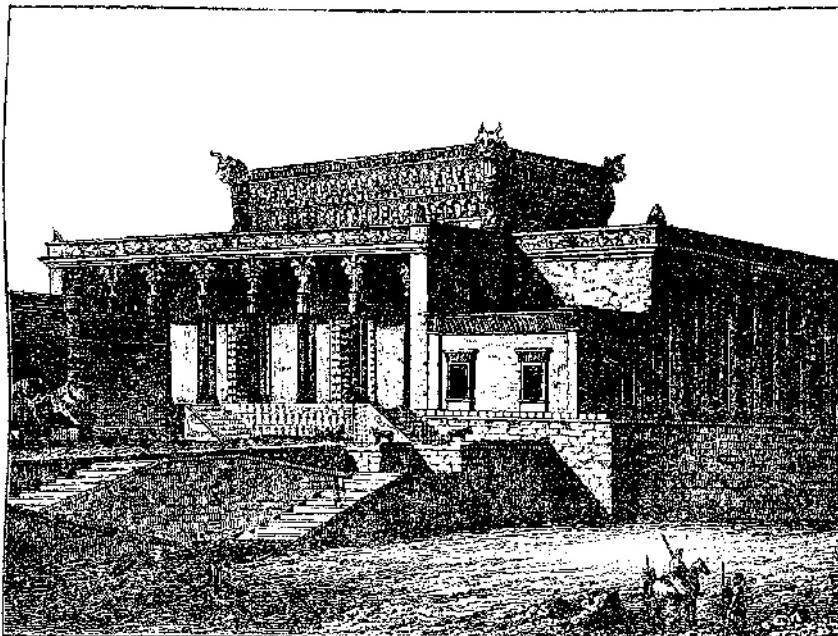
Xerxes palotája bejáratának a romjai Persepolisban. A kapu két oldalát szárnyas állattestű, emberfejű képzelt alakok (kerubok) őrzik.

és az elmélyedő hajlamok igen erősek benne. A perzsák vallása zordabb vidékre átültetve a jóért való komoly és energikus küzdelemben, a természettel és a bűnnel való viaskodásban találja meg az ember legfőbb feladatát.

Hasonlóan homály fedi a perzsa vallás nagy belső forradalmának az egyes eseményeit is. Ez a forradalom Zaratustra (görögösen Zoroaster) nevéhez fűződik s emlékei az Avesta könyvei.

A perzsa vallás bibliája, az Avesta, csak nagyon kis töredéke annak a hatalmas vallásos irodalomnak, amit az Achamenidák és a Sassanidák családaiból való uralkodók összegyűjtötték. A mai Avesta öt könyvből áll. A Yasna (ima) magában foglalja az áldozati imákat és az öt Gathát (éneket), amelyek Zaratustra prófétai beszédeinek a töredékei. A Vispered a Yasna függeléke, kisebb ünnepekre vonatkozó toldások vannak benne. A Vendidad első 18 részében van a démonok ellen hozott

törvény, a 19.-ben Zaratustra megtérése, a 20—22. gyógyításokról szól. A Yashtban angyalokhoz intézendő fohászok, legendák és mondák vannak, amelyeket Firdúzi dolgozott fel, a Khorda Avesta (Kis A.) laikusok számára készült rövid összefoglalás.

Xerxes palotája Persepolisban, képzeletben helyreállítva.

Zaratustra élete.

Zaratustra reformációjára vonatkozó forrásunk az Avesta, a régi szövegek e csekély maradványa. Hogy mennyire elégletes forrás, azt legjobban az bizonyítja, hogy az Avestában és egyéb rendelkezésünkre álló adatok alapján azt is képtelenek vagyunk megállapítani, hogy Zaratustra mely korszakban élt. Vannak, akik születését Kr. e. a 600. körül időre teszik, fellépését a 6. század hatvanas éveire, vannak azonban olyan forrásaink is, amelyek azt mondják, hogy Zaratustra hat-hétezer évvel élt Krisztus előtt. Ennyire eltérő adatok mellett nem lehet azon csodálkozni, hogy akadtak kritikusok, akik Zaratustra létezését is kétségbevonták. Ez minden esetre túlzás, mert ha Zaratustra korát kronológiai adatok híján nem tudjuk is pontosan beilleszteni a maga helyére, a kronológiai adatok hiánya még nem jogosít fel arra, hogy létezését a forrásokkal szemben kétségbevonjuk.

Zaratustra életét a források legendákkal szövik át. Papi családból származott, egy ősét Spitamának, egymást Haecataspának hittak. Anyja álmaiban előre látja fia hivatását és sorsát. Mikor megszületik, teste világít. A mágusok a gyermek életére törtek, azonban a főmágus keze elszáradt, mikor rá kardot emelt. Később a kísértővel is dolga volt, azonban ezt kövekkel zavarta el magától. Húsz éves korában magányba vonult, 30 éves volt, mikor az isteni kinyilatkoztatás részesévé lett. Víziói voltak, az istenek elküldték hozzá Vohumano nevű követüket, egy ízben elragadtatásában a paradicsomba is eljutott. Fellépéséig egy barlangban

tartózkodott, melynek falai a bolygók és a csillagok pályáját mutató rajzokkal voltak díszítve. Első tanítványai családjának tagjai voltak. Királya, Vishtaspa, is csatlakozott követőihez. Gustasp királyt azzal nyeri meg tanainak, hogy a lovát meggyógyítja. Más csodákat is tesz. Tanítványaival együtt száraz lábbal kel át egy folyón. A devák papjai fanatikus ellenségei voltak. A nemesek is gyűlölték. Egy ízben, mikor télvíz idején nagy viharban szállást kért magának, a kapu elől úzték el. Tanítása azonban diadalmaskodott. Tisztas, nagy kort ért meg, 77 éves korában az oltár előtt érte a halál, mások szerint a hitetlenekkel vívott harcban esett el.

A legendák levonásával annyi marad életéből, hogy pap volt, tehát szakszerű reformátora volt vallásának s hogy reformációjába viziók és extatikus élmények is belekapcsolódnak. Sajnos, az adatok hézagosak s nem látjuk egészen tisztán, hogy milyen volt a perzsák régi vallása s hogy miben tért el attól, mennyire terjedt annak Zaratustra által végre-hajtott reformációja. De nehéz Zaratustra saját vallását is elhatárolni attól, amivé az az idők folyamán lett. De bármily nehéz feladat legyen is, mégis meg kell különböztetni, el kell egymástól határolni ezt a három korszakot.

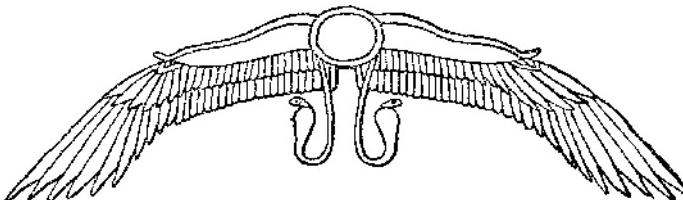
Zaratustra reformációja.

Zaratustra előtt az ősvallás isteneit, az elemeket tisztelik. A védőszellemek, a holtak hazajáró jószellemei, családi istenek, a sok ördög, aki csak úgy nyüzsög az Avestában, szintén a régi vallás tartozéka. A régi valláson erősen átüt annak a nomád életmódban való gyökerezése. A tehén és a kutya éppoly szentek a perzsa előtt, mint akár Örmazd maga. Tehénhitregéken kívül rendkívül fontos a tehenerkölc: „a tehenet bőven ellátni élelemmel“ annyit jelent, mint: híven teljesíteni a kötelességet, „megnyerni a tehenet“ annyit, mint: üdvözülni. A kutyáról egész fejezetek szólnak a Vendidadban. A kutya elüzi az ördögöt, a kutyat megölni borzasztó szeerncsétlenség. A kutya Ormazd szent állata, éppen annyit ér, mint az ember, azért éppúgy el kell temetni, mint az embert. Régi (méd) szokás a halottaknak külön épületekben való elhelyezése, hogy onnan a mezők állatai és az ég madarai takarítsák el őket, emellett a halottégetés volt elterjedve. A halottégetést teológiai okok teljesen kiküszöbölték. A tűz szent, a tűz Ormazd fia, tehát nem szabad hullákkal megszentségteleníteni. A jónak a gonossal való küzdelme a természeti viszonyokban gyökerezik.

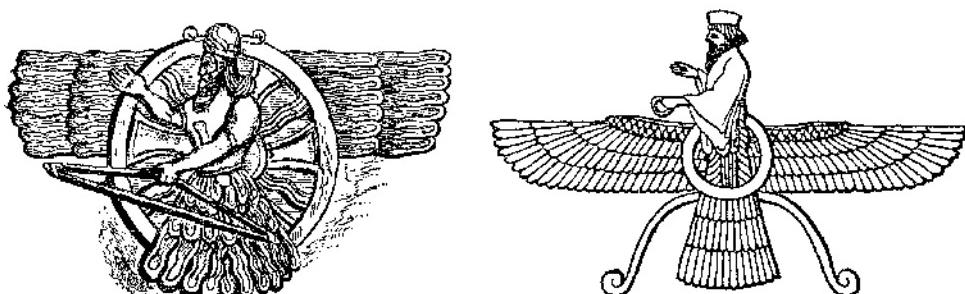
Zaratustra reformációja arra irányult, hogy a régi természetimádást teljesen kiküszöbölje. A devák imádása bálványimádás, a papok áldozatai és állatkínzásai utálatának tárgyai, amit tesznek, azt a rosszáért, a rossznak teszik. Egy igaz istentisztelet van: Ahura Mazda tisztelete. Ahura Mazda a jóság, a becsület, a tisztaság, a szentség istene, az ő országa istenországa, az ő szolgálatába állni, az ő akaratát teljesíteni, érte küzdeni és harcolni, — ez az élet és üdvössége. Ahura Mazda a régi hitregék sok istene közül kiemelkedő egy és igaz isten, a mindenből atyja, a világ teremtője, ő teremti a világot, ő tőle származik a gonosz is, aki eredetileg az ő lelkének egyik fele. A szent lélek és a gonosz lélek iker-testvérek, de meghasonolnak egymással. A szent lélek megátkozza a gonoszt, mire a gonosz lélek elhagyja Ahura Mazdát és a pokolban üti fel tanyáját s ott a sötétségen, a hazugság házában megvetve lábat, felázad ura és teremtője, Ahura Mazda ellen.

Ahura Mazda az örök világosságban trónol s onnan intézi a csillagok futását és a világ folyását. A világot igazsággal kormányozza. A szemé-

lyeknek képzelt igazság és jóakarat kísérik állandóan. Négy hasonló megszemélyesítéssel együtt ezek a halhatatlan szentek (Amesha spenta) képezik udvarát. Köztük Ahura Mazda úgy trónol, mint valami földi

király miniszterei között. Örök ellentéte a rossz szellemet megtestesítő Ahriman (ármány), akinek a hazugság (druds) a fegyvere. Segítői a régi ind istenekből démonokká züllesztett dévák, a rosszakarat (akem

Az egyiptomi — asszír — és perzsa vallás napkultusz-jellegét érdekesen megvilágítja ez a három ábra. A legfelső, a legegyszerűbb a szárnyas napkorong a két Üreus-kígyóval: a nap egyiptomi jelképe. A másik kettőben az Ureuskígyó eltűnik, a napkorongba egy istenalak kerül. Az egyikben Assur, a babiloni vallás főistene az íjás, szakállas férfialak, a másik, melyben az alak jobban előtérbe lép, a napkorong már csak egy gyűrűvé vékonyodik, viszont a szárny stilizálása megint visszatér az egyiptomi formához s a két Üreus-kígyónak is marad valami stilizált csökevénye, Ahuramazdának, a perzsa vallás jó istenének az ábrázolása.

manó) a harag (aeshma), akiből a zsidó Asmodi nevű ördög lett és a gógr (taromaiti). Ahriman rontja meg Ahura Mazda szépségét és jó világát betegséggel, halállal, rossz uralkodókkal és hasonlókkal.

Örök küzdelem a jóért!

A jó és rossz lélek küzdelme tart a világ teremtésétől a világ végéig. A küzdelem középpontjában áll az ember. A küzdelem az ember lelkéért folyik. Az embert Ahura Mazda teremtette, ő adta lelkét, szabad akaratát, ő ítéli meg, ha életét bevégezte. Az ember életében igaz hittel, jó cselekedetekkel, tisztasággal és az igazság szolgálatával Ahura Mazda országát gyarapítja. Ha nem hisz, ha a hazugság szolgálatába áll, akkor Ahriman céljait segíti elő s ezért jutalma a pokol lesz a másvilágban. Ahriman mindenöt megtesz, hogy hatalma körét a földön kiterjessze, ő tervelte ki a hamis isteneket, az ő szolgái a bálványok papjai, akik félrevezetik az embereket. Különben: minden ember a maga szerencséjének a kovácsa. Ahura Mazda meghozta a törvényt, hogy a jótettért jutalom, a

bűnért büntetés jár, az ember maga lássa, hogy melyiket választja. A tisztességes, kegyes élet hármasszabálya Zaratustra szerint a következő: *Gondolkozz, beszélj és cselekedj helyesen.* Ezenkívül két követelményt kell betölteniök: 1. Tisztaknak kell lenniök, amit szó szerint vesznek, amibe azonban átvitt értelemben beviszik az igazságra való kötelezettséget is. 2. A föld művelése is vallásos kötelesség. Az is a jóért való küzdelem egy része, hogya az ember gyomot írt, jól szánt, jó vetőmagot használ, fákát ültet, „paradicsomokat“ telepít és különösen szarvasmarháit tisztességesen gondozza. E kötelességek természetszerűen bővülnek a családalapítás, egészséges gyermekek nemzésének és felnevelésének, a családi élet alapításának a kötelezettségével. Zaratustra vallása józan, tetterős, eredményekben gazdag, józan élvezeteket becsülő életet kíván. Nincs benne semmi világundor és aszkézis. Ellenkezőleg: jobb kultúra után való vágyakozását a legenergikusabb tevékenységgel támasztja alá. Ilyen élet után a hívő a Csinvat hídján átmenve nyugodt lélekkel áll bírája elé, hogy bejusson a világosság országába s ott megkapja erényének a jutalmát. A hívő előtt kiszélesedő Csinvat híd beretvá-élűvé vékonyodik a hitetlen és a gonosz ember előtt, úgy hogy az a pokolba zuhan, ahol örökre az ördög társa és gyötrelmeinek osztályosa marad. Azok, akiknek jó és rossz cselekedetei a mérlegben egyensúlyban tartják egymást, a Hamestan-ba kerülnek, ami a purgatóriumhoz hasonló átmeneti hely, ebben tartózkodnak az utolsó ítéletig.

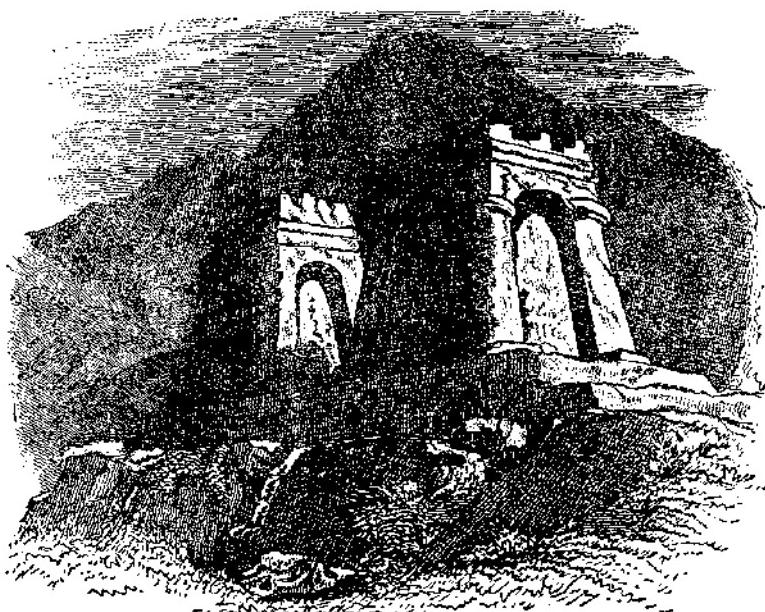
Zaratustra, vallása nem ismeri a bűnbocsánatot. Ahura Mazda a jót és a rosszat egyaránt számon tartja, a megtörténtet meg nem történtté nem teszi. A jó és a rossz között való küzdelemben azzal állt az ember pártjára, hogy ^elküldötte a világba prófétáját, általa kinyilatkoztatta akaratát és megmutatta az üdvösségi újtát. A próféta nehéz és háládatlan munkájának az elvégzésére vállalkozott Zaratustra, aki az Isten akaratának és igazságának a hirdetője, ő hozza az emberek számára a nyereséget, akinek ezért nyereséghozó, Saoshyant a neve. Munkájáért jutalma az lesz, hogy a világítélet után Ahura Mazdával ő lesz híveinek bírája.

A világosság és a sötétség, a jó és rossz, az igazság és a hazugság örök küzdelme nemcsak az ember életében, hanem az egész világban is állandóan folyik s még ez a küzdelem az egyes ember életén belül a halállal lezáródik s az ítélet kimondása után megszűnik, addig a világban folyó harc tovább hullámzik, még végül be nem következik a végső és a döntő küzdelem. A végtelenség méhéből előállott világ életét Zaratustra 12.000 esztendőre teszi, amely négy háromezeréves szakaszra oszlik. Zaratustra születése a negyedik háromezeréves szakasz elejére esik. A tizenkettédik évezred elején jön el a Zaratustrának a Kasava tó vizén úszó magjától megtermékenyült anyától született Saoshyant, aki feltámasztja a halottakat. Elők és halottak csatasorba állnak Ahura Mazdával, illetve Ahrimannal az élükön és összecsapnak. A küzdelemből Ahura Mazda kerül ki győztesen, ki a világot elégeti, hogy a régi gonoszságától teljesen megtisztított világ poraiból megteremtse az új világot. Ebben a világégenben Ahriman és a pokol is teljesen megsemmisülnek.

Tűzimádás.

Zaratustra a régi vallás tűzimádását nem szüntette meg reformációja által. A tüzet ő is az isteni erő legtisztább megjelenési formájának tartotta, kultuszát csak erősítette. A tűzkultusz nem volt helyhez kötve, ^ papok hordozható oltárokon végezték szertartásait. Voltak azonban

templomaik is. Ezekben a szentek szentje az a helyiség volt, amelyben a tűzoltár állott. Ebbe a helyiségbe napfény vagy világosság seholnan be nem hatolhatott, csak az oltáron égő tűz világította meg. Ehhez a tűzhöz embernek nem volt szabad érnie, ezt a tüzet lehelettes nem volt szabad megszentségteleníteni. A szent tűz állandóan égett, belőle vitték az új tűzehelyekre a tüzet. A papok naponta ötször rakták meg. A szen tély mellett levő helyiségben égették a soma-italt, ott készítették a szen-telt vizet, ott mutatták be egy kisebb oltáron a hús- és tésztaaldozatokat. A perzsa vallás főistentisztelete a yasna-szertartás. minden, ami csak

Perzsa tűzoltárok szabad ég alatt. A későbbi kultuszban az oltárok a templom-épület legbensőbb részébe kerültek, melynek sötétjében az oltáron égő tűz volt az egyetlen világosság. A tűzhöz kézzel nyulni, azt lehelettes megfertőzni nem volt szabad. A szabadban levő oltárok a perzsa vallásnak abból az idejéből valók, mikor Ahura Mazda tüzei annál szentebbek voltak, minél messzebbre világítottak az éjszakában.

tiszta a világon, összesereglük a pap hívására, az istenek, a napok védő-szentjei, a halottak angyalai, mire a pap az egész nép egészségére és üdvére issza a somát s megszentelteti magát a barsom-gallyakkal és a szentelt vízzel. Nagy szerepe van a szent iratokban a kultusz szentalkotórészei dicsőítésének. A somakészítésről például az a hit, hogy aki a somasajtón a legkisebbet nyomja, vagy a somát dicsőíti, 10.000 ördögöt üz el ezzel a cselekedetével.

A szertartások mellett és velük kapcsolatban fontos szerepük volt az imáknak, ördögűző formuláknak és hitvallásoknak. A perzsa vallás aktivitása jutott abban is kifejezésre, hogy az „ellene mondok az ördögnek“ formulát megtoldja azzal, hogy: „vallást teszek arról, hogy Mazda hívője vagyok“. Ennek a hitvallásnak klasszikus formája az Ahuna vairja-hitvallás: „Az úr akarata az igazság törvénye, a menny azoknak a cselekedeteknek a jutalma, amelyeket a világban Mazdáért tettek; Ahura,

országát azoknak adja, akik a szegényeken segítenek". Az ashem vontnak nevezett rövidebb hitvallás pedig így hangzik: „Az igazság a legfőbb jó, boldog az az ember, aki tökéletesen igaz".

Zaratustra prófétai vallása idők multával változott: amennyiben meglehetősen visszafejlődött. Teológiája megint visszaesett a politeizmusba. Ahura Mazda mellett mindenki által előtérbe lépnek *Mithra*, a napisten, a sárkányölő *Verethraghna*, *Anahita*, a termékenység istennője, kinek templomaiban szent prostitúció folyik s aki sémi jövevény a perzsa Pantheonban és elhalászodik a védőangyal (Fravashi) tisztelete. Törvényei és előírásai erkölcsi tartalom híján levő formalizmussá válnak, Zaratustra előkelő vallásán elhalászodik a babona. Azonban ez nem volt akadálya annak, hogy ebben az egyházi formában ne terjedjen. Iránból Turánba ment át, elterjedt Kappadociában, egyes gondolatai átmentek a zsidó vallásba, azon keresztül pedig a keresztenysége, hogy ott éljék túl évezredekkel szülőanyukat.

Az utolsó parszik.

Az ōsi perzsa hit utolsó hívei a *parszik*, akiknek utolsó maradványai Pombayban és környékén élnek. Számuk alig rúg százezerre. Kereskedéssel, iparüzéssel foglalkoznak, paraszt alig van köztük, katona egy se. Jómódban élnek s nagy súlyt helyeznek arra, hogy a művelődéssel lépést tartsanak, minek ellenében atyáik nyelvét elfeledték és a múlttal semmi eleven kapcsolatuk nincs. Régi vallásukhoz híven ragaszkodnak, téritési kísérleteknek ellenállnak. Ez a vallás mohamedán és kereszteny hatás alatt mindenki által leegyszerűsödik. Hittana az egy istenben való hit, aki nek Zaratustra a prófétája, erkölctana az erkölcsi törvények teljesítését kívánja, ezt az életet követi egy másik a másvilágban, amelyben mindenki érdeme szerint megkapja földi élete jutalmát vagy büntetését. A megváltás hitével ellentétes álláspontot foglalnak el. A műveltebb parszik hitük forrásait és régi történetét az európai kutatáson át ismerik, valásos életükben azonban maradt sok régi hagyomány, szertartás és szokás, amelyeket szintén nem értenek s amelyek a mai ízléssel ellentében vannak (ilyenek pl. a marhavizeettel való mosakodás), miért is pusztulásra vannak ítélezve.

Mithras.

A Zaratustra után és Zaratustra hatása alatt kifejlett perzsa vallásnak volt egy istene, aki nekiindult a világ meghódításának és hódító útjában oly sikerekre tett szert, hogy egy időben a keresztenység diadalújtát is komolyan veszélyeztette. Ez az isten *Mithras* volt, akit Zaratustra is ismer, aki azonban Zaratustra Pantheonjában meglehetősen alárendelt szerepet játszik. Később jelentősége folyton növekedett, a perzsa királyok reá esküdték és ütközeteik előtt segítségül hívták. Mithras a világosság istene volt. Iránból Babilonba és Kisázsiába került. A benne való hit sok idegen elemet vett fel. Káld asztrológiai spekulációk kapcsolódtak személyéhez, összehozták Anahita istennővel s görög nyelven is imádták. Ebben a formában ismerték meg a római katonák Pompeiusnak *Mithra*-*dates* ellen vívott küzdelmeiben. A keletről nyugatra áthelyezett légiók magukkal vitték nyugatra, ahol a legkülönbözőbb helyeken ástak ki katonai táborkkal kapcsolatos Mithras-szentélyeket. Róma városában a Capitóliumon magán volt Mithras-szentély, a Rómában talált Mithras-emlék eleven bizonyága a kultusz elterjedtségének. Commodus császár beavattatta magát a misztériumként titokban tartott s csak kiváltságosak számára feltáruló Mithras-kultusz titkaiba s Mithrast a birodalom védő istenévé nevezte ki. Nero óta a császárök fején ragyog a napisten

A hallgató tornya. A parsik temetkezési helye. Kora laktú halászmos épületén egyetlen bejáratnal belül amfiteatrumszérd lejtéssel. A holttesteket itt helyezik el s elakarításukról a keselyűk gondoskodnak. A csontokat a középen levő üregbe gyűjtik össze. A sajátos temetkezési módnak az a magyarázata, hogy nem akarják sem a földet, sem a vizet, sem a levegőt megfertőzni.

Masia és Masiana, az első emberpár. Mani perzsa 16. századbeli miniatűrfestő rajza az egyiptomi khedive kairói könyvtárában.

sugárkoronája, a napimádás minden nagyobb hullámokat vet, amit Posidonius tudományosan is megpróbált alapozni azzal, hogy a napisten a világ táplálójának és fentartójának teszi meg. A napisten kultuszát a rómaiak szír formájában veszik át. Posidonius maga is szír származású s Aurelianus császár (270—75), ki Solt, a napot a római birodalom urának nyilvánítja, a palmyrai Bel templom pompától roskadó utánzatát építette fel Rómában a Campus Agrippaen. Sol azonban Mithras-szal azonos, amit legutóbb Julianus császár emel ki Helioshoz intézett dicsőítő beszédben. Mithras a sziklából születő isten, kit phrygiai pipkás, sziklákból kikelő ifjú formájában ábrázolnak szentélyeiben. Előfordulnak olyan ábrázolásai is, amelyeken a vele azonos Helios-szal együtt ül az asztalnál, amivel a túlvilági életben a hívőkre váró öröököt mutattak rá. Legtöbbször azonban bikaölését örökítik meg: Mithras a lerogyott bika hátra térdel s megadja a bikának a kegyelemdőfést. Mint mellék-alakok a kígyó és a kutya nyalják a bika vérét, a skorpió pedig a bika tökébe harap. A Mithras-szentélyek természetes barlangok, vagy hosszúkás alakú, félén földbe vájt üregek voltak, a templom egyik végén volt a Mithras-domborművel ékitett szentek szentje, a másik végén két oltár. A misztériumba beavatott híveknek a tökéletesség hétfokán kellett felhágniuk, a fokok nevei a következők: holló, griff (?), harcos, oroszlán, perzsa, atya, a legföbb fok: az atyák atya. A Mithras-hívők testvéreknek szólítják egymást. Az egyes fokokba való beavatás szertartásai a szabadkőműves ceremoniára emlékeztetők. A „harcos“-nak például koszorút nyújtottak át, amelyben tőr volt elrejtve, ezt vissza kellett utasítania. Szerepet játszott a beavató szertartások között a vízzel és mézzel való lemosás, kenyér, bor vagy víz közös élvezete, amit Tertullianus is szentségnek nevez. A vallás sok erkölcsi előírás betartását követelte híveitől. Mithras azért viselte az invictus = győzhetetlen melléknevet, mert az igazság és a jog legyőzhetetlen előharcosa. Ez a mellékneve is segítette abban, hogy mint győzhetetlen, a birodalom istene legyen. Mithras képei 323-ban tűnnek el a római pénzkról. Julianus császár rövid uralkodása alatt vissza akarta helyezni Mithrast jogaiba, de szándékai kora halála miatt nem válhattak tetté. A Mithras-vallás a kereszténység komoly ellenfele volt, ezt mutatja az is, hogy Krisztus a rivalizálás nagyobb sikere érdekében ebben a korban vette fel a Malakiásra (4.) visszamenő „igazság napja“ nevet s Mithras születésnapja, a natalis dei invicti lesz a karácsony és a vasárnap is a Mithras-hit hatása nyomán lett a hétfő napja.

A kereszténység terjedése és a légiók dicsőségének összeomlása eltette a Mithras-vallást. Szentélyei elnéptelenedtek, romba dőlték. Ma csak kiásott maradványai tesznek bizonyásot e férfias vallás régi sikereiről.

A perzsa vallásban rejlö fejlődési lehetőségek gazdagságát mutatja az az érdekes tény, hogy belőle Zaratustra vallásán és a Mithras-valláson kívül egy harmadik vallás is kelekezett, amely világhódító útra is indult és sok helyen a Mithras-vallás örökébe lépve, komoly eredményeket is ért el. Ez a tudatosan és már eredetileg világvallásnak tervezett vallás *Ma?ii* alkotása és alapítójának a nevéről manicheizmus a neve.

Mani élete.

Mani előkelő perzsa családból származott, anyai ágon az arsacida királyi család sarja volt. Szülei Babilonba vándoroltak ki, ennek fővárosa, Ktesiphon mellett született Kr. u. 215—6-ban. Vallásos impul-

zusokat atyjától, Pataktól nyert, aki Keresztelő János Dél-Babilonba elvetődött híveivel állott összeköttetésben. Már 12 éves korában látomásai vannak, amelyek isteni kinyilatkoztatások részesévé teszik, de csak Sahpur (Sapores) király koronázása napján (242 márc. 20.) lépett fel először nyilvánosan vallásalapítóként. A 28 éves vallásalapító bemutatkozása nem sikerült, mert üldözéstől való féltében fellépése után röviddel 12 tanítványával külföldre távozott s (kereken) 40 éven át külföldön tartózkodott. Innen szervezte meg nagyszerű hittérítő propagandáját s apostolait széjjel küldte Chorazanba, az Oxus túlsó partjára, de Indiába és Kínába is. E misszió távoli sikereinek érdekes emléke a kara balgassuni kínai felirat, mely a tuguzgur nép manicheus hitének a bizonyítéka. Mani vándorlásai közben megfordult Turkesztánban és Indiában s mikor visszatért hazájába, Sahpur király öccse, Peruz volt az uralkodónál szószólója. A királyra Mani egyénisége és beszéde mély benyomást tett, a papság hatalmára való politikai tekintetből azonban a prófétát távol tartotta magától. Utóda, Hormizd, ki azonban csak egy évig uralkodott, pártfogásába vette Manit s Korazanban a destgerdi kastélyt bocsátotta rendelkezésére.. A perzsa papság áskálódásai és ellenségeskedése I. Bahrám alatt 276—7-ben Manit vérpadra juttatta. Keresztre feszítették, holttestét megnyúzták, bőrét szalmával kitömve Gundesapur városának a kapujára akasztották. Híveit is rettenetesen üldözték, ami azonban csak széjjelszórta őket és ezzel vallásuk terjesztését csak elősegítette.

Mani az igaz isten utolsó és legtökéletesebb prófétájának hirdette magát. Buddha India prófétája, Zaratustra a perzsáké, Jézus a nyugati országoké, ő Babilon prófétája. A keresztenyekkel szemben azt bizonyította, hogy ő a János ev. 14, 16-ban megjósolt parakletos (vigasztaló).

A manicheizmus.

Vallása babiloni és perzsa elemek gnosztikus rendszerbe való foglalása. Hittana és világnézete tudatos és rendszeres alkotás, feltett célja az, hogy a többi vallásoknál jobbat: világvallást alkossan. Kiindulási pontja a világteremtés. minden dolgok kezdetén áll a világosság és a sötétség. A világosság felül, a sötétség alul, de egymástól nincsenek elválasztva. A világosság testi alkotó elemei a szelídseg, a tudás, az értelem, a titok és a belátás, a lelkiek: a szeretet, a hit, a hűség, a nemeslelkűség és az igazság, összfoglalatuk: a világosság paradicsomának a királya. A világ keletkezésére a lökést az adja meg, hogy a sötétség összesűrűsödése következetében megszületik az ősördög, az Iblis Kadim, kinek feje oroszlánfej, teste sárányformájú, madárszárnai vannak, négy lába és haléhoz hasonló farka van. Az ősördög a sötétbén fickándozva a világossággal is érintkezésbe jön, mire a világosság királya elhatározza az Ördög legyőzését és a harc felvételére létrehozza az ősember (Insan Kadim). A harcban előbb az ördög győz, úgy hogy a világosság királyának kell az őember segítségére sietnie s meg is menti az ősember az ördög karmai közül. A saját elemeikkel felfegyverzett ellenfelek küzdelmében a világosság és a sötétség elemei összekeveredtek; a szellő Összekeveredett a füsttel s lett belőle levegő. Az égi tűz összekeveredett a tűzvéssel, amiből a földi tűz származott. Hasonlókép keletkeztek az arany és az ezüst, a szél és víz. E kettős származás bályegét magukon is viselik, amennyiben van bennük valami a világosságból és a sötétségből, jónak és rossznak, áldásthözök és átkotrejtők is lehetnek. A harcban a sötétség hadából három Archon fogásba esett. Az élet

szelleme ezeket megnyúzatja, az élet anyja bőrüket kifeszíti, ebből lesz a menny. Más ördögökből, amelyek világosságrészket faltak fel, s amelyek bőrét szintén a mennyre akasztotta, lettek a csillagok, melyeknek fénye az általuk elnyelt fény mennyiségétől függ. A világot egy angyal megrögzíti s a világosság királya a káoszból egy angyala által megteremteti a világot. Tíz menny és 8 föld készült. Mindegyik mennynek 12 kapuja van, melyek mindenikét egy őr őrzi. Az angyal megteremti a napot és a holdat, amelyeknek az a hivatásuk, hogy világosságot sugárizzanak. A napban lakik az ősebber. A földön felszabadult világosságrészek megint ezekbe térnek vissza. Szállításukra szolgál egy 12 vederrel bíró (a zodiacus 12 képe) szerkezet, amelynek „dicséret oszlopa“ a neve, ezen jutnak fel a napba a kegyesek zsolozsmái és a halottak lelkei, amelyek itt megtisztulva feljebb kerülnek a legfelső tiszta világosság szféráiba. — A földön a sötétséggel összekeveredett világosság megváltás után sóvárog. — A rabolt világosság megtartására a sötétség fejedelme a csillagok asszonyával (Istar- Vénusz-kapzsiság-kéj vagy-bűn) együtt nemzette az embert, akiben az egész elrabolt világosság össze van sűrítve. Teste a sötétség, lelke a világosság elemeiből van összetéve. Második gyermekük lett Éva, „a szép asszony“, akiben már kevesebb a világosság és több a test, mint a férfiban. Az első emberpár tanítására lejön az égből Isa (Jézus), aki felvilágosítja őket s megmutatja nekik a világosság szabadulásának a lehetőségét és különösen óvja őket fajtájuk elszaporításától. Ádám kerüli is Évát, de az Archonok fejedelme Évát teherbe ejti s így születik Kain. Káinnak anyjával való egyesülésből származik Ábel és két leány. Kain és Ábel elveszi a két leányt feleségül. Ábel feleségének egy angyaltól két leánya születik. Ábel Káint tartja a csábítónak, összevesz vele, mire Kain agyonüti Ábelt. A bibliai östörténet szálát ebben a szellemben füzi és színezi Mani tovább. minden emberben a világosság és a sötétség harcol egymással s a világnak az a célja, hogy a világosság felszabaduljon. Az „igazak“ és a „választottak“ támogatják és elősegítik ezt a célt. A világosság országa általuk mindenki által gyarapszik. Lelkeik a hónap első részében szállíttatnak fel a holdba, ettől nő a hold, onnan a hó második részében jutnak a napba, innen a hold fogyása. Mikor a világosság tökéletesen összegyűlik, megjelenik az „öreg“ s elkezdődik a világ vége. minden összeomlik. A világosság szellemei lejönnek az égből és egyesülnek a manicheusokkal. A káoszból lángok csapnak ki s ezek a világ egész tömegéből kivilasztják a világosságot. A tűzkatasztrófa 1468 évig fog tartani. A világ vége az, hogy a világosság megint elválik a sötétségtől.

Mani vallása a gnosztikus rendszer gyakorlati következményeinek a, levonásában áll. E vallás mindenből a legszigorúbb megtartóztatást követeli, ami a sötétséggel és a gonossal a legtávolabbi vonatkozásban áll. Igazi, tökéletes hívei csak azok, akik a három pecséttel (signaculum) vannak megpecsételve. A szájpecséttel (signaculum oris) az a kötelezettség jár, hogy a tökéletes manicheus nem káromkodik, húst nem eszik, hanem csak növényekből él. A növény világosságot gyűjt és tartalmaz. Ezért ez képezi kizárolagos táplákékukat, ez tisztítja meg őket, ezért nevezik őket *katharoknak*, tisztáknak. A kéz pecséteje (s. manuum) abban áll, hogy semmi olyan foglalkozást nem végeznek, ami a világosság országának kárára lehetne. A kebel pecséteje (s. sinus) megtiltotta a házzasságot, a nemi érintkezést s minden érzéki gondolatot.

A vallás abszolút követeléseinek a megtartása csak kiváltságosak számára volt lehetséges. Ezek is csak úgy tehettek eleget minden köve-

telménynek, hogy a hívek ezt számukra lehetővé tették. Ezért a manicheus vallásban a hívek két csoportra oszlanak. Egyikbe tartoznak a tökéletesek, a választottak, akik tisztán vallásos kötelezettségeiknek élnek, a másikba tartoznak azok a hívek, akik a világtól ennyire nem tudnak elszakadni, akik a vallás minden parancsát nem tudják megtartani, de azért a megtisztulás, a világosság útjain járnak s mindenek-fölött lehetővé teszik a kiváltságosoknak, hogy vallásuknak élhessenek.

A hallgatók számára készült tízparancsolat, amely a választottakat a három pecséten felül magától értetődőleg szintén kötelezte, tiltja a bálványimádást, a hazugságot, a fösvénységet, a mindenennemű ölést, a paráznaságot, a lopást, a csalást, a varázslást, a más vallások iránt való rokonszenvet s a vallásos életben megnyilvánuló közönyt és kedvetlenséget. Egyébként ezeknek a híveknek az élete alkalmazkodott a környezetükhez. Az igaz, hogy nem volt szabad a világhoz ragaszkodniuk, fát ültetniök, házat építeniök, általában gazdagodásra adni fejüket, azonban egyéb tekintetben világi életet éltek, húst ettek, bort ihatnak, gyermeket nemzhettek, kereskedhettek, hivatalokat tölthettek be, de mindez mértékkel és anélkül kellett tenniök, hogy túlságosan a világ dolgai foglalják el őket.

Istentiszteletük áldozatot nem ismer, főleg imádságból, himnuszok elénékléséből és böjtből állt. Naponta négyeszer imádkoztak, imádság előtt tiszta vízzel mosakodtak, nappal a nap, éjjel a hold vagy a sarkcsillag felé fordultak, azután földre borulva mondták el imáikat, melyek tizenkét részből, jobbára egy-egy mondatból álltak. minden rész előtt megismételték a földreborulást. Himnuszaik a babiloni himnuszok másai. Havonta két böjtnapjuk volt, még pedig rendesen vasárnap és hétfőn, ezenkívül bőjtel ünnepelték meg az újhold feltünését is. Három éves ünnepük közül egyhónapos böjtjüket a mohamedánok is átvették. Ebben a bőjthónapban napnyugtaig böjtöltek. Főünnepük márciusban Mani kivégzésének az emlékére tartott ünnepük, a *béma* (szószék), melyen öt lépcső magas emelvényre elhelyezett pompásan feldíszített üres szék jelképezi Mani hiányát a gyülekezetben. A manicheusoknak voltak szentségeik is, ezeket azonban titokban tartották és csak a kiválasztottakat részesítették.. Ezek közé tartoztak a kereszség, az úrvacsora és a consolamentumnak (vigasztalás) nevezett kézfeltétel.

Mani sokat írt, de üldözöi műveinek nagy tömegét úgy elpusztították, hogy azok egészben nem maradtak reánk. Így egy 18 fejezetből álló könyvét a titkokról, a másik az óriásokról szól, egy Sahpur király számára írottban összefoglalta a halárlót való nézeteit. A manicheus irodalom számos emléke került elő 1903-ban Turfanból és az 1905-ben Le Coq által felfedezett középázsiai manicheus kolostorokból. Ezek azonban még kiadatlanok.

A manicheus vallás nemcsak a nagy Augustinus korában versenyzett a kereszténységgel — aki megtérése előtt szintén manicheus volt. A belőle származó bogumil, euchita és kathar vallás az egész középkorban élő és hódító hit volt. A katharokat csak az inkvizíció embertelen kegyetlensége tudta kipusztítani.

A KÍNAI TÁLLÁS

Kínában 1912 óta folyton kiújuló forradalmi zavarok vannak, amelyek a vallási viszonyokat is erősen befolyásolják. A kínai államvallás főtámasza a császárság, a császár származásánál és hivatalánál fogva is fontos tényező volt a kultuszban. Hogy Kína köztársasággá változott s a császári trón lomtárba került, annak megvannak az egyházi és vallásos következményei, ezek azonban a birodalom viszonyainak jelenlegi ziláltsága és áttekinthetetlensége miatt egyelőre tisztán nem láthatók. Vázlatunk tehát a forradalom előtti állapotokat tükrözi vissza.

1913 óta a konfucianizmus a köztársaság államvallása.

Kína ötezeréves története is a mondák homályába vész. Háromszáz milliónál nagyobb számú népének kultúrája Babilonéval és Indiával vete-kedik nemcsak régiségre, hanem fejlettségre is. Vallása azonban kiemelkedőbb mozzanatokban nem bővelkedő, primitív természetvallás, amely rendkívüli szívösséggel és aránylag kevés változással maradt fenn napjainig. Ez a vallás a császársággal összeforrva államvallás volt, élvezve ennek jogait és kiváltságait. Mellette a többieket az állam eretnekségeknek, pogány vallásoknak tartva a legjobb esetben csak megtűrte, igen sokszor azonban kegyetlenül üldözte. Ez a sors jutott a buddhizmusnak osztályrészül s ebben osztozott hosszú időn át a kereszténység is. A vallás államvallássá való nyilvánítása a Han-dinasztia korában (Kr. e. 206-tól Kr. u. 220-ig) történt, tehát körülbelül kétezeréves. Gondolatai, alapelvei sokkal régebbiek, irodalmának gyökerei azonban ebbe az időbe nyúlnak vissza.

A Kingek.

A vallásra vonatkozó klasszikus szabályokat a *king-ek* = szövegek foglalják össze, öt *king van* (Vuking). A *Yi-king* = változások könyve, a Fuh-hinak tulajdonított 64 írásjel magyarázata, melyet némelyek kormányzati és államerkölcsi szótárnak mondanak, a *Shu-king* = (történeti) források könyve, ma 58 fejezetben a Kr. e. 18. századtól kezdődő anyagot ölel fel. Kungfutse szövegkiadása még 100 fejezetből állt. A *Shi-king* a Kr. e. 12—7. századból 305 éneket tartalmaz, a *Li-ki* a régi kínai szokásokra vonatkozó feljegyzések tárháza, melyet az egyes dinasztiák a szükséghez képest módosítva ceremóniás könyvnek dolgoztattak át és használtak. Ennek kiegészítése a 100 kötetes *Vulitungkao* = a szokások öt osztályának a teljes feldolgozása, mely 1753-ban jelent meg. Az ötödik, a *Csuntsiu* Lu országának a krónikája, melynek szükszavú szövegéhez Kungfutse maga írta a szükséges magyarázatokat. A kingeket Kungfutse tanítványai állították össze. A klasszikus vallásos irodalom második osztályát képezik a *shu-k* = könyvek. Négy *shu van*: a *Lun-yü* Kungfutse és tanítványai beszélgetéseit tartalmazza, a *Tas-hioh* a nagy tant, a *Csung-yung* az aranyközépútról, a *Mong-dsi* a hasonlónevű (Mencius Kr. e. 372—289) bölcsészről szól. Az állam megkívánta hivatalnokaitól ennek a kilenc könyvnek a tüzes ismeretét. A kínai vallás ismeretére vonatkozó fontos fórrá-

sok még a szertartási előírásokat tartalmazó könyvek, amelyek hatalmas gyüteményekké dagadtak. A legutolsó dinaszia szertartási előírásait a *Ta-Tsing-tungli* című könyvben 1736-ban nyomatták ki, a hozzátartozó kommentárok 1818-ban jelentek meg 920 könyvben.

A kínai államvallás.

A kínai államvallás a legszorosabb kapcsolatban áll a kínai állammal. Az állam feje, a császár nem közönséges halandó, hanem a mennye fia, mint ilyen nemcsak hogy isteni jogon bírja a hatalmat, hanem a mennyevel is összeköttetésben áll. A császár a kínai vallás főpapja, ő mutatja be a szükséges áldozatokat a hat tiszteletremeltő istenségeknek, akik a mennye, a föld és a négy világtáj istenei. Köztük kimagasló a helyzete a mennynak (*Tien* = ég, vagy *Ti* = császár), akit azonban legszívesebben Sang-tinak — főcsászárnak, a régi idők császárának neveznek. Az ő tisztelete volt a császár legfontosabb főpapi teendője. Peking déli részén hatalmas kőfalf-

Yü Huang Di, az ég ura, a jó isten, aki 32 hozzá hasonló *Yü Huang* ura és parancsolója. Alakja a hindu Indrával azonos. Indra mennyországnak is 33 csarnoka van.

Dsu Yung, a tűzisten, aki kitalálta a tüzet s megtanította használatára az embereket is. Négy keze közül kettőben égitesteket tart, egyben kardot, i másikban karperecet. Ezenfelül három szeme is van. Kettő rendes, a harmadik a homloka közepén. A vörösfényű Mars a csillaga.

lal bekerített területen (Yuen-kin = kerek domb) ősciprusok csendjében áll a menny oltára, a *Tien-tan*. Három egymás fölött emelkedő, karfákkal ellátott márványterasz az egész, amelyre a négy égtáj felé néző márványlépcsők vezetnek. Ez a kínai államvallás legfőbb szentélye, amelyre pap nem teheti a lábat, csak a császár, amelyen csak a császár mutathat be áldozatot. Évente kétszer áldozott rajta a császár fényes ünnepségek között, családja tagjainak és a mennyei birodalom főmártírokának a jelenlétében. A menny istenének a jelen valóságát a legfelső teraszon egy az ősök em-

Tiān Hou, az ég királynője, a hajózás — *Guan Yin*, az irgalmaság istennője, istennője, kit különösen a kikötők — Buddhista hatás alatt Buddha női ben általánosan tiszteleztek. A mandsu — megtestesülésének tartották s ezt ábdinaszia által hivatalosan elismert és — rázolásában is kifejezésre juttatja a tisztelet istenek közé tartozott. —

homlokán lévő szemölcse.

léktáblájához hasonló tábla jelképezi, s ugyanezen állottak a császár tíz elődénék emléktáblái, a másodikon pedig a napot, holdat, az öt bolygót, a 28 holdházat és a többi csillagokat jelképező táblák az eléjük előre elkészített adományokkal. A császár a nagy áldozást megelőzöleg böjtölt, az oltárhoz érve kezét megmosva járult a menny oltára elé s miellett lenn egy máglyán egy bikát égettek el áldozatul, ő a menny istene lelkének tömjénből, jáspisból, selyemből, húslevesből és rizsborból álló áldozatot mutatott be. Az előírt imádságot egy hivatalnok olvasta fel. A második teraszon a császárt helyettesítő hivatalnokok áldoztak s a szertartás végeztével az áldozati adományokat egy kemencében égették el. Az egyik ünnepélyes áldozat bemutatása a téli Solstitium napján történik, a másikat aratás előtt mutatta be a császár azért, hogy „jó legyen az esztendő“.

A menny után következő isten a *föld*, akinek Pekingtől északra volt szabad ég alatt álló oltára s akinek a nyári Solstium napján áldozott a császár. A neki bemutatott áldozatot nem égették el, hanem a földbe ásták.

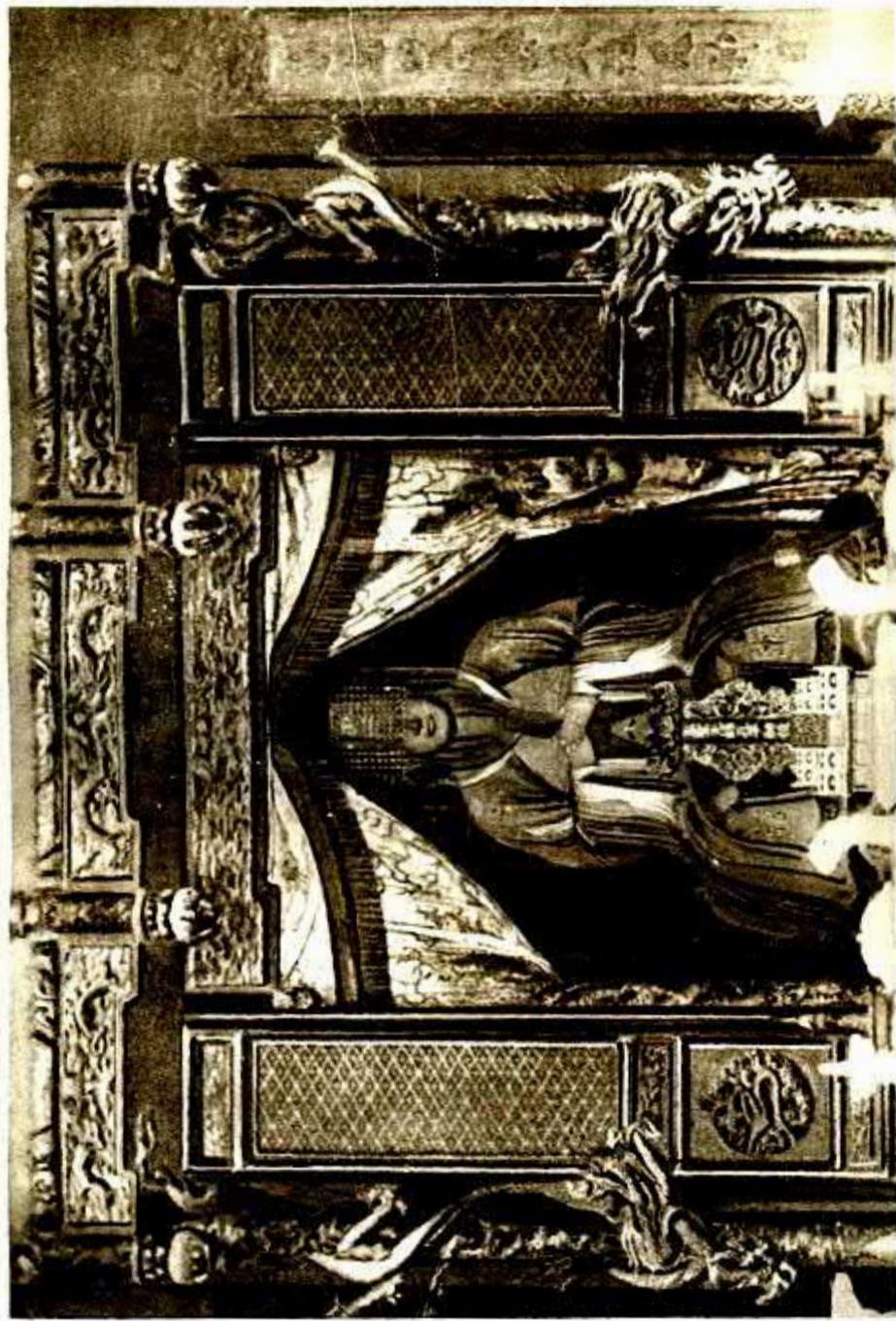
Azután jöttek a *császár ōsei*, akiknek a császári palota parkjában volt a templomuk, aikik mögött álltak rangban a termés istenei (Se-Tsih), akiknek oltára ugyancsak a császári parkban állott. A császár személyéhez kötött központi szertartások mintájára minden országrészben, minden kerületben és járásban mutattak be áldozatokat és tartottak fenn szentélyeket. Ezeken kívül tiszteletben részesültek a nap és a hold, *Sen-nung* = az „isteni paraszt“, az a császár, aki a kínai népet a Kr. e. 28 században földművelésre tanította, *Sien-tsan* = az „első selyemtenyésztő“, Hwang császár felesége (Kr. e. 27. század), *Kungfütse* és 70 tanítványa, a mennyei istenek (*Tien-sen*) között a felhök, az eső, a szél és a mennydörgés és istenei, a földi istenek (*Ti-ki*) közül. Kína legnagyobb hegye, a négy óceán, a négy nagy folyó (Hoangho, Yangcekiang, Hwai és Tsi), Peking hegyei és folyói. Az utolsó dinaszcia hadistene *Kwan-yü* volt, az orvosoknak három istenük is van (Fuh-hi, *Sen-nung* és *Hwang*), a tűz istene *Hwo-sen*, a porcellán kemencéké *Yao-sen*, Peking kapuié *Men-sen*, a pekingi raktáraké *Csang-sen*.

Az államvallás jellegből nyilvánvaló, hogy a kínai vallás természet- és ösimádás. A kínai vallás természeti erőket személyesít meg, aikik mellett nagy súlyt helyez az ősök s a halottak lelkeinek a tiszteletére. Az istenek a legfőbb isten személyében függnek össze. Az istenség, a legfőbb isten, a menny istene hozta létre, teremtette őket s az egész világot, ő szabta meg a világ rendjét, a sorsot, az élet útját. Az istenek az ő akaratának a végre-hajtó. Ilyenformán a kínai vallás józan primitívsége nincs mono- vagy panteisztikus mélységek nélkül. Az istenek tisztelete imádságban és áldozatok bemutatásában áll. Az áldozatok között régen az ember is szerepelt, ezek helyére léptek az állataldoszatok (ökör, tehén, ló, juh, disznó, kutya, tyúk), melyeknek hibátlanoknak kell lenniök. A termésen kívül, ipari képzítményeket, italáldozatul árpa és rizslevest használtak. Az áldozatot ének és zene kíséri s drámai jelenetek előadásával, álarcos táncokkal is összekapcsolják őket. Az imádságokat előimádkozók olvassák fel. A papok államhivatalnokok, az ősök tiszteletét a családfő végzi.

A nép vallásában és az államéletben rendkívül nagy szerepet játszik és külön tudomány az istenek akaratának a megtudakolása, a szél és eső járásának (*feng-shui*) vagyis a szerencsés helyek és idők kiválasztásának a művészete. Aki épít, aki vállalkozik, aki utazik stb. mind rá van utalva.

A sok isten tiszteletére alkalmas helyeken mindenfelé templomok és kápolnák emelkednek, a templomokban a bejárattal szemben van elhelyezve az emberformában ábrázolt isten ülőszobra, előtte egy kis asztallal, melyen gyertyák, virágkötök állnak az elmaradhatatlan tömjénhamu számára elhelyezett fazékkal, amelybe a hívek bedugják a meggyújtott tömjénes pálcikáikat. Ebben a tömjénhamban benne van az isten lelke, azért azt orvosságnak és amulettnek is felhasználják. A főistenen kívül egyéb istenek szobrai és képei is díszítik a templomokat és izgatják a hívek képzeliőtehetségét, mert sok köztük a félelmetes és a torz ábrázolat. Az imádságon és templomi áldozatokon kívül közhasznú célokra is hoznak a hívek áldozatokat s igen elterjedt a két fadarabkával való jóslás és sorsvetés szokása a templomokban. Nagy ünnepeken körmenetek, dramatikus előadások vannak szokásban, nagy csapások idején gyászmenetekkel próbálják elfordítani az ég haragját.

Az államvallás istentiszteleteket végző hivatalnokain kívül vannak a

Kungfusza szobra. Künfuban, a legnövesebb Kungfusza-templom oltárán áll, a mestر családjának a leszármazottai tiszteletben megtartott össük szellemét. A hercegi rangra emelt családnak a 73. nemzedéke él.

népvallásnak minden tudó papjai is, akik az amulettkészítéstől kezdve az istenek akaratának a megtudakolásáig mindenhez értenek. Ezeknek az esőcsináló, kuruzslással és ördögüzessel is foglalkozó papoknak (*wu, shi* = mester) a főfoglalkozásuk a *tsiao* nevű áldozómise bemutatása. Vannak köztük olyanok, akik extatikus állapotokba tudnak esni s ilyenkor az istenség által megszállottaknak tekintik őket. Akadnak közöttük saját magukat marcangoló, megsebző és kínzó vagy kardokkal hadonászó dervisekhez és fakírokhoz hasonló alakok. A papok egyúttal a *tao* (= világrend) tudósok is.

Az ősök tisztelete a halottak kultuszából nőtt ki, melynek háttere viszont a lélekről szóló tan. A kínai vallás animizmusa szerint az istenek és az emberek szellemei (*sen*) tulajdonképpen azonosak. A *tao* a világ szellemje, két alkotóelemből van összetéve: a *yang* a meleg, a világosság és a férfiasság eleme, a *yin* a hideg, sötét, a női elem. A yangnak az ég, a yinnek a föld felel meg, a kettő keveredéséből, egymásra való hatásából származik az egész világ. Az ember is ugyanilyan összetételű. Lelke, a *sen* mennyei eredetű, lelkének *kwei* nevű anyagias része a testtel együtt műlandó. A három együtt, a *yang*, *yin* és a *kwei* a világ három fő alkotó eleme. A halál után a *sen*, a jótékony szellem felszabadul, a *kwei* azonban kísértetté válik; a halottkultusz célja a jó szellemekkel való barátságos viszony fenntartása, a kísértetek ellen való védekezés — éppúgy, mint a legprimitívebb vallásokban.

A halottak kultusza a holttest megmosásával, drága ruhákba való felöltözöttével kezdődik. A halottnak hétfold napon át hoznak áldozatokat, amelyek főként pénzt utánzó ezüstözött papírból állandak s amelyeket elégítenek, hogy a halottnak a másvilágban elegendő pénze legyen. Az áldozatokat azután a gyász tartama alatt a hó első és 15. napián megismétlik, a gyászidő leteltével évenként mutatnak be áldozatokat. A gyász 27 hónapig tart, a rá vonatkozó szabályok pontosan előírják a gyászidő alatt viselendő ruhák minőségét és a bemutatandó áldozatokat is. Régen a család a halott számára engedte át a hajlékot, sírjába vele temette el használati tárgyait, kedves dolgait. Ebből az ősi szokásból ma mindössze annyi maradt, hogy a sírba — köböl, fából, agyagból, szalmából és papírból készült utánzatait temetik el azoknak a dolgoknak, amiket valamikor természetben tettek a halott mellé, hogy a másvilágban hasznukat vegye. A középkorig szokásban volt, hogy a császárok ágyasait is eltemették a császárral együtt, Ying Tsung császár, aki Kr. u. 1436 — 1464. uralkodott s akinek első ősével 40 ágyasa közül 38-at szintén eltemettek, volt az, aki ezt a szokást megszüntette. Az a szokás azonban ma is gyakori, hogy a feleség megöli magát a férje után.

A sírok és síremlékek építése és fenntartása komolyan vett feladat Kínában. Első a sírhely kijelölése, amit csak a feng-shui szabályok ismerete alapján lehet megoldani. Azután következik minél pompásabb emlék felépítése. A császárok temetkezési helyei nagyszerű parkok hatalmas építémenyekkel, utakat őrző óriás állatszobrokkal, melyekkel a sírok mellett a lelkek táblácskáinak az őrzésére szolgáló templomok képezik a központjait. A törvények pontosan előírják minden rang és rend számára a temetkezési emlékek szabályait is. A halott kultusból folyik, hogy érdemszerző cselekedetnek tekintik ismeretlen halottak eltemetésére szolgáló alapítványokat és benne gyökerezik az a szokás is, hogy a kínait bárhová vesse a sors, lehetőleg hazája földjében akar pihenni.

Kungfutse élete.

A kínai államvallás *Kungfutse* nevével van elválhatatlanul összenőve.

Nem mintha Kungfutse alapította volna, mert a kínai vallás az ōskor homályában eredt, hanem azért, mert „Kung mester“ mai napig a kínai ember a bölcs és az államférfi eszményének a megtestesülése.

Kung mester Kr. e. 551-ben született, 70 éves atya második házasságából. Életének eseményeit legendák színezik. Ilyen legenda az, hogy már gyermekkorában áldozati eszközökkel játszadozott. 22 éves korában tanító lett, tanítványokat gyűjtött maga köré, azokat a régi világ tiszteletére oktatta. Anyja halála után (525) a hároméves gyászidő miatt kénytelen lévén abbahagyni a tanítást, későbbi műveinek a tervezet készítette el. A gyászidő elteltével utazni ment, 518-ban Lu állam minisztere gyermekei oktatójává fogadta. Az államban kitört zavarok miatt hamarosan menekülnie kellett, de két év múlva megint visszakerült Luba-

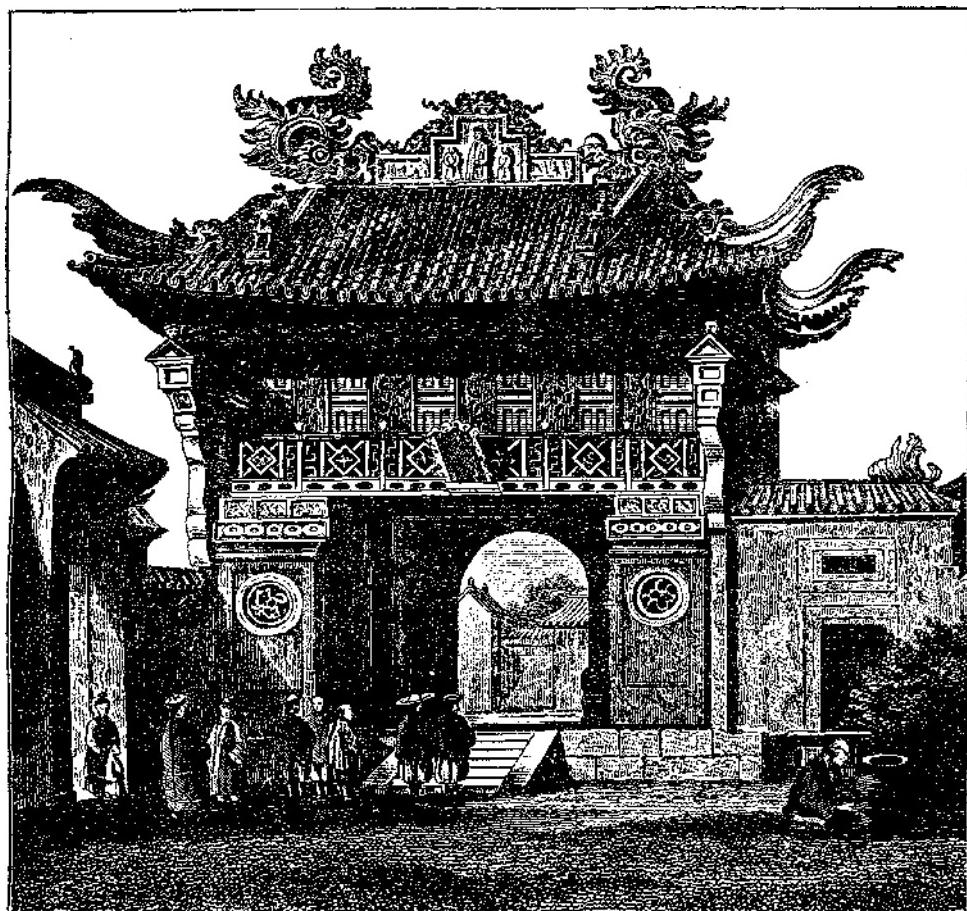
s a város kormányzójának a tanácsadója lett. Tanácsai oly jók voltak, hogy reformjainak a híre eljutott a szomszéd államokba s Lu fejedelme megbecsülése jeléül miniszterré nevezte ki. Kungfutse működése Luban ideális állapotokat teremtett. Ezt a szomszéd Tsi fejedelme megirigyelte s Lu hercegét gonosz praktikákkal annyira felbőszítette Kungfutse ellen, hogy Kungfutsenak „mint egy éhező kutyanak“ kellett hazáját otthagynia s újra vándorútra kelnie. Vándorlása alatt elvesztette feleségét, legkedvesebb tanítványát s fiát is. 14 évi távollét után 483-ban tért vissza Luba, ahol az új fejedelem tiszteettel fogadta, de munkát nem adott neki, úgy hogy Kung mester 73 éves korában 478-ban bekövetkezett haláláig tanulmányokkal s művei kiadásával foglalkozott.

Halála után nemsokára templomot építettek tiszteletére. Shi-hoang-ti császár Kr. e. 213-ban ki akarta tanait irtatni. Könyveit megégettette, 460 követőjét elevenen eltemettette, azonban az utána következő Han dinasztia Kr. e. 202-től kezdve megint megengedte tiszteletét, Kr. u. 57-től pedig elrendelték a kultuszát; a városokban templomok épültek tiszteletére, ezek mellett iskolákban tanították tanait. Aki Kungfutsenak nem áldozott, nem lehetett hivatalnok, a mandsu-dinasztia óta pedig az volt az előírás, hogy a tanítómesterek királya előtt háromszor kell térdet hajtani s a homlokkal a földet kell érinteni.

Kungfutse a régi ideális idők szokásainak és szellemének a feltámasztására törekedett, az államéletben az igazságosságot akarta megvalósítani» Elve az volt, hogy a régit gyakorolja, az új időket pedig ismerje. Nyugodt, bölcs mérlegelés jellemzi ítéleteit, nemes és előkelő gondolkozás egész lényét. Mikor Dsi Gung azt kérdezte: Van-e olyan parancsolat, amely egész életünk irányát megszabhatná, a mester azt felelte: „Van. A felebaráti szeretet. Amit nem kívánsz magadnak, ne tessz azt te se embertársadnak“ (Lun-yü XV. könyv 23. f.) Emellett tanításában a kegyelet áll erősen előtérben: „A bölcsset négy oly tulajdonság jellemzi, amit még én nem értem el. Az első, hogy atyámnak úgy szolgáljak, amint azt a magam számára

fiamtól várom, a második, hogy az uramnak olyan szolgája legyek, amilyenek a magam miniszterét szeretném, a harmadik, hogy a bátyámnak úgy szolgáljak, amint azt én várom el az öcsémtől, végül hogy barátaimmal

A sanghai-i Kungfutse-templom kapubejárata.

olyan mintaszerű viszonyban legyek, aminőt velem szemben tőlük kívánok.”“ Erkölcsi követelménykép a gyermeki kegyelet számára ezt az eszményt tette: „Az a kegyelet, ha addig amíg az apánk él, mindenig az ő parancsolata van a szemünk előtt, ha meghalt, életét vesszük mintaképül s három évig nem térünk le arról az útról, amelyen ő járt.“ Gondolkozására jellemző az az anekdota, amely elbeszéli, hogy She hercege azzal dicsekedett a mesternek, hogy az ő népe olyan becsületes, hogy a birkatolvaj apát fia elárulja, mire Kung mester válasza ez volt: „Nálunk más fogalmaik vannak az embereknek a becsületről. Az atya takargatja a fia bűnét, a fiú pedig védi az apját. Ami szintén becsület“.

Kungfutse beszélgetései.

Alakja irodalmilag korán megrajzolva, elevenen maradt az utókorra. A beszélgetéseiről szóló könyv — Lunyü — jellegzetes elbeszéléseket őrzött meg róla, amelyek sokszor mélyen beengednek a lelkébe is látni.

Egy pár példa ezekből a hagyományokból:

Az áldozati bárány.

Dsi Gung azt akarta, hogy az újhold kihirdetésekor szokásos áldozatot megszüntessék.

— — Kedves Si, te az áldozati bárányt, én meg a szokást sajnálom.

Az igazi kegyelet.

A mester monda:

— — Ha atyád életben van, tégy az ő akarata szerint. Ha atyád nem él, tégy úgy, ahogy ő cselekedett. Csak azt lehet szerető gyermeknek nevezni, aki három évig nem változtat atyja szokásán.

Vonzó és visszataszító példa.

A mester monda:

— — Hogyha derék embert látsz, gondolj arra, hogy hozzá hasonló légy. Hogyha haszontalan embert látsz, térij magadba és vess magaddal számot.

Miért hagyta ott az állami szolgálatot?

Tsi polgárai Lu fejedelmének egy csapat zenészrőt küldtek ajándékba. Gi Huan miniszter elfogadta őket ura számára. Három napig nem volt fogadás az udvarnál, — Kung mester ezért otthagya hivatalát.

Melyiket szeretik?

A mester monda:

— Nem érdemes élni. Mert még nem láttam olyan embert, aki az erkölcs értékét annyira becsülte volna, mint egy asszony szépségét. A mester monda:

A szerencse futó felhő.

Az ételem egyszerű étel,
az italom friss tiszta víz.

Karom a párnám,
amin az álmom

tündérországba visz.

A többi csak csalóka
múló földi kincs,

hiába raboltad,
becse mi sincs.

Siker és dicsősgé
is csak múló felhő:
átdöfí napsugár,

elfújja a szellő.

s siratta mások veszteségeit,
nem tudta könnyű szívvel
élvezni a tor drága étkeit.
S valahol sírásra fakadt,
az a nap tőle nem hallott kacagt.

Sírjatok a sírókkal. Ha gyászban ült
a mester,

Vannak-e szentek?

Meng Du fejedelem azt kérdezte, hogy Dsi Lu tökéletesen erkölcsös férfiú-e? A mester azt mondta:

— Nem tudom.

Mikor tovább faggatták, a mester így válaszolt:

— Iunak kezére lehet bízni egy ezer harci szekérrel bíró állam hadseregének a vezetését is, de hogy kifogástalan erkölcsű férfiú-e, azt én nem tudom.

Hát akkor Kiugal hogyan állunk?

— Kiugal? Ezer családból álló, vagy száz harci szekérrel bíró állani belső ügyeinek a kormányzásával meg lehet bízni, de hogy kifogástalan erkölcsű-e, azt nem tudom.

Hát mi a véleményed Csiről?

— Csinek arra lehet hasznát venni, hogy övvel a derekán az udvarnál a látogatókat és a vendégeket vezesse. De hogy erkölcsileg tökéletes-e, azt nem tudom.

Hősies szerénység.

A mester monda:

— Meng Dsi Fan egyáltalán nem volt hivalkodó ember. Mikor vesztett csata után a futók között ő maradt legutolsónak és belovagolt a város kapuján, lovát noszogatva ezt mondta: Nem a bátorságom miatt maradtam legutolsónak, hanem azért, mert a lovam nem akart velem jobban szaladni . . .

A leghőbb kívánságok.

Yen Yüan és Gi Lu a mester mellett álltak, mikor az azt mondta:

— Mondja meg egyszer mindenikötök a leghőbb kívánságát.

Gi Lu kezdett beszélni:

— — Én kocsit és lovát szeretnék, öltözettel pedig könnyű prémes bundát. Együtt használnám azokat barátaimmal s ha tönkremennének is, azért sem haragudnám.

Yen Yüan így szólt:

— Én azt szeretném, hogy ne kelljen a magam jó tulajdonságaival dicsekedni és hogy ne szoruljak másra.

Erre Gi Lu így szólt:

— Most mondja meg a mester is a kívánságát.

A mester így válaszolt:

— Az öregeket békében hagynám, a barátaimmal bizalmasan szeretnék érintkezni, a gyermeket pedig szívemhez szorítanám.

Tanulás és gondolkodás.

A mester monda:

— Gondolkodás nélkül tanulni semmit sem ér. Gondolkodni, de nem tanulni pedig veszélyes.

A tudás négy fokozata.

Kung mester monda:

— A legmagasabb fok az, hogyha valaki tudósnak születik. A következő fokozat: a tudásnak tanulás útján való elsajátítása. A harmadik: bajokkal küzdeni, de azért mégis tanulni. Bajokkal küzdeni és semmit sem tanulni — ez a legalsó, a közönséges emberek fokozata.

A legfőbb tanítás.

A mester monda:

— — úgy-e, Sen, egész tanításom egy mondatba foglalható?

Dseng mester igennel válaszolt. Mikor a mester kiment, megkérdeztek tőle a többi tanítványok:

— Mi az értelme annak, amit beszéltetek?

Dseng mester így válaszolt:

— Mesterünk tanításának a veleje az Önmagunkhoz való hűség és a mások iránt való jóság. Ebben a kettőben minden benne van!...

Ha Isten velem ...

A mester monda:

— A lelkemet Isten teremtette bennem, mit tehetne hát Hoan Ti nekem?...

Mi a legjobb a világon?

A mester monda:

— Reggel az igazságot hallani, este pedig meghalni — éppen nem borzasztó sors!...

Tanulás és munka, a régi rendhez való ragaszkodás és alázat, nemes gondolkozás és jóság képezik egyéniségeknek és tanításának alapelveit. Ezeknek a gondolatoknak a régi természetvallással való összeházasítása a kínai államvallás, amely azonban nem mindig méltó Kungfutse szelleméhez. A más vallásúakat üldözi, minden idegen hatás elől elzárkózik. A kínai vallás megmerekedése *Csu-Shi* működésétől (1154 — 1200) datálódik, ő foglalja össze Kungfutse tanait s alapítja meg a kínai skolaszticizmust, 1681-ben jelenik meg a császári „szent parancs“, amely isteni tannak jelenti ki Kungfutse tanításait.

A taoizmus.

Az államvallás primitív felszínességét, természet- és őstiszteletét elmélíti a *taoizmus*, a taoról = az útról, a világrendről, a logosról szóló bölcselét, amelyet mint külön vallást szoktak emlegetni a konfucianizmus mellett. A *tao-kiao* = a taoról szóló tan nem más vallás, hanem ugyanazon Mnai vallás, ugyanazokkal az istenekkel, ugyanazzal a hittel, csak teológiailag elmélyítve. A *tao-kiao* gyakorlati, jóslással egybekötött természet-Ibölcselet. A *tao* a természet rendje, az isteni világrend, a taoba beilleszkedni, a taot felismerni a legfőbb bölcseség, a legnagyobb erény. A taoizmus tehát elsősorban erre törekszik: figyelemmel kíséri az égitestek mozgását, az idők változását, a természet rendjét s az ahhoz való alkalmazkodásra tanít. A *tao* a Jupiternek a nap körül való mozgásához igazodik. Az ég tüneményeitől függnek a földi események. Az ég szabályozza az időt, az esztendő forgását, ettől függ a növények élete, a termés, az ember boldogulása. Az égi tünemények, a csillagok járásának s az emberiség sorsával való befolyásának a kikutatása és megjövendölése (asztrológia) a császári *kintienkien* irodának, a csillagászati hivatalnak a feladata volt.

Más részről a *tao-kiao* kabbalistikus továbbfejlesztése a világ teremtéséről, a yang és yin elemekből világról való hitnek. A yang szimbóluma egy hosszú, egyenes vonal: —, a yiné két rövidebb vonal: — — . Ekét szimbólumnak két vagy három sorban való variációi (például: == == == == == == stb. stb.) különböző dolgokat, erőket, esetleg isteneket jelentenek. A *tao* ezekben a vonal változatokban jut kifejezésre, csak magyarázni kell tudni a vonalak jelentését. A jóslás alapjául szolgáló vonalakat a *Si* nevű növény (*Ptarmica* vagy *Achillea Sibirica*) szárait húzva nyerték. Ilyen jóslással állapították meg a sírok helyét, azt, hogy hova kell a templomokat építeni. Hasonló célt szolgált a tűzbe tett teknős-faékahéj, amelynek repedéseiből szintén jósltak és jövendöltek.

A taoizmus történeti eszménye az államvallással egyezően Kungfutse, elvileg pedig a természet rendje szerint igazodó szent ember, aki-nek legjellemzőbb tulajdonsága a szenvédély nélküli béke, a nyugalom és a hallgatás, a *vuwei* = az aktivitás teljes hiánya. Ha a *vuwei* érvényesül, vagyis a dolgok a maguk rendjében haladnak, akkor nincs baj. Kungfutse

is a vuvei híve volt s egy ízben megtagadta tanítványainak a tanítását a mennyre hivatkozva. Az ég sem beszél, mégis sorra következnek az évszakok egymás után, minek beszéljen ő?!

Laotse.

A taoizmus tulajdonképpeni klaszszikusa *Laotse*, „az öreg“, akinek a családi neve a Kínában rendkívül gyakori *Li* s akinek halála után a *Lao-Dan* — öreg tanítómester nevet adták. A Kr. e. 7. század végén született Honan tartományban, juoangban császári levéltáros volt. A hagyomány szerint a császári udvarban Kungfutseval is találkozott, ami azonban legenda. Mikor az országban a viszonyok annyira megromlottak, hogy a rend helyreálltában nem lehetett bízni, a közel 90 éves Laotse kivándorlásra szánta magát. A hagyomány szerint fekete ökör hátán ülve ment át a határon. A határ átlépése eiutt az ott levő Yin-hi nevű hivatalnok arra kérte, hogy írja össze tanait, mire a bölcs leült és megírta 5000 kínai írásjelet tartalmazó munkáját, a *Taoteking*-et. A legenda a kivándorló öreget Indiába utaztatta s Buddhával is összehozta, azonban ezeknek az elbeszéléseknek sincs történeti alapjuk. Laotse nyomtalanul vész el a világ szeme elől.

A *Taoteking*, Laotse tanainak a foglalata, nem rendszeres bölcsészeti vagy vallási munka, hanem Laotse ritmikus és színes mondásának kis — *gyűjteménye*, melyben élete leszűrlöött eredményein kívül a világ folyását bíró megjegyzések is találhatók. Laotse kiindulási pontja is a világ egysége a taoban, mely a tökéletesség mintaképe is. A taotól való elszakadás az élet legnagyobb eltévelkedése, a bölcs a taohoz visszavezető utat keresi és azon jár. Egy szép verse így hangzik:

Laotse.

„A nagy Tao mindenütt ott van jelen,
jobbról is az áll, balról is.
Mindent lélek neki köszöní létét
s ő nem tagadja meg tőlük magát.
A nagy mű elkészül,
ő nem mondja rá, hogy az az övé.
Ő ruház és lát el minden teremtett lényt,
azért fölöttek még sem uralkodik.
Soha nem kívánt semmi hódolatot,
azért ha tetszik, kicsinyek mondhatod,
de mert a szívek felé buzognak,
mondod őt joggal a legnagyobbnak.
A bölcs is így teszen:
semmi dolgában fel nem fuvalkodik,
amit tesz, az így nagy leszen.

Van azonban a természetnek egy más szíve is, amit Laotse nagyon jól ismer és optimizmusában nem sikkaszt el:

A természet szeretete nem olyan, mint az emberé.
Gyermekeivel úgy bánik, mintha szalmabábok volnának.
Aki eljutott a bölcseségre,
az sem szeret úgy, mint az emberek,
olybá veszi őket, mintha volnának
szalmából készített kutyák!

Ezek a szalmakutyák cifrán felékesítve az áldozás tanúi voltak. Áldozat után ékeiktől megfosztva, elhajították őket.

Az ember útja azonban mégsem lehet más, mint a tao-hoz, az élet igazi értelméhez és lényegéhez való ragaszkodás.

Erről azt mondja:

Bármily keveset tudjak is, azt tudom,
hogy a Tao útja nem külsőségekben áll
s nem tér el soha a dolgok lényegétől.
Ahol az országutak simák,
a nép azonban a görbe utakat szereti,
ahol az udvar élete példás,
a földeken azonban gaz burjánzik,
és a magtárak üresek,
ahol az emberek ruhája cifra,
övükben azonban ott az éles tőr,
ahol ételben-italban válogatnak
s ahol bőségben dúsítanak,
ott rablógazdálkodás folyik, nem az érteleмé.

Hasonló pesszimisztikus meglátásai jutnak kifejezésre más mondásaiban:

Lejtőn.

Az élet Értelmétől elszakadtak:
ebből született az erkölcs és a kötelesség.
Okosak lettek s szereztek ismereteket,
amiből lett a sok nagy hazugság.
A rokonok egymással meghasonlottak:
gyermeki hála s szeretet ebből született.
Az államok bajba, zavarokba kerültek:
ebből lettek a leghívebb miniszterek.

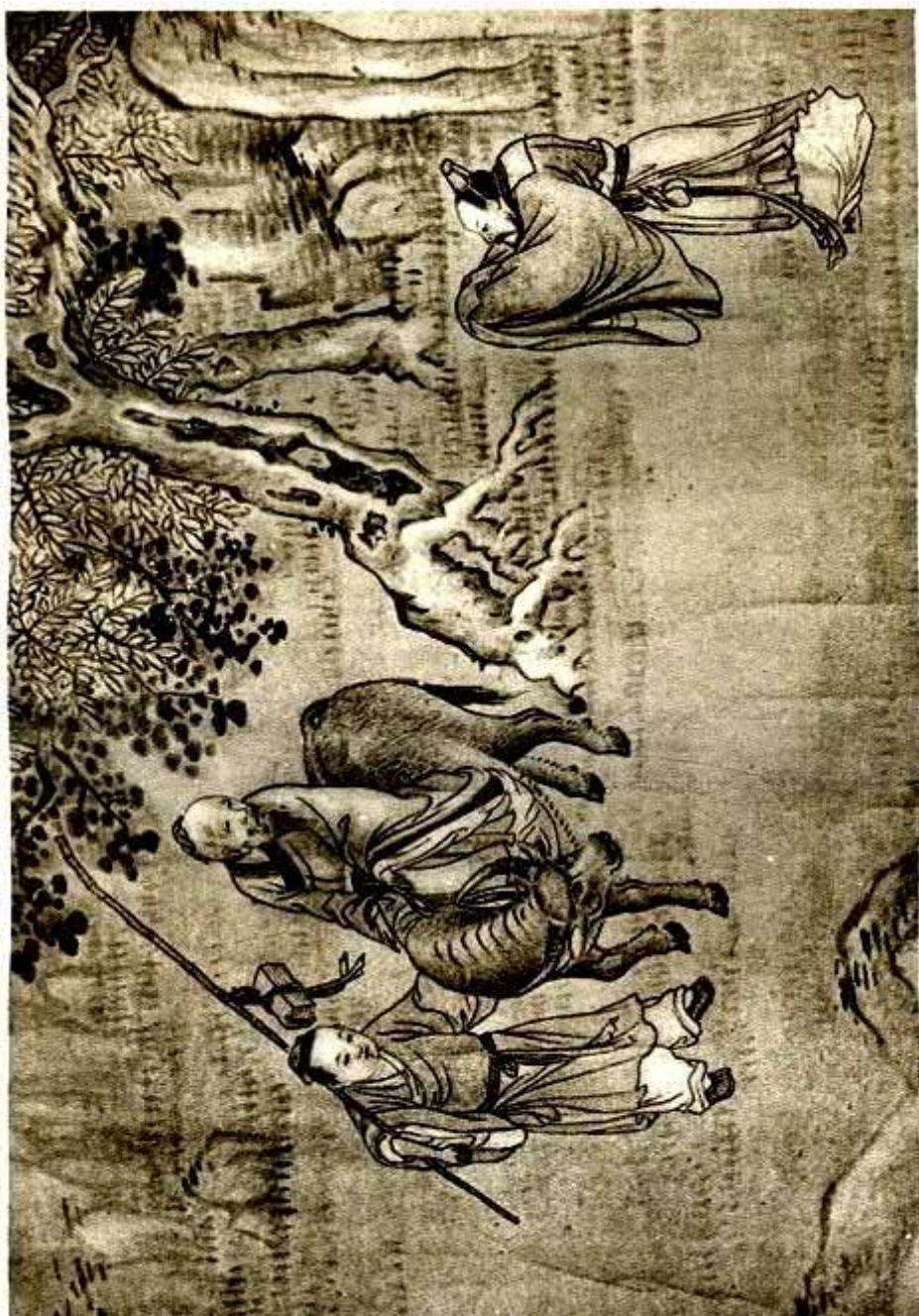
A kapzsiság átka.

Hogy az emberek éheznek,
az onnan van, hogy a föemberek sok adót zabálnak,
azért kell nekik éhezniök.
Hogy az embereket oly nehéz vezetni,
az azért van, mert a föemberek oly sokat csinálnak,
azért oly nehezen kormányozhatok.
Hogy az emberek a halált oly könnyen veszik,
annak oka, hogy dusan lakznak az életben,
azért veszik semmibe a halált.
Aki nem minden az életért cselekszik,
többet ér, mint aki minden nap reszkét érte.

Ezzel szemben áll az alázatosság és önmagunkhoz való hűség eszménye:

Jaj az erőseknek!

Mikor megszületik, az ember puha és szegény,
kemény és erős ha lesz, a sírba száll.
A fű és a fa is puha és pállott, míg csíra,
de száraz és szívós, mikor érte jő a halál.

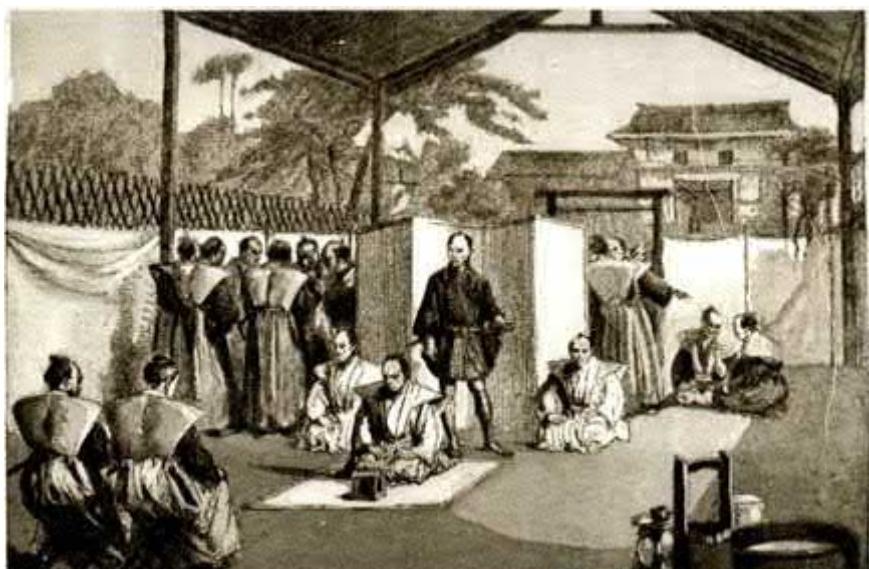

Laozié elhangya hajzáját s határt őrző hivatalnoknak átadja élete művét, a Tao te Kinget.

(Kínai rajz.)

A Napistennő yamadai hires temploma. A japán shinto-vallásnak nincsenek monumentális templomai. A vallás régieskedő hagyományokhoz ragaszkodó szabálya az, hogy csak régi módi egyszerű náddal fedeti templomokat szabad építeni. Ezek a templomok húsz évenként omladozó állapotba kerülnek. Ilyenkor lebontják őket, a hívek darabjaikat széthordják emlékül és ereklyéknek s újakat építenek helyükbe.

Harakiri. A japán vallásos öngyilkosság úgy történt, hogy a halálba menő összehivatta tanukul barátait s azok jelenlétében vágta fel hasát. Ugyanabban a pillanatban háta mögött álló legjobb barátja lecsapta a fejét.

A kép a harakirihöz való készülődést ábrázolja.

Ami szilárd és erős, az a halál része,
puháé s gyöngéé az élet egésze.

Ép így:
hatalmas fegyver sem biztos győzelem.
A legvastagabb fának is kellhet támasz.
Az erős s hatalmas megalázva állhat,
a gyöngé s törékeny a magasba szállhat.

A derék nem fél a haláltól.

Elindulni élet, visszatorpanni: halál.
Tíz közül hárman az élet szolgái,
hárma a tíznek szolgálja a halált.
Olyan is három van tíz közt,
aki életét keresve elveszti azt.
Miért?
Mert szeretne dúskálni benne.
Valaha azt mondta:
aki bánni tud a világgal,
vándorolhat a földön
s nem kell, hogy kerülje a Tigris vagy az Egyszarvút.
Átmehet egy egész seregen
s nem kell, hogy testét páncél fedje s fegyverek védjék.
Az Egyszarvúnak nincs hová rajta szarvát döfje,
a Tigrisnek nincs hová mélyessze karmait,
a fegyver élének nincs mit vágnia rajta.
Hogy lehet ez?
Lelkét nem fogja a halál.

Erkölcsei eszményét a következő sorokban rajzolja meg:

Aki mást ismer, az okos,
aki magát ismeri, az a bölcs.
Aki mást győz le, az erős
aki önmagát: az az igaz hős.
Akinek sikerül, van abban akarat,
aki kevessel éri be, több sikert arat.
Aki helyén megáll, legény a talpán,
de akit a halál se gyűr le,
azé lesz az élet igazán.

Bölcseségének alapérzése a békesség keresése, a sorsba való beletörődés, a vuwei = a passzívítás legújabban Tolsztojban és Gandhiban hajtott virágot.

A kínai taoizmusnak Laotsehoz, Laotse igazi vallásához nem sok köze van. A népies taoizmusnak nem az istenrangra emelt Laotse az igazi oszlopa, hanem *Ve-Be-Yang*, aki az „élet vizét“ találta fel, vagy *Kou Kien Dsi* (Kr. u. 423 körül), aki a Dsang-család ma is élő és uralkodó papi dinasztiját alapította, melyben az alapító lelke éppúgy vándorol, mint a dalai lámában megtestesül a buddhisztikáé. A közülök származó *Tien-Sinék* (mennyei tanító) nevezett taoista pápa hatáskörébe tartozik annak a meghatározása, mely istenek részesüljenek tiszteletben s melyek zárasanak ki abból. A *Tien-si* avatja fel a tao-kolostorok papjait, akik ördögüzést és varázslást úznak s legfeljebb ha írásban felelnek vallásos kérdésekre, rendszeres vallási tanítással és prédikálással azonban egyáltalán nem foglalkoznak.

Dsuang Dsi.

Laotse vallásának kiváló képviselője *Dsuang Dsi*, ki a Kr. e. 4. század közepén élt s a taoizmus egyik legnagyobb gondolkozója. Eredeti, ötletes ember, a nép szája sok apró történetet beszélt róla. Egyike a legjellemzőbbeknek az a legenda, mely egy koponyával való esetét beszéli el. Oly mély bepillantást enged a taoizmus legbensőbb érzéseibe, hogy meg kell vele

ismerkednünk. A magyar átdolgozás ritmikus volta dacára is teljesen megóvta az eredeti prózai elbeszélés gondolatait és távlatát.

Dsuang Dsi és a koponya.

A bölcs Dsuang Dsi egyik útján
az árok szélén koponyát talált.
Öreg bölcsék szokott módján
előtte mélázva megállt
s a koponyát bottal piszkálva
vele magában igyen diskurált:

„Út szélire jutottál csúfnak! ...
Utas leköp, barmok megtaposnak,
eső megver, szél kiszáraszt,
vízár görget, sárral eláraszt,
mily szomorú sors,
mekkora gyalázat! ...
Ki derék volt, azt sírhalom fedi,
sírját sok-sok hive tiszтели,
kijárnak hozzá, könnyet otnak érte
és félte órzött annak szent emléke.
Te biztosan gonosz lator voltál,
törvényt szegtél, embert rontottál
s végre is vérpadra jutottál...
Hitvány sírodba áldozatid átka
kísért s az szállt koponyádra,
hogy békés nyugalmat ott nem talált?!
Vagy mi más lehetett? Gonosz fiú voltál
szüleinek fejére gyalázatot hoztál?
Vagy te voltál az az elvetemült atya,
aki a családját döntötte nyomorba
úgy hogy a tieid szívból meggyűlöltek
s tiszteségesen el se is temettek?!
De az is meglehet, hogy nagy téli hideg
éhség vagy betegség hozta meg a véged.
De ha más véletlen okozta halálod,
hogy ide jutottál, árokba kerültél
az csak azt mutatja, hogy a bölcseségnek
örök ösvényéről te bizton letértél...“

Ezen így töprengve ott letelepedett
az árva koponya sorsán elmélkedett,
végül is párnaként feje alá tette
s mint egy puha párnán úgy aludt felette!

Éjfélkor álmában az árva koponya
megjelent előtte és ezeket mondta:

„Bölcsnek tartod magad s annak mondnak mások,
de egy hajítótat se ér locsogásod!
Amire te gondolsz, az csak élők gondja,
aki egyszer meghalt, azt mindez nem nyomja.
Akarsz-e te nagy bölcs a halálról tudni?“

Dsuang Dsi fejével igent bólintott,
mire a koponya tovább fűzte a szót:

„Halál országában nincs úr és nincs szolga,
és nem bánt senkit sem tél és tavasz sorsa...
Túl a gyűlöleten mi már mit sem érzünk,
se nagy szeretettől, se sebtől nem vérzünk!
Természet anyánknak szent ölébe térve
ránk borult a létnek igaz békessége.
Énünk semmivé vált, megszűnt minden érzés,
széthullott agyakban nincs már semmi kérdés.
Szétfoszlott öntudat nem lázadoz többet
öntudatlan lében értünk boldog révet.
Nincsen se tavaszunk, se őszünk, se telünk

de azért királyok cserélhetnek velünk
— trónukért nem adnók ezt a boldogságot,
ezt a tudattalan létet, álomtalan álmot...“

Kétség villant erre Dsuang Dsi szemében:

Elhiszem én mindezt, hogy vonnám kétségebe,
de azért ha mégis ... mégis úgy lehetne
hogy minden tetemed egy helyre kerülne,
csontodra megint hús, izom, in és új bőr
szív, szem, száj és minden érzék újra none,
hogyha az istenek megint csak a földre
szüleid, rokonid közé, családi körbe
helyeznének vissza, hogy újra szerethess
örülj, vígadj — kínlódj: új életet élhess,
tudom én istenem, ez kedvedre volna ...“

Üres szemgödrökkel nézte a koponya:

„Oh te tudatlan bölcs, te orrodig látó,
kit halként megfogott itt az életháló
s hálószövedékbe belebonyolódva
fogalmad sincs arról, hogy szabad folyóba
tenger végtelenjén milyen más az élet...
Olyat hogy gondolhatsz, hogy én majd letérek
öntudatlan voltom királyi útjáról,
hogy én majd leszállok a lét trónusáról,
leválok természet anyaemlőjéről,
ébredni akarok anyám hű öléből
csak azért, hogy megint éljek és kínlódjak
nyomorult és hitvány műlő sorsra jussak?! ...“

Üres szemeivel csodálkozva nézett
sazzal a látomány semmivé enyészett...

Ez a legenda mindenél jobban mutatja, hogy a tudatos léten túl a világmindenséggel való (öntudatlan) összeforrás éppúgy lehet megnyugvást hozó vallásos eszmény, mint a tudatos létnak az örökkévalóság irányába való végtelen meghosszabbítása. Ebben az eszményben Dsuang Dsi Buddhával találkozik.

A S H I N T O

Japán és nemzeti hite a shinto. A buddhizmus és a kínai vallás propagandája egy időben *teljesen* háttérbe szorította. A 18. század óta Kada (f 1736), Mabuchi (f 1769), Motoori (f 1801) és Hirata (f 1841) nemzeti mozgalma helyreállította a mikádóknak 250 esztendőn át shogunok által bitorolt hatalmát, a buddhizmust is megfosztotta államvallás jellegétől, feltámasztotta és újra kiépítette a régi nemzeti vallás kultuszát, úgy hogy az 1888 óta újra államvallássá lett. Így tehát a shintónak két korszaka van. Az első az, amikor még primitív nemzeti vallás volt, a másik mai modern formája. Közbeesik a japán buddhizmus elterjedésének és korlátlan uralomra jutásának a korszaka, melynek eredménye az az érdekes japán állapot, hogy a shinto és a buddhizmus a népélétben még ma sincsenek teljesen elválasztva egymástól. A japán nép zöme nem ismeri a felekezeti elkülönülés s az egyházi elzárkózás nálunk természetenek és szükségszerűnek tartott formáit, hanem mindenkor vallás szertartásait elvégzi, ha kedve tartja. Mikor megszületik, a shinto szertartásai val fogadják, mikor meghal, buddhista szertartásokkal kísérik utolsó útjára és hozzájárulnak buddhista barátokkal misét mondatnak a lelkük véért.

A shinto természetimádás, szellemek és istenek imádása. Isteneinek száma valósággal megszámlálhatatlan. Saját, meglehetősen határozatlan kifejezésök szerint „80 vagy 800 miriad“, tehát mindenkor sok istenük van, kiknek száma hősök, tudósok, királyok istenítése által folyton emelkedik. Ennek megfelelő szentélyei száma is. A legújabb statisztikai adatok szerint Japánban 195.256 shintótemplom van. Ezek közül 138.000 jelentéktelen s hogy a többöt sem lehet kereszteny mértékkel mérni, az abból látható, hogy ugyanakkor közel 200 ezer templomban az istentiszteletet végző jinkanok (kultuszhivatalnokok, papok) csak 16.365-en vannak.

A kamik és a mitama-hit.

Isteneik és templomaik száma azért oly nagy, mert tisztelik a magasabb szellemeket is, kiknek *Kami* a nevük. Kamiknak hívják az ég és a föld isteneit, madarak, növények, vizek, hegyek közül azokat, melyekben különös erő nyilvánul meg. Kamik a rossz szellemek, akik félelmet keltenek. Kamik azok a kiváló emberek, akiket családjuk vagy ismerősei, egy kör vagy tartomány tisztei. Kami a villám, Kami a visszhang, Kami a sárkány, a róka, a tigris és a farkas. Kami nemcsak személy lehet, hanem tárgy is. Mert Kami a tó és a hegység is, nemcsak a szelleme. Isteneik tehát három csoportba oszlanak. Tisztelik a tulajdonképpeni isteneket, tisztelik a természeti erők megszemélyesítőit és tisztelnek bizonyos tárgyakat is. A megszemélyesítés formája a *mitama-hit*. A dolgoknak (a napnak, a holdnak, a hegyeknek, a víznak) mitamájuk van, ezt a mitamat nemcsak a tárgytól kell különböztetni, amelyet képvisel, hanem megjelenési formájától is. A nap például égitest, amelynek mitamája van, ez a mitama az isei

híres szentélyben lakik s tükrőben szokott megjelenni. Kínai hatás alatt meghonosodott a japánok között az ősök tisztelete is, melynek igazi japán formája az emberistenítés. Az istenített emberek sorában első helyen az uralkodók állnak. A meghalt mikádó, mint a napistennő leszármazottja részesül istentiszteletben, áldoznak neki és imádkoznak hozzá. Ugyanígy istenítik a kiváló embereket is, ami nem azonos az ősök tiszteletével, a családkultusszal. Régi vallásukban nagy szerepe volt a termékenység szimbólumának is, ezt újabban kiküszöbölték és elnyomták, azonban beszédes maradványai a leghíresebb szentélyekhez vezető uccák, amelyek „tea“-házak sorozatából állnak.

80 vagy 800 miriad isten.

Isteneik élén *Izanagi* és *Izanami* állanak, ők teremtették a világot. Egy égi hídon állva, drágakődárdájukat a káoszba mártogatják, a dárda rá tapadó s onnan lecsepegő anyagból lesz az első sziget. Az istenpár ezen a szigeten telepszik meg, megteremti a többi szigeteket s életet ad a, z isteneknek. A tűzisten szülésébe Izanami belehal. Lemegy az alvilágba (Yomi), Izanagi utánamegy, hogy visszahozza. Mielőtt az istenek határoz* nának, ránéz a feleségére s látja, hogy teste rothadó tömeg, melyen a világ 8 istene ül. Megborzadva menekül, az alvilág „undok istennője“ és a villámok üldözik, de sikerül kiszabadulnia. A földre érve egy folyóban lemossa magáról az alvilág szennyét, levetett ruhadarabjaiból istenek lesznek. A szemeit érintő vízből keletkezik a nap- és a holdisten, az orrát érintőből Susanoo. Susanoo folyton bosszantja testvérét, a nap istennőjét. Mikor egy nyúzott lovát dob a csarnokba, ahol a napistennő fon, az annyira megharagszik, hogy egy égi barlangba vonul vissza s nem törödik azzal, hogy az egész világ sötétségben marad is. A sok miriad isten odagyűlik a barlang szája elé s minden megpróbál, hogy kicsalogassa a duzzogót. Kérés és áldozat nem használ. Erre felállítanak egy állványt a barlang szája elé s Uzume istennő azon táncolni kezd. A deszkaállvány dübörög, a deszkák hajladoznak, az istenek Uzume táncán harsogva kacagnak, mire a Nap kíváncsian kidugja a fejét. Tükröt tartanak elője, amelyben nézi magát, mire az erő istene gyöngéd erőszakkal kihúzza a barlangból. Az istenek Susanoot csínyei miatt a földre száműzik. Tőle az uralkodást a nap veszi át s egy *nagy* szigeten uralkodókul gyermekei leszármazottait teszi meg. Ezek a mikádók.

Izanagi és Izanami szentélye a Tsukubasan kétcsúcsú hegye, mely a tokiói síkságból emelkedik ki.

A *Napisten* a „nagy császári istenség“, aki az égen világít. Főtemploma Yamadában van, ahova paraszt- és kereskedőzarándokok ezrei járnak, hogy bőséges termést, jó üzleteket imádkozzanak le maguknak. Ez a templom olyan fontos, hogy régen hercegnők voltak a benne levő tükrőrei. A japánok úgy zarándokolnak hozzá, mint a mohamedánok Mekkába s visszatérve a zarándoklatról nem feledkeznek el arról, hogy a minden 21. évben újraépített templom régi darabjaiból egy parányit amulettként magukkal ne vigyenek.

Onamuji istent, aki Japán ősuralkodója volt, az izumoi tartomány nagy templomában tisztelik, ez is híres szentély, amelyben 200 — 250.000 zarándok fordul meg. Főpapja Susanoo-isten 82. leszármazottja, „élő isten“. A nagytemplom körül 19 kisebb templom áll, úgy hogy mikor az év 10. hónapjában ennek a szentély telepnek az ünnepei elkezdődnek, amelyen az istenek megjelennek, ezt a hónapot Izumoban annak a hónapnak nevezik, amelyben „az istenek ott laknak“, Japán többi részén pedig annak a hónapnak mondják, amelyben „nincsenek az istenek otthon“.

Gazdag terméssel „*Inari úr*“ szolgál, akinek főtemploma Fushimibeis van Kiotó mellett s akinek minden faluban van egy kis templomocskája. Ezek a templomok arról nevezetesek, hogy köböl faragott rókaszobrok vannak benneük. Inari a rizs istene, a róka pedig azon a réven kerül a kultuszba, hogy közhit az átváltozási képessége. Ha akarja, más álltát, akár emberré is változhat. Ezért félnek tőle. — *Musubo na Kami* a szerelmesek istene, fára akasztott rongydarabokat áldoznak tiszteletére. *Antoku* császár templomát Tokióban a hajósok látogatják. — Az istenek között látjuk az uralkodókat is. Azonban nem mindenik részesül istentiszteletben, csak a kiválóbbak. 128 császár közül kevésnek jutott templom. Ezek között a legkiválóbb *Ojin* császár, a hadisten. Annál több kiváló japán férfi, került az istenek közé.

Ősi templomok.

Az isteneket régen erdőkben, hegyeken tisztelték s megelégedtek azazal, hogy erre a cérla nagy kötömbökkel egy helyet bekerítettek, a templomépületre nem sok súlyt helyeztek. Ma is szabadban tisztelik több istenüket, sőt leghíresebb szentélyeik is az egyszerű, ősi szalmafödelű házak minttájára készülnek. Istenképeik sem igen voltak. Most is legfeljebb az istenek szimbólumait (tükrőr, kard, kő) találjuk az igazi shinto-templomokban. A shinto-templomok minden két részből állnak. Az imacsarnok a hívek helye. Ezekben egy gong van felakasztva, amely mellett egy kötél lóg. A belépő hívő a kötél végével ráüt a gongra és tapsol, amivel magára irányítja az istenek figyelmét, azután bedobja adományát a perselybe s elmondja imádságát. Az imacsarnokból a tulajdonképpeni templomba rendesen fedett folyosó vezet. Ebbe a templomba azonban, ahol az istenek szimbólumaitőrzik, a hívőnek nem szabad bemennie. A templom előtt köből készült víztartó van, amelyből a hívek kezük megmosására vizet merítenek. A templom bekerített helyén színpad is szokott lenni, vallásos tárgyú színjátszások és táncok előadására s sok helyen van istálló is, amelyben a papok szent fehér lovait tartják. Egyes épületekben papok laknak, másokban hivatalok vannak, külön helyen árulják az amuletteket és egyéb kegyszereket. A templomok be vannak kerítve, a kapujuknak torii a neve, mely rendesen két kerekre faragott oszlopon keresztre tett, de minden csak durván megmunkált ugyanilyen gerendából áll.

Shintotemplomok kicsinyített másai a legtöbb japán házban találhatók. Mióta a shinto államvallás, a templomok rangsorba vannak beosztva s a nevezetesebbeket államköltségen tartják fenn. A legfőbb templom a napistennő isei temploma, amelynek 73 papja van a gujinak vagy shashinak nevezett főpappal az élén. Itt naponta kétszer, reggel és este hoznak áldozatot, mely négy csésze vízből, ugyanannyi sóból, 16 csésze rizsből, gyümölcsökből, halakból, madarakból és növényekből áll.

Az istentisztelet áldozat. A minden napi áldozás egyszerűen történik, a nagy ünnepeken nagy felvonulások, tisztálkodási szertartások, hosszasiádságok kísérlik és foglalják keretbe az istentisztelet lényegét, ilyenkor az adományokat kis faállványokra helyezve, szájuk elé kendőket kötve adják a papok kézről-kézre a szentélyig. Az adományok sora igen hosszú. Az egy óráig is eltartó áldozatbemutatás alatt zene játszik, majd felolvassák a Norito nevű szertartási könyv imáit és dicséreteit, mire a férfiak eltáncolják a kaguratáncot, 12 — 13 éves lányok pedig a Yamatomait, azután a papok visszahozzák az áldozatokat, melyeknek az isten csak a lelkét élvezte s bezárják a szentélyt. A mise végét nyolcszoros taps jelzi. Az ünnep utolsó aktusa az áldozati adományok elfogyasztása.

A shinto háromfajta ünnepet ismer. A nagy ünnepek egy hónapig, a

középsők három napig, a kicsinyek egy napig tartanak. Nagy ünnep a trón elfoglalásának az ünnepe, a Daijo-ve vagy Oname-matsuri, melyet a trón elfoglalása évének novemberében ülnek kellő előkészület után. Középfajta a termésért való könyörgés és az új rizs megízlelésének ünnepe (okt. 17), melyet a császár november 23-án tart meg. Kis ünnepeket szentelnek azért, hogy felhőszakadások vagy viharok eltávoztatásáért, a virágok terméketlenül való lehullásának megakadályozásáért, tűzveszedelmek elhárításáért, a császár életének meghosszabbításáért imádkozzanak és mutassák be áldozataikat.

A császári palotában külön templom van, melyben a császár áldozik a nép helyett. Ezeken az áldozatokon közönség egyáltalán nem vesz részt.

A templomkultusz mellett nagy jelentősége van a shintovallásban a házi istentiszteletnek. minden hívő házában van egy Kamidana = egy sarokban kézzel elérhető magasságban elhelyezett istenpolc, amelyen fából készült kis szekrények, az istenek hajlékai. A polcot két virágváza díszíti és egy kis lámpa áll rajta. A vázákból lehetőleg friss ágak és virágok vannak, a lámpát minden este meg kell gyújtani az istenek tiszteletére.

Istenhivatalnokok.

Az istentiszteletek végzői a papok, akiknek jellemző nevük: istenhivatalnok. A papok semmiben sem különböznek a laikusoktól. Közönséges ruhában járnak, házasodnak, régebben a papságot atyuktól örököltek. A múlt század hetvenes éveiben a törvény a papi hivatal elnyerését kinevezéshez, a kinevezést pedig vizsgához kötötte s a vizsgát csak azon családok tagjainak engedte el, amelyek legalább tíz nemzedéken át voltak egy hivatal birtokában. Jövedelmük csekély. Munkájuk abban áll, hogy bemutatják az áldozatokat, felolvassák az imádságokat, vezetik a körmeneteket és elvégzik a temetési szertartásokat. Az áldozásnál feleségeik is segédekeznek, 10 — 12 éves korú lányaik pedig a szent táncokat lejlik.

A shintovallás a földbe való temetést gyakorolja. A halottat fehér fenyőfakoporsóban helyezik el, mellé teszik azokat a dolgokat, amiket használt, lelkét a halotti mise szertartásai közben a Mitamaya nevű két-ajtós kis szekrénybe zárták el, mely előtt azután ételáldozatot mutatnak be. A temetésen résztvevők mind fehér ruhában jelennek meg. A menetben zászlókat, különböző jelvényeket visznek, ezek közt van a négyesögletes fehér fejfa, mellyel a sírt jelölik. A legközelebbi rokon gyalog követi a koporsót, a nőrokonok kocsin kísérlik. Hazatérve, a halottas házat imával, víz és só széthintésével tisztítják meg a szellemektől. A halott emlékezetére szánt napok a halál után következő 10, 20, 30, 40, 50, 60, 90 és 100-ik nap az első évben, azután a 3, 5, 10, 20, 30, 40, 50 és 100-ik évek.

A shinto természetvallás. Ez a jellege látszik isteneinek sokaságában és minőségeiben, nemkülönben fogyatékos hitregéiben és még teljesebben kidomborodik istentiszteleteiben. Viszont meglátszik azon is, hogy az erkölcsre nem helyez súlyt, csak a kultusz a fontos. A shinto elsősorban kultikus tisztaságot követel. A kultikus tisztaságnak pedig az erkölcshez nem sok köze van. Eltávoztatandó tisztálanságnak tekinti a shinto a havi vérzéssel és a szüléssel, bizonyos betegségekkel járó állapotokat, a kígyómarást, villámcsapást, amelyektől meg kell tisztulni. Erkölcsi tilalmat nem sokat állít fel. Ezek is inkább vallási jellegűek (vérfertözés, templomszűzek megbecstelenítése, szentségtörés). A tisztálkodások mosakodások, sóval való bedörzsölés, imák elmondása segítségével történik. Van egy szertartásuk, az Oharai-tisztálkodás, amelyen az egész népet megtisztítják bűneitől,

olyformán, hogy mindenki kap a papról ruhaformára vágott papírt, ärfä ráírja nevét és életkorát, végigdörzsöli testén, rálehel, odaadja a papnak, aki ezt a sok papírt a tengerbe dobja s így semmisíti meg a bűnököt.

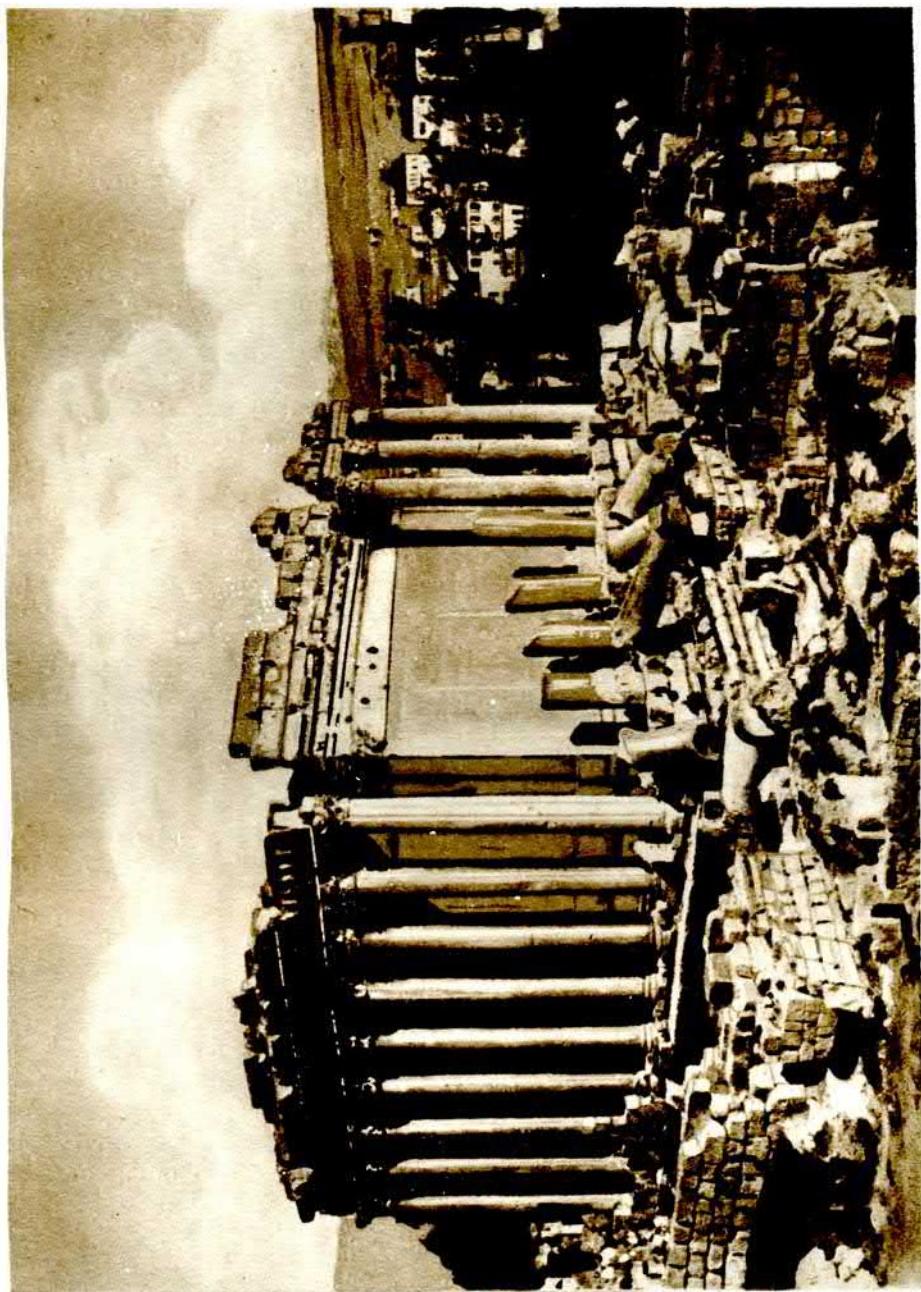
Gyülekezeteket a shinto nem alkot. Kiki abba a templomba jár, ahova akar. Vannak elhanyagolt s ezzel ellentében felkapott templomai, amelyeket a hívek százszrei keresnek fel évenként. Papjaik nem prédkálnak s ha egyik-másik írt is erkölcsi kérdésekéről értekezéseket, ezt kínai hatás alatt tette.

A shinto lényege.

A shinto újabb képviselői a shinto lényegét a természetfölötti tiszteletében lábják, amelyen a gyermeki szeretet, az állampolgári lojalitás, a barátság, hőség és egyéb erények épülnek. Hirata azt tanítja: „Ne törődjünk az emberek dicséretével vagy góncsaival. Cselekedjünk minden úgy, hogy a láthatatlan istenek előtt ne kelljen szégyenkeznünk. Hajolj meg isten előtt, aki láthatatlanul uralkodik, törekedj beléd oltott lelkismereted megnemesítésére, akkor az igaz útról nem térsz le soha“.

Nemzeti gőg a shinto erkölcsi tanításokban való fogyatékosságát arra vezeti vissza, hogy miután az emberek (t. i. a japánok) istentől származnak, azzal a képességgel jönnek a világra, hogy tudják mi a jó és mi a rossz és tudják azt is, hogy mit kell cselekedniük. Ezért nincs semmi szükség arra, hogy a vallás erkölcsi előírásokat adjon, törvényeket és szabályokat, követelményeket és tilalmakat állítson fel. Ha ilyesmirre szükség volna, akkor az ember alábbvaló lény volna az állatnál, amely (mindenesetre az embernél csekélyebb mértékben) törvények nélkül is tudja, hogy mit kell cselekednie. Ha van a világon rossz, az azért van, mert még az istenek sem tudták megsemmisíteni. Mennyivel lehetetlenebb tehát, hogy :3JL emberek óvakodjanak tőle. A gonosz hatalma ejti szerencsétlenségebe a -jókat s az teszi szerencsékké a gonoszokat. Hogy ezt az ellentétet ki keli egyenlíteni, azzal a shinto nem törödik s a legegyszerűbb megoldásról, a másvilágban a halál után való kiegyenlítésről semmit sem tanít. A túlvilági , Ítélet és élet gondolata helyett halottaiknak az élők emlékében való életén íekszik a hangsúly, minek gyakorlati erkölcsi következménye az, hogy a japán nem engedi kihalni családját. Ha fiai nincsenek, örökbefogadás se-gélyével gondoskodik utódokról, akik az elhunytak emlékét ápolják..

A shinto vallás formái és szelleme egyaránt teljesen át van itatva buddhista gondolatokkal és külsőségekkel. A valláskeveredés e termékének, a japán népvallásnak külön neve is van: ez a ryobu-shinto, az istenek kettős útja. A shinto az előkelők, a tudatos nemzeties irány híveinek a vallása. A művelt japánok ezen is, azon is túl vannak s már a nagy féiké-szükséggel térítő keresztenység sem elégíti ki őket. Ők már nem hitet és megnyugvást keresnek, hanem a modern nyugati kultúrával akarnak lépést tartani, sőt azt is szeretnék túlszárnyalni.

A baalbeki Atargatis-templom. Romjaiban is imposáns épület, mely azt mutatja, hogy a római kultúra Palesztinában is mily maradandó nyomokat hagyott.

RÉGI EURÓPAI NÉPVALLÁSOK

A GÖRÖG VALLÁS

A görög vallás a köztudatban a költészet és a szépség vallása. Az Olympuson székelő istenek az erő és szépség megtestesülései, a források, fák, ligetek és erdők szellemei, a tenger hableányai, szirénái oly szépek, hogy kitörölhetetlenül belevésték magukat az emberiség lelkébe. Az istenek e gyönyörű világát a homéroszi költemények teremtették meg. Homérosz és a nagy görög művészkek alakították ki nagy szépségeit s az ő nyomukban haladva, ebbe a világba még ma is minden szépséget beleképzelünk, azt képzelerőnk legszebb alkotásaival díszítjük fel.

Eredetileg a görög istenek világa sokkal egyszerűbb, 'primitívebb, sőt sívárabb, mint aminőnek a lovagi korszak homéroszi dalnokai rajzolták meg. Az első görög isteneket nem Phidias vagy Praxiteles vésője alakította ki, templomaikat nem Iktinos és Kallikrates építették, dicséretüket nem Homerosz és Hesiodos zengették. Pásztorok látták árnyaikat végigrohanni erdőn-mezőn, meglebbenni köntösüket a fák között, parasztok állították fel első oltáraikat, kis városok polgárai építették első templomaikat s ezt a primitív vallást vallották akkor is, amikor a homéroszi költészet által teremtett Olympus fényessége látszólag teljesen elhomályosította az apróbb csillagokat, mikor a homéroszi versek bűbájos szóáradata látszólag teljesen eltemette a régi idők primitív kultuszait. A görög nép csodálatraméltó maradisággal ragaszkodott vallásához. A Kr. u. 2. században író Pausanias nemcsak szentélyek egész soráról emlékszik meg, amelyekben alig megbárdolt faoszlopok, alig kiformált szobrok előtt egészen régi formában mutatják be áldozataikat a hívők, hanem a homéroszi istenneveket viselő szentélyeken, istenképeken is áttetszenek az ő korában is a régi primitív nevek s ott kísértenek a régi kultuszok maradványai, pedig ez a kor már nemcsak Homerost és Hesiodost, Sokratest, Platót és Aristotelest hagyta jó messzire a háta mögött, hanem a hellenizmus korszakának is a vége felé jár.

A primitív görög vallásban — mely a homéroszi költészet által alkotott olympusi vallás mellett szinte mondhatni: mindvégig fennállott — nagy szerepet játszott a *fetisizmus*.

Régi görög vallás.

Durva, meg sem faragott köveket istentiszteletben részesítettek, olajjal megkenték őket, áldozatokat mutattak be előttük. A kövek egy részéhez az a hit fűződött, hogy az égből estek le, más részüket azért tartották szenteknek, mert a villám csapott beléjük. Athén piacán is állott két ilyen kő; ezeknek később az volt a rendeltetésük, hogy az egyikre a panaszos, a másikra a vádlott ült le a törvényszéki tárgyalások

alkalmával. Delphiben is volt egy szent kő, amit olajjal szoktak volt megkenni s ünnepélyes alkalmakkor vörös gyapjúruhába öltöztettek, az a rege járta, hogy ez volt az a kő, amit Zeus Kronosnak adott egyik gyermeke helyett, Kronos azonban kiokádta. Az utak mellett levő köveket kissé megfaragva, Hermes jelképeiül tisztelték. A kövek mellett voltak falfétiseik, durván megfaragott oszlopok, vagy gerendák. A túlzottan nagy phallusszal ellátott emberformájúra faragottak Dionysiost ábrázolták, a városok védőszentjeinek tekintett *palládiumok* pajzos, dárdás és sisakos asszonyformára kifaragva, Pallas Athene képeinek tartattak.

Ezenkívül ülő alakban ábrázolt istenképeik, apró fétiseik is nagy számmal voltak.

A Dioskurokat Spártában két, felül kereszten egy gerenda által összekötött oszlop formájában ábrázolták.

Élő fákat is tisztelettek. Képzeletük ezek lombjának susogásában isteni hangokat hallott, a fáknak lelke tulajdonított s hatalmas ősök koronáját dryádkkal népesítette be, akik a fával élnek s a fával együtt halnak is meg. Sok szent fa tiszteletéhez később hitregék fűződnek: a delosi szent pálmát Letoval hozták összefüggésbe; mikor Leto Artemist és Apollót a világra hozta, ebbe a fába kapaszkodott; a Temple völgyében volt egy babérfa, a pythiai játékok győzteseinek a koszorúját mindig ennek a lombaiból fonták.

Az állattisztelők hasonlóképp sok nyoma maradt. Pan és a Kentaurok mindenkor megtartották állati vonásait: amaz a kecskelábakat, ezek lótestüket. Thessaliában Poseidon is csödör volt, Demeter pedig kanca, azért lófej űnek is ábrázolták. Zeusról a későbbi hitrege egész sorozatát mesélte annak, hogyan változott át, hogy szerelmeit minél könnyebben megközelíthesse, különöző állatokká: egyszer bikává, máskor hattyúvá, Apollót egyszer delphinekkel, máskor a kecskebakkal, harmadszor egerekkel hozzák kapcsolatba. Igen elterjedt volt a kígyókultusz. Az athéni vár szent kígyói minden hónapban mézeskalácsot kaptak. Asklepios kígyója hasonlóan állatfétis. Thessaliában a gólyát és a hangyákat, Thébében a menyétet tisztelik. Az istenek átváltozási mondáin kívül azok az állatnevezések is az állatkultusz maradványai, amelyekkel egyes istenek papjait illették. Az athéni Artemisnek szolgáló leányokat pl. medvéknek, Poseidon ephesusi templomának a rabszolgáit bikáknak, Demeter és Koré papnőit csikóknak, Dionysisz szolgáit pedig bakkecskéknek hívták.

Ebben a fetisizmusban megnyilvánuló képzelő erő mellett meglepő józanság ütközik ki vallásosságukból akkor, amikor ezek mellett a többé-kevésbé egyénieknek gondolt istenek mellett bizonyos természeti folyamatok mögött álló istenekhez folyamodtak, akiknek elképzelésére különösebb gondot nem fordítottak, akiknek már a nevük is mutatja, hogy inkább *fogalmak megtestesülései* voltak, mint konkrét jelenségek. Ilyenek: Damia és Auxesis, Auxo és Hegemone, akik a növények növését, Thallo és Karpo a gyümölcs bimbázását és érését segítik elő, Herse a harmat, Opaon a szőlő, Maleatas az alma istene, Sosipolis vagy Orthopolis a városok védőszellemje, Iatros az az isten, akitől a gyógyulás függ. Ezeknek a fogalmi istenségeknek is meglehettek a megfelelő fétiseik, Sosipolis kígyó volt, Damiáé és Auxesisé fafétis.

Az istenek között a régebb időben az istennők, köztük az anyaföld istennője, játsszák a fontosabb szerepet, mellettük démonok nagy serege (Hesiodos szerint számuk 30.000-re rúg!) népesít be a világot.

Kiváló tiszteletben részesülnek egyes nemzetiségek ősei, a *herosok* is.

Nem volt azonban szabad a közönséges *halottak tiszteletét* sem elhanyagolniok, mert ezek is befolyást gyakorolhattak az élőkre, azért halottaikat utolsó útjukra minden szükségessel ellátták s azontúl is gondoskodtak arról, hogy ételbeni tálbán hiányuk ne legyen. Sírjaikon egy lyukat hagytak s azon át táplálták őket. Athénben februárban az Anthesteriák ünnepe a halottak lelkeinek az ünnepe volt, mikor asztalokat terítettek számukra, hogy jóllakatván őket, megmondhassák nekik; Távozzatok lelkek, vége az ünnepnek! — Királyok és előkelők temetésénél nem hiányoztak az emberáldozatok. A halottak kultuszának a komoly-ságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a menidii kupolás sírnál (Attika) talált cserepek bizonyssága szerint ezen a helyen majdnem 1000 éven át szakadatlanul fennállt ez a kultusz.

A régi görög vallás szokásainak és szertartásainak egyrésze rendkívüli szívösséggel fenmaradt egész a görög vallás pusztulásáig. Az analógiára alapított varázslattal kapcsolatos körmenetek, melyeknél az istenképet kiviszik a földekre, hogy azok megtermékenyüljenek, ájtöttek a keresztenységbe is. A teljesen primitív gondolkozásban gyökerező Zeus Polieus-áldozat is fenmaradt egész Pausanias koráig. Ez Pausanias leírása szerint Athénben úgy ment végbe, hogy Zeus Polieus oltárára búzával kevert árpát szórnak, amire senki sem vigyáz. Az áldozatra szánt bikát odaeresztik az oltárhoz s az a kiszort szemekből eszik. Közben odalopódzik az egyik pap s fejbevágja a bikát. De mihelyt fej be-vágja, ott hagyva a baltáját, menekül, mert az áldozópapok üldözötte veszik. Mikor nem tudják utolérni, az oltár mellett fekve maradt baltát veszik elő, azt állítják bíró elé s azt ítélik el s azt vetik a tengerbe. Az áldozati állatot leölök, bőrét lehúzzák, húsát elkészítik s abból minden jelenlévő eszik. Azután az állat bőrét kitömik s a kitömött állatot eke elé fogják. Nyilvánvaló, hogy ez az áldozat több közönséges áldozatnál: istengyilkosság számba menő áldozat, melyhez hasonló szokásokat mai primitív népeknél is találunk, az áldozati állat húsából való evés pedig istennel való egyesülés (*communio*).

Homeros és Hesiodos istenei.

A régi korszak istenei élnek tovább *Homeros* és *Hesiodos* hitvilágában is. (Kr. e. 9 — 7. század.) A homéroszi mondakör ezeket a helyi, földhöz ragadt, fétisformához tapadt isteneiket az Olympus hegyére helyezte át, Zeus uralma alá vetette s rokonsági kapcsolatokat teremtett közük.

Az Olympus istenei egy családot alkotnak. A család tulajdonképpeni feje *Kronos*, akit azonban fia, *Zeus*, a titánok segítségével letaszít trónjáról s elfoglalja helyét. Zeus az uralmat két testvérével osztja meg. *Poseidon* lesz a tenger, *Hades* az alvilág.

A sok homéroszi isten közül hat istenpár emelkedik ki: *Zeus* és *Hera*, *Apolló* és *Artemis*, *Poseidon* és *Demeter*, *Hermes* és *Hestia*, *Ares* és *Aphrodite*, *Hephaistos* és *Athene*.

Zeus az istenek feje, mennynek és földnek ura, társainak annyira fölötté áll, hogy azok valamennyien együttvéve nem tudnák aranyláncon a földre húzni, ő azonban földestülp, tengerestülp képes volna őket felvonni az Olympus tetejére. *Zeus* a vihar istene. Szemöldökének egy mozdulatára, fejének egy rázására megindul a föld, meginog az Olympus, holott feleségének, Hérának mérgében jól ide-oda kell a székén tornásznia, míg ugyanezt az eredményt előidézi. *Zeus* hozza fel a napot, ő igazgatja az időt. Mindent lát. Trónja az Olympust koszorúzó fellegek fölött van, a hegyek csúcsai neki szentelvék, oltárai magaslatokon állnak, ahol embereket is áldoznak neki. Híres dodonai szentélyében a szent tölgy lombjai

susogásából olvasták ki akaratát. Krétaban születési helyét és sírját is mutogatták.

Héra, Zeus felesége, az istenek anyja és királynője, a házasság istennője. Zeussal való házaséletének leírása kedves tárgya a homéroszi

Az olympiai Zeus-templom belseje Phidias Zeus-szobrával, mely a győzelem díját jelképező Nikét tartja kezében. A szobor elefántcsontból készült, aranyos ruháját színes liliomok és állatképek díszítették, trónusa ébenfa és elefántcsont berakásokkal ékes, köröskörül mitológiai jeleneteket ábrázoló faragások voltak rajta. Phidias a legfőbb isteni hatalom, jóság és kegyelem megtestesülését akarta megérzéki Zeusz szobrában. A templomban fogadalmi ajándékok és feliratok vannak. A nagy Zeus-oltár a templomtól keletre szabad ég alatt állt s az áldozatok csontjaiból és hamujából készült anyagból épült.

rapszódoknak. Ágyuk mellett fakad az ambrosia forrása, egyesülésük alatt kivirágzik a föld s harmat gyöngyözik a földre alá. Mykenében tehénfejű fétiseket találtak, ezek valószínűleg az „ökörszemű“ Hérát áb-

rázolják. Vetélytársa Io, aki eredetileg papnője volt s akit tehenné vált toztatott. Szent állata a tehén.

Apollo Zeus és Leto fia, eredetileg földmíves és pásztoristen, aki többek között az egércsapást elhárítja. Troas környéki szentélyeiben egereket tartottak tiszteletére. Ha megharagszik, ő lövi hirtelen betegség nyilait az állatokra. Testvérével, Artemisszel együtt ő nyilazta halára Niobe gyermekét, aki Leto két gyermekével szemben a maga gyermekire tudott büszke lenni. Delos szigetén született, delphii szentélye a világ közepe, a delphii oltár a görögök közös oltára volt. A Kr. e. 5. századtól kezdve napisten.

Artemis, Apollo testvére, a természet ifjú szépségét, erejét és termékenységét irányító istennő. Mezőkön, réteken és erdőkben él a nimfákkal, az ő szeme növeli a bárányokat, kecskegödölyéket, csikókat és borjukat, bikákon nyargal, oroszlánokat tesz kezes bárányokká, szarvastehén és őz jár vele útai. ő védi a viselős nőket is, akik könnyű lebetege-désért hozzá fordulnak, szülésük után neki hoznak áldozatokat, az ő keze alatt nőnek hajlékony vesszőkké a lányok, szívós vasgyúrókká a fiúk. Maga is a fiatal erő, a szűzies tisztaság megtestesülése, aki alapjában véve egészen más, mint a búja szaporaságnak az az istennője, akit keleti népek Magna Mater, vagy más hasonló név alatt tisztelek s akivel később Arthemist azonosították. Az efezusi Dianának seregre menő papja, rabszolgái, heréitjei voltak, fétise az ismert sokcsecsű ábrázolat, tisztelete vad orgiákba fulladó kultusz. A kettő egyesítése a természet szűzies-ségének és a bujaságnak egy nevezőre hozása volt.

Poseidon, Zeus öccse, a tengerek ura, hármas szigonyával viharainak felkorlácsoló ja és lecsendesítője. Palotája a tenger fenekén van, szeke-rét pompás lovak húzzák, nyomát hullámtarajok jelzik. Poseidon a lovak istene is, áldozatul lovát süllyesztenek számára a tengerbe. Tiszteletére tartják a lovagi játékokat. Valamikor Poseidont magát is lónak képzelték.

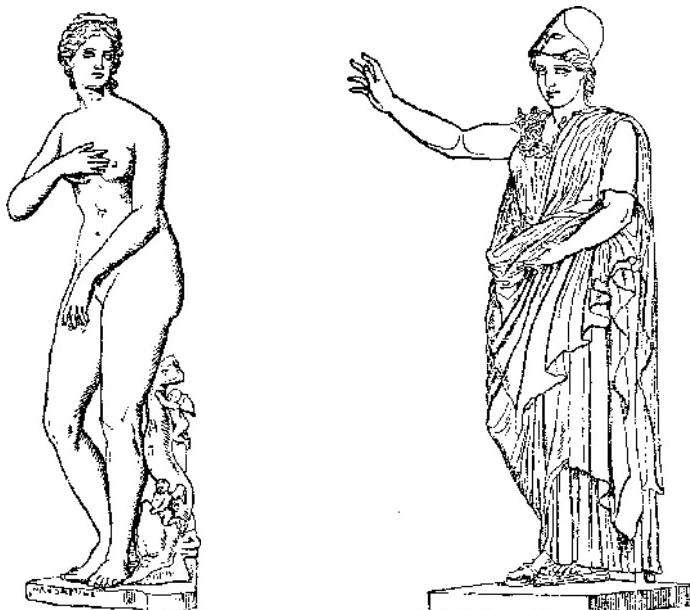
Demeter a föld termékenységének az istennője, lehet, hogy Gé-méter = az anyaföld. Régi hitrege szerint eredetileg kanca volt, akit Poseidon meghágott. Ebből az egyesülésből származott Árion. Az erő-szak miatt való szégyenében Demeter egy barlangba húzódott vissza, aminek az lett a következménye, hogy a föld nem termett s az embereket éhhalál fenyegette. A bajt Pán hárította el, aki felfedezte Demeter rej-tekhelyét. A rejtekül szolgáló barlangban Pausanias idejében is lófejűfafétist tisztelek, melynek sörénye kígyókból s egyéb állatokból állott. Athénben vetés idején böjtölve ültek a földön az asszonyok, hogy azután ujjongva köszöntsék a fölből csírázó vetést. Ez az eleusini misztériumok alapgondolata is.

Hermes, Zeus és Maia nimfa fia, az istenek követe, Zeus az ő köz-vetítését használja fel arra, hogy az emberekkel érintkezzék. Szárnyas sarukat hord, vallain is szárnyak vannak, ami arra mutat, hogy szél-istennek tartották. Az utaknak Hermes az istene, a mérföldmutató köve-cket az ő tiszteletére faragják meg phallusformára, mint a pásztorok istene, ő gondoskodik a nyájak szaporodásáról. Hermes a jó pásztor, akit kezében vagy nyakán báránnyal ábrázolnak. Tisztelete Árkádiában volt elterjedve s sokban azonos volt Pán tiszteletével. Hermes és Pán a nim-fák vezetői, ők találták ki a pásztorsípot és a tilinkót. Városokban Her-mes az utak istene, a forgalom és a kereskedeleml, nemkülönben a — tol-vajok istene, akinek legelső hőstette az, hogy rögtön megszületése után ellopja Apollo teheneit. Hermes kalauzolja a lelkeket az alvilágba.

Hestia, Zeusnak és Hérának a néne, ebben a családi állásában is

kifejezésre jut tiszteletének az ősiessége. Hestia a tűzhely és az oltár tüzének az istennője. A családi összetartozás jelképe volt a közös tűzhely. Az idegenbe menő csalátagok erről vittek tüzet saját oltárukra. A városok és később az egész görögök is tartanak fenn közös tűzhelyeket. Kirajzó gyarmataik az anyaváros közös tűzhelyéről vittek tüzet saját oltáraikra. Hestia szüz marad. Poseidon és Apollo hiába kérlik meg kezét. Hestia helye az Oíympuson is az istenek palotájának a tűzhelye mellett van. övé az áldozatok zsírja, az áldozók számára is ó a legrégebbi legiszteletremélőbb istennő.

Ares tisztelete Thrákiából jött át Görögországba. Böotiában Kadmos családja tőle származik. A háború istene, az emberek megrontója, aki hol az egyik, hol a másik páron verekszik, csak azért, mert a harcban gyönyörűsége telik. Alvilági jellegű isten is, a bosszúállás istene, temploma az Areopag lábánál állott Athénben s közvetlen amellett álltak *SJL Ertnnyseknek*, a bosszúállás fúriáinak az oltárai.

Aphrodite (az u. n. Medici Venus) és *Pallas Athene*. A Firenzében levő Venus-szobor Kleomenes alkotása, a tenger habjaiból kikelő gyönyörű leánynak ábrázolja, a Pallas-szobor a Phidias által teremtett típusról nyújthat némi fogalmat.

Aphrodite a tenger habjaiból születik, léptei alatt dagad a fű, könnű léptekkel siet tova, Eros jár vele s a szép Himeros kíséri, ő a leányos játék és kacagás, az édes gyönyörűség és a szerelem. Ugyanaz, mint a keleti hasonló istennők, amulettjei is ugyanazok: apró, meztelen nőalakok, akik a mellüket kínálják s melyeknek nemi része néha túlzottan hangsúlyozva van. Kypros szigetén születik, kultuszában itt folyik össze Kelet és Nyugat hite, innen indul diadalútra. Kultusza erősen érzéki, mely a nemi aktusban csúcosodik ki. Korinthusi templomában ezer papnő szolgálja testével is, Athénben Solon állít fel temploma mellett gyönyörtanyát. Ahogy keleten együtt jár Astarte és Tammuz tisztelete, úgy kíséri Görögországban *Adonis*, a korán meghalt, de ismét feltámadt

ifjú isten. A görög vallás eszményíteni is próbálja Aphrodite érzékkiséget s a Pandémós (világcédája) mellett megalkotja a mennyei szerelem (Aphrodite *Urania*) tisztább s komolyabb alakját is.

Hephaistos, Zeus és Héra fia, a vulkanikus Lemnos szigetén tiszta földalatti isten volt, a vulkáni erők istene, aki más nézet szerint az Aetna alatt lakott s legényeivel, a Cyklopsokkal kovács mesterséget folytatott. Sánta, ravasz, komikus, de művészisten, ő készítette az Olympuson az istenek hajlékait. Sántaságát anyjának köszönheti, aki ledobta őt az Olympusról, de Hephaistos ezt visszafizette anyjának. Készített neki egy gyönyörű trónszéket, amely úgy megfogta, mikor beleült, hogy nem szabadulhatott addig belőle, míg kitagadott fiát vissza nem engedte az Olympusra. Kultusza nem volt elterjedt.

Athene Aphroditéhez hasonlóan természetfölötti úton jön a világra: fegyveresen, sisakosán ugrik ki Zeus homlokából, ő a várak védelmező istennője. Madara a bagoly, szent fája az olajfa. Mint *Hygieia* az egészség, majd minden művészet, köztük a házi erények, a fonás és szövés istennője is. Athénben az ő tiszteletére épült az ókor legszebb temploma: a *Parthenon*, melyben Phidias remekműve, a szűz Athene szobra áll. Ünnepé pompás nemzeti ünnep Athénben.

A tizenkét főisten mellett *Hades* alakja nem domborodik ki s nem válik egészen egyénivé. Kultusza csak Elisben van s a többi alvilági istenek (*Thanatos*, *Meleagros*) mellett ő az alvilág királya. *Hekatének*, a hold istennőjének az alakja összefolyt Aphroditéével, a bilincsekbe vert s örök kínokra ítélt, sziklához láncolt *Prometheus* annak dacára, hogy az égből rabolt s az embereknek adott tüzzel minden emberi kultúra alapvetője volt, valószínűleg örök tehetetlenségre kárhoztatottsága miatt nem részesült általánosabb tiszteletben.

Dionysos-Backhos.

Ellenben annál népszerűbbé vált a Thrákiából származó, eredetileg *Sabazios* v. *Zalmoxis*, a görögöknel *Dionysos*, vagy *Backhos* néven tiszta isten, ki a termékenység különböző fokozatait, a természet kifakadását, duzzadó növését, gyümölccsé válását és újra elhalását teljesítette meg s akinek kultusza is tele volt kicsapongó, egymást váltogató hangulatokkal. Tavasszal asszonyok gyűltek össze tiszteletére, hogy felébreszszék az isten szunnyadó erejét s azt a lehető legmagasabb fokra fokozzák, őrjöngve táncolták végig a mezőket és a hegyeket s gyors egymásutánban élik át az isten életének egymásra következő jeleneteit, őrületük csúcspontja az, mikor az istent jelképező (néha ember) áldozatot őrjöngve széttépik s húsának cafatjait behabzsolják. Dionysios jósisten is volt, — az őrültek és az őrjöngök istenhez való közelsége közhit a primitíveknél — s mint ilyet, Delphiben Apollo mellett tisztaíték. Háromévenként tartott ünnepein is a feltámadás gondolata jutott kifejezésre.

A Dionysos-kultusz új gondolatot honosított meg a görög vallásosságban. A régi vallás alapgondolata az ember és az isten között való különbség tényének a kiemelése (Prometheus borzasztó bűnhódése azért volt, mert az embereket közelebb akarta hozni az istenekhez, a legnagyobb bűn a hybris, az istenek ellen való lázadás, az istenkísértés bűne), az új kultusz az istennel való egyesülés, az emberistenülés gondolatát juttatja kifejezésre. A gondolat ápolására *gyülekezet* alakul, ennek tagjai csak *beavatottak* lehetnek, a gondolat és annak kultikus átállása *mélyiséges csoda* és *titok*, melynek csak *választottak* lehetnek osztályosai; a Kr. e. 6. században a Dionysos-vallás átalakul *misztériummá*; mint *orphizmus* túléli a régi és a homéroszi görög vallást s beleömlik a keresztenységebe.

Egyelőre azonban maradjunk a homéroszi istenek világában. A fő és a mellettük kimagasló istenek mellett hősök és félistenek egész sora áll, akik bármely pillanatban istenekké válhatnak. *Asklepios* például régi isten lehet, Homérosnál csak hős. A görög világban azonban a legnépszerűbb istenek egyikévé válik, ő az orvosok istene, aki betegeket gyógyít és csodákat tesz. *Kosban*, *Epidaurusban* és *Pergamonban* vannak híres szentélyei, ezek az ókorban éppoly híres búcsú járóhelyek, mint ma Loretto vagy Lourdes. A betegek tömegei özönlenek e szentélyekhez, hogy gyógyulást találjanak. A töméntelen adományból, ami napfényre került s amit a betegek ajánlottak fel gyógyulásukért hálából Asklepiosnak, látjuk, hogy Askleipos vakokat, némákat, bénákat s mindenféle egyéb beteket meggyógyított s nem tett különbséget sem szolga, sem szabad, sem görög, sem más nép fia között s valósággal nemzetközi jelentőségű istenné nőtte ki magát.

Hasonlóan folyton növekvő jelentősége lett *Herakles* kultuszának is, amely Homérosnál egyáltalán nincs kialakulva, Rómában azonban annál nagyobb szerepet játszik. *Theseus* tisztelete szükebb keretekben marad, a *Dioskurok* azonban, akik Homérosnál szintén csak hősök, soká fenmarad, még pedig ősrégi fétisisztikus formájában, mert a Dioskurok a Homeros előtt való hit istenei közé tartoznak.

A régi korszak istenei általában csekély változtatással tovább élnek a homéroszi korszakban, sőt azután is. A kiemelkedőbb istenalakok Homeros és Hesiodos költeményei révén hatványozott jelentőségre tesznek szert. Olympusra való felvételük korszakot jelent, amennyiben a költeményekkel együtt hódítóútra kelnek s meg is hódítják egész Görögországot. Az új teológiák hatása alatt a városok és falvak helyi isteneik mellé felveszik az olympi főistenek kultuszát, saját kis helyi isteneiket azonosítják az olympi istenekkel. Az olympi istenek fénye azután elhomályosítja a helyi isteneket. Kultuszaik és képeik ugyan megmaradnak, de az olympi isten beolvásztja hatáskörébe a helyi isten különleges funkcióit s nevét melléknevéül felvéve teljesen háttérbe szorítja s elfelejteti ezeket az ősi isteneket.

Az új istenek kultuszát nagyon elősegítette az, hogy *Homeros* isten-alakjait nagy görög művészek faragták köbe s szinte mondhatni költői szépségüket felülmúló formában kerültek a templomokba a régi primitív istenképek mellé. Tiszteletüket terjesztették az egy-egy városra s néhány falura terjedő államocskák közös kultuszra való szövetkezései is. Az olympi istenek a görögsg istenei voltak, uralmuk felállításával együtt jár az ősire és a helyire korlátozott látókör kiszélesedése is. A görögök-nél a vallás csak részben volt személyes és családi úgy (az ősök szellemének a tisztelete), az istenek tisztelete államügy volt, azzal az érdekes megkülönböztetéssel, hogy polgáraiak hitével ezek a város-államok nem nagyon törödtek, arra azonban annál szigorúbban ügyeltek, hogy az istenek tisztelete a régi mederben megtartassák, az előírt áldozatok és egyéb szokások el ne maradjanak. Ez mind közügy volt, mert hitük szerint ezektől függött az idójárás, a termés s minden egyéb istenáldás.

Tovább élő primitívségek.

A régi és a homéroszi vallásban egyaránt sok primitív szokás megmaradt. A homéroszi vallás ugyan közelebb hozta az isteneket az emberrekhöz s vonásaiat ha emberfölöttiekkel is, de mégis emberiekkel változtatta s ezzel a régi istenek sok rejtélyes jellemvonását, varázslatok és

Isis.
Átmeneti forma.
(Róma, Vatikán.)

Isis—Aphrodite.
Ruhatlansága és alakja
már teljesen görög íz-
lésre vall. (München.)

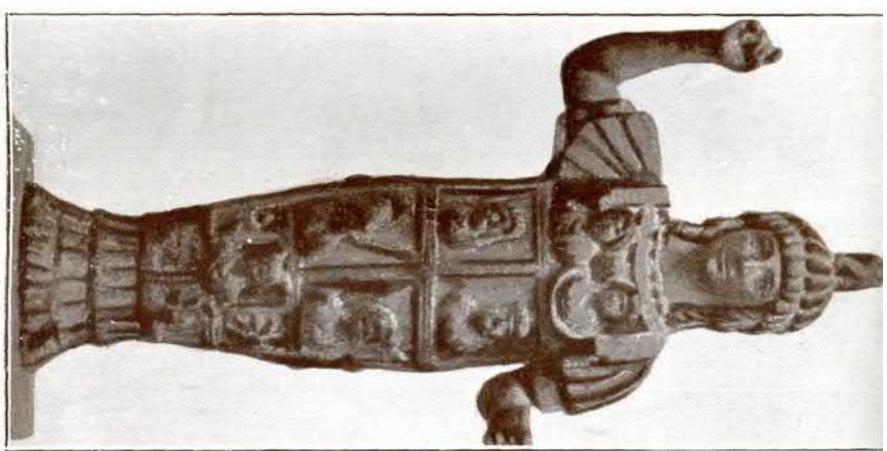
Isis, görög-római felfo-
fogás szerint.
(Róma, Capitolium.)

Isis-körmenet. Elöl az istennőnek öltözött papnő, egyik kezén a rácsavarodó uraeus-kígyóval, a másikban kis vizes edény. Utána két pap, az első kezében pergamenttekercssel, a második edényt visz, a legutolsó nőalak egyik kezében sistrumot csörgöt, a másikban merítő-kanalat tart.

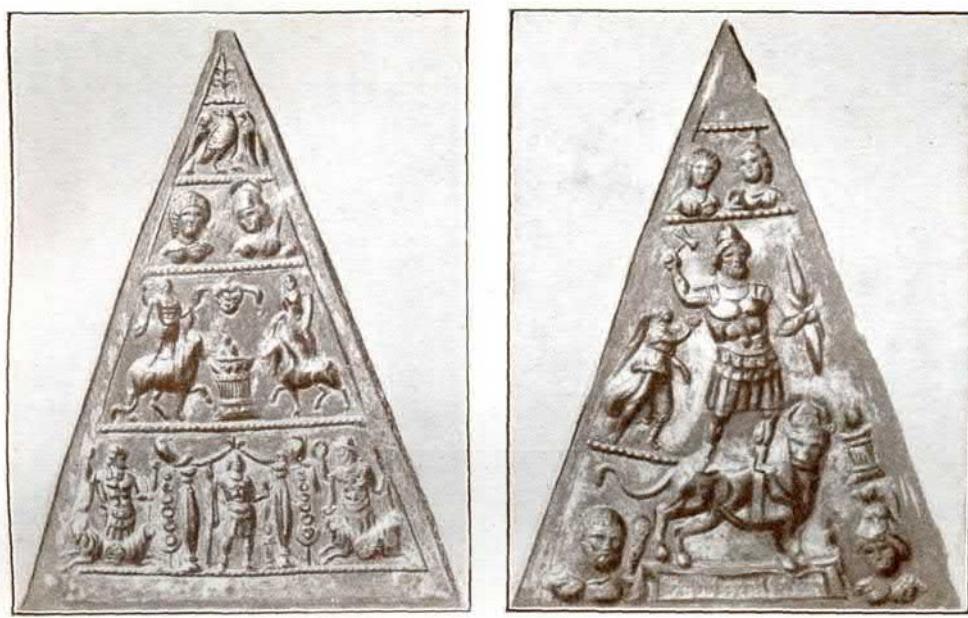
Az efezusi Diana.
(Róma, Capitolium.)

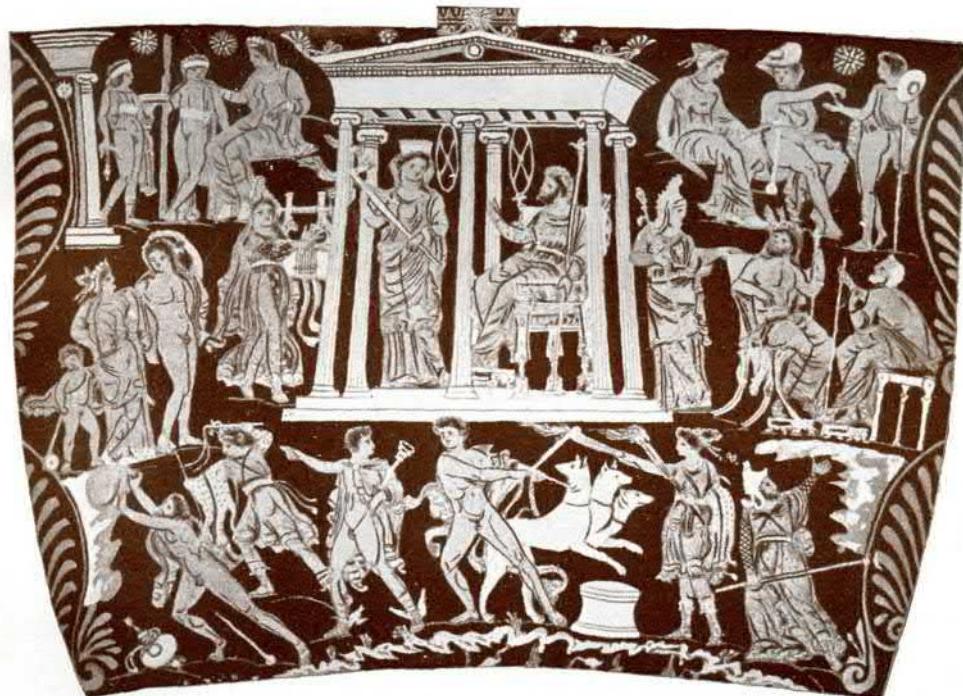
Zeus szobra Heliopolisból (Baalbek). Párizsban, Collect. de Clerq.

A római Museo Nazionaleban.
Attargatis.

A kömlödi Dolichenus fogadalmi-emlék. Ezüstözött, 36 cm magas, 27.4 cm széles bronzdombormű, főalakja a bika hátán álló, egyik kezében kettős kalapácsot, másik kezében villámokat tartó Juppiter-Dolichenus. (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum.)

Canosai váza képe, mely alvilági jelenetet ábrázol. Középen Plutó és Persephone, alul Hermes, a bal sarokban Sisiphus görgeti a sziklát, mellette egy fúria csattogtatja ostorát s vele egy sorban látható a háromfejű Cerberus-kutya is. Középen balról Orpheus pengeti lantját, ami arra mutat, hogy a kép orphikus körökből származik. (München.)

Attis.
(Berlin, Antiquarium.)

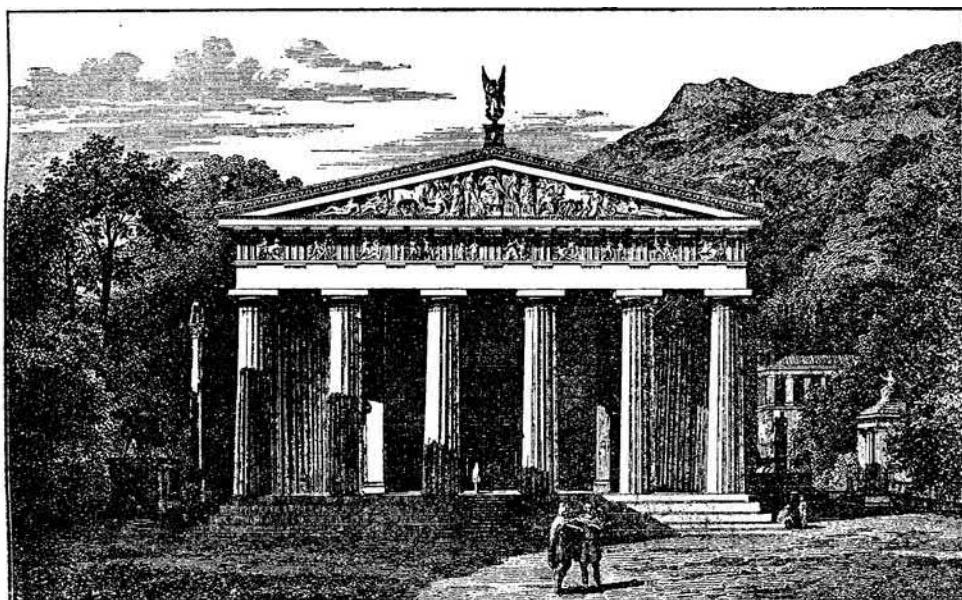
Attis nyugvó helyzethen. (Róma, Lateran.)

babonák lehetőségét kiküszöbölte. Ezen a ponton azonban nem győzött olyan feltétlenül, mint a vallásos látókör tágítása terén.

Kramonban (Thessalia) Pausanias idején is úgy csináltak esőt, hogy az ércsekéren levő üstöt vízzel megtöltötték s ide-oda mozgatták, Árkádiában pedig Zeus Lykaios papja egy tölgyfaágat mártott egy forrás vizébe. S szinte kézzelfogható (a leírásban) a csoda: a víz bugyogni, gőzölgni kezd, a gőzök felhővé sűrűsödnek s Árkádia földjére langyos, kiadós eső esik... Korinthusban van egy család, amely legalább a neve szerint: le tudja csillapítani a vihart, Athénben egy másik, amely jó szelj árasról s ezzel kapcsolatban jó időről tud gondoskodni...

Vannak *tabuszokásaiak*. Aki áldozni akar, annak tisztának kell lennie, lehetőleg tenger-, folyó- vagy forrásvízzel kell lemosnia magáról a tisztálanságot. A templomok bejáratánál ott a szentelvíztartó ilyen cérala, a halottas házból kimenők is vízzel hintették be magukat, hogy eltüntessék magukról a halottal való érintkezés által előidézett tisztálanságot. A haláleset a ház tüzét is tisztálanná tette. Ki kellett oltani és újat kellett helyette hozni. A tisztálanságot érintés útján állatokra is át lehet vinni. Ebben a hitben gyökerezik az a szokás, hogy az áldozó az áldozati állatra téve kezét arra vitte át bűneit.

Az áldozás célja az, hogy az áldozatot, mint az isteneknek szánt adományt az istenekhez eljuttassák. A Poseidonnak szánt áldozatokat a tengerbe dobták, a Demeternek szánt malacot szakadékba hajították bele, Athénben a Gé Olympia templom terén levő hasadékba, melyről azt tartották, hogy az özönvíz vize ott folyt le a föld mélységeibe, mézzel kevert lisztet vetettek áldozatul. Általában azonban oltárokon mutatták be áldozataikat. Az isteneket odahívták az áldozatokhoz és rendesen odaállítottak nekik az oltár mellé egy. széket, amelyre ráülhessenek. Mindkettőt akkor is megcselekedték, mikor már erre nem is volt okvetlen szükség,

1

Az olympiai Zeus-templom homlokzata. A görög építészet egyik legkiválóbb emléke, 22 m magas, 27 m széles és 64 m hosszú, gyönyörű oszlopokkal körülvett épület, melynek főnevezetessége a benne levő hatalmas Zeus-szobor.

Backhos eletántcsonszobrocskája Szombathelyről. A Magyar Nemzeti Múzeumban. 20 cm magas. Hajában szőlőfüzér, vállára kutyabőr van vetve, melynek hajlásában öt almaszerű gyümölcs van.

mert az Olympuson vagy az égben lakó istenek a felszálló füst és jóillat formájában helyükbe kapták az áldozat lényegét. Az olympusi istenek oltáraitól a földalatti istenek és a hősök oltárai abban különböztek, hogy alacsonyabbak voltak, a földalatti istenek itáláldozatait lyukakba töltötték. Áldozataik sokfélék: vértelenek és véresek, tűznélküliek és tűzáldozatok, szakramentálisak vagyis ételáldozatok, s olyanok, amelyekből nem volt szabad enni. A földalatti istenek áldozatait olaj és bor nélkül készítették el és mutatták be, a halotti áldozatokhoz viszont olaj és bor kellett. Az olympiaiak fehér, a földalatti istenek fekete állatokat kaptak áldozatul.

Az *oltár* az isten szent területének a közepén állott, a terület be volt kerítve. Ezen a területen állott a templom, az isten (képének a) lakóhelye egy cellában, e mellé tették a fogadalmi ajándékokat, amelyekből néha akkora tömeg gyűlt össze s oly értékes darabok voltak köztük, hogy «gy múzeum is kitelt volna belőlük. A *templomok* aránylag kicsinyek voltak, mert nem az volt a rendeltetésük, hogy a hívek gyülekezőhelyeiül szolgáljanak, a hívek nem épülni és tanulni jártak a templomokba, Planem azért, hogy az isteneknek juttatott adományok fejében azok áldását biztosítására a maguk számára. Áldozásaiak és ünnepeik kiegészítő Tészét képezték azok a színjátékszerű előadások, amelyek a hitregék «gyes jeleneteit tartalmazták. Ezek közé tartoztak a körmeneteik is.

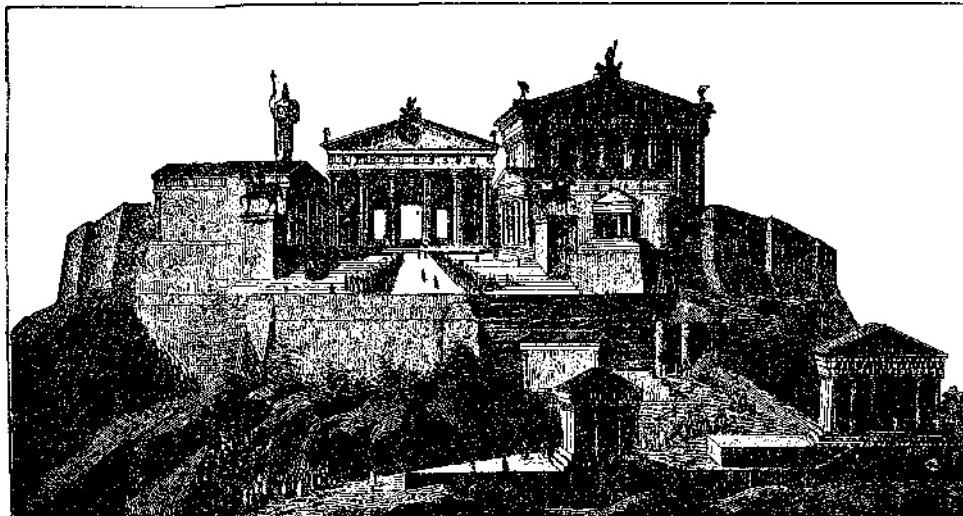
Orpheus és misztériumai.

Terjedelmükönél és jellegükönél fogva kiemelkednek a közönséges szertartások közül az évenként vagy több évenként visszatérő ünnepek s ezek közül is a misztériumok, különösen pedig az *orphikus misztériumok*, melyeket előbb már felemlítettünk. Nevüket Orpheustól vették.

Orpheus a görög regevilág egyik isteni énekesé, akinek a neve alatt egész irodalom fejlődött ki a Kr. e. 6. és 4. század között. Ebben az irodalomban találunk teremtémondát, himnuszokat, szent beszédeket, szertartási előírásokat, pokolbeli útleírásokat és hasonlókat. Az orphikus iratok teremtémondája szerint mindennek a kezdete Kronos (az idő) volt. Ő teremtette az Aethert és a Chaost, majd más lények között Eröst is. Kronos az Aether számára készített egy ezüst tojást, ezt Aether megtöltötte a magjával, Chaos pedig a mellén melengetve kikötötte. A tojásból kelt és röpült ki Phanes, aki a világ minden csiróját magában hordja s azt magából ki is fejleszti. A szépen elrendezett világ, a Kosmos, első korszaka az aranykor, amely azonban csak addig tart, míg Phanes létre nem hozza Nyxét (az éjszakát), Nyxszel együtt uemzi Uranost (az eget) és Gaiát (a földet), ezek hozzák létre a titánokat, kik közül Kronos ragadja magához a hatalmat. Kronos és Rhea egy új isteni nemzedéket hoznak a világra s megteremtik az ezüstkor emberét. Kronos elnyeli gyermekeit, Zeus azonban letaszítja trónjáról. Zeus elnyeli Phanest, a régi világot s mikor azt Nyx jóslata értelmében kiteremti magából, abban Zeus az első, Zeus az utolsó, Zeus a fő és a derék, Zeus minden. Zeus Nomossal (törvény) és Dikével (jog) együtt uralkodik és megteremti az isteneket, köztük Dionysost is. Mikor Dionysos hat éves lesz, Zeus átadja neki a trónját: uralkodjék ő. De a titánok fellázadnak s Dionysost széttépik. Zeus bosszúra gyűlva rettentetés küzdelemben letöri a titánokat s a Tartaros mélyére tasztja őket, Apollóval pedig összerakatja a széttépet Dionysos darabjait s megint átadja neki a hatalmat.

Az emberek a titánok egy vérceppjéből származnak, ez a csepp

vér az eredendő bűnnek, az ember esendő, lázadó, istennel szembeszállá természetének egész átkával terhes, Zeus azonban nyitva hagyta az ember számára a megváltás lehetőségét, mikor megengedte Dionysosnak, hogy az emberkét megszabadítsa ettől az eredendő bűntől. A szabadulás útja a dionysosi misztériumba való beavattatás, aki fel nem veteti magát, az örök kárhozatba süllyed. De a beavatottság sem elég: tiszta lelkülekre kell törekedni, hogy a másvilágban a lélek tisztának és az üdvösségre méltónak találtassák.

Az athéni Akropolis. A várhegy 90—100 m magas sziklatömb, melynek 300 m hosszú, 130 m széles terén a régi vár helyére Perikles építette az ókor legfengeszebb templomait. Fődísz a márványból készült Parthenon, Athéné Parthenos 71.3 m hosszú, 30.8 m széles és 19.8 m magas keletre néző homlokzatú temploma. A benne álló Athén-szobrot szintén Phidias készítette, pazar díszítéséről fogalmat az ad, hogy a szobor aranyból készült köpenye 2000 fontot nyomott. A Párténontól balra az Erechtheion, Athene Polias és Poseidon Erechtheus kettős temploma állott. Messze kimagaslott az Akropoliról a szabad ég alatt álló Athéné Promachos-szobor is, szintén Phidias alkotása, ércből készült és 17 m magas volt. A Parthenon oromdíszeiül szolgáló szoborművek maradványai 1811-ben Londonba kerültek, ma a British Múzeum legértékesebb tárgyai.

Az orphikus gondolkozás főproblémája a halál és a halál után való élet, a megváltás problémája. Amit a primitív ember természetesnek tart, ami ellen hiába rugódozik, amit különösebben nem tud befolyásolni, az ebben a gondolatkörben egyszerre a legégetőbb és legegyénibb kérdéssé válik s a misztériumban megoldást is nyer. A megoldás: az istennel való szentségi egyesülés s ennek alapján az örök élet és üdvösség zálogának birtokba való vétele.

Az orphikus gondolatot Onomakritos Athénben próbálja terjeszteni. Kinevetik és kiutasítják.

A vallásalapító Pythagoras.

A gondolat megihleti Pythagorast s vallásalapítójává teszi. Samosból kivándorol és Itália földjén, Krotonban telepszik le. Ott egy szövetséget alapít, amelybe csak kiválasztottak tartozhatnak, akik több fokon.

át juthatnak el az igazság ismeretére, de bármely fokon álljanak is, a mennyei összhangba próbálnak már itt a földön is beilleszkedni. Pythagoras tanai szépen terjedtek, szövetsége több városban hajlékot emel tagjainak, mikor kitör az aristokraták és a nép közt egy harc, melyben Pythagoras híveivel az aristokraták oldalára áll; a nép válaszul felgyűjtja a pythagoreusok gyülekezeti házait s ahol egy pythagoreust a kezébe keríthet, azt legyilkolja. A mozgalom összeomlott, Pythagoras gondolatain át azonban nagyon soká tovább élt.

Tisztán vallásos formájában az orphikus gondolat Görögországban állandóan terjedt s a keresztenységet is több vonatkozásban megtermékenyítette. Még pedig hatott megváltásgondolata, átvették pokolfantáziait, Orpheust megtették Krisztus előfutárának s Alexander Severus «sászár Pantheonjában Krisztus és Orpheus szobra egymás mellett állott.

Az orphikus kultuszhoz hasonló s vele sokban rokon az *eleusini misztérium*, melynek külső szertartásait eléggé ismerjük, tulajdonképpen tartalmát azonban csak sejtjük, mert itt a titkot a beavatottak jól megőrizték s ennek irodalma nem maradt reánk.

Felvilágosodás.

A görög felvilágosodás, amely vallási tekintetben tulajdonképpen más Homérosszal kezdődik, a primitív hitet részben elmélyíti, részben emberibbé téve, költői szépségekkel átitatva közelebb hozza, amivel a hit profanálása is kezdetét veszi. Mindkettőt folytatják a többi görög költők és bölcsések úgy, hogy a vallás hivatalosan röghöz kötött, konzervatív intézmény marad, az egyéni vallásosság azonban csakhamar eljut a világpolgárság gondolatának a magaslatára, a pantheizmus, vagy a monotheizmus álláspontjára. Ezek a gondolatok szétrepesztik a helyi kultuszok szűk kereteit s Nagy Sándor vilaghódító útjának menetét követve a *hellenizmus* tartalmát adják.

A hellenizmus a valláskeveredés lehetőségét, egymástól addig távol élt s egymástól alig tudó gondolatok kicserélődését és kiegyenlítődését nyújtja. A görögök bőségesen éltek is az alkalmakkal. Néhány idegen kultuszt — köztük Isis és Sarapis, Kybele és Mithras misztériumait — importálták; saját isteneiket a keletiekkel azonosították s minél nagyobb lett a látókörük, annál kétkedőbb álláspontra helyezkedtek saját régi hitükkel szemben. Bár ezt már a régiek is megcselekedték. Xenophanes (Kr. e. 570—480) kikel az ellen, hogy a költők az isteneket antropomorfizálják, emberi formában fessék és emberi gyengeségekkel ruházzák fel s már azt is tudja, hogy nem az istenek teremtették az embert, hanem az emberek maguk teremtik isteneiket. Tőle ered ez a híres mondás: „A szerecsen feketének és laposorrúnak, a trák vöröshajúnak és kék-szeműnek ábrázolja istenét s ha a lovak és ökrök festeni tudnának, bizonyára szintén a maguk képére és hasonlatosságára alkotnák isteneiket“. A szofisták közül Protagoras nem tudja eldönteni, vannak-e istenek vagy nincsenek? Kritias pedig azt mondja, hogy a vallás okos államférfiak kitalálása. Ezt a kétkedést, amit egyes nagy írók is támogattak (Eurípides), Sokrates és követői terelték vissza megint a hit medrébe. Sokrates daimonionja, a lelkismeret, a benne élő isten szava új alapot teremtett a vallás számára. A feltámadó hit aztán a régi vallás számára is állított védelmezőket. Egyesek természeti erők megtestesülését, mások Euhemeros nyomán élő emberek, királyok, hősök cselekedeteinek költői és mondai kiszínezését látták a vallásban és a mitológiában. Nagy Sándor hatalmas tettei, világraszóló hódításait is ilyen irányban

értékelték s istenítésével megvetették a görög vallásos lélek egyik utolsó alkotásának, a későbbi *császárkultusznak* az alapjait.

A császárkultusz az actiumi ütközetben, Kr. e. 31-ben győztes Augustus személyéhez kapcsolódik s végigkíséri a császárokat a keresztenység győzelméig.

A császárkultusz és a valláskeveredés érdekes és rendkívüli találkozása az a tény, hogy Kr. u. 218-ban *Elagabalus* az emesai napisten papja kerül a császárok trónjára s vele új kultusz, a szír *napisten* kultusza kerül a hivatalos vallás élére. A hivatalos kultuszban ekkor már csak a hatalom tartotta a lelket. A vallásos érzés új utakat tört magának. A hivatalos vallás formalizmusába való beletörökös és a régihez való babonás ragaszkodás mellett a *sztokusok* és *cínikusok* vándorpré-dikátorai egyénítik a vallási és az erkölcsi problémákat és az erkölcsös élet, a megváltás gondolatának az irányába állítják be a lelkeket.

A görög szellem legutolsó nagy vallásos alkotása az *újplatonikus bölcsészet világnezete*. Ezt a legtökéletesebb formában *Plotinus* (t Kr. u. 276) hirdeti. Kiindulási pontja az, hogy minden létezőnek az alapja az egy, a Jó, a mindeniségi istene, akit az ember a maga erejéből, a maga igazi valóságában képtelen felismerni. Az életnek ebből az ösforrásából bugyog a legsodálatosabb változatosságban a világ és a természet, valamint az emberiség minden jelensége, ezt mind ő sugározza ki, minden belőle származik. Azonban minél távolabb áll tőle valamely kisugárzása, minél anyagszerűbb valamely lény, annál kevesebbet tartalmaz belőle és annál távolabb esik tőle. A való, az anyagi élet és a mindeniségi forrása között szintén belőle származó közvetítő lények hidalgatják át az ürt. Első s legerősebb emanációja az értelelem, mely a gondolatok és az eszmények összességét magában foglalja. Az emberi lélek is a mindeniségi forrásának a képe, ez azonban az anyaggal való keveredés következtében csak gyenge másolata. Hogy az ember az anyaggal való keveredés szennyeztetését lerázza magáról, kegyes, tiszta életet kell élnie, távol kell magát lehetőleg a világ és az anyagi gyönyörűségek és kívánságok szennyeztől tartania s rá kell eszmélnie igazi hivatására. Legfőbb célja és boldogsága azonban csak az lehet, hogy megint egyesülhessen istennel s ezáltal maga is istenné lehessen, ami csak önkívületi, extatikus állapotban lehetséges. Az extatikus állapot előidézése az újplatonikusok külön tudománya, amit egyéb titkos tanításaiakkal együtt rendszerbe foglalva, mint az ú. n. *theurgiát*, csak kiválasztottaikkal közöltek.

A új platonizmus egy rendszerbe fogalta a régi primitív istenhítet a saját korabeli üdv után való vágyakozással, a megváltás és üdvözülés új módszereivel. Gondolatai nagy hatást tettek, de a régi görög vallásosság életét nem tudták meghosszabbítani. A keresztenység egyre nagyobb tért hódít, az alacsonyabb néprétegekre támaszkodva minden szűkebb térré szorítja a hellenizmus kiválasztottak számára tartogatott bölcsességeit, hogy végül azt, amit hasznosíthat belőle, felszíva minden honnan teljesen kiszorítja.

A görög vallás életerejének utolsó fellobbanása *Julianus császár* (Kr. u. 331—363) nagyszerű kísérlete, aki másfél évig tartó uralkodása alatt (361 nov—363 jún.) rendkívül céltudatosan és nagy energiával, egyéniségenek teljes latbavetésével akarta visszaállítani a keresztenység által pozícióiból kiszorított görög vallást, de nem régi, hanem megjavított formában! Julianus a *Nap* és a *Földanya* kultuszának a feltámasztásával akarta a keresztenységet kiküszöbölni. Ezzel azonban nem elégített meg, hanem azt követelte az istenek papjaitól, hogy kereszteny minden-

tára prédikáljanak s gyülekezetek szervezésével, jótékonysággal, szociális bajok orvoslásával is foglalkozzanak. Korai halála miatt kísérlete egyszerre összeomlott.

A pozícióiból kiszorított görög vallás ugyan még sokáig tartotta magát, végül is név szerint egészen eltűnt. A codex Theodosianus 4z3-ban a következő rendkívül jellemző szavakkal hengerítette rá sírjára a követ: „*Paganos qui supersunt, quamquam nullos esse credimus*“. A még meglevő pogányokat nemlétezőknek kell tekintenünk!

A pogányság azonban szívós életű.

Istenei nemcsak mint démonok, hanem mint keresztény szentek is tovább élnek, egyes szokásai felszívódnak a keresztény vallás folyton bonyolultabbá és ünnepesebbé váló istentiszteleti életébe, más elemei pedig babonává sülyedve tartják fenn rendkívül szívósan életüket.

Mi él tovább a görög vallástól?

Aphrodite Pelagia szent Peiagia lesz, Dionysos szent Dionysos, Poseidon pedig szent Miklós. A Dionysost hordozó Herakles mint Krisztust a vízen átvivő Szent Kristóf foglal helyet a szentek körében. A kereszténység átveszi a pogány templomokat.

Az athéni Parthenon 529-ben szűz Máriának szentelt templom lesz, de pogány díszeit megtartja, míg lord Elgin Londonba nem viteti őket. Theseus temploma szent Györgyé lesz, az Erechteion és Proserpina szentélye a Theotokosé.

Templomait sokszor régi mintára építi. A Mitras-kultusból sok szer-tartást vesz át. Részben pogány eredetűek a körmenetek, a litániák, a búcsújárások, a gyertyák használata. A vértanúk tisztelete sok tekintetben hasonlít a halottak, az őrangyalokban való hit a geniushithez. A régi keresztény írók ezt a hasonlóságot a pogányok beédesgetésére is felhasználják, de Tertullianus már kellemetlennek találja s azt állítja, hogy a misztériumok a keresztény szentségek utánzásai. A pogányság hatása nem marad csupán a felületen. A görög szellem rányomja bélyegét a keresztény egyház tanítására is. A keresztény igehirdetők a népies görög bölcsészet formáiban a cinikus és sztoikus bölcselkedéshez sokban hasonló tanokat terjesztettek, később pedig a dogmákba is sok görög gondolat épül be. Sok kései görög gondolat maradt meg a középkori titkos tudományokban, az alkímiában és az asztralógiában.

Egészen sajátságos feltámadásokat ért meg azonban a régi görög istenek világa a *renaissance korban* és 18. századbeli klasszicizmus korában. A keresztény vallás ugyan ekkor már oly erős volt, hogy épületét a régi pogány istenek semmiképp meg nem ingathatták, bizonyos műveit körökben azonban sok titkos és sok nyilvánosan is kifejezett rokonszen-vet kelttettek. Ezeknek a görög-római szellem által leginkább áthatott és megihletett kései pogányoknak talán legnagyobbika Goethe volt, a nagy német költőfejedelem.

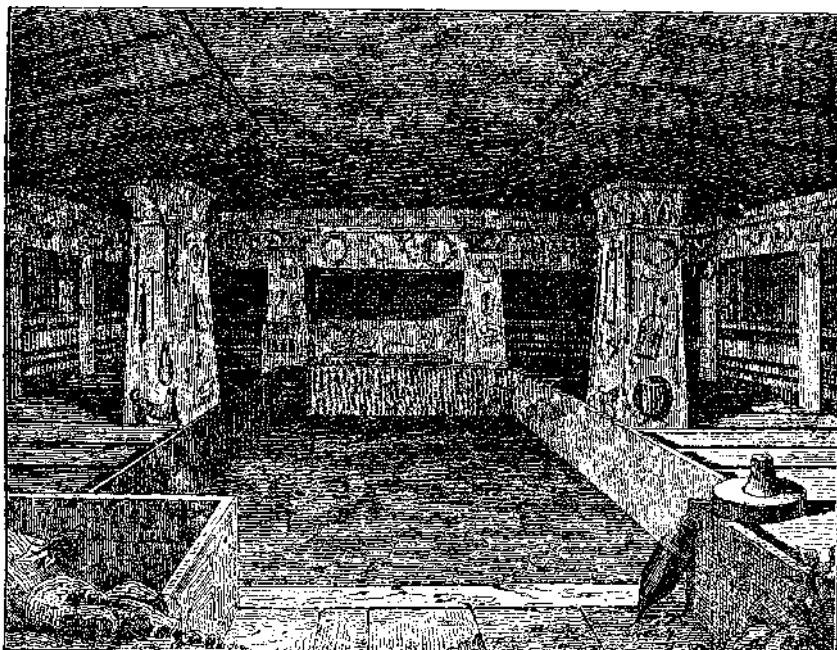
Legjobban átvette és értékesítette és állandóan felhasználja a görög-római világ felújulása által nyújtott hitrege-motívumokat a *képzőművészeti és a költészet*, melynek számos képviselője közül legutóbb Böcklin igyekezett halhatatlan művekben megerősíteni a görög vallásos képzelet világát.

AZ ETRUSZK ÉS RÓMAI VALLÁS

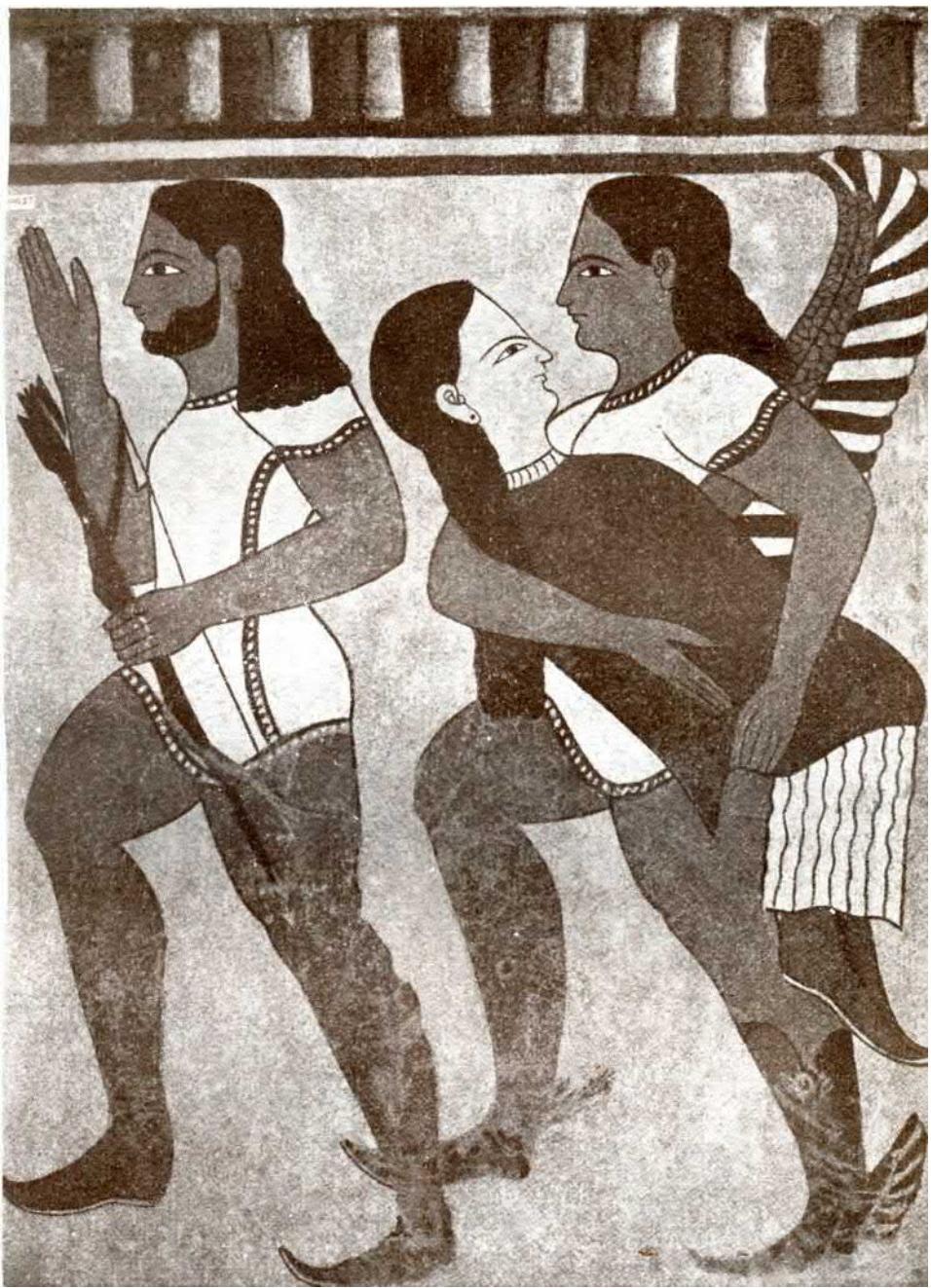
Az etruszkok vallása.

Róma saját hazájában az etruszkok országának és kultúrájának az örököse. Az etruszkok Itáliába keletről vándoroltak be; lehet, hogy a Trójában felszínre került mikénei lovagvilág sarjadékai, de az sincs kiárvá, hogy egyiptomi eredetűek. Mint hódítók jöttek, az Alpoktól a Vezúv aljáig meghódították Itáliát, de legbiztosabban Campaniában és Etruriában vetették meg a lábukat. Bevándorlásuk a Kr. e. 11. századtól kezdődik. Városaik nagyarányú kereskedelmi forgalmat bonyolítottak le, Karthágóval és Görögországgal állandó érintkezésben voltak. Róma Kr. e. 753-ban az etruszk terjeszkedés meggátlására alapul s másfél száz év múlva etruszk uralkodóinak a kiűzésével fölibük kerekedik.

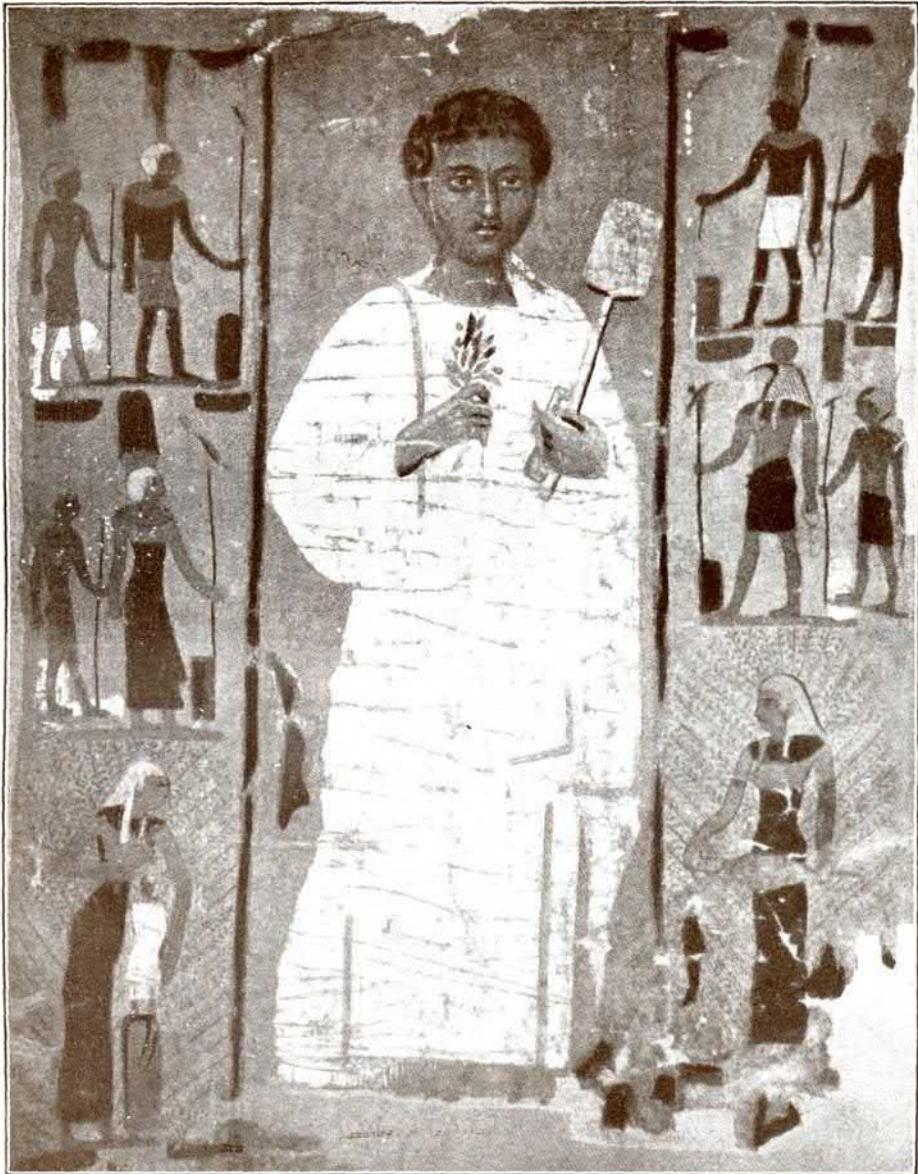
Az etruszk vallás legmonumentálisabb maradványai azok a sírok, amelyek Tarquinii, Caere, Clusium és Joononia (Bologna) városokban maradtak fenn. Földalatti és földfeletti dombokba rejtek sírkamrák ezek, gazdag díszítésekkel és képsorozatokkal. Az a gond, amivel készítették őket,

Etruszk sziklasír Cervetriben. Sziklába vájt számos szobaszerű helyiségből álló temetkezési helyek, melyeket folyosók kötnek össze, falaik gazdag díszítve. A katakombák ősei. Azzal a különbséggel, hogy ezek előkelő és gazdag emberek számára készültek, a katakombákba pedig szegényebb emberek temetkeztek.

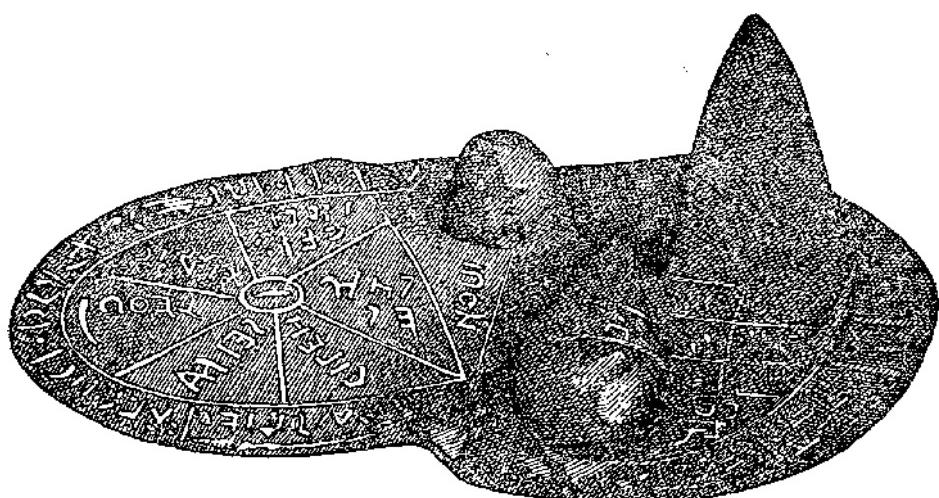
Caerei etruszk sír fest meny. Szárnyas istenalak asszonyt visz az ölében,
előttük egy férfi megy.

Dion halotti leple. Középen Dion alakja, kétoldalt egyiptomi istenalakok vezetik a másvilágon. (Berlin, Aegypt. Museum.)

azt mutatja, hogy a másvilági életbe vetett hit fontos része volt vallásuknak. Livius beszéli, hogy Kr. e. 364-ben egy pestis alkalmával Etruriából hozták be és honosították meg Rómában a ludus scenicust, azt a színjátékok, amely fuvola játékkal kísért táncok közé ágyazott jelképes tisztaulási ceremóniák segítségével akart gátat vetni a halál terjedésének. Ez is azt mutatja, hogy a *halottak kultusza* az etruszkoknál mennyire előtérben állott. Etruszk szokásként vették át a rómaiak a Neniae nevű litániaszerű halotti rigmusokat is, melyeknek eredeti célja alighanem az volt, hogy általuk a halott lelkére leselkedő démonok figyelmét más irányba tereljék, illetőleg hogy rokonszenvüket felébresszék a halottal szemben. E gyászdalokat külön e célra fogadott sirató asszonyok adták elő. Halottkultuszuk keleti jellegűnek látszik.

Hasonlóan keleti eredetre mutat az a szokásuk, hogy az állatok *heterorészeiből*, különösen a májból való jóslást valóságos tudománnyá fejlesz-

A piacenzai bronzmáj. Jósok tanulták rajta a jóslás szabályait. Vonalakkal részekre van osztva, minden résznek más-más a jelentősége jövendülés szempontjából.

tettek s zavaros és babonás időkben ezzel a tudományukkal Rómának is segítségére siettek. A Piacenza mellett talált bronzmáj, melyen tanítási célokra meg voltak jelölve a máj részei, majdnem azonos azokkal az agyagmájakkal, amilyenekről Babilonban tanulták a jósok mesterségüket. A máj két szárnya közül az egyik a barátságos, a másik az ellenséges rész. A széle kétszer nyolc részre van osztva, minden részen egy etruszk isten neve van. A boghazköi leletek közt előforduló hasonló agyagmájak mutatják azt az utat, amelyen ez a sajátságos tudomány Itáliába s az etruszkokon át Rómába is eljutott. Ebbe a jóslási rendszerbe tartoznak a Szibil-lák jóslatai és könyvei is, amelyek szintén az etruszkoktól kerültek Rómmiba s amelyek mintájára háromnegyed évezreddel később a keresztségség is hasonló jóslatokkal erősítette hatalmi törekvéseit s jósoltatta meg magának a diadalokat.

Az etruszk világnézetről szóló egyetlen tudósításunk is keleti, illetőleg biblikus színezetű gondolatokról számol be. Suidas szerint a világról az volt a nézetük, hogy a világteremtő demiurgos tizenkétezer esztendőre

szabta meg a világ fennállását. minden ezredévnek más állat planétája. Hatezer esztendeig tartott a teremtés korszaka, hatig fog tartani a világ fennállása. Az első ezer esztendőben teremtette a demiurgo az eget és a földet, a másodikban az égboltzatot, a harmadikban a tengert és a vizeket, azután a két nagy világító égitestet, az állatok lelkét, végül az embert. Nyilvánvaló azonban, hogy vallásuk nem volt egyistenhívő. Főistenük a Zeusnak megfelelő *Tina*, aki a világ felett trónol s villámaival adja tudtul akaratát, aki azonban a legföbb régiókban lakó, közelebbről magukat meg nem ismertető istenektől függött. Tina tizenharmadmagával, társisteneivel (Consentes vagy Complices) együtt kormányozza a világot s az időt. A tizenkét istentárs: *Kípра*, *Menurfa*, *Nortia*, *Mater matuta*, *Vul-*

Etruszk-tempalom homlokzata. Etruszk-tempalom nem maradt ránk, mert gerendáza és tetőzete fából készült, elpusztult. Vitruvius leírása szerint két része volt, a nyitott oszlopcsarnok és a szentély. A kép Semper rekonstrukciója.

canus, *Saturnus*, *Janus*, *Vertumnus*, *Summanus*, *Voltumna*, *Vedius* vagy *Vejovis*, az alvilág istene és *Mania*.

Az istenek emanálják a Géniusokat, azok viszont az emberi lelkeket, úgy hogy az ember ilyen módon isteni eredetű. Halála után lelke tényleg magasabb régiókba is juthat: ha megérdemli, Genius lehet belőle, különben a pokol kínjai várnak rá. Az istenek tetszését titokzatos áldozatokkal, a rejtett előjelek titkainak a kiolvasásával s akaratukhoz való alkalmazkodással igyekeztek biztosítani. Áldozataik között emberáldozatok is voltak. Papságuk nagy tekintélyű. Jósaikek és bélmagyarázóik (haruspex) messze földön híresek, úgy hogy idegenből is fölkeresik őket. Istantisztenteiken nagy szerepük van a vallásos játékoknak, amelyek Rómába is átkerültek s a római irodalomra is hatottak.

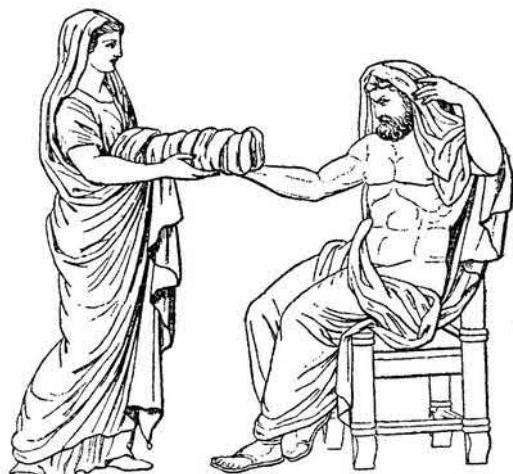
Nagy jelentőségű az etruszk vallás a római kialakulása és fejlődése szempontjából is, csak az a sajnos, hogy sem azt, sem a római között levő összefüggéseket nem ismerjük annyira tüzetesen, hogy teljesen tisztán lássunk a kérdésben. Az ismert töredékek nem adnak oly egységes és életteljes képet, amely az összehasonlítás alapjául szolgálhatna.

A római vallás.

A római vallásban hiába keressük a görög mithoszok szépségeit. A római hideg, sivár, képzelőerő nélkül való paraszt nép, később pedig, mi-

Ceres.

Saturnus és Rhea. A kép azt a jelentet ábrázolja, mikor Rhea a gyermekeit felfaló Saturnusnak Jupiter helyett bepölyázott követ nyújt oda.

kor kezét a világhatalom után nyújtja, még ridegebb jogi formákba szorítja mondani válóit és érzéseit, úgy hogy vallásos tekintetben sem mint primitív, sem mint a kultúra magasabb fokára, politikailag pedig egye-

Jupiter (Otricoli) és Juno (Ludovisi) mellszobra.

nesen világuralomra jutott nép nem válik ki és nem önálló, hanem kölcsönzésekre van utalva.

A Kr. e. 753-ban alapított Róma vallása józan parasztvallás. Oly nép vallása, melynek a kenyéréért keményen meg kell dolgozna s ellenségeivel szemben is állandóan résen kell lennie, amelynek sem ideje, sem kedve arra, hogy játszi képzelettel alkossan isteneket magának. Vallásából a sok színnek és árnyalatnak azért is hiányoznia kell, mert Róma egységes állam, nem egymással rokon apró városkák köztársaságainak és néhány falura terjedő királyságoknak a tömkelege, melyek mindegyikének külön vallása van. Világtörténeti útja, folytonos terjeszkedése közben nem volt ideje arra, hogy világnézetet alkossan magának. Kezdetben, mikor cserbenhagyta a saját vallástudománya, etruszkokhoz fordult, később átvette a görögök egész vallását és világnézetét, majd egymásután végigpróbálta a keleti vallások misztériumait, önnállót vallásos téren nem alkotott soha.

A régi római vallás különös sokistenhit. Alig pár istene van, akik egyéni vonásokkal bírnak. *Juppiter*, a menny istene, *Mars*, a szántóvetésé, majd a hadak istene, *Quirinus* hasonlóan hadisten, *Janus* az idő istene, a kapuk, ajtók, az év kezdetének az istene, *Vesta*, a tűz és a házi tűzhely istennöje állnak az istenek élén, de már e két utóbbi egyénileg nincs elég élesen megrajzolva. Az öt főistenen kívül a következő régi isteneket ismerjük:

Szakistenek.

Anna Perenna, neve az év kezdetére és végére utaló jelentőségű,

Carmenta forrásistennő, a szülő nők védője,

Carna alvilági istennő,

Ceres a gabona istennője,

Consus a termés istene,

Diva Angerona a tavaszi nap istennője,

Falacer,

Fannus az állati termékenység istene,

Flora a virágzó vetések istennője,

Furrina,

Larenta alvilági istennő,

Lases vagy *Lares* a házi istenek,

Liber termékenység isten,

Mater Matuta a hajnal és a szülés istennője,

Ops az aratás istene,

Pales a pásztorok és nyájak istene,

Pomona a gyümölcstermés istennője,

Portunus az ajtók és kikötők istene,

Saturnus a földmívelés istene,

Tellus a vetés és aratás istennője,

Veiovis alvilágisten,

Volcanus tűzisten,

Volturnus folyóisten.

Ezeken kívül a legkülönbözőbb *alkalmi isteneket* imádták. A földmíves munkája például a következő alkalmi vagy szakistenektől függött:

Vervactor volt az ugar feltörés,

Reparatur a másodszori szántás,

Imporcitor a vetőszántás,

Insitor a vetés,

Occator a boronálás,

Saritor a kapálás,

Subruncinator a gyomlálás,

Messor a kaszálás,
Convector a hordás,
Conditor a csűrbe rakás,
Promitor a csűrből való kiadás istene.

A kisgyermekkel a következő istenek foglalatoskodtak:

Educa enni,
Potina inni tanította,
Cuba ágyát őrizte,
Ossipago a csontjait növelte,
Carna a húsát gyarapította,
Statanus állni tanította,
Abeona járásra oktatta,

Fabulinus, *Farinus*, *Locutius* pedig beszédre tanították. Ha megnőtt;
Iterduca 2JL iskolába,

Domiduca az iskolából hazá vezette, *Mene*, *Catino*, *Consus*, *Lentia* értelmét fejlesztették, *Voleta* és *Stimula* az akaratát szilárdították, *Praestana*, *Pollentia*, *Peragenor* és *Strema* tettérejét növelték.

Hasonló istenei voltak a háznak is:

For cuius az ajtót,
Limentius a küszöböt,
Cardea az ajtófélét őrizte.

A gabona fejlődésének különböző fokai szerint a következő istenek,, főként azonban istennők hatáskörébe tartozott:

Seia gondoskodik az elvetett mag földbe kerüléséről,
Proserpina kicsíráztatja s kihozza a föld alól a gabonát,
Segesta megnöveli,
Nodotus vagy *Nodotis* a gabonaszár megcsomósodását,
Volutina a kalász fejlődését,
Patelana a kalász kibúvását,
Flóra a kalász kivirágzását,
Hostilina a kalászok kellő kifejlődését,
Lactans a gabonaszemek tejesedését,
Matura pedig a teljes beérésüket segíti elő.

A hívőnek mindenkor megfelelő istenhez kellett fordulnia, s öt megfejelő szavakkal kellett támogatásra kérnie, ami ilyen részletezett hatáskör mellett nem volt könnyű dolog. Egész külön tudomány volt kikeresni a megfelelő istent s a tiszteletére előírt formulát. Ennek a tudománynak a törvénykönyve volt az *indigitamenta* nevű imádsággyűjtemény s a papok dolga volt megmondani, hogy mikor, mely istenhez, minő szavakkal kell fordulni s minő áldozatot kell neki bemutatni.

Otthon ezenfelül minden családnak meg volt a maga házi istene, a *lar familiaris* s meg voltak a *penatesei*, a kamrára gondot viselő szellemei. A házi istenek közé tartoznak az elhaltak szellemei: *larvae* vagy *lemures*, akiket az emberek lehetőleg távol igyekeztek tartani maguktól. A halottak tisztelete fontos része a római vallásosságnak. A Lemuraliák ünnepén májusban minden templom zárva volt, el volt tiltva a lakodalmasokodás, mert minden ház holtjainak a szellemét várta. Éjfélkor aztán a családfő kilencszer fekete babot hintett a szellemeknek, hogy látogatásaitól megkíméltesse magát s az ünnep azzal végződött, hogy a szellemeket távozásra szólította fel. Februárban kilenc napig tartott a Parentalia, a di parentum, az elődök szellemének az ünnepe. Ekkor szokásos volt a sírok díszítése is. Decemberben, Larentalia ünnepén, Larenta alvilági istennőnek és az alvilági szellemeknek áldoztak. Az áldozatot a mundus-nak nevezett gödörbe

helyezték el. Ezeket a mundusokat tekintették az alvilágot a felvilággal összekötő utaknak s azért, hogy a holtak rajta fel ne jöhessenek, gondosan zárva tartották őket. A szakistenek egy része a hivatalos kultuszban kapott helyet, a többi feledésbe ment.

Áldozatok.

A római isteneknek elvont jellegüknek megfelelően nem igen vannak képeik és szobraik, templomaik még kevésbé. Ilyirányú tiszteletük tulajdonképp Rómában fejlődik ki s abban áll, hogy áldozatokat mutatnak be nekik és könyörögnek hozzájuk. Az áldozati szertartások és előírások szigorúan megszabják a teendőket, ami körülményessé teszi a különben «gyszerű kultuszt. A fetialisok áldozatánál például az áldozati állatot csak

kővel volt szabad megölni, máskor csak bronzból való eszközöket, vagy nem fazekaskoronggal, hanem csak kézzel formált edényeket volt szabad használni. Vesta tüzét csak két fadarab dörzsölése által előállított tüzzel volt szabad újra felgerjeszteni.

Áldozati adományokul felhasználták a tejet, sajtot, mézet, téstát, az állatok közül előszeretettel áldoztak disznót, ünnepélyesebb alkalmakkor gyakori volt a disznóból, juhból és bikából álló hármas áldozat, a *suovetaurilia*. Tellus és Ceres hasas teheneket, Juppiter hizott bikát, Mars bikát vagy lovát, Faunus kecskebakokat, Juno kecskéket kapott áldozatul. Az áldozat adomány, melyért a hívő istenétől viszontszolgálatot vár. Ez a kölcsönösség különösen kidomborodik a fogadalmak szokásában. Veszélyes helyzetben segítség esetére a római igér valamit istenének, ez a *votum*, amit bizonyos határidőn belül be kellett váltani, ütközet előtt a hadvezérek tettek votumokat, ostromlott várak előtt megtették azt, hogy kihívták az ostromlott város isteneit (*evocatio*) és Rómában Ígértek nekik helyet; a legünnepélyesebb fogadalom a *devotio*, mikor a római vezér a földalatti isteneknek saját, vagy katonái valamelyikének az életét ajánlja fel abban a hitben, hogy az istenek az áldozat elfogadásával az ellenséget is megsemmisítik. Az istenek akarata és szándéka felől való tájékozódás céljából *igen* elterjedt szokás volt Rómában, az előjelek megfigyelése (*auspicium*) és a Jóslás (*augurium*), melyek külön papi tudománnyá nöttek ki magukat.

Az állam sokszor folyamodott a híres etruszk jósok tudományához is, akik különösen az áldozatok belső részeiből való jósláshoz értettek.

Az istenek tiszteletében nagy szerepet játszanak az ünnepek. Márciusban a *Salii* papok tartottak körmenetet, hogy a káros szellemektőr meg-tisztítva a határt, áprilisban a *Fordicidia* ünnepen hasas teheneket vágtak le s a meg nem született borjakat megégették, hogy ezáltal növeljék a föld termékenységét, áprilisban a *Parilia* a nyájak tisztulásának az ünnepe, ugyanebben a hónapban a *Robigalia* ünnepet azért ülik, hogy a vetések-től a rozsdát távol tartsák, a májusi *Ambarvaliák* a földek tisztulásának, augusztusban a *Vinalia* a szőlők, *Consualia* az aratás ünnepei. A decemberbe eső *Saturnalia* az őszi vetés, februárban *Lupercalia* a tavaszi erősödés ünnepe.

Az istenek kultusza Rómában fejlődik bizonyos tökélyre, itt vannak a város határán belül vagy azon kívül szentélyeik, itt laknak papjaik, az állam innen irányítja s tartja fenn a vallást. A Palatínuson van egy barlang, a monda szerint ebben szoptatta a farkas Romulust és Remust, itt áll Pales és Diva Palatina szentélye. A piacon (forum) álltak Janus, Volcanus, Saturnus, Ops, Vesta és Juturna szentélyei, a Capitolinuson Juppiter, Terminus, Liber és Veiovis templomai, Quirinusé és Flóráé a Quirinalison állott, Marsé a városon kívül volt.

Papok, jósok.

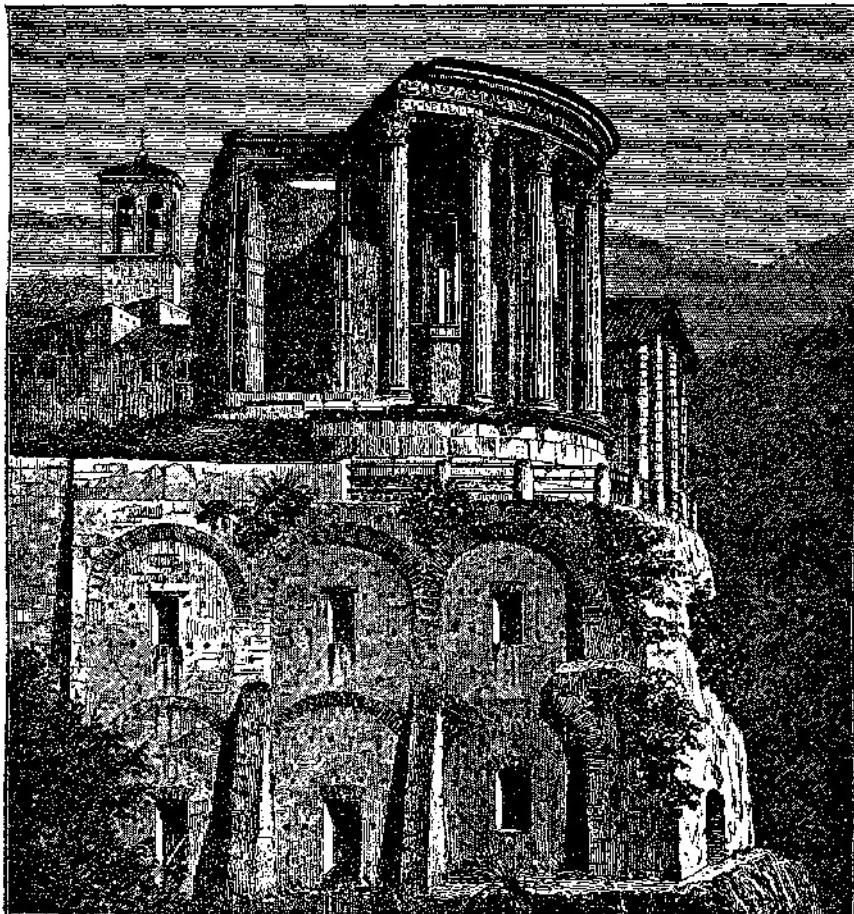
Az istentiszteleteknél a teendőket papok látták el. Ezek szervezetekbe, társaságokba (*collegium, sodalitas*) tömörültek, a legrégebbek a *festivalisok*, kik a külpolitikával (békekötés, hadüzenet) kapcsolatos papi teendőket végezték, a *Salii*, akik fegyvertáncokat jártak, a *fratres arvales*, a termésért való könyörgéseket végezték, később a császári ház papjai voltak. Az egyes istenek papjai *flamenek*, a közülök alkotott főpapi testület & *collegium ponificum*. Ez irányítja az állami kultuszt, készíti a naptárat, kijelöli az áldozatokra alkalmas és nem alkalmas napokat, véleményeket ad vallásos kérdésekben s tagjai végzik a hivatalos áldozásokat. A *rex sacrorum* a király kultikus teendőit végzi, a *pontifex maximus*, a főpap vezeti a főpapi kollégiumot, kinevezi a *rex sacrorum*ot, a *flameneket* és *Vesta* papnőit.

Vesta papnői, a Vesztaszűzek (Virgines Vestales) végzik Vesta templomában a teendőket. Hatan vannak, 6 — 10 éves korukban a pontifex maximus választja ki őket, szolgálatuk 30 évig tart. Vesta kép- és szobortalan templomában a szent tűzet égeva tartsa s a szentélyben levő szimbólumok őrzése volt a feladatuk, aki elhagyta a tűzet aludni, halállal bűnhődött. A Vesztaszűzeknek szűzi életet kellett élniük, aki tisztasági fogadalmát meg-szegte, annak bűnhődése élve eltemettetés. Vesta tisztelete a lehető legré-giesebb formák között történt. Temploma a régi római parasztház mintájára körälakú, az oltártüzet dörzsöléssel állítják elő, a templomban mászt, mint folyóvizet használni nem szabad, a használt templomi edényeknek kézzel készülteknek kellett lenniük, a vizes fazéknak nincs lapos feneke, úgy hogy tartóra kell állítani. Áldozatul egész primitív módon összezűzött árpaszemekből készült kenyeret mutatnak be neki. Templomába férfi nem teheti a lábat, Róma női is csak a június 7 — 15-ig tartó Vestaünnepen lehetnek templomába. A Vestaszűzeket nagy kiváltságokkal ruházták fel. Vagyonukkal maguk rendelkeztek, a városban kocsin járhattak, előttük fegyveres szolga ment, ahol megjelentek díszhelyre ültették őket.

A jósoknak is volt *collegium*uk, az augurok *collegiuma*. Tisztük volt a hivatalos áldozatoknál való jóslás, a jósjelek megejtése.

A haruspexek etruszk jósok voltak, akik nem tartoztak a római vallás

hivatalosai közé. Szolgálatuk és tudományukat azért gyakran igénybe vették.

A tivolii Vesta-templom romjai. A hatalmas alapon épült köralakú templomnak csak az egyik fele van meg. Rómában Vestának ugyanily kicsiny köralakú temploma volt. A kis helyiségen ég Vesta örök tüze.

Új istenek.

A régi római vallás e maradványai folyton kiegészülnek a Rómában, meghonosodó új kultuszok által. A szövetséges városok istenei bekerülnek a rámái istenek közé, a görögökkel való érintkezés hatása, majd Görögország meghódítása következtében a római fórumra bevonul az egész görög Pantheon, a görög és a római isteneket egymással azonosítják, végül Róma és Görögország egyesült istenei között helyet kapnak egyes keleti istenek, hogy azután — a keresztenység valamennyit lebírja s helyükre odaállítsa a maga szentháromságát, pontifex maximusnak pedig a római pápát.

A régi istenek (indigetes) sora kibővül az új istenek (di novensides) sorával. *Minerva* tisztelete Falernooi kerül Rómába, Latiumból *Hercules*, *Castor*, *Pollux* és *Diana* tiszteletét telepítik be. Igen fontos következményekkel, az egész görög istenhit átvételével járt *Apollo* és a Sibylla-féle könyvek Cumaeből való átvétele. A *Sibylla-könyvek* a Kr. e. VI. században.

A kopenhágai Sabazios-emlék. 23×15 cm
nagy olomtábláska, mely Sabaziost egy
templomcskában ábrázolja. A templom or-
mában Helios négyesfogata. Sabazio feje
mellett jobbról, bairól Luna és Sol. Körülötte
számos jelvény (koszorú, kígyó, madár, Her-
mes botja, égő oltár, kráter és hydra stb.).

Sarapis mellszobor bronzból a Magyar Nem-
zeti Múzeumban. A Zeus-típusú fején levő
modius a termékenység jelképe, mellén a sas,
szintén Zeus szent madara.

Juppiter Dolichenus csonka bronzszobra az
alsóilosvai castrumból.

A reimsi oltár. A középen ülő szarvasisten, Cernunnos, ki ölében zsákot tart s a zsákban levő magokkal eteti a lábai alatt levő bikát és szarvast.

Esus, a kelták termékenység-istene. Oltárfaragvány.

A három *Matrona* oltára, kik valószínűleg házi vagy termékenység-istennők voltak. Metzben három Mária néven még a 18. században is tisztelték őket.

A heddernheimi Mithraeum áldozójelenete. Mithras a bika hátára térdel és úgy szúrja le.

Bikaáldozati jelenetek a vatikáni múzeumból. Két szárnyas nőalak a Mitra jellemző állásában készül leszúrni két bikát.

kerülnek Rómába, a capitoliumi Juppiter-templom pincéjébenőrzik őket, Kr. e. 83-ban, mikor a Juppiter-templom leég, ezek is megsemmisülnek. De pótolták őket s az újakat Apollo palatinus templomában tartják. Tiberius revízió alá vette jóslásaiat, azontúl Kóma égése után fordulnak hozzájuk s csak az V. században Stilicho égettette meg őket. *Demeter*, *Dionysios* és *Koré* tisztelete Kr. e. 496-ban honosodott meg, Hermes Mercurius néven ugyanakkor került Rómába. Kr. e. 292-ben rettenetes dögvész után a Sibylla-könyvek útmutatására hozták át *Aesculapius* szent kígyóját Epidaurosból Rómába, 249-ben a pún háború szorongattatásai közben folyamodnak először *Hadeshez* és *Persephonéhez*, kiket *Dis* és *Proserpina* néven tisztelelnék, a Hannibal ellen viselt háború vége felé honosították meg *Magna Mater* tiszteletét, kinek fétisét, egy szent követ Pergamonból hozták Rómába. Templomát Kr. e. 191-ben avatták fel. A Kr. e. 2. században a *Bacchus misztériumok*, az orpikus egyletek terjednek el, a senatus betiltja őket, Kr. e. 139-ben kitiltja a chaldeusokat Rómából, hogy a babona és a varázslat vízözönének gátat vessen, de Sulla visszavonta a kitiltó rendeletet. Sulla katonái Komanaból *Bellona* behozták Ma kultuszát, akit vad körmenetekkel tisztelelték. Kr. e. templomát Rómában lerombolták, Caracalja idejében újra visszakerül. Kr. e. triumvirek Isis templomának az építését, felépítése alatt történt meg.

néven *Pluto*.
táncokkal, véres
48-ban Bellona
kultusza azon-
43-ban engedélyezik a
azonban csak Caligula

Császárkultusz.

A köztársasági zavarok nagyon megviselték a hivatalos római vallást. A papi állások évtizedeken át betölhetlenek maradtak, a naptárba hibák csúsztak bele, vallásos hagyományok feledésbe mentek, a templomokat elhanyagolták. A polgárháborúk a vallást is a tönk szélére juttatták, de *Augustus* a békével együtt helyreállította a vallás rendjét is, miben nagy segítségére volt az, hogy *Vergilius*ban a római Pantheonnak is ihlett dalnoka akadt, aki magasabb egysége foglalta össze a hitregék egy részét.

Augustus a régi papi testületek közül feltámasztotta a *Fratres arvales* és a *Sodales Titii* nevűket, rendbehozatta a rossz karban levő templomokat, melyeknek száma magában Rómában 82-re rúgott. Nagy gondot fordított saját nemzetisége isteneinek, Apollo és Mars Ultor templomainak a felépítésére. A régi *Vesta* templomon kívül a császári palota mellé új *Vesta* templomot is építetett s minden igyekezetével azon volt, hogy saját nemzetisége isteneit előterbe tolja, saját háza *Geniusának* a tiszteletét meghonosította a házi istenek között, miáltal a talajt teljesen előkészítette a *császárkultusz* számára.

A császárkultusza azután elhomályosította a régi vallást. Előbb a császár halálával kezdődik megdicsőülésük, később a császárakat és csalátagjaikat is egyes istenekkel azonosítják, sőt erényeiknek (*Virtus*, *dementia*, *Pietas*, *Justitia*) külön tisztelettel adóznak. A császárkultusz hatalmas pilléreken: a hatóságok támogatásán, mindenekfelett pedig a katonásagon nyugszik. A katonaság vallástörténeti szerepe a római birodalomban különben igen jelentős. A katonaság karolja fel a keleti istenek (Isis,

Mithra, Mä és a Baalok) kultuszát s viszi azt magával távol napkeletről egész Herkules oszlopaiig s a germán erdők mélyébe. A katonaság juttatja a keresztenységet is diadalra.

Róma vallásos személyeségei közül *L. Annaeus Seneca* és *Marcus Aurélius* császár emelkednek ki. *Seneca* (Kr. u. 4—65) Jézus Krisztus és Pál apostol kortársa, de természetesen egymásról mitsem tudnak. Előkelő férfiú, Nero nevelője, később minisztere, kiválgó bőlcseleő, aki sokat foglalkozik az élet és halál, a megelégedés és a lelki békesség kérdéseivel s a humanitás gondolatának képviselője. A trónra lépő Nero szájába az ember-szeretet igéit adja, az emberek egyenlőségét hirdeti, a rabszolgák pártját fogja. A keresztenyek saját gondolataikat találták meg nála.

Marcus Aurélius császár Kr. u. (121 — 180) naplói hasonlókép egy igazi római férfi lelke képét nyújtják. Egy császár, aki a lelkiismeretes kötelességteljesítés híve, aki a szerénység, az igénytelenség mintaképe, aki a világ útvesztőjében lelke egyensúlyát mindig megtartja s ahol csak lehet, jót cselekszik. Törvényei igazságosak és emberségesek, gondoskodik az elhagyott gyermekkről, utálja és megbünteti a denunciánsokat s minden felett tudja, hogy nem külső intézkedések, hanem belső megújhodás javíthatja meg a közállapotokat. Joggal mellé állítható, úgy céljaival, mint egyénileg a tragikus sorsú *Julianus*, aki oly sokat akart tenni a régi férfias szellem érdekében, akinek azonban oly hirtelen le kellett tűnnie az élet színpadáról.

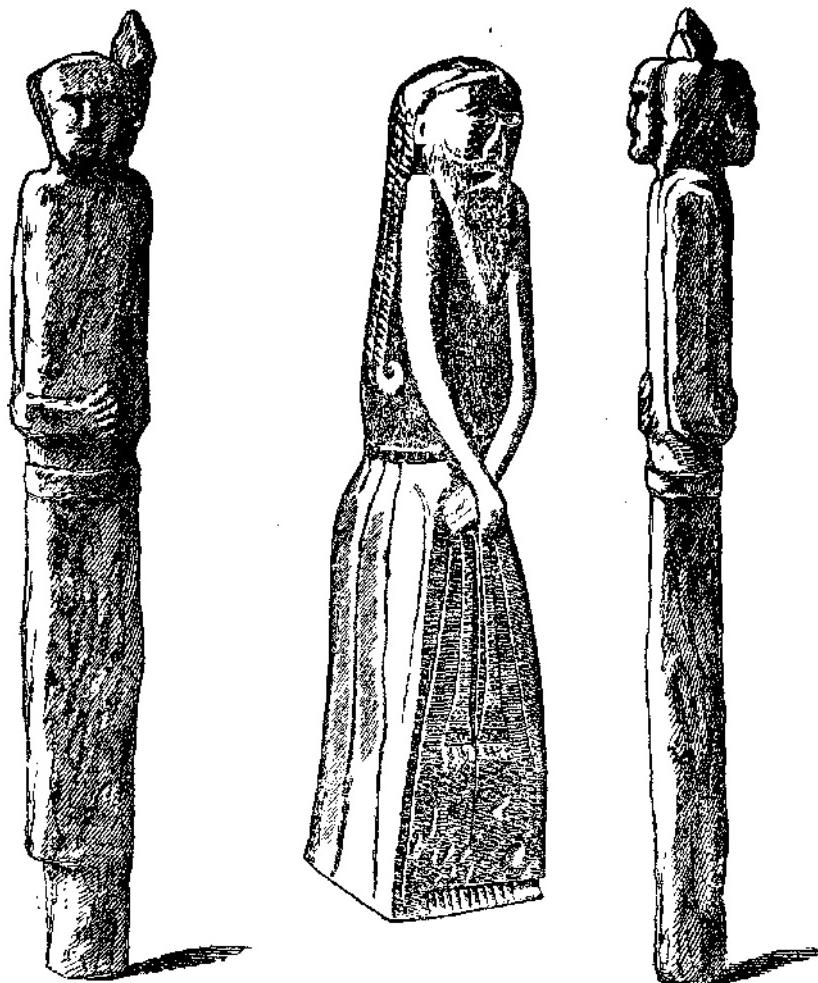
392-ben Nagy Theodosius megszüntette a római kultuszt. A római istenek templomait bezárják, sok helyen kirabolják, egy részüket a keresztenység utódlás jogán lefoglalja s a római vallás ezer éves fennállás után megint oda szorul, ahonnan egykor Rómával együtt vilaghódító útra indul: falvakba, parasztok vallásának, *pogány* vallásnak, *religio paganorum*-nak, hogy a keresztenység néhány század múlva innen is kiszorítsa s helyét itt is elfoglalja.

A római vallás vége.

A győzelem azonban nem járt a római vallás abszolút megsemmisítésével. A görög vallással összekeveredett római vallás ezzel együtt temetődik el és ezzel együtt támad fel is. Sőt Rómában az ősi vallás tovább tartja magát, mint a görögöknel. Keleten Nagy Konstantin császár diadalra juttatja a keresztenységet, Rómában azonban hiába fenyegetik 354-ben és 356-ban kiadott császári rendeletek halállal az áldozókat és hiába rendelik el valamennyi pogány templom bezárását, 359-ben Tertullus városi prefektus Ostiában mégis ünnepélyes áldozatot mutat be és mikor 382. körül az állam a pogány templomok minden vagyonát és jövedelmét lefoglalja, a régi vallás előkelő hívei saját áldozatkészségből tartják fenn a kultuszt, sőt templomokat építenek és új istenszobrokat is állítanak. De ezzel a dacos gesztussal minden össze egy emberöltővel tudták meghosszabbítani a régi vallás életét, örökének javát itt is a keresztenység vette át. A római Pantheont 608-ben Mária és a szentek tiszteletére szentelik fel, Milánóban Apollo, Janus, Hercules és Minerva temploma lesz kereszteny templom, Floreneben Mars temploma szent János egyháza lesz, Venus Erycináé pedig Szűz Máriaé. Az Ardennekben a vadászat zsengéit még a VIII. században is megadták Dianának; a későbbi legenda megható történeteket tud a vidám istenek északra való vándorlásáról, szomorú sínylődéséről és nem tartja végleg halottaknak őket. Sok ősi pogány szokás babona formájában máig is él. A görög-római pogányság tulajdonképp legtöbbet iskoláink nevelési eszményének köszönhet, mely a klasszikus műveltség ápolását és fentartását tűzvén ki céljául, ezen vallások ismeretét mai műveltségünk nélkülözhetetlen alapelemévé tette.

A G E R M Á N O K V A L L Á S A

Az Európa nyugati és északi részén megtelepedett germánok ősvallása belső rokonságban áll az indekével, ha összekötő vonalaikat nem is

Két kelte vagy germán kőbálvány. A középső szakállas alakot Wildbergben találták, valószínűleg Vodant ábrázolhatja. Hasonló összefont hajú, szakállas alakot több régi templom külső részén oszloptartóbálványok fordulnak elő, ahol a kísérő állatalakokból meg lehet állapítani, hogy Vodant ábrázolják. A másik «lülös» és oldalnézetben megrajzolt kétfejű bálvány Holzgerlingenből került elő, kiléte meg nem állapítható. Jellemző a Janus-forma és az a régieskedés, hogy noha a bálvány kőből való, mégis fatörzsből faragottnak igyekszik feltüntetni. Ami arra mutat, hogy az ilyen bálványokat eredetileg fából faragták.

ismerjük. Az ősária vallásnak sok különbözőképpen magyarázott köemléke maradt „az indogemán népek vándorlásának egyes állomásait jelző menhirekben, dolmenekben, óriásszobákban és hasonlókban, melyeknek egy részét letűnt napkultusz emlékeinek tartják; később halotti emlékek, temetkezési helyek lettek belőlük.

A germán népeknek a történelmi időkbe eső vallásáról számos irodalmi emlék (Caesar, Tacitus) mellett is nagyon hézagosak az ismertetünk. A főforrások a keresztény korszakból származnak, a bennük levő hitregék kereszteny befolyás alatt módosultak. A néprajzi anyag oroszlánrészre hasonlóképp szóba sem jöhet az ősvallás megállapítása szempontjából. Így például hiábavaló próbálkozás az indogermán összefüggések megállapítása, nem lehet különválasztani a déli és az északi germánok vallását, nem rekonstruálható a kultusz, csak töredékesen ismeretesek az istenek nevei. Annyi bizonyos, hogy a germánokban a vallásosság nem volt nagyon erős, többet töröktek háborúikkal, kalandjaikkal, hősmondáik inkább történeti érdeklődést tükröznek vissza. Jellemző az is, hogy a druidákéhoz hasonló papi szervezetük sem fejlődött, ellenben előkelőik *skáldokat* tartottak, akik hőstetteiket versben, éneken megörökítésé. Az *Edda* és a *Sagák* ilyen hősmondákat tartalmaznak s a mitológiai anyag ezek keretébe van beillesztve.

Vallásuk bizonyára olyan volt, mint a primitív népeké általában. Szent köveknél, fák mellett, forrásoknál áldoztak, áldozataik között sűrűn szerepelt az ember- és a lóáldozat, ligetekben gyülekeztek össze s istentiszteleteik keretében nagyokat esznek és isznak. Szent Kolumbán az alemannókat a bodeni tó mellett Vodan tiszteletére rendezett sörivás közben találja. A szászok *Irminsulja* földbe leállított „nem csekély nagyságú“ faoszlop. A frizek Helgolandban *Fosite* néven egy forrásistent tisztelnek, kinek forrásánál nem volt szabad beszálni, mikor belőle vizet merítettek. Áldozóhelyeiken koszorúkat aggatnak fel, áldozóik jóslással is foglalkoznak. Két ráimádkozó mondás is maradt ránk a merseburgi töredékből. Az első az *Misekről* szól, akiknek a hatalmával a valkörök megoldják a foglyok bilincseit, a másik *Pholt* (Thor) és *Vodant Balderrel* együtt említi; Balder lova kificamítja a lábat, Vodan azonban meggyógyítja.

Phol és Vodan
erdőbe mentek
s Balder lovának
megcsuklott a lába.
Sinthgunt, Sunna nővére
ráolvasott,
Folla, Frija nővére
ráolvasott.
És ráolvasott Vodan
amint csak tudta:
„Akár csont ugrott,
akár vér futott,
akár tag csuklott:
— csont a csontra,
vér a vérre, tag a tagra
legyen megint rája forrra.“

Ezek a varázsrígmusok átmentek a keresztenységbe is, azzal a változással, hogy a pogány istenek helyét egyszerűen Krisztus foglalta el. íme egy Norvégíából származó, mely a merseburginak a másá:

Krisztus Urunk gyorsan nyargalt
s kitörött a csík lába,
Krisztus leszállt s meggyógyítá
a velőt velőhöz áldva,

ismerjük. Az ősária vallásnak sok különbözőképpen magyarázott köemléke maradt »az. indogemán népek vándorlásának egyes állomásait jelző menhirekben, dolmenekben, óriásszobákban és hasonlókban, melyeknek egy részét letűnt napkultusz emlékeinek tartják; később halotti emlékek, temetkezési helyek lettek belőlük.

A germán népeknek a történelmi időkbe eső vallásáról számos irodalmi emlék (Caesar, Tacitus) mellett is nagyon hézagosak az ismertetünk. A föfforások a keresztény korszakból származnak, a bennük levő hitregék kereszteny befolyás alatt módosultak. A néprajzi anyag oroszlánrészre hasonlóképp szóba sem jöhet az ősvallás megállapítása szempontjából. Így például hiábavaló próbálkozás az indogermán összefüggések megállapítása, nem lehet különválasztani a déli és az északi germánok vallását, nem rekonstruálható a kultusz, csak töredékesen ismeretesek az istenek nevei. Annyi bizonyos, hogy a germánokban a vallásosság nem volt nagyon erős, többet töröktek háborúikkal, kalandjaikkal, hősmondáik inkább történeti érdeklődést tükröznek vissza. Jellemző az is, hogy a druidákéhoz hasonló papi szervezetük sem fejlődött, ellenben előkelőik *skáldokat* tartottak, akik hóstetteket versben, éneken megörökítésük. Az *Edda* és a *Sagák* ilyen hősmondákat tartalmaznak s a mitológiai anyag ezek keretébe van beillesztve.

Vallásuk bizonyára olyan volt, mint a primitív népeké általában. Szent köveknél, fák mellett, forrásoknál áldoztak, áldozataik között sűrűn szerepelt az ember- és a lóáldozat, ligetekben gyülekeztek össze s istentiszteleteik keretében nagyokat esznek és isznak. Szent Kolumbán az alemannokat a bodeni tó mellett Vodan tiszteletére rendezett sörivás közben találja. A szászok *Irminsulja* földbe leállított „nem csekély nagyságú“ faoszlop. A frízek Helgolandban *Fosite* néven egy forrásistent tisztelnek, kinek forrásánál nem volt szabad beszélni, mikor belőle vizet merítettek. Áldozóhelyeiken koszorúkat aggatnak fel, áldozóik jóslással is foglalkoznak. Két ráimádkozó mondás is maradt ránk a merseburgi töredékből. Az első az *idisekről* szól, akiknek a hatalmával a valkörök megoldják a foglyok bilincseit, a másik *Pholt* (Thor) és *Vodant Balderrel* együtt említi; Balder lova kificamítja a lábat, Vodan azonban meggyógyítja.

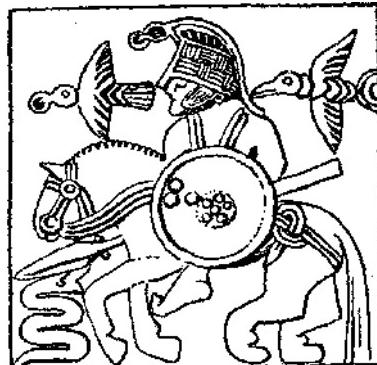
Phol és Vodan
erdőbe mentek
s Balder lovának
megcsuklott a lába.
Sinthgunt, Sunna nővére
ráolvasott,
Folla, Frija nővére
ráolvasott.
És ráolvasott Vodan
amint csak tudta:
„Akár csont ugrott,
akár vér futott,
akár tag csuklott:
— csont a consontra,
vér a vérre, tag a tagra
legyen megint rája forrva.“

Ezek a varázsrígmusok átmentek a keresztenységbe is, azzal a változással, hogy a pogány istenek helyét egyszerűen Krisztus foglalta el. íme egy Norvégiából származó, mely a merseburginak a mása:

Krisztus Urunk gyorsan nyargalt
s kitörött a csík lába,
Krisztus leszállt s meggyógyítá
a velőt velőhöz áldva,

csont a cosnton, íz az ízen
falevéllel beborítva
s nyomban rendben volt minden.

A skandinávok vallása magasabb fokon áll. Mithoszaik terjedelme sebbek, isteneik világa jobban ki van építve s istentiszteletük is fejlettebb. Nekik már templomaik vannak. Legnagyobb és legdíszesebb templomuk *Upsalában* épült, ebben *Thor*, *Odhin* és *Freyr* szobrai álltak, belseje arannyal volt bevonva s gazdag volt díszítve. Templomaik nagy csarnokból álltak, amelyben áldozataikat mutatták be, a templomhoz félkör alakú épület volt csatolva, amely egyéb istentiszteleti célokra szolgált; itt vették ki peres ügyekben az esküt. A skandinávok a gonosztévőket feláldozták, de sorsvetés alapján feláldozták ünnepélyes alkalmaikkor saját gyermeküköt is, mi alól a király fiai sem tettek kivételt. A germán istenek neve közül soké fenmaradt, hatáskörük, tiszteletük módja azonban jobbára ismeretlen. Gyakran lépnek fel csoportosan. Az Eddában: *Odhin*, *Hánir* és *Löki*, *Upsalában*: *Thor*, *Odhin* és *Freyr*,

Két ősgermani ábra,, mindenkiő valószínűleg Odint ábrázolja. A baloldali függő formájában használt dísz, mely Braunlingenból került elő. Hasonlókat használtak övcsattok gyanánt is. A jobboldalit egy wendeli (Upland, Svédország) sírban találták; sisakdísz volt. A két holló, a sisak gyűrűs hollófej díze és a ló előtt csavarodó kígyó Odinra utalnak.

Vodan, *Vuotan*, *Odhin* eredetileg alighanem viharisten, majd hadisten. Az északi mitologiában Odhin az istenek atya és uralkodója, a bölcsesség, tudomány és a költészet terjesztője. A fejedelmek az ő védelme alá helyezkednek. Mikor a gazdag vetés hullámzik, ma is azt mondja a német, hogy Vodan suhant el felette, ő simította végig a kalásztengert.

Donar, *Thuner*, v. *Thor* a mennydögés istene, a földművelés vézője, napja: a csütörtök lakodalmaikra is alkalmas nap, kezében a kalapacsával, bakok által vont szekrényen nyargal, durva, erőszakos, alapjában azonban az emberekkel szemben jóindulatú — így írja le alakját az Edda.

Tiu, *Tyr* v. *Ziu* hadisten volt, tiszteletére járták a fegyvertáncot, az Eddában tyr általában: isten.

Saxnot a szászok istene.

Balder SL mitológiában előtéren levő isten, halála képezi az istenek alkonyának első mozzanatát.

Löki hasonlóképp mitológiai alak, kultuszáról nem tudunk. Ravasz,

cselszövő, ördöghöz hasonló, féligr Isten, féligr óriás, tulajdonképp az istenek ellensége.

Az istennők között a főhelyet *Frija* v. *Frigg* foglalja el. Eredetileg Tiu, később Odhin feleségének mondják. Frija alakja a skáld költők alkotása. Más istennőnevek közül némi tartalma csak *Nerthusnak* van, aki a földanya, a föld istennője, *Nehallenia* pedig a termékenység istennője. Nerthus szentélye Seelandon állott, ünnepe a nyári napfordulóra esett, áldozatai közt emberek is voltak. Féltve őrzött, senkinek meg nem mutatott képet tavasszal kocsiban letakarva körülhordozták, hogy megáldja a határt. A körmenet végeztével a szentély mellett levő tóban megmosták, a szolgákat pedig, kik a mosást végezték, tehát az istennőt látták, a tóba ölték.

Feltűnően kiépített a germán hitregékben az istenek és más mitológiai lények lakásáról és a világnak faformájában való elképzeléséről szóló kép. A két felfogás ugyan nem mindenben fedi egymást. Az emberek lakóhelye, Midlgardh a világ közepe. Ettől északra esik Niflheimr, délen Muspellheimr, as istenek lakása Asgard, Iotunheimr az óriások országa. minden istennek palotája van nagy termekkel.

A világfa: mjotvidhr, magában foglalja ez egész világot. Az istenek e fa alatt tartják gyűléseiket, a világ vége e fa óriási megrázkoztatásával jár, a fán lakanak az emberek, ágai közt tanyáznak az állatok, ezen a fán szövik-fonják az emberiség sorsát.

A szellemek közt igen népszerűek a *valkürok*, női felhőszellemek, akik az elesett harcosokat *valhallába*, az örök élet hajlékába' kísérlik. Hitük erdőt-mezőt benépesít tündérekkel, törpékkel, az északi hitrege szerint az emberek sorsa születésüktől kezdve halálukig a *nornák* kezében van, a nornáknak áldoznak is. Hitregéikben szerepük van az óriásoknak, akik nemcsak az istenekkel hadakoznak, hanem az embereknek sem mindig jóakarói, azért óvakodni kell tőlük.

Nagy szerepet játszanak képzeletükben az emberlelkes, átváltozásra képes állatok, a farkas és a medve, Odhin hollója jóstehetséggel van felruházva.

Az Edda.

Hitregéik és hősmondaik legteljesebb foglalata az Edda, melynek dalaiból, leírásaiból és utalásaiból kell összeállítani és rekonstruálni a germán mitológiát. Ezt egészítik ki a régi germán hit másutt fennmaradt emlékei, mesékben, mondákban, népszokásokban megőrzött maradványai.

Edda (ősanya) a neve annak a pergament kódexnek, amelyet Brinjolí Sveinsson skalholti (Island) püspök adott 1643-ban, fedezett fel s amelyben a 14. század elején Összeírt, de kétségtelenül a régibb skáld-költeszet maradványait tartalmazó vallásos költemények voltak összegyűjtve. Most a koppenhágai kir. könyvtárban van. Islandon a norvég nemes menekültek 874-ben telepedtek le, vallásos költészettel legalább három évszázadon át szájhagyományként élt és ment át bizonyos változásokon. Az Edda az északi germánok vallásának az emléke; első fele istendalokból, a második hősökről szóló költeménykből áll.

Legkimagaslóbb költeménye mitológiai szempontból a Völuspa. A Ringsmal pedig a kasztok keletkezéséről szóló ind mondához hasonló módon beszéli el a társadalmi osztályok (a szolgák, parasztok és nemesek) keletkezését.

A későbbi Edda a régebbit több tekintetben kiegészíti. Az Edda értékéről és jelentőségről szóló vélemények nagyon eltérők. Vannak, akik

nagyértékű mitológiai műnek tartják, mások szerint költeményei a régi germán hittel semmi benső kapcsolatban nem lévő későbbi elképzélések alapulnak. Annyi bizonyos, hogy az islandiak 1000-ben felvették a keresztenységet, de éppen a két évszázaddal és még későbből való skáld dalok

A gundestrupi nagy eziüst áldozóüst, melynek féldomborművei közül a legfontosabb az emberáldozatot ábrázoló jelenet.

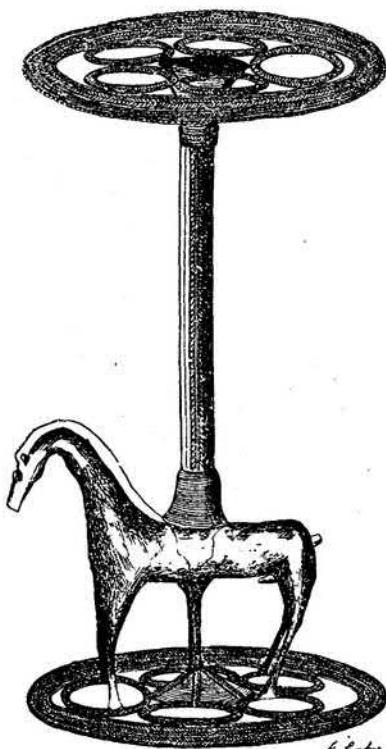
e gyűjteményei mutatják, hogy régi isteneik világát nem adták fel, hanem azt keresztenységgel is összekevertek.

Az Edda második részét képező hősköltemények, a Wieland kovácsról, a Walsungokról és Nibelungokról szóló mondák mitikus elemekkel kevert, de történetieknek tartott eseményeket énekelnek meg, a germán nemzeti őstörténet alapjait vetik meg s nem tartoznak a szorosan vett bitregék közé.

Teremtés mítosz.

Az Eddából összeállítható mitosz szerint kezdetben két világ keletkezett. Az egyik fenn a magas északon, Niflheim, a sötétség és ködök hazája, melyből hatalmas folyamok erednek, a másik lenn délen, a világosság és a meleg hona, Muspellheim a neve. A két országnak Surtur a királya, ki lángoló pallossal órzi két birodalmát. A tűz a jéggel, a világosság a sötétséggel mégis Összekeveredett, egyesülésükből lett az óriás Ymir, a legnagyobb lény, aki csak valaha létezett. Ymir álmaiban izzad s a bal hóna alatt két csepp izzadságából lesz a férfi és a nő, két lábának a szülötte pedig egy új óriás. Ymir az Audhumla nevű óriás tehén tejéből él, melynek négy csecseből négy tej folyam zuhog. Ez a tehén nyalja ki legelés közben egy jéghegyből az oda befagyott Burit, aki egy óriás lányát veszi feleségül. Buri három unokája, Odin, Vili és

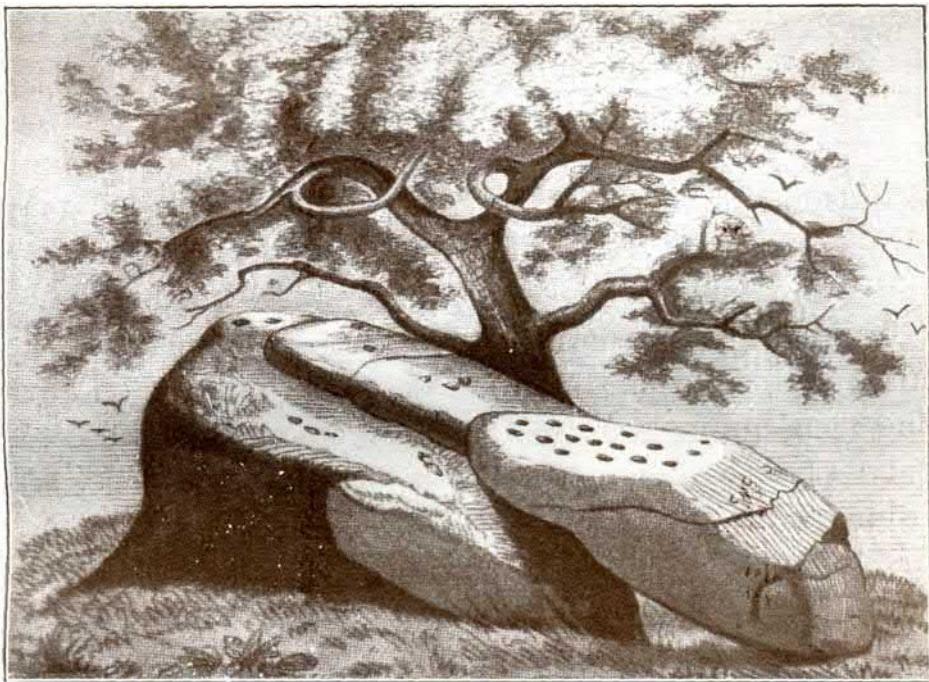
Ve, agyonütik Ymirt, akinek kifolyó rengeteg vére elárasztja a földet s elpusztítja az óriásokat. Az általános pusztulásból csak Bergelmir mene-kül feleségével s lesz új óriásnép ősévé. A három isten Ymir testéből formálja ki a világot. Húsa lesz a föld, csontjai a hegyek, vére a tenger. Midgard koponyájából készült az ég s arra a Muspellheimrből kipattant szikrákból kerülnek a csillagok, melyeknek helyét és járását megszabták, agyából lettek a felhők, a beleiben levő kukacokból keletkeztek a törpék. A három isten két fadarabot ruházott fel élettel és értelemmel, ez lett az első emberpár, övék a föld, míg az istenek az égen levő hatalmas várakban, Asgardban laknak. Az óriások gyermekei, a nap és a hold, szintén két muspellheimi szikrából keletkeztek, ezek szekerének a futását két isten irányítja. Mindkettőt hatalmas farkas üldözi, mert meg akarja enni (nap- és holdfogyatkozás!). Az eget a földdel a szívárvány hídja köti össze, melynek vörösszínű része lobogó tűz, ez választja el a halandó embereket és az óriásokat egymástól.

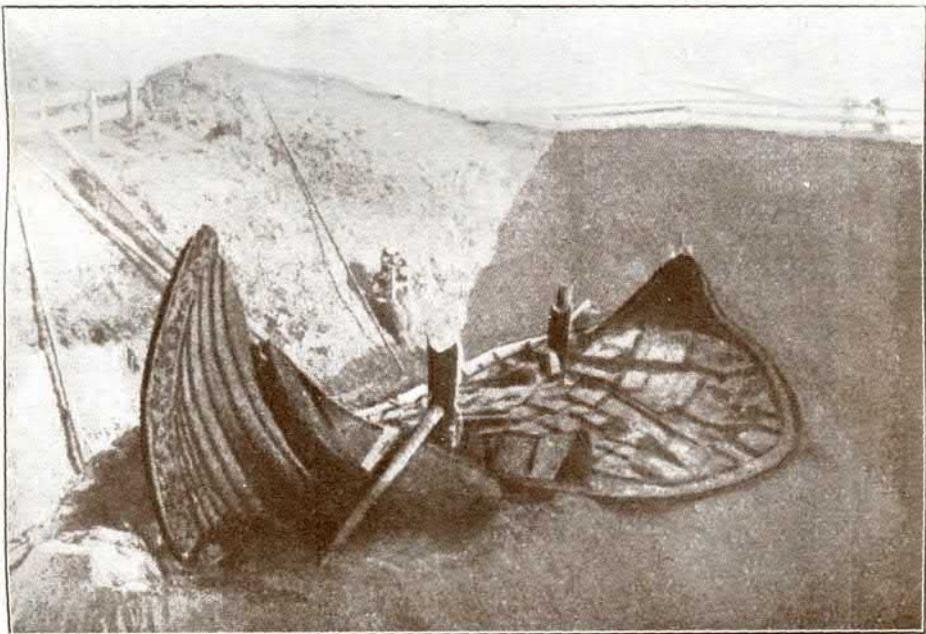
A calceitei hallstatti korból való bronzállvány, melynek a napkultusszal való kapcsolata lehetséges. A trundholmi napszekérhez hasonló rendeltetésű tárgy, felső korongja a napkorongot jelképezi.

Más képében a világot beárnyékoló világfa egyes részeiben laknak a szellemek. Három gyökere három világba nyúlik, mindegyik alatt mély kút, egyikben a bölcsesség vize fakad, a másik kígyófészek s sárkány rágja a fa bele-nyúló gyökerét. Fenn az ágai között sül s a fa két ellensége között egy mókus közvetíti a szidalmakat. A fa rügyeit négy szarvas legeli. A fa előtt fog pusztulni s vele együtt elvész ez a világ is. Az isteneké nem, mert az efölött a világ fölött terül el. Az istenek egének az északi sarkában szárnyas óriás ül, aki a halottak húsából él, szárnyainak mozgása idézi elő a földön a szelet. Az ások, az istenek nemzetisége 12 személyből áll. Odin az atyuk, Thor és Baldur a fiai, Niödr a tenger ura, fia Freyr, az eső és napfény és a termékenység istene. Tyrnek, a hadistennek csak egy keze van, a másikat leharapta a Fenrisfarkas.

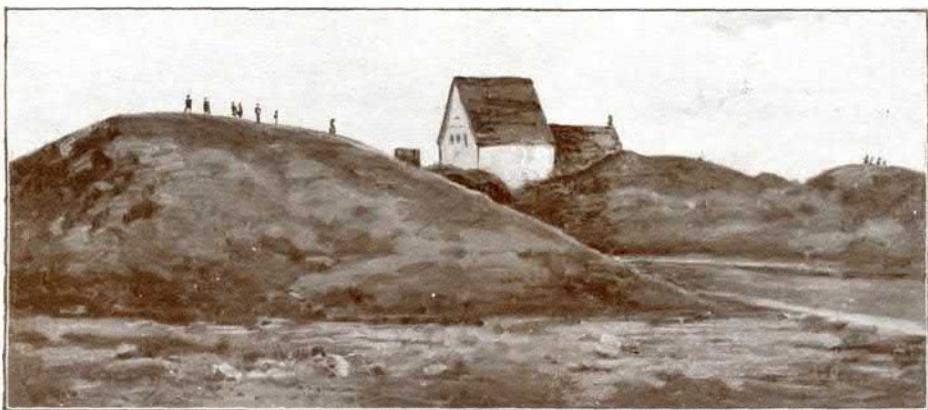
Bragi a tudás istene, felesége, Idun, őrzi az aranyalmákat, melyektől az istenek örökké fiatalok maradnak. Heimdall, Hödur és Vidar a háttérben maradnak. Lóki az ások nemzetének legnagyobb ellensége. Neki is vannak gyermekei: Helt Odin a jégországra száműzte. Akik természetes halállal halnak meg, Hel országába kerülnek, amely sötét és barátság-talan hely, gyötrelmek és reménytelenség tanyája. A Midgardkígyót a tenger fenekére parancsolta, ott azonban óriásira nőtt. Fenrisfarkast az istenek is alig tudták legyőzni. Tyrnek karjába került a győzelem. A leg-erősebb bilincseket is darabokra törte, míg végül a törpék varázslattal kötötték meg macskajárás hangjából, asszonyszakállból, hegygyökérből,

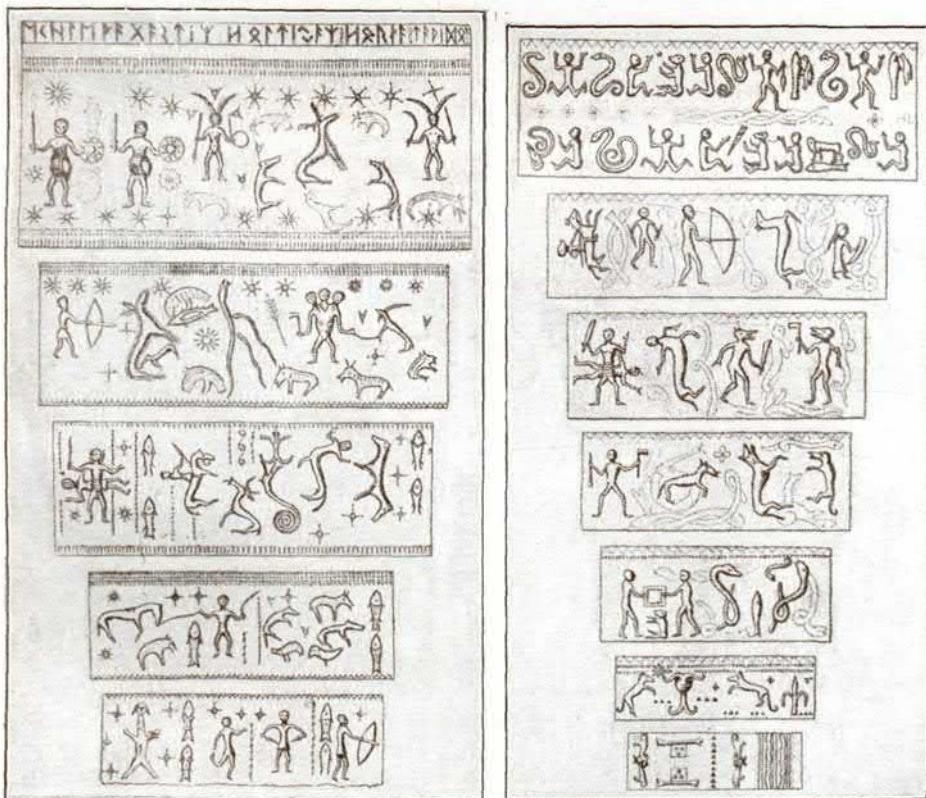
Tündérkövek. A mesterségesen kivájt lyukak rajtuk arra valók, hogy a szellemeknek és a lelkeknak szánt adományokat rájuk tehessék.

Az oscbcrgi halomból feltárt viking hajó, melyet egy királynővel és szolgálójival együtt a Kr. u. 9. században temettek el.

Az uppsalai istensírok. A képen látható három dombról azt tartja a monda, hogy alattuk fekszenek Odin, Tor és Freyr eltemetve. A középső dombon levő épület evangélikus templom.

A tonderni aranyszarv rajzai, köztük sok mitologikus alak, balról a legfelső sorban rúnák. Kr. u. 500. körül.

A trundholmi napszekér. A nap járását régi vallások különbözőképen gondolják. Egyiptomi hit szerint bárkán teszi meg az útját, másutt valamely állat hatán, a germanok szerint székéren futja be pályáját. Ezt a hitelet számos régi rajz örzi, ez a napszekér is ezt akarja ábrázolni.

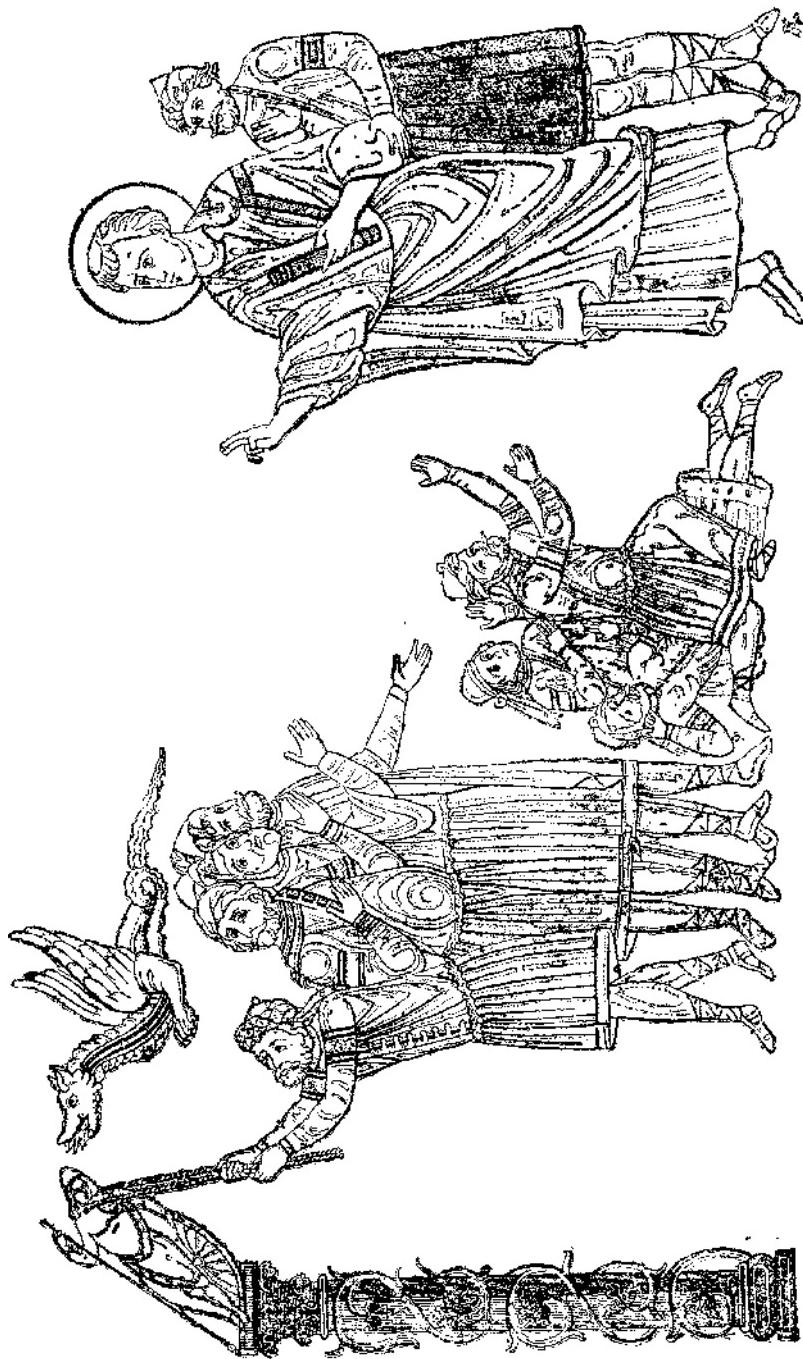
medveinakból, halhangokból és madáryálból font kötéllel. Így lebilincselve várja Fenrisfarkas a világ végét, azt az időt, mikor az istenek alkonyának az órája üt.

Az istennők között Friggáé az első hely. Rajta kívül Freya alakja domborodik ki. Az istenek palotájában számos isteni nő lakik, egyik gyógyít, másik Frigga ékszeresládáját őrzi, a többiek az istenek szolgálatát látják el, a valkűrok az istenek pohárnokai, ők viszik fel Valhallába, az istenek és hősök hajlékába a hősi harcban elesetteket. Valhallában Odin termének 540 kapuja van, mindegyiken 800 harcos mehet be. Odin a terem közepén ül. Két hollója hordja számára a világ híreit, kétoldalt két farkas őrzi. A hősök minden reggel tornára kelnek egymással, azután nagy lakodalmat csapnak, nagyokat isznak. Odin azért gyűjti őket maga köré, hogy segítségükkel megvívasszon a Fenrisfarkassal.

A Baldur mítosz.

Az istenek kalandjairól, Lokival és alkotásaival való küzdelmeikről szóló hitregék között talán a Baldur haláláról szóló a legérdekesebb. Baldurnak nehéz álma van, mikor felébred, arra kéri az isteneket, eskettesenek minden élő lényt, hogy őt meg nem sebzik. Az istenek teljesítik kívánságát, leteszi az esküt a tűz és a víz, a vas és minden érc, a kövek és a föld, a fák, a betegségek és a mérgek, a négylábú állatok, a madarak, sőt a férgek is. Az istenek időtöltésből játszanak s Baldur a célpontjuk. Semmivel sem sebzik *meg*. Löki öregasszony képében kiveszi Friggából, hogy egy élő lény, a fagyöngy nem tette le az esküt. E titok birtokában Löki ráveszi a vak Hödurt, hogy dobjon egy fagyöngyágot Baldurra, ez aztán halálra sebzi. A halott Baldurt hajójára teszik s a hajót felgyűjtve a tengerbe bocsátják. Baldur feleségének, Nannának a szíve szakad meg fájdalmában; ő is az ura mellé kerül. Az istenek legdrágább kincseit égetik el, sőt Thor egy törpét is a lobogó hajóra rúg, hadd égjen el ő is Baldurral együtt. — A Hel hatalmába került Baldurt Odin ki akarja szabadítani. Elküldi érte Hermodrt. Hel azzal a feltétellel engedte volna ki Baldurt, ha valamennyi teremtmény megsiratja. Siratta is Helt ember, állat, föld, fa, növény és minden érc, csak egy vénasszony szeme maradt száraz s az tiltakozott Baldur szabadulása ellen. A vénasszony Löki volt. Ezzel a szívtelenségével végképp magára haragította az isteneket. Haragjuk elől egy hegybe bújt, majd mikor ott nem érezte magát teljes biztonságban, nappalra lazacalakot öltött és egy vízesésben tartózkodott. Amint elgondolkozott azon, hogy hogyan foghatnák el az istenek, kitalálta a hálót, de azonnal el is égett. Kvazir, a legbölcsebb as, azonban az elégett háló szemeinek a nyomait felismerte s azok alapján csinált ő is egy hálót. Mikor az istenek végighalászták vele a vízesést, Löki kibujt a háló alatt. Mikor ezt nehezékekkel lehetetlenné tették, kiugrott a háló fölött. Harmadszor Thor ment a kifeszített háló mögött s ekkor nem volt Löki számára menekvés. Három kösziklát hengerítettek rá, azokon lyukat fúrtak s e lyukakon keresztül saját gyermekeinek a belével kötötték oda a szklákhöz. Feje fölött kígyó tanyáz, amelynek mérge lácsepeg. Mikor ettől kínjában megrázkódik, megremeg a föld és ez a földrengés.

Az isteni színjáték utolsó felvonása az istenek alkonya lesz. A világ végét szörnyű jelek előzik meg. A család és a társadalom egyensúlya éppúgy felborul, mint a természet rendjéé. A nap elveszti erejét, éles szelek füjnak, az idő hidegre válik, három télen következik egymásután s közibük egy nyár se ékelődik. Az égi farkasok megeszik a napot és a

Térítő jelenetet ábrázoló mozaikkép. A térítő társai a magas oszlopnon levő istenszobrot, melyre egy sárkány is lángot fúj, kötéllel lerántják. Hasonló magas oszlopokon álló, de inkább lovás istenállakokat ábrázoló szobrakkal voltak a germánoknak is. Németországból és Belgiumból kb. száz ismertes. Ezek a lándzsás, sárkányölő istenállakok Votan-, Donar-, vagy Ziu-ábrázolatok s a mai sárkányöölő szent György képekkel vethető össze.

holdat, a csillagok lepotyognak az égről. Fák kidűlnek, hegyek leomlanak és a Fenrisfarkas rászabadul a világra; kitátott szája a földtől éigig ér. Mellette dühöng a Midgardkígyó, farkával felkorbácsolja a tengert, mérgevel felgyűjtja a levegőt, szemei tüzet lövellnek. A harc zaja megrepeszti az eget. Muspellheimr óriásai is hozzájuk csatlakoznak, mire az istenek harcba bocsátkoznak ellenségeikkel. A rettenetes küzdelem az istenek vereségével, ég és föld megsemmisülésével végződik. A Fenrisfarkas elnyeli Odint, Thor ugyan megöli a kígyót, de mérges lehelletétől ő is meghal. Surtur lesújtja Freyrt, Garmr, a rettenetek eb és Tyr, Heimdall és Lóki is megölik egymást. Vidar megbosszulja Odint és kardjával levágja a Fenrisfarkast, mire Surtur lángbaborítja az eget és a földet. Ebbe a tűzbe pusztul bele az egész világ.

De az üdvözültek és kárhozottak országai nem pusztulnak el. Később aztán a föld is újjászületik, a nap magánál szébb leányt szül s az ragyogja be a világot, újra előjönnek az istenek, új emberpárt teremtenek, melynek boldogabb ivadékai újra benépesítik a földet.

Az Edda istenei egyes esetekben természeti erők, a természet rendjének a megtestesítői s a hitregék a természet folyását, az évszakok változását szimbolizálják. Általában azonban egyéni alakot öltő isteni lények, akik közt istenségük dacára Odhin félszemű, mert az egyik szeme egy ital vízért zálogban marad, Tyrnek egy karja van, mert a másikat leharapta a Fenrisfarkas. A vizitündéreket elváltozott lábukról lehet megismerni, a sors fonálát fonó nornáknak lúdlábuk van. Az ördögök kecskelába is alighanem a germán mitológiából került a köztudatba. Ezzel szemben Ymir öreganyjának 900 feje, a Garmr-kutyának négy szeme van.

Az istenek kalandjai.

Egyes isteneknek állandó állatkísérőik vannak. Vodan Sleipnir nevű lován nyargalászik (a wilde Jagd!), Sleipnirnek az a nevezetessége, hogy

Otto Ubbelohde „Der wilde Jäger“ c. rajza. A német néphagyomány a közismert mondában Vodant jeleníti meg, amint kutyáival és hollóival viharban vadászik. A vad Vodan ebben a formában, sovány lovával s a csatater sírásói kíséretében, a halál megszemélyesítője.

nyolc lába van. Donar kecskék által húzott szekéren jár, Freyja kocsija elé egy pár macska van fogva, de előfordul, hogy vadkan hátára ül. Művelődéstörténeti szempontból figyelemremélő, hogy az isteneknek milyen fegyvereik vannak. Donar és Freyr oly erősek, hogy pusztan öklükkel verik agyon az óriásokat, Freyr szolgája szarvasagancsból készült bunkóval üti le Bélit, Donar rettenetes kalapácsa arról nevezetes, hogy azután, mikor az isten eldobja és lesújt, megint visszaröpül a gázdájához, Vodannak hasonló dárdája, Freyrnek pedig ugyanilyen kardja van. Nagy jelentőségűek varázsöveik is. Az istenek szeretik az aranyat, asszonyai nagy kedvelői az ékszereknek. Kincseik rejtekei föld alatt, víz alatt vannak, sárkányok és egyéb meseszörnyekőrök őket. De juttatnak belőlük az embereknek is. Ha Vodan szekerén az asztalos valamit igazít, a gyalu ja által hasított forgácsok arannyá válnak s abból, amit a lovai elhullatnak, drágakövek lesznek. Az Edda istenei isteni étvággal rendelkeznek. Donar együttől a helyében megeszik egy-két ökröt és néhány lazacot s rá néhány akó mézsört iszik, Lokinak hasonlóan nagy étvágya van. Kiveszik részüköt a szerelemből is: Heimdall áloltözetben lejön az égből, betér egy szegény házaspár házába. Itt szívesen fogadják, ételüket és ágyukat is megosztják vele s kilenc hónapra megszületik fia: egy fekete-bőrű, ráncos kezű, hajlott hátú, göbös ujjú gyermek, aki szorgalmas munkás s egy hozzá illő, repedt sarkú, pisze orrú leánnnyal a szolgák nemzettségének az ősatyja lesz. Továbbra menve betér egy takácsházaspárhoz. Ettől az asszonytól születő gyermeké lesz a parasztok őse. Végül egy íjat próbáló gazdagabb házaspárt is meglátogat, hasznos tanácsokkal látja el őket s kilenc hónapra ez az asszony is megszüli fiát, akitől a nemesek nemzettsége származik. Vodannak és az istenasszonyoknak is vannak szerelmeik, hősök és királyok származnak tőlük. Végül közel állnak az emberekhez abban is, hogy ők is halandók. Balder, Idun és Freyr lemennek Hel országába, Freyr halálát három évig titkolják, akkor holttestét szekéren hordozzák körül s sírja fölé magas halmot hánynak. Freyr kijár sírjából s még sírja is számos áldás forrása.

A germán hitrege háttere a természet és a hősök világa. Isteneinek természeti folyamatokat szimbolizáló jelentőségeük van, emberi vonásaiat pedig germán hősöktől nyerték. A régi germánok emlékei napkultuszra engednek következtetni, ünnepeik a nap járásával és a természet körforgásával függnek össze. A hétfő napjai isteneknek vannak szentelve: kedd (Dienstag) Tyr napja, szerda Votané, csütörtök (Donnerstag) Donaré. Ez a hétfő legszentebb napja, ezen a napon áldoznak, ezen a napon kötik a legtöbb házasságot, mert ez a szerencsenap. Péntek (Freitag) Friggé. Asszonynap lévén, a germán férfias gondolkozás szerencsétlen napot csinált belőle. Baldur hitregéje a természet halálát, körforgásainak egy lezárt szakát szimbolizálja, a télen szünetelő mennyörgés jelenségét a mitosz Thor kalapácsának az elvesztésével *magyarázza*, tavasszal újra előkerül a kalapács és az isten dübörögve csattoghat vele, tavasz nyílásával Freyr üli nászát Gerdával, Löki jellemében sok van a lappangó, hirtelen fellobbanó tüzből.

A pogányság pusztulása.

A germánok római fenhatóság alá való kerülésével adva volt az a lehetőség, hogy vallásuk római hatás alá került. Ez meg is történt. A római katonaság bevitte a germánok földére Mitras tiszteletét, oltárokat állított Isisnek és Herkulesnek. A Kr. u. 4. században egész törzsek keresztnyekké lesznek, Ulfilas 375 körül megtéríti a gótokat. Ettől kezdve egymásután veszik fel a keresztenységet a burgundok (400 után), a frankok

és az angolszászok (500 körül), a szászoknál 785-ben a törvény halálbüntetés terhe alatt rendeli el a megkeresztelkedést. A dánok, norvégek és svédek a 10 — 11. században tértek át, de azért pogány hagyományaikat hosszú időn át megőrizték.

A kereszténység nem pusztította ki és nem is akarta kiirtani a germán őshitet. Nagy Gergely pápa Mellitus apáthoz írott levelében (601) azt az utasítást adja, hogy a téritők ne semmisítsék meg a megtérítendő népek szentélyeit, hanem inkább használják ki az azokhoz fűződő kegyeletet s éppen azokon a helyeken alítsák fel az igaz isten oltárát, ahol azelőtt pogány isteneiket tisztelték. Még az áldozati szokásokat is fenn akarta

Szent Pelagia megkeresztelkedése. Szent Pelagia álarcában nyilvánvalóan Vénus lopja be magát a keresztény egyházba. Meztelenül keresztelkedik meg. Szépsége még a püspököt is elkápráztatja úgy, hogy az a legenda szerint a keresztelés után leül a földre s fejét földhöz veri vezeklésül. A kép az 1488-ban megjelent nürnbergi Heiligenbuch képe nyomán készült.

tartatni, legalább abban a formában, hogy az ökörsütést népünneppé változtatta. „Hadd maradjon meg nekik ez a külső örömk, legalább könnyebben rászoknak a lelki gyönyörűségekre!“ Ez a magyarázata annak, hogy német földön éppen a katolikus egyház tartotta fenn a pogány valóság legtöbb emlékét. Az igaz, hogy Vénusz szobra láncra verve került a templom előcsarnokába, az is tény, hogy a pogány istenek képei a templomok külső falába falazva nyertek elhelyezést, vagy oszlop és ívtartó alakká degradálták őket s nekik kellett görnyedniök a gerendák, a bol-

tozat, a tető vagy az egész épület súlya alatt, de legalább így megmaradtak. Sok kereszteny templom tényleg pogány áldozóhelyre került. Az új kultusz diadalmaskodott s diadala jeléül foglalta él a legyőzött pogány istenek szent helyeit. A pogány oltárt vagy oltárköveket befalazta saját templomainak az alapjaiba, vagy külső falaiba, esetleg úgy, hogy felfordította őket, de megtette azt is, hogy templomai bejáratai körül köbe faragtatta a pogányság fölött aratott győzelmét. A pogány istenek galériája fölött Krisztus trónol.

A térítés eredményeit a legenda is értékesítette. A pogány isteneket démonokká degradálta, teendőik egy részét saját szentjeire ruházta át (Szent Péter és a mennydörgés!), vagy pedig megtérítette őket. Így lesz a csodaszép *meztelen* Vénusz *Szent Pelagia* néven keresztnyyé. Így *látagatja* meg s megsegíti Vodan szent Oszvaldot s lesz a két holló Oszvald jelvénye. Szent György és Szent Mihály pedig hosszú időn át a harcias germánok kedves szentjei.

Szent Oswald a két hollóval. Az 1488-ban nyomott nürnbergi Heiligenbuch képe. A két holló nyilvánvalóan azonos Odin két hollójával. Ezt nemcsak a régi Odin-ábrázolatokkal való összehasonlítás, hanem a szent legendája is bizonyítja. A hollók Oswald követei, melyekhez egy titokzatos öreg ember útján jutott. A hosszúszakállú ősz öreg, aki 72 földet bezárt és 72 nyelven beszélt (az egész világ), egyik kezében pálmaágat, a másikban botot tartva, hosszú, szürke (felleg) köpenyegbe burkolva jelenik meg. Oswald előtt, elbeszélget a hollóval, ott hagyja Oswaldnak és eltűnik.

A mesék és babonák világába leszorult régi germán hitrege-alakokat Jakob Grimm német mitológiája (1835) újra feltámasztotta. Ma is vannak áramlatok, amelyek a nép száján élő hagyományokat régi és új vallási spekulációkkal összeházasítva élő vallássá akarják kiépíteni.

A K E L T Á K V A L L Á S A

A kelte indogermán nép. A Kr. e. évezred közepén egész Nyugat-Európát lakták, de levándoroltak Dél-Európába is s a Kr. e. 3. sz. közepén a Balkánra és Kis-Ázsiába (galaták) is. Tulajdonképpen fészkeik: Gallia és a brit szigetek.

A Galliában lakók vallásáról a római írók szolgáltatják a legtöbb adatot, sajnos, azonban isteneiket jobbára a rómaiakkal azonosítják s Mercurius, Apollo, Mars, Jupiter, Minerva és Dispater neveken sorakoztatják

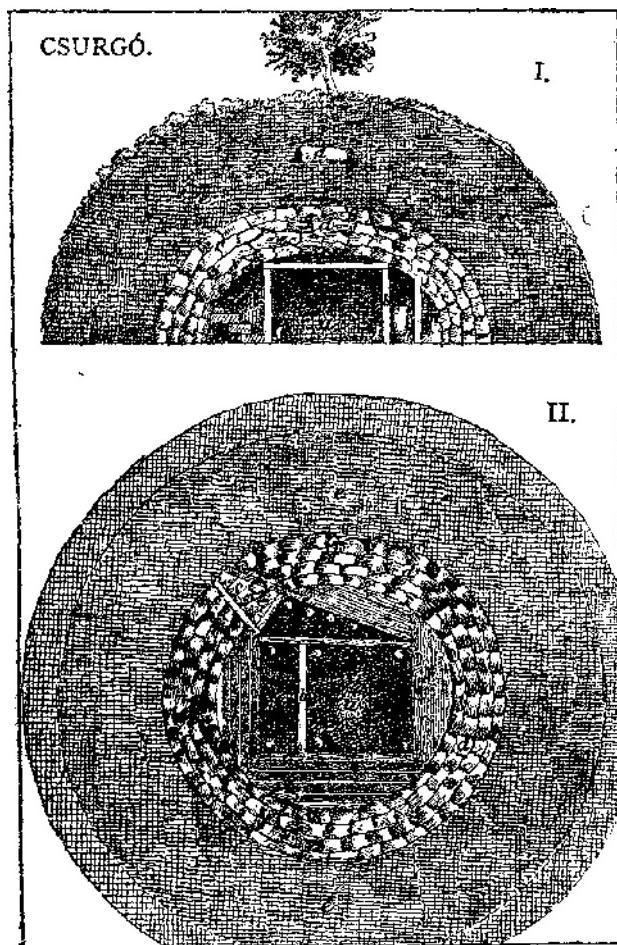

Soproni lelet. Eszményi átmetszete egy kelte sírdombnak, melyet 1879-ben tárta fel. A hamvakat rejtő urnákat nagy kövek védték a föld nyomása ellen. Mellettük elgörbített kardok és fibulák hevertek. A sírok kelte-maradványok.

fel őket, holott igazi nevük *Teutates*, *Esus*, *Taranis* volt. Isteneik között találjuk *Dea Abnobát*, a Feketeerdő istennőjét, *Vogesus-t* a Vogézek istenét, folyók és források isteneit, *Matres* név alatt (*Matronae*, *Matrae*) a védőszellemeket, a későbbi tündéreket tiszttelték.

Papjaik a *druidák* nagy politikai szerepet játszottak, a nép vezetői voltak s maguk közé a legkiválóbb ifjakat vették fel. Szervezetük székhelye Carnuntum volt. Áldozataik véres áldozatok voltak, a gonosznevőket tölgyfák alatt felállított oltáraikon ölték meg. A druidák kiközösítették a nekik ellenszegülőket s eltilthatták őket az áldozástól. Érdekes szertartásuk volt az, amikor holdvilágánál fehér ruhába öltözve aranysarlóval vágták le a tölgyfákon növő fagyöngyöt s azt lepedőbe gyűjtötték, hogy belőle orvosságot készítsenek. A druidák a nép tanítói is voltak, kik erre a munkára húsz évig is tartó előkészüettel tettek képesekké magukat. Tanaikban nagy

szerepet játszottak a csillagászati ismeretek, súlypontjuk azonban a halhatatlanság hitén nyugodott. Tudjuk, hogy halottaikat jól felszerelve temették el, hogy egymásnak a jövő életre szóló fizetési terminussal adtak kölcsön, hogy hittek a lélekvándorlásban. Galliában a druidák vallását Claudius teljesen kipusztította.

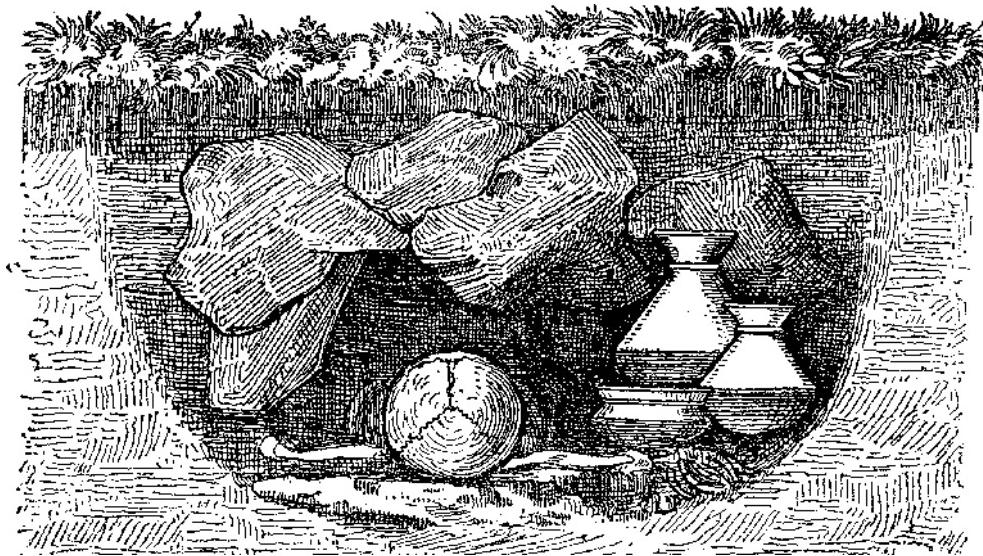
A csurgói „Kunhalom.” Kr. e. 500 körüli, tehát hallstadtkori sír, kővel körül-rakott, elkorhardt fakamrájában grafitos urnatöredékeket, vaslándzsát és állatcsontokat leltek 1856-ban.

A brit szigetekről a kereszténység szorította ki az ős vallást, amelynek már irodalmi emlékei is vannak, igaz ugyan, hogy ezek csak keresztény közvetítéssel maradtak ránk. (Book of Ulster, Book of Leinster, melyek nyelvtani, jogi, történeti és költői szövegeket tartalmaznak és a 12. századból származnak.) *Tuatha Dé Dannan* istennevek fordulnak elő benük, az istenek *Fomore* nevű óriással viaskodnak, *Annának* hívják az istenek anyját *Aes Trebair* és *Aes Side* istenektől származó nemzetiségek. Egy 14—15. századból való *Mabinogion* nevű kéziratban ír hősök hős-

Régi pogány emlékkő Angliában, melyhez ma az a babona fűződik, hogy azok a házastársak, akik az oldalán levő lyukba bedugják az ujjukat, boldogan fognak élni.

tetteinek messze földön elterjedt, a középkori irodalmat erősen befolyásoló elbeszéléseinek a forrását találjuk meg. Ez tartalmazza *Parcival*, *Tristan* és *Isolde* és *Artus* mondáit, melyek azonban alig nyújtanak valamit az írek vallásáról.

Egyszerűbb kelta sír, mely fölé nincs dombsáv hánnya. A csontváz fekvő helyzetben. A rajzon a koponyájának a teteje látszik. Mellette néhány edénye és egy bronz csatt. Soproni lelet.

A BALTI NÉPEK ÉS A SZLÁVOK VALLÁSA

A germánok és oroszok közé beékelte balti népek (lettek, litvánok és poroszok) ősi pogány vallásáról keveset tudunk. Duisburgi Péter, a német lovagrend történetírása (1326) azt mondja a *poroszokról*, hogy „ minden teremtményben istent láttak (nap, hold, csillagok, villámcsapás, madarák, négylábúak le a békáig), voltak szent erdeik, földjeik és vizeik s ezekből nem volt szabad fát vágniuk, ezeket nem művelték és nem halásztak bennük. Az istenek neve Devo Suneli (Gottes Söhnlein = istenfiú) volt, a mennydörgés istene *Perkuna*, akinek mint viharistennek még a 17. században is áldoztak.

A lettek istenei közül egy lóformájú isten ismeretes, akit *Usinj*-nek hívtak s aki talán a napisten volt. Ezeken kívül sok alacsonyabbrendű szellemet tiszteltek, akik bizonyos foglalkozások védőszellemei, patrónusai voltak s akiket *deiveknok* neveztek. *Laima* volt a gyerekágyas asszonyok jó szellemi. Bálványaiak számára nagy templomokat építettek s istenképeket a legértékesebb anyagokból készítették. Papjaik a *vaidelottok*, főpapukat, a *krijet* nagy tiszteletben részesítették.

A szlávok minden népének (lengyel, vend, tót, cseh, morva, orosz, bolgár, szerb, horvát és szlovén) külön vallása volt. Vallásainak vannak közös vonásaiak; közelebbi rokonságuk és összefüggésük tekintetében azonban nem látunk tisztán, mert csak kései és megbízhatatlan tudósítások maradtak róluk.

A vendek *Svantovit* nevű isténének Arkonában Rügen szigetén volt híres temploma, képe több fejű emberalakot ábrázolt és ezt a templomot a dán Valdemár 1186-ban megsemmisítette. Hasonló, többfejű, a hindu istenképekhez is hasonlatos istent tiszteltek másutt is pl. *Triglav* néven. Svantovit jósisten, akitől a háború és a termés eredményére vonatkozó jóslatokat kérték. Nagy tiszteletben részesült. Rá vonatkozó ismereteink azonban oly hiányosak, hogy egyesek vitathatják, hogy Svantovit nem is pogány isten, hanem szent *Vitus*, akit pogány szertartásokkal tisztelnek, vagyis neve ugyanoly félreértsésből került a szláv istenek közé, mint Radigasté.

Az oroszok istenei közül több név maradt fenn. *Svarog* a menny istene, *Dajbog* a napisten, *Ogoni* a tűzisten, *Stribog* a szelek istene, *Volos* a nyájak istene (lehet hogy szent Balázs ból lett, mint ahogy *Kupalo*, akihez nyáron folyamodtak áldásért, Ivan Kupalo = Keresztelő János.) Az egyetlen közös szláv isten *Svarog*, a tűz istene, a napisten, maga az áldozati tűz, akinek Svarozic nevű fia is van. A két összefolyó alak mutatja, hogy a szláv vallás napimádó jellegű.

Voltak istennőik is (*Vesna*). Nagy tisztelettel vették körül *Perunt*, a mennydörgés istenét. Perun kievi képe fából készült, a feje ezüstből, szakkálla aranyból való, kezében tűzkövet tartott, előtte az oltáron állandóan égett a tűz, melyet tölgyfa darabokkal tápláltak.. 988-ban Wladimir a képet lófarkra kötötté, meghurcoltatta s a Dnjeperbe dobatta. Az oroszok nép-

Mtében élnek a vizi (vodjanov), az erdei, (ljeshij) és a házi (domovoj) szellemek.

Panteonjuk többi istenei közt sok a kitalált, hamis isten (Flins, Lado, Lel, Jesa), akiket adatok és források híjján buzgó krónikások és mitologusok találtak ki. Ezek közé tartozik a bőlcse Libussa papnő is, kinek alakját Eosmas képzelete alkotta meg.

A szlávok mély vallásossága abban jutott leginkább kifejezésre, hogy minden szándékukban kikérték az istenek tanácsát s áldozatokkal igyekez-

Svantovit szláv isten. Négy feje a négy égtájra vagy a négy évszakra mutat.

tek kedvükben járni. Legkedvesebb jóslási módjuk az volt, mikor a földbe szúrt dárdák közt vezetett ló járásából jóslottak, vagy fapálcikákkal vetettek sorsot. Hadizsákmányaikból egy részt isteneiknek juttattak, a rügeni és az arkonai Svantovit templomban így nagy kincsek halmozódtak össze. Halottkultuszukról és őseik tiszteletéről sem lehet adatok híjján összefüggő képet rajzolni. Halottaikat eltemették vagy megégették. Velük te-

mették szolgáikat, sőt feleségüket is, vagy legalább egy pár pénzdarabot adtak útravalóul nekik s egy kis létrát tettek sírjukba, hogy legyen min felmászniok a szívárványra vagy a tej útra, mert a halottak lelkei ezen a két úton jutottak el a mennyországba. Régen szokásosabb eltakarítási mód volt a halottégetés. Ibn Fadhlán 921-ben szlávok között utaztában tanuja volt egy halothamvasztásnak, mely alkalommal a meghalt férfiú számára feleségül a menyasszonyát is vele égették meg. A koporsót és máglyát csónak vagy hajóformájúra készítették. Ez lehet skandináv hatás, de eredeti szokás is.

Híres ünnepük a morváknál és lengyelek nél szokásos tavaszi marzana, melyről az a hagyomány, hogy a lengyelek megtérésekor (966) az istenszobrok ünnepélyes és tömeges élégetésére emlékeztet. Nőruhába öltözött szalmabábút hordoznak körül s vízbe dobják. Megülték a napjegyenlőség napjait is. ünnepi szokásainak azonban sok idegen, különösen germán elem is keveredett.

Vallásuk fontos része volt a vérbosszú, mit áldozással egybekötött váltággal helyettesítettek a szelídülő erkölcsök, az idegent fiktív rokonként fogadták be maguk közé. Az otthon, a tűzhely, a szokás és a szabadság tisztelete régi vallásuk adataiból világosan kitetszik, a tűzhely körül később sem volt szabad illetlen szónak elhangzania.

A délszlávok néphite, vilahkal, tündérekkel népesít be erdőt, mezőt, a halottak leikeiről azt tartja, hogy azok vámpír formában hazajárnak s az alvókból kiszívják a vért. Régi vallásukról megbízható adataink nem maradtak, a mai néphitből ezeket nem lehet rekonstruálni.

A F I N N E K V A L L Á S A

A finnek kereszteshadjáratokkal való megtérítése (1155 — 1293) ősi pogány vallásuk legtöbb maradványát megsemmisítette.

Régi vallásuk nyomai babonáikban élnek. Egyes fák tövébe még mindig tesznek adományokat. Kövek és sziklák tiszteletének is vannak maradványai: a kincskeresők pénzét keresnek alattuk. Bálványképeikről nem igen tudunk, de hogy ezek sem hiányoztak, az egészen bizonyos. Otthon tisztelt bababálványai is lehettek s hogy halottbabákat készítettek, annak a Kalevala Ilmarinen kovácsról szóló elbeszélése a bizonyssága.

Ilmarinen felesége meghal. Bánatában aranyból kovácsol feleséget magának. Az aranyat megolvastja s mikor kiakarja formálni, először bárány, majd csikó lesz belőle, csak harmadszorra sikerül lány alakká alakítania.

Kos- és bikaáidozataik nyomai ellenben megmaradtak. A venchjärvibeli imaházban a múlt század végén évenként augusztus 27-én még egész csapat kost volt szokás levágni, húsukat ott megfőzték s közös imádság után meg is ették. A lakomában csak férfiaknak volt szabad részvenniök. A nők csak nézhették. A Lagoda tó Mantsinsaari nevű szigetén áldozták a bikákat. Työmpäinen falú temetője volt az áldozóhely. Régen emberáldozatokat is hoztak. Kincskeresők ma is azt tartják, hogy bizonyos kincsekhez fehér kakas, vagy szőke fiú feláldozása után lehet csak hozzájutni. A rokon votjakokkal szemben a legújabb időkben is felmerült a vérvád gyanúja. Rendesen azonban hadifoglyok voltak az áldozatok.

A Kalevala világa.

A finn népvallás világnézete képezi a Kalevala népies dalainak hátterét. A Kalevala a finn népköltés maradványiból alkotott eposz. Gyűjtője és kiformálója Lönnrot Illés „tudós népkölteményt“ csinált a talált hagyományokból, tehát az egész nem lehet a néphit tanujául felhasználni, azonfelül az először 1835-ben, majd 1849-ben végleges formába öntött hagyomány az őshittől meg éppen messze áll, azonban egyes részletei mégis értékes népmítológiai adalékok. Ebben a világban víz habjától, szelek csókjától, kis bogyócskától esnek teherbe a lányok, varázslattal, ráolvasásokkal gyógyítják a betegségeket s mikor Väjnämöjen, a varázsló, egy csuka csontjából hárfát csinál s azt megszólaltatja, „természetnek tündérei, levegőég szép szüzei... holdleány, a szép hajdon, napléány, nemes kisasszony... Ahto is, habok királya... kacsatündér két-egytestvér, marti nádlakó leányok... maga víznek úrasszonya, nádasmellű vízi banya... jönnek elő, hogy hallhassák.“ A Kalevala megőrizte egy részét a régies jellegűnek látszó teremtémondának.

Väjnämöjennek, a híres varázslónak Ilmatár, az ég leánya volt az anyja. Az égi szérűs udvarokon meguníván életét, leereszkedik a tengerré, a tenger habjain ringatódzik s a széltől teherbe esik. Hétszáz éven át hordja méhének terhét, de nem tud szabadulni tőle. Kínában Ukkó-

hoz fohászkodik, mire Ukkó megindítja a világteremtést, hogy legyei» Ilmatárnak magzatát hova szülnie. Kacsa jelenik meg a tenger felett á fészkelni való helyet keres. Ilmatár szíve megesik a kacsán, kiemeli térdét a vízből:

A kecses kacsamadárka
ott repesve, szálldogálva,
észreveszi kék víz tükrén,
Vízasszonya térdit tüstént, —
véli: pástos emelkedő,
gyepesedő kis dombtető.

Csak repesget, csak szálldogál,
a térd före lassan leszáll,
fészkit rajta meg is rakja,
arany tojást tojik abba,
arany tojást hat darabot,
hetediket vasbul valót.
Kotlik, ül tojásit költve,
azt a térd fölött melegengetve,
ül egész nap, másnap is ül,
harmadnap is azonföldön;
már akkor a Vízasszonya,
Vízasszonya, ég leánya
érzi, hőség jön reája,
parázs minden porcikája,
véli, térde lángra lobban,
minden íze olvadóban.

Itt a térdén egyet rándít,
minden tagján egyet rázint;
tojás mind a vízbe szédül,
tenger habjai közé dűl,
cserépekre hull csörögve,
száz darabra zúzik össze.

Ám iszapban helyük nincsen,
nem vesznek a csorbák vízben;
mutatnak a morzsák szépet,
a cserepek csinos képet:
tört tojásnak alsó fele
válik alsó fölfenékké,
tört tojásnak felső fele
a felettünk való éggé,
sárgájának felső fele
fényes nappá fenn az égen,
fehérjének felső fele
a halovány holdtá lészen;
tojáson mi tarka rész volt,
égen csillag lesz belőle,
tojáson mi feketés volt,
lesz belőle ég felhője.

A vízasszony kilenc esztendei úszkálás után hozzáfog a föld teremtéséhez. Kiemelkedik a vízből:

Hol kezét kanyarította,
földfokot szakajt ki ottan,
ahol lába földet ére,
halas vermet vájt helyére;
hol alá-alábukott volt,
oda mélységeket módolt.
Földnek fordult oldaloslag,
alacsony martok ott maradnak,
lába földnek fordultába,
lazacos hely lesz ott utána,
fejjel föld felé jutottan,
kis öblöket alkot ottan.

Úszik el a földtől aztán,
majd megáll a tenger síkján,
a tengerbe sziklát szerze,
zátonyokat szóra szerte,
hajók tönkre tételelül,
hajósok haló helyéül.

Szigetek immár megtérítve,
szírték téve tengerekbe,
rakva, oszlopi az égnek,
földék és terek im készek,
mind a kőlapok beírva,
kirovázva mind a szikla ...“

Élet és fa még nincs a földön. Pellervoynen Szampsza veti be magokkal. Csak isten fája, a tölgy, nem fogamzik meg. A tengerből azonban felszáll Tursász s elveti az első makkot, amiből viszont akkora fa nő, hogy elsötétít a napot és a holdat. Väjnämöjnen kérésére Ilmatár elküldi az emberhüvelyk hosszúságú emberkét, aki fejével felhőig éró óriássá változva három csapással ledönti az óriás fát. A nap sugarai alatt megint kizöldül a világ, a fák ágai között madarak dalolnak. De az árpa még nem nő, mert az megmunkált talajt kíván. Väjnämöjnen neki-lát az erdő irtásának. Egy nyírfát azonban meghagy a madaraknak menedékhelyül. A sas hálából tüzet támaszt, felégeti az irtáson ledöntött fákat, melyek hamvába Väjnämöjnen elveti az árpát...

A 9. ének elmondja a vas születését:

„Tudom én a vas vei ej it,
ősmerem acél eleit,
Levegő az első anya,
víz a vénebb testvér vala,
vas az ifjabb ezek közül,
Tűz a sorban esik közbül.

Amaz Ukko, föalkotó,
égen földön uralmodó,
levegőből vizet választ,
merevit a vízből szárazt,
szegény vaskó meg születlen,
még születlen, készületlen.

Ukko isten mennyégbeli,
monnó markát megdörzsöli,
két tenyerét összetevén,
dörzsöli bal térdfején;
így született szüzek hárma,
természetnök hármul számra,
nemtelen vas nemzőivé,
kék szájúnak szerzőivé.

Lépdelnek a lányok szépen,
járnak a szüzek felhőszélen,
mellükkel, a duzzadóval,
csiklandozó csecsbimbóval,
földre feji mind a tej it,
bugyogtatja bő csecseit,
fej a földre, fej mocsárra,
fej a csöndes vízhatárra.

Tejet az egyik fej, feketét,
lányok között a legnagyobbik,
másika ont fehér tejecskét,
lányok között ki közbül esik,
harmadikból tej piros folyt,
lányok között ki legkisebb volt.

Aki tejet feketét fejt,
puha vas lett abbul, ahelyt,
aki ontott szép fehéret,
abbul *aztán* új acél lett,
akiből pedig piros folyt,
ebből aztán porló-vas volt.“

(Vikár Béla fordítása.)

Régies jellegű a 47. éneknek az az elbeszélése, mely a napnak és a holdnak Északhon úrasszonya által való fogsgábaejtséről szól. Väjnämöjen énekét hallgatni szállnak a földre. Louhi, a fogatlan banya nyírfa hajlatáról, fenyő csúcsáról lefogja mind a kettőt és elzárja egy szikla ölibe. A világ gyászba borul: „Kín az élet, tűz ha nincsen, világ nélkül bajos szörnyen, embereket búra bírja, magát Ukkót megbúsítja“. Ukkó tüzet csihol, a szikra azonban beleesik egy tóba, ahol egy hal elnyeli. Mikor a halat Väjnämöjen és Ilmarinen kifoglák, az sok kárt tesz, de megszelídítik. Ilmarinen új holdat és új napot kovácsol, de azok nem világítanak. Végül kitudja, hogy a nap és a hold hol vannak, mire fegyvert készít, hogy Északhon asszonyát a foglyok kieresztésére kényszerítse. Az a késszülödéstől megrettenve, kiereszti őket a sziklából.

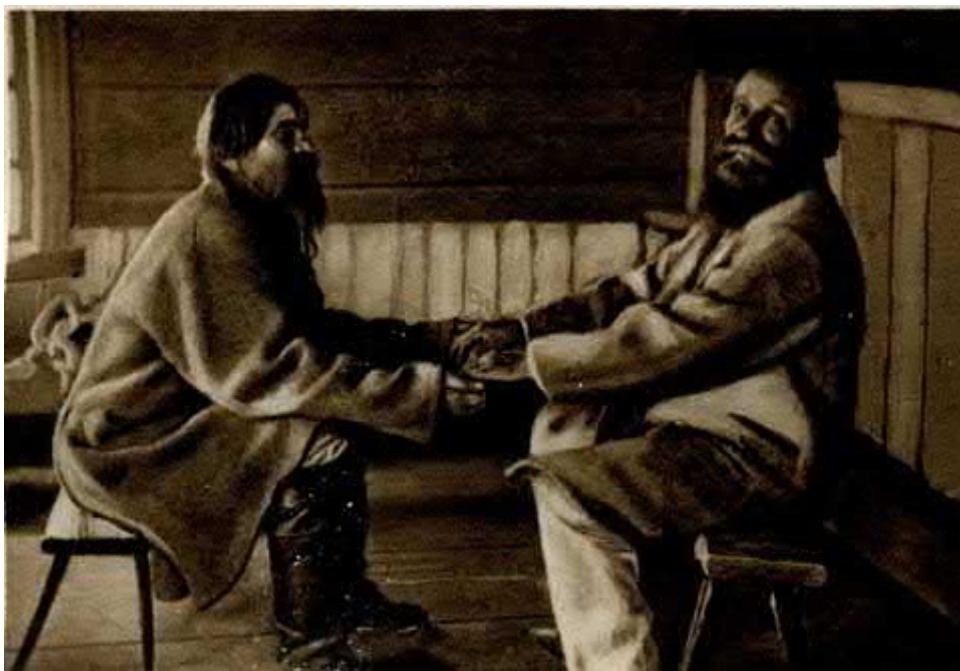
Ukkó és a kisebb istenek.

Ennek a világnak Ukkó, az öreg apó, a főistene. Ilmarinentől függött az időjárás és a termés, Pellervo, aki a saját anyját vete el feleségül, szintén a vegetáció istene. Az égi és felsőbb rendű istenek (jumala) mellett az alacsonyabbrendű szellemek közül Liékkó a lidércfény, erdőben eltemetett gyermek lelke, Hiisi hasonlóképp erdőben csatangoló halott lélek. Nagy tiszteletben részesült Tapio, az erdő aggja, a föld gazdája, a vadon királya, akit vén embernek ábrázoltak famohából készült ködmönben, magas kalappal, mely tűlevelű fák koronájára emlékezett. A hegyeknek és vizeknek is vannak szellemeik, ilyen az az Ilmatár, aki a leghíresebb varázslót szülte. A ház szellege annak a lelke, aki a házban először gyújtott tűzet, vagy aki először halt meg. Ha megjelenik, az rendesen halált jelent, különben azonban a ház lakóit nem bántja. Aki házat épít, annak a maanhaltija szellemtől kell engedélyt kérnie.

A finn istenek világára erős befolyást gyakorolt a germán és az orosz vallás. Istenei ezek jellegét öltötték magukra s eredeti vonásaiak nagyon elhalványultak. Ugyanez áll más vallásos szokásaiakra, temetési szertartásaiakra is.

Hazajáró lelek.

A svédországi finnek nagyon féltek a hazajáró lelekktől. Azért ōsterbottenben a halottat a koporsóban hasrafektetve temették el, hogy ne tudjon felkelni és hazajární. Munsalában a nagy lábaujjait kötözték össze. A vöraiak az iszákos embereket pálinkával is ellátták, hogy az ital után való vágyakozás miatt ne kelljen az élőket kísérteniök. Ōsterbottenben arra is ügyeltek, hogy a dugót a szesz ki ne vesse, azért az üveget a szájával lefelé helyezték el a koporsóban. S hogy még jobban biztosítva legyenek, még pénzt is tettek a sírra: Nesze, itt van pénz is, hogyha többet akarsz inni!... Smalandban, a Kristdala Socken egyházkerületben az volt a szokás, hogy a holttestre adott harisnyákat vagy a lábat kötözték össze. Azt is megették, hogy háromszoros hálóból csavarva temették el. Ha vissza akart volna jönni, előbb minden szemet külön ki kellett volna bogoznia!... A halottat nem fejjel, hanem lábbal viszik ki a temetőbe. Ha csak lehetett,

Kalevala-énekesek. Szemben ülnek egymással s kezüket fogva hol előre, hol hátra recitálják a Kalevala verseit.

Finn jövendőmondó. A jövendőmondás úgy történik, hogy egy rostára néhány darabka kenyeret és egy darabka szenet dobnak. A jós a rosta fölött kezében kis ingát tartva azt mozgásba hozza. Ha az inga a kenyérdarabok között jár, a kérdező kívánsága beteljesedik, ha a szén felé leng, nem teljesedik be.

a halottal vízen át is mentek a temetőbe, mert az volt a hitük, hogy a vízen keresztül elveszti az utat és többé vissza nem talál.

Gondos kutatások számos néphagyományt és szokást hoztak felszínre, melyek pogány jellege valószínű s melyek a keresztesháborúk után is sokáig éltek. Hétszáz esztendő után azonban a régi finn vallás folyama nagyon vékony erecskévé lett. Az újauu idők romantikusai sokat tettek a régi hagyományok feltámasztására. De még így is nagyon töredékes kép .az, amit a régi finn vallásról magunknak alkothatunk. Valaha dúsabb, virágosabb mező volt a hitregéinek a világa. A Kalevala és a Kanteletar e gazdagság tanúi. Az idők múlása azonban elmohosította e dús mezőket. A régi virágok legtöbb fája kipusztult róla.

A Z É S Z T E K V A L L Á S A

mely az ural-altáji népekével több jellegzetes pontban találkozik, amelynek maradványai még két századdal ezelőtt is éltek s amelynek erejét csak a herrnhutiak intenzív munkája tudta megtörni, halott kultusszal és szellemekben való hittel összekapcsolt természetistenítés volt. Az észtek keleti és északi rokonaikhoz hasonlóan nem építettek templomokat, hanem szabad ég alatt, berkekben tisztelték isteneiket Sass, vonnui pap 1787-ben vágta ki az utolsó fáját, istenképeik köböl vagy fából faragottak. Áldozataik egy része véres volt, más része vörteken, igen kifejlett varázslatuk van. Vallásuk fő vonzóerejét az a költői képzelet teszi, mely megeleveníti s szellemekkel népesíti be az egész természetet. Ez a képzelet nem csak az ősidők hagyományaiból táplálkozik, hanem a történeti időkben is teremt. Így pL mitologizálja a keresztény téritőket is, sőt tudományos mitológiája finn és egyéb regealakok felvételével még a múlt században is tetemesen bővül.

Az észtek a Kr. u. 4. században vándorolhattak be mai lakóhelyeikre a lettekkel együtt. Törzsfönökeik alatt, faluközösségekben éltek, a lettek inkább tanyákon szétszóródva telepedtek le. Főfoglalkozásuk a földművelés volt. ősvallásukat az 1060 óta terjedő keresztenység szorította háttérbe. Dán hittérítők 1060-ban építik az első templomot. De már rigai Albert, a harmadik püspök (1199 — 1229), aki a régebben Liflandnak nevezett országot Mária országának akarta megtartani, csak úgy tudott megállni, hogy a térités eredményeinek a megvédelmezésére megalapította a kardos testvérek lovagrendjét, akik testőrségét és hadsereget képezték. A katolikus térités előtt való külső meghódolás burka alatt az őspogányság igen eleven maradt. 1534-ben a Novgorod körül lakó csúdoknak még varázslópapjuk van, 1644-ben Mrvasteban Vihtla nevű áldozópap még ököráldozatot mutatott be, a 16. században az országban számos varázslót megégették. Paideban 1615-ben egyszerre kilencet. A pogány vallás hősei és szellemei a mártírokkal és a szentekkel azonosulva élnek tovább. Ezt a helyzetet még a protestáns vallás felvételle sem változtatta meg, a hitregék, babonák a 16—17. században is a néphit fontos alkotórészeit képezik. A 18. században meggyökeresedett herrnhuti misszió azonban oly gyökeres evangélizáló munkát végez, hogy ettől kezdve rohamosan halványulnak a régi vallás képzetei, úgy hogy a későn ébredő tudomány gyűjtő munkája, — melynek eredményeit legújabban M. J. Eisen dorpati egy. tanár foglalta össze észt mitológiájában, — a régi hitvilágot már csak töredékesen tudta rekonstruálni.

A bölcs noid.

Az észt vallás oszlopa éppúgy a sámán, mint a többi rokon népekéiben. A neve nőid, ami bölcszet jelent. A nőid közvetít az ember és az istenek között, közli az istenek akaratát, jósol és vezeti az áldozást. A noid hatalma a halálon kívül kiterjed igen sok természeti erőre. Ha akar, esőt csinál, a szél, a fellegek és a nap engedelmeskednek akaratának, növelheti

a föld termékenységét, eltávoztatja a betegségeket, felidézi a halottak szelleméit, feltárja az elásott kincseket. A noid ezt a korlátlan képességet soha rosszra nem használja. Annál inkább megteszik ezt a varázslók, akik betegségeket okoznak, embert és állatokat ölnek vagy legalább is: elveszik a tehenek tejét, békákkal szopatják meg a teheneket, megfordítják a füvet, hogy az nem fölfelé, hanem a földbe benő, embereket farkasokká, fákká vagy kövekké változtatnak, vihart támasztanak, városokat elsüllyesztenek. Napjuk a csütörtök. Ezenfelül különösen a karácsonyt, újévet és János-napot megelőző szombaton okoznak sok kellemetlenséget. Ilyenkor gyűléseket is tartanak fejedelmük, az ördög elnöklete alatt. A varázslóknak elsősorban azokon van hatalmuk, akik vérükből néhány cseppet átengednek nekik. A nőid szembeszáll a varázslókkal is és megtöri a varázsukat. Önkívületi állapotba esik, tetszhalakként fekszik, lelke azonban messze jár a szellemek országában, vagy másutt, ahol dolga van s dolga végeztével megint visszatér a testbe. A noidnak is vannak hatalmas formulái. A noidok megfejtik az álmokat és sorsvetéssel kérdik meg az isteneiket. A dorpattiak 1223-ban elfogták Hartwig papot és felakarták áldozni. Szerencsére előbb sorsvetéssel megkérdeztették isteneiket, hogy mit kívánnak inkább: egy kövér papot vagy egy kövér ökröt. A sors a kövér ökörre esett. Azt mingyárt meg is áldozták, Hartwig pedig egy seb árán megmenekült. Előbb vízből jósoltak, amit addig ráztak, míg buborékok nem képződtek a felszínén, később a vizet pálinkával helyettesítették s ezen ismerték fel a tolvajt. Még később a kártyavetés is bevonult eszközeik közé.

A pap lesz az ördög.

Ez a leírás már mutatja, hogy a nép szájáról gyűjtött vallástörténeti adatok kereszteny hatás alatt színeződtek. Az észt mitológiába bevonuló ördög a kereszteny vallás ördöge. A régi és az új hit között folyó élet-halál-harcra azonban jellemzően rávilágít ez a tény, hogy az észtek az ördögöt a kereszteny papról kuratnak nevezik. Kurat a lelkipásztorkodással foglalkozó katolikus lelkész, aki a pogány hit ellen folytatott küzdelem élén áll. A bosszút lihegő pogány szóhasználat a név igazi jelentését a fejetetejére állítja s a lelek gondozójának nevét a lelek megejtőjére, a kísértőre, a sátánra ruházza át. Ez a hadi állapot és gyűlölet nemcsak ebben az egy szóban tükrözödik vissza. Az észt nyelv a latin sanctusból (szent) is sántot csinált, ami koldust, vagy testi fogyatkozásban szenvedő embert jelent, a barátot jelentő monachus, Mönch szóból pedig muuk lett, ami egyenesen rablót jelent. Biblikus hatás az is, hogy az ördög feleségét Pabiloonának hívják, amiben János jelenéseinek Babilonja, a világringyó vonul be a későbbi népmítologiába.

Az ördög a népmítologiában rendkívül nagy szerepet játszik, úgy hogy ezen az alapon az észt vallást dualisztikusnak, sőt ördögvallásnak is mondta.

A régi észt vallás számos rosszindulatú szellemet ismert, az ördög képét azonban határozottan középkori hatás alatt alakította ki. A jó és rossz az észt hitregékben nem állnak élesen elkülönítve és megtastesülve egymással szemben. Az észt hitregék magasabb lényei nem a tiszta jóság, vagy a csupa gonoszság megtastesülései, hanem a tiszteletreméltónak, jó-nak és félelmesnek oly keverékei, akiket az óvatos ember a maga oldalára tud állítani.

Isteneik neve általában jumala. Jumala nem egyéni név, hanem gyűjtőfogalom. Vannak földi-, házi-, istálló-, vizi- és szélistenek, akik közül csak igen kevesen válnak konkrét alakokká. Az istenek számát az észtek

lehetőleg szaporították. Miután az istenek jók, javakat osztogatnak, a rájuk szorulókat megsegítik, minél több istenre van a szegény embernek, annál jobb. Ezzel az okoskodással barátkoztak meg az észtek az orosz nép isteneivel s vették át őket. Hasonlókép kerültek keresztny szentek is a pogány észt Pantheonba. Péter halisten, Laurits tűzisten, Jüri(szent György) lóisten, Tonn (Tamás) disznóisten, Kadri (Katalin) a nyáj istene. Istenként tisztelek nevezetes fákat és köveket is (kivimai = kivijumal = kőisten), melyeket később racionalizálva kővé vált istenembereknek tartottak.

Az istenegyénekké kialakult jumalák közül nevezetesebbek:

Az észt főisten Taara, kinek nevét nem a germán Thor-ral kell összefüggésbe hozni, hanem nyilvánvalóan a vogul Tarom és a csuvasz Tora névvel azonos. Az észtek az ő nevével mentek harcba, harckiáltásuk Taara avita: Taara segíts! Az égben lakik, a világ teremtője, a hadak istene, kinek fegyverei villám és mennykő, de megfordul a földön is s az áldozó berkekben neki mutatják be a lóaldozatot. Szent napja a csütörtök, melyet a nép különösen nyáron szent berkeiben töltött. Az áldozás után népmulatság volt. Pühalepában a lakosság meztelenül áldozott, áldozás közijén a férfiak késre kaptak és megvérezték egymást. A kicsorduló vért is istennek tetsző álodzatnak tekintetek. A hiieseljai berekben ugyanígy cselekedtek az asszonyok is.

Földi szerencsét, bő termést, állataik szaporodását a régi észtek Met-siktől várták. Metsik, az erdők istene, a termékenység adója. Különös tulajdonsága, hogy nemet változtatja. Egyik évben férfi formában ábrázolják, mint az erdők atyját, a másik évben asszonynak formálták. Képet erdőben, fákon helyezték el, vagy a földek szélén állították fel. Még a 17. században is szokás volt a Metsiket ábrázoló szalmabábuk elkészítése, amelyet ünnepélyes menetben vittek ki és helyeztek el a faluhoz legközelebb eső fára azzal a rendeltetéssel, hogy a csordát ragadozóktól megóvja és őrködjék a vetések felett.

Peko tisztelete.

Setumaában Metsik helyét Peko foglalja el. A földből született, azért tetézi áldással a földet s ezenfélűl az állatokat is megoltalmazza. Peko képét viaszból szokták kiformálni, még pedig hároméves gyermek-nagyságúra. Képe ezért sem lehet meg minden házban. Többen állnak össze, hogy elkészíték s évenként változtatja lakóhelyét. Tavasszal vetés idején és összel aratás után ülték ünnepét, melyen csak férfiaknak volt szabad résztvenniük. Nők más alkalommal is csak férfiruhába öltözve lehettek jelen. A múlt században még megülték az október 1-i Peko ünnepét, persze titokban, ezért az teljesen misztérium-jellegű lett. Éjjel gyűlték össze tisztelői, rejtek helyéről őröket kiállítva, lepedőbe burkolva hozta elő Peko papja (Peko papp). A gondosan lefűggönyzött szobában Pekot leültették, a résztvevők Pekonak hátat fordítva ültekl le és eszegettek a magukkal hozott tarisznyából, a vacsora után körbe állva énekelve kérték Pekot: „Peko, mi istenünk, oltalmazd nyájainkat, vigyázz a lovainakra és védd meg vetéseinket a jégveréstől.“ Azzal a férfiak kimentek az udvarra s lármázva hancúroztak és birkóztak. A verekedés első vérre ment, de szándékosan nem volt szabad sebet ejteni egymáson. Aki először megsebesült, ez lett a következő évre Peko papja. Az ünnepen résztvevők egy-egy darab kenyeret vitték magukkal s eltették. Mikor tavasszal a marhákat a pásztor kihajtotta a mezőre, ezt a darab kenyeret odaadták, hogy annak morzsáival etesse meg az állatokat: ez biztosítja számukra Peko oltalmát és áldását. Pekot tavasszal kivitték a vetést megáldani. Képet azonban csak árnyas, bokros

helyen volt szabad elhelyezni; ezekre a helyekre akkor is vittek pénzből, gabonából, sóból és lenből való áldozatot, mikor Peko képe már hazakerült.

Taara, Metsik és Peko azok az istenek, akiket leggyakrabban szoktak volt ábrázolni.

A régi észt istenek közé tartozik Uku (Ukkó) is, aki a mennyei isten volt. Ha dörgött és villámlott, Uku nyugtalankodott, harsogott és csattogott az égben. Az észtek már nem sokat tudnak róla. Ukunak sok helyen edénye volt, amelybe belerakták a neki szánt áldozatokat. Ez az edény, mely más-honnan Ukkó poharaként ismeretes, nem éppen pohár volt, hanem forgácsokból és nyírfaháncsból készült négysszögletű doboz. Uku tavaszi ünnepén a dobozt kivitték az áldozóberekbe s ott áldoztak Ukunak. Lehet, hogy ott ilyenkor megégették a benne évközben összegyűlt áldozatokat. Uku poharáról finn forrásból 1551-ből maradt a következő hagyomány: „Tavaszi vetéa után ittak Uku egészségére. Ehhez az Uku poharat használták. Ebből asszonyok, leányok lerészegedtek, sok gyalázatosságot műveltek. Ha Uku feleségével, Raunival veszekedett, Uku nagy esőt adott, amitől bő termés lett.”

A halottak világa.

Az alvilág fejedelmének két neve is van: Mana az ismertebb, a másik Tooni. A Mana név a maanalla, manala rövidítése s egyszerűen azt jelenti: a föld alatt. Föld alatt van a halottak országa, benne a halottak Man fiai, lányai, menyei és vejeiként élnek és jóindulatú szellemeknek képzelik őket. Tooni a halál és a halottak királya. Az észtek keveset tudnak róla. A finn hitregében országa Toonela a földalatt terül el. Az útja kilenc és fél tengeren át vezet. Szomorú hely. Erdei és vizei feketék, földje csak tövist terem, ő maga kelletlen háromujjú, öreg ember. Az országába érkezőket csúnya felesége férgekből és békákból készült lakomával várja.

A néphitben keresztny hatás alatt az alvilág pokollá változott. A pokol nevét (porgu) Perkuno litván tűzisten nevéből alkották, aki a villám istene volt s képei előtt örök tűz égett. A tüzéről nevezetes pokol ezen a réven jutott máshonnan kölcsönzött nevéhez.

A halottak és az élők között való viszony élénk kölcsönhatás. A halottak visszajárnak, megnyomoríthatják vagy szerencsékké tehetik az élőket, azért tiszteletük a nép vallásának fontos része. Régen az észtek nagy halmokba temetkeztek. (Kääbas vagy Kaim.) Ezek iránt való előszeretetüket sokáig megőrizték. A mihklii egyház területén 1694-ben 13 kaim volt, ahova temetkeztek. A kaim halottainak a lelkei kijártak. A kaimnak magának is volt lelke, volt leánya is. A kaimba való temetkezés szokását csak a 18-század szigorú büntetései irtották ki.

A halottak és az élők között való viszony élénk kölcsönhatás. A halottak meg volt az a szokás, hogy keresztalakú jelet faragtak a temetőből haza-vezető úton valamelyik fába; ettől a halott nem mert visszajárni, a halottaknak szánt ajándékokat, különösen szalagokat szintén fákra aggatták. Az év végére vagy húsvétra eső halottak napján, vagy napjain minden jóval igyekeztek megvendégleni a halottak szellemait.

Hősök.

Az észt mitológiában és néphitben a közönséges halottak sorából messze kimagaslanak a hősök, akiknek alakja óriássá nő, egyesek félis-tenekké lesznek, másokról azt regélik, hogy nappá, holddá és csillagokká változtak. Ilyen hősök és óriások Kalev, Kalevipoeg és a felesége, Toll, Pirit és Leiger. Kalev a hitrege nagyerejű kovácmestere, kinek fiáról Kul-

lervóról és hősi tetteiről a finnek sokkal többet tudnak, mint az észtek. Kreutzwald Kalevipoeg-éposza műköltemény, mely netn alapulhat igazi hagyományokon, mert a Kalevről és társairól szóló hagyományok már olyan töredékesek, hogy azokból összefüggő egészet alkotni nem lehet. Ez a mű már az újabb időkre jellemző tudós összefoglalás és valláskeverés alkotása, melynek az észt vallás több kölcsönzést köszönhet. Így ültették át a rokon finnek mondáival azok egyes alakjait is, akik addig az észt nép körében és hagyományaiban teljesen ismeretlenek voltak. Így honosodott meg 1841 óta Vanemuine, Ilmarine, Lämmeküne neve és hitregéje.

Szent István koronagyűjtője. A brevi Képes Krónika magyarázott képe.

A M A G Y A R V A L L Á S

Messze keletről jött, Európa közepén vetette meg lábat a harcos magyar nép s ezer esztendőn át állta a Kárpátok-övezte földön az idők viharait, új honában a kereszteny vallásra bízta lelkét. A sok száz esztendő, ami elmúlt, még akkor is elhomályosította volna régi pogánysága képét, hogyha soha király és püspök nem üldözött volna a pogány gonoszságot, a régi babonát, őshazájában pedig hitének nyoma se maradt. Elpusztították a századok, előntötte a tatár vízözön, eltemette az új vallások valamelyike: az iszlám vagy a keresztenység.

Katasztrófájának, végpusztulásának az utolsó jelenetei azok, amelyeket ismerünk, amelyek szemünk előtt játszódnak le. Azontúl csak fejfái maradtak fenn régi királyi törvénykönyvekben, amelyek eltiltották a régi módon való áldozást, feldulatták az oltárokat, összetörették a bálványokat.

A térités.

Ez a meglehetős gyorsan lefolyó folyamat Géza fejedelem (971—997.) uralkodásával lesz kárhozatossá a régi vallásra nézve. Szláv és német papok honosodnak meg udvarában s járják a pusztákat. Az első kereszteny gyülekezetek magva a rablókalandozások alatt szerzett kereszteny rabszolgákból került ki. Legbuszgóból téritő a fejedelem volt, aki hatalmi kérdéssé tette a keresztenység elfogadását alattvalóira nézve s azt, aki szépszerivel nem hajlott téritő szavára, megfenyegette, ha pedig a fenyegetés nem volt elég, erőszakkal verte le s tiporta el szent-ségtörő szertartásait. Géza keze vértől csepegett a szent munkában, azért érdemeit az egyház méltóképpen nem méltathatta. Helyette fiát, a munka rokonsszenvesebb részét elvégző szent Istvánt ünnepelte a keresztenység uralma nagy alapítójaként.

Szent István se téríthetett pusztán az igazság erejével. Királyi hatalmát is latba vetette s hozzá kellett nyúlnia kardjához is. A tetterős, fanatikus és mohó keresztenység ellen mingyárt uralkodása kezdetén összefogott a sűrűvérű, lassú, vallási fanatizmustól addig mentes pogányság s Koppány lázadása volt István trónralépéseként első eseménye. Somogy vidékén lángolt föl az elégedetlenség tüze, Koppány, a tar Zerind fia volt a vezére, Veszprém, a király városa volt a cél, azt akarták a lázadók megvenni. István szembeszállt velük. Idegen vitézek tanácsa és segítsége támogatta a királyt a véres testvérharcban, melynek az lett a vége, hogy a király hadai Koppány sereget leverték. Koppány elesett. Testét Szent István négy felé vágatta. Egyik darabját Veszprém kapujára tűzték, másik darabját Györbe, a harmadikat Esztergomba, a negyediket pedig a távoli Erdélybe küldték. Somogy ettől kezdve az egyháznak fizette a tizedet, a királyban pedig meggyökeresedett a hit, hogy az új rend ellen lázadó magyarokkal szemben két biztos szövetséges van: a német jövevények és az egyház. El is halmozta mindenkitől minden jóval.

A lázadó Koppányt Szent István király lefejezteti. A bécsi Képes Krónika miniatűrje — nagyítva.

Az általa alapított püspökségek hatalmas birtokokat kaptak, ellen-szolgáltatásul viszont a király segítségére tartoztak lenni. De gondosko-dott az egyházi rendszer teljes kiépítéséről is. minden tíz falu tartozott templomot építeni, azt két házzal, ugyanannyi cseléddel, továbbá lóval, kabalával (kanca), hat ökörrel és harmincnégy darab apró barommal tar-

tozott „megajándékozni“, a miseruhákat a király adta, könyvekről a püspök tartozott gondoskodni.

A papok meg az ispánok a falusi bírák útján kötelezték a népet, hogy vasárnap minden ember, nagyja és apraja, fér fia s asszonya, mind templomba menjen — kivéve azokat, a tűzhelyetőrök. Elrendelte, hogy kántorböjtön vagy pénteken húst evők egy héting bezárva böjtöljenek, hogy aki annyira megátalkodnék, hogy a pap intésére se akarná meggyónni bűneit, feküdjék sírjába minden egyházi szolgálat és alamizsna nélkül, mint hitetlen. Büntető gondviselése azokra is kiterjedt, akik a misemondás ideje alatt illetlenül viselkedtek: az öregebbeket dorgálás után szégyennel kiüzette a templomból, a fiatalabbakat és a közrendüket pedig mindenek szeme láttára a templom pitvarába kötötték ki s megostoroztatásukat rendelte el. A régi vallás javasait és bölcse asszonyait, mint ördöngösöket és bűbájokat a papok kezére adta, azokra bízván, hogy előbb böjttel meg ostorral „igazításak“ meg őket, annak utána a templom kulcsával keresztfeliratot békelyeg süttessék a mellükre, homlokukra és a válluk közé, harmad ízben pedig adják őket bíráik kezébe (akik aztán később tűzhalállal büntették őket).

Atyához hasonlóan a király maga is igyekezett különösen az előkelőket megtéríteni. Rábeszéléssel kezdte, de ezzel a pogányság nyakas hívenél, például Thonuzóbánál is kudarcot vallott.

Akkor Thonuzoba hitben gyenge lévén
nem akara lenni keresztyénné,
harem nejével együtt élve
temettetett az obádi révbé,
nehogy keresztelve maga s neje
a Krisztussal örökké élne.

Az erdélyi vajdát, Gyulát és két fiát, Baját és Vajnát erőszakkal kényeszerítette kereszteny hitre. Hatalma oly nagy, az ellenszegülés oly kilátásban volt, hogy uralkodása alatt a pogányság alig mert megmozdulni, halála után azonban megint fellángolt a lázadás tüze.

Pogány lázadások.

Ennek a lázadásnak az élén az erőszakkal megtérített Baja és Bajna állottak. A készülő lázadásról Aba Péter jókor hírt vett, Baját és Bajnát elfogatta s felakasztatta, másoknak a szemét tolatta ki. A lázadók egy része Szár László fiai által akarta megdöntetni a királyi hatalmat (1046). Endre és Levente seregében gyűlt össze az elégedetlen pogány nép, mely közül Vatha borsodmegyei föember vált ki. A bősz lázadó sereg minden papot és idegent felkoncolt, akit csak kézre kaphatott. De nem kímélte az új hit híveit sem. A lázadó tömeg főképp a tizedbehajtókat igyekezett kezébe keríteni. Egy éjjel a Garam és Nyitra között tartózkodó királyi táborba is bevágtatott három vakmerő lovas s ott harsány hangon kikiáltá, hogy isten, Endre és Levente parancsára meg kell ölni minden püspököt, papot, dézsmaszedőt; megszűnik minden adó, helyreáll a régi hit és veszsen Péter németestűl, olaszostul, emlékestűl minden örökké. Péter menekült. Közben a felkelő sereg a pesti révnél megölte Gellért csanádi püspököt, társát, Bedőt pedig kövekkel ütötte agyon. Beszteréd és Benetha püspököknek sikerült a budai lázadók kezéből megmenekülniük, hogy a pestiek kezébe kerüljenek. Beszterédet úgy megsebesítették, hogy harmadnapra meghalt, Benethát sikerült Endrének kimentenie. A király azonban nem tudott elmenekülni. Az ország határain a felkelők álltak őrt, Péternek Monsból Székesfehérvárra kellett visszatérnie. A Székesfehérvárhoz közel eső Zámor faluban nyomták el a királyt. Mindenféle módon való bántál-

mazás után kiszúrták a szemét, amibe aztán szörnyű fájdalmában rövid idő alatt belehalt.

De Endre nem váltotta valóra a régi hit híveinek a reménységeit.

Öccse, Levente, pogány lett s pogány módra temették el, Endre azonban öccse halála után mindenkit visszaparancsolt a keresztenységre. Csak

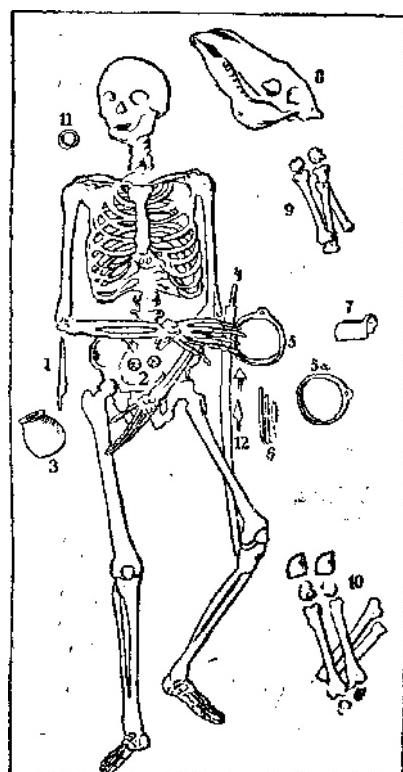
Vatha fia, János ragaszkodott törhetetlenül az ős valláshoz. Búbjárosokat, varázslókat, jövendőmondókat gyűjtött udvarába, miért a keresztenyek még utódait is kiközösítették s a Vatha és János vérségéből származókkal való összszehásodást eltiltották. Endre is szent István nyomdokaiba lépett: megbocsátt az idegeneknek s kegyeibe fogadta őket s gazdag adományokkal kapcsolta magához az egyházat.

Utóda I. Béla alatt 1061-ben még egyszer feltámadt a pogányság. A király maga adott a lázadásra alkalmat, mikor Székesfehérvárra királyi tanácsot hívott össze, amelyen minden faluból két-két értelmesebb előljárónak kellett megjelennie. Az összesereglett népnek a közvéleménye erősen a pogányság felé hajlott, csupa pogány előljárót választott s követeket küldött a királyhoz, hogy az engedje meg a népnek a pogány vallásra való visszatérést s azt, hogy a püspököket megkövezzék, a papok belét kitiporják, minden egyházi embert megfajsanak, a dézsmaszedőket felakasszák, a templomokat elpusztítsák, a harangokat összetörjék. Béla megdöbbent, de nem engedett, hanem ravaszul három napot kért meggondolásra. Ez alatt az idő alatt összegyűjté vítezeit s azokkal harmadnapon rárontott a fegyvertelenül gyűlésező népre, melyet kegyetlenül szétveretett. Hatalmát Jánossal is érezte, kinek Rasdi nevű varázslóját elfogatta, bezártta s annyira éheztette, hogy az a húst rágta le lábairól.

A baskírok felkeresése.

Béla	alatt	volt	az	utolsó	pogány
lázadás.	Ettől	kezdve	a	keresztenység	

hatalma egyre szilárdabb lett, úgy hogy 1235 körül az a romantikus gondolat is megszülethetett néhány dominikánus szerzetes fejében, hogy felkeresi Nagymagyarországot, a magyarok ősi hazáját, az ott maradt magyarokat is kereszteny hitre téri s egyesíti a magyarság két szétágazó ágát. Julián szerzetes fel is találja őket. Azt beszéli róluk, hogy még pogányok voltak. Istenet nem ismertek, de bálványai se voltak. Földet nem műveltek, lóhúsból s más eféléből éltek, kancatejet és vérét ittak, de lóban és fegyverben bővelkedtek és igen vitézek voltak a háborúban. (Ez a tu-

Előkelő lovas magyar sírja a honfoglalás korából. Eltemették vele a kardját, kését, néhány nyílhegyét, a lova fejét s néhány csontját, a ló szerszámának néhány darabját, egy kis iros bögrét. A halottkultusz már nem egészen a régi keleti, mikor az ilyen hősöket feleségükkel, egész lovakkal s néhány szolgájukkal együtt temették el.

dósítás talán nem egészen fedi a tényeket, mert más adatok azt bizonyítják, hogy ebben az időben a baskírok már felvették az iszlámot. Van azonban egy 920 tájáról való adatunk, mely arról tudósít, hogy a baskírok «kkor még egyéb török-tatár faj rokonaiknál ismeretes sámán vallásukat követték. Tisztelték a természetben és az egyes elemekben lakozó jó és rossz szellemeket s a sámán vallásra jellemző régiós világfelfogás szerint ők is a legmagasabb égbe helyezték a legerősebb jó szellemet, akit a többiek urának tartottak. Ibn Fozlán arab írótól származik a következő tudósítás: Vannak közöttük olyanok, akik tizenkét isteni lényben hisznek, u. m. a tél, nyár, eső, szél, fák, emberek, barmok, víz, éjjel, nappal, halál, «let és föld istenében. Az égben lakozó istent pedig mindeneknél feljebb-valónak tartják, azonban azon nézetben vannak felőle, hogy velők tanácskozik s közös megállapodás szerint teszen, úgy hogy egyik a másik cselekedetét mindenkor helyesli és helyben hagyja.)

Mikor másodszor megy hozzájuk (1237), a tatár áradat már előntötte a, baskír népet, a magyarok testvéreit s Julián Batu tatár kán levelét íhozza haza, melyben a királyt meghódolásra szólítja fel.

Milyen volt a pogány magyar vallás?

Ezek a történeti jelenetek bizonyosai az ösmagyar vallás szervezetlenségének, szívósabb ellenállásra való képtelenségének, de semmi adatot nem szolgáltatnak arra, hogy milyen volt ez a vallás? A papság fektelen gyűlölete semmiesetre sem lehetett e vallás lényege, ami pedig a lázadások legszembeszökőbb jellemvonása.

Ahhoz, hogy a vallás fontosabb tanait megismérjük, békésebb emlékeit kellene bírnunk, ezeket azonban a keresztenység gondosan megsemmisítette. Csak a kalandozó magyarság idejéből van még egy történeti adatunk, mely a pogány magyarok idejében a keresztenység ellen lázadóknál valamivel közönyösebbeknek mutatja. A sanktgalleni kaland alkalmával 926-ban benn jártak a kolostorban, abban minden felkutattak, szent Gallus oltárához hozzá se nyúltak, a templomban öket csendre intő, féleszű Heribald nevű barátot figyelmezettetéseiért egypárszor nyakonteremtették, különben azonban nevettek a bolondságán. Két bajtársuk beleveszett abba a vakmerő vállalkozásukba, hogy le akarta szedni a templom tetejéről az aranyozott kakast. Az egyik a kakas piszkálhatása közben zuhant le, a másik a toronyból le akart csúnyítani, de nagyon kihajolt, kibukott és agyonütötte magát. Holttestüket a templom kapujában égették el. Olyan máglyát raktak, hogy lángjai a templom boltozataig felcsaptak, de a templomban kárt nem tettek. Néhány kóborló ráakadt Viborada apáca hajlékára, melybe az befalaztatta magát s minden össze egy kis nyíláson át érintkezett a külvilággal. Felülről behatoltak a házikóba s a foenne imádkozva talált Viboradát agyba-főbe verték, úgy hogy az másnapra meg is halt. Heribald azonban holta napjáig megemlegette a magyarokat, akik bántották ulyan, de bort is adtak neki s jól is lakatták.

A krónikások a régi magyar vallás jellemzőiül felsorolják a vérszerződést, a nagy áldomásokat, a lóhúsevest, a csimbókokba font hajat. A keletiek tűzimádóknak mondják őket, de adataik oly hiányosak, hogy istennevöket nem ismerjük s szertartásairól egyetlenegy bővebb leírás sem maradt.

A régi vallás újabb kutatói ezeket a felette hiányos adatokat ma élő néphagyományokkal és népszokásokkal próbálják kiegészíteni, azonban biztos sikерrel ez a módszer nem kecsegett. Majdnem ezer esztendőt nehéz, ha nem teljes lehetetlen oly néphagyományokkal áthidalni, amelyek ezen

az ezer esztendőn át állandóan kereszteny hatás alatt állottak s amelyek talán eredetileg sem voltak magyarok, hanem valamely más, itt talált népé lehettek.

A nyelvtudomány nyelvünk emlékeiben, különösen helységneveinkben talál itt-ott utalást a pogánykorra. Áldozókő, Bálványkő, Oltárkő, sok fára végződő helynév (Boldogasszonyfa, Bodorfa, Egyházfa), Tűzhalom, Áldomásfő, Papkő, Pogányvár és hasonlók mutathatnak az ősi kultusz nyomaira s egy-egy vallásos fogalmat jelölő szavunkból lehet valamit kiolvasni, ami a dolog természeténél nem lehet több, mint a szó származásának vagy eredetének és rokonságának a kimutatása, vagyis vallásos hatásokra való utalás, minek az alapján bizonyos, hogy a régi magyar élet erősen szláv hatás alatt állott. (Tőlük vettük át például a: király, nádor, vajda, tárnok, pohárnok, ispán, megye, kasza, szántó, rozs, gabona, kalász, szalma, abrak, asztag, petrence, iga, járom, borona, gereben, vagy az épületrészek elnevezéseit: pitvar, oszlop, garádics, konyha, kémény, ajtó, ablak, eszterhaj, pince, kereszt, kereszteny, pogány, keresztelés, bérmlálás, szent, oltár, karácsony, malaszt stb. szavakat.) Mindez azonban csak töredék, amit egéssé összerakni soha nem lehet.

Ilyen töredékszámba mehetnek azok a mesékből, babonákból, népies szólásokból, pásztorok csillagismeretből kihámozott adatok, melyekből arra következtetnek, hogy ősvallásunk a természetet szellemekkel, tündérekkel, manókkal, lidércekkel, kisasszonyokkal és szépasszonyokkal népe-sítette be, vagy hogy halottaikat kalandozásaiak alkalmával megégették, rendesen azonban eltemették s hogy Lehel vezér azzal ütötte le kürtjével Konrád bajor herceget, hogy az menjen előtte szolgálni a másvilágra.

Még aránylag elfogadható képet lehet alkotni a magyarok csillagos egéről, melyen a csillagképek elnevezése sok mitológiai vonatkozást sejt., Közelebbi magyarázatot ezekhez az elnevezésekhez hiába keresünk. Nem érdektelen azonban, ha a magyar ég mellé odaállítjuk egy szintén ázsiai nép* egét, a Középázsia pusztáin nomadizálva élő kirgiz kozákokét, kiknek csillagászati ismeretei atyáról-fiúra szállnak.

„Az égi testek járása szerint osztják be idejüket. Kifejlett asztrológiájuk van, melynek alapelve szerint szellemekkel van népesülve a láthatd ég, kiknek befolyása alatt áll minden élő lény. A csillagok nevei összefüggésben vannak a nép szükségeivel és szokásaival. Így a, földsarki csillagot, mely mint iránypont első helyet foglal el, szerintük, az égen, *vastuskóriák* nevezik; Vénusz a pásztor, mivel akkor jó fel, midőn a nyáj legelni megy vagy este hazatér, a nagy medvét a hét farkashoz hasonlítják, melyek egy szürke és fehér lovát kergetnek. A plejádok vad juhok s midőn nem láthatók, a földi juhoknak hoznak takarmányt. A tejút madarak útja, melyek északról délre költöznek.“

Egészen szomorú bizonyítéka azonban, adataink végtelen szegénységenek az, hogy az ősvallás kutatás az „egyedem, begyedem, tengertánc“, vagy a „kis kacsa fürdik fekete tóba“, vagy a „hétfő hetibe, kedd kötényébe, szerda szeribe“ stb. gyermekdalokat és rigmustörökéket, vagy az újévi regölést kénytelen a legkicsinyebb és legmesszebbmenő vizsgálat tárgyává tenni, hogy valamit mégis kiolvashasson belőlük.

Sámánizmus.

Ezeknek a kétségbeteseknek mondható kutatásoknak mégvan az az eredményük, hogy a magyar vallás és a többi uralaltáji népek valamivel jobban ismert és épebben megmaradt vallása között bizonyos hasonlóságok állapíthatók meg, amelyek alapján a magyar vallást is ezek:

A csillagos ég. Magyar népies csillagnevek alapján Torockzai Wigand Ede állította össze, Nagy Sándor pedig megrajzolta a magyar csillagos eget. A népies csillaghítben az óshitnek több maradványa van. Ilyen elsősorban a csillagoknak megszemélyesítése, de már az egész triviális nevek aligha régiek. Legősibb, vallástörténetileg legbiztosabban megrögzíthető elnevezés: a hadak útjáé. (Torockzai Wigand Ede: Öreg csillagok c. művéből.)

közé a vallások közé sorozhatjuk s azt hihetjük, hogy lényegében a magyar sem volt más, mint ezek. Stromp László összefoglalása szerint:

„A mi regöseink alakoskodásában, mondókéiban, vasfazékból előléptetett egyfenekű dobjába és stilizált láncos botjában színről-színre látjuk és halljuk őspogány vallásunk samanisztikus emlékeit, sőt fenmaradt regős-énekeinknek mai nyelvünk szempontjából érthetetlen, de az etimológikus szóelémzés által már megfejtett refrénszerű kifejezései világosan utalnak régi sámánjaink Önkívületi állapotára is. A Luca-széke s a lucázás, a gergelynapi alakoskodások, a szentjános tüzéhez fűződő népszokás, a még mindig erős gyökerekkel bíró kísértet- és boszorkányhit, a patkányirtás bűvészete s általán a nép közt még mindig élő kuruzslás és babona minden, mind a sámánizmus maradéka. Még egy ősi samánkori gonosz szellemnek az emlékét is őrzi népünk. S ez az íz... A helyságneveinkben még máig is fenmaradt „Tapio“ (Tapio-Szele, Tapio-Szentmárton) ugyancsak ősvallásunk egyik eredeti emléke.“

A moldvai magyarok pogánysága a 17. században.

Külön története van a magyar vallásnak azok között a magyarok között, akik a 13. században Kúnországban (Moldva, Havasalföld) telepedtek meg. A magyar püspökök ezeket is igyekeztek megtéríteni, de buzgólkodásuk kevesebb sikерrel járt. Bandinus Márk moldvai katolikus püspök a 17. században is megtalálja köztük és környezetükben a pogányságot, különösen pedig a még élő sámánizmust. 1648-ban X. Ince pápához küldött jelentésében ezt írja róluk:

„Amilyenbecsben vannak Itáliában a kiváló doktorok és szent életű emberek, majdnem olyan becsben állanak ezek előtt a bűbájos férfiak és nők. A bűbájoskodás és rontás mesterségét gyakorolni és tanulni mindenkinél szabad és mindenkié nézve tisztességhozó.

Amit a régiség meséként beszél a régi vatesekről, az ezen a vidéken minden napig gyakorlat. Mert amiközben a bűbájosok a jövendőt elő akarják varázsolni, a helyszínen egy bizonyos területet elfoglalva mormolással, fejük rangatásával, szemük forgatásával, képknek eltorzításával, kezeik hadonászásával és lábaik rugdalozásával, egész testüknek rangatázásával, egy kis ideig lábukon állnak, azután földre vetik magukat, kiterjesztett kezekkel és lábakkal inkább halotthoz hasonlítva, egy óráig, de nem ritkán három vagy négy óráig, mint valami holtak feküsznek. Azután magukhoz tévre a nézők elé rettenetes látványt tárnak, mert kezdetben remegő tagjaikkal lassanként fölegyenesednek, azután mintegy az alvilági fúriáktól is gyötörtetve, minden testrészük és a testrészek izma a helyéből ki van fordulva annyira, hogy azt hinné az ember, hogy egyetlen csontocskájuk, vagy csuklyójuk sincs a maga helyén. Végre, mint az álomból ébredők, álmaikat, mint jóslatot közlik. Ha valaki betegségbe esik, vagy valami dolgát elveszíti, a bűbájoshoz fordul. Ha valaki azt tapasztalja, hogy barátjának, vagy jóakarójának a szíve elfordul tőle, ez elfordult szívet bűbájolással igyekszik kiengesztelni. Ha pedig valaki őt bántotta meg, ez ellen a legjobb szernek gondolja a rontással való megtorlást. A bűbájosoknak, rontóknak, javasoknak és varázslóknak ezekben és hasonlókban megnyilatkozó különböző ténykedései alig férnének bele egy kötetbe.“

A magyar-kún sámánizmus környezetét is impregnálta s lehet, hogy az oláh papságnak a babonában való szerepe e sámánizmus öröksége.

A „Magyar Mythologia“.

A régi magyar vallás maradványainak a töredékessége tette lehetővé

azokat a kísérleteket, amelyekkel az ősi vallást hol egyik, hol másik vallással azonosították, hol egyik, hol másik kereszteny tábor szólította sorompóba a maga magyarossága bizonyítására. Cornides Dániel 1791-ben a perzsa vallás dualizmusával azonosította a magyar ős vallást. Horvát István a világ legrégebb nemzetének tartotta a magyart s a biblia származási táblázata nyomán írta meg ősi történetét. (1825.) Ipolyi Stummer Arnold és a nyomában haladók Jakob Grimm példájára és Horvát István lelkes magyarsága által feltüzelve, az ősmagyar vallást is a legközelebbi rokonságba hozták az őskinyilatkoztatással:

„A magyar mitológia ős mitoszi eredeti elemekre mutat. Közel az emberiség eredéhez, az első kezdet e honba viszi föl nyomait.

Az emberiség őshona az a földvonal, mely nyugatról keletnek vonulva, a régiek Atropatenáját, Baktrianát, Himaláját és Perzsiát foglalja magában a közte létező térrrel. Itt keletkezett az ősnyelv és itt keletkezett az emberiség ős vallása is. S a hindu ős emlékek legbiztosabban vezetnek egy ily mitológiai kezdet nyomaira. Az ősvallás a monoteizmus, mely aztán fokonkénti elhalványulásával a panteizmus, politeizmus és természettiszteletnek adott helyet, egész ama végső elaljasodásig, midőn az ember a durva, értelmetlen mágia, szabeizmus, állattisztelés és fétisben keresi üdvét.“

Ezen az alapon egyistennívőknek mondják a magyarokat, hangsúlyozzák vallásának bálványimádástól való mentességét, kiemelik és aláhúzzák Boldogasszony-kultuszát, hogy a katolikus vallással rokon vonásokat találjanak benne. Csengery Antal ezzel szemben azt az álláspontot képviselte, hogy:

„Az emberi szellem fejlődésében mindig a részletekből emelkedik az általános ismeretére. Ez a szellemi fejlődés törvénye. A zsidó vallás s még inkább a keresztenység egy fensőbb világtörténeti fokozatot képvisel, melyre bizonyos pedagógiai előzmények által jutott el az emberiség.“

A vallásos fejlődés fokozatai a következők: nyers természetimádás, fetisizmus, sámánizmus, vagyis démonok kultusza, politeizmus, mely aztán hitbölcsseimi úton panteizmussá fejlődik és végre monoteizmus.

Azután kimutatta, hogy Ipolyi műve kritikátlanul egybehordott anyagokon, tág alapú mitológiai párhuzamokon és helytelen nyelvészke-désen alapszik.

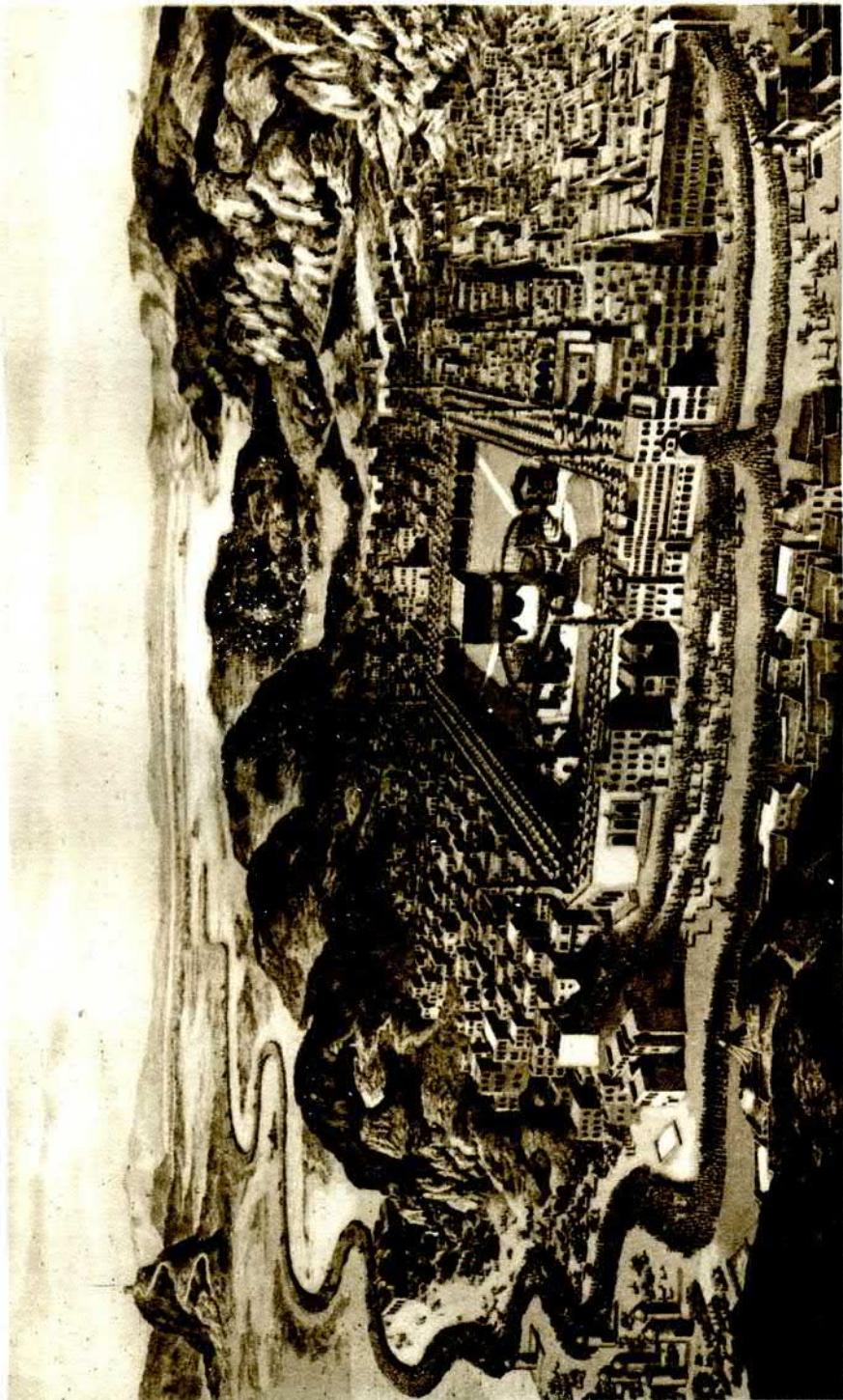
Visszaállítsuk-e a pogányságot?

Ipolyi Arnold Csengery Antal komoly kritikájára művét kivonta a forgalomból s az elérhető példányokat megsemmisítette. A későbbi mitológusok egy része azért mégis Ipolyi nyomán jár, sőt példája protestáns követőre is talált, aki a magyar ős vallás gerincéül a predestináció hitét jelölte meg s ez alapon bizonyította a kálvinista gondolkozásnak az ősmagyar lélekkel való rokonságát. minden ilyen próbálkozás délibábkergetés, amely történetileg nem állja meg helyét s melynek gyakorlatilag sem lehet semmi jelentősége.

Az ősmagyar vallás primitív természetimádás, egy nomád nép isten után tapogatódzó áhítata, mely hozzá, a jelek szerint, sem nagyon mély, sem nagyon erős nem lehetett s amelytől a mai magyarságot nemcsak ezer esztendő, hanem ennek az ezer esztendőnek a magasabb műveltsége és szélesebb látóköre is elválasztja.

Mohammed. Noha a prófétának hiteles képe nem maradhatott, mert a Korán tiltja élő alakok ábrázolását, ezt a hiányt 18. századbeli francia rajzolók pótolták s mint ez az ábra mutatja, elég impozáns fogalmat alkottak maguknak róla.

Mekka látképe. Középen a templom a Kaabával, melybe véget nem érő zarándötömeg zarándokol.
18. századbeli francia metszet után.

A Z I S Z L Á M

Az arabok vallása.

Arábia fél szigete háromszor akkora, mint Németország. Hatalmas terület a fele azonban sivatag vagy sivatagklímájú legelő, amelyen nomád arabok vándoroltak s minden össze legfeljebb harmadrésze mi vélhető föld, de az is csak akkor, hogyha öntözööművekkel gondoskodnak a kultúrnövények számára szükséges nedvességről. Legtermékenyebb része a délnyugati, melyen ősrégi városok emelkednek s melyet az ókorban alapos túlzással „boldog Arábiának“ neveztek. Itt apró államok, kis királyságok álltak fenn egymás mellett, melyeknek arab lakossága négy népre oszlott. A mináusok, sabáusok, a katabánok és chatramotiták nyelve csak nyelvjárásbeli különbségeket mutat fel. Történetük Kr. e. másfél ezer évvel lesz világosabbá. Északarabiában a nabatáusok országa emelkedik ki, amely Kr. e. 200-tól Kr. u. 106-ig egyesítette a különben független és államéletre kevés hajlandóságot mutató arab törzseket. Ennek az országnak Petra volt a fővárosa, az a Petra, amely csodálatos épen megmaradt őskori emlékeivel máig is beszédes bizonyítható az ókori kultúrának.

Ezeknek a kis városoknak, apró országocskáknak, a pusztá szélén vándorló nomád araboknak a vallása nem volt egységes. minden városkának külön vallása volt, minden törzsnek megvoltak a saját istenei. Fejletteknek sem állíthatók ezek a vallások. Nagyobbrészt kőfétiseik vannak s a pusztá vallása legmagasabbra ott emelkedik, ahol a nap, hold és a csillagok áhítatával tölti el arabjai lelkét. Alacsonyabb rétegeiben animisztikus fell fogás, kulturáltható helyeken csillagvallás adják meg az arabok vallásának sajátos jellegét.

A dsinek és ghulok.

A pusztá lakói szellemekben (gann = dsin) és démonokban (ghul) hisznek, fétiseket hordanak magukkal, köveknél áldoznak, — alapjában véve azonban vallásosaknak egyáltalán nem mondhatók. Az élet nehéz feladataival birkózva, egymással állandó harcot víva, kifejlődnek bennük a murua = a lovagiasság és a vendégszeretet erényei, végletekig menő vérbosszút gyakorolnak, vallásos érzés azonban nem sok van bennük. Imádkozni egyáltalán nem tudnak és nem szoktak, nyelvükben nincs is szó (Mohammedig) az imádságra. Ha a mekkai templomba elmentek, az volt a szokásuk, hogy férfiak és nők mezítelen járták körül a kábát, ujjaiat összefonva, azokon keresztül fütyörésztek és kezeiket összecsapták. Volt közöttük egy törzs, amely cukorból, tejből és datolyából álló vegyüléket tisztelt isteneként és azt egy éhség alkalmával meg is ettek imádói. A csillagos égnek járó néma áhitatukon kívül jobbára köveket, fákat tiszteltek. Vallásos szokásai nem igen voltak. Egyes törzsek újszülött leányaikat elevenen eltemették, hogy szégyent ne hozhassanak rájuk (tuada). Háziállataik iözől egyeseket nem ettek meg, utálták az olyan állat húsát, amely nyakát

szegte. A Mekka környéki törzsek évenként Mekkában jönnek össze ünnepelni. Ez az ünnep „treuga dei = istenbéke“ és vásár is. Más ünnepeik pl. a vadállat ünnepe (id al szabu) népies mulatságok voltak, melyek játékokkal (lóverseny!), nyilvános mulatságokkal és nagy dínom-dánommal voltak egybekötve. Egyszerre csak farkas lepte meg a mulatozó gyülekezetet és elragadta eledelükét.

Arab hitetlenség.

A nomád arabok vallásában a Mohammed tanai sem jelentettek változást. Mohammedet kigúnyolták. „Soha se lehetett nekünk szánva Mohammed vallása. Mosakodjunk — ezt követelik tőlünk, de mivel? hiszen nincs vizünk a sivatagban. Alamizsnát osztogassunk. Miből? nincsen pénzünk. Böjtöljünk a ramadán hónapjában — fölösleges parancsolat, hiszen mi az egész esztendő folyamán böjtöt tartunk. Mekkába zarándokoljunk Alláht imádni — mire való ez, ha Allah mindenütt jelen van.“ Keleti utazók leírásai évszázadokon át változatlanul önálló vallási gondolkozásukról tesznek tanúságot. Volneynek (1783 — 85) azt mondta: „Nem látod-e, hogy az arabok mitsem gondolnak a prófétával és a koránnal?! Közöttünk mindenki saját lelkismeretének az útján jár.“ Lamartine (1841) deistáknak mondja őket, akik istent hívják segítségül az élet minden körülménye között és alázatos odaadással neki tulajdonítják a jó és a balszerencsét. Szertartásaiak nincsenek, az iszlám szektáival nem törődnek, hanem azt mondják: „Valamennyi ember isten teremtménye, mindenjában egyenlők isten szemében. Nem kell a mások vallását tudakolni!“ Lady Blunt Anna 1877 — 8-ban tett tapasztalatai alapján ezt írja a beduinok vallásáról:

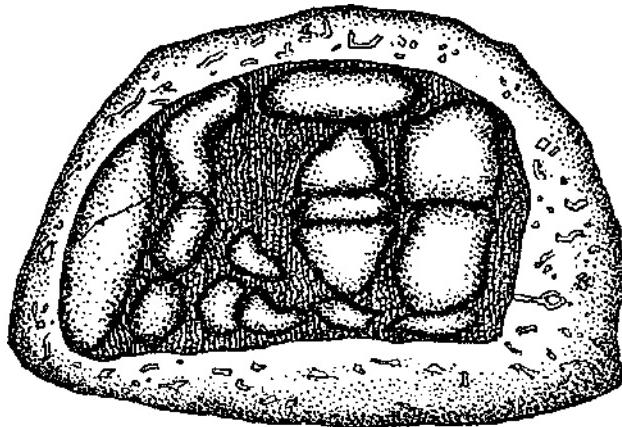
„Imádság, mint a vallás aktusa, a tósgyökeres beduinnál nem fordul elő. Még azok a törzsek is, melyek a városokban uralkodó iszlámtól át vannak hatva, az imádságot csak idegenek előtt, tessék-lássék kedvéért gyakorolják. Elmondhatni, hogy a beduinoknál a külső vallásagyakorlat biztos jele az illető törzs erkölcsi fogyatkozásának. Az istenben való hit megvan a beduin lelkében; hitük azonban egyes-egyedül abban nyilvánul, hogy magukat isten akaratának alávetik. De ezzel már végére is jutottunk a sivatag vallásának. Annak a hitnek, mely ehhez oly közel rokonságban áll, s mely az emberi boldogságnak oly szükséges alkotó eleme, hogy van egy földön túli élet, úgy látszik nyoma sincs a beduin lelkében. A beduin is mint Jób, a sírt a „sötétség helyének“ tekinti és vágyainak nem tárgya az a remény, hogy a síron túl is élet vár rá. A mindeniségről való képzeletében soha nem volt helye az égneknak a pokolnak.“

Az iszlám századokra nyúló hatása a beduinokat nem nagyon változtatta meg. Ma is ott van lelkük mélyén az az érzés, amellyel őseik tiltakoztak Mohammed újításai ellen: „Nem kell nekünk iszlám, mi megmaradunk a sivatag régi vallása, a murua mellett!“

A városi arabok.

A déli részen és egyebütt lakó városi araboknak már az ókorban is rendesebb vallási nézeteik, templomaik, fejlettebb kultuszaik voltak. A fenmaradt emlékek megőrizték isteneik nevét. Az istenség fogalmát II. nőnemű formában *Hat* szavakkal fejezték ki, ennek névmásos Alilah formájából származik Mohammed istenének Allahnak a neve. Az istenek egyéni nevei csillagképekre utalnak. *Almakah* Vénusz, az esthajnali csillag, *Sin* (Hadramót városában, másutt Vadd, Hanbas, Amm a neve) a hold, *Sams* (= Sems, Samas) a nap, *Athar* a föníciai Astarte férfi formában, *Dusares* a görög Dionysos. Dusares szentélyében Petrában hatalmas négyzetű fekete kőkocka állt, melyre az áldozatok vérét csorgatták a

amelynek *Kaabuna* volt a neve. ünnepe dec. 25-ére esett. Hasonlóképpen kő formában tisztelték Kudaidban *Manat* istennőt, aki mellett *al Latnak* Taifban, *al-Uzzának* Nachlában volt temploma. Ezeknél sokkal nagyobb jelentőségű volt Mekkában Allah tisztelete, ahol az ősrégi kockaformára épített szentély falába fekete meteorkövek voltak befalazva s amelynek alakjáról *Kába* (kocka) volt a neve. A szentély meglehetős szerény köépítésben volt, egy ajtó vezetett a belső részébe, ahol a bálványokat tartották.

A mekkai fekete kő. Valószínűleg meteordarabok, melyek a Kaab'a-szentély keleti falába be vannak falazva. Ehhez zarandokolnak az egész világ; mohamedánjai.

Mikor Mohammed a Kábát elfoglalta és megtisztította, aloéfából való gallambot talált a szentélyben s azt összetörte. A fekete kő az épület keleti sarkában volt befalazva. Az épület arról is nevezetes, hogy ruhába van öltözöttetve, vagyis minden fal posztóval van bevonva. A Kábától nem messze van a Zemzem-forrás, Mekka környékén szent kövek jelölnek az *as-Safa* és *al-Marwa* dombokat, Arafatot és Minát. A Kába eredetileg a mekkai *Koreis-törzs* szentélye volt, később búcsújáró hellyé, Mohammed rendelkezése következtében az iszlám központi szentélyévé lett. A mekkai kultusz abban állott, hogy a hívők a Kábát hétszer (néha féllábon ugrálva) megkerülték, közben fütyültek és tapsoltak hozzá (tawáf), a fekete követ megcsókolták, ittak a Zemzem vízből s *as-Safa* és *al-Marwa* között futva tettek meg oda és vissza az utat (saj). Mikor Mekka búcsújáró hellyé lett, a nagy hadj-ünnepen keresték fel a törzsek. Az ünnep treuga deivel volt összekötve, a törzseknek be kellett szüntetniük mindenféle ellenségeskedést. Az összesereglő arabok összegyűltek az Arafat mellett, onnan éjjeli versenyfutást renedeztek Muzdalifáig, ott hatalmas máglyát gyújtottak s a versenyfutást hajnalban folytatták Mináig. Ott az akabai magaslaton köveket hajigáltak a *Saitánra* (= sátán = ördög) s áldoztak. Ezzel vége volt a szertartásnak, kezdődött a napokig tartó áldomás.

Az arab városokban templomok (bait = ház, mahram makánat) vannak, melyek udvarán künn a szabadban levő oltárokon véres, vagy égő áldozatokat mutatnak be az áldozópapok. Az áldozatokat fogadalmi ajándékok is helyettesíthetik. A templomok az istenképek hajlékai és őrzőhelyei. A hívek itt imádkoznak, ami hajlongásokkal (salla) van egybekötve s a papokkal jósoltatnak maguknak. A maani templomnak *misvad* = titkos

beszéd helye a neve, papját *musavvidnek* = a titkos beszéd hirdetőjének nevezik.

Az iszlám előfutárai.

Az arabok vallása fejlettebb formáiban erősen az egyistenség felé törekvő. A csillagok mögött az arab már az ég ura, a mennyek istene sejtelmével bír, Allah, a mekkakörnyéki törzsek közös istene felülemelkedik a többieken. Ezt a sejtést csak erősítette az araboknak a zsidósággal és a keresztenységgel való érintkezése. Vannak, akik átérnek és zsidók lesznek. Medina környékén zsidóvallású törzsek élnek. A kereszteny hatás főként «szakon látható. Ezeknek a vallásoknak a gondolatai élnek a *hanif oknak* nevezett arab kegyesekben, akik vallásos töprengéssel, bölcselkedéssel foglalkoztak és Mohammed számára előkészítették a talajt.

A puszta fiai megőrizek vallásos függetlenségük egy részét az iszlámmal szemben is. A városi arabok vallása sem pusztult el. Mekka szentélye szinte mondhatni ősi primitívsgében nemcsak fenmaradt, hanem jelenlőségen meghatványozva áll fenn az iszlámban is.

Mohammed és az iszlám.

Mohammed fellépése korszakot alkotó esemény az arab vallás életében. Ami Mohammed előtt van, az tudatlanság (*al-djahilijah*), amitől a tanít, az az igazság. Vallása, az iszlám világvallás, melynek hívei négy világrendszerben százmillió számra vallják, hogy „nincs más Isten, csak Allah, akinek Mohammed a prófétája“.

Mohammed élete.

Mohammed Kr. u. 570. körül született. Életének eseményeit a korából és a hagyományból ismerjük; minden forrás idealizálja alakját és legendákat is mesél róla. Atyja *Abdullah*, nem érte meg fia születését, özvegy édes anyja *Aminah* Mekkában szülte Mohammedet, aki hat éves korában anyját is elvesztette. Nagyatya *Abd-el Mutallib*, majd nagybátyja *Abu Talib* házában nevelkedett s noha az előkelő koreis-törzs egy szegény ágából származott, mégis kecskepásztor, majd tevehajcsár lett belőle. Mint tevehajcsár nagy utakat tett. Szerencséjét azzal alapította meg, hogy 25 éves korában feleségül vette a gazdag, de nála majdnem 15 évvel idősebb *Chadidsát*, akinek szolgálatában állott. Házassága egy csapásra jómódba juttatta. Viszonyai j avultával tanult emberekkel érintkezett, művelődött. Tanítói közül *Zaid ibn Amr* neve maradt fenn. Magányt kereső, töprengő ember volt, gyakran voltak álmai és látomásai. 610 körül, tehát negyven éves korában az tett rá elhatározó hatást, hogy egy ájuláshoz hasonló rohamban megjelent neki *Gábel* angyal. Rohamai és látomásai ismétlődtek. Mohammed ördögi megszállottságának tulajdonította ezeket az aggasztó eseményeket. Egy időre elmaradtak a rohamok, majd egy újabb roham alkalmával az elsőtől hat hónapra *Gábel* angyal azt a parancsot adja neki, hogy lépj fel s óvja az embereket Allah haragjától, a pokol tüzétől s mindenből, ami ezt felidézheti. *Gábel* tanította meg imádkozni is s mutatta meg neki, mikor és hogyan kell elvégezni az imádságokat. Rohamait felesége és köرنézete tartotta először isteni kinyilatkoztatásnak, hívei száma azonban nagyon lassan gyarapodott.

Mohammed Mekkában.

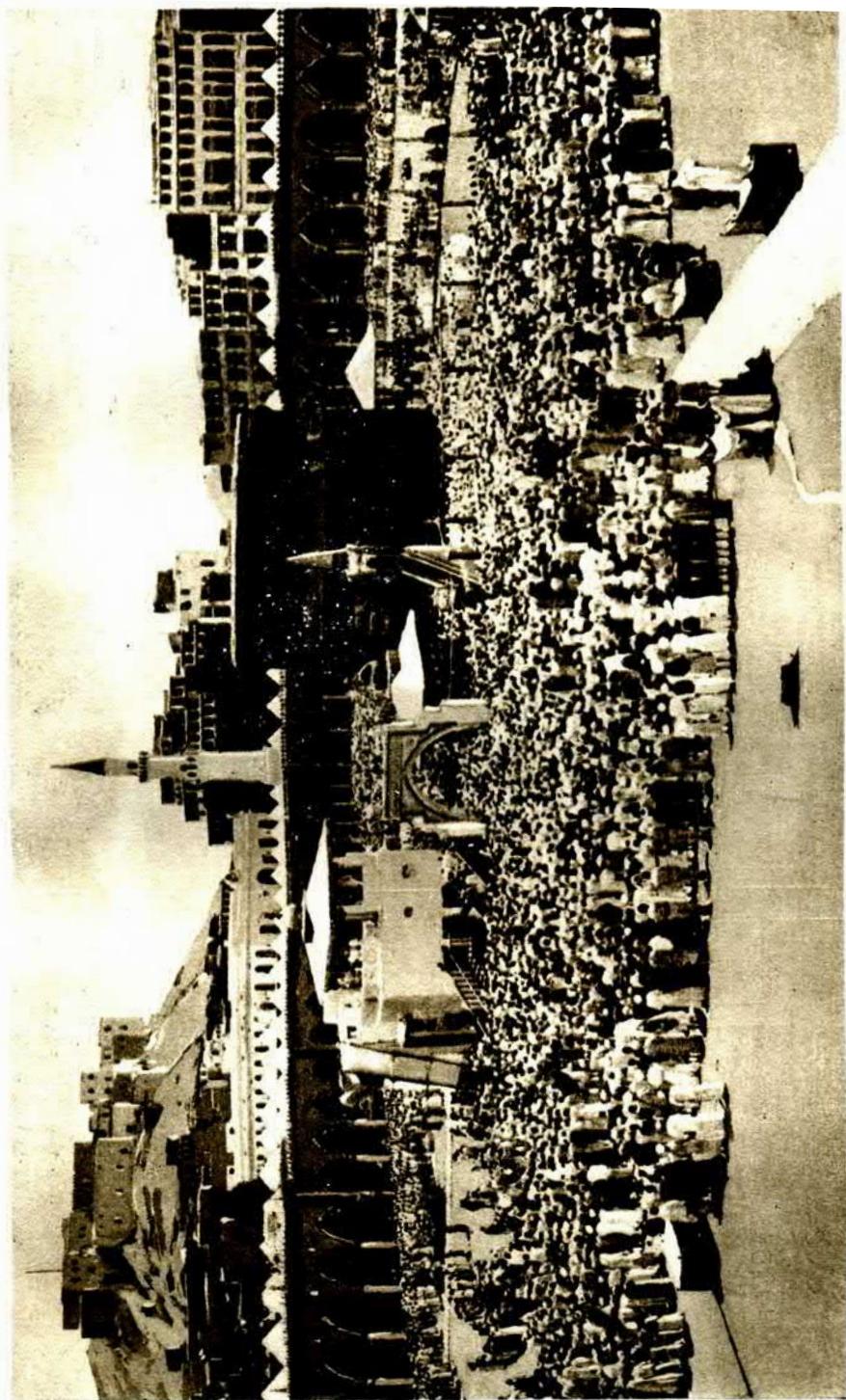
Mekkai nyilvános fellépése, mely alkalommal rímes prózában a világ végét hirdette s a paradicsombeli boldogságot rajzolta, megtérésre és jócselkedetekre hívta fel honfitársait, hogy ezáltal szabaduljanak a kárho-

Mohammed egy vár előtt. 14. századbéli arab kéziratban levő miniatűr. A próféta fölött lebegő alak Gábel arkangyal egyik kezében csészével, másikban üveggel.
Mohammed előtt a Nap jár és világít.

Mohammed mennybemenetele. 15. századbeli, Afganisztánból származó rajz, most a párisi Bibl. Nationaleban levő kéziratból.

A mekkai nagy mosé udvarán áhítatoskodó zarándokok.

zat veszedelmétől, nemhogy hívei számát szaporította volna, hanem ellen-ségeket szerzett neki, akik gúnyolták és gyűlölték a régi istenektől val6 elszakadása miatt, amiben városuk kultuszára nézve nagy veszedelmet lát-tak. Mohammed ellenséges indulatukat azzal viszonozta, hogy az isten íté-letét még félelmetesebbnek hirdette. Sodomát és Gomorrát vette például, magát Noahnak mondotta, akit szintén kigúnyoltak az özönvíz előtt és Mó-zessel hasonlította össze, aki szintén megátalkodott és konok embereknek volt kénytelen prédkálni. Az ellenségeskedés annyira ment, hogy első hívei közül egy csapat 617 tavaszán Abessziniába volt kénytelen kivándorolni, ahol a keresztény négusnál barátságos fogadtatásra talált, Mohammedet pedig családjával, a hasimita ággal együtt kiközösítették honfitársai. Majd követői közül új csapat vándorol Abessziniába. Mohammed azonban erősen tartja magát. Most már prófétai igényekkel lép fel, politikai tervei van-nak s vallásos nézeteit igyekszik rendszeresen kiépíteni.

Vallását Ábrahám vallása felújításának mondja, melynek Jézus (Isa) és János (Jahja) a kiemelkedő prófétái.

A 619. év nehéz év Mohammed életében. Ebben az évben hal meg fele-sége Chadidsa s nagybátyja Abu Talib, akik mindenketten hű támaszai voltak minden tervében. Mohammed foglalkozni kezd vallása szélesebb körben való terjesztésének az eszméjével s a Mekkából való kivándorlás tervé-vel. Szándékaiban látomásai megerősítik. Erre az időre esik az a látomása,, melyben a dsinek hódolatukat mutatják be előtte, amelyben egy éjjel megjárja Jeruzsálemet s megfordul a mennyországban is. Előbb rövid időre Taifba költözik, majd mikor láta Jathrib város lakóinak tanai iránt tanúsított érdeklődését, az öt felkereső 75 jathribi emberrel az akabai dombnál szövetséget köt („békét békéért, vért vérért, ti az én, én a ti részetek vagyok“) s 622. szept. 24-én híveivel együtt kivándorol (hidsra = a mohamedán időszámítás kezdete) Jathribba, melyben már nemcsak pró-féta, hanem a városnak s a körülötte fekvő törzseknek teokratikus, azaz isteni alapon való uralkodója is s amelyről ettől kezdve eredeti neve folyton jobban kopik, míg végre egyszerűen a próféta városa = Medina lesz. belőle.

Mohammed Medinában.

Mohammed Medinában építi ki vallásának az épületét. Medinában szá-kt több előbbi megalkuvásával s azt hirdeti a keresztenység szentháromsá-gával és a pogányok sokistenhitével szemben, hogy egy az isten, hogy Alla-hon kívül nincs más isten. Itt alakul ki vallásának a jellege: az iszlám, a feltétlen meghajlás Allah akarata előtt. Itt hirdeti, hogy a kegyesség nem abban áll, hogy az ember arcát kelet vagy nyugat felé fordítj a', az a ke-gyes, aki Allahban, az utolsó ítéletben, az angyalokban, az írásban és a prófétákban hisz, aki pénzét szeretetből megosztja hozzáartozói, az árvák, a szegények, az utazók, a koldusok és a foglyok között, aki elvégzi az imád-ságot és megfizeti a szegények adóját, aki megtartja azt, amit megfogadott s minden szerencsétlenségen, bajban és üldözésben állhatatos marad. Itt ölt testet prófétai Öntudata és kapcsolódik bele az Allah-hitbe, úgy hogy prófétavolta nemcsak vallási, hanem politikai, világuralmi jogcímme is nő. Itt proklamálja az új törvényeket. Az ősi vérbosszú-szokás helyére a. vérdíjat teszi, szabályozza az örökösödési jogot, meghatározza, hogy az igazhitűknek legfeljebb négy felségük lehet, megszabja a Ramadán-havi böjtöt. Imaházat is építet, melybe az imádság idején kikiáltó (bilál) hívja a hívőket, ahol azok egy előimádkozó vezetésével végzik nemcsak szavak-ból, hanem hozzá tartozó meghajlásokból is álló imádságukat.

Itt ismerkedik meg alaposabban a zsidókkal és szokásaiikkal. Hogy

megnyerje őket, elrendeli, hogy a hívők Jeruzsálem irányába fordulva végezzék minden nap imádságaikat s hogy Jóm Eappur böjtjét is tartsák meg. A zsidók azonban nem ismerték el Mohammedet sem Messiásuknak, sem prófétájuknak, mire Mohammed az imádkozás irányát megint Mekka felé helyezte, a böjtöt pedig áttette Ramadán hónapba, mert ezen a hónapon nyilatkoztatta ki a koránt. Hasonlóan változtatta a keresztyénekkel szemben is álláspontját. Végül is azt az elméletet állította fel mindenki vallással szemben, hogy Allah Mózesnek éppúgy, mint Jézusnak kinyilatkoztatta magát, azonban híveik ezeket az isteni kinyilatkoztatásokat meghamisították. Ezek az „írások birtokában levő” vallások csak elfordított formában Hrják az igazságot („szamarak, akik a könyveket viszik, de nem értik mi van bennük”), a pogányokkal szemben azonban mégis előnyös helyzetben vannak, mert azok teljes sötétségen tévelyegnek.

De a politikai céljait sem tévesztette szem elől. A medinaiaknak megengedte, hogy a mekkai karavánokat megtámadják, sőt a szent hónapi zarándoklatot megzavarókat is csak rendreutasításban részesítette. A mekkaiak Abu Sofján vezérlete alatt sereget állítanak ki, hogy leszámoljanak a rablókkal, azonban oly szerencsétlenül jártak, hogy Bedr kútjánál 624 márc. 16-án a medinaiaktól megsemmisítő vereséget szenvédtek. A zsákmány egyötöde Mohammedé lett, a többit a harcosok közt szétosztotta. A következő évben a mekkaiak ugyan Ohodnál győzelmet arattak a medinaiakon, majd arra határozták magukat, hogy Medinát ostrom alá fogják. Mohammed azonban a perzsáktól tanult árkok ásásával távol tudta tartani őket a város falaitól, úgy hogy a medinaiak eredmény nélkül voltak kénytelenek elvonulni (627). Ezeknek az ellenségeskedéseknek a levét a medinai zsidók itták meg. Miután vallási okból nem tartottak Mohammeddel, egyes törzseiket száműzte, a vagyonukat pedig lefoglalta a 627-iki háború után a koraitza zsidó törzs férfiait, kiknek száma 600-ra rúgott, az ellenéggel való cimborálás címén lemészároltatta, feleségeiket és gyermekeiket pedig rabszolgákká tette.

Mohammed győz.

628-ban arra a vakmerő gondolatra jött, hogy a szent hónapban Mekkába zarándokol. A mekkaiak fenyegető magatartást tanúsítottak vele szemben, úgy hogy nem lehetett be Mekkába, de megállapodott a mek-Tcaiakkal, hogy a következő évben mint zarándokot három napra beengedik s hogy ez a megállapodás állandósuljon, a próféta tíz évre fegyverszünetet is kötött velük. 629-ben el is zarándokolt Mekkába, a következő évben pedig azon a címen, hogy a megegyezés valamelyik pontját a mekkaiak nem tartották be, hadsereggel indult Mekka meghódítására.

Mekka jóformán kardcsapás nélkül került Mohammed birtokába, aki megtisztította a szentélyt, néhány ellenséget kivégeztette, különben pedig mindenkinél kegyelmet adott. Még ugyanabban az évben leverte az ellene szervezkedő törzseket s a cheibari zsidókat. Győzelmei hírére az arabok mindenfelől meghódoltak előtte s követségeket küldtek hozzá. Mohammed a követségeket szívesen fogadta s általuk csak arra kötelezte küldőiket, hogy bálványaik helyett Allahot imádják, az ő prófetaságát elismerjék, a napi öt imádságot előírás szerint elvégezzék s megüzessék a kincstárba az adót. Mindegyikhez megbízottakat is küldött, akik a szükséges dolgokra megtanításuk őket és akik az adót beszedjék tőlük. Ebben az időben szólította fel a legenda szerint a görög császárt, az egyiptomi helytartót és a perzsa királyt is, hogy térjenek az iszlámra, vejét Alit pedig 631-ben Mekkába küldte s elrendelte, a mekkai szent helyekre hitetlennek nem szabad

a lábat tennie s hogy aki az iszlámot fel nem veszi, az ellen szent háborút kell viselni, azt kényszeríteni kell az iszlám felvételére.

632-ben a nagy ünnep alkalmával járt utoljára Mekkában. Ekkor mondott prédikációjában szent életre, egymás testvéri megbecsülésére hívta fel hallgatóit s a házastársak egymás iránt való kötelességeiről szólott. 632 június 7-én 62 éves korában halt meg legkedvesebb felesége, *Aisa* ölében. Ahol meghalt, *Aisa* házában ástak neki sírt s ott temették el.

Mohammed nagy egyéniséget Nyugaton különbözőkép ítélik meg. A középkorban nagy gyűlöettel beszéltek róla. A krónikások és az egyházi írók különösen a halálát festik sötét színekkel: *Guibertus Nogent.* (1053—112b) azt mondja, hogy epileptikus rohamában összeesve disznók akadtak rá s úgy szétmarcangolták, hogy csak a sarka maradt meg. *Matthaeus Parisiensis* († 1259) azt beszéli, hogy valami lakomáról részegen haza akart menni, azonban egy szemétdombba botlott bele; arra ráfeküdt s a disznók ott tépték szét, — azóta nem szabad a mozlimeknek disznóhúst enniök.

Cordovai Eulogius kutyákkal tépeti szét holttestét. T. i. Mohammed azt jövendölte, hogy három nap múlva feltámad. Teste azonban oszlásnak indult, az őrök elhúzódtak mellőle, mire kutyák jöttek s azok falták fel a hulláját. — De később is sokat foglalkoztak vele. Vannak, akik beteg embernek, mások csalónak tartják, akik európai mértékkel mérlik, megütköznek az érzékléségén, azon, hogy *Chadidsa* halála után tizenkét felesége volt, akik közül kilencel állandóan együtt is élt, mások kíméletlen politikáját, harcban való kegyetlenségét, ravasz taktikázását röjjük meg. Ha nagyságát önmagában vesszük, azt kell mondanunk, hogy emberi gyöngéi mellett is eredményekben gazdag életet élt, céltudatos törekvéseinek sok gyümölcsét látta s hogy mindezektől függetlenül a Koránban értékes emlékét bírjuk költői tehetséggel párosult prófétai munkájának.

A Korán.

A *Koránt* nem Mohammed írta; csak halála után állították össze. Egyes kijelentéseit már életében leírták, összegyűjtésükön Abu Bekr gondoskodott, aki *Zaid ibn Thabit* nevű írnokát bízta meg a munkával.

Othman kalifa (644 — 656) megállapította a gyűjtemény szövegét, nyelvi simításokat végeztetett rajta s hogy viták ne merülhessenek fel, a hivatalostól eltérő szövegű példányokat felkutattatta s elégettette.

A Koránban Mohammed kijelentései nem időrendben, hanem — hozszúságuk szerint vannak felvéve. A 114 szurából (= fejezet, szakasz) álló könyvben a leghosszabb szúrák állnak elől s ahogy rövidülnek, úgy következnek egymásután. Csak az első szúra, melyet fatihának (megnyitónak) neveznek, kivétel; ez rövidsége dacára azért került a Korán legelejére, mert az iszlámban a miatyánkszerűen minden alkalommal használatos ámádság szerepét tölti be. Ez így hangzik:

Allahnak,
a könyörülőnek és az irgalmasnak nevében.
Dicsőség Allahnak, a világ urának,
a könyörülőnek és irgalmasnak,
az ítéletnap királynak!
Neked szolgálunk, hozzád kiáltunk segítségért.
Vezérelj minket az igaz úton,
azok útján, aikiken megkönyörülsz,
nem azokén, aikire haragszol s aikik tévelyegnek.

Ez a beosztás nagyon összezávarta és nehezen kibogozhatóvá tette

Mohammed kinyilatkoztatásának a sorrendjét. Előbbi és későbbi, mekkai és medinai nyilatkozatai össze-vissza vannak keverve, úgy hogy egymás-utánjukat nem mindig lehet megállapítani.

Első megnyilatkozásait izgatott stílus, szenvédélyes nyilatkozatok, a pokoli büntetések kiszínezése jellemzik, a későbbiekben a nyugodt elbeszélés dominál, anyaguk nagyobbrészt bibliai anyag, amit Mohammed nem a bibliából, hanem a zsidók és keresztyények száján élő hagyományból vett. Kinyilatkoztatásai kezdetben költői és szónoki lendületű rímes próza köntösében jelennek meg, ez azonban később meglehetős szárazság és unalmas-sá válik, végül pedig majdnem tisztán teológiai és jogi előírásokat tartalmaz.

A Korán olvasásra, még pedig hangosan való olvasásra, recitálásra volt szánva. A Ramadán hónapban való végigolvasás céljára külön 30 részre osztották (adssa). A mai iszlámban nemcsak az istentiszteletben, hanem az iskolákban is igen nagy a szerepe és a jelentősége, belőle tanulnak az iszlámhoz tartozó népek arabul s mondásai, rávaló utalások töltik meg a nem arab mohamedán népek nemzeti nyelveit is.

A hagyomány.

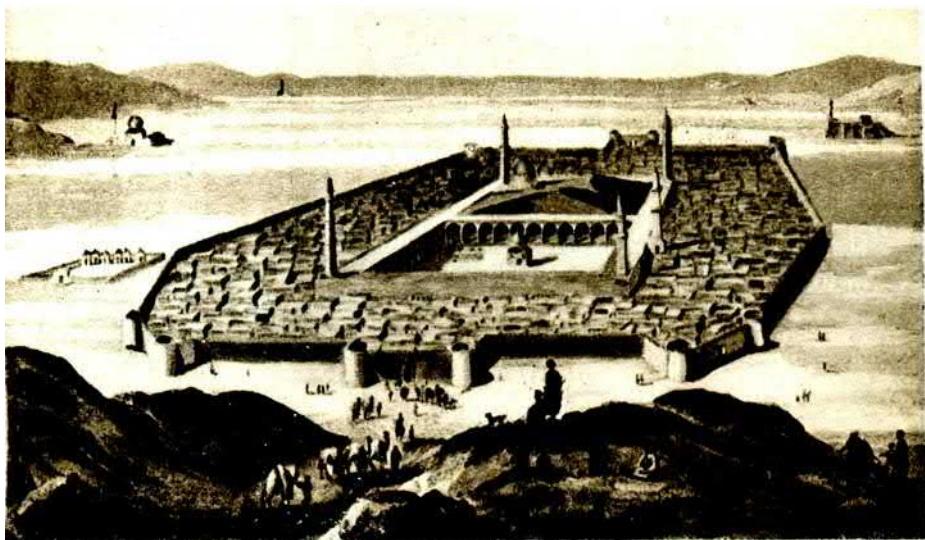
A szentírás, a Korán mellett rendkívül fontos szerepe van az iszlámban a *hagyománynak* (*hadith* és *szunna*), amely elsősorban Mohammed életére, személyére és tanítására vonatkozik, másodsorban pedig mint közvélemény az iszlámban az élethez való alkalmazkodás, a fejlődés szerveként jelentkezik.

A Mohammedre vonatkozó hagyomány rövid idő alatt hihetetlenül felburjánzott. A próféta meg nem írt mondásait (*hadith* = újság, hír) újságként szájról-szájra adták, fontos dolgokban szokásait, viselkedését irányadóknak tartván ezek iránt is érdeklődtek (*szunna* = szokás). A próféta mondásairól és szokásairól való hagyomány oly arányokat öltött, hogy a tradíció legelső kiritikusainak már 600.000 tradíció-mondatból kellett a hiteleseket kiválasztaniuk. A hagyomány e rengetege az iszlámban külön tudomány (*ilm al hadith* = a tradíció tudománya), amely a legaprólékosabb dolgokra való figyelemmel végzi munkáját. Ebben nagy segítségre van az, hogy ezek a hagyományok nem gázdátlan hagyományok, hanem rendesen igen pontosan felsorolják azoknak a tekintélyeknek, azoknak az elbeszélőknek a láncolatát (*szilszile*), akik a hagyományt Mohámmeddől hallották és tovább adták. minden hagyományt a hagyomány keletkezésére, terjesztőinek a láncolatára vonatkozó tudósítás az ú. n. szanad vezet be, magának a hagyománynak derék, test (*matn*) a neve. Vagyis egy ilyen hagyomány ilyen:

(Szanad:) „Tudósított bennünket Abdallah ben Juszuf s így szólít közelte velünk Malik, Náfi nevében, Abdallah b. Omar nevében, hogy Allah apostola így szólott:

(Matn:) A gyülekezetben való imádkozás a magányos imádkozást húszonhét fokkal műlja fölül.“

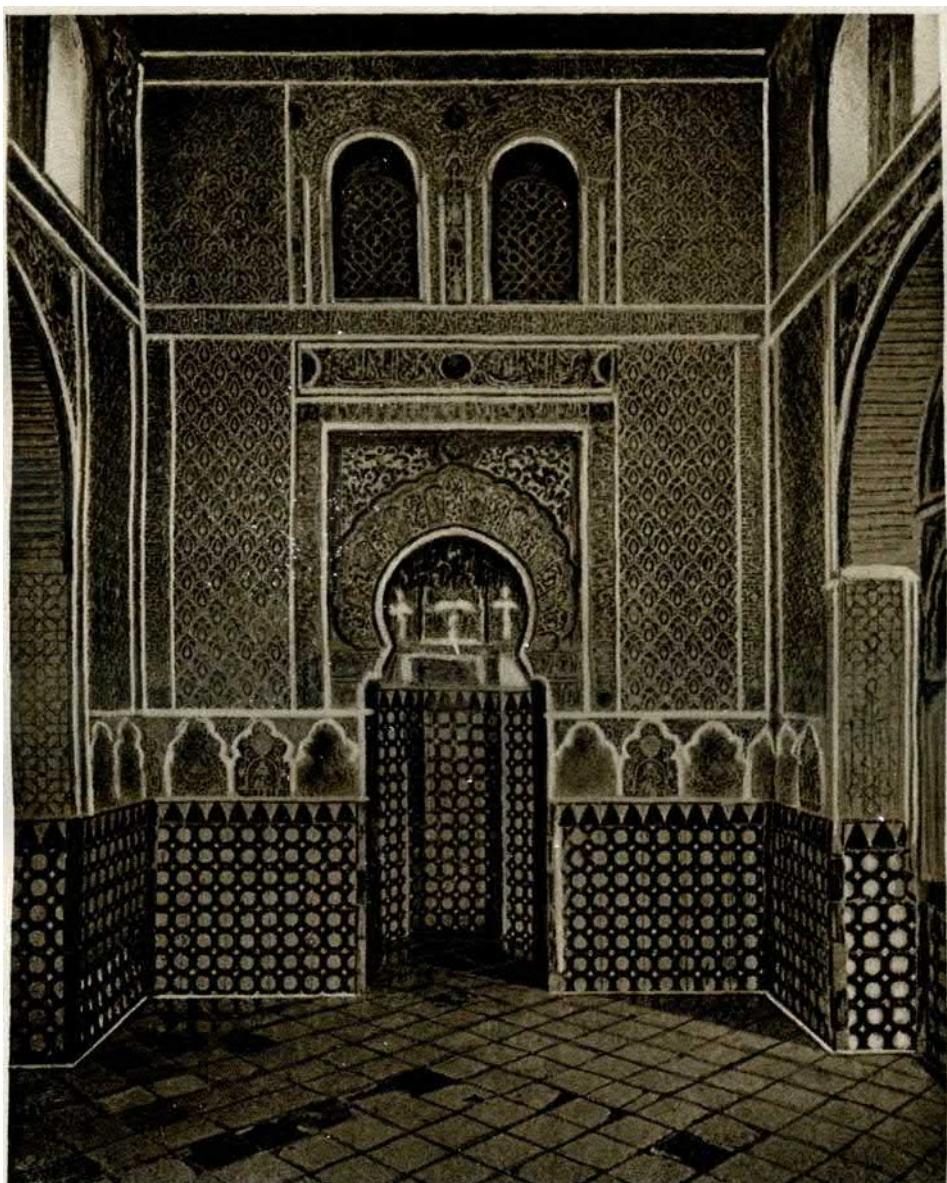
A szanad volt az a fonál, amely a prófétához vezetett. A mondás továbbadóinak a sorában minden láncszemnek meg volt a maga jelentősége. A rengeteg hamis hagyományból a tradiciótudósok az igaziakat úgy választották ki, hogy a továbbadók sorát vizsgálták meg. Ha a szanadban olyan nevek fordultak elő, akikről nyilvánvaló volt, hogy lelkismeretlenek voltak a hagyományos mondatok továbbadásában vagy hogy emlékezőtehetségük nem volt megbízható, akkor az ilyen hagyományokat kiselejtezték. E tekintetben oly szigorúan jártak el, hogy pl. Vahab ben Vahab Abul-Bakh-

Medina látképe a próféta sírjával.
18. századbeli metszet után.

A medinai nagy mecset látképe, melyben Mohammed sírja van.

A granadai Alhambra im a fülkéje. A mekkai irányt mutatja, amerre az igazhívők imájuk közben fordulnak.

tari bagdadi kádi a hazug traditorok sorába került, mert a korán által eltiltott galambfuttatást Harun al-Rasid kalifa kedvéért egy hagyományos mondatba két szó betoldásával megengedettnek akarta feltüntetni. A kalifa azért, mert alkalmat szolgáltattak arra, hogy a próféta felől hazugságot koholjanak, drága és kedves galambjait minden leölette, Vahab ben Vahab kádit pedig hazug traditorrá bélyegezték s egy olyan mondást sem fogadtak el többé hitelesnek, amelynek szanadjában a neve előfordult. Erre a szigorúságra szükség volt, mert sokan, különösen a kasszászoknak nevezett népmulattató uccai énekesek és prédkátorok, hamis tradíciók terjesztéséből nem csináltak lelkismereti kérdést. Ibn Abi Audsa kivégeztetése előtt bevallotta, hogy 4000 alaptalan és hamis tradíciómondatot hozott forgalomba. Al Bukhári, a leghíresebb tradíciógyűjtő a tudomására jutott 600.000 mondás közül csak 7275-öt tartott hitelesnek s vett fel „Al-Dsámi al szahih“ = az egészszéges hagyományok gyűjtője című munkájába.

Eredetileg a Korán is hagyományként s az egyéb hagyományoknál csak azért különb, mert aránylag elég korán rögzítették írásba. A Korán és a hagyomány együtt képezik az iszlám vallásának az alapjait.

Az iszlám lényege.

Az iszlám arab-zsidó és kereszteny emlékekre épített egyistenhit, melyben Mohammed prófétáé a vallási és politikai vezetőszerep. A próféta rövid összefoglalása szerint: „Iszlám az, hogy tanúságot tégy arról, hogy nincsen istenség, csak Allah és hogy Mohammed az Allah követe, hogy az imádságot rendben tartsd meg, hogy a zakátot (a szegények számára rendelt közadót) fizesd meg, hogy a ramadánban böjtölj és az Allah házához végezzed a haddst (mekkai zarándoklás), ha módodban van az utat megtenni.“ Ez az öt dolog az iszlám sarkalatos követelése. Erkölcsei tekintetben pedig Abu Daud Szulejman al-Azdi (f 900 körül) 500.000 tradíciómondatból 4800 hiteleset kiválasztva a hitelesek lényegét a következő négy pontban foglalta össze:

1. A cselekedetek a cselekvők intenciói (szándéka) szerint ítéltetnek meg.
2. Az ember azzal mutatja ki őszinte vallásosságát, ha nem elegyedik olyan ügybe, amely nem hozzá tartozik.
3. Nem igazhitű az ember, míg felebarátja számára nem kívánja ugyanazt, amit önönmagá számára kíván.
4. Nemcsak a tiltott dolgok élvezetét kell kerülni, hanem oly dolgokét is, melyeknek becsületes keletkezése iránt nem forog fenn teljes bizonyosság.

Teológiája mítoszokban és mesékben gyökerezik, istene az egész világ felett álló korlátlan úr, akit angyalok sokasága támogat világkormányzó munkájában, aki tetszése szerint szabja meg az emberek sorsát. Haláluk után mennyország vagy pokol vár reájuk. Erősen hangsúlyozza az eleve elrendelés tanát s az ebből folyó fatalisztikus hit az iszlám egyik legjellegzetesebb jelensége, melyen túl sorsát és jövendőjét a vallás terjesztésére kötelező szent háború elrendelése döntött el. Berendezkedései: hitvallás (sahadah), imádság (salát), szegények adója, böjt (saum) és a hadds más vallásokból átvett szokások, olyan törvények, melyek az iszlámra erősen rányomták békéket és külsőségekre sokat adó törvényvallássá tettek azt.

Istentisztelet helyisége a mecset (dsámi), amelynek a fülkéjében (mihráb) a próféta utódának, a kalifának a trónja áll. A trónból a kereszteny szószék mintájára szószék, a fülkéből Mekkára néző (kibla) imafülke

lett. A karcsú minaretkek a kereszteny harangtornyok pótlói, az istentiszteletre való hívást és az imaidőkre való figyelmeztetést a müezzin végzi. Az istentiszteletben az imádságot előimádkozó (imám) vezeti, a pénteki prédikációt a *khatib* tartja. A mecsetek nemcsak istentiszteleti helyek, hanem iskolák is, mert az iszlám sokat ad a vallásos műveltségre. Közkeletű felfogás és mondás szerint: „Az emberek kétfélék: olyanok, akik tanulnak s olyanok, akik tudnak — akik e két osztály egyikébe sem tartoznak, azok haszontalan férek.“

Az idsma.

Mohammed életében nem építette volt ki az iszlám vallási rendszerét. Bizonyos kérdések megoldása híveinek a gyülekezetére várt, amely a hagyomány és az ősi szokás által megjelölt úton haladva kereste ezeket a megoldásokat. A hiányokat a megadott alapelvekből józan ésszel kikövetkeztetett véleményekkel (fikh) töltötték ki s amit a nagy mohamedán közösség általánosan elismert (idsma = consensus), azt a „nép szava isten szava“ elvből kifolyólag türték, illetve elismerték. Ez tette lehetővé, hogy a merev iszlám évszázadok folyamán elég jól tudott alkalmazkodni az élet követelményeihez. Ennek köszönhető, hogy a puritan iszlám a nép minden vallásos igényének a kielégítésére képes vallássá válhatott, amely szigorú egyisten hite és erős templomtisztító hajlandóságai dacára felszívta magába a legkülönbözőbb régi vallások maradványait, hitét és szokásait, hogy a szentek igen népszerű, és elterjedt kultusza kifejlődhetett benne s ennek köszönhető az is, hogy szokásában, törvényeivel az újabb idők szelleméhez is simulni tudott. Az idsmát nem gyűlések, nem zsinatok, hanem tudósok (ulemák, perzsául: mollák) állapítják meg, akiknek tekintélye igen nagy, döntéseik pedig tanszabályozó jelentőségük.

A közvélemény irányítása és szabályozása a próféta igazhívők felett uralkodó utódainak a kezében volt. Az iszlámban a világi és az egyházi hatalmat kezdettől fogva Mohammed gyakorolta. Halála után e hatalom családja tagjainak a kezében maradt s mikor abból kicsúszott is, egész a legújabb időig a mohamedán világ számára sarkigazság volt az a meggyőződés, hogy a hatalom (mulk) és a vallás (din) ikertestvérek. Ezt az elvet csak az új török forradalom törte át, amely a szultánok elűzésével a császárság, illetve a politikai hatalom és a kalifátus, vagyis az egyházi fenhatóság elválasztásának a lehetőségét meghatározta.

Az igazhitű iszlám tanai népszerű és nagyon elterjedt kátékban vannak összefoglalva. Ezek közül a legnevezetesebb, mert benne az iszlám törvényvallás jellege legjobban kidomborodik, Abu Hamid Mohammed al-Ghazali († Kr. u. 1111-ben) „Bajadat al hidaja“ (= a vezetés kezdete) című műve. Egy másik jó Összefoglalás Birkavi (†1573) kátéja, mely szerint az iszlám lényege a következő:

Birkavi kátéja.

Isten: Csak istent szabad imádni, ki egyedül való, társai nincsenek, nem nemzett és nem nemzés útján jött létre. Nincs (meghatározható) lakhelye, láthatatlan és öröktől való, se alakja, se színe, se részei. Élet és tudás teljének a birtokában van, mindenható és minden látó. Semmi sem történik akarata nélkül, hogy a bűn és a rosszaság mégis hogy lehetséges, azt ember nem tudhatja. Isten mindenható, mindenhatósága létfelével egy. Isten beszél. A Korán isten igéje, mint ilyen nem teremtetett, hanem öröktől fogva van. Isten hét tulajdonsága (élet, tudás, hallás, látás, akarat, mindenhatóság és beszéd) öröktől valók és isten lényegéhez tartoznak. Isten teremtett és teremt minden cselekedetet és minden érzést. Nem az evés csillapítja az éhséget, hanem isten.

Angyalok: El kell ismerni, hogy istennek angyalok állnak rendelkezésére, akik végrehajtják akaratát s mindenben engedelmeskednek neki. Az angyaloknak különböző osztályaik vannak, Gábriel külön erőkkel van felruházva.

Isteni írások: Vannak isteni írások, amelyeket isten nyilatkoztatott ki Gábriel által. A Koránt Mohammednek adta isten, még pedig részenként 23 éven át, a törvényt Mózesnek, az evangéliumot Jézusnak, a zsoltárokat Dávidnak, más könyveket más prófétáknak nyilatkoztatott ki. Számuk 104. A legnagyobb köztük a Korán, mely a többit érvénytelenné tette, a Korán azonban soha érvényét el nem veszti.

Próféták és szent emberek: Vannak próféták, akiket isten küldött. Az első Ádám, kit Iblis (= diabolus = ördög) kivételével az angyalok imádtak, Iblis ezért a pokol tüzére került. Iblisnek sok utóda van, akik belopóznak az emberbe. Iblis csak a feltámadásig él. Mohammed a legutolsó próféta, Mohammed a legjobb ember, népe a legjobb nép. Az előtte való próféták mind csak egy néphez küldettek. Mohammed küldetése az egész világnak, úgy az embereknek, mint a démonoknak szól. Mohammed sok csodát tett: megrepeszette a holdat, vizet fakasztott, állatok, fák és kövek üdvözölték prófétaként. Az az utazása, amelyet egy éjszaka tett Jeruzsálembe és a mennyországba nem mese, hanem tény és való. De legnagyobb csodája a Korán... A szentek kegyelmi ajándéka az igazság, de azért a szentek nem érnek fei a prófétáig. A legnagyobb szent Abu Bekr, utána következnek Omar, Othman, Ali, — az igazhívők kalifái. A többi szentek élete szintén istennek tetsző volt, közbenjárásukra számítani lehet, aki nem tiszteleti őket egyformán, az eretnek.

A másvilági élet: A halál rémei valóságok. A halott hitét halála után Munkar és Nakir angyalok megvizsgálják. Az utolsó ítélet előjele az Antikrisztus (daddsal) és a Máhdi fellépése és Jézus visszatérése. minden élő lény meghal, a hegyek repülni fognak, mire minden feltámad, hogy elvegye jutalmát a mennyországban vagy büntetését a pokolban. Akinek csak egy parányi hite volt, az nem kárhozik el örökre. Az utolsó ítélet fontos eszközei a mérleg, a híd és a próféta tava.

A hit: Hit és iszlám egyet jelentenék, minden hittételben kivétel nélkül hinni kell, az azonban nem okvetlen szükséges, hogy az ember mind ismerje egyenként is őket. Ha valaki főben járó bűnt követett is el, azért moslim (= igazhívő) marad, amíg bűnét megengedettnek nem tekinti. Isten minden bűnt megbocsát, csak a hitetlenséget nem. A legzsarnokabb uralkodó ellen sem szabad kardot rántani. A halottak lelkeinek hasznára válik, ha Koránt olvastatnak értük.

Az iszlám öt oszlopa: Az istenben és prófétájában való hit, a naponként ötször való imádkozás, melyet mosakodásnak kell megelőznie, a ramadánhavi böjt, a szegényadó és a hadds. A mosakodás nem szentség, hanem csak szokás, szükség esetén víz helyett homokkal is végezhető. minden imádság megfelelő számú meghajlásból, lebomlásból és isten segítségül hívásából áll. Ez nem magányos imádság, hanem a gyülekezetben végzendő. Idei: reggel napkelte előtt, délben, délután a nap délpontja és lenyugvás! pontja között középen, napnyugtakor és napnyugta után két órával. Pénteken a déli imádság két prédikációval ünnepélyesebbé bővül, különben azonban a péntek is csak olyan nap, mint a többi (nem munkaszünet). A böjt az egész ramadán hónapon át napfelkeltétől napnyugtáig kötelező, a kettő közé eső időben sem enni, sem dohányozni nem szabad, a különösen kegyesek még a nyálukat sem nyelik le. A hónap szentségének az a magyarázata, hogy ezen a hónapon adta isten az égből a Koránt. A böjt végét

több napos ünnepkel ülik meg, ez az ú. n. kis ünnep (*id*), törökül *kis bátrám*. A szegények adója az ingó vagyon (arany, ezüst, marha, áru) két és fél százaléka, a mezőgazdasági jövedelemnek pedig a tizede, s mint ilyen inkább egyházi és jótékonyiségi, mint állami adó. A mekkai zarándoklás hónapja az év utolsó hónapja a Dhu 1-hiddse. Legfőbb ünnepnapja e hó 10-e, az áldozás napja, ezen a napon vágják le a zarándokok Munában juháldozatukat, amit az egész mohamedán világ utánuk csinál; ez a *nagy bairám* ünnep.

Birkavi kátéja szerint a törvényeken kívül vannak utánzásra méltó dolgok. Ilyen a fogpiszkáló használata, lakodalom *rendezése* és a körülmetélkedés. Tehát a körülmetélkedés nem szabály. Bort inni, sertéshúst enni moslimnak tilos. Köszönteni és enni csak jobb kézzel szabad, a bal tiszta-talan dolgokra használatos. Szentek nevei után dicsőítő formulákat mondanak, távollétében senkit kritizálni nem szabad stb., stb.

Ezeket a tanításokat szépen kiegészítik azok a hagyományok, amelyek szintén népies művekben mint az iszlám lényegét tevő dolgok foglaltatnak össze, s amelyek a mohamedán jelleg kifejlesztését megalapozták. Zakkarija Jahja al-Navavi negyven tradícióból álló gyűjteményében találhatók- többek közt a következők:

A negyven hagyomány.

(Mohammed mondja:) „Mindegyik közületek anyja méhében háromszor negyven napot tölt. Ezen idő elteltével Allah az angyalt küldi, ki a szellemet leheli belé és megparancsolja neki, hogy négy dolgot írjon meg: megírja tudniliuk táplálékát, élete tartalmát, cselekedetét és azt, vájon üdvözülő vagy elkárhozó ember lesz-e belőle. Arra esküszöm, akin kívül nincs istenség! ha valaki közületek a paradicsomba jutók módjára él, olyannyira, hogy közötte és a paradicsom között csak egy röfnyi távolság marad

— ha születése előtt úgy íratott róla, akkor a pokolba jutók cselekedetét végzi és abba jut, szintúgy ha közületek valaki a pokolba jutók módjára él olyannyira, hogy közötte és a pokol között csak röfnyi távolság van,

— ha születése előtt úgy íratott meg róla, akkor a paradicsomba jutók cselekedeteit műveli és a paradicsomba jut.“

„Íme, ami megvan engedve, az világos és íme, ami megvan tiltva, az is világos, de a kettő között számos kétes doleg van, melyeket sok ember nem tud. Aki pedig óvakodik a kétséges dolgoktól, az tisztán tartja magát vallását és jóhirnevét illetőleg, aki pedig a kétes dolgokba belejut, az a tilos dolgokba is belejut, éppúgy, mint a pásztor, ki tilos mező körül legeltet, igen könnyen van kitéve annak, hogy magába a mezőbe is bejut. Nemde minden királynak van olyan birtoka, ahová senkit nem enged belépni? Allahnak ily birtokai azon dolgok, melyektől eltiltotta az igazhitűket.“

„A vallás nem egyéb, mint jó tanács.“

„Amitől eltiltottak benneteket, attól tartózkodjatok és amit parancsoltam nektek, abból cselekedjetek annyit, amennyit bírtok.“

„A férfiú iszlámjának tökéletességehez tartozik, hogy ne ártsa magát oly dolgokba, melyhez semmi köze.“

„Nem igazhívő senki közületek, amíg nem kívánja felebarátjának ugyanazt, amit önnönmagának kíván.“

„Muszlim ember vérének ontása csak három esetben van megengedve és pedig: ha házas ember paráználkodik, továbbá életet életért, végre ha valaki vallását odahagyja és az igazhitűk gyülekezéből kiválik.“

„Aki Allahban és a végső ítélet napjában hisz, az vagy jót szóljon, vagy hallgasson és aki Allahban és a végső ítélet napjában hisz, az tisztelje

Imádkozó törökök.

Imádkozó törökök.

Táncoló dervisek áhítatoskodnak.
18. századbeli metszet után.

Mosakodás ima előtt.
18. századbeli metszet után.

szomszédját és aki Allahban és a végső ítélet napjában hisz, az tisztele vendégét.“

„Allah minden dologra nézve a kiméletet parancsolta meg. Ha valakit megöltök, kíméletes módon ölijétek meg. Ha állatot vágtok le, úgy kíméletes módon vágjátok le azt, jól köszörüljétek meg a kést és engedjetek pihenést az áldozatnak.“

„Bízzál Allahban, akárhol tartózkodjál, ha rosszat követsz el, kövess el utána jócselekedetet, mely amazt eltörülje és bánjál az emberekkel szép módon.“

„Az ember minden izecskéjével minden nap, melyen a nap felkel, egy-egy kegyes cselekedetre ébred. Ha két civakodót kibékít: íme kegyes cselekedet az; ha valakit hátraszállatra felsegít, vagy holmiját segíti felrakni: kegyes cselekedet az; a jó szó: kegyes cselekedet, minden lépés, melyet imádság végett megtesz: kegyes cselekedet; ha valamely akadályt az útból eltávolít, nehogy valaki megbotoljék rajta: kegyes cselekedetet végez.“

„Azért jöttél, hogy megtudjad: mi a jámborság? Kérdezd meg szívedet! Jámbor tett az, amiben lelked megnyugvást lel és szíved is megnyugvást talál. Bűn pedig az, ami a lelked nyugtalanítja és a keblet zavarja, bármikép ítélenek is az emberek, akiket ily tett helyessége iránt megkérdezel.“

„úgy élj a földön, mintha idegen, vagy utazó volnál ott. Ha az estét megéred, ne várd a reggelt és ha a reggelt megéred, ne várd az estét. Gondoskodjál akkor, amikor egészséges vagy, betegségedről és még élsz, gondoskodjál halálodról.“

„ó, ember fia! íme míg te hozzám imádkozol és folyamodói, én megborcsátok neked minden, amit elkövettél és nem törődöm vele, akár az ég felhőiig érnének is bűneid, ha te tőlem bocsánatot kérsz, én bocsánatot nyújtok neked — ó, ember fia! ha annyi bűnöd volna is, hogy a föld megtelnék tőle, azután pedig úgy jelensz meg előttem, hogy velem nem társítasz semmi lényt, annyi bünbocsánatban részesítlek, hogy a föld megtelik tőle.“

„Rendelem nektek az istenfélelmet, az okvetlen engedelmeskedést, még akkor is, ha szolga uralkodik fölöttetek, aki általatok nyeri élelmét. Majdan sok véleménykülönböző fog előtünni; ily esetben kötelességek szokásaimat, az utánam következő jó úton levő kalifák szokásait követni; rágjátok azokat fogatokkal, óvakodjatok az újonnan behozott dolgoktól, mert minden ily dolog újítás, minden újítás tévedés és minden új dolog a pokol tüzebe visz.“

Az iszlám irányai.

Az iszlám közel 300 millió hívője között kezdettől fogva több irány, szekta egész sora virágzott. Nézeteltérésekre okot szolgáltatott a próféta örökének, a kalifátus birtokának, a Korán és hagyomány értékelésének a kérdése.

Síiták.

A főbb irányok és szekta a következők:

A legelső szekta a *síitáké*, akik Mohammed örökkének a kérdése miatt szakadtak el a hívők közösségről. A kalifa-méltóságba Abu Bekr, Oman és Othman ültek be egymás után. Ezek között a kalifák között Othman kezdetben ellensége volt iszlámnak, ami miatt sokan nem tartották méltónak a kalifátusra, hanem vele szemben Alinak, Mohammed vejének, Fatime urának és utódainak a törvényes utódlási jogát hangoztatták és akarták érvényesíteni. Ezek és Muawija, a szíriai helytartó között véres harcok folytak, ami a síiták legyőzésére, a kalifák birodalmának a széleire, Per-

zsiába és Indiába való kiszorítására vezetett. A síiták nem ismerik el a tényleg uralkodó, a hatalmat kezükben tartó kalifákat Mohammed törvényes utódainak, hanem Alit és utódait tartják igazi imámoknak (a gyülekezet fejeinek). Imámjaik tényleg soha méltóságukat nem gyakorolhatták, mert a trónöröklés irányá messze elhajlott a legitimitástól, ez azonban a sutákat nem akadályozta abban, hogy mégis imámjaikban lássák a prófétai, vagyis az uralkodói és tanító hatalom igazi birtokosait, akik isten különös kegyelmének a részesei, testileg és lelkileg is különbek, mint a többi emberek s mint a próféta igazi utódai, egyedül hivatottak az isteni akarat és kijelentés csalhatatlan hirdetésére. A síiták szerint tehát nem a tudósok által megállapított idsma, hanem az imám az iszlám legfőbb csalhatatlan tekintélye. Legitim álláspontjukat érvényesítik a hagyomány terén is, amennyiben csak azokat a hagyományokat ismerik el hitelesenek, amelyek a próféta családja (ahl al-beit) közvetítésével maradtak fenn. A síiták a megalkuvást képviselő uralkodó szunnita iránnyal szemben a fanatikus türelmetlenséget, az orthodoxyát és a legitimizmus gondolatát képviselik. Imámjaik egymásutánjára nézve közöttük is vannak eltérések. Rendesen 12 imámot ismernek el, akik közül Va tizenkettédik Mohamihed Abu-1-Kásim, aki 872-ben Bagdadban született s akitől az a legenda járja, hogy nyolcéves korában a földről a mennybe ragadtatott, ahol elrejtve él a világ végéig s a világ végén, mint Imam Mahdi == világmegváltó jelenik meg, aki minden e világi igazságtalanságnak véget vet s megalapítja az igazság országát. Mahdi az iszlámhívők messiása, akinek a próféta családjából kell származnia s Mohámmmed nevét (ben Abdullah) kell viselnie. Nevezetes szerepe van a tizenkettéden kívül a hetedik imámnak, akit hívei Mohammednél többnyi“ tartottak. Ismailnak,, Gafar fiának (f 762) a hetedik imámnak a követői íntámjuk kinyilatkoztatásait a Koránéi fölé helyezték.

Abu-1-Alá al Maari (973—1057) ugyan már régen megmondta, hogy a Mahdi-várás hiú ábránd:

„oh ti, kik országokat kormányoztok; már elég soká uralkodtatok, már bele is vénültetek és mennél tovább éltek, annál inkább éltek vissza a hatalommal;

az emberek egy isteni férfiúban (a Mahdiban) reménykednek, aki a jó útra vezeti őket és a tömeg edepve várja őt, ki útba igazítaná; hiú ábránd! Egyediül csakis az ész az igaz isteni vezető, csak az vezethet bennünket éjjel és nappal, mint az igaz úton elüljáró, azokat a különféle vallásfelekezeteket pedig, amelyekre oszoltok, csak a célból találták fel, hogy a hatalmasoknak hatalmát megtámasszák“, — azért mégis számos felekezet alakult, melyek különböző formában ápolják ezt a várakozást.

Az izmaelitáknak pl. Északafrikában sikeres történeti szerephez jutniok, a Fatimidák országát ők alapították és tartották fenn (909 — 1171). 1017-ben Hákím fatimida kalifa új prófétaként lépett fel.

A libanoni druzok az 1021-ben meggyilkolt kalifa visszatérését mai napig várják.

A mutaviliták és nuseirek Szíriában Alit istenként imádják, Mohammedet „fátyol“-nak mondják, aki ahelyett, hogy kinyilatkoztatta volna, inkább elhomályosította az isteni igazságot. Ennek megfelelően a Koránt nem szószer int veszik, hanem belső értelmét (batin) igyeksznek kihámozni. Ezt a belső értelmet kereső írásmagyarázati módszerükrol batiniffáknak is nevezik őket.

A mahditváró messiáshit több alkalmat szolgáltatott mahdiként felépő embereknek vallásos mozgalmak keltésére. Közismert az egyiptomi

felkelés, mely Karthumból kiindulva, az angolok egyiptomi uralmát akarta megtörni.

A bahaizmus.

Mahdivallás a *bahaizmus* vagy babizmus is, amely Sejjid Mirza Ali Mohammed sírázi kereskedő fellépéséhez fűződik. Mirza Ali Mohammed 1821-ben született, 1844-ben látomása volt, melyből megtudta, hogy ő a *bab* (ajtó), vagyis a közvetítő az eljövendő Mahdi és hívei között s ezt 1849-ben Tsihrikből nyilvánosságra hozta. Tanításában megtagadta a szent háború viselésének a szükségét, elvetette az erőszakos téritést, hirdette az ellenségek szeretetének a parancsát, a vendégszeretetet, a szegények részére vagyonváltságként hívei vagyonának egyszenkilenced részét követte és a testi és a halálos büntetés eltörlése mellett foglalt állást. A modern kor szellemében akarta megújítani az iszlámot: feleslegesnek tartotta a körülmetélkedést és a nők lefátyolozásának a szokását, a nők egyenjogúsításáért tört lándzsát s meg akarta honosítani a szék, kés és a villa használatát a mohamedán világban. El akarta törölni a kötelező imádságokat, a mekkai zarándoklatot s 9—13 tagból álló tanácsokra akarta ruházni a gyülekezetek vezetését. Ezenfelül hirdette halála után való visszajövetelet. A *babot* elfoglálták, bebörtönözték, híveit üldözték, mozgolódásaiat elnyomták, végül a *babot* Tabrisban 1850-ben kivégezték.

A mozgalmat Huszein Ali (1817—1892) ültette át nyugatabbra nála 13 ével fiatalabb mostohaöccse, Jahja segítségével. A testvérek 1844-től tartoztak a mozgalomhoz. A *bab* Subhi Ezel (= az örökkévalóság hajnal-fénye) néven Jahját jelölte ki utódjául. Az üldözések a két testvér Bagdadban hozták össze, majd 1868-ban Subhi Ezelt a török kormány Cyprus szigetére, Huszeint pedig Akkába száműzte. Ekkor már a hívek többsége Húszéin mellett foglalt állást s őt tartották Messiásuknak Baha Ollha (isten fényessége) néven. Maga Húszéin is át volt hatva Messíás voltának a tudatától s fogáságából a világ minden tájára küldözte leveleit a királyoknak és a fejedelmeknek címzve az igazságosság és a béke világbirodalma megalapítására, a fegyverkezés megszüntetésére, az adók mérsék-lésére, a fényüzés ellen való küzdelemre híva fel őket. Húszéin új törvénye, a kitab akdas (= szent könyv) című munkájában: „Mindent tehetsz, ami a józan ésszel nem ellenkezik“, mely ezenkívül az egész emberiség testvériségének, a háború és rabszolgaság megszüntetésének és egy világnyelv alapításának a gondolatát hirdeti.

A babizmus Húszéin által hirdetett formájában a *bahaizmus* nevet vette fel. Húszéin halála után fia, *Abbas Efendi* (szül. 1844-ben) lett Abd ul Baha (= Baha szolgája) néven a mozgalom vezére, ki Európában és Amerikában is igyekezett híveket toborozni. A babizmusnak Perzsiában 700.000, a bahaizmusnak jóval kevesebb híve van, jellemző azonban, hogy amerikai és európai propagandája nem egészen eredmény nélkül való. Newyorkban hívei rendszeres istentiszteleteket tartanak s Hamburgban is van gyülekezetük.

Az ahmedijja felekezet.

Hasonló messiási szekta Pendsabban az *Ahmedijja-felekezet*, melynek vezére *Mirza Gulam Ahmed*, aki azzal a felfedezéssel lépett fel, hogy a Khan-Jar úton Sirinagarban Kasmir mellett feltalálta Jézus Krisztus állítólagos sírját, amely úgy kerülhetett oda, hogy Jézusnak sikerült üldözöi elől Jeruzsálemből Keletre elmenekülnie s azután ott fejezte be életét s ott temették el. Mirza Gulam Ahmed Messiásnak mondta magát s keresztény és mohamedán tanokból összeállított vallási rendszerét *Review of Religions* című angol nyelvű folyóiratában is terjesztette.

Rohoska József ezt a vallást a következőképpen ismerteti:

Mirza Gulam Ahmed azt állította, hogy közvetlen isteni kijelentés folytán lett próféta s isten bízta meg a tiszta iszlám hirdetésével. Ennek a tiszta iszlámnak a programja:

1. Dogmatikus különbségekben felülemelkedő testvéri szeretet és békesség.

2. Ezt az új vallás hívei a gyakorlatban is megvalósítják. Szelídek, alázatosak, és minden vallási közösséget, mint az egy isten akaratából ez egy isten küldöttei által alapított intézményt egyenrangúnak tartanak, híveit megbecsülik és külön vallási vagy teológiai nézetükben nem háborogatják.

3. A különböző vallások alapítói mindenjunk egy istenének küldöttei, akik a mennyei atya akaratát közlik az emberiséggel, minden kornak és minden nemzetnek a neki megfelelőt.

4. Vérontástól, háborútól irtóznak, ennek megfelelően a szent háborút eltörölték.

Propagandájuk pusztán a szóval és tollal való hirdetésre szorítkozik. Misszionáriusaikat szétküldik a föld minden részébe (Berlinben, Londonban mecsetjük, központi sajtóirodájuk van), lapokat, folyóiratokat adnak ki, nyilvános előadásokat, felolvasásokat tartanak. Az emberhalászattól tartózkodnak. Vallásuk számszerű terjedésére súlyt nem helyeznek. Céljukat elérik, ha más vallásfelekezetek vallási élete az ő vallási eszméik hatása alatt mélyül vagy fejlődik.

6. Sok üldözöttet szenvédtek vakbuzgó mohamedánok részéről. Van-nak vértanúik: legutóbb 1924-ben két misszionáriusukat Afganisztánban agyonkövezték.

7. A régi vallások prófétái által hirdetett egy akol egy pásztor eszményét csak a vallási béke alapján lehet megvalósítani.

8. A vallásbéke hirdetője, tehát a legeszményibb próféta Mirza Gulam Ahmed.

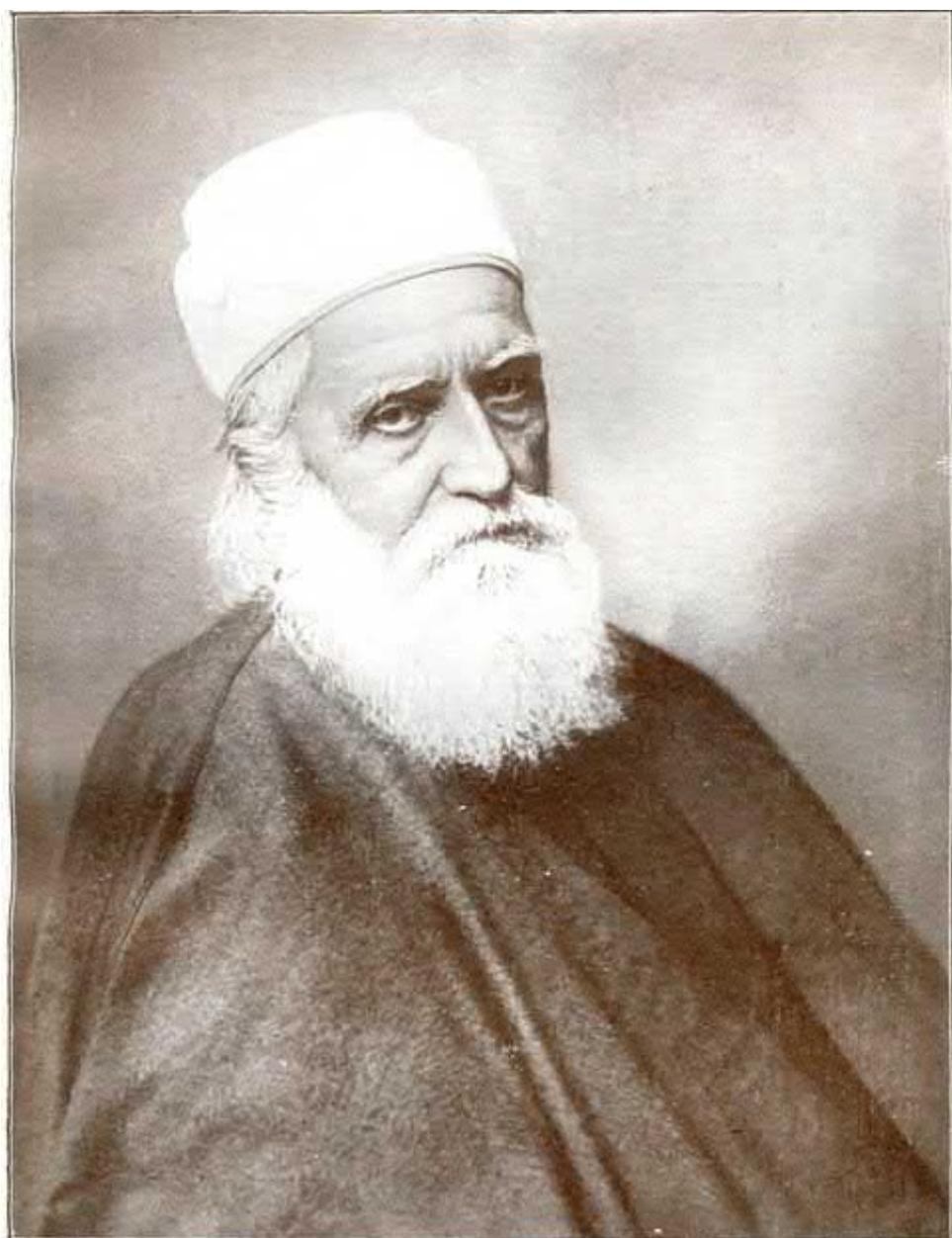
9. Vallásának zsinórmértéke a Korán, mely isteni kijelentés, a hagyományokat azonban elveti, illetve megtartásukat kinek-kinek a belátására bízza. Isteni kijelentésnek tekinti a többi vallások szent könyveit is, de mivel tanaik a Koránban úgyis benfoglaltatnak, külön-külön nem hivatkozik rájuk.

10. — Jézus a kereszten nem halt meg. Tanítványai félholtan vették le a keresztről, a sírboltban magához tért, tanítványai rejte ápolták. Mikor erőre kapott, elmenekült Indiába, ahol késő vénségéig élt. Sirinagari sírját nagy tiszteletben tartják, virágokkal díszítik és elzarándokolnak hozzá.

A vallás tagjai 800.000-en lehetnek Indiában, Perzsiában, Arábiában és Afrikában. Nyugaton Amerikában van legtöbb hívők, ahol Chikágó a központjuk.

Szunniták.

Az ortodox iszlám sem csendes tenger. A szuniták között is vannak véleménybeli eltérések, ezek azonban aránylag békésen megférnek egymás mellett, mert egyenjogúságukat senki nem vonja kétségbe s létezésüket mindenki természetesnek tartja. A négy irány közül az első, a *hanbalita* irány Ahmed ben Hanbal (f 863) imám nevéhez fűződik s türelmetlen, miért is kevés hívőre támaszkodik, főjellemvonása az, hogy teológiájában ragaszkodik a Korán antropomorfisztikus kifejezéseire. Ez az irány a fészke minden mohamedán vakbuzgóságnak. A másik, a málikita iskola Malik ben Anas († 795) medinai tanító alapítása, hívei Északafrikában,

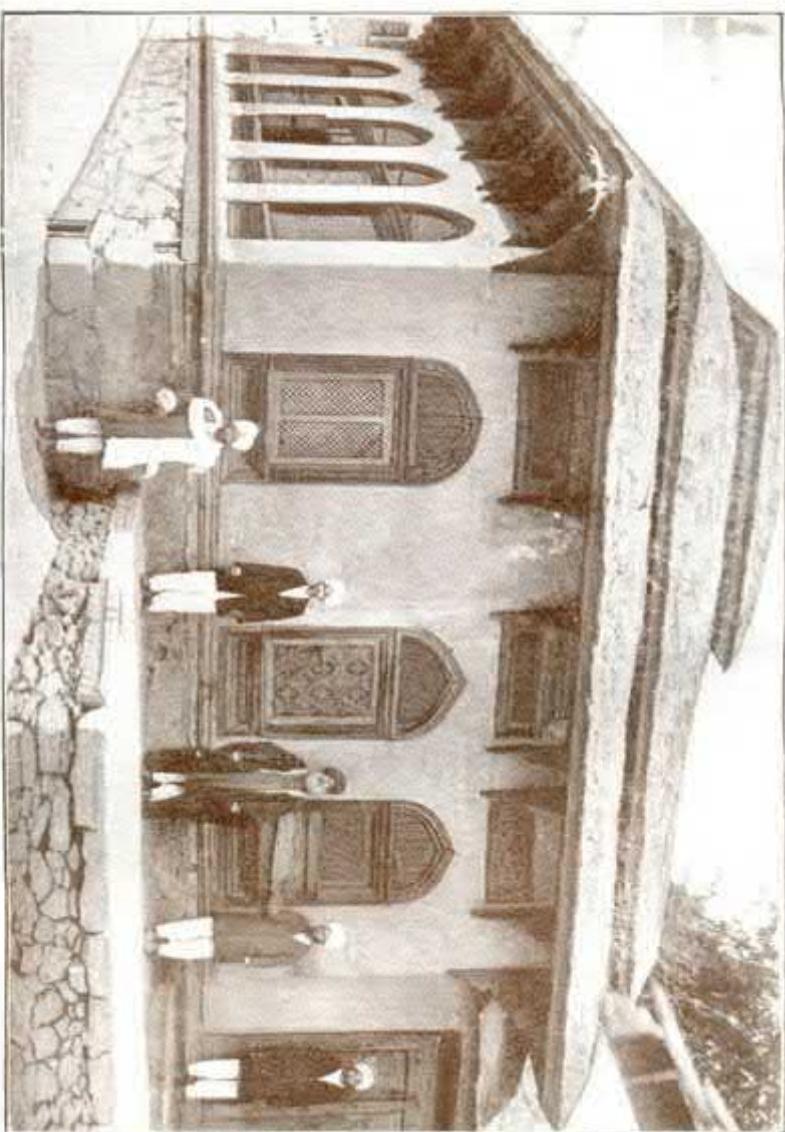

Abbas effendi, vallásos nevén: Abdu'l Baha, a bahá'ista vallás második vezetője, meghalt 1921-ben. A mozgalom mai irányítója Shogi effendi Haifában.

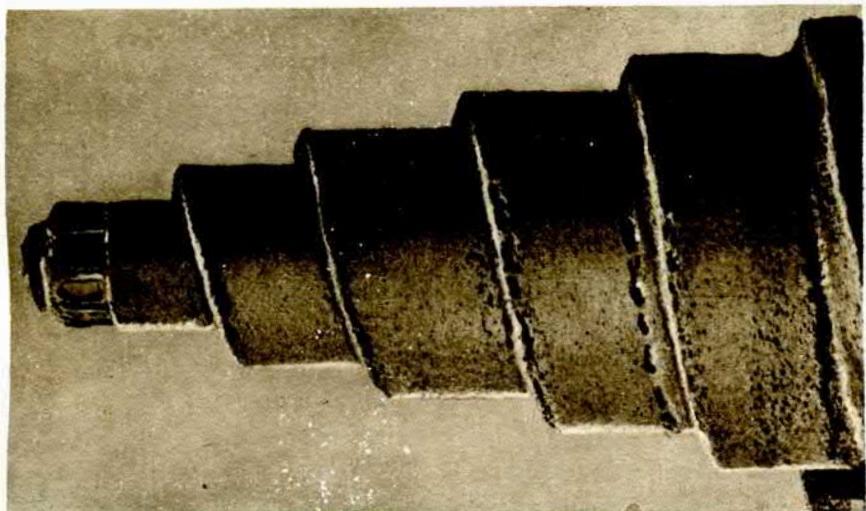
Mirza Galam Ahmed, az ahmedíja vallás alapítója

Ennek a vallásiak kibékítésén és a világkörben munkálkodó vallásnak a birtokában van *Szíriában Jézus Krisztus tiltalagossára* (a jobboldali képen). Az ahmedíja-legenda szerint ugyanis Jézus Krisztus nem halt meg a kereszten, hanem csuk elűült. A hős szíban felcsidott tanítványaival néhányszor beszél, azután pedig, — hogy újra elleniségei kezébe ne kerüljön, — kván dorolt Indiába, ahol késő vénsegéig élt s 80 éves korában halt meg. Szírjához az ahmedíja felekezet hívei elzavándokolnak s azt virágokkal díszítik.

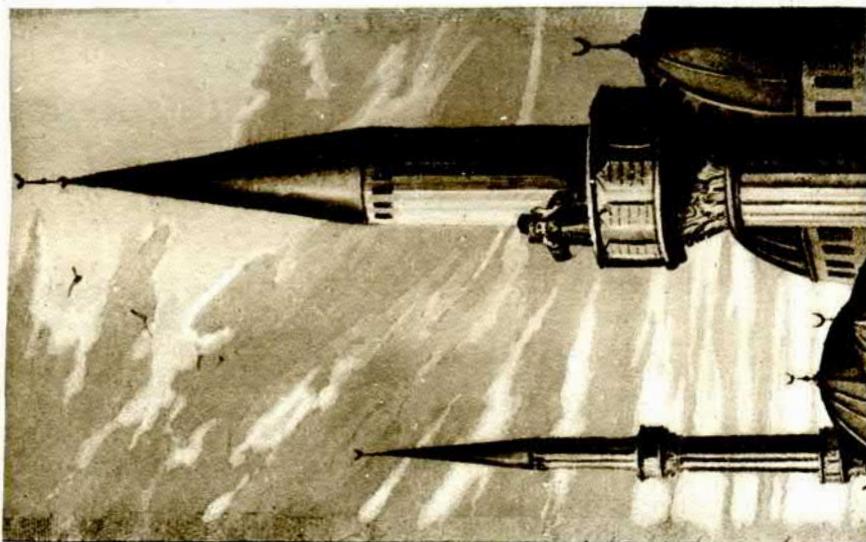

A nagy Akbar császár, a vallásalapító. Az általa alapított vallás halálával megszűnt, egyéb alkotásai közül Akbarabad szebbűl-szebb palotái őrzik emlékét.

A samarrai nagy mecset minarete. Azért is érdekes, mert a régi babiloni tornyok stílusában épült: körüljára lehet felmenni rá.

Minaret, melynek erkélyén a müezzin épben imára hívja fel a hívőket.

Egyiptomban vannak elterjedve, ez is ragaszkodik a mohamedán hagyományokhoz. A *hanefita iskola*, melynek alapítása Abu Hanifa († 767) imám nevéhez fűződik, a merev hagyományos állásponttal szemben igen messzemenő liberalizmust képvisel. Számra nézve ez a túlnyomó és ural-kodó irány, ehhez tartozóknak vallják magukat a hivatalos körök is. A kettő, vagyis a rideg hagyomány és a szabad spekulatív irány közt, áll a *safita irány*, mely el-Sáffi (†819) nevéhez fűződik. Ezek az irányok egyformán ortodoxok, különbségeik a mai iszlámban annyira kiegyenlítődtek, hogy tanításaiak egymásba folynak, ritusaikat pedig tetszés szerint végezik.

Vahhabiták.

A *vahhabita* mozgalom a hanbalita irányból nőtt ki a 18. században. A gondolat, a tiszta iszlámhoz való ragaszkodás nem új, legnevezetesebb «rvényrejuttatója» Mohammed ben Abdel-Wahhab (1696), aki eréyes kézzel az eredeti iszlámot akarta visszaállítani s a mohamedán vallást nemcsak minden későbbi elemtől, hanem minden lényegével össze nem férő tanítástól is meg akarta tisztítani; küzdött a fényűzés, a dohány, a zene, a játékok, az arany, az ezüst és a selyem ellen, protestált az Allah egységét veszélyeztető pogány szentek tisztelete, a sírok és ereklyék megbecsülése ellen, elvetette az idsmát azzal a megokolással, hogy az ostobaság, miután minden kutatónak kötelessége saját szemével meggyőződnie az igazságról s miután a vallásos kötelességek mindenkit egyformán köteleznek. Ibn Saud emir csatlakozása nagy erőt adott a mozgalomnak, Kerbelát feldúlták, Mekkát is elfoglalták a vahhabiták s Mohammed medinai sírját is kirabolták. A török kormány által a mozgalom leverésére kiküldött egyiptomi helytartó Mehemed Ali és fia, Ibrahim pasa csak véres küzdelmek után tudta leverni s visszaszorítani őket. A mozgalom résznevőit ereknekeknek nyilvánították, Arábia belséjében azonban a legújabb időig tartani tudták magukat.

Szúfik.

Az iszlám formalisztikus irányai mellett nem hiányoztak soha életéből azok az aszketikus életet élő, világtól elforduló kegyesek sem, akik isten emésztső szerelmét a világ minden okosságánál többre becsülve darócot öltöttek, sanyargatták magukat, szent életet éltek s a hit mélységeibe elmerülve, önkívületi állapotban keresték az istenséggel való érintkezést. Ezeket a misztikus gondolatok utain járó kegyeseket darócruhájukról (*sufa*) nevezték el *szúfiknak*. A szúfik szervezett társaságokba tömörültek, közéjük tartoznak a *táncoló* és az *üvöltő dervisek*. Ezeknek a szerzetes mintára élő derviseknek a szervezése a 12 — 13. században kezdődött, mindegyik rendnek más-más ruhája, más színű olvasója van. Kolostoraik élén seikjük áll. Egy részük mesterséget űz, vannak kolduló rendek. Valamennyi az iszlám főpapja, a Seik al-Islam fenhatósága alatt áll. A derviseknek mozgalmas időkben jelentékeny szerepük volt az események irányításában. Legutóbb a szenusszi-rend játszott szerepet Tripolisz és Egyiptom történetében, melyet Sanusi seik (1813 — 1859) alapított.

Akbar napvallása.

Az iszlámnak fejedelmi reformátora is volt, aki nem elégedett meg se a próféta tudományával, se az iszlám teológusainak a tanaival, aki kora egész műveltségének birtokában akart magának az iszlámból s az azt környező vallásoknak általa igaznak tartott elemeiből új vallást csinálni. *Abulfath Dselaleddin Mohammed* indiai fejedelem, kit az akbar

(== nagy) melléknével tüntettek ki, volt ez a férfiú. Ez a tehetséges és romantikus hajlamú fejedelem, aki szolgalegénynek öltözve tett hosszú utazást, hogy Haridasza hindu dalnok énekét meghallgathassa, udvarában a különböző vallások tudósaival előadásokat tartatott s 1578 körül országában a legteljesebb vallásszabadságot biztosította alattvalóinak, ő maga egy vallással se kötötte le magát. Udvari tudósai mudstahidnak, oly teológusnak nyílvánították, akinek joga van önálló tanításokat terjeszteni s ezen az alapon a császár oly vallást állított össze, amelyben a világosság, a nap és a tűz kultusza a lényeg s amelynek ő maga a főpapja. Vallása mint uralkodó vallás, nem élte őt túl, 1605-ben bekövetkezett halála után országában az iszlám megint elfoglalta elvesztett pozícióit, azonban mint összehasonlító vallástudományi kísérlet és mint az indiai racionalizmus előfutára, történetileg és gyakorlatilag is jelentős kísérletnek mondható. A legújabb korban az iszlám világát két gondolat: a pániislamizmus = valamennyi mohamedán vallási és politikai egységbe való összehozása és a háború eredményeképp a modern nyugati eszmékkel való megbarátkozás gondolata foglalkoztatja. A széthulló török birodalom új valláspolitikai problémaképp az iszlám modernizálását is szőnyegre hozta. E fontos kérdés megoldása a jövő feladata. Milyen lesz ez a jövő, arra nézve nem lehet találkozásokba bocsájtkozni. Az iszlám mai helyzete kétségtelenül igen kritikus. A kalifátus megszűnt, a Korán nem törvény többé, Törökország teljesen szakított a régi tradíciókkal és modern alapokra helyezkedett. Elválasztotta az egyházat az államtól, iskoláiból kiszorítja a vallásos szellemet, eltörülte a többnej üiséget. Olyan mélyreható reformokat csinált, melyek az iszlámot Törökországban nagyon megrendítették. Az iszlám azonban világvallás, melynek Afrika nyugati partjaitól a Csendes óceán szigetéig sok híve van. Hogy ezek hogyan reagálnak a török változásokra, ez a jövő titka.

AZ IND VALLÁSOK ÉS A BUDDHIZMUS

A védák vallása.

Indiában 320 millió ember él idegen uralom alatt politikai tehetetlenségen. Ez a nép, melynek legfellengzőbb ideálja sem emelkedik ma a passzivitás gondolata fölé, négy ezeréves kultúrára tekinthet vissza, melyben vallásának jelentős szerep jutott. Azok a hinduk, akik ma saját hazájukban nem urak, gondolataikkal, vallásukkal évezredékkel ezelőtt meg-hódították szomszédaikat. Az ind mese vándorútra kelve eljutott s még ma is él minden gyerek szobában, az ind vallás pedig nem egy helyen uralkodik a hat folyó birodalmának határain túl. Tibet, Kína és Japán ezer bizonyságát szolgáltatják a buddhista gondolat és vallás hódító erejének.

Előindia lakosai közül a hindu valláshoz tartozók száma 207 millió, a lakosság 72%-a, a mohamedánoké 62 és fél millió, a démonimádóké 8 és fél millió, keresztény 3 millió, sikh 2.200,000, dsina 1.334,000, parsi 89,547, ária 67,105, zsidó 18,228.

A kaszszerű eloszlás a következő: négy nagy kaszt van: a brahmánok, a ksatriágák, waisyák és sudrák kasztja. A brahman kaszthoz tartozók száma 14.893,258. A főkasztok ezer meg ezer kisebb kasztra oszlanak; az 1901. népszámlálás 2378 kasztot különböztet meg. A valóságban az eloszlás sokkal nagyobb, a kisebb kasztok száma százezerre tehető.

Ceylonban a buddhisták száma 1.877,043, a hinduké 615,932, a mohamedánoké 211,995, a keresztenyeké 302,127.

Hátsó-Indiában az angol uralom alatt levő Barmában 1891-ben volt: buddhista 6.888,075, mohammedán 171,577, démonimádó 168,449, vallásos koldus 73,365.

Az ind vallás legrégebbi emlékei sem nyúlnak vissza abba az időbe, amikor még az indek és a perzsák őshazájukban a közös forrásból fakadt hitük oltárainál áldoztak.

A Védák.

Az ind vallás legrégebbi forrásai a *Védák*. A Védák az ind vallás kinyilatkoztatott szentíratai, a kinyilatkoztatás okmánytárak, melyek a kinyilatkoztatottnak tudott tudást és tudományt, a gnózist foglalják össze. A Védák az ind vallás bibliái majdnem ugyanazokkal a tulajdonságokkal és jelentőséggel felruházva, mint a zsidók szentírása és a keresztenység bibliája. A Védák (tudás = tudomány = gnózis) gyűjteménye meglehetősen nagy mennyiséggű irodalmat ölei fel, melyben a legkülönbözőbb fajtájú vallásos és egyéb irodalmi termékek találhatók. Legjelentősebb és legfontosabb részei a különböző istenekhez intézett, az áldozásnál ünnepélyesen előadott himnuszok, vallásos énekek és szertartási előírások. Ezek képezheték a Védák kikristályosodási magvát. Dalnokok és regősök, vándor-

papok ajkán születtek, költők ihletének a szülemlényei voltak. Mint az áldozások pompás fűszerei divatba jöttek, az ihlet eltűntével kitűnő üzleti szellemű epigonok, korlátolt tudósok és kapzsi papok kezében mesterségszerűen továbbfejlesztettek. Az iskolás vallástudomány magyarázza és kiegészíti, ceremoniális szabályokkal, varázsformulákkal, apróbb irodalmi emlékekkel megtoldotta őket, megteremti a gyűjteményt s körülbástyázza azt a kinyilatkoztatottság bástyáival. Mindez Krisztus előtt majdnem két ezer évvel kezdődik — de lehet, hogy korábban is. — Krisztus előtt ezer évvel a Védák már készen állnak.

A Védák legrégebbi darabjai a Rigvedában találhatók. A *Rigveda* tíz könyvből álló gyűjtemény, 1028 himnusz és egyéb az áldozásoknál a papok által elmondandó szöveg van benne. Vannak közük egészen világi tartalmú darabok is, pl. a játékos panaszai, a békákról szóló ének, mesék, versenyekről szóló költemények és erotikus dolgok is. A himnuszok költői közül a hagyomány különösen kiemeli Rishit és családjai tagjait.

A Rishi-család leghíresebb tagja Vasishta volt, öt tartják a Rigveda 7. könyve szerzőjének. A Vedadalnokok emberi vonásai a Rigvedában teljesen elmosódottak, később pedig legenda és teológiai spekuláció tárgyaivá váltak. A Rishik az istenek asztaltársaivá lettek, a Védákról pedig az a hit terjed el, hogy azok az ősemeber áldozatából keletkeztek, illetve a világ teremtése előtt isteni emanáció termékei.

A *Samaveda* a Rigveda énekeinek a változatait tartalmazza, mindössze 75 eredeti verse van.

Az *Atharvaveda* a varázsmondások könyve. 20 könyvben 731 költeményt tartalmaz, legnagyobb részük átok és varázsformula. Ez az indbabona bibliája. 15. könyvében teozóf gondolatok és a világteremtésre vonatkozó himnuszok vannak.

A *Yadsurvedában* papok számára szánt áldozati előírások vannak.

A Védák után következő irodalom fontosabb termékei a *Brahmanák*, melyek az áldozati előírásokat egészítik ki, emellett azonban sok teológiai sőt nyelvészeti anyagot is magukban foglalnak, továbbá a *surtrák*, az iskolai oktatás vezérfonalai, amelyeket már nem mind tartanak inspiráltaknak.

A sutra irodalom erkölcsi kérdésekkel foglalkozó ágából nőtt ki *Manu törvénykönyve*, amely a Kr. e. 5. századból származik s teljesen brahman szellemben készült. Szülesnél, kasztba való felvételnél és a brahman életben megtartandó szertartási előírásokon kívül polgári és erkölcsi szabályokat is tartalmaz. Manu az ind hitrege Noéja, akit némelyek a görög Mimos királlyal azonosítanak s a Kr. e. 13. században élőnek tartanak.

A Védák az eredeti vallásos felfogást költőileg idalizált és átszellemített formába tartották fenn. Az ősprimítív vallás érzéseit és szertartásait megszépítik és dramatizálják, az istenhitet pedig elmélyítik. A primitivség azonban nemcsak hogy átütöközik, hanem határozottan jellemző tulajdonságát képezi a Védák vallásának.

A Védák istenei.

A Védák az istenek számát rendesen 33-nak mondják, ez azonban csak hozzávetőleges kerek szám, amely kisebb a valóságnál. A másik szám viszont — az egyik Véda himnuszban az van, hogy „Agninak 3339 isten mutatta be hódolatát — talán magasabb a kelleténél. A 33 — 3339 számok a tipikus többistenhit hallatlan pontatlanságának a bizonyásai. A sok isten között senki sem ismeri ki magát; a gyakorlati vallásosságban csak két szempont fontos: 1. nem szabad megbántani egy istent sem; 2. az áhí-

tatot úgy kell néhány vagy egy istenre koncentrálni, hogy az a hívő segítségére legyen. A Vádakban ez a 2. szempont annyira ki van emelve, hogy a himnuszok és áldozási énekek úgy foglalkoznak azzal az istennel, akihez intézetnek, mintha rajta kívül több isten nem is volna. Ez a minden épen szóban forgó istenre koncentrált vallásosság, amit *henoteizmusnak* neveznek, jellemző tulajdonsága a Védák vallásának, de előfordul Izraelben is, mely hiszi, hogy Jahu mellett több isten is van a világon, de a zsidók egyedül és kizárálag Jahut imádják.

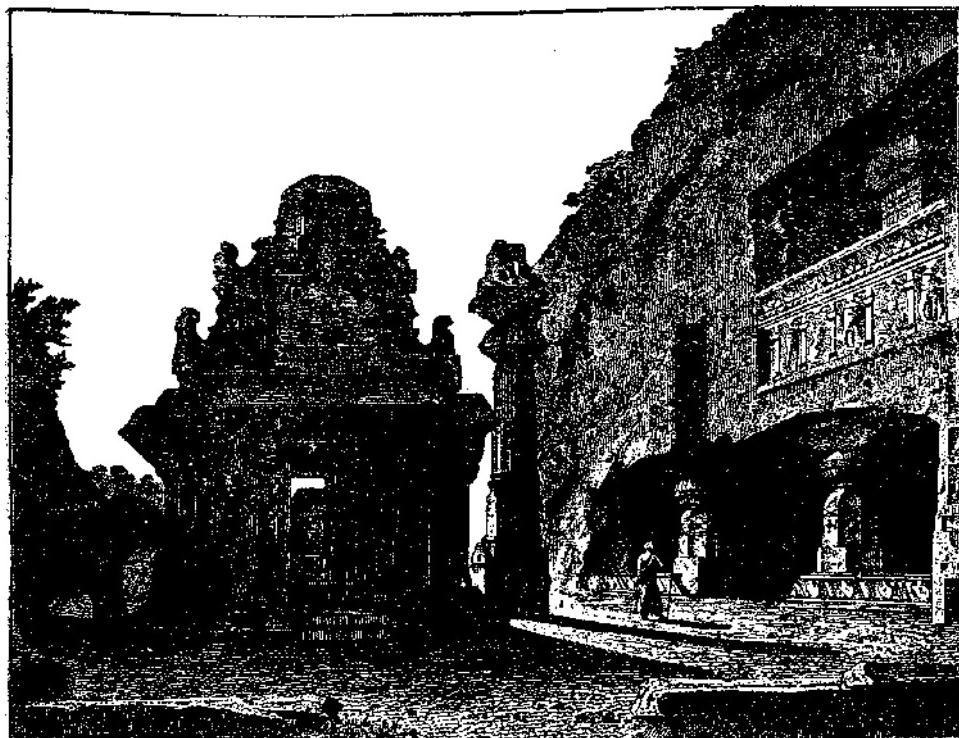
A védák isteneinek a neve *deva* (div = dyu = deus = Zeus, összetéve: Dyaus Pitar = Juppiter) vagy *asura* (perzsa: ahura; as = esse = lenni tőből). Eredetileg természeti istenek, az elemek és a természeti erők megtestesülései, a Védákban azonban személyekként külön életet élnek az égenben (vasú), a levegőben, (rúdra) vagy a földön (aditya) tartózkodnak. Ezek az istenalakok gyakran összefolynak egymással. Elképzelésük meglehetősen fantasztikus; háromlábú és többarcú, nemkülönben többkezű emberformák, fél és egész állatalakok, szörnyetegek is vannak köztük. Mellettük, ördögök, démonok, boszorkányok és kísértetek óriási tömege játszik szerepet az indek vallásos életében, akiket mind a pártjukra kell hódítaniuk, mert különben ezer okuk lehet arra, hogy féljenek tőlük.

Isteneik közül az őshitben gyökerezik *Dyaus Pitar*, a „mennyei atya“, *Prithivi*, a földanya, kinek ölébe az ember halálában visszatér és *Aryaman*, a „nemeslekű“, akinek jósága oly nagy, hogy annak is ad, aki nem kéri. (Belőle lett mégis a perzsa ördög!) *Mitra* alakja nem lép előtérbe, pedig ő a hőség és a barátság istene, annál inkább *Varunáé*, akit „*Varuna királynak*“ neveznek s aki égi várban lakik, az égboltozaton kocsikázik s aki az egész világ felett uralkodik. *Varuna* a vízben is lakik s a sötétben is uralkodik, azért ő a minden tudó és minden látó isten, aki egyúttal az igazság istene is: hurkot vet a gonosznevőnek s borzasztó vízkórsággal sújtja a bűnöst. Az emberek hozzá imádkoznak bűnbocsánatért. *Vasishta* oly szép himnuszokat költött Varunához, hogy azok alapján kedvező körülmenyek között *Varuna* személyéhez kapcsolódó monoteizmus könnyen ki-fejlődhett volna. A népszerű *Indra* azonban elhomályosította alakját, úgy hogy később a vizek és az esők istenének a pozícióját sem tudta meg-tartani, hanem gyulladt, vörösszemű, kopaszfejű, vízkóros démonná süllyedt. Az asurák démonokká süllyedt nemzetsegét a *dévák* tasztították le trónjukról.

A dévák között *Indra* a legnépszerűbb; „erőtől duzzadó bika“, igazi férfi (*Indra* = anér = férfi), aki karjában rettenetes erő van s aki ég és föld királya. Ég és föld enged szavának, oly nagy és hatalmas, hogy a világ fölött hajolva lábának a hüvelykujja befedi a földet s összeszorított markában elfér az egész világ. *Indra* állandóan harcban áll a démonokkal, különösen pedig leghatalmasabb ellenfelével *Vrtrával*, a levegő szörnye-tegével, aki felhőkbe burkolódzik, aki (neve jelentésének megfelelően) visszatartja az esőt és a földön terméketlenséget okoz. *Indra* azonban vilámaival leveri és legyőzi *Vrtrát* s megbőszül minden gonoszságot. A másik gonosz isten *Rúdra*, akit az istenek brahman legenda szerint úgy teremtettek, hogy Pradsapatit lányával elkövetett vérfertőzéseért vele büntetessék meg. minden isten odaadta valamely kegyetlen és gonosz tulajdon-ságát s ezekből keletkezett *Rúdra*, aki különben a vihar istene, betegségek és nyavalyák okozója.

Az *Asvinok* testvérek, két gyönyörű ifjú, akik közös feleségeket, a napot, pompás aranyszékéren minden nap végigkocsikáztatják az égen. *Ushas* a rózsaszínű hajnal, a pirkadás istennője, aki minden reggel eljön

az Asvinokkal való találkára s útjában az egész világ előtt kiteregeti bájait. Vishnuról a Védákban még nem sok van, ő a napisten, aki háromlépéssel átlépi az eget, Surya szintén napisten, s a nap az ő szekerének csak a keréke. Egy részükről az a hit is járja, hogy Indra kíséretéhez tartoznak, mint például Savitar, vagy Puskán, aki népies alak. Kecskék által vont

Az ellorai Indra-sziklatemplom udvara hatalmas kőelefánttal és szabadon álló kápolnával. Jobbra a hegybevájt templom bejárata.

taligán jár, Indra mellett és nem az istenek italával, hanem forró kásával él, amitől a fogai teljesen elfeketedtek, ő az utak és a pásztorok istene, akit később a harcosok ezzel a jellemző fohással kezdtek tisztelni: óh, Pushan, mi sem vetünk meg téged!....

Egészen ős jellegű *Agni* imádása. A Védákban Agninak a személyisége alig van kidomborítva, Agni egyszerűen: ignis = tűz, az áldozati adományt megemésző láng, amely a fában szunnyad s dörzsölésre kivillan, Agni a napnak az égen felragyogó máglyája. Agni a vízből születik, mert *B.* fát, amelyben Agni szunnyad, víz növeszti meg. Agni az égből került le a földre és a földről az égbe szökken. Agni mint a családi otthon tűzhelyén égő tűz, vagy mint a pásztorok tüze, jóság és áldás, ez a jelentősége fokozott és tökéletes mértékben van meg az áldozati tűzben, ő hívja meg az áldozathoz az isteneket, ő viszi fel hozzájuk az áldozatot. Agni az istenek követe, ő a közvetítő az istenek és az emberek között, Agni a pap, a földi papok védőszelme.

Agnihoz hasonlóan vallásos tiszteletben részesült a Soma, az Asklepias-növényből készült, rendesen tejjal kevert, erjesztett, tehát részegítő

ital, az istenek, a halhatatlanság és az örökkévalóság itala. Soma is isten, Soma az istenek ajándéka, de egyúttal az isteneknek legjobban tetsző áldozat. Soma lesz a hold, amelyen a lelek gyülekeznek s ahonnan, mikor a hold fogy, tovább mennek feljebb az egekbe. A Somát a legünnepelesebb formák között készítették. Gyakran előfordul az is, hogy Somát Agnival azonosítják.

A Védák mítoszai.

A Védák mítoszai fejletlenek, itt-ott idegen hatás alatt állnak.

A világ *Purusa* testéből keletkezett. Purusa ezerfejű szörnyeteg volt, aki testével az egész világot betakarta. Testének egyes részeiből lettek az ind kasztok és a világ részei. Más világteremtésmitosz szerint kezdetben a minden ség tenger volt. A tenger szellemében megmozduló vágy magjából keletkezett a világ. Megint más elbeszélésben megtaláljuk a vízözönmondát, melynek Manu a hőse, aki megszabadul a vízözönből. A Védák világképe, csillagismerete a babiloniakéval nem mérközhetik, de nem sokkal áll mögötte. Vallásukban azonban ez a tudásuk nem játszik nagyobb szerepet. Isteneiket gazdagabb képzeli tehetséggel gondolták el s azok nem olyan könnyen egyszerűsíthetők le csillagképekké és égitestekké, mint Babilonban.

Az áldozatok.

A régi istentisztelet áldozatból állott. Az áldozat isteneknek szánt adomány az istenek eledele, de egyúttal csalátké is, amelyre az istenek megjelennek. Az imádság kiáltás, az istenek hívása, az istentisztelet az istenek számára készült lakoma. Templom, istenképek nem kellenek hozzá. Az áldozati tüzek hajnalban gyúlnak ki mindenfelől a láthatáron, az áldozóhelyeken nincs más, mint az oltár, az áldozáshoz nem kell más, mint azok a fadarabok, amikből tüzet dörzsölnek és egy köteg szent fű, amit az oltárral szemben helyeznek el, hogy az istenek rajta letelepedhessenek. Az áldozat annál gazdagabb, nagy szerepet játszik benne a vaj és a tej, a megáldozott állatok húsa és zsírja, gabonaneműk s mindenekfelett a Soma-ital. Szereplő személyei: az áldozó, a dalnok és a ministráns; az egész a főpap, a brahman felügyelete alatt szorosan az előírásokhoz alkalmazkodva megy végbe, a legkisebb eltérés esetén meg kell ismételni az egész áldozatot.

Az áldozás úgy történt, hogy mindenekelőtt megtisztították az áldozati helyet, elkészítették az oltárt s azt védőárokkel vették körül. Azután dörzsölés útján tüzet gerjesztettek s elkészítették az áldozati adományokat. A teheneket külön szertartások betartása közben fejték, a gabonát külön ceremóniákkal őrülték meg. A papok megmosakodtak, bekenték magukat, felvették az áldozáshoz szükséges ruhákat, elmondták az elmondandó énekeket és mondásokat.

A naponként reggel és este megismétlődő vagy időszakonként (újhold, évszakok, zsengék) bemutatott áldozatok közül kiemelkedik az „áldozatok királya“, a *lóáldozat*. Ez volt a nemzeti áldozat, amelyet a király mutatott be. Egész éven át készültek rá. A kiválasztott s fürdetés által megszentelt lovat 400 ifjú őrizte, míg el nem jött az áldozás ideje, a király szigorú szabályoknak alávetve magát törekedett arra, hogy rituális tisztaságban érje meg az áldozás napját. A ló előtt Pushannak bakkecskét áldoztak, azután ölték le a lovat. A leölt ló mellé odafeküdt a királyné feleségnek. Azután ketten tartották, egy pap pedig szétdarabolta a lovat s a részeit megégették. Az áldozat arra való volt, hogy a ló felkerüljön az istenekhez s ha szükség van rá, Indra vagy Marut lovait pótolhassa s az adományért

marhákban, lovakban, férfi utódokban való gazdagságot kértek s büntelen-ségért fohászkodtak.

A brahmánok.

Az áldozat alapjául szolgáló hitből fejlődött ki a varázslat alapját képező felfogás a következő gondolatlánc segítségével: „A hívő áldozatával ellátja az isteneket. Az isteneknek szükségük van az ellátásra, tehát az áldozat kényszeríti az isteneket.“ A varázslat mestere a brahman, aki amuletteket, varázsitalokat készít, varázsformulákat tud, ráolvas, ellenséges varázst felold s ezekkel szinte rákényszeríti az isteneket és a démonokat arra, hogy ártani ne tudjanak, sőt ellenkezőleg, ahol lehet használniuk a varázslattal élőknek.

A brahman volt a szent tudományok tudója, a pap és a varázsló. A brahman beleszületik a papi családba, de fel is kell készülnie hivatására. Meg kell tanulnia könyv nélkül a VeaaKat, mit 7 éves korában kezdett s a tanulásért szolgája volt mesterének. Mikor kitanult, leberetválták a fejét, családapa lett, utódok nemzésével teljesítette atyái iránt való kötelességet.

Brahma, Visnu és Laksmi. Visnu Aixanta, a hétfelű kígyó testvére vetett virág-szerű ágyon hever, nyakán csillagokból készült nyaklánc, a köldökéből kinyúló virágszáron nőtt virág kelyhében a négyarcú Brahma. Visnu lábainál Laksmi, az urát gondozó feleség, a szépség és a szerencse istennője.

ségét s végezte a papi funkciókat. Mikor gyerekei megnőttek, remetévé válik, erdőbe húzódik vissza, hogy végül teljes aszkétizmusban fejezze be életét. A brahmánok kasztjának külön istenei vannak. Ezek között az első helyet Agni foglalja el, majd Pradsapati és Visvakarman mellett *Brahma* (az Ige és az Ima) lesz nemcsak a kaszt, hanem az egész vallás legfőbb istenévé.

Az ind ember azt kívánta magának, hogy száz évig éljen. Ha meghalt, holttestét vagy eltemették vagy elegették. Halála után a lélek az atyákhöz (pitara) került *Yama* országába, mely a föld felett volt. A halottégetés szokása révén a felfogás módosul: *Yama* országa a világosság felőbb régióiba helyeződik át. Aki jó volt, az ide kerül s itt elegendő tehenet talál a maga számára, a tej és a vaj patakban folyik s a mennyben szép

Vishnu. Trónján ül, fiatalos, négykezű alak, alatta Garuda a gázdaság szimbólumaival és a kígyók.

asszonyok is vannak. Aki azonban fösvénykedett s sajnálta az istenektől az áldozatot, aki egyedülálló lányt csábított el, vagy brahman feleségére vetette a szemét, aki férjéhez hűtlen volt, az a pokolba jutott, ott nyakig vérfolyamban kellett ülnie s szörgombócok képezték eledelét.

A brahmanizmus.

A Védákban vannak a régi ind vallásosság maradványai, a Védák azonban egy új vallás csiráit is magukban rejti, amikből a brahmanizmus fejlődik ki.

A brahmanizmus irodalmilag a Védákon alapszik, amennyiben főforrásai a Brahmanák és az Upanishádok először a Védák egyes könyveinek a függelékei formájában jelentkeznek, ezekből fejlődnek s lesznek külön gyűjteményekké. Az Upanishad név igen jellemző, mert rámutat ennek az irodalomnak a keletkezésére. Upanishad a neve annak, mikor a tanítvány letelepszik a tanuláshoz. Az Upanishádok úgy keletkeztek, hogy a Védák tanulmányozása közben szükségesnek mutatkozó pótłások, a Védákhöz csatolt magyarázatok leírattak.

Az Aitareya-Brahman a Rigveda kiegészítő részét képezte, a Soma-áldozatról, a túzáldozatról és a király felkenéséről, a Kausitaki-Brahmana az évközben előforduló, bizonyos napokhoz kötött éteáldozatokról szól. A Tandya-Maha-Brahmana azokat az áldozatokat írja le, amelyeknél nem árja származásnak is felvehetők a brahrnánok kasztjába. A Satapata-Brahmana, a Yadsurveda kiegészítő része, a száz ösvényről szól.

Az Upanishádok gyűjteményei meglehetős későiek, aligha van egy is köztük, amely a buddhizmus előtt keletkezett volna.

A brahmanizmus azonban sokkal régebb. Alapja és gyökerei a Védákban vannak. A brahmanizmus a papi tudományt magában foglaló világnézet, melynek két ágazata van: egyik a papok számára kenyér és létkérdezést képező áldozati rítusok ismerete és a bennük való hit fentartása, hogy jövedelmeik forrásai el ne sorvadjanak, a másik a népvallás primitívsegein felülemelkedő, a kultusz esetlegességei mögött rejlő lényeg felismerése és a világöröktély megfejtése közben magasabb műveltségüknek megfelelő új utakra való térés. A brahmanok meg tudták tenni azt a csodát, hogy a népvallás különösebb sérelme és saját megélhetési alapjuk visszelyeztetése nélkül tudtak vallásosságukban előre haladást tanúsítani s világnézetüket a népvallásnál szilárdabb bölcsészeti alapokra helyezték.

A Védák kinyilatkoztatásának a folyama összesugorodik és elszáradd A Védák az írástudomány tárgyává lesznek. Az írástudók kezében a Védákban még élő istenek képe elhalványul, tulajdonságaik összekeverednek, funkcióikat összecserélgetik, felismerik, hogy egyéni sajátosságaikhoz sokat ad hozzá a költői képzelet, belátják, hogy nem az egyéni sajátságok kidomborítása, istenegyeniségekhez való ragaszkodás a fontos, hiszen az énekek ezeknek a sajátosságoknak a kiszínezésében eltérnek, sőt ellent is mondanak egymásnak s minél tovább foglalkoznak az istenek sokaságával, annál erősebb lesz bennük a radikális leegyszerűsítésre való törekvés, a többistenben az egy isteni erő megnyilvánulásának a megsejtése. A sok isten képe összefolyik előttük s gondolkozásuk nem áll meg a minden ség istenítésének a végső következtetéséig.

A brahrnánok mindenkit lehetőséget végig gondolták.

Monoteizmusuk emléke Pradsapati-isten, aki a sok elhalványult isten helyét foglalja el. *Pradsapati* a teremtmények ura. Ő a világ teremtője, tőle származnak az istenek (devák) éppúgy, mint a démonok (asurák) vagyis Pradsapati a jó és a rossz teremtője. Az istenek fölött áll, azok

minden bajukban tőle kérnek tanácsot, ő ad nekik utasításokat, veszédeiséikben ő a bíró, kételyeiket ő oszlatja el. A sok isten mögött áll az egy isten, az istenség, a sok isten csak ennek az egy isteni erőnek és hatalomnak a megnyilatkozási formája.

Később a Pradsapatiban megszemélyesített egy isten sem elégítette ki gondolkozásukat, hanem helyére a *Brahman* fogalmat tették. Brahma, a varázserejű szó és imádság a sokistenhit bázisán szintén istenné lesz. Azonosítják a nappal, azonosítják *Pradsapatival* s végül Brahma lesz a világ lényege, az abszolútum. Brahma az elv férfias, Sarasvati a női megtestesítője; házastársak, akik ketten együtt képviselik az egészet.

Az utolsó fejlődési fok az, hogy Brahma személytelen fogalmává vá-

Brahma és *Sarasvati*. Tulajdonképp az imádság, az istenekre ható szó, melyet a hitrege megszemélyesít. Brahmát négyarcúnak és négykezűnek ábrázolják. A négy arc azt jelenti, hogy mindenfelé ellát, a négy kéz azt, hogy sokat, minden megtehet. Sarasvati a felesége, az ékesszólás és a tudomány istennöje, akit négyarcúnak, vagy szarvastehénnek is ábrázolnak.

lik a mindenéknak, akiben minden ellentét összeolvad, ő a világ csírája s egyben a kialakult világ, ő belőle lesz minden s minden ő hozzá tér vissza. Brahma a lant, a világ a hang. Brahma a sószikla, amely a vízben feloldódik. Brahma felülemelkedik éhségen és szomjúságon, szomorúságon és bajokon, öregségen és halálon, az élet bajai nem érnek fel hozzá. Itt, a brahmanizmusban csendül fel az élet bajainak szomorú melódiája, amely légiül a buddhista gondolkozás számára az egész világot áthatja, úgy hogy minden zugából ez hangzik.

Tat tvam asi.

A *Brahman*-fogalom kiegészítője az a gondolatsor, amely az egyéni-ségen visszatükröződő, az egyéniségből kivetített minden fogalmát alkotja meg az *Atman* (Atem = lélek = egyéniség). fogalmában. A kettő végeredményben fedi egymást s a vallásos felismerésben összefolyik. Brahma ugyanannyi, mint Atman, Atman ugyanannyi, mint Brahma, bár különböző utakon lehet hozzájuk eljutni. „*Tat tvam asi*“ (ez te vagy) a brahmanizmus legnagyobb felfedezése. Aki erre a felismerésre ráébred (prati buddha; buddha = ébredő), az kiszabadul a látszat börtönéből s közvetlen kapcsolatba kerül Brahmával, a lét lényegével, amely számára az Atman = Brahma formulával megfejtődött. A lélek a világiélek egy része, a minden betöltő világéter láthatatlanul áthatja az ember szívét is. Kisebb, mint egy rizsszem, vagy a legkisebb növény magja és mégis nagyobb, mint a föld, a menny és a világmindenség, Az ember főcélja, a megváltás, ennek a tudatnak a megszerzése, tudni azt, hogy „én Brahma vagyok“, hogy „ez te vagy!“ A Brahmával való egyesülés tudatának különböző fokozatai vannak. A földön elérhető legmagasabb foka az önmeg-

tagadáson, a szentségen, a békességre törekvésen túl az öntudat kialvásában található, álmatlanságban alvás, melyet egy vágy sem zavar.

A Brahmával való egyesülés boldogságára eljutni igen nehéz. Akár milyen sok szenvedéssel fűszerezett legyen is a földi élet, *Maya*, a csalóka látszat, a család hitetés mindig eltereli az ember figyelmét a lét végső és igazi céljának az elérésétől. Még a halál se hozza meg a feltétlen egyesülést, mert aki az életben nem haladt Brahma felé, az a halálban sem juthat el minden további nélkül hozzá. S noha a brahmánok tudják, hogy a halál a tudat megsemmisülése vagy beolvadása a mindenisébe, ezt az egyszerű megoldást nem hajlandók magukévé tenni, hanem itt bekapcsolják a lélekvándorlás tanát spekulációikba.

A lélekvándorlás.

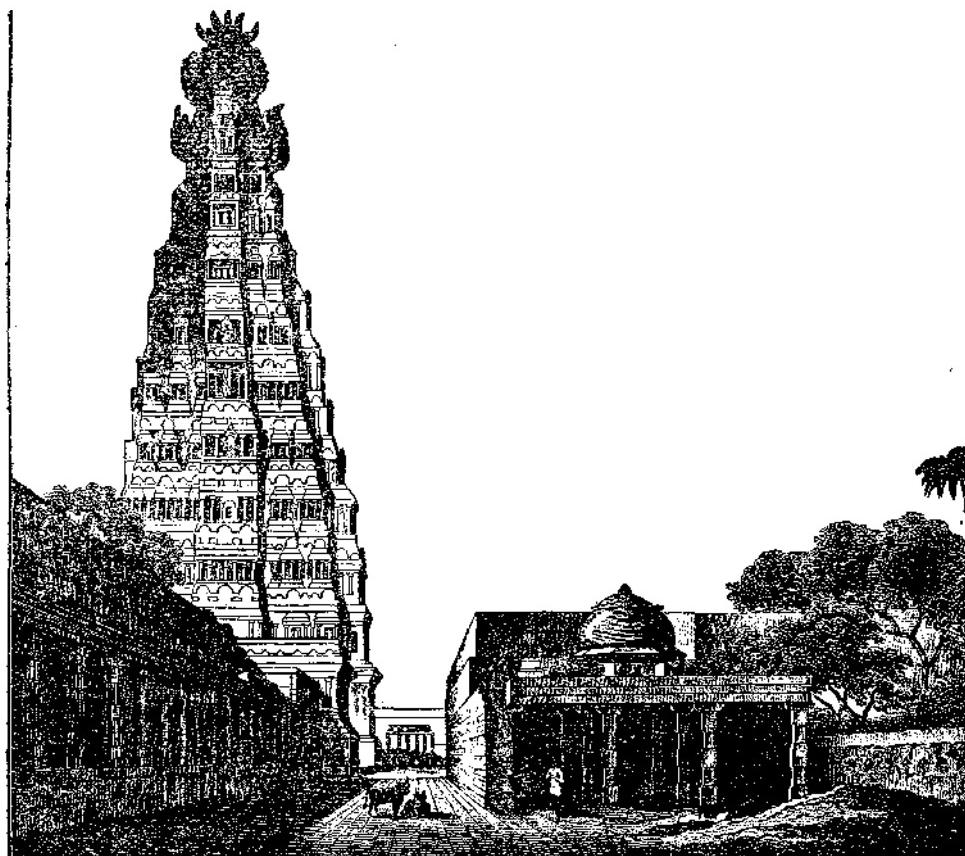
A lélekvándorlás tanának mitikus csirája a Kausitaki-Brahmában jelenik meg először. E felfogás szerint a földről távozó lelkek a holdba kerülnek. A hold a mennyország kapuja. A hold azért nő, mert magába gyűjt a lelekkel, s azért fogy, mert azokat tovább küldi. A hold a lelekhez bizonyos kérdéseket intéz. Aki a kérdésre meg tud felelni, az tovább anehet, aki nem felel meg, azt esővé változva esőcsepp formájában visszaejti a földre, ahol ezek a lelek tetteiknek és tudásuknak megfelelően különböző állatokként születnek újjá. Lesz belőlük hernyó vagy moly, hal vagy madár, oroszlán vagy farkas, tigris vagy vadszamár, férfi vagy más lény. Ezzel a lélek megkezdi hosszadalmas és fájdalmas körforgását, földi változások egész sorozatát, melynek *samsara* a neve. A lélekvándorlás gondolata az isteni igazságban gyökerezik. Az isteni igazság megköveteli azt, hogy az, aki bűnt követ el, aki Brahmával való egyesülésére elegendő érdemet nem szerzett magának, addig vándoroljon, amíg meg nem tisztaul. Manu törvénykönyve már rendszerbe is foglalja a samsarát: a test bűneiért élettelen tárgyakba kell a léleknek vándorolnia, vétkes beszéd miatt anadarakba vagy más állatokba jut, aki gondolatban vétkezik, alacsonyabb kaszt tagjaként születik újjá! Aki kőként született újjá, kőből rovar, rovarból hal, halból más állat, végül elefánt, ló és cudra lesz, aki szintén az állatokhoz számít, azután démonná válik. Az embernek újjászülető, játékos, részeseg, király, lovag, magasabb szellemben, remete, aszkéta és brahman lesz. A gyilkos ragadozó állattá lesz, a gabonatolvaj patkánynak, a hústolvaj keselyűnek, a brahmángyilkos kutyának vagy szamárnak születik újjá.

A lélekvándorlás gondolata teljesen átitatta az összes ind vallásokat és bölcsészeti rendszereket. A vándorlástól való megváltás és a Brahmával való egyesülés vágya oly komoly és oly erős, hogy az önsanyargatás, a remetesség és a meditáció legkülönbözőbb formáit teremti meg.

Az üdvösség útja.

Az üdvösség útja külön tudományággá fejlődik, ez az ú. n. *Yoga* (a :juj = jungo = összekötök szótól az istennel való összekapcsolódás jelzésére). A *Yoga* eredetileg Brahmával gondolatokban való egyesülés, bölcselkedés, gondolatok szármánán istenhez való felemelkedés, azonban a gyakorlatban csakhamar önkívületi állapotok előidézésének a tudománya lesz s bölcseségének a teteje az, mikor kitalálta, hogy Brahmát jelentő *Om* ^szótgra addig kell vagy addig lehet gondolni, míg az ember el nem ájul, illetőleg önkívületi állapotba nem esik. A *Yoga* hívei visszatartják léleket, egy dologra irányítják figyelmüket, egy helyben ülnek egész addig, amíg el nem ájulnak s ezáltal el nem érik a Brahmával való egyesülés öntudatlanságának a boldogságát.

A Yoga mellett a remeteélet és az önsanyargatás formáin kívül az aszkézis egész különös formái jönnek divatba. A brahmánok a tökéleteség negyedik fokára érve tartoznak a világtól elszakadni s ezt rendesen életük végén, jó késő vénségükben teszik meg, más kasztok üdvössége után sóvárgó vezeklői, az ú. n. *sramánák*, megteszik ezt a kötelezettség nélkül is olyan formában is, hogy addig tartják kinyújtva a kezüket, amíg as le nem szárad, vagy addig néznek a napba, amíg meg nem vakulnak vagy

A madurai nagy pagoda.

órákhosszákig állnak a fejükön tótágast, vagy hetekig böjtölnek. Ezek a vezeklési formák ma is szokásosak.

A brahmanizmus gondolatai mindig a régi sokistenhit hüvelyében és szertartásainak a kíséretében jelennek meg. A teológiai gondolatok mélységeit csak kevesek és kiváltságosak értik meg s a remeteség útjára is kevzen lépnek. A nép nem jut el a vallás magjáig, hanem megmarad a sokistenhit, az áldozat, a babona és a varázslat mellett s szent áhitattal nézi és tisztei azokat, akik az aszkézis legkülönösebb formái között munkálják üdvösségeket. —

Teológiai iskolák.

Gondolatainak igazi végiggondolására és problémáinak a megoldására teológiai bölcsészeti iskolák törekszenek.

A *Mimdnsa-teológia* arra törekszik, hogy lehetőleg semmit fel ne *adjon* a Védákból, megkötöttsége miatt a fejlődésben semmi szerepe nincs.

A *Vedantafilozófia* a Védák tanainak a végigondolását tüzi ki céljául. A Vedantafilozófia alapelve az azonosság elve: Atman és Brahman egyek. Brahman tisztelete alacsonyabb fokú vallás, mint Brahma felismerése. A legfőbb Brahma felismerése feltételezi a megváltásra, a vele egyesülésre való törekvést. Az egyesülés nem történhetik cselekedetek által, se az

A madurai templomnak a zarándokok befő gátására szolgáló nagy terem (Csultri), melynek födelét 124 darab, oszlopfejig egy gránittömbből kifaragott oszlop tartja. Az oszlopok között látható elefánt Ganesának, a bőlcseesség istenének a szobra.

erkölcsi megtisztulás nem elegendő hozzá, a megváltás is csak ismeretből fakadhat. Az ismeret fokára el nem jutók számára a halál nem végleges megváltás, hanem csak a lélekvándorlás, a Samsara kezdete, az ismerő számára azonban igen, mert a tudás megsemmisíti a cselekedetek magját, melyekből a lélekvándorlás kinő. Az ismerő lelke nem vonul ki a testből, hanem, miután Brahmával azonos, Brahmában felolvad.

A *Sankhyafilozófia*, melynek alapítója a mitikus Kapila, nem a vi-

lág egységéből, hanem a világot alkotó elemek sokaságából indul ki. A világ 25 elemből épült fel, ezek között első az anyag, utolsó a lélek. Az anyag, melynek tulajdonságai a lényeg, a szenvedély és a sötétség, folytonosan változik. A lélek önálló lény, még pedig úgy az anyaggal, mint az istenséggel szemben önálló. Az abszolút lélek, a tiszta tudás atomszerű, örökéletű és változhatatlan lény, melynek se kezdete, se vége nincs. Az anyag és a lélek egymástól lényegileg különböznek, a valóságban azonban szükségszerűen összekapcsolva fordulnak elő. Ez a kapcsolat a lélek számára állandó szenvedés forrása, amitől a lélek szabadulni igyekszik. A szabadulás a megváltás, ami annak a felismerésében áll, hogy a kapcsolat csak látszólagos. Miután isten nincs, a lélek nem is merül el istenben, hanem ömagában, teljes öntudatlanságban éli örök életét.

Ez a két filozófiai iskola ellentétes kiindulási pontjában és eredményében is. A Vedantafilozófia az egység, a Sankhya a többség elvéről indul ki, az előbbi monizmusnak, az utóbbi leegyszerűsítve ateisztikus dualizmusnak nevezhető. Az ind gondolkozás haladása szempontjából ismerni kell őket, vallásos jelentőségük teljesen eltörpül amellett a két filozófiai rendszer mellett, amely nem csak filozófiai rendszer maradt, hanem vallássá, sőt egyházzá is lett; ez a kettő a dsainizmus és a buddhizmus.

Brahma Samads.

Az iszlám és a kereszténység hatása alatt a brahmanizmus is modernizálódik. Azokat a törekvéseket, amelyek a brahmanizmust a modern világnézethez közelebb akarják hozni, gyűjtőnéven Brahma Samadsnak nevezzük. Az első nevezetesebb mozgalom vezére Ram Mohan Raja, 1774-ben született. Mohamedán és tibeti iskolákban nevelkedett s azonfelül megismerkedett a bibliával is. Az angolok által Indiába telepített kultúrának híve lévén, törekvése az volt, hogy a Védák, illetve az Upanishadok alapján valamennyi ember számára elfogadható és követendő, egy istent hívő vallási rendszert alkosszon. 1816-ban már gyülekezetet alapított, amely 1840-ben a Brahma Samads nevet vette fel. Ram Mohan Raja angol útján Bristolban 1833. szept. 26-án halt meg.

Kalkuttában alapított gyülekezetében se kép, se áldozat nincs. Az istentisztelet imából, énekből és prédkációból áll. Többszöri újjászervezés után Adi Samads 1862-ben Brahma Dharma című könyvében e vallás alapelveit a következő négy pontban foglalja össze:

1. Egy az isten, ki az egész mindeniséget teremtette.
2. Ez az isten a bölcsesség, örökkévalóság, öröm és jóság megszemélyesülése.
3. Az ő imádása az üdvösségek ezen és a más világban.
4. Ez az imádás isten szeretetében s abban nyilvánul meg, hogy örömtől igyekszünk neki szerezni.

A vallásosság forrása nem a kinyilatkoztatott írás, hanem az ész és különösen az intuíció.

Hasonló reformátor volt *Bábu Kesab Tsander Sen*, aki 1838-ban született Kalkuttában s teljesen India vallásos újjászületésének élt. mindenfelé nagy sikkerrel prédkált s az volt az álláspontja, hogy minden vallásból a jót megtartva az istennel való közvetlen érintkezésre kell törekedni, minek legjobb eszközei a meditáció és a kontempláció. Jelszava és alapelve: isten az atyánk s mi mindenjában testvérek vagyunk. 1870-ben Angliában és Németországban járt, ahol nagy ünneplésekben részesítettek. Európai útja eredményeképp a mértékletességi mozgalmat, a jótékony-

sági egyesületeket igyekezett otthon meghonosítani, vallásos iratokat terjesztett, a nők helyzetének a javítására törekedett és teológiai iskolát alapított. 1881-ben mint egy új világvallás, a New Dispensation alapítója lép fel, még pedig isteni megbízás alapján. Azt tanítja, hogy egy isten, egy írás, egy egyház van, a lélek örökkel halad, tanítja a próféták és a szenek közösséget, azt, hogy isten az atyánk és az anyánk, a férfiak testvérek és a nők nővérek, hogy az ismeret és a szentség, a szeretet és a munka s önmegtartóztatás végeredményben egyek, s hogy az uralkodók iránt az emberek lojalitással tartoznak. E tanokat kiegészítik istentiszteleti előírásai, melyekben zászlók, misztikus táncok stb. is szerepet játszanak, melyek között később a keresztség és az úrvacsora szertartása is helyet kapott. Meghalt 1884 jan. 3-án.

A két vallásnak India 320 millió lakosa között 50.000 híve van. Jelentőségük számszerint elenyésző, a két vallás kialakulása azonban mégis mutatja azt, hogy az európai kultúra és a kereszténység benszüllött körökben is hódít és évezredes előítéleteket is eloszlat.

A sikh vallás.

A 15. században mohamedán hatás alatt keletkezett Indiában a sikh vallás, amelynek érdekes története van.

Alapítója *Guru Nanak* (= Nanak, az üdvözítő) aki híveinek a hite szerint tizenhat szent előkészítő munkája után mint a világnak jövendölések által beígért megváltója jelent meg a földön s Pandsab egy kis falujában Kr. e. 1469-ben született. Tanai, melyeket véglegesen negyedik utódja, Guru Arasan öntött formába, a következők:

1. Isten egy a mindenben s minden az egységen, benne élünk, mozgunk és vagyunk. Isten minden szeretetnek, jónak és igazságnak a forrása.

2. Az isteni atyát minden ember közvetlenül megismerheti, még pedig úgy a szent ige fölött való elmélkedés, mint a felebarát önzetlen szolgálata segítségével.

3. minden embernek született lényben ott szunnyad az isteni szikra, csak az önzés fellege borítja és rejti el. Ha ezt a felhőt elmélkedéssel és önzetlen felebaráti szeretettel szétoszlatjuk, az isteni szikra teljes pompájában felragyog s az isteni dicsőség fénytengerével egyesül.

4. A lelki fejlődés útján elérhető legnagyobb erény az alázatosság: minél többet ismer meg az ember az isteni lélekből, annál jobban látja az egyéni lélek végétlen értéktelenségét.

5. Nincs az az ember, aki azzal az igénnyel léphetne fel, hogy ő isten egyszüllött fia, ő az isten megtastesülése, ő az isten egyetlen prófétája, — akármilyen magasra jutott is a lelki fejlődés útján. Aki ilyet állított magáról, az az önzésén még nem tudott diadalmaskodni és nem tudott istenével tökéletesen eggyé válni, minek következtében azt sem tudta elérni, hogy isten fényének, dicsőségének és erejének tökéletes visszfénye lehessen.

6. Mi emberek mindenjában ugyanabból az istei világosságból származunk, valamennyien isten gyermekei s az ő dicsőségének örökösei vagyunk. Szerencsétlenségeinkre úgy viselkedünk, mint a tékozló fiú és haszonlan semmiségek után szaladgálunk. Aki azonban felhagy azzal a hiábavaló kísérlettel, hogy olyan dolgokban keresse a békességet, amelyeknek semmi igazi értékük nincsen, aki tévedéseit és botlásait belátja, az az erre elvesztegett időt újra behozhatja szeretetteljes áhítat, imádság, elmélkedés és a felebarát segítségére siető szolgálatkészsg segítségevel s végül atya megint keblére öleli.

7. Aki úgy érzi, hogy isten kegyelmében részes, mert minden pilla-

natban érzi isten szeretetteljes kegyelmes vezérletét, az sem építhet sokat kiválasztottságára, mert a test gyenge s aki állni látszik, jól vigyázzon, hogy el ne essék. Neki is tovább kell mennie azon az úton, hogy atya akaratát cselekedje, amint azt a lélek nyilvánvalóvá tette neki s teljesen atyjára kell bíznia, hogy végül kegyelmébe fogadja-e.

8. Férfi és nő az isten által tervezett egységenben egymást kiegészítő tagok. Mindketten legyenek egymás segítségére magasabb céljaik elérésében, míg végül szeretetben, kölcsönös szolgálatban és isteni rokonérzésben egyesülve lelki egységenben fornak össze, amelyben egyik fél a másikra van hangolva s a férfi és nő lényege osztatlan egésszé olvad össze. Ebben a lelki egységen lesznek egyek az atyával úgy, hogy többé semmi el nem választhatja őket tőle.

9. Nem helyes dolog, ha valaki világi kötelességei elől menekül s az erdőben remetéskedve vagy a kolostorban szerzetesi életet élve keresi az istent. A bennünk levő isteni fény azáltal akar mindig jobban világítani, hogy felebarátunkat szeretetben szolgáljuk, családunk és a társadalom iránt való kötelességeinket rendesen teljesítjük. A világ kísértései ellen való harcot ettől az életcélunktól nem szabad elválasztanunk, mert minden harc és győzelem, csak táplálja bennünk ezt a világosságot, míg, végül minden önzésüktől megtisztulva a világban élünk, de a világon túltéve magunkat.

10. Eredetileg valamennyi ember egy családból származik s mindegyiknek ugyanarra az isteni örökségre van joga. A mai rang- és hivatás-, testi- és lelki-adománybeli különbségek a múlt és a jövő karmájának (tényeinek) eredményei; azonban mindenki számára minden nyitva áll annak a lehetősége, hogy régi számadását helyes cselekedetekkel, szeretetteljes elméldéssel és a felebarát szolgálatával kiegyenlíthesse.

Guru Nanak tanait Kabulban és Arábiában is hirdette s megszilárdításukra tíz utódjának a korát szánta. Meghalt 1500 körül. Negyedik utódja *Guru Ardsan* (1563—1606) állította össze az új vallás szent könyveit (*Guru Granth Sahib*) a gondolat előfutárainak írásaiból. Ezt a gyűjteményt az amritsari templomban helyezte el, melyet arany kupoláival szintén ő építetett. Guru Ardsan Dsehangir császár alatt vallási meggyőződésének mártírja lett, mert a császár által követelt concessziókat nem volt hajlandó a mohamedán vallásnak megtenni. Vértanúhalált halt Teg Bahadur, a kilencedik guru is (1622—1675), akit Aurengzeb nagymogul végeztetett ki szintén mohamedán fanatizmusból. *Gobind Singh* (1686 — 1708), az utolsó guru harcos szervezetté forrasztotta össze a sikh-vallás jait. Élete örökös küzdelem volt. Két kis fiát ellenségei elevenen befalazzták, mert 7, illetőleg 10 éves koruk dacára nem akartak mohamedánokká tenni, másik két fia csatárában esett el, anyja és ő maga kivégeztettek. A guruk szerepét utána a sikh szentírás, a *Guru Granth Sahib* vette át. „A szentírás az igazi lelki tanító s az igazi tanítvány tisztelettel és szeretettel való befogadása.“

Gobind Singh óta a sikh vallás harcos szervezet, mely szocialisztikus és demokratikus alapon van megszervezve. Harcaiban meghódította Pend-sabot s Tarán Dal és Buddha Dal nevek alatt köztársaságokat csinált belőlük. A két köztársaság bomlásnak indulott és tizenkettő lett belőle, míg végül Randsit Singh, Pendsab oroszlánja (1780 — 1839) a hatalmat saját kezében összpontosította. Országát az angolok csak két véres háború után tudták 1849-ben leigázni. A sikh vallásnak Pendsabban még körülbelül 2 millió híve van. Templomaikban a legfőbb lényt Hari Godvindnak nevezik s teljesen politeisztikus formák között tisztelik. Guruikat istenítik. Az újabb

időben megújhodási mozgalmak keletkeztek a sikkek között s Messiausként várnak egy legközelebb megjelenő nagy nőst, aki tövisből, acélból és isteni dicsőségből álló hatalmas koronával jelenik meg s a világörökség új korszakát teremti meg azzal, hogy az isten tudatával tölti meg az egész emberiséget és megszabadítja azt leggonoszabb ellenségeitől: a kaszt, a szín és a dogma gőjétől.

A dsainizmus.

A dsainizmus India legrégebbi vallásának tartja magát s azt tanítja, hogy 24 prófétája volt, akik már a ködbe vessző múltban is hirdették a dsaina győztes tanait. A két legutolsó próféta Parsva és Vardhamana. *Parsva* Krisztus előtt 800 évvel élhetett, de semmi biztosat nem tudni felőle. *Vardhamana* kétszáz évvel később Kr. e. 600 táján született, még pedig fejedelmi családból, Kundapurában, a Ganges alsó folyása mellett ma Vaisalinak nevezett városban. Mikor felnevelkedett s megházasodott, szüleinek halála után bátyja vette át az uralkodást, ő pedig 31 éves korában elhagyta feleségét és kis leányát, elajándékozta mindenét s 12 évig remete életet élt. Szigorú önsanyargatásának meg volt az az eredménye, hogy eljutott a mindenudás fokára. Prédikálni kezdett, tanítványokat gyűjtött, bejárta Kosala, Videha, Magadha és Anga környékét, ahol Buddha is működött s Pávában néhány évvel Buddha halála előtt meghalt. Körülbelül 72 éves kort ért s Kr. e. 467 táján halhatott meg. Tizenegy tanítványa közül csak egy élte túl. Követői elnevezték győztesnek (*Jina* = dsina), nagy hősnek (*Mahavira*), vallásalapítónak (*Tirthakara*), az Ináti-család sarjának (*Inatiputra*), de Buddhának = ébredőnek is. Hosszú időn át Buddha árnyképének tartották, azonban nyilvánvaló, hogy élt s hogy ha a dsainizmust esetleg Parsva alapította is, azt minden esetre megformálta.

Vallásának alapelvei a Sankhyafilozófiában gyökereznek. Isten nincs. A világ különböző anyagokból és lelkek ből áll, a lelek uralkodnak az anyagokon, amelyekkel összekeverednek. A lélek egyik anyagból a másikba vándorol. Cselekedetei atomszerű parányok formájában hozzátapadva tisztálanná teszik s szabad fejlődésében akadályozzák. A feladat az, hogy a lélek szabaduljon ezektől a karma-anyaguktól. A karma ellen három fegyver van (*triratna*): az igaz hit, az igaz ismeret és az igaz út. A szabadulás útja az aszkézis, amely izzóvá hevítvén a lelket megtisztítja minden salaktól. Kétféle aszkézis van: testi és lelki. A testi böjtből, hiányos táplálkozásból, minden kényelem elutasításából és önkínzásból áll, a lelki aszkézis eszközei: az engedelmesség, megalázkodás, gyónás, lélek megzabolázása és a meditáció. Az aszkézis érdekében öt parancsolatot kell meg tartani: 1. semmi előt nem szabad megölni; 2. nem szabad hazudni; 3 nem szabad lopni; 4. nem szabad nemi életet élni; 5. nem szabad tulajdonnal bírni vagy tulajdon után vágyakozni.

A dsaina-barátnak csak az esős időszak négy hónapja alatt szabad fedél alatt laknia. A többi nyolc hónapon át mezítláb, födetlen fővel, leberetvált hajjal, sőt teljesen meztenlül kell koldulnia. Lovon, kocsin vagy csónakon nem szabad utaznia, összekoldult élelmét is nagyon meg kell válogatnia. Húst ennie egyáltalán nem szabad s még a növényi eledeleket is csak úgy eheti meg, ha a növényt (amely szintén él), nem az ő kedvéért készítették el. Vizet csak szűrve vagy forralva ihat, hogy élő lényt ne igyon vele. Tilos fűrödni és tüzet gyújtania. A száját és az orrát kendővel kell eltakarnia, hogy valami parányi élő lényt a levegővel együtt be ne szívjon. Vándorlása közben útját állandóan egy seprővel tisztogatja maga előtt, hogy valami élőlényt el ne taposson. A böjtölést sokszor öngyilkosságig viszik.

A dsainizmus híveinek a legnagyobb része egyáltalán nem tartja meg az aszkézisnek ezeket a szabályait. Ezek persze a kegyesség alacsonyabb fokáért kevesebb jutalomra tarthatnak igényt.

A laikusok öt parancsolata megelégszik azzal, ha nem ölnek, nem hazudnak, nem tulajdonítanak el semmit engedély nélkül, szemérmesek maradnak s magukat az önmegtagadásban gyakorolják. Az önkéntes halált azonban nekik is j avail ja a vallás. Az engedmények dacára a laikusok is teljes jogú tagjai a barátokból, apácákból, laikusokból és laikusnőkből álló egyháznak (sangha.)

A gyakorlatban a dsainizmus teológiai engedményeket is tett híveinek, amennyiben ateista elvei dacára megengedte alapítójának a tiszteletét, úgy hogy templomai vannak, azokban képek és szobrok, köztük nemcsak a 24 próféta, hanem hindu istenek szobrai s dsaina szobrok vannak, melyek előtt virágáldozatokat mutatnak be és tömjéneznek. A gyülekezetek kedvéért az aszkéták is letelepedtek s nagy vallásos irodalmat teremtettek.

Szent könyvük (Siddhanta) 84 műből áll, melyeket a Kr. u. 5. század középen tartott valabhii zsinaton gyűjtötték össze. A kánon legfontosabb részei: a 11 Anga és a 12 Upanga, ezek között van Vardhamana életrajza is. A kánon legrégebbi részei már Kr. e. 300 körül megvoltak.

Híres búcsújáró helyük Parasnath hegye, mely a Gangestől délre esik és az első alapító nevéről van elnevezve.

A dsainizmusnak sok érintkezési pontja van a körülbelül vele egy időben keletkezett buddhizmussal. A dsainizmus messzebb menő alkalmazkodást tanúsított a néphittel szemben, azért fenmaradhatott Indiában, a buddhizmus merevebb volt, azért Indiában nem tudott mélyebb gyökeret verni.

A buddhizmus.

Gautama Buddha Kr. e. 570 körül született a Himalaja alján levő' Nepálban. A Lumbini-ligetben láitta meg a napvilágot. Anyját útközben lepték meg a szülési fájdalmak, mikor hazautazott, hogy gyermekét otthon hozza világra, s hogy az édes anyja legyen mellette a nehéz órában... A fiú világrajött, de az anyja a szülés után egy hétre meghalt. A félárva fiút anyjának a testvére nevelte fel. Előkelő emberek sarja lévén, jó nevelésben részesült, szépen felnőtt s mikor abba a korba került, hogy megházasodjék, megházasodott. Házassága nem maradt áldás nélkül, neki is volt már egy fia, amikor 29 éves korában egyszerre elhatározta magát: ott hagyta feleségét, kis fiát, rokonságát, vagyonát, — minden, elment remének s éveken át élte mindenkitől távol a maga vezeklő, megvilágosodásra váró, üdvéhes életét, amíg 36 éves nem lett s egy szent pillanatban egy *figefa* alatt meg nem nyílt előtte az élet rejtelye, meg nem világosodott előtte a nagy titok: az élet szenvédés, aminek végét szakítani hiábavaló, mert más formában, más viszonyok között tovább folytatódik. Szabadulni tőle csak úgy lehet, ha a vágyakat, amelyek vörös fonalakként vonulnak végig az ember életének különböző formáin, sikerül úgy elölgni, hogy ne keljenek újra életre, hanem halálával együtt elhaljanak azok is a Nirvánában, a megsemmisülés ölon ... Ezzel a pillanattal kezdődik a Sakya nemzetégből származó *Siddharta* nevű fejedelemfi megvilágosodottsága, valóra ébredése, ettől a pillanattól kezdve *Buddha* a neve, ebben a pillanatban tevődött le a buddhizmus alapköve.

Negyvenöt éven át terjesztette tanait. Sok hívet szerzett. Megtérítette atyját, feleségét, fiát és egyéb hozzáartozót. Negyvenöt évig tartó, a legszükségesebbekben is sokszor szükséget látó, csak a megváltás dolgaival

foglalkozó élet után 80 éves korában egy folyó partján Kusinagara mellett éri utol a halál. Ez Kr. e. 480 körül történt.

Ez Buddha élete, úgy ahogy mi, nyugati jótanságunk szemüvegén át lájtuk. Hívei egész másként beszélnek el. Elbeszéléseik az égben kezdődnek s onnan kiindulva fűzik csodálatos csokorba minden, amit tudnak róla.

A Buddha-legenda.

A jövendő Buddha a Tusita-mennyország istenei között tartózkodik, mikor egyszer csak azt hallja a mennyei hangok harmóniájából, hogy itt az ideje, leszállhat a földre, hogy meggyőzze az életet és a halált. Az istenek tanácsa előkészítette a földre való eljövetelét. Brahman papoknak öltözött mennyei lények jelennek meg a földön s megjövendőlik Buddha eljövetelét.

A jövendő Buddha az égből lenéz s kiválasztja a kort, az időt, a családot s anyját is, akitől megszülessék. A család az előkelő harcos kaszthoz tartozik, az anya tökéletes szépségű, mosolygó, okos, hamisság nélküli, galambszívű, hibátlan asszony, akinek még nem volt gyermek. Az arca derűs, a homloka tiszta, a hangja kedves, a növése mint a liliomé *Mayának*, aki Buddha anyjává van kiszemelve.

Buddha elbúcsúzik az istenektől, meghallgatja utolsó utasításaikat s elhatározza, hogy három pár agyarú fehér elefántként megy be az anyja testébe.

Suddhodana király palotájában ezalatt csodák történnék. minden magától csodálatos tisztává válik, a palotára messziről jött madarak szállnak s énekelnek, a fák virágba borulnak, a tó felszínét ellepik lótusz virágai, a zenélő szerszámok maguktól adnak hangot s az egész házat fényesség árasztja el. Maya is érzi, hogy közeleg az elhivatása. Férjét megkéri, hogy a tisztaságot, amit fogadott megtarthassa s a palota egy csendes zugába visszavonulva, virágokból vetett ágyon álmodik: egyik szép kép a másik után vonul el szemei előtt, édes hangokat hall, illatfelhőkbe merülve vár. Az istenek előre mennek. Virágokat szórnak Suddhodana palotájára, Maya fekvőhelyét pedig mennyei szüzek veszik körül, akik látni akarják Buddha anyját.

Mikor Buddha megindul, testéből világokat elárasztó fényesség sugárzik, a föld megindul s még Yama országában, a pokolban levő lelkek is megérzik az eseményt, amely azonban senkit sem tölt el félelemmel. Ellenkezőleg: a pokolban levők kínjai egy pillanatra megszűnnek, az emberek pedig feledve minden gonoszságukat — szeretik egymást, mikor megtörtenik a csoda: Buddha három pár agyarú fehér elefánt formájában bemegy anyja testébe a jobb oldalán. Az anya álomba merülve látja a csodát; mikor felkel elhívatja férjét, elmondja álmát, jósok és álommagyarázók felfedik a titkot: a királynak szerencsés csillag alatt világuralomra hivatott fia fog születni, aki vagy leigázza a világot, ha a hatalmat választja, vagy megváltja azt, ha a hatalom után nem vágyakozik.

Buddha abszolút tisztaságban, ragyogó hegyi kristályba zártan, a yogameditáció pozitúrajában fekszik anyja testében, ahol az a mézcsepp a tápláléka, mely a foganása éjén földről-éig nőtt lótuszvirág kelyhén gyűlt össze s amely minden földi erő kivonatát tartalmazza. Brahmann isten maga adja e cseppeket oda a gyermeknek, Indra és az istenek seregei pedig őrzik a gyermeket, hogy baja ne legyen. A gyermek anyjának soha semmi kényelmetlenséget nem okoz. Ellenkezőleg: anyja könnyűnek és boldognak érzi magát, nincs egy földi gondolata, nincsenek nehéz álmai. Teste csodás erőt és egészséget sugároz magából, akire kezét ráteszi, az meggyógyul.

Buddha tíz hónapig van anyja testében. Jelek mutatkoznak: az egész természetre mély csend borul, a virágok nem nyílnak ki, a szellő eláll, a folyó nem folyik, a tűz nem ég, az élet láza alább hagy, az asszonyok fájdalom nélkül szülnek, a Himalájából fiatal oroszlánok jönnek le s mint & bárányok hevernek a házak ajtai előtt. Maya királynő tudja, hogy előtt az órája. Szabadba kívánkozik. Kimegy barátnőivel a Lumbini-ligetbe. S mikor a liget virágba borul s még azok a fák is telve vannak virággal, amelyeknek nincs virágzási idejük, a sétáló Maya egy fügefa alatt jobb kezével megragad egy ágat s ahogy ott kecsesen áll, számtalan mennyei szűz veszi körül, a jobb oldalából földi tisztálanságtól illetetlenül kilép Buddha. Indra és Brahman istenek veszik a gyermeket s pályálják mennyei selymekbe. Két kígyókirály hideg- és melegvíz áradatot varázsol oda, amiből készül Buddha első fürdője. Mennyei seregek sokasága illatokat Jiarmatoztat s virágoszt áraszt a kis fiúra.

Buddha születése. Anyja, Maja egy faágat fog meg kecses tartással s a kristályburokba foglalt Buddha oldalán át lép ki a világba. A rajzon balodalt láttható a lepedőben felfogott, imádkozó kis gyermek.

Az alig megszületett Buddha a fölre lép, egy pillantásával átfogva a világot megállapítja, hogy hozzá hasonló lény nincs a világon s hét lépést téve minden világtáj felé, azt mondja: „Én vagyok a világban az első, én vagyok a világban a legnagyobb, most születtem utoljára, most végére járok a születés, az öregség és a halál szenvedéseinek.“ Ahova lép, mindenütt lótuszvirág fakad a lába nyomán. A föld megreszket, zene hangzik, virágok harmatognak, szellők lengedeznek, illatok szállnak a levegőben, az emberek minden aljas indulata elül, betegek meggyógyulnak, vakok lát-

nak, süketek hallanak, nyomorékok kiegyenesednek, még a pokol elkárhozottjai is fellélezzenek egy pillanatra... A mennyei szüzek Maya segítségére vannak s ugyanabban a pillanatban, mikor Buddha, megszületik a későbbi felesége, Chandaka, a későbbi kocsisa és Kantaka, későbbi paripa ja amely a nagy elválás éjjelén a hátán vitte. — Maya testén a szülés nem hagy nyomot. Hét nap múlva Maya meghal s a 33 isten mennyországába kerül. — A fiút anyjának a testvére Maháprajápati Gautami neveli fel.... Asita, az öreg remete a Himalaja hegyen megérzi, hogy Buddha született. Elmegy Kapilavastuba s megállapítja, hogy a fiún minden jel megvan, ami a jövendő Buddhára vall s könnyezni kezd. Suddhodana megijed, hogy a remete szerencsétlenséget lát fia jövőjében, de az öreg azt feleli, hogy csak azt siratja, hogy azt az időt nem érheti meg, mikor a fiú Buddhává érve a megváltás munkáját végzi....

Suddhodana nemsokára elviszi fiát az istenek templomába, hogy bemutassa. A fiú mosolyogva mondja, a nevelőanyjának: „Hogy lehetne nálam nagyobb isten, kinek születésekor minden isten meghajolt. Nagyobb vagyok én az istenknél“. S csakugyan: mikor belép a templomba, az élettelent szobrok felemelkednek helyeikről s a fiú lábai elé borulnak, beszálni kezdenek és hódolatukat mutatják be neki... Mikor eljő az iskolábajárás ideje s felviszik az iskolába, a tanító tanítványának a fényétől elkáprázatva a földre esik úgy, hogy egy istennek kell őt lábra állítania, mikor a tanító kérdezni kezdi, Buddha már minden tud, mikor betűket mutat neki, Buddha betűk helyett az üdvösségek egész rendjét magában foglaló szavakat olvas ki belőlük....

Az ifjú herceg több ízben kimutatja elmélkedésre és visszavonulásra való hajlandóságát. A bőlcsek azt a tanácsot adják atyjának: házasítsa meg fiát, a házas élet boldogsága más irányba tereli gondolkozását s nem szent, hanem hatalmas uralkodó lesz belőle. Ki is választják a feleséget, de hogy megbizonyosodjanak arról, ez lesz-e az igazi, — Suddhodana kastélya, elé rendeli Kapilavastu valamennyi leányát, hogy Buddha közülök feleséget válasszon magának. Buddha kezében egy kosárral, mely telve volt narancsszínű Asoka-virágokkal, ült a trónusán. A lányok sorra elmentek előtte, de szemét egy se tudta rávetni, ábrázata oly fényes volt s mindenki megkapta a maga virágját tőle. Gopa, a kiválasztott, utolsónak maradt; ő volt az első, aki Buddha szeme közé mert nézni. Buddha virágai már kifogytak. A leány szemére hánnya: Herceg, miért vetsz meg engem, hogy számonra nincs virágod?... Buddha lehúzza gyűrűjét az ujjáról s azt akarja oda adni. A leány odaveti: Csak ennyire becsülsz? Buddha odaakarja minden ékét adni. Mire a leány lángba borulva suttogja: Herceg,, nem merlek megfosztani ékességeidtől, inkább magam is azt szeretném, ha a te ékességed lehetnék... A király látna, hogy a fiatalok egymásra találtak, megkereti a leány kezét. A leány atyja húzódozik, mert Buddhat elmélkedő szokásai miatt nem tartja olyan férfinak, hogy leánya boldogságát rá merje bízni. Buddha lovagi tornában akarja megmutatni, hogy megállja helyét. Megtartják a tornát, melyben 500 harcos ifjú vesz részt, melyben Gopa hercegnő keze a pályadíj s melyben Buddha minden ellenfelét játszva legyőzi. A céllövésben Buddha célja ötször oly távol van, mint ellenfeleié. Egy üstdob a célpont, mely „öt kiáltásnyira“ van felállítva, mögötte hét pálma és egy vaddisznó ércszobra áll. Ahány íjat Buddha a kezébe vesz, az mind eltörök a kezében. Végre találnak egy olyan íjat, amelyet senki sem tud megfeszíteni s azt adják oda Buddhának. Fel sem áll a földről, az íj húrját is csak egy ujjával húzza meg, a nyilat mégis oly erővel lövi ki, hogy az nemcsak az üstöt, hanem a hét pálmát s a mögöttük

levő szobrot is átütötte s csak azok mögött fűródott fáradtan a földebe. Gopa így lesz Buddha felesége, ki mellé még 84.000 asszonyt kapott feleségül ...

Az istenek azonban megelégelik Buddha boldogságát. Figyelmeztetik rá, hogy eljött az ideje annak, hogy üdvösség esőjével üdítse fel az eltik-kadt lényeket. Atyja megállmodja fia távozását, fiához siet s minden megtesz, hogy gyönyörűségekkel láncolja eddigi életéhez ... A herceg egyszer ki akar a palotából kocsizni. A király mindeneltávolítat az útból, ami fiát kellemetlenül érinthetné. Az istenek akaratából mégis egy minden tag-jában reszkető öreg kerül Buddha útjába. Megkérdei a kocsisát, mi van ezzel az emberrel, mire megkapja a választ. Tovább kérdei: vájjon csak az illető családjára szorítkozó tulajdonság-e az öregség, vagy általános szabály? A kocsis válaszára kedveszegebben visszahajtat a palotába. Mikor megint kikocszik, egy nyögő beteg kerül az útjába, mire megint visszafordul. Harmadszori kikocsikázása alkalmával egy halottasmenettel találkozik s miután soha halottat nem látott, megkérdei a kocsisától, mi az? A kocsis azt válaszolja: „Halott, aki anyját, atyját, fiát és feleségét elhagyta, hogy a másvilágra jusson.“ Buddha megdöbben s panaszra fakad, miért is oly mulandó az ifjúság, milyen szenvedés az öregség, betegség és a halál — s újra visszahajtat. Negyedszeri kikocsikázásán egy szerzetessel találkozik, akinek fenséges nyugalma és önuralma, méltóságos tartása mély benyomást tesz rá. Kérdésére a kocsisa megmagyarázza neki, hogy ez az ember biksu, aki minden érzéki gyönyörűségről lemondott, szenvedélytől-gyűlölettől mentes, lelkinyugalmat hozó életet él — a herceg örökre gyullad s dicsőíti azt a lemondást, amelyet nem önmagunkért, hanem másokért gyakorolunk, aminek jutalma az örökkévalóságban boldog élet...

A király tudomást szerez fia találkozásairól. Megkettőzeti az őrököt, Jhogy fia ott ne hagyhassa palotáját. De a jelek már mutatják, hogy az őrizet hiábavaló. A madarak éneke elnémul, a lótuszvirágok elhervadnak, a fák levelei elszáradnak, a hangserek húrjai lepattognak s az egész város lelkét megüli a bánat. Gopának nyugtalan álmai vannak, felriadva férjét keresi oldalán, az megnyugtatja, hogy álmai jót jelentenek: Közeleg „üdvösség... A távozás órája küszöbön van. Buddha nem akar búcsú nélkül távozni. Atyja kérleli, hogy maradjon. Buddha szeliden válaszol: „Négy kérésem van hozzád, atyám; ha ezeket teljesíteni tudod, örökre veled maradok s soha nem gondolok távozásra. A következő négy dolgot kérrem: adj örök ifjúságot, melyre nem jó öregség, azután el nem hervadó szépséget, azután olyan egészséget, mit betegség nem fenyegethet, végül xirök életet, halál nélkül.“ A király azt mondja, hogy ezeket megadni nem áll hatalmában. Mire Buddha így szól: Akkor legalább azt az egyet add, hogy ha ettől az élettől megváltam, ne kelljen a jövő életre újjászületnem.“ A királynak ez sem áll hatalmában, kénytelen tehát beleegyezni fia távozásába. Titokban ugyan megint megkettőzi az őrököt, de az istenek látván, hogy eljött az óra, közelbelépnek, Indra vállalkozik a lezárt ajtók felnyitására, a többiek másra; az egyik megutálta Buddhaival az asszonyok házát. úgy intézi a dolgot, hogy az azon végigmenő Buddha az alvó és kitakaródzott asszonyok szépséghibáit sorra lássa, úgy hogy az a benyomása, mintha hullák között járna. Gondolataiba mélyedve a mulandósággal foglalkozik, majd saját magát is halottnak s oszlófélben levő hullának láta s aztán az istenek csoportjaira gondol... Éjfélkor előhívja Chandakát s felnyergelteti a lovát. Chandaka ellenvetéseket tesz: az ifjúság arra való, hogy az életet élvezze, megtérni ráér az ember öregen is, de hiába. Az istenek a várost álomba merítik, Buddha felül a lovára, reggelig lovagol, Anu-

vaineyánál kocsisát a lóval s ékszereivel együtt visszaküldi. Aztán ráeszmél, hogy csigás haj nem való egy kolduló barátnak, kardjával levágja haját s szétszórja a levegőbe, de az istenek minden hajszálát összegyűjtik és ereklyének elteszik. Aztán selyemruhájától akar szabadulni; egy istennel találkozik, aki vadásznak van öltözve, azzal ruhát cserél...

Buddha elhagyja otthonát. Kantaka nevű hű lovára ül s kocsisa kíséretében indul el megkeresni az élet igazi értelmét. Előtte és mögötte istenek járnak, akik örülnek, hogy a világsszeretete helyett a megváltás útjára lép.

Koldulva jár Buddha egyik helyről a másikra s híres barátok mellé szegődik, hogy megtalálja a buddhaságra vezető utat. Azok tudománya nem elégíti ki. Látja, hogy vannak aszkéták és brahmánok, akik teljesen érzékeik rabjai. Ezek akármilyen fájdalmas módon gyötörjék is testüket, soha el nem jutnak a helyes ismeretre, mert olyan emberhez hasonlatosak, aki tüzet akar gyújtani s azt úgy cselekszi, hogy nedves pálcikákat víz alatt dörzsöl egymáshoz. Mások külsőleg szabadultak ugyan az érzékkiség-től, a lelkük mélyén azonban még megmaradt az érzéki vágy. Ezek úgy cselekszenek, mint az, aki szárazon — nedves fákból akar tüzet csiholni. Végül vannak aszkéták és brahmánok, akikben nincs érzékkiség, s akik a vágyat is kiolték magukból. Ezek hasonlítanak ahhoz az emberhez, aki szá-

azon — száraz fákat dörzsölve gerjeszt tüzet, ezeknek sikerül eljutniok a tiszta világosságra. Magában érzi, hogy ő is közel jár ehhez a tokhoz, azért visszatartja a lélekzetét, hogy halottnak hiszik, mire édesanya, Maya lejön az égből, siratja fiát, hogy nem teljesedett be az a reménysége, hogy Buddha lett volna belőle, aminek születésekor jeleit adta. Buddha felébred s biztosítja anyját afelől, hogy hamarabb reped a föld száz darabra, vagy hamarabb zuhan Meru hegye a tengerbe, vagy esnek a csillagok a földre,

Két japán Buddha-kép. Az egyik meditáló helyzetben, a másik szerzetesnek ábrázolja.

minthogy ő meghaljon a Buddha-fok elérése előtt. Anyja visszatér az égbe, ő pedig tovább sanyargatja magát, fokozatosan megvonja magától az ételt, úgy hogy már mitsem eszik s előbbi szépsége helyett olyan aszottá lesz,, mint egy levágott tök ...

Aszkézise alatt Mara, a kísértő folyton mellette van s lesi a pillanatot, mikor zavarhatja meg áhítatát. Már a nagy távozás pillanatában kilátásba helyezte Buddhának a világ fölött való uralmat, ha lemond a buddhaságra való törekvéséről, most azt mondja neki: A komoly törekvés útja s a lélek megzabolázása nagyon nehéz. Ahogy most állsz, ezer részed a halálé s csak egy az életé. Mire Buddha azt feleli: Jobb harcban meghalni, mint dicsőség nélkül elni. A lelki erők megfeszítése a legnagyobb öntudatot szerzi meg, azt t. i. amelyben a lélek a testtől függetlenné válik. A közönséges önsanyargatók Mara körmei között lehetnek, ő azonban nyugalmával és ismeretei alapján ki fogja kerülni törekvésein. Mara látja, hogy a kísérletei hiábavalók s otthagya Buddhát...

Buddha rájön, hogy az önsanyargatás nem alkalmas módja a születéstől, öregségtől és haláltól való szabadulásnak. Az elmélyedés útja az igazi. S hogy az önsanyargatásnak még a látszatától is szabaduljon, ételt készítet magának. Tanítványai ott hagyják, tíz leány marad vele, akik főznek neki. A főzelékektől úgy nekikerekedik, hogy a leányok „szép aszkétának“ nevezik. Az egyik jeleket lát, hogy Buddha számára közeledik a megvilágosodás napja. Ételét erre aranycsészében nyújtja Buddhának, aki azt a kígyószüzek által a folyóból kiemelt, drágakövekkel kirakott trónuson.

ülve fogyasztja el. Mikor evett, az arany csészét a folyóba dobja, a kígyókirály elteszi ereklyének, Visnu azonban elkéri tőle s felviszi az égbe s ott teszi el...

Az istenek elkészítik a helyet, ahol Buddhára rájön a megvilágosodás. Buddha a szentség dicsáfényével a fején leül s arra gondol, hogy a megvilágosodás előtt Marával kell megküzdenie. Mara megjelenik, csatarendbe állítja minden fegyveresét s a legirtóztatóbb fegyverekkel támad neki Buddhának, tűzokádó hegyek gurulnak Buddha felé, ő azonban állja az ostromot s neki nem árt semmi fegyver, a felé dobott hegyek virágpaloták, a tűzcsónák sugárkoszorúk lesznek. Mara második kísérlete az, hogy királyi méltóságot igér Buddhának. Azután leányaival akarja elcsábítatni s mikor egyik sem sikerül, megint sereget állítja csatasorba. Buddha azonban rendületlen: „Ha az egész világ ördöggel volna telve s mindenik kezében Meru hegycsúcsa volna a fegyver, valamennyien együttvéve nem görbíthetnék meg egy hajam szálát sem, nemhogy megölni képesek volnának.“ Mara kudarcot vallva távozik.

Ekkor következik a nagy pillanat, Buddha látóvá lesz. Az első, amit meditációja folyamán felismer, hogy az ember hogyan ölt különböző formákat s hogy végül gonosz gondolatai, szavai és cselekedetei révén a kín-szenvedés helyére, jó gondolatai, szavai és cselekedetei alapján pedig a mennyekbe jut. A második: önmagát és a többi emberek folytonos új életre való ébredését látja, azután arra irányítja figyelmét, hogy a szenvedés honnan származik s mi az orvossága? Sorra megy: mi az oka annak, hogy öregség és halál van? Az öregség és halál oka a születés. Továbbmenve felismeri, hogy a születésnek a fogantatás, a fogantatásnak a ki-elégűlő vágy, a kielégűlő vágynak a szomjúság az oka, a szomjúsága az érzés, az érzésé az érintkezés, az érintkezésé a hat érzéki szerv létezése, érzékeké az egyéniség, az egyéniségé az öntudat, az öntudaté a tudat alatt ténykedő képzelet, a tudat alatti képzeleté s vele az egész létezése a tévedés. Ha egyik a másikból származik, akkor akármelyiknek a kiküszöbölése következményei kiküszöbölését vonja maga után. Ezzel megtalálta az ismeret kulcsát... Az istenek virágosivel köszöntik, azután sorra bemutatják neki hódolatukat. Hét hétag ült Buddha elmélkedve megvilágosodása után s lélekben végigjárta a világokat, elutasította Mara utolsó kísértéseit, mikor arra jön Trapa és Ballika testvérek karavánja s ők nyújtják Buddhának az első alamizsnát...

Buddha tovább ül a fa alatt s miután tudja azt, hogy az üdvösség útja, amit ő felismert, milyen nehéz s hogy mennyire hiábavaló volna az emberekkel való megismertetése, elhatározza, hogy egyáltalán nem közli azt senkivel. Az istenek hiába próbálják eltéríteni elhatározásától. Elhatározásának azonban nagyon szomorú következményei lesznek. Az emberek úgy érzik, mintha szél nem fújna, tűz nem égne, eső nem esne, folyó nem folyna, vetés nem csírázna, madár nem repülne. Brahman látja a veszélyt, ami Buddha vonakodásából az emberiségre származhatik s utolsó próbát tesz Buddha kérlelésével. Buddha szeme végig pillant a világon s egy képet lát. Egy lótuszos tóban háromfélé lótusz van, olyan, amely teljesen a víz alá van süllyedve, olyan, amely a víz színén fölé emelkedik, végül olyan, amely a víz színén úszik. Az emberek is így vannak. Sokan annyira el vannak merülve a tudatlanságukba, hogy az új tant semmiesetre nem fogják megérteni, de viszont vannak olyanok, akikről bizonyosra vehető, hogy befogadják a tanítást, végül sokaknál csak a tanítás módjától függ, hogy eljutnak-e helyes ismeretre, vagy sem. Az emberek iránt érzett rokonszenverből Buddha elhatározza, hogy tanítani fogja őket, s azután „akinek füle

van a hallásra, az higyen.“ Így helyezi Buddha működésbe a „szabály kerekét...“

Először előbbi mestereit akarja tanítani, de megtudja, hogy azok néhány nappal előbb meghaltak, azután öt tanítványát keresi fel. Ütközben a Gangesen kell átmennie, a révész nem akarja átvinni, mire ő maga csodatévő erejét felhasználva viteti át magát, Benares mellett megtalálja tanítványait és megtéríti őket. Elmondja nekik megvilágosítását s arra tanítja őket, hogy úgy érzékeik kielégítését, mint az önsanyargatást kerülve járjanak a középúton. A középút pedig az, hogy az embernek helyes nézetei, helyes gondolatai legyenek, beszéde igaz, cselekedete helyes, élete törekvés jóról irányuló legyen, megfontolással éljen és helyesen elmélkedjék. A szenvedésről szóló négy igazság a következő:

Az élet szenvedés. Szenvedés a születés, szenvedés az öregség, szenvedés a betegség, szenvedés a halál. Olyannal összekötve lenni, akit nem szeretünk: szenvedés, olyantól távol lenni, akit szeretünk: szenvedés, vágyainkat megvalósulva nem látni: szenvedés, vagyis az érzéki ötféle megragadás! módja minden szenvedés.

A szenvedés az érzéki kívánságból származik, mely újjászületéshez vezet, melyet szenvedély hajt s ide vagy oda irányít.

A szenvedést legyőzni az érzéki kívánság megsemmisítésével, tökéletes szenvedélytelenséggel lehet.

A szenvedés legyőzésére vezető útnak nyolc előkelő ösvénye van: helyes nézet, helyes gondolat, helyes beszéd, helyes cselekedet, helyes élet, helyes törekvés, helyes megfontolás, helyes elmélyedés.

Igen részletes elbeszéléseink vannak Buddha élete végéről. A magadhai király tanácsot kér valami háborús kérdésben tőle. Buddha a békét tanácsolja. Pataliputra építésénél megjövendöli a város sorsát. Vándorlása közben Ambapali bajadér mangófáligetébe ér. A bajadér boldogan keresi fel a prófétát s arra kéri, hogy másnap legyen a vendége. Buddha hallgatólag tudomásul veszi a meghívást. Ahogy a bajadér elmegy, megjelennek a Licchavik, hogy Buddhát meghívják. Mikor megtudják, hogy Buddha már le van foglalva, nagy összeg pénzt ígérnek a bajadérnek, ha vendégét átengedi. A bajadér Vaisali városának minden kincséért sem modana le a tisztességről. Erre a nemesek Buddhához fordulnak, aki azonban elutasítja őket. Az ebéden Buddha beszéde annyira leköt a bajadért, hogy a mangófáligetet Buddhának és tanítványainak ajándékozza.

Beluvában Buddhát fájdalmak kínozzák, de még nem tartotta elérkezettnek az időt, hogy elhagyja a világot. Mara megkíséri, hogy hamarabb szabaduljon a lét bilincseitől, de Buddha nem hallgat rá. Búcsúzni kezd. Beszél a vidék szépségeiről, sejtetni engedi, hogy módjában állana léttét a végtelenséggel meghosszabbítani, tanítványainak emlékezetébe vési tanításait. Vándorlása közben Pávára ér s ott Cunda kovács mangófáligetében pihen meg. A kovács meghívja Buddhát. A pompás lakomából Buddha valami disznóhúst választ ki magának, abból eszik s ami marad, azt elásatja. Hasmenést kap s fájdalmakkal küzködve folytatja útját. Megszomjazik. Ananda nevű kedves tanítványa nem akar neki a vízből inni adni, mert 500 szekér közvetlen azelőtt kavarta fel a vizet, de mikor merít belőle, az kristálytiszta. Arra megy egy Pukkusa nevű előkelő úr, akire Buddha olyan hatást tett, hogy tanítványa akar lenni s Buddhának két aranyos öltözetet ajándékoz. Az egyiket Buddha maga veszi fel, a másikat Anandára adatja. Mihelyt a ruha rajta van, Buddha teste úgy világít, mint a hó. Ananda csodálkozik, mire Buddha felvilágosítja, hogy kétszer

ragyog így a teste: először mikor megvilágosodott, másodszor mikor testétől megváltva a Nirvánába megy át...

A Kakuttha folyóban való fürdés után Buddha fáradtan pihen le a közelí mangófáligetben. Anandát megbízza, hogy Cundát a vendégség hatása felől nyugtassa meg. Nemhogy ártott volna neki, inkább elősegítette hivaxasat...»

Kusinárá mellett volt utolsó pihenőhelye. Dacára annak, hogy nincs virágzás ideje, a két fa, mely között lepihent, virágessőt hullat Buddhára. Ananda figyelmét felhívja erre a csodás jelenségre, egyúttal kijelenti, hogy ennél az istenek részéről tanúsított tisztelességnél igazibb az, hogyha tanítványai és hívei, a szabályokhoz ragaszkodva a helyes úton járnak... Mielőtt meghalna, lejönnek az istenek, az égből, hogy utoljára lássák...

Azután Anandának elmondja, hogy négy helyen kell, hogy a hívek szíve sebesebben verjen: ott, ahol Buddha született, ahol megvilágosodott, ahol a szabály kerekét megindította, s ahol testétől szabadulva bement a Nirvánába. A hívek megfogják látogatni ezeket a helyeket s hívő lélekkel emlegetik a nagy eseményeket, amelyek ott történtek s akik egy ilyen zarándoklat után szívük békességet megtalálva halnak meg, azok a menynyei boldogságot nyerik el. Testére vonatkozólag Buddha kijelenti, hogy arról nem kell gondoskodni. Nemesek és papok majd élégetik. Ananda zokog, hogy mégannyi tanulnivalója van s most el kell válnia Buddhától. Buddha megvigasztalja s meghagyja neki, hogy értesítse a kusinárai nemeseket és papokat bekövetkezendő haláláról. Többen sietve mennek ki a ligetbe Buddhához. Egy aszkéta felvilágosításokat kér a haldoklótól, mire az Ananda ellenkezése dacára megmagyarázza a nyolcágú ösvény fogalmát s kijelenti, hogy minden egyéb felesleges okoskodás. Az aszkéta boldogan köszöni meg az oktatást, Buddha pedig tanítványával avatja, ő az utolsó, akit felvesz közéjük...

Anandának még azt köti a lelkére, hogy halála dacára ne gondolják, hogy a tan árva s hogy nincs többé tanítójuk. Távozása után a tant tekinték tanítómesterüknek. Azzal felszólítja tanítványait, hogyha valami kérdeznivalójuk van, azt el ne hallgassák, addig forduljanak hozzá, amíg rendelkezésükre állhat. A tanítványok hallgatnak. Erre Buddha megállapítja, hogy senki sincs köztük, aki ingadozna vagy ne volna tisztában a tannal s utolsó szavai ezek: „Hallgassátok meg, tanítványaim, hogy mit mondok: ami alkotó erők alkotásaként keletkezett, a mulandóságnak van alávetve; tartsatok össze abban, hogy előre törekedjetek!” Ezzel meditációba merült s miután egyszer végig ment a meditáció valamennyi fokozatán s azokat visszafelé is végigcsinálta, a másodszori meditálás során a negyedik fokig jutván, bement a Nirvánába. A föld megindul, a menny dörög, Indra és Brahman a mennyben elmondják a mulandóságról és a szabadulás üdvösségről szóló tanítást...

Hat napig tart a gyászünnepély. A hetediken megépítik a máglyát s azon élégetik Buddha testét. A csontmaradványait nyolc részre osztva hozzá közel álló királyoknak és előkelő nemzetiségeknek ajándékozzák, akik pompás stupákat emelnek, amelyekben a nép e maradványokat nagy tisztelésben részesíti.

A legenda színes képet rajzol Buddháról s tanítását is dramatikus formába önti. Miután a legenda Buddhája nem földi lény, a legendától független egyéb történeti adataink pedig nem maradtak életéről és egyéniségről, szkeptikus történetírók Buddha létét kétségbevonták. 1896-ban a Lumbini ligetben azonban napfényre került egy oszlop, melyet Asoka király állított Buddha születéshelyének a megjelölésére; ez a Buddha létezését minden kétségen felülállóvá tette. Buddha élt, a legendák levonásával

is kimagasló gondolkodója, úttörő szentje és aszkétája volt Kr. e. félezer évvel az ind világnak, kortársa a szintén fejedelmi családból származó Vardhamandának, aki a dsainizmust, a buddhizmus sokban hasonló gondol-

Buddha halála. A halódó bölcszet nemcsak tanítványai állják körül, hanem az égben levő édes anyja is megsiratja és halottas ágyához odagyűlnek az állatok is.

kozású ellenlábasát és riválisát alapította. A buddhizmus alapjait megvető Buddha a legendák levonása után is a nagyok sorában kér magának helyet, viszont a buddhizmust a legendáiban rejlő szépségek tették világvallássá. így jut a buddhizmus történetében Buddha történeti személyisége éppúgy jelentőségre, mint a tőle és tanaitól teljesen elválasztható legenda, amely külön életet él és eredményeiben végül fontosabbá válik a történeti valóságnál. Nem utolsó mozzanata a legendák pályafutásának az, hogy nagy

A thuparamyai Buddha-stupa. A Buddhát istenítő buddhizmus a mester elvont tanításai mellett beleesett a legmatrialisztikusabb ereklyetiszteletbe és bálványimádásba. A mester testét szétszották, s az ereklyék tulajdonosai az ereklyék megőrzésére síremlékszerű épületeket építettek. Ezek az ú. n. stupák.

részüket a Jézus Krisztus dicsőségét folyton nagyobbító apokrif evangéliumokban majdnem szórói-szóra viszontlátjuk.

Az élet szenvedés.

Buddha tanításának a vezérmotívuma az a meggyőződés, hogy az élet szenvedés. Ebben a gondolatban sok boldog unalom van, amit nehezen elviselhetővé a mulandósággal való kapcsolata tesz. A halál szemszögéből nézve az életet lesz minden boldogság nemcsak mulandó pillanat, hanem önálmítás is, s ezt a bölcselkedést megint a lélekvándorlás gondolata teszi még feketébb színezetűvé. Az indek hitvilágában megingathatatlan igazság ez a lélekvándorlás, amelyre a mennyország léte nem vigasz és nem orvosság. Ha az ember bele van kényszerítve egy bizonytalan ideig tartó, minden létförmában súlyosbítható és a végtelenségi meghosszabbítható vándorlásba, akkor ennek a bizonytalan és minden csak a lét kínjait és hiábavalóságát tovább nyújtó állapotnak csak egy orvossága van: a tökéletes megsemmisülés. Az öngyilkosság, vagy a halál kivárása tökéletesen egyre megy s nem jelent fontos változást az örök körforgásban. A megvilágosodásszámba menő új fölfedezés az, hogy lélek nincs, hogy a szomjúság, a vágy, a kívánság hajszolja önmagát egyik létförmából a másikba s hogy csak a vagy teljes közömbösítése vezet tökéletes megsemmisüléshez, ami

pedig egyetlen védelem a lélekvándorlás lehetőségei ellen, tehát a teljes boldogság, a Nirvána.

Buddha nem istentagadó és nem vallástalan filozófus. Az istenekben éppúgy hisz, mint a vallás legfőbb igazságában, a lélekvándorlás, a „születések kereké“-nek a tavában. Tanítása sincs ellentétben az egyházi formákkal. Mindössze annyiban üt el a hagyományos ind vallásosságtól, hogy a világtól elszakadva, minden gondolatát az üdvösségi elérésére összpontosítva az elmélyedés formáiban és végcéljában ér el más eredményeket. Mint a legendából láttuk, Buddha világtól való elvonulása nem önsanyargatás céljából történt s vallásában a kolduló szerzetesség formája nem aszkétikus céllal áll fenn. A szerzetesség csak világtól elszakadás azért, hogy az üdvösségi útján való haladásában a szerzetes semmi sem akadályozza. A szerzetesség és az önmegtartóztatás csak forma, melyben az elmélyedés, a meditáció, a mindmagasabb fokú belátásra jutás, a Nirvána felé való közlekedés a lényeg.

A nyolcágú út.

Buddha tulajdonképpeni követői a szerzetesek és az apácák, akik kiszakítják magukat a minden nap életből és csak az üdvösségnak élnek. Főkötelességük a „nyolcágú út“-on való járás.

1. Igaz hit: belátása annak, hogy az élet szenvédés, hogy az igazi megváltás útja a vágyak kiölésében áll, hogy a lélek nem külön lény stb.
2. Helyes elhatározás: nem gyönyörűségekért él, hanem azokról lemond, senki iránt gonosz szándékkal nem viseltetik, nem öl.
3. Helyes szó: hazugság, rágalom nélkül való, nem sértő és minden tisztálanságtól mentes beszéd.
4. Helyes cselekedet: nem lopni, nem ölni, nem paráználkodni, szeszes italoktól, bódító szerektől tartózkodni.
5. Helyes élet: rabszolgát nem tartani, fegyvert nem gyártani, mérget nem keverni stb.
6. Helyes törekvés: komoly ellenszegülés minden gonosz és aljas gondolat és cselekedet ellen, jóra törekvés. Ellentéte a lomha szemlélődésnek.
7. Helyes belátás: a test, az érzéki benyomások, a lelki élet boncolgató megfigyelése, ami a meditálás előfeltétele.
8. Helyes elmélyedés: a meditáció módjainak és fokainak ismerete és» gyakorlása.

A gyülekezetet támogató laikusoktól öt parancsolat megtartását követeli:

1. Élőt megölni nem szabad.
2. Lopni nem szabad.
3. Tiszta nemi életet szabad élni.
4. Nem szabad hazudni.
5. Részegítő italokat nem szabad inni.

Aki a közönséges erkölcsnél többet akar tenni, annak még három dologt kell megtartania:

6. Csak a szokásos időkben szabad enni.
7. Táncmulatságon, dalestélyen és színházban nem szabad részt venni.
8. A testet sem kenőcsökkel kellenni, sem illatosítani, sem virágokkal díszíteni nem szabad.

Aki ezt a három szabályt is megtartja, annak az előző öt közül a, harmadikat abban a formában kell megtartania, hogy egyáltalán nem szabad közösülnie. Ezzel a szerzetesi életet megelőző s ahhoz vezető erkölcsi fokra lép. A szerzetesek erkölcsi törvénye ezen a nyolc parancsolaton kívül még kettőt ölel fel:

9. — Nem szabad magas vagy széles ágyban hálni.

10. — Arany vagy ezüst nem lehet a birtokában. — '

Ez a tíz parancsolat csak külső burok, csak támasz, a szerzesi élet lényege a meditáció és az ismeret.

Kasina-gyakorlat.

A meditáció különböző testi elhelyezkedéseknek, a gondolatok koncentrálásának, bizonyos dolgok gépies végzésének a keverékéből áll. Különösfajtái az ú. n. kasina-gyakorlatok. Ez többféle van. A *föld-kasina* pl. körülbelül ilyen: az ember vesz egy csomó pl. vöröses földet, azzal félrevonul egy csendes helyre, ahol senki nem zavarja. Ott valami szövet vagy bőr alapon, amely egy fakeretre van erősítve, elhelyezi a gondosan megtisztított, korongalakúra formált földcsomót. Azután készít magának előírás szerint megfelelő távolságra valami ülő alkalmatosságot, elhelyezkedik és félleg nyitott szemmel nézi a földkorongot. Közben arra gondol, hogy ennek az eszköznek a segítségével szabadulni akar minden érzéki benyomástól, az élet minden szenvedésén felül akar emelkedni, hálásan és örömmel gondol Buddha tanára és példájára. Közben állandóan egy olyan szót ismétel, mely a kasina-tárgy valamely tulajdonságát fejezi ki, pl. a „nagy“ vagy a „széles“, vagy a „termékeny“ szót. Közben a szemét behunya és kinyitja s ezt megtesz százszor, ezerszer vagy még többször. Ezt addig teszi, míg ki nem alakul benne a tárgy „szellemi reflexe“. Ez a tárgy tükrképe, amely az illető lelkében megvan. Ha erre a fokra eljutott, akkor felállhat s akárhová mehet, mindenütt magával viszi, csukott szemmel is látja a tárgyat. Visszavonul a cellájába s ott most a tárgy tükrképével cselekszi ugyanazt, amit a tárggyal tett, még pedig addig, ameddig meg nem rögzíti a reflex reflexét, ezzel áttörte az öt akadály korlátját, elérte szellemének tökéletes koncentrációját, eljutott az áhítat fokának a határára. Ha tovább folytatja a reflex reflexének a megrögzítését, hamarosan eljut az áhítatos elmélyedés állapotába, amelynek négy fokozata van...

A hitvallás.

A buddhista hitvallás három téTELből áll:

1. Buddhánál keresek menedéket.
2. A tannál keresek menedéket.
3. A gyülekezetnél keresek menedéket.

Istentiszteleti szertartásaiak nincsenek. Havonta kétszer (újholt és holdtölte napján) összejövetel van, amely gyónással van egybekötve. Az abszolució formája: „A jövőben vigyázz magadra.“ A gyülekezet tagjai elsősorban szerzetesek, akik bármely kaszt tagjai lehetnek. Betegeket nem vesznek fel. Kiskorúaktól szülői beleegyezést kívánnak. Rendesen 20 év a felvétel korhatára. A felvétel ünnepélyesebb formában történik. A gyülekezet jelenlétében adják fel a felvételre irányuló kérdéseket s teszik le a jelöltek a szabályok megtartására a fogadalmat. A buddhista gyülekezet Buddha szóbeli rendelkezései alapján alakult ki. Buddha nem írt.

A Hinayana és a Mahayana.

A buddhizmus történetében a szigorúbb irány harcol állandóan az élettel megalkuvival. Zsinatokon próbálják áthidalni az ellentéket, azonban sokszor sikertelenül, úgy hogy végül is a buddhizmus két irányra szakad. Kezdetben azonban egységes vallás s első hódításait ebben a formában teszi. Előretörése Asoka király uralkodásának az idejére esik.

(Kr. e. 270 — 233.) Asoka a budhizmusnak buzgó és odaadó laikus híve, aki uralkodása alatt minden megett e vallás terjesztésére. A Kr. e.

250-ben Pataliputraban tartott zsinat Indián kívül eső területeken való terjeszkedésre is gondolt és hittérítőket küldött ki. A király külpolitikai összeköttetéseit használta fel a buddhizmus gondolatainak a terjesztésére. Asoka sokat tett a Buddha-kultuszért is. Emlékekkel jelölte meg a Lumbini ligetet, ahol Buddha született, a bodhi-fát, amely alatt Buddha az igazság ismeretére jutott, Benaresben azt a helyet, ahol először prédkált s Kusinagarában halála helyét.

A tiszta buddhizmus ebben az időben erősen meg van már fertőzve. Egyik oldalon túlzott Buddha-ereklye kultusz, a másikon megváltástörténeti spekulációk veszélyeztetik eredeti egyszerűségét, amelyek Buddha előtti Buddhák egész sorozatát állítják fel. Százötven évvel később ez az irány már teljesen kifejlődik és tanait teljesen beolvastja a buddhizmusba. Az új eszmék, melyeket Kaniska király uralkodása alatt (Kr. e. 82-től) sikerült meghonosítani, a következők:

1. Buddha kritika nélkül alkalmazkodott a régi sokistenhithez. Számára az istenek exisztenciája is csak múló boldogság, az istenek is mulandók, bármilyen hosszúra nyúljon is életük az emberekével szemben, ők is lezuhanhatnak más exisztenciába, míg aki egyszer eljutott az ismeretre s a Nirvánába, az célhoz jutott, az istenek még nincsenek a célnál. Az új irány a sokistenhit mögött egy örök isteni lény létezését hirdeti, aki az egész világot áthatja, ő a világlélek.

2. Az új irány kifejleszti a bodhisatva-tant. Bodhisatva az, aki a komoly önmegtagadás útján a megvilágosításra, buddhává válásra törekszik s mikor ezt a fokot eléri, bemegy a Nirvánába, azaz megsemmisül s ezzel logikusan — léte és jelentősége is megszűnik a segítség után vágyakozó emberek, a gyülekezet szempontjából. Aki megsemmisült, attól mit sem lehet várni, ahhoz hiábavaló minden imádkozás. Az új irány azt tanítja, hogy vannak bodhisatvák, akik az emberiség iránt való részvétből és jóindulatból nem lesznek buddhák csak azért, hogy az emberiségnak szolgálatára lehessenek s akik valamely mennyben élve segítségükre vannak a hozzájuk folyamodóknak. A bodhisatva-tan arra jó, hogy ebben a formában minél több istennel népesítse be a mennyet s hogy ebben a formában a népszerű istenek tisztelete tovább fenmaradhasson.

3. A Buddha szerint való szerzetes feladata az volt, hogy szentté váljon s hogy minden földi érzéstől megtisztulva éljen. A bodhisatva-eszme új ideált állít a szerzetes elé: azt, hogy a bodhisatva jóságának és részvétének a megtestesülése legyen. A negatív ideál pozitív válik: a megtisztulás folyamatát azért kell végigcsinálni, hogy az ember folyton jobb, barátságosabb, részvevőbb, irgalmasabb szívű legyen.

4. A laikusok istentiszteletében előtérbe lép a bodhisatvához való könyörgés.

5. A Nirvána átváltozik mennyországgá, amely az igazak, az átváltozások sorozatából kimenekültek boldogságának és örök életének a hajléka, ellentéte több pokol.

Az új tanokkal együtt új nyelv is jő divatba. A pali helyét elfoglalja a régieskedő és tudós szanszkrit nyelv. Az új irány a dsalandharai zsinaton tört utat magának s ezzel a buddhizmus eljutott arra a pontra, ahol az eredetileg egységes tan két ágra szakad.

Az új irány a Mahayana, a régi a Hinayana. Az új irány a nagy kocsi, a régi a kis kocsi. A képies elnevezés igen szemléltető. Az igazi buddhizmus a kis kocsi, amely elé kecske van fogva s amelyen csak egy személy foglalhat helyet. A képet az üdvössékeresésre vonatkoztatva: a régi irány az egyéni üdvözülés útját keresi és tanítja. Az új irány a nagy kocsi, amelynek létrás oldalai vannak, amelyet ökrök húznak. Lassabban

megy ugyan, de éppoly biztosan célhoz ér és az előnye az, hogy több emlőért tud szállítani, az üdvösségi útját a sokaság számára is járhatóvá teszi, tömegeket vezet üdvösségre. Mindkettő ugyanazokon az alapvető meggyőződésekben épül fel, csak a módon térnek el egymástól. A két irány, földrajzilag is elkülönül egymástól. A Hinayana Ceylonban és Hátsó-Indiában lesz uralkodóvá, a Mahayana Tibetbe, Mongolországba, Kínába, Koreába és Japánba feszkelni be magát.

Igazi hazájában a Kr. e. 300-tól Kr. u. 100-ig terjedő időszakban a buddhizmus oly hatalmas, hogy minden más ind vallást elhomályosít. A hrahmanizmusról alig hallunk. Buddhista kolostorok népesítik be az országot, még pedig hatalmas nagyok; 600 — 700, sőt 1000 szerzetes is lakik egyben-egyben. Buddha ereklyéi nagybecsben állnak. mindenféle csodákat regélnek róluk. A botját ezer ember nem bírja felemelni, a kolduscsészéjét öt elefánt nem tudja a helyéről elhúzni. Képek, szobrok jönnek divatba, a szentek tisztelete honosodik meg, akik között elsőbbrendű isteni lények is helyet találnak, az ősi kígyókultusz újra feléled, van buddhista klastrom, amely ilyen kígyófétis lakóhelye s a kígyófétis oltalma alá helyezi magát. A szerzetesek szent szövegek recitálásával, meditálással töltik az időt, a hívek csodatevöknek tartják őket, sokat adnak áldásukra s gondoskodnak eltartásukról. Az istentisztelet imádságból, virág, gyümölcs áldozatból és hasonlóból, nemkülönben pompás körmenetekben való részvételből áll. Később mind mélyebbre süllyed, a tantrizmussal bevonulnak az istenpárok a buddhista templomokba s vele megint bevonul a nemiségi gondolata a vallásba, a Yogatant a szerzetesek bűvészetté és népbolondítássá fejlesztik ki, úgy hogy a Kr. u. 8. században a buddhizmus Indiában erősen hanitatlik. A brahmanizmus felütti fejét, üldözi a buddhizmust s ami maradt belőle, azt a Kr. u. 12. században Indiában elterjedt mohamedán fanatizmus semmisít meg. Azóta a sors gúnyából szülőhazájában csak romemlékei s néhány kis gyülekezete van annak a buddhizmusnak, amely Indián kívül kétségtelenül világvallás.

A nyugati misszió.

Újabban nyugaton is meglehetősen terjeszkedik.

1891 május 31-én Colombóban a laikus buddhizmus gondolatainak a terjesztésére megalakult a Mahabodhi-Society, melynek németországi ága, „Buddhistische Gesellschaft in Deutschland“, 1911 óta „Mahabodhi-Blätter“ című folyóirattal. Az 1913-ban alakult „Bund für buddhistischen Leben“ Halléban a „Zeitschrift für Buddhismus“ folyóiratot alapította. 1909-ben Angliában a „Buddhist Society of Great Britain and Ireland“-ba tömörültek az új buddhisták, kik a „Buddhist Review“ című folyóiratot adják ki. Lusanóban buddhista kolostor keletkezett. Amerikában a japán Shiniskola, a buddhizmusnak a kereszteny protestantizmussal rokon formája térit 1898 óta.

Szent iratok.

A buddhizmus szent iratai a Tripitakában (három kosár) vannak összegyűjtve. Ez a bibliáéhoz hasonló terjedelmű gyűjtemény felöli Buddha nyilatkozatait, a rá vonatkozó hagyományokat és, több más szöveget.

A *Vinaya-Pitaka* a szerzetesi életre vonatkozó szabályokat, a buddhista tan összefoglalását, noviciusok tankönyveit foglalja magában.

A *Sutta-Pitaka* Buddha tanítását és az első tanítványok tanait gyűjti össze. A *Dighanikájáhan* van több hosszabb prédikáció közé betoldva a Buddha haláláról szóló értekezés, az *Itivuttakában* Buddha 120 nyilatkozata, a *Suttanipatában* Buddha életéből 71 epizódszerű elbeszélés van -összegyűjtve. A *Dhammapada* 423 versből álló énekgyűjtemény, a *Jataka*

Buddha előbbi életeiből szóló történeteket tartalmaz, a *Cariya-Pitaka* eze-
ket a történeteket versbe foglalja, az *Apadana* versekben az arhatok, a
szentek legendáit mondja el. A népszerű kisebb könyvek mellett az *An-
gutta-ranikayá*-ban 2308 tanítás foglaltatik.

Az *Abhidhamma-Pitaka* a vallás nehezebb kérdéseivel foglalkozik. A *Kathavattku* 252 eretnekséget cáfolt meg, *Milindapanha* a görögösen Me-
nandernek nevezett Miinda király (Kr. e. 125 — 95.) és Nagasena vitatko-
zását beszéli el. Ez a könyv körülbelül időszámításunk kezdetén íratott a
Nagasena válaszai máig a legplasztikusabb összefoglalását nyújtják külön-
bőző buddhista tanoknak.

A fenti könyvek az irodalom pali nyelven írt emlékei. Buddha nem
pali nyelven beszélt, hanem a magadhai nyelvjárást használta.

A régieskedő szanszkrit irodalom legismertebb terméke a *Lalita-vistara*,
Buddha életének legendás elbeszélése, mely Kr. u. 2. század körül kelet-
kezhetett. A buddhizmus terjeszkedésével ez az irodalom az egyes buddhi-
sta országokban a legkülönbözőbb iratokkal bővült. A tibeti gyűjtemé-
nyek közül, melyeket Kórösi Csorna Sándor 1820 körül fedezett fel s ismer-
tetett először, a *Kandsur* 108, a *Tandsur* 225 fólió kötetből, a kínai tripi-
taka-kánon pedig 1662 műből áll.

Ceyloni buddhizmus.

A buddhizmus két iránya közül az, amelyik a lehetőségig ragaszkodni
igyekszett Buddha előírásaihoz és szabályaihoz s amely a lehető legkeve-
sebb engedményt teszi a világnak, a Hinayana-buddhizmus Ceylon szige-
tén és Kelet-Indiában terjedt el, még pedig olyanformán, hogy a buddhiz-
mus legnagyobb tudósai Ceylonban vannak, a nép életét a legerősebben
Birmában hatotta át s mint önálló államfentartó, egyedül Sziámban és
Kambodsában tartotta fenn magát.

Ceylont Asoka király fia, Mahendra hódította meg a buddhizmus szá-
mára Kr. e. 250 körül. Utána jött testvére, Sanghamitra is, aki annak a
híres bodhifának egy hajtását hozta magával, amely alatt Buddha megvilá-
gosodott. Az ágat elültették. A igazi bodhifa 1876-ban kidőlt, a ceyloni
ág, Anuradhapura romjai között terebélyes ósfaként még ma is zöldéi.
A királyfi-térítő számára a talaj jól elő volt készítve. Tissa király udvará-
ban is szívesen látták úgy, hogy a buddhizmus hamar elterjedt. Egymás-
után épültek az áthozott ereklyék számára a dagobák s mellettük a szer-
zetesek kolostorai. Ekkor épült a Thupamara-dagoba, melyben Buddha
válcsonját őrzik ereklyéként, ugyanott őrizték Buddha egyik fogát is.
Ez a Kr. u. 8. században Pollunaruába, majd Candyba került, később
megsemmisítetted, pótléka azonban mai napig is akkora tiszteletben
rézesül, mintha minden kétséget kizároan eredeti volna. A ceyloni buddhi-
zmust az uralkodók protezsálták. Hatalmuk aláhanyatlását a buddhista
egyház mindig megérezte. Különösen nehéz idők voltak azok számára, mi-
kor európai hatalmak fészkelték be magukat a szigetre: a 12. században
a portugallok, kiket a hollandusok váltottak fel. 1796 óta az angolok a szi-
get urai. A buddhizmus régi hatalmának a romjai között él, de azért a nép
életében még mindig sokat jelentő hatalom.

A szerzetesrendekbe való belépés Ceylonban szülői beleegyezéssel már
nyolc éves korban történhetik. Az ilyen újonc kijelenti, hogy Buddhánál,
a tanban és a gyülekezetben keres menedéket. Erre kötelezik a szerzetesi
szabályok megtartására, levágják a haját és felöltözöttik a szerzetesi ru-
hába, ami tulajdonképp három darabból, egy alsónadrágból, egy az egész

testet befedő felsőruhából és egy afölé kerülő bő köpenyegből áll. A ruha régebben gyapotból volt. Selyemből azért nem lehetett, mert a selyemfonál nyeréséhez a selyemhernyót meg kell ölni. újabban mind gyakoribb a selyemruha. A ruha színe sárga. Az újonc élete a templom takarításából, elmélkedésből, koldulásból és tanulásból áll, azonfelül mindenben szerzetes-tanító mestere rendelkezésére áll s őt kiszolgálja. Tanulmánya abból áll, hogy mindenféle erkölcsi szabályt és törvényt, a Dhammapadát könyv nélkül betanulja, a többi közt ördögűző formulákat is tudnia kell. Húsz éves korábban veszik fel végképp a szerzetbe. A felvétel ünnepélyes formában történik. A szerzetesek egy nagy csarnokban vannak összegyűlve, az újonc miután újonc-öltözékét levetette s laikus ruhát öltött magára, megjelenik előttük s sorra felel azokra a kérdésekre, amiket a szerzetesek előljárója intéz hozzá: nincs-e valami akadálya felvételének, ember-e, férfi-e, szabad-e nincs-e eladósodva, nem a király szolgája-e, szülei belegyeztek-e lépéssébe* van-e húsz éves stb. Ha mindenre megfelelt, előlépve háromszor kell a gyülekezetet arra kérnie, hogy a felvételt ne tagadja meg tőle. Ha nincs senki, aki a felvételt ellenezné, akkor a felvétel megtörténik, a vezető elsortolja a szerzetesi élet kötelességeit, átadja neki szerzetesi ruháját s azt a pár tárgyat, amit ezenfelül egy szerzetes tulajdonát képezheti: egy övet, egy csészét, amibe az alamizsnát adják neki, egy beretvát, egy tűt és egy szűrőruhát, amivel az ivóvizet megszűri, hogy a vízzel együtt a törvény ellenére valami állatocskát meg ne igyon. Ha felnőtt jelentkezik felvételre, akkor az sokkal rövidebb idő alatt felvehető. A felvételre csak a malovathei és az asgarii kolostorok vannak jogosítva. A szerzettel ki lehet lépni s az egyszer kilépett újra visszatérhet. Csak azt kívánják meg a kilépőktől és a visszatérőktől, hogy elhatározásuk okait a szerzetesek gyűlése előtt nyilvánosan elmondják.

Buddha-ereklyék.

A kolostorok neve pansala akkor is, ha az kolostor-számba nem menő remetelakás s akkor is, ha terjedelmesebb építmény. A legtöbb pansala olyan, aminőnek a neve (leveles hajlék) mondja: apró tapasztott szalma-vagy pálmalevél tetejű házikó. Colombóban és Candhyban több emeletes klastromok is vannak. A templomokat *viharoknak* nevezik, arra szolgálnak, hogy bennük Buddha szobra elhelyeztessék. A Buddha-szobroknak három kialakult típusuk van: az ülő, álló és a fekvő Buddha. Az ülőszobor meditáló, az álló prédikáló, a fekvő a haldokló Buddhát ábrázolja. A szobrok között értékes anyagokból (elefántcsont) készültek is vannak. Buddha szobrán kívül tanítványainak a szobrai is találhatók, ezeknél gyakoribbak Brahma és Visnu ábrázolatai. Oktatás céljára minden nagyobb templom-épületben külön csarnok szolgál, amelyben a tanító számára emelvénnyel van felállítva, a hallgatók szőnyegeiken kucorognak. A prédikációkat a wasnak nevezett esős időszak három hónapjában tartják, még pedig rendesen este s miután ezekkel kapcsolatban más előadásokat is tartanak, zene is szól, gyakran reggel mennek széjjel az ájtatos hallgatók. A templomok udvarán van egy harangtorony, egy vízmedence lótuszvirágokkal, egy bodhifa, nagyobb kolostorok mellett egy kis épület, melyben Buddha lába lenyomatának a másolatát mutogatják, melynek eredetije az Adam Pik nevű ceyloni hegycsúcson található s amelyet a hinduk Siva, a mohamedánok Ádám, a keresztyének pedig szent Tamás lába nyomának tartanak. A nyom 1 és fél méter hosszú, 75 cm széles s a legenda szerint akkor keletkezett, mikor Buddha egyszer Ceylonba repült. A „lábnyom“ fából kifarágottnak utánzatát rendesen 108 mezőre beosztva s minden mezőre egy állatképet

rajzolva mutogatják, ami Buddha születése előtt átfutott stádiumait jelentené.

A leghíresebb ceyloni szentély Candyban a Daladawa Maligawa, a szent fog temploma.

A szent fog Buddha foga volt. Az eredeti fogat a 16. században a portugallok nyilvánosan elégették. A kegyes hit azonban azt állítja, hogy a fog maradványaiból — csoda módon — új fog képződött. A most tisztelt fog 5 centiméter hosszú, alól 1 és fél centiméter átmérőjű. Homályos helyiségben egy szekrényben tartják s ott mutogatják a messze földről odazarándokló híveknek.

Híres ereklye a pátra, Buddha kolduló csészéje, melynek egy példányát szintén Candyban őrzik, amely hasonló ereklyék mintájára megsokasodott. Egy ilyen példány Candahárban van, amelyet a mohamedánok kaskul (= imafazék) néven tiszتلnek. Ennek a csészének az a tulajdonsága, hogy szegény emberek pár virággal megtölthetik, de a gazdagok százezer csokrával sem lesz tele. Már Buddha életében is azzal a csodás erővel bírt, hogy a bele tett étel benne megsokasodott, ma azt tartják róla, hogy akármennyit töltenek bele, soha meg nem telik (1. „telhetetlen papzsák“).

Colombóban a Maligakanda templom mellett van a Vidyodaya College, amely 50 növendékével, gazdag könyvtárával messze földön ismert és híres tűzhelye a buddhista tudománynak.

A birmai buddhizmus.

A *birmai buddhizmus* belső és külső élete és berendezései a ceyloniéval meglehetősen azonosak. A szerzetesség néhány lépést tett a hierarchia felé. A régi birmai király főpapot (Tatanabaing) nevezett ki a kolostorok fölé. A dagobák, más néven pagodák is más irányban fejlődtek. Eredetileg a dagoba nevezetes (Buddha)-ereklye fölé emelt emlék; a birmaiak úton-útfélen emelnek pagodákat, mert az érdemszerző cselekedetnek számít még akkor is, ha abból az igazi ereklye hiányzik. Elég, ha azt egy Buddha-szobor, vagy valami régi, értékesebb szent irat pótolja. A pagodák belsejét gazdagon feldíszítik, felszentelésük igen ünnepélyes formában megy végbe. A legnevezetesebb pagoda Birmában a rangooni *Sve Dagon Pagoda*, amelyben Buddha nyolc szál haján kívül a csészéjét, egy ruháját és egy botját őrzik és tisztelek. Ez a pagoda hatalmas épületcsoporthoz, amely a legcsodásabb keleti műemlékekkel van feldíszítve. A pagodák számról némi fogalmat nyújthat a régi főváros, Pagan, amelynek romjait körülvevő falak 9999 pagodát öveznek! — A hívők istentiszteleti élete a pagodákhoz kapcsolódik. Oda járnak imádkozni, oda viszik ajándékaikat.

A birmai királyok idejében a szerzeteseknek szabad bejárásuk volt a királyhoz, a törvények ellen állást foglalhattak, kolostoraikban üldözött gonosztevőknek menedéket nyújthattak. Az angol annexió óta kiváltságaik jórésze megszűnt, amibe azonban nem akarnak beletörődni s ők az angol-ellenes mozgalmak lelkei. A népet a szerzetesek erélyes kézzel vezetik, a nép sok áldozatot hoz a buddhista vallás fentartására. Mindennapi életét azonban a buddhizmus mégsem tudja teljesen áthatni. A minden nap életben a buddhizmus máza alatt ott él a régi Nat-kultusz. A Nat természeti erő megszemélyesítője, szellem, védőszent, akire lépten-nyomon szüksége van a birmánnak. minden háznak meg van a maga Natja, akit a ház tiszettel. Tiszteletére a ház oszlopainak a felső részét fehér gyapottal vonják be, minden házban ott a szentelvíztartó, a havonként megújított szenteltvízzel, amivel a házat többször megfecskendezik. A Nat tiszteletére kókuszdíókat és színes szalagokat aggatnak fel. minden falunak is van Natja,

akit nagy csapások idején keresnek fel különösen s akinek a tiszteletére vad táncokat járnak. A Natokat sokszor babák formájában tisztelik s a sok Nat-babona legkiválóbb ismerői azok az asszonyok, akik a Nattáncokat szokták járni.

A buddhizmus Sziámban.

A sziámi buddhizmus egyéni jellegét elsősorban az adja meg, hogy Sziám még ma is császárság s így az ottani állapotok hozzávetőlegesen azt a helyzetet tükrözik vissza, amelyben az önálló nemzeti királyság idején Ceylonban és Birmában volt Buddha vallása.

A sziámi császár országa buddhista egyházának a patrónusa. A szerzetesekkel szemben csak laikus ő is, azonban miután kegye a szerzetesek jóvoltára nagy kihatással van, azok kedvében járnak s a király bizonyos felségjogokat gyakorol az egyházban. Az egyház élén álló főpap a *Sankharat*, kit a császár nevez ki. A császár kinevezésétől függnék a többi kolostori előljárók is. Ezenfelül a császár a császári család egyik tagját megbízza a szerzetesek életének a felügyeletével. Aki vét a szerzetesi szabályok ellen, azt a császár megbízottja felelősségre vonhatja s kiközösítheti. Ilyenformán a császár a szerzetesek felett korlátlan úr, kifele azonban a legnagyobb tiszteletet tanúsítja velük szemben. Sok szerzetest eltart, templomokat és kolostorokat épít, évenként rendkívüli ünnepélyesség kíséretében szerzetesi ruhákat ajándékoz a kolostoroknak. Sziámban a hindu-vallás szokásai nőttek nagyon nyakára a buddhizmusnak, amely magasabb egyéni elmélyedést követelő voltánál fogva sem tudja sehol a népvallásokat teljesen feleslegesekké tenni. A buddhizmus komoly szokásai mellett mindenütt ott burjánzanak a népvallások s ezek adják meg úgyszólvan minden ország buddhizmusának az egyéni színezetét.

A hindu vallás.

India népeinek a védákból, a brahmanizmusból és a népies szokásokból álló keverék vallását nevezük hinduizmusnak, amelyben primitív tendenciák a legcsodálatosabb spekulációkkal folynak össze s amelynek százakra menő szektái vallásos változatok egész sorozatát hozzák létre. A hinduizmus egyrészt a régi brahmanizmus hitvilágát teszi magáévá, istenalakjai innen származnak s változott alakban élnek tovább. Másrészt a népvallásból gyarapszik, annak isteneivel gazdagítja isteneinek a sorát. A buddhizmus és a dsainizmus tiszta spekulációival szemben a mitikus világnezet és a bizarr fantázia jogait hangsúlyozza, az aszkézis ellenébe a természetvallás naiv élvezeteit szegezi. A Védák vallása áldozataival a cselekedetek útján (*karmamarga*) vezérlete a hívőket; a buddhista és dsainista bölcsék a tudás útjára (*jnánamarga*) térték; a hinduizmus legjobbjai a teljes odaadás (*bhaktimarga*) útján akarnak üdvözülni. A hinduizmus a legmesszebbmenő alkalmazkodás, a lehetőséggel való megalkuvás, igazi politeisztikus liberalizmus, ami azonban éppen nem zárja ki azt, hogy egyes szektái a legzárkózottabb és legfanatikusabb módon ne ragaszkodjanak különös tanításaihoz. A hinduizmus irodalmi emlékei között első helyet foglalnak el a nagy indhősköltemények, a híres *Bhagavad-Gita*, melynek hősét, Arjunát Krisna-isten a kötelességteljesítés feltétlen kötelességről győzi meg, a *Ramayana*, mely 24.000 párverset terjed, meseszerű és kalandos elbeszélések tárháza arról, hogy hogyan keresi és nyeri vissza Ráma királyfi elveszett feleségét, Sitát. Teológiai műveik között a *Puránáké* nemcsak terjedelemben, de régiségre nézve is az első hely. A Puránák a világ teremtésetől kezdődő elbeszélések halmazai, amelyekben bölcsészeti elmélkedé-

sek, mesék, legendák, rituális és aszketikus előírások vannak felhalmozva. Terjedelemes könyvek. A legtöbb szektnak külön puránája van, amelyben saját istenének cselekedetei és jelentős-ge, a törvényei és szertartásai vannak kiemelve, miért is rendesen egy-egy istenről vannak elnevezve. Van Vishnu-Purana, Markandeya-Purana. A Puránák gazdag vallástörténeti anyagot nyújtanak, azonban sem irodalmi, sem vallási jelentőség és érték tekintetében nem mérkőzhetnek az Upanishadokkal, vagy a Brahmanákkal. A Puránákat kiegészítik *Tantráknak* nevezett, a legutolsó századokból származó, rituális előírásokat, vallásos formulákat, titkos szertartási szabályokat tartalmazó irataik. Vallásos költésze-

Az ellorai Visvakarma-templom belseje.

tük is virágzó; vannak a mi énekeskönyveinkhez hasonló gyűjteményeik, amelyek *Stotra* néven ismert istent dicsőítő énekeket tartalmaznak. A 16. században élt *Tulasi Dasa* (szül. 1532) több igen elterjedt vallásos alaphangú munkát írt, *Ramayana* átdolgozása, *Gitavali* című költeménye, mely Ráma ifjúságát beszéli el, főként azonban *Vinaya Pattrika* című himnuszokat és imádságokat tartalmazó gyűjteménye nevezetes. A tamilok között *Tiruvalluva Nayanar Kurrall* című nevezetes mondásokat tartalmazó könyve s *Manikka Vasagar* „szent mondásai” című gyűjteménye kedves vallásos olvasmány.

A hinduizmus számtalan istenalakja közül messze kimagaslanak *Vishnu* és *Siva*.

Vishnu alakja fantasztikussá lett, sokfejű és sokkarú isten, jellege

is érzékelve és kegyetlenné változott. Vishnu a világteremtő, a világ különböző korszakaiban *avatarák* formájában megtestesülő isten, aki mindenkor megjelenik, mindenkor megteremti önmagát, mikor az igazságnak nincs sok becsülete, mikor a földön a gázság nagyon elhalászódik. Először *hal* formát öltött, ami a vízözönmondával kapcsolatos, a vízözönből ő húzza ki Manimak, az ind Noénak a bárkáját, hogy fennakadjon Kashmir hegycsúcsain. Másodszor *teknősbéka* formában helyezkedett el a súlyedni kezdő világ alatt s akadályozta meg elsúlyedését, azután volt *medve*, volt *him-oroszlán*, volt *törpe* (a Védákban a hatalmas Indrát a törpe Vishnu segíti meg), volt *brahman*, majd *Ráma*, *Krisna* és *Buddha* formájában jelent

Dsaggernauti Krisna-körmenet. Az isten szobrát nehéz és régies emlékevonta kocsiban viszik körül. Fanatikus hívek a kocsi elé vetik magukat s nem bánják, ha a kocsi keresztülmegy is rajtuk. Ugyanaz a fanatizmus ez, mely a magukat sanyargató hindu aszkéták viselkedésében megnyilvánul, akik csonttá és bőrré asznak az éhezéstől, vagy szeges deszkákra fekszenek s úgy gyötrik a testüket.

meg s végül a világ végén mint *Kalkin*, a hős lovag fehér lovon, szikrázó karddal jelenik meg, hogy véget vessen a barbárok uralmának s felállítsa a kegyesek birodalmát. Legnépszerűbb megtestesülési formája az, amelyben alakja Krisnával olvad össze.

Krisna Vasúdévá és Devaki fia, aki pásztorok közt nő fel, mert Kansa nevű gonosz nagybátyja üldözi s előle Gokulába kell menekülnie, ahol Nanda és felesége, Yasoda nevelik fel. Itt pásztorlányok között boldog, játékos gyermekkort élt meg. Indra Krisna tisztelete felett való dühében hatalmas vihart támaszt, a héteves Krisna egy kézzel kiemeli az óriási Govarddhana hegyet és hét napig tartja védelmük pásztor barátai fölé. Krisna legyőzte a kígyókirályt és széttaposta fejét. A pásztorlányokkal

Buddha-szobor Kr. u. 488-ból.
Ülhelyzetben prédikáló típus.

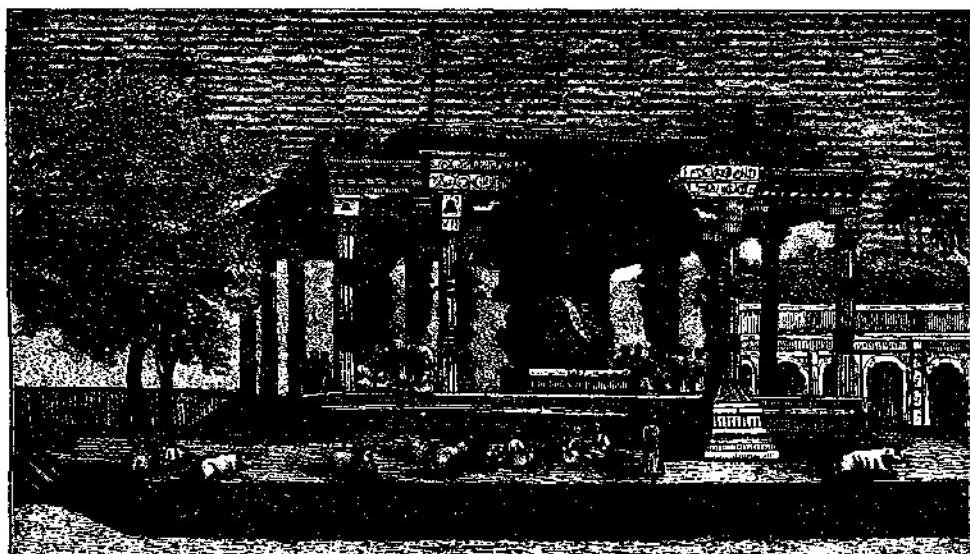
Kubera és Hariti. Kubera a gazdagás istene és a szellemek királya, Hariti a bőség és a gyermekáldás istennője. A szobor a sahri-bahlo ásatásoknál került elő, a Kr. u. 1. századból való.

Buddha kisérvíkkal. Középázsíában elterjedt típus a Kr. u. 7—8. századból.

való szerelmei, versei sokat foglalkoztatták híveit és kultuszában is erősen kifejezésre jutott az érzékités. Krisna a hindu vallás Krisztus-alakja.

Siva a hegyek királya, ki a Himalaya hegység Kailasa nevű hegyén lakik, felesége Parvati, a „hegyek lánya“. Siva a rombolás és pusztítás szelleme. Ábrázolása lényegének megfelelő: három szeme van, melyeknek nézése rettenetes, testére kígyók tekergőznek, nyakán koponyákból álló füzér, színe a halál sápadt színe. Siva — kegyelmest jelent, ezt a nevet azonban csak az épp ellenkező jellemétől való félelem adja az emberek szájába, Siva valójában az ősi Rúdra szerepét és feladatát tölti be. De azért Siva tud más is lenni. Nemesak rombol, hanem épít is, nem-

A tandsori szent bika. A hindu népkultuszban nagy szerepet játszik az állat-tisztelet. A bika egész Keleten az ősnemző élő szimbóluma, Egyiptomtól (Apis, az „Aranyborjú“) Indiáig tisztelik, ahol Visnu szent állata a tehén, az ősföld-mivelő ember leghasznosabb házi jószága, a termékenység és áldás meg-testesülése.

csak veszélybe dönt, hanem segít is kiszámíthatatlan szeszélyeiben. Részeg kísérettel bolyong a hegyek között (Dionysos), legáltalánosabb azonban nemző erő formájában (linga = phallus) való tisztelete. Mások mint vezeklőt tisztelik és tartják mintaképüknek. Fia *Ganesa*, az okosság istene s mint ilyet, elefántfövel ábrázolták, van olyan szekta, melyben Ganesa a főisten s róla elnevezett purána is van.

Sivának hozzá hasonló felesége is van, aki éppoly ellentétes tulajdon-ságokból van összetéve, mint férjeura. Mint *Sakti*, a szeplőtlen szűz, aki az istennel nem valóságos, hanem csak misztikus házasságban él, a világ jótevője, ki férjénél közbenjár s mint az emberiség anyja, gondoskodik az emberek üdvösségeiről. Ebben a formájában bájos, koronával és virágokkal ékesített nőnek ábrázolják. Mint *Kali* vad, kegyetlen és érzéki, a romlás és a halál istennője, kinek kultusza a legdurvább kicsapongássá fajul. Ebben a formában vad és torz nőnek ábrázolják.

Perzsa-stílusú boddhisatva hagyományos ülőhelyzetben, négy kézzel és nimbuszával, hindu jellegű, azonban minden egyéb (arca, mentéje, csizmája) perzsa és világias rajta.

Több helyen kettős formában együtt tisztelik Vishnut és Sivát *Hari-Hara* név alatt, vagy hozzajuk veszik még Brahmat s akkor ebben az összetételben Brahma a teremtés, Vishnu a gondviselés, Siva a pusztítás és a megújulás eszméjének a képviselője. E hármás istenségek *Trimurti* a neve.

A hindu vallásban a többi indiáni formákból ismeretes vallási gyakorlatokon kívül feltaláljuk a megtérés s az isteni kegyelem gondolatát s az istenben való elmerülés, az istenszeretet áhitatát. A népvallás cifra, zajos, ceremóniás, a művelteké eljut az istenség tisztább felfogására, a többistenhit durva formái csak takarói és fátyolai a mögöttük rejlő, rajtuk áttetsző igazi isteni létnek, melyet a maga igazi valóságában csak kiválasztottak ismerhetnek meg. A hindu papok (guru) mint tanítók játszanak nagy szerepet, ök a közvetítők ember és isten között s bizonyos mértékig az istenség megtestesülései, fölfeladatuk az embereknek az istenekhez való vezetése.

A népvallás primitív életmegnyilvánulásai mellett külön figyelmet érdemeinek a már említett Tulasi Dasa vallásos költeményei. A kereszteny reformációnak ez a kortársa őszinte hangokat talál mély érzései kifejezésére.

De beszéljen alábbi három verse önmagáért:

Isten lénye és dicsérete.

Mindenki tudja: lénye végtelen,
de azért mégis szavakba gyűrnék
istensége titkát,
melynek fensége előmlík
hívő szíveken.
Egy isten van csak
öröktől fogva,
kit nem köt forma,
benne nem háborognak
vágyak s indulatok.
A minden ség lelke,
a legfőbb szellem Ő,
 mindenkit áthat
s csak árnyéka az,
miből a lét kinő.
Testet is ölt; szeret,
áld is és boldogít,
irgalmat áraszti,
magához fölemel,
nem hagyja a bízót
s kit hozzá visz a hit.
Kégi fájó sebekre
gyógyító íreket ad,
keze nyomán szegénynek,
árvának áldás fakad.
Mindennható jóság
a roppant Raghuraj,
s a benne megbízókat
nem éri soha baj.
Dicséretét zengik
-Harinak nagy bölcsék,
mim is volna nekem,
mit elébe öntsek?
Ráma lába előtt
meghajtom a fejem:
én is dicséretét,
jóságát hirdetem.

Ráma nere.

A négy világkorszakban
és a három időben,
jelenben, múltban s jövendőben

szintúgy a három világkörben:
pokolban, földön és fenn az égben
 minden élő lényt
 áldással Ráma halmoz el.
 És azt tanítják a Védák,
 a Puránák s minden szentek,
 hogy a szeretet,
 és a Rámához való hűség
 gyökere minden erénynek.
 Az első korszakban
 elmelyledés volt a váltság útja,
 a másodikban áldozat,
 aztán alázatos tisztelet
 békítette meg az isteneket.

Ebben a nyomorult, rongyos vaskorban,
 hol emberlelkek lenn kúsznak a porban,
 hol halként reng a lélek bűnök óceánján,
 éltünk fája, mibe fogódzunk,
 a talaj, hol biztos honunk,
 az enyhe lég, melyben lecsillapul
 a szív viharja s az indulat heve:
 az ő neve.
 Gonosz idők!
 Nyugalmat sem jótett,
 sem hit, sem bölcseség nem ád.
 Ráma szent neve az,
 mit szívünk folyton áld.
 Ő a bölcseség, hatalom, áldás,
 Nevét illeti minden imádás.

Gyarló ember — végtelen isten.

Vaskorszak ez s aki ma születik,
 ha kívül fehér is, mint a hattyú,
 lelke mint a hollóé, oly sötét.
 Jár gyanúsan görbe utakon,
 nem kap bölcseségen, tudományokon,
 csalni, hitetni mindig kész,
 a tisztasággal hadilábon áll,
 képmutatás élte, az egész.
 Rámának ő nagy tiszteleje,
 de csak neve van mindig ajkán,
 aranyat áhit, gyönyörök rabja,
 bősz szenvédélyek lesznek úrrá rajta
 — ez életének igaz foglalata.
 Olvasatlan elmegyek én is köztük
 s ha bűneim nem mondóm is sorra,
 nincs semmi hijuk és mind tudva van.
 Költső ha volnék — mint ahogy nem vagyok, —
 Ráma erényeit, jóságát zengeném,
 mikről tehetség híjával mégis dadogok.
 Amit tesz, az mind nagy és dicső,
 mi tudásunk véges, végtelen bölcs ő.
 Viharzó kedvében hegyek gyökereit tépi,
 vájjon mit jelentünk mi kis pelyhek néki?! ...
 Mégis félte óriz szeretete minket...

Azért ha erre a jóságra gondolok, —
 Ráma fenségére, végtelen kegyére, —
 betűimet róva, boldog remegéssel
 lába elé omlok.

A hindu templomokban a kultusz népies jellegének megfelelően, sok az istenkép és a vallásos szimbólum, az istentiszteletek lármásak és színesek, táncok, előadások, körmenetek minden naposak. A hindu vallás központja, szent búcsújáró helye *Benares*, a szent folyó, a Ganges partján. Benares a hindu kegyesek vágyainak a célpontja, a Gangesben megfürödni a lelki megújhodás netovábbja, még a haldoklók is a Ganges

hullámai közt való halál után vágyakoznak abban a hitben, hogy a szent folyóban minden bűnüktől megtisztulnak.

A lámák vallása.

A buddhizmus észak felé, Tibetben, Kínában, Koreában és Japánban a *Mahayana-buddhizmus* formájában terjedt el, még pedig mindenütt a legérdekesebb módon összekeveredve ezen országok népeinek régi vallásával. A legkülönösebb és legegyénibb formát azonban kétségtelenül Tibetben öltötte magára.

A tibeti fensík nagyrészt puszta hegyőriások és 4—5000 m magasságban elterülő kőtenger tömkelege, melynek csak a völgyeiben, csak mélyebben és védettebben fekvő helyein van élet. A tibeti ősnép az indokínai népcsalád északi ága, mely a Himalaya és Assam vad népeivel van közelí rokonságban. A mai tibetiek (bodpa) részben ennek a leszármazottai, részben pedig tangutok.

Bon-vallás.

A tibetiek ősvallása a *Bon-vallás*, melynek még ma is vannak hívei. A Bon-vallás alapítója Sen rab, akinek leszármazottai állítólag még ma is élnek. A Bon-vallás az egész természetet szellemekkel népesíti be. Ilyen szellemek (klu = lu, kiket az ind nagassal azonosítanak) vannak a hegyeknek, a folyóknak, a forrásoknak és a tavaknak. A legnagyobbak köztük a föld és az ég istenei. Az ég istene fehér ruhát hordó, kékrajú, kutyán lovagló aggastyán, a neve *Namlakarpo*, a vihar istenét vagy sárkánynak vagy száguldó lónak képzelik és ábrázolják. Magas hegyeken kőrakások jelölik isteneik tiszteletének egyik formáját. Az ilyen utak mellett levő kőrakást minden elmenő egy-egy kő rádobásával nagyobbítja meg s apró ajándékokat (szalag, kis zászló, pár pénzdarab) hagy ott az isteneknek, őseik szellemét is tisztelik. Fejedelmeik sírját nagy dombok jelölik, ezeket isteneik sorába emelik. A sírokon papíralakot égetnek el, a hamut galacsinná gyúrják s azt a sírra helyezik, hogy a halott vissza ne térjen. Régen újévkor a gonosznevőket lemeszárolták s a húsukat megették, ma ez a szokás a lámák álarcos táncaiban él tovább. Régi bőséges áldozataik is csak abban a túlfinomult formában vannak meg, hogy állatokat ábrázoló alakokat égetnek el szellemük tiszteletére, valóságos állatok helyett. Ennek a vallásnak a papja a varázsló, aki ebben a minőségben átkerült a lámák vallásába is.

A buddhizmus Tibetben.

A buddhizmus úgy került Tibetbe, hogy Asoka király utódai háborúkat vesztettek s Kr. u. 650 táján Tibetbe szorultak. Egyikük, a Kr. u. 617-ben született Srongtsangampo, aki Lhasába tette át székhelyét, szerencsés kézzel megnagyobbította országát s házasságaival szilárdította pozíóját. Kr. u. 641-ben elvett egy kínai hercegnőt és Ansuvarma nepáli király leányát. Feleségei buddhista szobrok és írásokat hoztak magukkal. Kívánságukra a király Lhasában buddhista templomot épített, harmadik utóda Tisrongdetsan (740—786) aztán az országot (külsőleg) teljesen buddhistává tette. A térités lelke egy Udyanából való férfiú, *Urgyanpa* volt, akinek igazi nevét nem ismerjük, s aki rövid legendás elbeszélések — Buddha egész élete történetét beszél el. Nagy tudós volt, aki a legkülönbözőbb vallásokat ismerte, a boszorkányok tudományát temetőkben elsajátította, varázslónökkel lépett házasságra, kitalált egy italt, melyben a vér nektárrá, a halhatatlanság italává változik át s varázstudománya segítségével legyőzi Tibet valamennyi szellemét. Végül nem a Nirvánába megy át, hanem

csodáló viszi távoli szigetre, ahol a boszorkányokat és a démonokat megteríti.

Az új vallás papjai és varázslói két generáció múltán összeütközésbe kerültek a királyi hatalommal, mire *Langdarma* király a szerzeteseket arra kényszerítette, hogy — mészárosokká legyenek, a buddhista szobrokat összetörte, a buddhista vallás gyakorlását eltiltotta, a templomokat befalaztatta. Félreeső völgyekben a buddhizmus tovább élt, közben a királyi hatalom legyengült, szétzüllött, kis fejedelemségekre töredezett, úgy hogy az Indiából egyre erősített buddhizmus újra lábra kaphatott, új kolostorok alakultak, a kolostorok élén levő apátok — megházasodtak s valóságos, dinasztikát alapítottak. Ennek a korszaknak legkiválóbb alakja az Indiából bevándorolt Atisa, aki Kr. u. 1042 körül új könyveket hozott be s komoly irodalmi és tudományos munkásság alapjait vetette meg.

Dsengisz-khdn (1154 — 1227) megtérítette a nagy mongol-kínai birodalmat s uralmát kiterjesztette Tibetre is. Utóda Kublaj-khán az abban az időben vezetőszerepet játszó *Saskya*-kolostor apátját Tibet főpapjává tette s megengedte neki, hogy udvarát megtérítse. Ezzel a *Saskya*-kolostor apátjai Tibetben nemcsak a vallási, hanem a politikai vezetést is kezükbe ragadták s 1270—1340-ig Tibet valóságos uralkodói voltak. A mongol-birodalom széthullásával Tibet kínai fenhatóság alá került, melynek első dolga a *Saskya*-kolostor apátai hatalmának az ellensúlyozása volt, e cél érdekében a digungi, phagdubi és a csali apátokat is kiváltságokkal ruházta fel; a phagdubi apátok a *Saskya*-kolostort is hatalmukba kerítették s ezzel — ők lettek Tibet főpapjai. A Ming-dinasztia ezt a politikát folytatta, úgy hogy az egymással vetélkedő apátok széthúzása a központi hatalom tekintélyét teljesen aláásta és megsemmisítette.

Tsongkhapa.

A 14. században *Tsongkhapa* személyében (szül. Kr. u. 1378-ban,, igazi neve: *Lobzangtagpa*) a buddhizmus reformátoraként lép fel. *Tsongkhapa* indiai régi tiszta buddhizmusba kapcsolódva reformálja meg a tibeti buddhizmust. Legfontosabb reformja az volt, hogy a papokat két osztályba sorozta. Az elsőbe tartoznak a szerzetesek, akiket ismét nőtlen életre kötelezett s megtiltotta nekik, hogy varázslással foglalkozzanak. Külsőleg is megreformálta őket, amennyiben rájuk kényszerítette a buddhista szerzetesek sárga ruháját és ételes csészéjét. Miután a nép hitt a varázslókban, ezt az alantasabb vallási szolgálatot végző rendet sem törölte el, megelégedett azzal, hogy elkülönítette a sárga papoktól őket, megengedte nekik a házasodást, sőt a kolostorokban való lakást is. *Tsongkhapa* Lhasától nem messze a *Galdanling* kolostort (1407), tanítványai pedig a *Braigung* (1414) és a *Sera* kolostort (1417) alapították, melyeknek tagjai évenként egyszer közös imaünnepre gyűlnek össze.

A szerzetesek nőtlenségének a komolyan vételével megszűnt az apátok házasodása is, amely pedig intézménnyé vált s az apáti hatalomnak az apát családjában való öröklődése folytán mély gyökereket vert. Az apátok ugyanis tudományosan és spekulatíven is alátámasztották családjuk öröklési jogát azzal az állítással, hogy az apátok családjában a Bodhisatva Mandsusri születik újjá a különböző generációkban. A nőtlenség behozatalának szükségszerű következménye volt az öröklés rendjének új szabályozása. Érdekes, hogy nem térnek vissza az apátok választásához, hanem az újjászületés vallásos gondolatkörében maradva felállítják azt az elméletet, hogy miután a nagylámák a bodhisatvák megtestesülései, utódaiknak is azoknak kell lenniök, s miután a nagy-lámák halálával felszabaduló bodhisatva (lélek) más testben újra testet ölt, a nagy-láma utóda csak a

bodhisatva ez újabb megtastesülése lehet. Az elmélet alapján felmerülő praktikus feladat a nagy-láma halála után született gyermekek közül kíreresni azt, akiben a bodhisatva újra megtastesült.

Tsongkhapa két kedvenc tanítványának jövendölte meg azt, hogy örökké testet öltenek. Az egyik *Gedungrub* volt, aki 1445-ben a Tasilhumpo kolostort alapította s akinek megtastesülései: a *Dalai-Lama* címet viselik, a másiknak a neve Gyalesabrdse, aki a *Tasi lámákban* él tovább. A második Dalai Lama (1479—1541) már fejedelmi udvartartást rendezett be s tanácsában olyan püspöki vagy bíborosi hatáskörű tagok vannak, akik maguk is — minden esetre alacsonyabb rendű — bodhisatva lelkek megtastesülései. A negyedik Dalai Lama mongol fejedelmi családból származott, amivel a mongol befolyás erősödése járt Kínával szemben, Kanghi kínai császár (1662—1722) levezte a tibeti sungarok lázadásait s úgy megszilárdította a kínai hatalmat Tibetben, hogy az 1912-ig nemcsak világi, hanem egyházi tekintetben, a *Dalai Láma* választásában is szinte korlátlan volt. Tibetben kínai katonaság és tisztselők kormányozták és ellenőrizték az országot, viszont Pekingben a császári udvarnál a *Csangcsakutuktu*, szintén bodhisatva-inkarnáció, volt a császár alamizsnája.

A mai lámaizmus.

A *mai lámaizmus* hatalmas kolostorokkal kapcsolatos templomaiban istenek egész tömegét tiszteli. Ezek az istenképek részben a régi buddhista történet nevezetes alakjait, részben hindu isteneket, azután a Bon-vallás isteneit, buddhákat, bodhisatvákat, démonokat és szenteket ábrázolnak. Az utolsó világkorszak 28 Buddhája közül Gautama előfutáraként huszonnégyet tisztelnek, külön nevezetes csoportként tisztelik az öt Buddhát, akik közé Gautama három elődjét, Gautamát és az utódaként várt *Budáim Maitreyát* tisztelik, aki Gautama 5000 évre számított uralkodási korszaka után jő el. (Neveik: Krakucsandra, Kanakamuni, Kasiapa, Gautama, Maitreya.) Ennek az öt buddhának a Mahayana spekuláció szerint az égbőn öt *mennyei* buddha felel meg, akik között *Amitábha* („végtelen fény“) a legnépszerűbb. Az öt Buddhát pedig az ősükkel tisztelt *Adibuddha* személyében foglalták össze. A népies istenségek közül sokat „gyógyító Buddha“ néven emeltek magasabb rangra, a mennyei Buddhák őse mellé pedig *Amitayus-t*, „az örök élet“ alakját állították.

A mennyei és földi Buddhák között középlényekként állnak a férfi vagy nő bodhisatvák, a jövendő Buddhák mennyei előképei, akik között *Avalokita* a legnevezetesebb, mert Gautama Buddha az ő megtastesülése. *Avalokita Padmapani*, a lótuszkezű A. Tibet védőistene. Női formája a *Kvanyin* átment a kínai és a japán buddhizmusba. Kiváló bodhisattvának tekintik még *Mandsurit* a bölcseség, *Samantabhadrat* a vallásos extázis és *Vadsrapánit*, a legfőbb erő, Indra megtastesüléseit. A női bodhisattvák neve *tárd*, vannak zöld és fehér tárák, akik között *Maritsi* istennő, a fénylő hajnal és nap istennője válik ki, kultuszában szent disznó tisztelete fordul elő.

A vallásos képzelőtehetség borzalmak halmazával díszíti fel a démonok fejedelmeit, akiket állati vagy sokkezű, sokszemű, sokfejű emberformában s kígyókkal, koponyákkal, lenyűzött bőrökkel s hasonlókkal ábrázolnak. Ezek közül a négy világtáj őrizői és *Yama*, a pokol fejedelme emelkednek ki. — A szentek sorozatában Buddha kedvenc tanítványai s a 16, (Kínában 18) *hatalmas* őr (t. i. a tan hatalmas őrei, védelmezői) részüknek kiváltkép tiszteletben.

A templom főhelyén rendesen három istenalak szobra áll: Buddháé,

Avalókitáé és a lamavallás alapítójáé vagy helyette Amitábháé. A szobrok előtt oltárszerű asztal, amely gyakran két asztalból van összetéve, az alsóra áldozati adományok kerülnek, a felsőn istentiszteleti szerelvények vannak: egy pagoda kisebbített másolata (*csórta*), néhány szent könyv, a varászbot (*dordse*), mely fémből készült, középen megfogható négy vagy nyolc kiágazó karomban végződő ágú szerszám, amely Indra villámait jelképezi, ezzel fenyegetik meg a papok a démonokat, azután csengetyű, szenteltvizes edény, fémtükör és zenei eszközök. Köröskörül a templomban istenképek sokasága és az élet kerekének a jellegzetes képe: hatküllőjű kerék, amelyet egy démon tart, kinek a feje felül látszik. A hat küllő által képzett hat rész azt a hat régiót jelzi, amelyben a lélek újjászülethat: az ég, az embervilág, a kínzott szellemek világa, a poklok, az állatok és a félistenek világa. A kerék talpaiból alkotott kör tizenkét részre van osztva, minden egyik részen szimbolikus alak, melyek az ember életének az ősléttel való kapcsolatára utalnak. A templomok bejáratainál gyakran látni felülről lelőgó kitömött állatokat és ijesztő alakokat, melyeknek célja a belépő áhítatának felkeltése.

A lámák.

A papok rendesen kora ifjúságukban lesznek szerzetesek. Szabályszámba menő szokás az, hogy minden családból lesz egy (lehetőleg az elsőszülött). A belépő gyermek egy pár évig elemi oktatásban részesül, két-három év múlva *dápa* (rendes tanuló) lesz, aki már szerzetes ruhát hord. Évek multán szerzetes újonccá (*getsul*) avatják. Az újonc gyakorlati oktatást nyer, megtanulja, hogyan kell bálni a különböző istentiszteleti eszközökkel, megtanul szent szövegeket olvasni, főként azonban igen sok varázsigét kell elsajátítania, mert ezek elrecitálására gyakran lesz szüksége. Húsz éves korában lesz belőle igazi szerzetes (*gelong*), még pedig vizsga letétele és a szerzetesi gyűlés beleegyezése alapján. Ettől kezdve *láma* a neve, bár lámáknak tulajdonképp az idősebb szerzeteseket hívják. Ruhájuk a hidegebb éghajlat szükségeihez képest megfelelően bővült, legfontosabb darabja a sárga vagy vörös színű köpenyeg, melyet úgy vesznek magukra, hogy a jobb karjuk szabadon maradjon. A magasabb rangú papok istentiszteleteken selyemből készült gazdag hímzésű színes díszruhákat hordanak. Kalapjaik különböző színűek, ezekről nevezik el őket piros-, sárga- vagy feketekalaposoknak. Teljes felszerelésükhez tartozik még az amulettartó doboz, toll- és tintatartó, a szentelt vizes üveg és a 108 golyócskából álló rózsafüzér. A tibeti papság annyiban teljesen különbözik a többi buddhista papoktól, hogy ez már nem koldul, hanem ahelyett közös istentiszteleteken vesz részt, mit viszont más országok buddhista szervezetei nem tesznek. Naponta öt istentiszteleten kell némely kolostorban részvenniök, a legtöbb megelégszik hárommal. Az első nap kelte előtt kezdődik, imádságok és litáriaszerű fohászok elmondásából áll, a főistentisztelet lényege a mandala-áldozat. Egy a világot ábrázoló, középen a világ legmagasabb hegyét, a *Meru* hegyet jelképező, 38 mezőre osztott táblának minden mezejére pár szem rizsből álló áldozatot hoznak a megfelelő formula elmondása kíséretében. Az újoncok minden istentiszteleten teát szolgálnak fel a szerzeteseknek, akik különben naponta háromszor étkeznek és húst is esznek. Ünnepélyes istentiszteleteken lármás zene mellett tömjént s virágokat is hoznak áldozatul. A legközönségesebb papi funkció abból áll, hogy a szerzetesek hívek lakásán szent iratokból olvasnak fel. A szent iratok felolvásásának démonokat üző hatást tulajdonítanak.

A nagy kolostorok gazdagok, vagyonuk kezelése is sok munkát ad.

A szerzetesek egészen világi ügyekkel, kereskedéssel is szívesen foglalkoznak. A régi szigorú szerzetesi életről ma szó sincs. A szüzességi fogadalmat egyáltalán nem veszik komolyan, egyedül a *Gelugpa-Yend* követeli meg tagjaitól.

A tibeti szerzetességen a magasabb hivatalok rendszere is teljesen ki van építve, a rendek tagjai között rangbéli különbségek vannak. Az apát neve *kanpo*, aki egy, esetleg több kolostor előljárója. A magasabb fokú papok közé tulajdonképp azok tartoznak, akiket meghalt szentek, vagy bodhiszavák újra való megtestesülésének tekintenek. Ezek között a legalsó fokon áll a *kuso*, valamely nevezetesebb kolostor előljárója, aki egy *lama* inkarnációja, magasabban a *tulku*, aki valamely *ind* szent inkarnációja, a főbbek valamely bodhiszatva megtestesülései. A legfőbb a *Dalai Lama*, aki Avalokita megtestesülésének tartatik.

A Dalai Lama.

A *Dalai Lama* választása a következőképp történik: A Dalai Lama halála után született gyermekek közül kell az utódot kikeresni. Csak azok a gyermekek jöhetsznek számba, akiknek a születését valami különös jel vagy csoda kísérte, vagy akiknek a testén van valami jel, vagy akik a viselkedésükkel elárulják a méltóságra való rátermettségüket pl. kereszttbe tett lábbal ülnek, ahogy Buddha elmélkedni szokott, vagy a kezükbe adott olvasót úgy fogták, mintha magukban imádkoztak volna. A kiválasztott gyermekeket próbának vetik alá, a meghalt Dalai Láma eszközei közül előbük rakknak egy Buddhaképet, egy harangot és kézidobot, minden egyiket egy hű utánzattal, a próbát az a gyerek állja meg, aki nem az utánzat, hanem az igazi után nyál. Ha több gyermek találta el az igazit, akkor ezek között a sors dönt. A kínai uralom alatt a kínai császárt a választás minden részletéről tudósították s minden további lépés az ő jóváhagyásától függött, a sorshúzás is a császári helytartó (amban) jogá és kötelessége volt. A választott Dalai Lámát szüleivel együtt Lhasába hozták, a szülők magas rangot és élethossziglen ellátást kaptak, a Dalai Láma helyett 18 éves koráig régens uralkodott.

Nevezetes inkarnációk még rajta kívül a Tasi Lumpo kolostor apátja, a *Pantchen Erdeni*, az urgai nagyláma, a *Dsetsun Dampa*, a *Saskya* rend apátja és a bhotáni nagyláma. Van egy női inkarnáció is, a samóÜngi női kolostor apátnője, akit *Vadsra-varahi* isten megtestesülésének mondankak és *Dordse-Pagmonak* neveznek. Tibetben 3000 kolostor van, van köztük olyan is, amelyben 10,000 szerzetes lakik. A Dalai Láma székhelye a *Dso Kang* kolostor, benne a templommal, melynek' legféltebb s idegenek szeme elől féltve rejtegett kincse az az aranyozott Buddha szobor, amelyet Strongtsangampo király felesége hozott magával a 7. században Kínából, ahova az Indiából került fejedelmi ajándékképp.

Népvallás.

A tibeti nép vallásában a temérdek isten tisztelete mellett rendkívül nagy szerepet játszik a lélekvándorlásba vetett hit, mert hiába mondja az eredeti buddhizmus, hogy lélek nincs, csak a vágy, vagy a cselekedetek lényege révén következik be a más létre való születés, a buddhizmus által befolyásolt népvallások a filozófiai elvonás e magaslatára felemelkedni képtelenek s a lélek újjászületésében szinte materialisztikus módon hisznek. Hat világban születhet újjá a lélek, vagy pedig bekerülhet *Amitabha paradicsomába*, vagy a pokolba. Amitabha paradicsoma pontatlan és népies összefoglalása annak a sokrétű mennyországának, amit a buddhista tudomány megállapított: hat mennyországuk van a dévák-

nak, tizenhat van Brahmának, négy alaktalan mennyország fölött terül el az öt Buddha és hatodikként a legfőbb, az Adibuddha mennyországa. A mennyországokhoz hasonlóan pokol is legalább tizenhat létezik, nyolc hideg és nyolc meleg pokol. A tibeti vallásosság egyik legfőbb célja a pokolok elkerülése, a másik pedig itt a földön a veszedelmessé válható hatalmak ellen való védekezés a varázslat segítségével.

A legegyszerűbb védekezés az, mikor szent iratok olvasásával tartják távol a szellemeket, a másik ennél is koncentráltabb mód bizonyos varázsformulák, pl. az *Om mani padme hum!* elmondása. Ezzel az alapjában véve kevés értelemmel bíró mondással („Kincs van a lótuszban“) hívják segítségül Avalokitát s biztosítják jóindulatát egész addig a fokig, amíg be nem ereszti őket a mennyországba. A formulába a legmélyebb értelmet helyezik, azt mondják róla, hogy hat szótága a világ hat részét jelképezi, melyek közül mindeneknek megvan a maga színe stb. Igen elterjedt szokás varázsformulák, szavak vagy betük cédláakra való leírása; *dharani-nak* hívják azt a cédlát, melyre hosszabb mondás van írva, *mantra SL* rövid, gyakran egy szóból vagy pár betűkből álló szövegű. Ezeket a cédlákat magukkal hordják, falakra ragasztják, magukban vagy orvossággal együtt beveszik. Más varázsszerük a *tiikörvarázs*, mely abból áll, hogy nagy varászerejű dolgokat a templomokban levő tükrökben visszatükrözhetnek. Azt a tükröt, amely azzal, hogy a dolgot vagy a varázsformulát visszatükrözte, azt fel is vette magába, egy kis vízzel lemossák s ezt a vizet a beteggel megitatják, ami minden esetre rendkívül egyszerű áttétele, közlődése a szentségek, a varázs- vagy gyógyítóerőnek. Szeretik és becsülik az amuletteket. minden tibeti amulett dobozt hord magával, amiben dharámitat, néhány gyapjú vagy selyemszálat valamely szent ruhából, néhány rizsszemet valami nevezetes áldozatból helyez el. mindenfelé láthatók az *imádságos lobogók*, papírtól selyemig a legkülönbözőbb nagyságban és kivitelben, egy szó, egy foahsz vagy hosszabb ima van rájuk írva. Az *imahengerekre* hasonlóan imaformulák vannak erősítve, melyeket minden hívő, aki hozzájuk ér, megforgat, — ez az elmondást helyettesíti. A tibeti beszélgetés közben is imahengerét forgatja, vagy, ami még egyszerűbb, megfelelő szerkezettel ellátva egyszerűen a vízre vagy a szélre bízza forgatását s mindenképp megvan arról győződve, hogy ezzel üdvösségszerző jócselekedeteinek és érdemeinek a száma gyarapszik. Szeretik a szimbólumokat, a buddhista keresztet, a kereket ábrázoló *szvasztikát*, melynek rendesen négy, gyakran hat vagy nyolc ága van. A Bonvallás hívei fordítva használják, pf-j forma helyett ebben a formában: L-Cj Rendkívül gyakori szimbólumuk a lótuszvirág, mely víz alól való felbukkanásával a természetfölöttinek a jelképe. Áldozataik apró természetbeni adományok. Évenként egyszer a valamennyi istennek hozott áldozatuk annyiból nevezetes, hogy ez őrizte meg legjobban szokásában a régi vallás maradványait; a koponyaformájú edényekben áldozott teát vérnek nevezik, ez alkalmal húst is esznek.

A papok szerepe.

Életükben, vallásukban a legnagyobb szerep jutott a papoknak. A sok varázsformát csak ezek ismerik, ezek tudják, melyiket, mikor kell használni, melyik mikor árt és mikor használ, mikor melyik istenhez kell folyamodni, úgy hogy közmondásossá vált, hogy *pap nélkül nem lehet az istenekkel beszélni vagy hozzájuk jutni*. Legrésebb vallási élményük a tibetieknek az a zarándoklás, amit a Dalai Lámához tesznek. A gyermek Dalai Láma magas trónuson ül, feje fölött baldachin, kezében jogar, melynek a végéről színes selyemszálak lógnak le. A hívek hosszú sora összetett kéz-

Tibeti lámák ördögtáncra. Táncaiak főként a jó és gonosz küzdelmeit jelenítik meg. Ezen a képen is a két szélső alak ördögálarban van, a közöttük levő négy halottakat ábrázol.

A nikkói ötemeletes pagoda Japánban.
(Haas, Jeans: Amida Buddha unsere Zuflucht c. művéből.)

zel vonul el előtte, mindenki egy pillanatra állhat csak meg trónja előtt, hogy fejével az emelvénny szélét megéríntse s fohászát elsuttogja, mire a Dalai Láma a jogaráról lecsüngő selyemszállal megéríti a fejét áldásul és kérése meghallgatásának a jeléül.

A lámák a nép uralkodói. minden mesterséget és jó foglalkozást ők űznek, minden hatalmat magukhoz ragadtak s azt mindenáron tartják. A lámaizmus a papuralom legtökéletesebb példája.

A tibeti szent iratok az indiai buddhista szövegek fordításai, eredeti tibeti és kínából fordított kevés akad közöttük. A kanon neve *Kandsur* = lefordított tan. A kanonmagyarázatok gyűjteménye a szintén nagy tisztteletben tartott *Tandsur*. A Kandsurt 108 kötetre osztották be, a Tandsur 225 kötetből áll. A szent iratokat még most is lehetőleg kézzel írják vagy régi íábametszett lapokról külön lapokra nyomják, melyek az indiai pálma-lapokon készült kéziratokhoz hasonlítanak, a külön lapokra írt szene szöveget a hozzá tartozó kommentárral együtt két fatábla közé kötik, a templomban tartják, lámpácskákat égetnek előttük, tömjéneznek nekik.

A buddhizmus Kínában.

A buddhista vallást Kr. u. 67-ben hozta Kínába Ming-ti császár, a Kr. u. 4. és 7. század közé esnek híres kínai zarándokok indiai utazásai, 444-ben kezdődött az első buddhista-üldözés, 1260 óta engedte meg a kínai császár, mint „élő Buddha“ és mint a tibeti vallás védnöke a lamaizmusnak Kínában való megttelepedését. A buddhizmus ilyenformán úgy eredeti, mint tibeti formájában meghonosodott Kínában. Hívei közé tulajdonképp csak a buddhista kolostorok szerzetesei és laikus lakói tartoznak s rokon-szenveznek vele, azonban a kínai vallásosságban mégis elég nagy a szerepe, mert a kínaiaknak az az álláspontjuk, hogy bármely istent segítségül lehet, sőt kell hívni, akinek a segítségében bízni lehet, azért szívesen bekapsolódnak a buddhista istentiszteletekbe is, áldozatokat mutatnak be buddhista templomokban is, elzarándokolnak híres buddhista szentélyekbe is, ha azt reméli, hogy a buddhista isteneknél meghallgatásra találnak s ezek hathatós segítségükben részesítik őket. Különösen temetési szertartásoknál veszik szívesen a buddhista szerzetesek miséjét s használják fel közben járáskat halottaik üdvösségeinek a kiimádkozására. Alapjában véve azonban saját nemzeti vallásuk hívei maradnak s nem tudnak sem a buddhista szerzetesek haszontalan életével, amit hereéletnek neveznek s alábbvalónak tartanak egy selyemhernyó életénél, sem vegetáriánus szokásaiikkal és elmélkedő életmódjukkal igazán megbarátkozni.

A kínai buddhizmus ma eredeti hódításainak az emlékeiből él. Az üldözések óta erősen korlátozva volt mozgási szabadságában, az állam nem engedte meg terjeszkedését. A szerzetesek felvételének a jogát néhány kolostorra korlátozta, azok is csak állami engedéssel és csak csekély számban vehettek fel szerzeteseket, templomépítésekhez és javításokhoz hatósági engedélyt kellett kérniük, amit sokszor megtagadtak tőlük s a hivatalos politika éppen a szerzetességnak a kínai nép gyakorlati és munkás gondolkozásával való ellentéte miatt arra törekedett, hogy a kolostorok számát is korlátozza. Így azután a buddhizmus terjedése nem vett nagyobb lendületet, de szívösságát mutatja az, hogy állásait nagyobbrészt megtartotta. Kolostorai ma sem ritkák, pagodái mindenütt fellelhetők s a nép életében is még mindig bizonyos szerepet játszik. A kínai is szívesen tesz fogadalmat a buddhista vallás hatása alatt, hogy bizonyos ideig tartózkodik a húsevéstől, a buddhista templomban épügy elégeti a maga tömjénrudacskáját, mintha buddhista volna, vagy hónapokig tartó zarándokútra megy va-

lamely buddhista búcsújáró helyre. A buddhista gondolatok közül a lélek-vándorlás gondolata ragadta meg erősebben a kínai népet, szeretteinek a pokol képzelt kínjaiból való kiszabadítására nem egy kínai elmondatja zenés áldozattal kapcsolatban az Amitábha-sutrát s a buddhista szerzetest az Őseinek bemutatandó áldozathoz is "meghívja, hogy az szent szövegeket recitáljon. Buddhista mesék a kínai irodalomba is utat találtak annak dacára, hogy a maga klasszikus műveltségére sokat adó kínai nép különben meg lehetősen lenézi a buddhista szerzeteseket, akik az eredeti, a klasszikus irodalmat nem kultiválják, hanem ha már és amennyiben tanulmányokkal foglalkoznak, saját gazdag irodalmukat tanulmányozzák.

A kínai buddhista irodalomban a főhelyet természetesen az ind klaszszikus vallási iratok fordításai foglalják el. Ezeket kiegészítik különböző kínai kommentárok. A kínai termékek között történeti szempontból, igen értékesek, *Fahsien* (399) és *Yüen-Csuang* (629—645) zarándokok indiai útleírásai. A vallásos iratokat a Kr. u. 9. századig csak kéziratban terjesztették, *Tai-tsú* császár 972-ben 130,000 fára metszett lapról kinyomatta őket.

Kínában a Mahayana-buddhizmus van elterjedve. Gócpontjai az apátok vezetése alatt álló kolostorok, amelyek épülettömegében a tulajdonképpen kolostor, a szerzetesek lakásai mellett a templom és prédikációs csarnok is rendesen feltalálhatók. A templomok főéket az istenszobrok, köztük Buddha ülőszobrai képezik. A szerzetesek rendesen szegénysorsú szülők gyermekiből kerülnek ki. Gazdag emberek ritkán adják kolostorba gyermeküket, *áe ha* igen, az előkelő származású szerzetesek karriert csinálnak. A gyermekek 1—2 éves korukban kerülnek a kolostorba, szerzetesekké azonban csak 20 éves korukban avatják őket, az avatás fájdalmas, mozzanata itt is az a szokás, hogy a noviciusok minden fájdalommal szemben való megedzettségük jeléül égő szénnel sebeket égetnek a kopasz fejükre. A szerzetesek élete olyan, mint más országbeliieké, túlságosan buzgóknak a kínai szerzetesek egyáltalán nem mondhatók. Akadnak azonban köztük olyanok, akik önsanyargatás tekintetében kivételes teljesítményekkel dicsekedhetnek: leégették egyes ujjaiat vagy befalaztatták magukat a cellájukba s csak annyi nyílást hagynak rajta, amelyen némi ételt lehet nekik benyújtani. Ha egy ilyen befalazott szentéletű szerzetes meghal, akkor amúgy is csonttá és bőrré aszott testét bebalzsamozzák, kifestik és megaranyozzák s azt, mint „valóságos“ szentét, elhelyezik a templomban, ahol a hívek istentiszteletben részesítik. A szerzeteseket haláluk után rendesen megégetik, jellemző azonban, hogy a kínai halottkultusz bármenyenire ellentétben álljon is a buddhista befolyással, a buddhista kolostorokba is befeszkelte magát. A kínai buddhista kolostorokban éppúgy megtalálhatók az elhalt szerzetesek lélektáblái, amelyek előtt áldozatokat szokás bemutatni, mint akármely kínai házban.

A japán buddhizmus.

1868-ig uralkodó vallás volt, mely mellett a shinto csak tengődött. Ami érthető is. A buddhizmusban India és Kína vallásos bölcsésége közös nevezőre jutva kerül a 7. század elején Japánba. Mély értelmű, nagy távlatú vallásos világot feltáró tanai, gazdag elbeszélései, pompás szertartásai háttérbe szorították a hazai primitívebb vallást. A Mahayana-buddhizmus azonban sehol nem pusztítja ki a régi kultuszokat, hanem megalkuszik velük. Így történt Japánban is. A 8. században Kukái nevű szerzetes igyekezett összehozni a buddhista tanokat az ősi japán vallással. A kiegyenlítődés eszközéül készen kínálkozott a bodhisatva-tan, hogy t. i. az istenek különböző korszakokban testet öltve eljönnek a földre, hogy az emberiséget

megváltság és igaz ismeretekre vezessék. Ezen az alapon több japán istent a buddhista istenekkel azonosítottak s megkezdődött a két vallás közt való kiegyenlítődés folyamata. Kukáit alapvető munkájáért az a megtisztelhetés érte, hogy Kobo Daisi néven legnagyobb szentként tisztelik. — Mióta Japán feltárta kapuit a nyugati civilizáció és kultúra előtt, a buddhizmus egyre hátrább szorul. Az új korral felébredt nacionalizmus egyrészt feltámasztotta az ősi shintot, másrészt azonban igyekezett magáévá tenni a nyugati kultúra minden vívmányát, hogy a nyugati nemzetek folyton fokozódó versenyében helyét megállhassa. Egy ideig úgy volt, hogy e versenyképesség kedvéért behódol a keresztenységnek is, de azután felismerve azt, hogy a keresztenység nem nélkülözhetetlen előfeltétele a nyugati-technikai kultúra elsajátításának, ezt a gondolatot elejtette s a buddhizmust a keresztenységgel együtt igyekezett háttérbe szorítani, hogy a shinto nemzeti

Kvannon, a sokkezű női Bodhisattva. Tondtha női képmása. *Fudo*, a japán tűzisten, kit lángok vesznek körül, kezében kardot és köteleket tart, előtte szent állata, a kakas.

összeforrasztó erejét annál jobban érvényre juttassa. E mellett különösen előkelő körökben, a 17. századból Jeyasu hatásá alatt, sok híve van a konfuciánizmusnak, mely csoda- és mitosznélküli józanságával és egyszerű észszerűségével tette magát rokonszenvessé s különösen az ősök tisztelete és a lojalitás érzésének az ápolása révén volt igen kedves az uralkodók előtt is.

Ez a buddhizmus már nagyon távol van Buddha igazi szellemétől. Buddha alakja már szentháromsággá fejlődött benne. Van egy égi Buddha, a legfőbb Buddha-isten (Butsu), aki az égi, a történeti Buddhák és bodhiszatvák személyében testesül meg. Ilyenmódon már öt világkorszakban öltött háromszoros testet. A mennyei Buddhák közül legnépszerűbbek Vairocana és Amitábha, kinek neve Amida vagy Mida névre rövidítve használatos. Az öt mennyei Buddha között fontos szerepe van a gyógyító és csodatevő Yakusi Niorainak, akit Amidával és Kvannonnal együtt a nyugati paradicsom uralkodójának tart a hitrege. Ezek is hárman vannak. A bodhiszatvák

közül Kvannon a legnevezetesebb, mellette a napot és a holdat is bodhisattváknak tartják, akik állandóan Kvannon kíséretében tartózkodnak.

A pokol uralkodója *Emma*-ó, ainek több hűbérese van. Köztük érdekes alak Dsiso, ki a másvilágra kerülő gyermekeknek fogja pártját s megvédi őket az elől a boszorkány elől, aki kínozza és dolgoztatja őket, ha a kezeügyébe esnek. — A hindu istenségek közül *Fudo* név alatt meghono-

人土然法

Honen Shorten (Gen-ku), a japán *Dsodo-su* buddhista-szekta megalapítója. 1133-han szül., 1175-ben halt meg, ötször elolvasta a Tripitaka-iratok 5000 kötetét, míg végre rájött, hogy egyedül a Buddha Amitabhába vetett hitben van az üdvösséggel. Ettől kezdve abbahagyta tanulmányait s megelégedett azzal, hogy naponta hatvanezerszer elmondta Buddha Amitabha nevét. Három császár tanácsadója volt, életét 48 kötetben írták meg. A szekta, melyet alapított, ugyanúgy a hitet írta a zászlójára, mint a keresztenységben a protestantizmus.

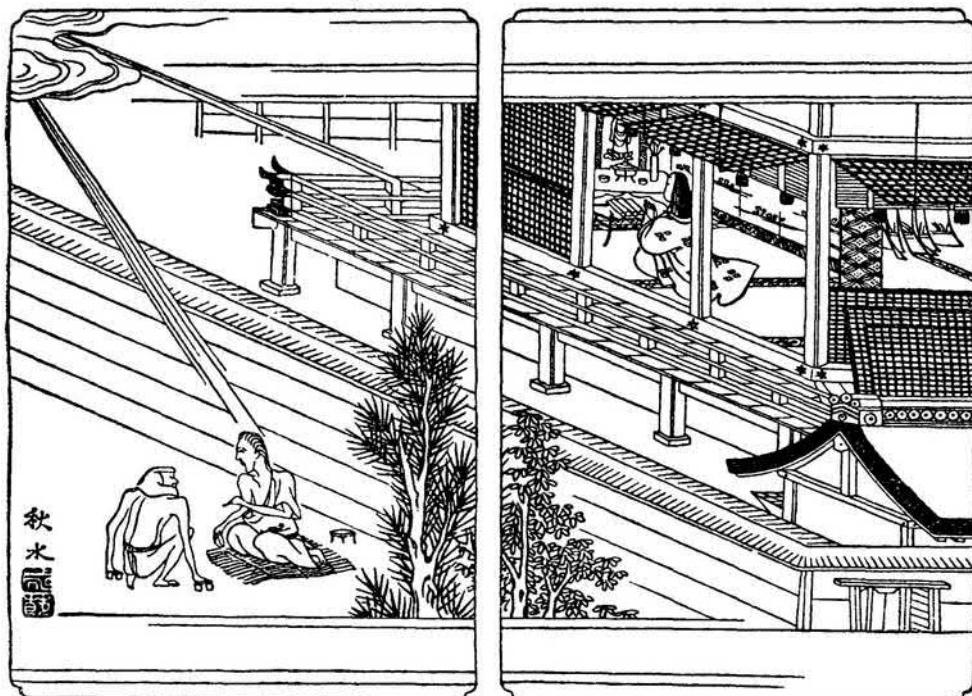
A szekta papjainak és templomainak a száma ezrekre megy.

sodott a japán buddhizmusban Siva is, akit dühös ábrázattal, fekete arccal, karddal, korláccsal, a háta mögött lobogó tűzzel ábrázolnak s más istenek is, például Ganesa, a bölcseségnek elefántfejjel vagy legalább is elefánt-formánnyal ábrázolt istene. — Buddha tanítványai közül Ananda és Kasiapa tisztelete gyakori, de igen népszerű csodatevő hatalma miatt Bin-

dsuru is, akit ugyan bűnei miatt Buddha meg akart büntetni, aki azonban híveit megóvja a betegségtől, ezért elterjedt az a szokás, hogy hívei a szobraihoz dörögölődnek. Ugyanezt különben Buddha is megteszi. Narai templomában egy hatalmas lyukas oszlop van, melyről az a hit jára, hogy aki keresztül bújik rajta: meggyógyul. A lyuk körül fényesre ki-koptatott széle mindenél ékesebben bizonyítja, hogy ennek a hitnek igen sok híve van. — A japán buddhista angyalokban (tennin) és démonokban (tengu) is hisz. Az angyalok fiatalok, szépek, hosszú, színes ruhákban lebegnek, a szellemek féligr ember, féligr madárszerű torzalakok.

A japán buddhista templomokba a torii nevű jellegzetes három gerendából összerött kapun át jut be a hívő, a templomépület legfontosabb része

圖 貴 富 將 窮 貧 簡 不 迎 来 總 戰 念 名 開

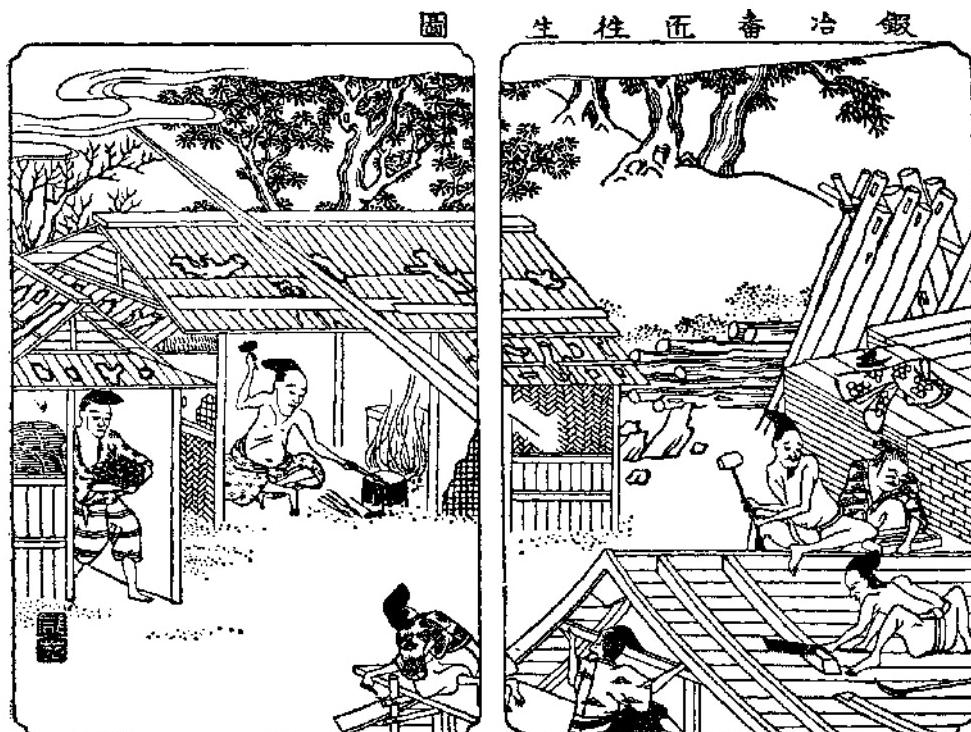
A japán buddhista szekták egyes tanításait élénken szemléltetik azok az érdekes képek, melyekkel vallásos könyveiket illusztrálják. Ezen pl. az az evangéliumszerű igazság jut kifejezésre, hogy *isten napja egyformán süt a gazdagokra és szegényekre*. A jobboldalon virágos selyembe öltözött gazdag végzi áhitatát, házi oltára előtt, a baloldalon a szegény koldus látható, kinek szintén jut isten napjából néhány meleg sugár.

A japán buddhista szekták egyes tanításait élénken szemléltetik azok az érdekes képek, melyekkel vallásos könyveiket illusztrálják. Ezen pl. az az evangéliumszerű igazság jut kifejezésre, hogy *isten napja egyformán süt a gazdagokra és szegényekre*. A jobboldalon virágos selyembe öltözött gazdag végzi áhitatát, házi oltára előtt, a baloldalon a szegény koldus látható, kinek szintén jut isten napjából néhány meleg sugár.

egy csarnok, melyben az istentiszteletet tartják, ez korláttal két részre van osztva: a belsőben vannak az istenképek, oltárok és a kultuszhoz szükseges szerszámok (füstölök, gyertyatartók, edények stb.); a külsőben gyülekeznek a hívek. A templomok falai gazdagon építések festményekkel és, fogadalmi ajándékokkal. Padlójuk gyékényszőnyegekkel van fedve, cipővel nem szokás rájuk lépni. A nagyobb templomok érdekes berendezései a forgatható könyvtartók (rinzo), melyeken rendesen a kánon több műve van elhelyezve. (Az egész túlságos terjedelmes és nehéz volna.) A könyv-

tartónak nem az a rendeltetése, hogy a benne elhelyezett könyvek a templomban tanulmányozhatók legyenek, hanem az, hogy a hívek egy párszor — megforgassák, ami éppoly érdemszerző cselekedet, mint az imamalom vagy imakerék hajtása, sőt még üdvösségebb. A rinzot a 6. században találta ki egy kínai buddhista szerzetes, akinek képe két fiáéval együtt rendesen a rinzo ajtajára festve látható. A templomudvarban laknak a papok és a templomon kívül több kápolna is helyet talál. A templomudvarok rendes ékessége egy kis tavacska, melyben lótuszok nyílnak, halakat és teknősököt tartanak, egy szent fa és főként a remekművű kínai stílusú öt vagy hétemeletes pagoda.

A japánok szeretik a szertelent a vallásukban. Vannak óriási istenszobraik: a kamakurai Daibutsuszobor 15 m, a narai Vairotsana-szobor

A japán buddhista szekták az üdvözülés lehetőségét nemcsak a csupán kegyes áhitatuknak élő barátok és apácák szűk körére korláttozzák. *A műhelyében dolgozó kovácsra és a házépítésben foglalatos ácsmesterre is rásüt az isten kegyelmének napja.*

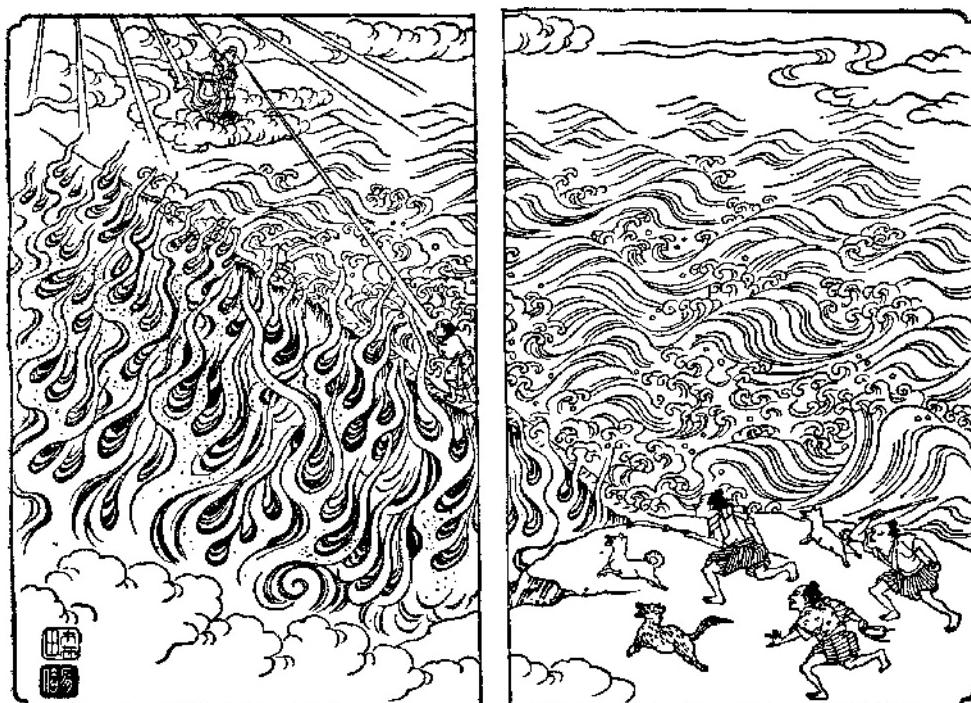
16 m magas; templomaikban van egy pár óriási harang. A legnagyobbak: a kyotói nagy Buddha-templomban levő 4.27 m magas, 2.45 m átmérőjű, súlya 1281 métermánya, a kyotói Tchionin-templomban levő 3.25 m. magas, 2.45 m átmérőjű, 1500 métermánya. Kedvelt fogadalmi ajándékaik a templomok körül felállított művészeti kivitelű lámpaoszlopok. Templomaik berendezése díszes és a legnagyobb művészettel készült.

A buddhista szerzetesség intézménye Japánban csak részben maradt meg eredeti formájában. Tagjai főként az alsóbb néposztályból kerülnek ki, meglehetős tudatlanok, neveltetésük a gyakorlati teendők elsajátítá-

tására irányul. Kótelességeik a kultusz elvégzésében, szent szövegek recitálásában, vagy ha olvasni tudnak: felolvasásában és meditálásában áll. Növényi táplálékkal élnek. A kínai szigorú szabályoktól való eltérésüket mutatja az, hogy a kitartás próbájul szereplő sebeket nem a fejükre, hanem a karukra égetik s vannak a régi szerzetesi szabállyal, a nőtlenség kötelezettségével teljesen szakító „szerzetesek“ is, akik házasodnak.

Szekták.

Ilyenformán külső, de belső eltérés is sok van a japán buddhizmusban. Általában 12 szektát szoktak megkülönböztetni, amelyek mind a 13. század előtt keletkeztek. Eltéreseik vallásos spekulációkban gyökereznek, egyesekben egész különleges vallásos típusok jutnak kifejezésre.

A hegyibeszéd keskeny kapu-szoros út példázatára emlékeztet. Zendo Daishinak az a példázata, mely a *különböző veszedelmek elől menekülő hívő keskeny útját* úgy írja le, hogy azt egyik oldalon lágok, másik oldalon hullámok nyaldossák, Buddha kegyelme azonban minden veszedelemtől megóvja, hogy végül is a

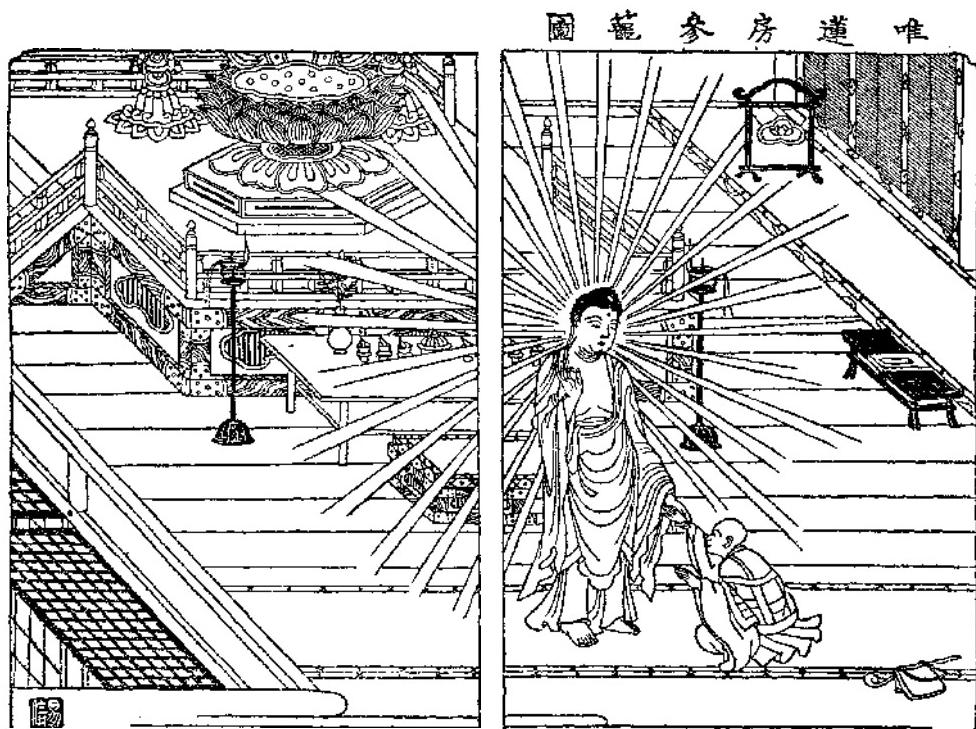
4—5 coll keskeny ösvényen a rá leselkedő veszélyek között is eljut az üdvösségre.

Legtöbb temploma van a *Zen-szektának*, melyet Kr. u. 1191 körül *Eisai* alapított s mely a vallásos élet súlypontját a kontemplációra és a meditációra helyezi. Rendkívül sok figyelmet fordított hívei nevelésében az önfegyelmezésre, a kitartásra és a lélek uralmának a test fölé való terjesztésére. Nagy szerepe van különösen a japán harcias jellem kifejlesztésében.

A *Sin-szeka* a hit által való megigazulás álláspontjára helyezkedett. A vallásos cselekedeteknek, az aszkézisnek és hasonlóknak nem tulajdonít oly fontosságot, mint az istenbe, különösen pedig Amidába vetett biza-

lomnak s a hozzá való feltétlen ragaszkodásnak. Vannak ugyan papjai, de a nőtlenséget eltörülte, munkásságukban is a prédkációt és a nép oktatását hangsúlyozza. Alapítója Sinran Sonin, keletkezési éve 1224.

A *Dsodo-szektát* Honen Shonin alapította 1175-ben. Ez a szekta azt tanítja, hogy az üdvözüléshez nem okvetlen szükséges oly emberfeletti feladatok teljesítése, aminőket az aszkézis és a szerzetesség ró híveire. Az élet szövedékeinek hálójából magát kiszabadítani nem tudó ember is üdvözölhet s bejuthat a nyugati paradicsomba, hogya Buddha nevét minél többször s minél nagyobb áhitattal kimondja. „*Namu Amida Butsu*“ — Amida Buddha a mi menedékünk — az a sóhaj szerű imádság, mely az üdvözülés kulcsa. Ez a két szekta a buddhizmus protestantizmusa. A buddhizmus Mahayana formája nemcsak általában, de egyes kultikus szo-

Buddha meghallgatja az imádságot, leszáll lótuszkelyhű trónjáról s egész menynei dicsőségében segítségére van az alázatos szívű hívőnek.

kásaiakban is olyannyira hasonlít a katolicizmusra, hogy az 1549-ben Japánba került jezsuiták nem tudtak szabadulni attól a gyanú jóktól, hogy benne az ördög utánozza és forgatja ki eredeti jelentőségükből a katolikus szokásokat, ezzel szemben az ugyancsak jezsuita Franciscus Cabralis 1571-ből való levelében azt írja, hogy ez a szekta a lutheri eretnekségnak felel meg, mert azt tanítja, hogy az üdvösségezhez nem kell más, mint Amida neve. A protestánsok nevében Bernhard Varén 1649-ben visszautasította az ilyen összehasonlításokat, azonban az újabban megismert szövegek tényleg azt bizonyítják, hogy ez a szekta A puritán és protestáns jellegű vallási típusossal belsőleg rokon. A Sin- és a *Dsodo-szekta* állandóan hangoztatott alaptételei: Higij! (Ne félj, csak higij!) Nincs más név, amelyben üdvö-

zülhetnék, mint Amida neve! (Egyedül hit által — a keresztenységen azonban egész más értelmet ad a: „Jézus Krisztus érdeméért“.) Ezt variálják a legkülönbözőbb formában írásai s ezt fejezik ki hitvallásai is.

A 15. század harmadik negyedéből való a következő:

„Nem bízom abban, hogy bármilyen mesterkedés vagy cselekedet alapján a magam erejéből üdvözülhessék. minden bizodalmaimat teljes szívvel egyedül abba vetem, hogy Amida Nyorai segítségemre lesz és a jövő életre vezérel, ami a világ minden javánál fontosabb számomra.

Bizton tudom, hogy mihelyt ez a bizalom gyökeret vert a szívemben, biztosítva van örök életre való jutásom, azért örvendez az én szívem, hogy ha *ezentúl* Buddha nevét segítségül hívom, azt csak nagy jóságáért való hálaadásként tehetem.

Hála tölti el szívem azért is, amit hallottam és jól meg is értettem, hogy ezt a tudományt a nagy papi pátriárka e világban való megjelenésének köszönhetem s azoknak a kiváló erkölcsű és tudós nagy papoknak a kegyéből juttattam hozzá, akik azt utána tanították.

Ezenkívül még meg akarom tartani egész életemen át az érvényes törvényeket.“

A múlt század nyolcvanas éveiben Akamatsu Renjo még világosabban így foglalta össze vallása tanítását:

„A buddhizmus azt tanítja, hogy minden elvont és valóságos létező dolog bizonyos okoknak és körülményeknek köszönheti eredetét és ugyanakkor ilyenek okozzák felbomlását is, hogy jelenlegi életünk folyása előbbi létezésünk alatt elkövetett cselekedeteink befolyással vannak jövendő életünkre.

Cselekedeteink jóságuk vagy rosszaságuk foka szerint szenvedést vagy gyönyört okoznak. minden ember és minden más érző élő lény végtelen életű. Egyik formájában meghal, hogy más formában új életre keljen. Ha az ember ettől a körforgástól (samsára) szabadulni akar, akkor a gyökeireit kell elválnia, a szenvedélyeket, a vágyat, a gyűlöletet stb.

A buddhizmus mindenekelőtt arra törekszik, hogy az embert a szenvedélyektől megváltsa, ezért tanítja, hogy a szenvedélyeket meg kell semmisíteni. Ez aztán a váltság oka, a váltság a tan eredménye.

A megváltást Nirvánának nevezzük. Ez az örök üdvössége és a megvilágosodás fokára való eljutás (Buddhává tétele).

Szenvedélyeinket megsemmisíteni nehéz dolog. A buddhizmus több olyan utat tanít, amelyen a célt elérhetni.

Nagarjuna, az indiai szent azt mondotta, hogy a buddhizmusnak sok útja van, könnyű és nehéz, mint mindenütt a világon. Vannak köztünk olyanok, amelyek nagy megerőltetést igényelnek, mint a hegyi utak, mások viszont olyan kellemesek, mint egy tavon való csónakázás. Ezeket az utakat két csoportra lehet osztani, az egyikbe tartoznak az önmegváltás, az önsegély, másikba a más erejével, más segítségével való megváltódás utai.

A mi Sin-su-szektánk, melynek neve annyit tesz: Igaz szekta s amelyet Sinran Sonin alapított, azt tanítja, hogy (az üdvösségre) más segítséget is biztosítanunk kell.

De milyen legyen és kitől származzon ez a segítség? Ez Amida Buddha nagy hatalma. Amida annyit jelent, mint: végtelen s a mi hitünk az, hogy Buddha élete és világossága tökéletes, s hogy ennek következetében Buddha Amida az, akinek a segítségével más Buddhák is elértek megvilágosodásukat. Azért nevezzük Amida Buddhát a legnagyobb Buddhának.

Amida Buddha szünet nélkül végtelen kegyelmével árasztja el teremt-

menyeit s minden szándéka arra irányul, hogy minden benne bízó ember segítségére legyen s megszerezze nekik azt a kegyet, hogy az ő országában a legnagyobb boldogságra szülessenek újjá.

A mi szektánk más Buddhákkal nem törödik, cselekszi pedig ezt azért, hogy egyedül való bizodalmunkat és nagy vágyakozásunkat csak Amida Buddhába vessük, mert ettől a szenvédésekkel teljes világtól csak 6 szabadíthat meg s jövő életünkben a mennyországbba csak ő juttathat be. Mi helyt reménységünket Buddha megváltó erejébe helyeztük, nincs többé szükségünk saját erőnkre. Csak annyit kell tennünk, hogy kegyelmét szívünkben örizzük, nevét segítségül hívjuk, hogy el ne feledkezzünk róla. Ezt nevezzük „a megélt megváltásért való hálAADásnak.“

A mi szektánk nem ismer az üdvösségen való részesedés tekintetében különbséget papok és közönséges hívők között. Egyetlen különbség van köztük s ez az, hogy nem ugyanaz a hivatásuk. Azért mi nem tiltjuk el a papokat a házasodástól, a közönséges híveknek pedig megengedjük a más szekták által tiltott hús- és hal-evést.

Ellenben az tilos, hogy ez élet javaiért valamelyik Buddhához imádkozzunk, mégha az Amida Buddha volna is, mert nincs olyan hatalom, amely jelen életünk folyásán (most már) változtathatna. Továbbá azt is követeljük híveinktől, hogy teljesítsék erkölcsi kötelességeiket, szeressék egymást, rendesen éljenek és alkalmazkodjanak az állam törvényeihez.“

Ezekkel a felfogásokkal szemben áll a *Nitchiren-szekta*, melynek alapjait hasonnevű alapítója 1253-ban rakta le. Nitchiren azt tanította, hogy vissza kell térti az igazi történeti Buddha valódi tanításához, ami nem más, mint „a jó törvény sutrája; Amida segítségül hívása és hasonló tanítások csak tévelygések és meghamisításai Buddha tanításának. Buddha igazi lényege a megvilágosodás, erre kell törekedni; a Buddhával való közösség a hozzá hasonló megvilágosodás. Ez a szekta szemben áll a többivel. A többiek megértik egymást, össze is tartanak, ez valamennyit tévelygésnek minősíti és nem akar velük semmi közösséget.

K É P E K — J E G Y Z É K E

1. — A predmosti öseember idolja és mammutagyarból készült függői (Lambrecht:
Az öseember) — — 21
2. Északamerikai moundok (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 22
3. A stennisi cromlech (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 22
4. A „Herrberg“ keresztmetszete (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 23
5. > Bronzkori sírhalmok (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 24
6. Bronzkori urnák és edényeket tart. sírhalom (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — 24
7. Bronzkori sírhalom kinyújtóztatott csontvázakkal (Brockhaus: Bild.-Lexikon — 25
8. Zulukaffer sír (Henne am Rhyn: Illustrierte Religions u. Sittengeschichte) — 32
9. Port-lincolni ausztrálnéger (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 42
10. Ausztráliai sír (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 42
11. Tasmanian hieroglifszír rajzok (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 42
12. Batak naptár (Warneck: Die Religion der Batak) — — 46
13. Marae (tempelomhely) Tahiti (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 48
14. Temetkezőhely Tahiti (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 49
15. Házi bálványok Derei szigetéről (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 49
16. Templomkunyhó a Fidsi-szigeteken (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — 50
17. Ujguinei templom (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 50
18. Nagyobb templom a Fidsi-szigeteken (Brockhaus: Bilder-Lexikon) ... — 51
19. Szent kövek a Fidsi-szigeteken (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 51
- .20. Temetkezési hely a Torres-csatorna egyik szigetén (Brockhaus: Bild.-Lexikon — 52
21. — A szibériai pogány tatárok áldozati állványa (Krohn: A finn-ugor népek
pogány istentisztelete) — — 56
22. Ugor háziistenek (Krohn: A finn-ugor népek pogány istentisztelete) ... — 64
23. A nagy áldozás emlékei (Holmberg: Die Religion der Tscheremissen) ... — 68
24. Cseremisz kuda (Krohn: A finn-ugor népek pogány istentisztelete) ... — 70
25. Mammut-rajz 1722-ből (Lambrecht: Az öseember) — — 74
26. Mammut-rajz a 19. sz. elejéről (Lambrecht: Az öseember) — — 75
- .27. Az assiniboin-indiánok varázsjele (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 78
28. Kőből faragott állatok, az azték vallás emlékei (Brockhaus: Bild.-Lexikon) — 84
29. A tehuantepeci Teocalli (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — 84
- .30. Mexikói emberáldozat (Henne am Rhyn: Illustrierte Religions- u. Sitten-
geschichte — — 85
- 31 A tusapani Teocalli (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 86
- .52. Mexikói istenkép (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 87
33. A papantlai Teocalli (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 88
34. Inka, perui király (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 89
35. A gizehi piramisok és a Sphinx (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 103
36. „Kleopátra túje“ (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 104
37. Sphinx (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 105
58. Ápisbika (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 105
39. Isis és Osiris (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 107
40. A denderai és az elefantinei templom (Brockhaus: Bilder-Lexikon) . . . — 109
41. Nut, az ég istennője (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 110
42. Sebak isten (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 110
43. Az abu-gurabi napszentély rekonstrukciója (Scharff: Aegyptische Sonnen-
lieder) — — 111
44. A philaei templom oszlopos előcsarnoka (Brockhaus: Bilder-Lexikon) . . — 113
45. Az ibsambuli sziklatemplom homlokzata (Brockhaus: Bilder-Lexikon) . . — 114
46. Az ibsambuli sziklatemplom keresztmetszete (Brockhaus: Bilder-Lexikon) . — 114
47. Az edfui templom madártávlatban (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — 115
48. Múmiakoporsó (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 116
49. Egyiptomi temetés és a másvilági ítélet (Brockhaus: Bilder-Lexikon) . . — 117
50. Asszír főpap és pohárnok (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 119

51. Samas, a napisten (Haas: Bilderatlas zur Religionsgeschichte) . . , , — 12L
 52. Assur (Haas: Bilderatlas zur Religionsgeschichte) — — 121
 53. Bel temploma Nippurban (Archeológiai Értesítő) , — — 122.
 54. A nimirudi palotából való szárnyas istenek (Brockhaus: Bilder-Lexikon) . — 123
 55. A yazyly-kajai istenprocesszió (Böhlig: Die Geisteskultur von Tarsos) . . — 130
 56. Hárrom tarsusi pénz (Böhlig: Die Geisteskultur von Tarsos) — — 132,
 57. Baal szobra Karthágóból (Benzinger: Bilderatlas zur Bibelkunde) . . . — 134
 58. Astarte (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 135*
 59. Dagon (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 135
 60. Cyrus perzsa király (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 137
 61. Xerxes palotája bejáratának a romjai Persepolisban (Brockhaus: Bilder-Lexikon) . . . * — — 138
 62. — Xerxes palotája Persepolisban képzeletben helyreállítva (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 13»
 63. Szárnyas napkorong Egyiptomból (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — 141
 64. Assur (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 141
 65. Ahuramazda (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 141
 66. Perzsa tűzoltárak (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 143
 67. Yü Huang Di, az ég ura (Wilhelm: Chinesische Volksmärchen) — — 150
 68. Dsu Yung, a tűzisten (Wilhelm: Chinesische Volksmärchen) — — 150
 69. Tiän Hu, az ég királynője (Wilhelm: Chinesische Volksmärchen) — 151
 70. Guan Yin, az irgalmaság istennője (Wilhelm: Chinesische Volksmärchen) — 151
 71. Kungfutse (Wilhelm: Chinesische Volksmärchen) — — 154
 72. A sanghai-i Kungfutse-templom kapubejárata (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — 155-
 73. Laotse (Wilhelm: Chinesische Volksmärchen) — — 159
 74. Az olympiai Zeus-templom belseje Phidias Zeus szobrával (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — — 172:
 75 Aphrodite (Brockhaxis: Bilder-Lexikon) — — 174
 76. Pallas Athene (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 174
 77. Az olympiai Zeus-templom homlokzata (Brockhaus: Bilder-Lexikon) . . . — 177
 78. Backhos elefántcsontszobrocskája Szombathelyről (Archeológiai Értesítő) . — 178
 79. Az athéni Akropolis (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 180
 80. Etruszk sziklás Cervetriben (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 184
 81. A piacenzai bronzmáj (Clemen: Religionsgeschichte Europas) — — 18&
 82. Etruszk-templom homlokzata (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 186
 83. Ceres (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 187
 84. Saturnus és Rhea (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 187
 85. Jupiter (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 187
 86. Juno (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 187
 87. Ámor (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 190
 88. Minerva (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 190
 89. Mercurius (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 190
 90. A tivolii Vesta-templom romjai (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 192.
 91. Pluto (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 193
 92. — A wildbergi (Odin) kőbálvány (Jung: Germanische Götter u. Helden) . . . — 194
 93. A holzgerlingeni kétarcú kőbálvány (Jung: Germanische Götter u. Helden) — 194
 94. A bräunlingeni Odint ábrázoló függő (Jung: Germanische Götter u. Helden) — 197
 95. A wendeli sisakdisz (Jung: Germanische Götter u. Helden) — — 197
 96. A gundestrupi nagy ezüst áldozóüst (Archeológiai Értesítő) — — 199
 97. A calceitei hallstatti korból való bronzállvány (Wilke: Die Religionen der Indogermanen) — — 200
 98. Térítési jelenetet ábrázoló mozaikkép (Archeológiai Értesítő) — — 202,
 99. Der wilde Jäger. Otto Ubbelohde rajza. (Von Holden u. Unholden) — 20ä
 100. Szent Pelagia megkeresztelkedése (A nürnbergi Heiligenbuch 1488.) — 205
 101. Szent Oswald a két hollával (A nürnbergi Heiligenbuch, 1488) — — 206
 102. Soproni lelet (Archeológiai Értesítő) — — 207
 103. A csurgói „kunhalom“ (Archeológiai Értesítő) — — 20&
 104. Egyszerűbb kelta sír (Archeológiai Értesítő) — — 209-
 105. Svantevit szláv isten (Henne am Rhyn: Illustrierte Religions- u. Sitten-geschichte) — — 211
 106. — A lázadó Koppányt Szent István lefejezteti (Bécsi Képes Krónika) — 224
 107 Előkelő lovas magyar sírja a honfoglalás korából (Archeológiai Értesítő) . — 226;
 108. Égabroszunk csillagai (Toroczkai Wigand Ede: Öreg csillagok) — — 229
 109. A mekkai fekete kő (Mann: Der Islam) — — 235»
 110. Az ellorai Indra-sziklatemplom (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 254
 111. Brahma, Visnu és Laksmi (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 256
 112. Brahma és Sarasvati (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 258.

- Í13. A madurai nagy pagoda (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 260
114. A madurai templom zarándokterme (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — 261
115. Buddha születése (Grünwedel: Buddhistische Kunst in Indien) — — 268
116. Buddha elhagyja otthonát (Grünwedel: Buddhistische Kunst in Indien) . . — 271
117. Két japán Buddha-kép (Henne am Rhyn: Illustrierte Religions u. Sitten-
geschichte) — — 272
118. Buddha halála (Grünwedel: Buddhistische Kunst in Indien) — — 276
119. A thuraparamyai Buddha-stupa (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — 277
120. Az ellorai Visvakarma-templom belseje (Brockhaus: Bilder-Lexikon) . . — 286
121. A dsaggernauti Krisna-körmenet (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — 287
122. A tandsori szent bika (Brockhaus: Bilder-Lexikon) — — 288
123. Kwannon, a sokkezű női Bodhisattva (Henne am Rhyn: 111. Religions- u.
Sittengeschichte) — — 299
124. Fudo, a japán tűzisten (Henne am Rhyn: 111. Religions- u. Sittengeschichte) — 299
125. Honen Shonin, a japán Dsodo-su buddhista-szekta megalapítója. (Haas:
Amida Buddha unsere Zuflucht) — — 300
126. — Isten napja egyformán süt a gazdagokra és a szegényekre (Haas: Amida
Buddha unsere Zuflucht) — — 301
127. — Nemcsak a szerzetes, hanem a munkás is részesül isten kegyelmében (Haas:
Amida Buddha unsere Zuflucht) — — 302
128. A hívő menekül a keskeny ösvényen (Haas: Amida Buddha unsere Zuflucht) — 303
129. Buddha meghallgatja az imádságot (Haas: Amida Buddha unsere Zuflucht) — 304

TABLÓK

- 1.— Áldozat Hadúrnak. Részlet Feszty Árpádnak „A magyarok bejövetele című körképéből —
2. Afrikai bálványok (Magyar Néprajzi Múzeum) — — 32
3. Kongói néger fétisek (Magyar Néprajzi Múzeum) — — 32
4. A Fülöp-szigetekről, Nias és Báli szigetéről való bálványok (Magyar Néprajzi Múzeum) — — 40
5. Két táncálarc a Salamon-szigetekről (Magyar Néprajzi Múzeum) — 40
6. Papua talizmánok és táncálarc (Magyar Néprajzi Múzeum) — — 48
7. A keletszibériai goldok apró fabálványai (Magyar Néprajzi Múzeum) . . — 56
8. Amur-vidéki gold-samán (Magyar Néprajzi Múzeum) — — 56
9. Ainu medveáldozat (Haas: Bilderatlas zur Religionsgesch.) — — 64
- 10.— A megölt medve társaságában tartott ünnepi lakoma (Haas: Bilderatlas zur Religionsgeschichte) — — 64
11. Ainuk, amint itáláldozatot mutatnak be (Welt-Photo Co. Berlin) — 64
12. Szent kerítés az ainuknál (Haas: Bilderatlas zur Religionsgeschichte) ... — 64
13. A világ teremtéséről szóló babiloni eposz 5. táblája (Lehmann—Haas: Textbuch zur Religionsgeschichte) — — 64
14. Szibériai fabálványok (Magyar Néprajzi Múzeum) — — 64
15. A berezovkai marmmut (Lambrecht: Az ősember) — — 72
16. A predmosti ősember tömegsírja (Lambrecht: Az ősember) — — 72
17. A gizehi piramisok (Hölscher: Grabmal des Chephren) — — 104
18. IV. Amenophis fáraó kis házi szentélye (Borchardt rajza) — — 104
19. A kis házi szentély oltárképe (Bollachen színes másolata után) — — 104
20. Isis és Harpokrates. Egyiptomi forma (Róma, Vatikáni múzeum) — 112
21. Isis és Harpokrates. Későbbi tipikus ábrázolás (Berlin, Aegypt. Museum) . . — 112
22. Isis és Harpokrates. Görög forma (München, Glyptothek.) — — 112
23. Hathortehén (Naville: XI-th. Dynasty temple at Deir el Bahari) — 112
24. Groteszk egyiptomi istenek: Thoeris, Pataeke, Bes (Scharff: Götter Aegyptus) — — 112
- 25.— Hammurabi törvénykönyvének bevezető része (Lehmann—Haas: Textbuch zur Religionsgeschichte) — — 128
- 26.— Áldozati jelenetet ábrázoló dombormű Pannónia területéről (Magyar Nemzeti Múzeum) — — 128
27. Marduk harca a sárkánnal (Benzinger: Bilderatlas zur Bibelkunde) . . . — 128
28. Az ibrizi szikladombormű (Meyer: Reich und Kultur der Hethiter) — 136
29. A boghazkói kapu egyik fele teljes fegyverzetű istenákkal (Meyer: Reich und Kultur der Hethiter) — — 136
30. Isis. Átmeneti forma (Róma, Vatikáni múzeum) — — 176
31. Isis—Aphrodite. Görög forma (München, Museum antiker Kleinkunst) . . — 176
32. Isis, görög-római felfogás szerint (Róma, Capitolium) — — 176
33. Isis körmenet (Róma, Vatikáni múzeum) — — 176
34. Az efezusi Diana (Róma, Capitolium) — — 176
35. Zeus szobra Heliopolisból (Collection de Clerq) — — 176
36. Atargatis (Róma, Museo Nazionale) — — 176
37. A kömlödi Dolichenus fogadalmi emlék (Magyar Nemzeti Múzeum) . . . — 176
38. Canosai váza (Furtwängler — Reichhold: Griechische Vasenmalerei) . . . — 176
39. Attis (Berlin, Antiquarium) — — 176
40. Attis nyugvó helyzetben (Róma, Lateráni múzeum) — — 176
41. Caerei etruszk sírfestmény (Clemen: Religionsgeschichte Europas) . . . — 185
42. Dion halotti leple (Berlin, Agyptisches Museum) — — 185
43. Fortuna Abundantia szobrocskája (Magyar Nemzeti Múzeum) — — 192
44. Dionysos bronzszobrocskája (Magyar Nemzeti Múzeum) — — 192
45. Pallas Athene szobrocskája (Magyar Nemzeti Múzeum) — — 192
46. Juppiter Dolichenus csonka bronzszobra az alsóilosvai castrumból (Magyar Nemzeti Múzeum) — — 192

47. Sarapis mellszobor bronzból (Magyar Nemzeti Múzeum) — — 192
48. A kopenhágai Sabazios-emlék (Archeológiai Értesítő) — — 192
49. A heddernheimi Mithraeum áldozó jelenete (Wendland: Die hellenistisch-römische Kultur) — — — 192
50. — Bikaáldozati jelenetek a vatikáni múzeumból (Wendland: Die hellenistisch-römische Kultur) — — 192
51. A reimsi oltár (Clemen: Religionsgeschichte Europas) — — 192
52. Esus, a kelták termékenységistene (Clemen: Religionsgeschichte Europas) — 192
53. A három Matróna oltára (Clemen: Religionsgeschichte Europas) — 192
54. Tündérkövek (Akad. Monadsblad 1873) — — 200
55. Az osebergi halomból feltárt viking hajó (Olrik: Nord. Aandsliv.) — 200
56. Az uppsalai istensírok (Haas: Bilderatlas zur Religionsgeschichte) . . . — 200
57. A tonderui aranysszarv rajzai (Müller: Nord. Altertumskunde) — — 200
58. Szent István harca Gyulával (Bécsi Képes Krónika) — — 224
59. Élő pogányság. Varázsdob, cigánybálvány és Lucaszéke (Magyar Néprajzi Múzeum) — — — 224
60. A naptehén (Magyar Néprajzi Múzeum) — — 224
61. Az élet fája (Magyar Néprajzi Múzeum) — — 224
62. Dodola a Bácskából (Magyar Néprajzi Múzeum) — — 224
63. Abbas effendi, a bahaista vallás második feje (Dr. Vámbéry Rusztem tulajdonában levő fénykép) — — 248
64. — Mirza Gulam Ahmed, az ahmedijia vallás alapítója (Rohoska József tulajdonában levő fénykép) — — 248
65. — Jézus Krisztus állítólagos sírja Sirinagarban (Rohoska József tulajdonában levő fénykép) — — 248
66. Buddha kísérőkkel (Archeológiai Értesítő) — — 288
67. Kuvera és Hariti (Archeológiai Értesítő) — — 288
68. Buddha-szobor Kr. u. 488-ból (Archeológiai Értesítő) — — 288
69. Perzsa stílű bodhiszatva (Archeológiai Értesítő) — — 288
70. Tibeti lámák ördögtánca CWelt-Photo Co. Berlin) — — 296
71. A nikkói ötemeletes pagoda Japánban (Haas: Amida Buddha unsere Zuflucht — 296

M É L Y K Y O M A T Ú T Á B L Á K

1. Félig földbe ásott kőbálvány Celebes szigetéről (Natural History) — 24
2. Mangako és Manguko (Buschan: Die Sitten der Völker) — — 32
3. Nkindu-fétils a Kongó alsó vidékéről (Buschan: Die Sitten der Völker) . . — 32
4. Nyikang temploma (Hofmayr: Die Schilluk) — — 40
5. A silluk király rezidenciája (Hofmayr: Die Schilluk) — — 40
6. Maori törzsfő jellegzetes tetoválással (Hambruch: Südseemärchen) ... — 48
7. A kitjaki cseremisz áldozóberek (Holmberg: Die Religion der Tscheremissen) — 56
missen — — 56
- 8.— A jurak-szamojédek Mikkulai-ja (Lehtisalo: Entwurf einer Mythologie der Jurak-Samojeden) — — 64
- 9.— Jurak-szamojéd varázsdob (Lehtisalo: Entwurf einer Mythologie der Jurak-Samojeden) — — 64
- 10.— Totemoszlopok egy indián falu előtt Brit-Kolumbiában (Bersu: Kulturen und Religionen) — — 80
- 11.— Putumayo indiángyerekek elejtett ellenségük fejét készülnek megfőzni és megenni (Buschan: Die Sitten der Völker) — — 80
- 12.— Mama, varázsló és pap az ijka indiánoknál (Bolinder: Die Indianer der tropischen Schneegebirge) — — 88
- 13.— Ijka-indián álarcos, orvosságos ember táncol fáldyával a kezében (Bolinder: Die Indianer der tropischen Schneegebirge) — — 88
14. Fétils-dob Togóból (Kolonie und Heimat) — — 96
15. A leopárd-titkos-társaság tagja útrakészen (Buschan: Die Sitten der Völker) — 96
16. Dolmen a Jordan keleti vidékén (Guthe: Palästina) — — 136
17. Kettős dolmen a Jordán keleti vidékén (Guthe: Palästina) — — 136
18. A hallgatás tornya (Ewers: Indien und ich) — — 144
19. Masia és [Masia.ua](#), az első emberpár (Mann: Der Islam) — — 144
20. Kungfutse szobra Kúfuban, a leghíresebb Kungfutse-templom oltárán (Wilhelm: Kungfutse Gespräche) — , . — 152
- 21.— Laotse elhagyja hazáját s a határt őrző hivatalnoknak átadja élete művét, a Taotekinget (Wilhelm: Laotse Taoteking) — — 160
- 22.— A Napistennő yamadai híres temploma (Henne am Rhyn: Illustrierte Religions- u. Sittengeschichte) — — 160
- 23.— Harakiri, a japán vallásos öngyilkosság (Henne am Rhyn: Illustrierte Religions- u. Sittengeschichte) — — 160
- 24.— A baalbeki Atargatis templom (Thomsen: Kompendium der palästinischen Altertumskunde) — — 168
25. A trundholmi napszekér (Clemen: Religionsgeschichte Europas) — — 200
26. Régi pogány emlékkő Angliában (Buschan: Die Sitten der Völker) . . . — 208
27. Kalevala énekesek (Buschan: Die Sitten der Völker) — — 216
28. Finn jövendőmondó (Buschan: Die Sitten der Völker) — — 216
29. Mohammed (Wirth: Männer, Völker und Zeiten) — — 232
30. Mohammed egy vár előtt (Mann: Der Islam) — — 232
31. Mohammed mennybemenetele (Mann: Der Islam) — — 232
32. Mekka látképe (d'Ohsson: Tableau general de l'Empire ottoman 1787) . . — 232
33. A mekkai nagy mosé udvarán áhítatoskodó zarándokok (Snouck-Hugronje: Bilder au Mekka) — — 232
- 34.— Medina látképe a próféta sírjával (d'Ohsson: Tableau general de l'Empire ottoman 1787) — — 240
35. Imádkozó törökök (Két kép. Bonfils fotogr. Beirut) — — 240
36. Táncoló dervisek áhítatoskodnak (d'Ohsson: Tableau general de l'Empire ottoman 1787) — — 240
37. Mosakodás ima előtt (d'Ohsson: Tableau general de l'Empire ottoman 1787) — 240
38. A granadai Alhambra imafülkéje (Mann: Der Islam) — — 240
39. A nagy Akbar császár, a vallásalapító (Ewers: Indien und ich) — 248

37. Minaret (d'Ohsson: Tableau general de l'Empire ottoman 1787) 248
38. A samarai nagy mecset minaretje (F. Sarre felvétele) — 248
39. Visnu. (Kern: Licht des Ostens) — 256

TÉRKÉP

- I. A föld vallási térképe (Niedlich: Religionsgeschichtliche Tabellen) ... 16

I R O D A L O M

- Albrecht Ludwig:* Der Islam. 1918.
- Bachofen Joh. Jakob:* Urreligion und antike Symbole. 1—3. köt. 1926.
- Bahai Vereinigung in Hamburg:* Aus Leben und Lehre des Bahaismus. 1918.
- Bálint Gábor:* A mandsuk szertartásos könyve. 1876.
- Bán Aladár:* A finn nemzeti irodalom története. 1926.
- Kanteletar. A finn népköltés gyöngyei. Fúrd. —. *II>0?..*
- Barna Ferdinand:* A mordvaik pogány istenei és ünnepi szertartásai. 1879.
- , A votjákok pogány vallásáról. 1885.
- Ösvállásunk kisebb isteni lényei és áldozatai szertartásai. 1881.
- Bauer Hans:* Islamische Ethik. I—II. 1917.
- Becker Carl:* Religion in Vergangenheit und Zukunft. 1915.
- Beckh Hermann:* Aus der Welt der Mysterien. 1920.
- Buddhismus. (Buddha und seine Lehre.) I—II. 1916.
- Beke Ödön:* A pogány cseremiszek vallása. (Magyar Nyelvőr 1927.)
- Bergh van Eysinga G. A.:* Indische Einflüsse auf evangelische Erzählungen. 1904.
- Bersu Ph.:* Kulturen 'and Religionen. Rückblicke und Ausblicke auf das Ringen und Sehnen der Menschheit. 1926.
- Bertholet A.:* Religionsgeschichtliches Lesebuch. 1926—7.
- Biró Lajos* német új-guineai (berlinhafeni) néprajzi gyűjtésének leíró jegyzéke IL 1899.
- német új-guineai (Astrolabe-öböl) néprajzi gyűjtésének leíró jegyzéke. 1921.
- Bolinder Gustaf:* Die Indianer der tropischen Schneegbirge. Forschungen im nördlichen Südamerika. 1925.
- Bousset W.:* Das Wesen der Religion. Dargestellt an ihrer Geschichte. 1920.
- Böhlig Hans:* Die Geisteskultur von Tarsos im augusteischen Zeitalter. 1913.
- Brückner M.:* Der sterbende und auferstehende Gottheiland in den orientalischen Religionen und im Verhältnis zum Christentum. 1908.
- Die Slaven. (Relig.-gesch. Lesebuch. 3.) 1926.
- Burckhardt G. E.:* Gilgamesen. Eine Erzählung aus dem alten Orient. Zu einem Ganzen gestaltet von —
- Burton Richard:* Meine Wallfahrt nach Medina und Mekka.
- Chantepie de la Saussaye P. D.:* Lehrbuch der Religionsgeschichte. I.—IL 1905.
- Clemen Carl:* Religionsgeschichte Europas. I. Bd. Bis zum Untergang der nichtchristlichen Religionen. 1926.
- Religionsgeschichtliche Bibliographie. 1917.
- Csengery Antal:* Történelmi tanulmányok és jellemrajzok. 1—5. köt. 2. bőv. kiad. 1884.
- Dahlke Paul:* Der Buddhismus. Seine Stellung innerhalb des geistigen Lebens der Menschheit. 1926.
- Dschuang Dsi:* Das Wahre Buch vom südlichen Blütenland. (Ford.: Rieh. Wilhelm.) 1912.
- Dacqué E.:* Urwelt, Sage u. Menscheit. 4. Aufl. 1927.
- Delitzsch Frigyes:* Babylonia és Biblia. 1903.
- Drews Arthur:* Der Sternhimmel in der Dichtung u. Religion der alten Völker u. des Christentums. 1923.
- Eberhardt Paul:* Das Rufen des Zarathustra. 1913.
- Edda:* Götterlieder und Heldenlieder. Aus dem Altnordischen von Hans von Wolzogen.
- Eisen M. J.:* Estnische Mythologie. Vom Verfasser revidierte u. mit Anmerkungen versehene Uebertragung aus dem Estnischen von Dr. Ed. Erkes. 1925.
- Ermann Adolf:* Die Literatur der Aegypter. 1923.
- Ewers Hans Heinz:* Indien und ich. 1922.
- Fischer Hans:* Weltwenden. Die grossen Fluten in Sage u. Wirklichkeit. 3. Afl. 1926.
- Franke u. R. Otto:* Dighanikaya. Das Buch der langen Texte des buddhistischen Kanons in Auswahl übersetzt. 1913.
- Garbe Richard:* Indien und das Christentum. Eine Untersuchung der religionsgesch. Zusammenhänge. 1914.
- Geffcken Johannes:* Der Ausgang des griechisch-römischen Heidentums. 1920.
- Geldner Karl F.:* Die zoroastrische Religion (Das Avesta). (Relig.-gesch. Lesebuch. I.) 1926.
- Gercke A. und Norden E.:* Einleitung in die Altertumswissenschaft I.—III. 1912.
- Goldziher Ignác:* Az iszlám. Tanulmányok a mohamedán vallás története köréből. 1881, — Az iszlám újabb alakulásai.

- Grimm G.: Die Lebenskraft und ihre Beherrschung nach der Lehre des Buddha* 1918.
Grünwedel Albert: Buddhistische Kunst in Indien. 1919.
Gunkel H. u. Zscharnack L.: Die Religion in Geschichte u. Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie u. Religionswissenschaft. 2. Aufl. 1926-tól.
György Aladár: A föld és népei. 2. kiad. (é. n.)
Haas Hans: Amida Buddha unsere Zuflucht. Urkunden zum Verständnis des japanischen Sukhavati-Buddhismus. 1910.
— *Bilderatlas zur Religionsgeschichte.* 1924-tól.
Hackmann H.: Der Buddhismus. I.—III. 1906—17.
Hauck Albert: Realencyklopädie für protestantische Theologie u. Kirche. I.—XXII»
3. kiad. 1896—1913.
Heiler Fr.: Das Gebet. Eine religionsgeschichtliche und religionspsychologische Untersuchung. 1913.
Hell Joseph: Die Religion des Islam. I. 1915.
Henne am Rhyn Otto: Illustrierte Religions- und Sittengeschichte aller Zeiten und Völker. 1911.
Herrmann Paul: Deutsche und nordische Göttersagen. 1925.
Hesse-Wartegg E.: Die Wunder der Welt. Hervorragende Naturschöpfungen und staunenswerte Menschenwerke aller Zeiten in Wort u. Bild. I.—IL 1910.
Hillebrandt Alfred: Lieder des Rgveda. 1913.
Hofmayr W.: Die Schilluk. Geschichte, Religion u. Leben eines Niloten-Stammes. 1925.
Hohnberg Uno: Die Religion der Tscheremissen. Übers., von Arno Bussenius. 1926.
Horten M.: Die religiöse Gedankenwelt des Volkes in heutigen Islam. 1917.
— *Muhammedanische Glaubenslehre. Die Katechismen des Fudali und des Sanusi.*
1916.
Jacoby: Die antiken Mysterien-Religionen und das Christentum. 1910.
Jeremiás Alfred: Allgemeine Religions-Geschichte. 1918.
Ipolyi Arnold: Magyar Mythologia. 1854.
Jung Erick: Germanische Götter und Helden in der christlicher Zeit. Beiträge zur Entwicklungsgeschichte der deutschen Geistesform. 1922.
Kalevala. A finn eredetiből fordította Vikár Béla. 1909.
Kálmány Lajos: Boldogasszony, ős vallásunk istenasszonya. 1885.
Kandra Kabos: Magyar Mythologia. 1897.
Kallós Ede: Görög mitológia. 1922.
Karutz Richard: Unter Kirgiszen und Turkmenen.
Koran. Aus dem Arabischen übertragen von Max Hennig.
Kovács Ödön: A vallásbölcsészet kézikönyve. I—II. 1876—77.
Krohn Gyula: A finnugor népek pogány istentisztele. Ford. és kiég. Bán Aladár.
1908.
Kungfűtse: Gespräche (Lunyü). Ford.: Richard Wilhelm. 1910.
Laotse: Taoteking. Das Buch des Alten vom Sinn und Leben. Ford.: Richard Wilhelm.
1911.
Latte Kurt: Die Religion der Römer u. der Synkretismus der Kaiserzeit. (Relig.-gesch. Lesebuch. 5.) 1927.
Lehmann Alfréd: Babona és varázslat a legrégebb időktől a jelen korig. Fordította:
Ranchburg Pál. I—II. 1900.
Lehmann—Erman—Bezold — Oldenburg stb.: Die orientalischen Religionen. 1906.
Lehmann E. u. Haas H.: Textbuch zur Religionsgeschichte. 2. Aufl. 1922.
Lehtisalo: Entwurf einer Mythologie der Jurak-Samojeden. 1924.
Liä Dsi: Das wahre Buch von quellenden Urgrund. Ford.: Rieh. Wilhelm. 1911.
Lüttge Willy: Christentum und Buddhismus. Eine Studie zur Geisteskultur des Ostens und Westens. 1916.
Mahler Ede: Babylonia és Assyria. 1906.
Mann Traugott: Der Islam einst und jetzt. 1914.
Mantis: Die religiöse und philosophische Lebenslauf der Völker. 1926.
Merkel R. F.: Buddhismus und neues Testament. 1915.
Mészáros Gyula: A csuvás ős vallás emlékei. 1909.
Meyer Eduard: Reich und Kultur der Chetiter. 1914.
Modi J. J.: A Zend-Aveszta vallási rendszere.

- Mohammed ibn Ishak*: Das Leben Mohammeds. Bev. H. Eulenberg.
Mong Dsi (Mong Ko). Ford.: Rich. Wilhelm. 1916.
- Mörner* Birger: Tinára. Vorstellungen der Naturvölker vom Jenseits. 1924.
- Müller* Wilhelm: Das religiöse Leben in Amerika. 1911.
- Nansen* F.: Az eszklóm között (é. n.)
- Negelein* Julius: Germanische Mythologie. 2. Aufl. 1912.
- Nilson* Martin P.: Die Religion der Griechen. (Relig.-gesch. Lesebuch. 4.) 1927.
— Primitive Religion. 1911.
- Normann* Fr.: Mythen der Sterne. 1925.
- Otto* Rudolf: Die Religion des alten Indien. 1917.
- ősmagyar vallás emlékeiről. 1904.
- Pastor* Willy: Naturgewalten-Göttergestalten. 1921.
- Pauler* Gyula: A magyar nemzet története Szent Istvánig. 1900.
— A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. I—II. 1893.
- Paulovics* István: Alexandriai istenségek tiszteletének emlékei a magyarországi római-ságban. 1915.
— Hellenisztikus egyiptomi emlékek Magyarországon. 1917.
- Perthes*: Handlexikon für evangelische Theologen. I—III. 1890.
- Pfeiffer* Izidor: Az áldozatok jelentőségének a történetéről a héber irodalomban.
- Pfleiderer* O.: Religion und Religionen. 1906.
- Pischel* Richard: Leben und Lehre des Buddha. 1906.
- Pozder* Károly: „A tudomány rózsaviránya.“ Egy párszi vallástan. 1878.
- Preuss* Konrad Theodor: Die Eingeborenen Amerikas. (Relig.-gesch. Lesebuch. 2.) 1926.
— Religion und Mythologie der Uitoto. Textaufnahmen und Beobachtungen bei einem Indianerstamm in Kolumbien, Südamerika. I. 1921.
- Rhys Davids* T. W.: Der Buddhismus.
- Roeder* Günther: Urkunden zur Religion des alten Aegypten. 1915.
- Róheim* Géza: A varázserű fogalmának eredete. 1914.
- Scharff* Alex.: Aegyptische Sonnenlieder. 1922.
- Scherr* Joh.: Geschichte der Religion. Darstellung der inneren Entwicklung u. äusseren Gestaltung der religiösen Idee. 1—3. köt. 2. Aufl. 1860.
- Schiele*—*Zscharnack*: Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch in gemeinverständlicher Darstellung. I—V. 1909—13.
- Schmidt*—*Erman*—*Bezold* stb.: Die orientalischen Literaturen. 1906.
- Schmidt* József: A szanszkrit irodalom története. 1923.
— Ázsia világossága. Buddha élete, tana és egyháza. 1925.
— Az ind filozófia. [Szabad iskola. IX. köt.]
- Schmitt* Erich: Die Chinesen. (Relig.-gesch. Lesebuch. 6.) 1927.
- Schreiner* Márton: Az iszlám vallásos mozgalmai. 1889.
- Schnitze* Th.: Buddhas Leben und Wirken. Nach der chinesischen Bearbeitung von Asvagoskas Buddha-Carita. 1894.
- Schwander* Wilhelm: Germanenbibel. 1905.
- Sebestyén* Gyula: A regősök. 1902.
- Siebeis* C. G.: Pausanias des Periegeten Beschreibung von Griechenland. 1829.
- Söderblom* N.: Das Werden des Gottesglaubens. Untersuchungen über die Anfänge der Religion. Deutsche Ausgabe hersg. von R. Stube. 2. Aufl. 1926.
- Spieth* J.: Die Religion der Eweer in Süd-Togo. 1911.
— Die Ewe Stämme. 1906.
- Stemplinger* E.: Antiker Aberglaube in modernen Austrahlungen. 1922.
- Stojits* Iván: Laoce életbölcslete. Taoteking. 1907.
— Teozófia és teozófiai mozgalom. 1910.
- Stube* R.: Laotse. Seine Persönlichkeit und seine Lehre. 1912.
- Stromp* László: A sámán. Protestáns Szemle. 1903.
- Szelényi* Ödön: Kis vallástörténet. 1922.
— Modern vallástudomány. 1913.
— Vallási olvasókönyv.
- Taylor* Merlin Moore: A kannibálok földjén. Barangolás Pápua szívében. (Ford.: Halász Gyula.) 1926.
- Thomsen* Péter: Kompendium der Palästinischen Altertumskunde. 1913.
- Toroezkai*—*Wigand* Ede: Öreg csillagok. 1916.
- Ungnad* Artúr: Die Religion der Babylonier und Assyrer. 1921.
- Varga* Zsigmond: Vallásos világnézet és történeti kutatás. Összehasonlító tanulmány. 1911.
- Volney* Const. Frangais: Die Ruinen und das natürliche Gesetz.
- Walleser* Max: Prajna Paramita. Nach indischen tibetischen und chinesischen Quellen. 1914.

- Warneck* Joh.: Die Religion der Batak. 1909.
Was ist Buddhismus und was will er? Eine Einführung in die Gedankenwelt des Buddha Gotama. Kiadja a Neubuddhist. Verlag.
- Vikár* Béla: Kalevalái tanulmányok vonatkozással a magyar ösvallásra. 1901.
- Weinstein* M. B.: Der Untergang der Welt und der Erde in Sage und Wissenschaft. 1914.
— Entstehung der Welt und der Erde nach Sage und Wissenschaft. 1913.
- Welzhofer* H.: Die grossen Religionsstifter: Buddha, Jesus, Mohammed. Leben und Lehre, Wahrheit und Irrtum. 1907.
- Wetzer—Weite*: Kirchenlexikon oder Encyklopädie der Kath. Theologie und ihrer Hilfswissenschaften. I—XII. 1847—56.
- Wilke* Georg: Die Religion der Indogermanen in archäologischer Beleuchtung. 1923.
- Witte* J.: Das Buch des Marco Polo als Quelle für die Religionsgeschichte. 1916.
— Die Wunderwelt des Ostens. Reisebriefe aus China und Japan. 1913.
- Xántus* János: Néhány hét Ceylon szigetén. 1877.
- Zajti* Ferenc: Az ösmagyarak hitvilága. 1918.
- Ziegler* K. u. *Oppenheim* S.: Weltentstehung in Sage und Wissenschaft. 1925.

A K Ö N Y V B E O S Z T Á S A

I. — A vallás világa — 1

Mi a vallás? 1. — A vallás megnyilatkozási formái, 5. — Istenek, 5.
— — Hitregék 6. — A hitregék istenei 7. — Szellemek 10. — Istantisztelet
10. — Varázslat 11. — Papok 11. — Hit és tan 12. — Élet a halál
után 12. — A vallás közügy 13. — A vallás keletkezése 13. — A vallás
fejlődése 16. — Vallási típusok 17. — Az egyetemes vallástörténet 150
éves 17.

II. — Primitív vallások — 21

Sírok 22. — Áldozóhelyek 24. — Régies maradványok 25. —
Fétisek, totemek 26. — Animizmus 27. — Hitregék 27.

1. — Afrikai vallások — 30

A négerek 30. — A dinkák dala a teremtésről 31. — Az eve-vallás 32. — Tro-hit 33. — Adedze papjának az avatása 34. — Vuve ünnepe 35. — Halotti ünnepek állatok tiszteletére 36. — Jóslás 36. — Születés, halál 36. — A silluk vallás 37. — Nyikang tisztelete 38. — Az ajvogók 38. — Silluk királyok halála 39.

2. — Ausztráliai és a szigettengeri népek vallása — 41

A maláji szigetek népei 42. — A batak vallás 43. — Hogyan lett a világ? 43. — Aldozatok 44. — Begu és tondi 45. — A pangulubalang készítése 45. — Papok, varázslók 48. — A pápuák vallása 48. — Pápua hitregék 48. — Tabu 49. — Areoi társaság 49. — A melanéziai szigetek népei 50. — Hogy él a halott? 51. — A mikronéziai népek 53.

3. — Ázsiai vallások — 54

Ázsia népei 54. — A mongolok vallása 54. — A tatár kánok hite 55. — Mongol istenek 55. — A szibériai népek 56. — Az ainuk vallása 56. — — A mandusuk vallása 57. — A császári disznóáldozat 58. — Az ural-altáji népek vallása 59. — A mordvák 60. — A moldva teremtéstörténet 60. — Nagy áldozatok 62. — A votjákok 63. — Keremettől félnek 63. — Sajtán kiüzése 65. — A cseremiszek 65. — Áldozó berkek 66. — — A világraszóló istentisztelet 66. — A csuvashok vallása 72. — A jurákszamojédek 72. — Az elejtett medve kiengesztelése 73. — Szent helyek és bálványok 74. — Test-lélek 75. — Sámán 76. — A tunguzok 76.

4. — Amerika őslakói — 78

Indián totemizmus 78. — A huronok halprédikációja 79. — Indián hitregék 79. — Indián másvilág 81. — Az ijka-indiánok vallása 82. — A mexikói és perui napvallások 84. — Emberáldozatok 87. — Peru 88. — Az uítotok vallása 90. — Az eszkimók vallása 91. — A lelkekben való hit 91. — Halál, másvilág 92. — Szellemek 93. — Teremtésmondák 93. — Angekok 94. — Amulettek 95.

45. Titkos szövetségek — 96

Az egboe rend 97. — A Yeve-szövetség 97. — A görög misztériumok 99. — Isis kultusza 99. — Az asszásinek társasága 100. — A cakta-szövetség 100. — A thugok társasága 101.

III. A keleti kultúrnépek vallásai — 103

1. — Az egyiptomi vallás — 103

A régi Egyiptom 103. — A napisten üdvözlése 106. — Isis és Osiris 107. — IV. Amenhotep reformációja 109. — A nagy naphimnusz 110. — A 104. zsoltár 112. — Templomok 113. — Halott-kultusz 115. — A boldogok szigete 117.

2. — Babilon, Asszíria és Elam vallása — 119

Babilon és Asszíria 119. — Marduk 120. — Tammuz és Istar 123. — Gilgames-éposz 124. — Babiloni „zsoltár“ 126. — Varázsszövegek 127. — Az eridui varázsformula 128. — Babiloni babona 129. — Az elamiták vallása 130.

3. A hethiták — 131

4. A kánaáni és a szíriai vallások — 134

5. A perzsa vallás — 137

Az ind vallás testvére 137. — Zaratustra élete 139. — Zaratustra reformációja 140. — Örök küzdelem a jóért! 141. — Tűzimádás 142. — Az utolsó parszik 144. — Mithras 144. — Mani élete 145. — A manicheizmus 146.

6. — A kínai vallás — 149

A kingek 149. — A kínai államvallás 150. — Kungfutse élete 153. — Kungfutse beszélgetései 155. — A taoizmus 158. — Laotse 159. — Dsuang Dsi 161.

7. — A Shinto — 164

A kamik és a mitama hit 164. — 80 vagy 800 miriád isten 165. — Ősi templomok 166. — Istenhivatalnokok 167. — A shinto lényege 168.

IV. Régi európai népvallások — 169

1. — A görög vallás — 169

Régi görög vallás 169. — Homeros és Hesiodos istenei 171. — Dionysos—Backhos 175. — Tovább élő primitívsgék 176. — Orpheus és misztériumai 179. — A vallásalapító Pythagoras 180. — Felvilágosodás 181. — Mi él tovább a görög vallásból? 183.

2. — Az etruszk és a római vallás — 184

Az etruszkok vallása 184. — A római vallás 187. — Szakistenek 188. — Áldozatok 190. — Papok, jósok 191. — új istenek 192. — Császárkultusz 193. — A római vallás vége 194.

3. — A germánok vallása — 195

Az Edda 198. — Teremtés-mitosz 199. — A Baldur-mitosz 201. — Az istenek kalandjai 203. — A pogányúság pusztulása 205.

4. A kelták vallása — 207

5. A balti népek és a szlávok vallása — 211

6. A finnek vallása — 213

A Kalevala világa 213. — Ukkó és a kisebb istenek 216. — Hazajáró lelkek 216.

7. — Az észtek vallása — 218

A bölcs nőid 218. — A pap lesz az ördög 219. — Peko tisztelete 220. — A halottak világa 221. — Hősök 221.

8. A magyar vallás 223

A térités 223. — Pogánylázadások 225. — A baskírok felkeresése 226. — Milyen volt a pogány magyar vallás? 227. — Sámánizmus 228. — — A moldvai magyarok pogánysága a 17. században 230. — A „Magyar mythológia“ 230. — Visszaállítsuk-e a pogányságot? 231.

V.—Az iszlám — 233

Az arabok vallása 233. — A dsinek és ghulok 233. — Arab hitetlenség 234. — A városi arabok 234. — Az iszlám előfutárai 236. — Mohammed és az iszlám 236. — Mohammed élete 236. — Mohammed Mekkában 236. — Mohammed Medinában 237. — Mohammed győz 238. — A Korán 239. — A hagyomány 240. — Az iszlám lényege 241. — Az idomsa 242. — Birka vi kátéja 242. — A negyven hagyomány 244. — Az iszlám irányai 245. — Síták 245. — A bahaizmus 247. — Az ahmedijja felekezet 247. — Szunniták 248. — Vahhabiták 249. — Szufik 249. — Akbar napvallása 249.

VI.—Az ind vallások és a buddhizmus — 251

A védák vallása 251. — A védák 251. A védák istenei 252. — A védák mitoszai 255. — Az áldozatok 255. — A brahmánok 256. — A brahmanizmus 257. — Tat tvam asi 258. — A lélekvándorlás 259. — Az üdvösség útja 259. — Teológiai iskolák 260. — Brahma Samads 262. — A sikk vallás 263. — A dsainizmus 265. — A buddhizmus 266. — A Buddha-legenda 267. — Az élet szenvedés 277. — A nyolcágú út 278. — Kasina gyakorlat 279. — A hitvallás 279. — A Hinayana és a Mahayana 279. — A nyugati misszió 281. — Szent iratok 281. — Ceyloni buddhizmus 282. — Buddha-ereklyék 283. — A birmai buddhizmus 284. — A buddhizmus Szíámban 285. — A hindu vallás 285. — Tulasi dása költeményei 289. — A lámák vallása 291. — Bon vallás 291. — A buddhizmus Tibetben 291. — Tsongkhapa 292. — A mai lámaizmus 293. — A lámák 294. — A dalai Lama 295. — Népvallás 295. — A papok szerepe 296. — A buddhizmus Kínában 297. — A japán buddhizmus 299. — Szekták 303.